Dr. Kállai Ernő, a nemzeti és etnikai kisebbségi jogok országgyűlési biztosának jelentése
a kisebbségi kulturális jogok érvényesülésének vizsgálatáról
2010

A vizsgálatot vezette: dr. Magicz András

A VIZSGÁLATBAN RÉSZT VEVŐ MUNKATÁRSAK:

Muzeális intézményi munkacsoport:
dr. Varjú Gabriella
dr. Török Tamás
dr. Vass Veronika

Közművelődési munkacsoport:
dr. Szabó Orsolya
dr. Móricz-Nagy Diána

Könyvtári munkacsoport:
dr. Fórika László
Dr. Kántás Péter

Műemlékvédelmi, temető és szoborállítási munkacsoport:
dr. Magicz András
Dr. Bindorffer Györgyi
Némedi Erika
dr. Weinbrenner Ágnes

Előadó-művészeti munkacsoport:
dr. Magicz András
dr. Kutassy-Nagy Noémi
dr. Dóczé Nikolett

Filmalkotási munkacsoport:
Dr. Szajbély Katalin
dr. Magicz András

Nemzetközi kötelezettségvállalások munkacsoport:
Dr. Tóth Judit

Koordináció:
dr. László Boglárka

Közreműködők:
Juhász Hajnalka
Leveszy Zsuzsa
Müller Zsolt
Rózsás István
Tar Éva

Bevezetés *7*

1. A vizsgálat megindítása **7**

2. A vizsgált témakörök **8**

3. A vizsgálat módszere **9**

4. A megkeresett szervezetekkel való együttműködés tapasztalatai **10**

5. A vizsgálat újszerűsége **11**

6. Javasolt intézkedések **12**

I. Fejezet ***31***

A kisebbségi kulturális jogok érvényesülése a muzeális intézményrendszerben ***31***

1. Bevezető gondolatok **31**

2. A muzeális intézményrendszer jogszabályi háttere **33**
2.1. A hatályos szabályozás jogtörténeti alapjai 34
2.2. A muzeális intézményekkel kapcsolatos szabályok napjainkban 34
2.3. Az alapítás és működés általános feltételei 36

3. Célok és vizsgálati módszerek **37**

4. Országos szintű muzeális intézmények **38**
4.1. Országos Múzeumok 38
4.1.1. A vizsgálandó intézmények kiválasztásának szempontjai 39
4.1.2. A három országos múzeum története 39
4.1.3. A kiemelt múzeumok vizsgálatának szempontjai 41
4.1.4. Magyar Nemzeti Múzeum 42
4.1.5. Néprajzi Múzeum 45
4.1.6. Szentendrei Szabadtéri Néprajzi Múzeum 48
4.1.7. Magyar Nemzeti Galéria 51
4.1.8. A kisebbségi kulturális jogok gyakorlati érvényesülése a muzeális intézményrendszerben 52
4.2. Az országos kisebbségi önkormányzatok komplex intézményei 54
4. 3. Az önálló roma múzeum létrehozásának terve 60
4.4. Egyházi fenntartású intézmények 62

5. Megyei szintű muzeális intézmények – a megyei múzeumok igazgatóságainak nemzeti és etnikai kisebbségekkel kapcsolatos tevékenysége **65**
5.1. A megyei múzeumok igazgatóságainak létrejötte, működése, rendszerváltás utáni helyzete 66
5.2. A megyei önkormányzatok jelenlegi szerepe, feladatköre a muzeális intézmények fenntartásában 67
5.3. A megyei múzeumok igazgatóságaihoz tartozó nemzetiségi bázismúzeumok 69
5.3.1. Baranya megyei Múzeumok Igazgatósága – Kanizsai Dorottya Múzeum, Mohács 69
5.3.2. Komárom-Esztergom Megyei Múzeumok Igazgatósága – Kuny Domokos Megyei Múzeumhoz tartozó Német Nemzetiségi Múzeum 72
5.3.3. Békés Megyei Múzeumok Igazgatósága – Munkácsy Mihály Múzeum 75
5.3.4. A bázismúzeumok jogi helyzetének rendezése 78
5.4. Kisebbségi tevékenységet ellátó filiálékat működtető megyei múzeumok igazgatóságai 78
5.5. Kisebbségi tevékenységet ellátó filiálával nem rendelkező megyei múzeumok igazgatóságai 82
5.6. A megyei múzeumi igazgatóságok nemzeti és etnikai kisebbségeket érintő feladatainak fejlesztési lehetősége 85

6. Tájházak **88**
6.1. A tájház fogalma, történeti háttere 88
6.2. Horvát, cigány, román, ruszin, szlovén tájházak 90
6.3. A szlovák és német tájházak helyzete 93
6.4. A jelenlegi helyzet elemzése, a lehetséges megoldások 97
6.4.1. Új szakmai szövetségek a tájházmozgalom szolgálatában 98

7. Összegzés **101**
7.1. Nyilvántartás 101
7.2. A muzeális intézmények feladatkörének, tevékenységének kisebbségi szempontú szabályozása 103

7.3. Finanszírozás ... 106
7.4. Működési engedély ... 116
7. 5. Szakmai garanciák, szakfelügyeleti rendszer ... 118

8. Javaslatok ... 123

II. Fejezet ... 127

A kisebbségek közművelődése ... 127

1. A közművelődési intézmények általános jellemzői ... 127
1.1. Az OKM Közművelődési Főosztályának kisebbségeket érintő szerepe ... 130
1.2. A kisebbségi kulturális intézmények – közművelődési intézmények ... 131
1.3. A minisztériumi megkeresések ... 134
1.4. Finanszírozás ... 138
1.4. 1. A Nemzeti Kulturális Alap ... 141
1.4.2. A Magyarországi Cigányokért Közalapítvány ... 142
1.4.3. A Magyarországi Nemzeti és Etnikai Kisebbségekért Közalapítvány ... 144
1.5. A Magyar Művelődési Intézet és Képzőművészeti Lektorátus és a Budapesti Művelődési Központ 148

2. Rövid kitekintés az egyes kisebbségi közösségek kulturális életére ... 151
2.1. Cigányok ... 151
2.1.1. Országos Cigány Információs és Művelődési Központ ... 152
2.1.2. Romano Kher - Fővárosi Cigány Ház ... 152
2.1.3. Országos/Fővárosi Roma Oktatási és Kulturális Központ ... 153
2.1.4. Roma Közösségi Házak ... 158
2.2. Németek ... 162
2.2.1. Zentrum ... 162
2.2.2. Jókai Mór Művelődési Központ ... 164
2.2.3. Radó Antal Városi Könyvtár és Művelődési Központ ... 165
2.3. Szlovákok ... 166
2.3.1. Jozef Gregor Tajovský Általános Művelődési Központ ... 167
2.3.2. Szlovák Közművelődési Központ ... 167
2.3.3. Pilisszentkereszt – Szlovák Ház ... 169
2.4. Bolgárok ... 171
2.5. Örmények ... 172
2.6. Ruszinok ... 173
2.7. Románok ... 175
2.7.1. Méhkeréki Művelődési Ház ... 176
2.8. Görögök ... 178
2.8.1. Beloiannisz Általános Művelődési Központ ... 179
2.9. Lengyelek ... 179
2.10. Szerbek ... 181
2.11. Ukránok ... 181
2.12. Horvátok ... 182
2.13. Szlovének ... 183

3. Összegzés ... 184

4. Javaslatok ... 186

III. Fejezet ... 187

A kisebbségek könyvtári ellátása ... 187

1. Kisebbségi kultúra, kisebbségi identitás, könyvtár ... 187

2. Célok, módszerek ... 189

3. A nemzetiségi könyvtárellátás rövid története ... 190

4. A nemzetiségi könyvkiadás ... 195
4.1. Kötelespéldány-szolgáltatási kötelezettség ... 196
4.2. A nemzetiségi könyvkiadás adatai ... 198

5. A nemzetiségi közkönyvtári ellátórendszer alapszintje ... 201
5.1. Általános helyzetkép ... 201
5.2. A községi könyvtárakról ... 206
5.3. A városi könyvtárakról ... 208

6. A nemzetiségi könyvellátási rendszer középszintje ... 210
6.1. Általános helyzetkép ... 210

7. A nemzetiségi könyvellátási rendszer harmadik szintje ... 215
7.1. Az oktatási és kulturális miniszter helyzetértékelése ... 215
7.2. Az Országos Idegennyelvű Könyvtár tevékenysége ... 218

8. Az országos kisebbségi önkormányzatok könyvtárai ... 224

9. Egy speciális problémakör: a cigány kisebbség közkönyvtári ellátása ... 229

10. Összegzés ... 230

11. Javaslatok ... 236

12. Mellékletek ... 238

IV. Fejezet ... 285

A kisebbségi közösségek építészeti és kegyeleti emlékeinek védelme, valamint a szoborállítás ... 285

1.A műemlékvélelem kisebbségi jogi kérdései ... 286
1.1. A műemlékvédelem gyökerei Magyarországon ... 286
1. 2. Az örökség védelme ... 287
1.3. Az épített környezetbe illeszkedő nemzetiségi kulturális értékek ... 289
1.4. Műemlékké nyilvánítás ideiglenes védelem alá helyezéssel ... 290
1.5. Helyi építészeti örökség ... 291
1.5.1. A helyi védelem helyzete, jellemzői, hiányosságai ... 293
1.6. A nemzetiségi építészeti örökség védelme a szabadtéri múzeumokban ... 299
1.7. A népi lakóház fogalom jelentősége ... 300
1.8. Nemzetiségi szakértő ... 301
1.9. Egyetértési jog gyakorlásának hiánya ... 303
1.10. A műemlékekről és a helyi védett értékekről vezetett nyilvántartások ... 305
1.10.1. A nyilvántartások minősége ... 305
1.10.2. A nyilvántartások hozzáférhetősége ... 306
1.11. Az épített nemzetiségi örökség megismerése: tanagyag, ismeretterjesztés, szakmai találkozók ... 308
1.12. Az építészeti örökség védelmének finanszírozása ... 311
1.13. Az épített örökség védelmének szankciórendszere ... 316
1.14. Összegző megállapítások ... 319
1.15. Javaslatok ... 320

2. Kisebbségi szobrok, emléktáblák ... 322
2.1. A kisebbségi szobrok, emléktáblák bemutatása ... 323
2.1.1. A magyarországi letelepedés emlékei ... 323
2.1.2. Az anyaország történelméhez, kultúrájához való kötődést kifejező szobrok, emléktáblák ... 324
2.1.3. A kisebbségi közösségek neves személyiségei előtti tiszteletadás ... 325
2.1.4. Katonai szobrok, emléktáblák ... 329
2.1.5. Tragikus történelmi események mementói ... 330
2.1.6. Szakrális emlékek ... 334
2.1.7. A városok, népek, nemzetek barátságának szimbólumai ... 335
2.2. A szoborállítással kapcsolatos viták ... 336
2.3. Javaslatok ... 340

3. A kisebbségi temetők helyzete ... 341
3.1. A Nemzeti Sírkert ... 341
3.2. A kisebbségi temetők műemléki védettsége ... 343
3.3. A vizsgált kisebbségi temetők, sírhelyek állapota ... 346
3.4. A sírhelyek és a temetők megszüntetése ... 353

3.4.1. A temető kiürítésének szabályai ... 354
3.4.2. A temetkezési jogszabályok módosításának indokai ... 355
3.5. Összegző megállapítások ... 357
3.6. Javasolt intézkedések ... 359

***V. Fejezet* ... 361**

***A kisebbségi előadó-művészeti szervezetek szerepe az identitás megőrzésében* ... 361**

1. A kisebbségi amatőr és hivatásos színjátszás ... 361
1.1. A kisebbségi színjátszás története ... 361
1.1.1. A nemzetiségi színjátszás kezdete ... 362
1.1.2. A dualizmus korszaka ... 365
1.1.3. A két világháború közötti időszak és a szocializmus évei ... 365
1.2. A színházi élet a számadatok tükrében ... 366
1.3. A színházi tevékenység dokumentálása, kutathatósága ... 367
1.4. A kisebbségi közösségek színházai, ismertebb társulatai ... 370
1.5. A kisebbségi színházak jelenléte a magyar színházi életben ... 376
1.6. Az előadó-művészeti törvény várható hatásai ... 383
1.6.1. A törvényjavaslat kidolgozása ... 384
1.6.2. Az új törvényi rendelkezések ... 385
1.6.3. Az állami támogatás korábbi rendszere ... 386
1.6.4. Az amatőr színjátszás támogatása ... 391
1.6.5. A színházi regisztráció eddigi tapasztalatai ... 392
1.6.6. Az állami támogatás elosztásnak új szabályai ... 393

2. A kisebbségi közösségek ének-, zene- és tánchagyományai ... 396
2.1. A kisebbségi zenekarok, együttesek közösségteremtő szerepe ... 397
2.1.1. Az önszerveződés, az érdekvédelem lehetőségei ... 398
2.1.2. Társas összejövetelek, rendezvények ... 400
2.1.3. Rövid kitekintés a kisebbségi zenei és táncéletre ... 403
2.2. A kisebbségi népi előadó-művészet kutatása ... 409
2.2.1. MTA Zenetudományi Intézet ... 410
2.2.2. Hagyományok Háza ... 411
2.2.3. Az Utolsó Óra program ... 413
2.3. A táncházmozgalom ... 415
2.3.1. Nemzetiségi táncházak napjainkban ... 416
2.3.2. A táncházak működésének jogi problémái ... 417
2.4. A cigányzene továbbörökítésének lehetőségei ... 422
2.4.1. A cigányzene története ... 422
2.4.2. A cigányzenészeket érintő kormányzati intézkedések ... 423
2.4.3. A szórakoztató zenész képzés ... 426
2.5. Az előadó-művészeti szervezetek működési körülményei ... 427

3. Összegzés ... 430

4. Javaslatok ... 432

***VI. Fejezet* ... 434**

***A kisebbségi filmalkotások* ... 434**

1. A kisebbségi filmgyártás ... 434
1.1. A kisebbségi filmalkotás fogalma ... 435
1.2. A kisebbségi filmalkotások támogatása ... 436
1.3. A kisebbségi filmműhelyek ... 441

2. Kisebbségi filmterjesztés ... 442

3. A kisebbségi filmalkotások archiválása és hozzáférhetősége ... 444
3.1. A filmalkotások kötelespéldányai ... 444
3.2. Az MTV archiválási kötelezettsége ... 446

4. Összegzés ... 448

5. Javaslatok **449**

VII. Fejezet ***451***

A kisebbségek kulturális jogai a nemzetközi vállalások tükrében ***451***

1. A vizsgálódás célja és hatóköre. **451**

2. A többoldalú egyezmények **451**

2.1. Az Európa Tanács Regionális vagy Kisebbségi Nyelvek Európai Kartája 451

2.2. A kulturális kifejezések sokszínűségének védelméről és előmozdításáról szóló UNESCO egyezmény 456

2.3. Az ENSZ Gazdasági, Szociális és Kulturális Jogok Nemzetközi Egyezségokmánya kihirdetéséről 456

3. A bilaterális egyezmények **457**

4. Javaslatok **465**

Bevezetés

1. A vizsgálat megindítása

A Magyar Köztársaság Országgyűlése 1993-ban önálló törvényben foglalta össze a nemzeti és etnikai kisebbségek (továbbiakban: kisebbségek) közösségeinek, valamint e közösségek tagjainak főbb jogait. A nemzeti és etnikai kisebbségek jogairól szóló 1993. évi LXXVII. törvény (Nektv.) két célt tűzött ki maga elé: egyrészt biztosítani kívánta a kulturális önigazgatás, autonómia kereteit, másrészt ennek intézményesített védelme, illetve a kisebbségi közösségek képviselete érdekében rendelkezett a kisebbségi önkormányzatok megalakulásnak és működésének alapvető szabályairól.

A kollektív jogok gyakorlati alkalmazása több lépcsőben valósult meg. A kezdeti szakaszban a kisebbségi közösségek legfontosabb feladatuknak saját önkormányzataik megalakítását tartották. Ez az új intézményrendszer jelentős részben a már meglévő társadalmi szervezetek támogatásával jött létre, sőt gyakran teljesen átvette vagy megpróbálta átvenni azok szerepkörét.

Ezzel párhuzamosan megkezdődött a kisebbségi oktatás új rendszerének kiépítése is, mely folyamat eredményeként egy jól értelmezhető és alkalmazható jogi szabályozás jött létre.

A szűkebb értelemben vett kisebbségi kulturális jogok (a közgyűjteményi és közművelődési feladatellátás) szabályozása ezzel szemben közel egy évtizeden keresztül pusztán csak törvényi deklarációkat jelentett. Ez azért is kifogásolható, mert az Alkotmány 68. § (1) bekezdése értelmében a kisebbségek önazonosság-tudatának meghatározó eleme a saját nyelv, a tárgyi és szellemi kultúra, a hagyományok ismerete, tisztelete, valamint az ezek megőrzésére, ápolására és átörökítésére irányuló szándék.

A kisebbségek kulturális jogait a maguk teljességében csak társas formában, egy közösség tagjaként lehet gyakorolni. E jogok érvényesülésének legfőbb feltétele ezért a közösségi igények kielégítését szolgáló, ezt a feladatot megfelelő színvonalon ellátó intézményrendszer kiépítése és működtetése. Nem elégséges tehát, ha a jogi szabályozás csak a lehetőségét deklarálja a kulturális önigazgatásnak, ezen túlmenően a megvalósításához szükséges eljárási és finanszírozási garanciákat is meg kell teremteni.

A kulturális autonómia jogi kereteit elsődlegesen a Nektv. határozza meg. Ez a törvény egyrészt összefoglalja a kisebbségi jogokat, másrészt definiálja a jogalkalmazáshoz szükséges főbb fogalmakat, valamint szabályozza a helyi önkormányzati döntésekhez kapcsolódó kisebbségi önkormányzati jogköröket.

A kisebbségi kulturális jogok érvényesítéséhez számos ágazati jogszabályt is alkalmazni kell. Ezek a rendelkezések többnyire nem speciálisan a kisebbségi intézményekre vonatkoznak, hanem általános jelleggel szabályozzák az adott területet.

A kisebbségi önkormányzatok a rendelkezésükre álló források keretei között intézményt alapíthatnak és tarthatnak fenn a hagyományápolás, valamint a közművelődés területén. Általános azonban, hogy a kisebbségi önkormányzatok – elsősorban finanszírozási és szakmai

problémák, illetve a jogi szabályozás hiányosságai miatt – nem tudják átvenni a kisebbségi intézmények fenntartói jogát.

A kisebbségi közösségek számára így jellemzően nem a kisebbségi közügyek vitelére létrejött kisebbségi önkormányzatok biztosítják a kulturális közszolgáltatásokhoz való hozzáférést, hanem e feladat ellátásáról a helyi önkormányzatok gondoskodnak intézményeik révén.

A több megyét érintő látogatásaink alkalmával sok személyes tapasztalatot gyűjtöttünk a kisebbségi kulturális jogok érvényesülését illetően. Emellett az elmúlt években számos panasz érkezett hozzánk egyes kisebbségi előadó-művészeti szervezetek, muzeális- és közművelődési intézmények, könyvtárak működési nehézségeivel kapcsolatban. Vizsgálatunkat kérték továbbá a kisebbségi közösségek egyes temetőinek, emlékműinek, műemlékeinek ügyében is.

Korábbi eljárásaink nyilvánvalóvá tették, hogy az egyedi vizsgálatokon túlmenően átfogó jelleggel is szükséges elemeznünk a kisebbségi kulturális intézmények helyzetét. Az állampolgári jogok országgyűlési biztosáról szóló 1993. évi LIX. törvény 16. § (2) bekezdése alapján ezért hivatalból vizsgálatot folytattunk a kisebbségi kulturális jogok érvényesülésének áttekintése, az esetleges visszásságok feltárása, valamint az azok orvoslása érdekében szükséges intézkedések megfogalmazása céljából. A vizsgálati jelentést a kisebbségi biztos munkatársaiból álló hét munkacsoport készítette elő.

2. A vizsgált témakörök

A vizsgálat témaköreit úgy határoztuk meg, hogy azok a kisebbségi kulturális élet szinte teljes területét lefedjék.

Az eljárás keretében azt vizsgáltuk, hogy

- a kisebbségi közösségek milyen elvárásokat fogalmaznak meg kulturális jogaik érvényesülése érdekében;
- ezeknek az igényeknek milyen módon tesz eleget a meglévő kulturális intézményrendszer;
- a hatályos jogi szabályozás lehetővé teszi-e a kitűzött cél, a kulturális autonómia megvalósítását vagy szükséges annak módosítása;
- a jelenlegi finanszírozás mellett biztosítható-e a kulturális feladatok hatékony ellátása.

Arra törekedtünk, hogy minél átfogóbb képet adjunk a kisebbségi kulturális jogok érvényesüléséről. Ennek jegyében áttekintettük a kisebbségi feladatokat ellátó előadó-művészeti szervezetek, muzeális intézmények, nyilvános könyvtárak, közművelődési intézmények helyzetét, illetve a működésükre vonatkozó szabályozást. Vizsgáltuk továbbá a kisebbségi önkormányzatok iratainak közlevéltárban való elhelyezését, a műemlékké nyilvánítás, valamint az emlékmű állítás eljárási rendjét, illetve a kisebbségi közösségek működő és lezárt temetőinek sorsát. Foglalkoztunk a kisebbségi nyelvű, illetve a kisebbségek életét, kultúráját bemutató filmalkotások gyártásának és forgalmazásának kérdéseivel, valamint az e mozgóképek archiválása érdekében tett intézkedésekkel. E megállapításokra figyelemmel felmértük, hogy megfelelőek-e a jogi keretek ahhoz, hogy Magyarország eleget tegyen a két- vagy többoldalú nemzetközi egyezményekben a kisebbségek kulturális jogaival kapcsolatban vállalt kötelezettségeinek.

3. A vizsgálat módszere

A kisebbségi kulturális jogok érvényesülésével foglalkozó vizsgálat során a jogszabályi háttér áttekintése mellett nagy hangsúlyt fektettünk a kisebbségi vonatkozású kulturális intézmények és szervezetek jelenlegi helyzetének empirikus jellegű feltárására. A téma összetettsége miatt a vizsgálat módjának meghatározásánál ötvözni kívántuk a kvalitatív és kvantitatív szociológiai módszereket.

Elsődleges módszerként helyszíni megkeresés során strukturált interjúkat készítettünk az intézmények és szervezetek vezetőivel. Ennek keretében a vizsgálat témakörei szerint csoportosított kérdéseket tettünk fel az interjúalanyoknak. Azokhoz az intézményekhez, amelyeket személyesen nem tudtunk megkeresni, postai úton önkitöltős kérdőívet juttattunk el. A kérdőíveket a könnyebb és gyorsabb kitöltés érdekében elektronikus úton is megküldtük. Törekedtünk arra, hogy a kulturális intézményrendszer különböző területein végzett vizsgálat eredményei egymással összehasonlíthatóak legyenek, ezért minden munkacsoport hasonló tematika, standardizált kérdőívek és interjúvázlatok alapján folytatta az adatfelvételt. A felkeresett helyszíneken fotókat készítettünk, az előadó-művészeti csoportoktól hanganyagokat is kértünk, valamint tanulmányoztuk az intézmények alapító okiratait, illetve szervezeti és működési szabályzatait.

Az adatfelvétel lebonyolításánál problémát jelentett, hogy rendkívül nehéz volt meghatározni a vizsgálni kívánt alapsokaságot, mivel jelenleg nem áll rendelkezésre olyan nyilvántartás, amely tartalmazná a Magyarországon működő összes kisebbségi kulturális intézményt és szervezetet. Az adatközlők felkutatásánál ezért a témába vágó internetes oldalakról tájékozódtunk, valamint a hólabda módszert[1] alkalmazva megkerestük az országos kisebbségi önkormányzatokat, hogy nevezzék meg az általuk ismert kisebbségi kulturális intézményeket és szervezeteket. Az adatfelvétel során a megkeresett intézmények további intézményeket, szervezeteket ajánlottak, amelyek a vizsgált területen működnek.

A vizsgálat során törekedtünk arra, hogy az lehetőség szerint kiterjedjen minden, az adott területen fellelhető intézményre. Ahol az alanyok nagy száma miatt ez nem volt lehetséges, ott megfelelő, elemzésre alkalmas mintát hoztunk létre. Ez a gyakorlatban két területen merült fel. Az előadó-művészeti csoportoknál úgy választottuk ki a megkeresett szervezeteket, hogy minden kisebbség legalább egy színházzal, tánccsoporttal, zenekarral vagy énekkarral megjelenjen a mintában. A muzeális intézményeken belül a szlovák és a német tájházak esetében pedig azt a módszert alkalmaztuk, hogy területi elhelyezkedés alapján, földrajzi régiónként választottuk ki a mintába kerülő megkérdezetteket.

A főváros mellett 23 településen tájékozódtunk személyesen a kisebbségi kulturális feladatok ellátásáról, valamint a műemléki vagy helyi védelem alatt álló, illetve arra érdemes épületek helyzetéről, állapotáról és az ott található szobrokról, emléktáblákról. A vizsgálat során három megyében (Fejér, Békés és Baranya) több településre is kiterjedő helyszíni vizsgálatot folytatunk. Az adatgyűjtés során 174 kulturális tevékenységet folytató vagy annak ellátásban közreműködő intézményt és szervezetet kerestünk meg személyesen vagy kérdőíves felmérés formájában. A beérkezett válaszlevelek feldolgozása során a zárt kérdésekre adott, számszerűsíthető adatokat statisztikai módszerekkel dolgoztuk fel, azokat összevetettük a hazánkban, illetve az adott településen, régióban élő kisebbségek számarányával is. A nyitott

[1] A hólabda módszer a társadalomtudományi kutatásokban gyakran használt mintavételi eljárás, melynek lényege, hogy a kutatásban megkérdezett személyektől javaslatot kérnek további megkérdezendő személyekre.

kérdésekre adott hosszabb válaszokat, az interjúk során elhangzott információkat és a helyszíni vizsgálatok tapasztalatait beépítettük a jelentés szövegébe.

A vizsgálat megállapításait a 2009. december 15-ig beérkezett válaszok, adatok és az akkor hatályos jogszabályi rendelkezések alapján fogalmaztuk meg.

4. A megkeresett szervezetekkel való együttműködés tapasztalatai

A vizsgálati jelentés nem készülhetett volna el a kisebbségi közösségek segítő közreműködése nélkül, az ő tapasztalataik alapján kaptunk képet arról, hogy a jogszabályi rendelkezések hogyan érvényesülnek a gyakorlatban. Az országos kisebbségi önkormányzatok egyöntetűen üdvözölték a vizsgálat megindítását, és már a vizsgálat irányainak kijelölése során is figyelembe tudtuk venni javaslataikat. Jó együttműködés alakult ki a személyesen vagy írásban megkeresett települési önkormányzatokkal és kisebbségi önkormányzatokkal is.

A vizsgálatban jogász, szociológus és kulturális antropológus végzettségű munkatársak vettek részt. Emiatt különösen fontosnak tartottuk, hogy megismerjük a kulturális területen dolgozó szakemberek véleményét, támaszkodjunk kérdésfelvetéseikre, elemezzük az általuk jelzett problémákat. Nem vesszük, nem vehetjük át tehát a muzeológusok, könyvtárosok, levéltárosok, népművelők, művelődésszervezők, műemlékvédelmi szakemberek feladatát, hiszen a feltárt hiányosságokat elsősorban jogi szempontból tudtuk megközelíteni. Tisztában vagyunk ugyanakkor azzal, hogy a jelentés csak akkor érheti el célját, a kisebbségi kulturális jogok érvényesülésének elősegítését, ha érdemi párbeszéd kezdődik megállapításainkról, és azok gyakorlati megvalósításáról.

Az adatgyűjtés során együttműködtünk a kormányzati szervekkel is, és nemcsak adatokat, hanem helyzetértékelést is kértünk a minél alaposabb tájékozódás érdekében.

Az Oktatási és Kulturális Minisztérium alapos és tényszerű választ adott feltett kérdéseink túlnyomó többségére. Ezt azért is fontos hangsúlyoznunk, mert az egyidejűleg feltett több mint 130 kérdésünkre viszonylag rövid határidővel érkezett válasz. Néhány esetben azonban azt tapasztaltuk, hogy a választ előkészítő szakmai főosztály nem rendelkezett elégséges információval, ám nem egyeztetett azzal a minisztériumi szervezettel, amely pontos adatokat tudott volna közölni. Ez arra hívja fel a figyelmet, hogy kisebbségi jogi kérdésekben a jövőben hatékonyabb koordinációra lenne szükség a minisztérium szervezeti egységei között.

A 2006-ban megszűnt Nemzeti Kulturális Örökség Minisztériumán belül a Nemzeti és Etnikai Kisebbségek Főosztály feladatai közé tartozott a koordináció kisebbségi kérdésekben. Az Oktatási és Kulturális Minisztérium jelenlegi struktúrájában ezzel szemben csak az oktatás területén működik Nemzetiségi Főosztály, amelynek egyértelműen meghatározott feladatkörei vannak. A tárca hatályos Szervezeti és Működési Szabályzata a kisebbségi kulturális jogokkal kapcsolatos tevékenység segítését írja elő, és azt több főosztály (Közgyűjteményi Főosztály, Művészeti Főosztály), valamint az Esélyegyenlőségi Főigazgatóság feladatává teszi. Megítélésünk szerint indokolt lenne részletesen meghatározni a tárca által ellátott kisebbségi kulturális feladatokat, és azok szervezeti felelősét.

A kormányzati szervek közül a Pénzügyminisztériumot és a Miniszterelnöki Hivatalt célirányosan, csak néhány konkrét kérdéssel kerestük meg. Mindkét minisztérium kellő részletességgel adta meg a kért adatokat.

A Kormány kisebbségi ügyekért felelős tagjától, a társadalompolitika összehangolásáért felelős tárca nélküli minisztertől ezzel szemben csak nagyon szűkszavú válaszokat kaptunk. Kezdetben azt feltételeztük, hogy ennek az információhiány lehetett az oka. Újabb megkeresésünkre azonban a kisebbségi ügyekért felelős szakállamtitkár reagált, és válaszlevelében megkérdőjelezte a vizsgálat indokoltságát. Megítélése szerint a vizsgálat során „kiterjesztettük" a témaköröket, és nem tettük egyértelművé, hogy milyen visszásság gyanúja miatt indítottuk meg az eljárást. Ezt a megközelítést azért tartjuk érthetetlennek, mert éppen ettől a kormányzati szervtől vártuk volna el azt, hogy átfogó képet ad számunkra a kulturális jogok érvényesüléséről. Ez azért is elvárható lett volna, mert a szakállamtitkárság közreműködésével készül el kétévente a kisebbségek helyzetéről szóló kormánybeszámoló.

A Nektv. 60/M. §-a a Kormány kötelezettségévé teszi, hogy kétévente áttekintse a kisebbségek helyzetét, és arról beszámoljon az Országgyűlésnek.

A legutóbbi, a 2007. február és 2009. február közötti időszakról szóló beszámolót a Kormány 2009. november 16-án nyújtotta be, és azt az Országgyűlés 2009. december 18-án elfogadta. Nem minden korábbi beszámoló tárgyalása zajlott azonban ilyen gördülékenyen. Az eddigi tapasztalatok szerint nem alakult ki annak egységes gyakorlata, hogy az esedékesség évében mikor terjesztik be a kormánybeszámolót. Jellemzően úgy nyújtották be ezeket a jelentéseket, hogy az Országgyűlés még a tárgyévben megkezdhesse a tárgyalását. A 2005. február és 2007. február közötti időszakról szóló beszámolót azonban az év egyik utolsó munkanapján, 2007. december 28-án terjesztették be, így megvitatása is csak a következő évben kezdődhetett meg. Arra is volt példa, hogy látszólag egy teljes év összefoglalása kimaradt a beszámolóból. Az 1999. február és 2001. február közötti beszámolót követően benyújtott dokumentum hivatalosan a 2003 februárja és 2005 februárja közötti időszak tapasztalatait ölelte fel, ám valójában a 2002. évi kisebbségi önkormányzati választás lebonyolításáról is szólt. Észleltük ugyanakkor azt is, hogy az Országgyűlés immár a harmadik ciklus alatt halasztotta el a 2001 októberében előterjesztett beszámoló megtárgyalását. Megítélésünk szerint ez a beszámoló mára aktualitását vesztette, nincs értelme újra és újra átiktatott iromány ként beterjeszteni.

Korábban az a gyakorlat alakult ki, hogy a kormánybeszámolókat benyújtás előtt részünkre is megküldték véleményezésre. 2009-ben azonban ez az egyezetés elmaradt, már csak az Országgyűlés weboldaláról ismerhettük meg a beszámolót.

5. A vizsgálat újszerűsége

A kisebbségi kulturális jogok témakörében eddig még nem készült ilyen átfogó elemzés. A vizsgálati jelentést – hiánypótló jellege miatt – azért úgy készítettük el, hogy a jogi elemzéseken túlmenően minél részletesebb betekintést adjunk a kisebbségi közösségek életébe. A célunk az volt, hogy a hiányosságok feltárásán túl, az elért eredményekről, a jól működő intézmények, szervezetek tevékenységéről, a támogatásra, követésre érdemes kezdeményezésekről is beszámoljunk.

Ennek a törekvésnek a jegyében a vizsgálati jelentés mellékleteként összeállítottunk egy kereskedelmi forgalomba nem kerülő, ingyenesen terjesztett gyűjteményes kiadványt, amelyen 16 zenei felvétel hallható. A válogatás fő szempontja az volt, hogy bemutassuk, milyen sokszínűek a kisebbségi közösségek zenei hagyományai, illetve azok ma is továbbélnek, és nem csak a tradíciók ápolása figyelhető meg, hanem újabb zenei irányzatok is

megjelennek körükben. Ezúton is szeretnénk köszönetet mondani a megkeresett zenekaroknak, énekkaroknak, amelyek kedvezően fogadták kezdeményezésünket és hozzájárultak egy-egy zenei vagy kórusmű szerepeltetéséhez kiadványunkban.

A jelentés mellékleteként közreadjuk azoknak a fényképfelvételnek egy részét is, amelyeket a kisebbségi közösségek építészeti örökségéről, szobairól, emlékhelyeiről, temetőiről, valamint közgyűjteményeiről készítettünk. A megkeresett települési önkormányzatok és kisebbségi önkormányzatok is segítették munkánkat, a felvételek egy részét ők bocsátották rendelkezésünkre. A fényképes melléklettel nemcsak az a célunk, hogy a jelentés olvasóinak szerezzünk néhány szép pillanatot, hanem a műemlékvédelemmel foglalkozó szakemberek figyelmét is szeretnénk felhívni ezekre a kulturális értékekre.

Tapasztalataink szerint a kisebbségi közösségek történetéről, földrajzi elhelyezkedéséről, demográfiai helyzetéről a magyar társadalom jelentős részének még mindig nincs pontos ismerete. Fontosnak tartottuk ezért, hogy elkészítsünk egy hosszabb tanulmányt, amely segítheti a tájékozódást ezekben a kérdésekben is.

6. Javasolt intézkedések

A vizsgálat megállapításaira figyelemmel, a kisebbségi kulturális jogok érvényesülésének elősegítése érdekében az alábbi javaslatokat teszem:

1. A vizsgálat több területét is érintő javaslatok

1.1. Az Obtv. 25. §-a alapján

felkérem

a Magyar Köztársaság Országgyűlése hatáskörrel rendelkező bizottságait, így különösen az Emberi jogi, kisebbségi, civil- és vallásügyi bizottságot, valamint a Kulturális és sajtóbizottságot, hogy tekintsék át a vizsgálat megállapításait, és segítsék elő a törvényalkotásra vonatkozó javaslatok megvalósítását.

1.2. Az Obtv. 20. §-a alapján azzal az

ajánlással

fordulok a Magyar Köztársaság Kormányához, hogy fontolja meg egy olyan komplex intézmény, a Nemzetiségek Háza létrehozását, amely valamennyi kisebbségi közösség kulturális feladatainak ellátását segítené elő. Így különösen helyet kapna benne a kisebbségek közös közgyűjteménye (múzeuma, könyvtára), befogadó színháza, valamint a közművelődés céljait is szolgálhatná. E kisebbségi kulturális intézmény működési feltételeket biztosíthatna a kisebbséget érintő kutatómunka folytatáshoz is.

1.3. Az Obtv. 25. §-a alapján azzal a

jogalkotási javaslattal

fordulok az oktatási és kulturális miniszterhez, valamint a társadalompolitika összehangolásáért felelős tárca nélküli miniszterhez, hogy készítsék elő a nemzeti és etnikai kisebbségek jogairól szóló 1993. évi LXXVII. törvény olyan módosítását, amely:

1.3.1. Pontosítja a kisebbségi kulturális intézmény fogalmát a vizsgálat megállapításainak figyelembe vételével.

1.3.2. Egyetértési jogot biztosít a települési és a területi kisebbségi önkormányzatok számára az általuk képviselt kisebbségi lakosság kulturális jogait érintő helyi önkormányzati döntésekkel kapcsolatban, beleértve a rendeletek mellett a határozatokat is.

1.3.3. Egyértelműen meghatározza a kisebbségi önkormányzatok együttdöntési jogait a kisebbségi kulturális intézményekkel kapcsolatban, különös figyelemmel a helyi önkormányzatokkal fennálló jogvita esetén követendő egyeztetés szabályaira.

1.3.4. Előírja, hogy a kisebbségek helyzetéről szóló kormánybeszámolót kétévente, legkésőbb a tárgyév harmadik negyedévének végéig be kell nyújtani, és ahhoz csatolni kell az országos kisebbségi önkormányzatok írásbeli véleményét is.

1.4. Az Obtv. 25. §-a alapján azzal a

jogalkotási javaslattal

fordulok az oktatási és kulturális miniszterhez, hogy a minisztérium szervezeti és működési szabályzatában részletesen határozza meg a kisebbségi kulturális jogokkal kapcsolatos feladatokat, valamint jelölje ki az azok ellátásáért felelős szervezeti egységet.

2. A muzeális intézményeket érintő javaslatok

A muzeális intézmények kisebbségi vonatkozású feladatainak fejlesztése, hosszú távú stratégiája, új intézmények létrehozása

2.1. Az Obtv. 20. § (1) bekezdése alapján azzal az

ajánlással

fordulok az oktatási és kulturális miniszterhez, hogy a társadalompolitika összehangolásáért felelős tárca nélküli miniszterrel együttműködve:

2.1.1. Kezdeményezzen szakmai vitát – vizsgálatunk megállapításait is felhasználva – a muzeális intézményrendszer kisebbségi vonatkozású fejlesztésének lehetőségeiről, annak szakmai tartalmáról, jogszabályi és finanszírozási hátteréről. Erre alapozva a szaktárca – a muzeológiai szakmai szervezetek, kisebbségi szakértők és az országos kisebbségi önkormányzatok bevonásával – dolgozzon ki egy hosszú távú közgyűjteményi stratégiát, amelyben fokozottan érvényesülnek a kisebbségi szempontok.

2.1.2. Tegye meg a szükséges intézkedéseket a Roma Integráció Évtizede Program Stratégiai Tervhez kapcsolódó, komplex, roma múzeumot is magába foglaló országos roma kulturális központ létrehozását előirányzó kormányzati döntés – a 1105/2007. (XII. 27.) Korm. határozat V. rész 4. pontja – végrehajtása érdekében. Ennek során egyeztessen az Országos

Cigány Önkormányzattal, valamint azon állami és önkormányzati intézményekkel, illetve társadalmi szervezetekkel, amelyek néprajzi, képzőművészeti vagy egyéb roma gyűjteménnyel rendelkeznek.

A közművelődési törvény módosításával kapcsolatos javaslatok

2.2. Az Obtv. 25. §-a alapján azzal a

jogalkotási javaslattal

fordulok az oktatási és kulturális miniszterhez, valamint a társadalompolitika összehangolásáért felelős tárca nélküli miniszterhez, hogy készítsék elő a muzeális intézményekről, a nyilvános könyvtári ellátásról és a közművelődésről szóló 1997. évi CXL. törvény olyan módosítását, amely:

2.2.1. Kiegészíti az e törvény I. számú mellékletének sz) pontjában szereplő, a kulturális javakra vonatkozó definíciót, hogy abban kifejezetten szerepeljen a kisebbségi közösségek kultúrájára történő utalás.

2.2.2. Utal a kisebbségi kulturális javakra azon muzeális intézmények esetén is, ahol e törvény jelenleg nem említi a kulturális javak védelmével kapcsolatos kötelezettséget.

2.2.3. Rendezi a kisebbségi bázismúzeumok jogi helyzetét, ehhez kapcsolódóan meghatározza ezeknek az intézményeknek a hatáskörét, feladatait, működési feltételeit és finanszírozási hátterét.

2.2.4. Kibővíti az e törvény V. fejezetét egy új szakmai besorolású múzeumtípussal, a „kisebbségi bázismúzeumok” cím alatt. Elfogadható megoldásnak tartjuk azonban azt is, ha a múzeumok jelenlegi szabályozását – a szakmai besorolás kibővítése nélkül – egészítik ki a kisebbségi bázismúzeumok speciális jellemzőivel.

Az oktatási és kulturális miniszter szakfelügyeleti intézkedésére vonatkozó javaslatok

2.3. Az Obtv. 20. § (1) bekezdése alapján azzal az

ajánlással

fordulok az oktatási és kulturális miniszterhez, hogy ágazati irányítói jogkörében eljárva, a szakfelügyelet közreműködésével segítse elő, hogy azok a muzeális intézmények – szakmai besorolásuktól függetlenül – amelyek jelenleg kisebbségi feladatot látnak el vagy a jövőben indokolt ellátniuk:

2.3.1. Legyenek kötelesek alapító okiratukban, működési engedélyükben, valamint a szervezeti és működési szabályzatukban meghatározni az ellátandó kisebbségi feladatok pontos és konkrét tartalmát.

2.3.2. Lássák el célfeladatként – adott esetben a szükséges többletforrás biztosításával – a kisebbségi kultúra dokumentumainak, tárgyainak szakmailag megalapozott mértékű gyűjtését, rendszerezését, tárolását és bemutatását valamint az ehhez kapcsolódó közönségszolgálati tevékenységet.

2.3.3. Fordítsanak figyelmet az állandó történeti és néprajzi kiállításaik esetében a kisebbségi közösségek megismertetésére, így különösen mutassák be a gyűjtőterületen élő vagy élt kisebbségek történetét, illetve építsenek be önállóan vagy kiegészítő jelleggel a különböző nemzetiségek együttélését bemutató anyagot.

2.3.4. Tüntessék fel – összefüggéseiben is – a kisebbségi közösségek szerepét, illetve az egyes események, személyek, tárgyak nemzetiségi, etnikai kötődését azokon, az elsődlegesen történeti vagy néprajzi tárgyú kiállításokon, ahol valamilyen formában megjelenik kisebbségi tartalom.

A szakfelügyelettel kapcsolatos egyéb javaslatok

2.4. Az Obtv. 20. § (1) bekezdése alapján azzal az

ajánlással

fordulok az oktatási és kulturális miniszterhez, hogy

2.4.1 Tekintse át az érintett szakmai szervezetek és muzeológiai szakemberek bevonásával a jelenlegi szakfelügyeleti rendszer működését a kisebbségi kulturális jogok érvényesülése szempontjából, és a tapasztalatok felhasználásával vizsgálja felül a hatályos 3/2009. (II.18.) OKM rendeletet.

2.4.2. Bízzon meg olyan szakfelügyelőket a téma hazai szakértőinek köréből, akik kifejezetten a kisebbségi feladatot ellátó muzeális intézményeket, valamint a muzeális intézmények kisebbségi vonatkozású feladatellátását vizsgálnák és segítenék.

Finanszírozással kapcsolatos javaslatok

2.5. Az Obtv. 20. § (1) bekezdése alapján azzal az

ajánlással

fordulok az oktatási és kulturális miniszterhez, hogy – a pénzügyminiszterrel együttműködve – a muzeális intézmények kisebbségi vonatkozású feladatai pénzügyi hátterének biztosítása érdekében:

2.5.1. Készítse elő az önkormányzati fenntartású muzeális intézmények számára adható normatíva bevezetését, mely költségvetési támogatás mértéke igazodjék az egyes intézmények infrastrukturális és szakmai adottságaihoz.

2.5.2. Dolgozza ki a kisebbségi feladatokat is ellátó intézmények megfelelő céltámogatási rendszerét, amely az alapellátás finanszírozásának kiegészítését szolgálná.

2.5.3. Tegyen közzé a muzeális intézmények, illetve e terület szakértői számára a kisebbségi kulturális értékek kutatását, gyűjtését, bemutatását ösztönző pályázatokat.

Nyilvántartással kapcsolatos javaslatok

2.6. Az Obtv. 20. § (1) bekezdése alapján azzal az

ajánlással

fordulok az oktatási és kulturális miniszterhez, hogy:

2.6.1. Mérje fel valamennyi muzeális intézményre vonatkozóan a gyűjteményi anyagok kisebbségi tartalmának arányát, valamint az intézmények által végzett kisebbségi tevékenységek körét.

2.6.2. Hozzon létre – a Magyar Művelődési Intézet és Képzőművészeti Lektorátus közreműködésével – fenti adatok birtokában egy részletes, teljes körű és nyilvános (az ISTAR rendszeren keresztül elérhető, valamint az erikanet.hu weboldalon is megjelenített) adatbázist a muzeális intézmények kisebbségi tartalmáról, és azt legalább évente aktualizálja.

Működési engedéllyel kapcsolatos javaslat

2.7. Az Obtv. 20. § (1) bekezdése alapján azzal az

ajánlással

fordulok az oktatási és kulturális miniszterhez, hogy a működési engedélyek kiadásának részletszabályait tartalmazó miniszteri rendelettervezet kidolgozása során fordítson fokozott figyelmet a muzeális intézmények szakmai szervezeteinek, szakértőinek véleményére. A feltételeket úgy határozzák meg, hogy annak a kisebbségi feladatot is ellátó közérdekű muzeális kiállítóhelyek és gyűjtemények minél nagyobb számban meg tudjanak felelni.

Egy konkrét intézményt érintő javaslat

2.8. Az Obtv. 20. § (1) bekezdése alapján azzal az

ajánlással

fordulok az oktatási és kulturális miniszterhez, hogy dolgozzon ki cselekvési tervet – a fenntartói jogot gyakorló Komárom-Esztergom Megyei Önkormányzattal közösen, együttműködve a Magyarországi Németek Országos Önkormányzatával – a tatai Német Nemzetiségi Múzeum tárgyi emlékeinek megmentése, az intézményben feltárt problémák haladéktalan megoldása érdekében.

A mecénási rendszerrel kapcsolatos javaslat

2.9. Az Obtv. 25. §-a alapján azzal a

jogalkotási javaslattal

fordulok az igazságügyi és rendészeti miniszterhez, hogy – az oktatási és kulturális miniszterrel együttműködve – készítse elő a közbeszerzésekről szóló 2003. évi CXXIX. törvény 404. § o) pontjának felhatalmazása alapján a közmegrendeléseket szabályozó kormányrendeletet, amely mecénási rendszer a kisebbségi kultúra fenntartásához, új alkotások megszületéséhez is hozzájárulna.

3. A közművelődési intézményeket érintő javaslatok

3.1. Az Obtv. 20. § (1) bekezdése alapján azzal az

ajánlással

fordulok az oktatási és kulturális miniszterhez, hogy kezdeményezzen szakmai vitát – vizsgálatunk megállapításait is felhasználva – a közművelődési stratégia módosítása érdekében, amely megfogalmazza a kisebbségi feladatellátás fejlesztésének lehetőségeit, így különösen a finanszírozási problémák áttekintését, valamint a roma közösségi házak helyzetének rendezését.

3.2. Az Obtv. 25. §-a alapján azzal a

jogalkotási javaslattal

fordulok az oktatási és kulturális miniszterhez, hogy készítse elő a muzeális intézményekről, a nyilvános könyvtári ellátásról és a közművelődésről szóló 1997. évi CXL. törvény olyan módosítását, amely

3.2.1. Meghatározza – a jelentés megállapításaira figyelemmel – a közművelődési intézményekről vezetett állami nyilvántartás szabályait.

3.2.2. Rendelkezik arról, hogy a nyilvántartásba vett közművelődési intézmények által ellátott kisebbségi feladatokat részleteiben is fel kell tüntetni.

3.2.3. Szankcionálja, ha az adott közművelődési intézmény nem- vagy nem megfelelően tesz eleget adatszolgáltatási kötelezettségének.

3.3. Az Obtv. 20. § (1) bekezdése alapján azzal az

ajánlással

fordulok az oktatási és kulturális miniszterhez, hogy tegye meg a szükséges intézkedéseket a Roma Integráció Évtizede Program Stratégiai Tervhez kapcsolódó, komplex, közművelődési feladatot is ellátó országos roma kulturális központ létrehozására irányuló kormányzati döntés – a 1105/2007. (XII. 27.) Korm. határozat V. rész 4. pontja – végrehajtása érdekében.

3.4. Az Obtv. 20. § (1) bekezdése alapján azzal az

ajánlással

fordulok az oktatási és kulturális miniszterhez, hogy

3.4.1. Tekintse át az érintett szakmai szervezetek és közművelődési szakemberek bevonásával a jelenlegi szakfelügyeleti rendszer működését a kisebbségi kulturális jogok érvényesülése szempontjából, és a tapasztalatok felhasználásával vizsgálja felül a hatályos 3/2009. (II.18.) OKM rendeletet.

3.4.2. Bízzon meg olyan szakfelügyelőket a téma hazai szakértőinek köréből, akik kifejezetten a kisebbségi feladatot ellátó közművelődési intézményeket, valamint ezen intézmények kisebbségi vonatkozású feladatellátását vizsgálnák és segítenék.

3.4.3. Megfontolásra javasoljuk, hogy a kisebbségi feladatok ellenőrzésében közreműködő szakfelügyelők megbízása során működjenek együtt a Magyar Művelődési Intézet és Képzőművészeti Lektorátussal, a mellette működő Nemzetiségi-, valamint Roma Szakértői Tanáccsal.

3.5. Az Obtv. 20. § (1) bekezdése alapján azzal az

ajánlással

fordulok az oktatási és kulturális miniszterhez, hogy lehetőség szerint vegye figyelembe a közművelődési területen dolgozó, a kisebbségi feladatellátásban közreműködő munkatársak kiválasztása során a hazai kisebbségi közösségekkel kapcsolatos ismeretek meglétét, valamint a kisebbségi nyelvismeretet.

4. A könyvtárakkal kapcsolatos javaslatok

4.1. Az Obtv. 20. § (1) bekezdése alapján azzal az

ajánlással

fordulok az oktatási és kulturális miniszterhez, hogy kezdeményezzen szakmai vitát – vizsgálatunk megállapításait is felhasználva – a könyvtárügy országos stratégájának módosítása érdekében, amely megfogalmazza a könyvtári intézményrendszer kisebbségi vonatkozású fejlesztésének lehetőségeit, így különösen a hazai cigányság és a kisszámú kisebbségek a jelenlegi szisztémában megoldatlan ellátási problémáinak megoldását célzó javaslatokat.

4.2. Az Obtv. 25. §-a alapján azzal a

jogalkotási javaslattal

fordulok az oktatási és kulturális miniszterhez, hogy készítse elő a muzeális intézményekről, a nyilvános könyvtári ellátásról és a közművelődésről szóló 1997. évi CXL. törvény módosítását, amely:

4.2.1. Kötelezi a helyi önkormányzatokat a könyvtár aktív használói körében a nemzetiségi szolgáltatásokra vonatkozó igény felmérésére, annak érdekében, hogy a kisebbségek anyanyelvű irodalommal való közkönyvtári ellátása valós igényekre épülhessen.

4.2.2. Meghatározza – a jelentés megállapításaira figyelemmel – a nemzetiségi könyvtári dokumentum fogalmát.

4.2.3. Előírja, hogy a helyi önkormányzatok a könyvtári ellátásról – a helyi közművelődési ellátás körében – kötelesek rendeletet alkotni.

4.2.4. Véleményezési jogot biztosít a kisebbségi kulturális intézménynek nem minősülő, de kisebbségi feladatot is ellátó könyvtárak működésének legfontosabb kérdéseiben az érdekelt települési és területi kisebbségi önkormányzatnak.

4.2.5. Kiemelt kedvezményeket biztosít az érdekeltségnövelő támogatásra vonatkozó szabályok körében a nemzetiségi dokumentumok beszerzéséhez.

4.2.6. Kiegészíti a nyilvános könyvtárak adatközlési kötelezettségét a nemzetiségi dokumentumállományok nyelvi bontására és a letéti elhelyezésére vonatkozó adatokkal is.

4.3. Az Obtv. 20. § (1) bekezdése alapján azzal az

ajánlással

fordulok az oktatási és kulturális miniszterhez, hogy jogbiztonság érdekében értelmezze a megyei könyvtárak nemzetiségi feladatának tartalmát, és állásfoglalásának biztosítson megfelelő nyilvánosságot (például miniszteri tájékoztató útján vagy konferencia szervezésével).

4.4. Az Obtv. 20. § (1) bekezdése alapján azzal az

ajánlással

fordulok az oktatási és kulturális miniszterhez, hogy vizsgálja meg az egyes könyvtárak határon átnyúló együttműködésének tapasztalatait, és működjön közre a jó példák megismertetésében, elterjesztésében.

4.5. Az Obtv. 20. § (1) bekezdése alapján azzal az

ajánlással

fordulok az oktatási és kulturális miniszterhez, hogy a Könyvtári Intézet módszertani segítségével rendelje el a nemzetiségi könyvellátás gyakorlatának szakfelügyelői célellenőrzését elsősorban a megyei és városi feladatokat is ellátó megyei, másodsorban az egyéb megyei, harmadsorban a nemzetiségi/kisebbségi lakosság által sűrűn lakott területek városait érintően.

4.6. Az Obtv. 20. § (1) bekezdése alapján azzal az

ajánlással

fordulok az oktatási és kulturális miniszterhez, hogy a könyvtárak kisebbségi vonatkozású feladatai pénzügyi hátterének biztosítása érdekében:

4.6.1. Növelje a nemzetiségi könyvgyarapításra elkülönített minisztériumi keretösszeget.

4.6.2. Emelje a cigány dokumentumok (írott, hang, kép) vásárlására rendelkezésre álló központi keretösszeget, és azt a megyei könyvtárakkal és azt az Országos Idegennyelvű Könyvtár egyeztetve, differenciáltan ossza el.

4.6.3. Fontolja meg olyan pályázati keretösszeg biztosítását, amely elsődlegesen megyei könyvtárak összehangolt, rendszerszerű, monitorozást vállaló kisebbségi kulturális programsorozatának a megvalósítását, illetve a megyei könyvtárak nemzetiségi referenseinek nyelvi továbbképzését szolgálná.

4.6.4. Pályázati úton elérhető támogatással segítse a leghátrányosabb kistérségekben működő közkönyvtárak kölcsönzési szolgáltatásának ingyenessé tételét, az ellenőrzés rendszerének kiépítése mellett.

4.6.5. Pályázati úton biztosítson többlettámogatást a könyvtárbuszos szolgáltatáshoz, ha igazolható, hogy az részt vállal az iskolákkal való kapcsolattartásban, a hátrányos helyzetű gyerekek könyvtári szolgáltatásokkal való ellátásában.

4.7. Az Obtv. 20. § (1) bekezdése alapján azzal az

ajánlással

fordulok az oktatási és kulturális miniszterhez, hogy

4.7.1. Fontolja meg olyan országos kampány indítását, amely az olvasást, a könyvtárhasználatot népszerűsíti.

4.7.2. Hirdesse meg az „Olvasás Évét”, amelynek egyik eleme a közkönyvtárak kölcsönzési szolgáltatásának egyévi ingyenessége lehetne. A könyvtárak az előző évi beiratkozási díjakból származó bevételük alapján kaphatnának minisztériumi támogatást, illetve az újonnan beiratkozott, aktív használók száma alapján bizonyos mértékű további kompenzációt.

4.8. Az Obtv. 20. § (1) bekezdése alapján azzal az

ajánlással

fordulok az oktatási és kulturális miniszterhez, hogy szorgalmazza egy olyan, „esélyegyenlőség és cigány gyerekek” témakörben mozgó továbbképzés megvalósítását, amelynek sikerességét a könyvtáros szakma számára több, egyidejű ösztönzővel (például a tárca által biztosított költségmentességgel és ösztöndíjjal) kellene előmozdítani.

4.9. Az Obtv. 20. § (1) bekezdése alapján azzal az

ajánlással

fordulok az oktatási és kulturális miniszterhez, hogy a monitorozást is vállaló közkönyvtárak jelentős keretösszegre pályázhassanak a cigány gyermekek számára meghirdetett ingyenes olvasótáborok, játékos olvasódélutánok, irodalmi délutánok, „könyves játszóházak”, vers-, és prózamondó versenyek rendszerszerű szervezésére, valamint a szervezés sikerét előmozdító tájékoztatók, szórólapok, az írott és elektronikus sajtóban megjelenő reklámok megvásárlására. Javasoljuk, hogy támogatásban részesüljenek azok a jól felépített akciósorozatok is, amelyek a könyvtár szolgáltatásainak a cigány gyermekek, tanulók által leginkább látogatott iskolákban való bemutatását szolgálják.

4.10. Obtv. 20. § (1) bekezdése alapján azzal az

ajánlással

fordulok a Központi Statisztikai Hivatal elnökéhez, hogy a könyvkiadás adatairól szóló adatlapon a kiadvány nemzetiségi jellegét önálló rovatban tüntessék fel.

4.11. Az Obtv. 20. § (1) bekezdése alapján azzal az

ajánlással

fordulok a Magyarországi Nemzeti és Etnikai Kisebbségekért Közalapítvány Kuratóriumának elnökéhez, hogy a nemzetiségű tárgyú kiadványok megjelentetéséhez nyújtott pályázati támogatásokkal való elszámoláshoz kötelező legyen csatolni a jogszabályban előírt kötelespéldány-benyújtási kötelezettség teljesítéséről szóló, az Országos Széchenyi Könyvtár által kiállított igazolást.

4.12. Az Obtv. 20. § (1) bekezdése alapján azzal az

ajánlással

fordulok az Országos Idegennyelvi Könyvtár Igazgatójához, hogy:

4.12.1. A nemzetiségi ajánlólisták szerkezetét változtassa meg, így elsősorban a nyelvtanulást segítő dokumentumokat (nyelvkönyveket, szótárakat, komplett nyelvtanítási anyagokat, nyelvi szinthez igazodó tanolvasmányokat) kínáljon, emelje meg a kétnyelvű és a kisterjedelmű olvasmányok számarányát, továbbá javítsa a hangzó anyagok és a gyermekkönyvek arányát.

4.12.2. A cigány dokumentumok közvetlen beszerzési gyakorlatát ne tartsa fenn, továbbá – a valóban szűk cigány nyelvű írásos dokumentumkínálatra is tekintettel – a létrehozandó ajánlati listát autentikus cigány anyanyelvű népzenei és egyéb hangzó, illetve képanyagokkal bővítse.

4.13. Az Obtv. 20. § (1) bekezdése alapján azzal az

ajánlással

fordulok valamennyi megyei könyvtár igazgatójához, hogy az intézmény honlapján tegyenek közzé minél több nemzetiségi és cigány tematikájú történeti, néprajzi, statisztikai elemzést, bibliográfiát, könyvajánlót, recenziót, illetve – a szerzői jogi rendelkezések alapján szabadon letölthető – népzenét.

5. Épített örökség védelme, a kisebbségi szempontból jelentős szobrok, emlékművek, valamint temetők és sírhelyek megőrzése

A műemlékvédelem és az épített örökség helyi védelme

5.1. Az Obtv. 25. §-a alapján azzal a

jogalkotási javaslattal

fordulok a nemzeti fejlesztési és gazdasági miniszterhez, hogy – a Kormány kisebbségi ügyekért felelős tagjával együttműködve – készítse elő az épített környezet alakításáról és védelméről szóló 1997. évi LXXVIII. törvény olyan módosítását, amely a helyi építészeti örökség fogalmát a nemzeti és etnikai kisebbségi jellegre, mint védendő értékre történő utalással egészíti ki.

5.2. Az Obtv. 25. §-a alapján azzal a

jogalkotási javaslattal

fordulok az oktatási és kulturális miniszterhez, hogy – a Kormány kisebbségi ügyekért felelős tagjával együttműködve – készítse elő a kulturális örökség védeleméről szóló 2001. évi LXIV. törvény olyan módosítását, amely az értelmező rendelkezések között szereplő műemléki érték fogalmát a nemzeti és etnikai kisebbségek önazonosságtudatára, mint figyelembe veendő szempontra történő utalással egészíti ki.

5.3. Az Obtv. 25. §-a alapján azzal a

jogalkotási javaslattal

fordulok az oktatási és kulturális miniszterhez, hogy készítse elő a műemléki védelem elrendelésére irányuló eljárás rendjének – alkotmányos keretek között történő – törvényi meghatározását.

5.4. Az Obtv. 25. §-a alapján azzal a

jogalkotási javaslattal

fordulok az igazságügyi és rendészeti miniszterhez, hogy készítse elő a Büntető Törvénykönyv olyan módosítását, amely szankcionálja a saját tulajdonban lévő, helyi védelem alatt álló ingatlan rongálását, hasonlóan a saját tulajdonú műemlékek esetében már most is hatályos szabályozáshoz.

5.5. Az Obtv. 25. §-a alapján azzal a

jogalkotási javaslattal

fordulok az önkormányzati miniszterhez, hogy készítse elő az építésügy, a településfejlesztés és -rendezés körébe tartozó dokumentációk központi nyilvántartásáról szóló 277/2008. (XI. 24.) Korm. rendelet olyan módosítását, amely előírja, hogy a VÁTI Dokumentációs Központ által az építészeti örökség védett állományáról vezetett nyilvántartását alkalmassá kell tenni a világhálón történő ingyenes lekérdezésre, beleértve a nemzetiségi jelleg szerinti keresést is.

5.6. Az Obtv. 20. § (1) bekezdése alapján azzal az

ajánlással

fordulok az oktatási és kulturális miniszterhez, hogy:

5.6.1. Készítsen elő egy olyan országos felmérést, amelynek eredményeként – a kisebbségi kutatóintézetek, kisebbségi önkormányzatok, helyi önkormányzatok közreműködésével – elkészülhet a helyi védelem alatt álló vagy arra érdemes, kisebbségi szempontból jelentős építészeti örökség adatbázisa.

5.6.2. Kezdődjék meg ezzel párhuzamosan meg egy átfogó – a várható költségeket és azok forrásait is megjelölő – program kidolgozása a kisebbségi közösségek építészeti hagyományainak, épített örökségének megőrzése érdekében.

5.6.3. Tegye meg a szükséges intézkedéseket a nemzeti és etnikai kisebbségi műemlékvédelmi szakértőkről vezetett nyilvántartás létrehozása érdekében, mert ez a feltétele annak, hogy a helyi önkormányzatok és a kisebbségi önkormányzatok között az épített örökséggel kapcsolatos vitás kérdések megoldásához független szakmai segítség állhasson rendelkezésre.

5.7. Az Obtv. 20. § (1) bekezdése alapján azzal az

ajánlással

fordulok a Kulturális Örökségvédelmi Hivatal elnökéhez, hogy dolgozza ki a kisebbségek építészeti örökségének védelmével kapcsolatos rendszeres tapasztalatcsere – a jó gyakorlatok – megosztásának fórumát. Biztosítsa, hogy az ilyen konferenciákra, műhelybeszélgetésekre, kiállításokra meghívást kapjanak az érintett kisebbségi közösségek képviselői is.

A kisebbségi szempontból jelentős szobrok, emlékművek

5.8. Az Obtv. 25. §-a alapján azzal a

jogalkotási javaslattal

fordulok az önkormányzati miniszterhez, hogy – a Kormány feladatköre alapján érintett tagjaival együttműködve – készítse elő a helyi önkormányzatok és szerveik, a köztársasági megbízottak, valamint egyes centrális alárendeltségű szerveik feladat- és hatásköréről szóló 1991. évi XX. törvény hatályon kívül helyezését és rendelkezéseinek átültetését a megfelelő ágazati jogszabályokba. Így különösen a köztéri szobrok, emlékművek elhelyezésére, áthelyezésre és lebontására vonatkozó szabályokat a kulturális örökség védelméről vagy az épített örökség védelméről szóló törvényben javaslom szabályozni.

5.9. Az Obtv. 20. § (1) bekezdése alapján azzal az

ajánlással

fordulok a Kulturális Örökségvédelmi Hivatal elnökéhez, hogy:

5.9.1. Tekintse át a jelentést abból a szempontból is, hogy az abban említett szobrok, stációk és egyéb szakrális emlékek között vannak-e olyanok, amelyek védelembe vételének előkészítése indokolt.

5.9.2. Egyeztessen az országos kisebbségi önkormányzatokkal arról, hogy a jövőben milyen módon tudnak együttműködni a kisebbségi közösségek kulturális értékkel bíró szobrainak,

stációinak és egyéb szakrális emlékeinek felkutatásában, illetve a védelembe vétel előkészítése során.

A kisebbségi temetők

5.10. Az Obtv. 25. §-alapján azzal a

jogalkotási javaslattal

fordulok az önkormányzati miniszterhez, hogy – az oktatási és kulturális miniszterrel együttműködve – készítse elő a temetőkről és a temetkezésről szóló 1999. évi XLIII. törvény, illetve a végrehajtására kiadott 145/1999. (X. 1.) Korm. rendelet olyan módosítását, melynek értelmében:

5.10.1. A temetők kiürítésére csak akkor kerülhessen sor, miután műemlékvédelmi szakemberek (muzeológusok, néprajzosok) dokumentálták a sírokat, sírfeliratokat és javaslatot tettek az esetlegesen áttemetéssel megőrzendő sírhelyekre. Ehhez kapcsolódóan javasoljuk, hogy a költségeket – hasonlóan a régészeti feltárásokhoz – az viselje, akinek érdekében áll a temető kiürítése.

5.10.2. A lejárt használati idejű sír kiürítésekor más jogosult hiányában a temető tulajdonosa rendelkezésébe kerülő sírjelet kötelező legyen bemutatni műemlékvédelmi szakembereknek, és az csak akkor legyen értékesíthető, ha kulturális értékként, illetve az elhunyt személyére figyelemmel nem indokolt megőrzése, közgyűjteménybe helyezése.

5.10.3. A temető megszüntetése (vagy lezárása esetén is) a tulajdonos köteles legyen gondoskodni a sírbolt könyv, illetve más temetői nyilvántartás levéltárban való elhelyezésről.

5.11. Az Obtv. 20. § (1) bekezdése alapján azzal az

ajánlással

fordulok az oktatási és kulturális miniszter és a Kormány kisebbségi ügyekért felelős tagjához, hogy:

5.11.1. készítsen elő egy olyan országos felmérést, amelynek eredményeként – a kisebbségi kutatóintézetek, kisebbségi önkormányzatok, helyi önkormányzatok, temetőket fenntartó egyházak, társadalmi szervezetek, valamint a Nemzeti Emlékhely és Kegyeleti Bizottság közreműködésével – elkészülhet a magyarországi kisebbségi temetők, illetve a kisebbségi közösségek szempontjából jelentős sírok adatbázisa.

5.11.2. Kezdjék meg – a Kormány más érintett tagjainak bevonásával – egy átfogó, a várható költségeket és azok forrásait is megjelölő program kidolgozását a kisebbségi közösségek lezárt temetőinek, valamint az enyészet által fenyegetett, megőrzésre érdemes sírjainak megmentése érdekében.

5.12. Az Obtv. 20. § (1) bekezdése alapján azzal az

ajánlással

fordulok a Kulturális Örökségvédelmi Hivatal elnökéhez, hogy a műemlékvédelemmel foglalkozó szakemberek keressék fel a jelentésben említett temetőket, régi sírokat, sírköveket, és ha azok kulturális értéke miatt indokolt, készítsék elő a védelem alá helyezést.

5.13. Az Obtv20. § (1) bekezdése alapján azzal az

ajánlással

fordulok a Nemzeti Emlékhely és Kegyeleti Bizottság elnökéhez, hogy az országos kisebbségi önkormányzatokkal közösen tekintsék át: milyen módon lehet elősegíteni a Nemzeti Sírkertbe való felvételét a kisebbségi közösségek azon egykori tagjainak, akik a nemzet jeles halottai közé tartoznak.

6. Az előadó-művészeti szervezetekkel kapcsolatos javaslatok

6.1. Az Obtv. 25. §-a alapján azzal a

jogalkotási javaslattal

fordulok az oktatási és kulturális miniszterhez, hogy készítse elő az előadó-művészeti szervezetek támogatásáról és sajátos foglalkoztatási szabályairól szóló 2008. évi XCIX. törvény olyan módosítását, amely

6.1.1. Lehetővé teszi, hogy a 12 főnél kisebb létszámú zenei formációk is a törvény hatálya alá tartozhassanak.

6.1.2. Pontosítja az előadó-művészeti szervezet, illetve a népi koncertzenekar fogalmát, hogy az jobban megfeleljen a kisebbségi zenei hagyományokat ápoló formációk, együttesek szervezeti és működési sajátosságainak.

6.1.3. Egyértelművé teszi, hogy a kisebbségi színházak is részesülhetnek azokból a támogatásokból, pályázati forrásokból, amelyek a helyi önkormányzati fenntartású színházak számára elérhetőek.

6.2. Az Obtv. 25. §-a alapján azzal a

jogalkotási javaslattal

fordulok az oktatási és kulturális miniszterhez, hogy készítse elő a muzeális intézményekről, a nyilvános könyvtári ellátásról és a közművelődésről szóló 1997. évi CXL. törvény olyan módosítását, amely meghatározza a táncház fogalmát.

6.3. Az Obtv. 20. § (1) bekezdése alapján azzal az

ajánlással

fordulok az oktatási és kulturális miniszterhez, hogy– az előadó-művészeti szervezetek szakmai szervezeteivel, a színházakat és zenekarokat fenntartó helyi és kisebbségi önkormányzatokkal együttműködve – értékelje az előadó-művészeti törvény jogalkalmazási

tapasztalatait. A hatástanulmányban különös figyelmet fordítson az előadó-művészeti regisztráció kérdéseire.

6.4. Az Obtv. 20. § (1) bekezdése alapján azzal az

ajánlással

fordulok az oktatási és kulturális miniszterhez és a társadalompolitika összehangolásáért felelős tárca nélküli miniszterhez, hogy – a kisebbségi színházakkal, valamint az országos kisebbségi önkormányzatokkal együttműködve – tekintsék át, milyen módon lehet 2010-ben és az elkövetkező években is megrendezni a nemzetiségi színházak önálló országos fesztiválját.

6.5. Az Obtv. 20. § (1) bekezdése alapján azzal az

ajánlással

fordulok az oktatási és kulturális miniszterhez, valamint a szociális és munkaügyi miniszterhez, hogy – a cigányzenészek érdekképviseleti szervezeteivel, valamint az Országos Cigány Önkormányzattal együttműködve – az eddigi intézkedések tapasztalatait is felhasználva dolgozzanak ki átfogó programot az egykor a vendéglátóiparban munkát talált, illetve ma is szórakoztató zenészként dolgozó cigányzenészek foglalkoztatási nehézségeinek enyhítésére. Ennek keretében értékeljék, hogy milyen következményei, hatásai voltak a szórakoztató zenészek számára előírt vizsgakötelezettség eltörlésének.

6.6. Az Obtv. 20. § (1) bekezdése alapján azzal az

ajánlással

fordulok a Film- és Előadó-művészeti Iroda vezetőjéhez, hogy ez a szervezet a jövőben fokozott figyelmet fordítson az előadó-művészeti regisztrációval kapcsolatos ismeretek minél szélesebb körben való megismertetésére.

6.7. Az Obtv. 20. § (1) bekezdése alapján azzal az

ajánlással

fordulok az Országos Színháztörténeti Múzeum és Intézet igazgatójához, hogy az intézmény törekedjék a kisebbségi színházak működésének folyamatos dokumentálására, illetve az adatok minél szélesebb körének interneten való megjelenítésére. A kisebbségi színjátszás kutathatósága érdekében az internetes színházi adattárban tegyék lehetővé az előadás nyelvére történő keresést is.

6.8. Az Obtv. 20. § (1) bekezdése alapján azzal az

ajánlással

fordulok az ARTISJUS – Magyar Szerzői Jogvédő Iroda Egyesület elnökéhez, hogy a Díjközleményben említsék meg, illetve az alkalmazott adatközlő vagy műsorközlő lapon tüntessék fel a folklór előadásokhoz kapcsolódó szerzői jogi díjfizetés alóli mentességet.

7. A kisebbségi filmalkotásokkal kapcsolatos javaslatok

7.1. Az Obtv. 25. §-a alapján azzal a

jogalkotási javaslattal

fordulok az oktatási és kulturális miniszterhez, hogy készítse elő a mozgóképekről szóló 2004. évi II törvény módosítását az alábbiak szerint:

7.1.1. Meg kell határozni a kisebbségi filmalkotás fogalmát. Ennek során figyelemmel kell lenni arra, hogy az e kategóriába tartozó filmalkotásokra ugyanazok a kedvezmények vonatkozzanak, mint az eredetileg magyar nyelven készített filmalkotásokra.

7.1.2. A „kulturális tartalom" körében alkalmazott szempontrendszerben nevesíteni szükséges a magyarországi kisebbségek hagyományait, kultúráját, mint támogatandó értékeket.

7.2. Az Obtv. 20. § (1) bekezdése alapján azzal az

ajánlással

fordulok az oktatási és kulturális miniszterhez, hogy – a Kormány más érintett tagjaival együttműködve, a szakmai szervezetek bevonásával – vizsgálja meg, hogy milyen intézkedésekkel segíthető elő a kisebbségi filmműhelyek megalapítása, azok működésének támogatása a szakmai, alkotói függetlenségük megőrzése mellett. Megállapításai alapján készítsen erre vonatkozó intézkedési tervet.

7.3. Az Obtv. 20. § (1) bekezdése alapján azzal az

ajánlással

fordulok a Magyar Televízió elnöki jogkört gyakorló alelnökéhez, hogy:

7.3.1. A közszolgálatiság elvének fokozottabb érvényesítése érdekében helyezzen az eddigieknél nagyobb hangsúlyt a kisebbségi filmalkotások megjelenítésére. Kiemelten fontos szempontként vegye figyelembe, hogy ezek a filmalkotások ne csak a kisebbségi műsorok keretében legyenek láthatóak, hanem önálló produkcióként is, és a jelenleginél nagyobb nézettségű műsoridőben sugározzák azokat.

7.3.2. A kulturális értékkel bíró, de adásba nem került felvételeket – azok megőrzése és kutathatóvá tétele érdekében – a szerzői jogi rendelkezések betartása mellett – együttműködési megállapodás keretében adja át a saját archívummal rendelkező, az adott témával foglalkozó tudományos intézeteknek (Országos Színháztörténeti Múzeum és Intézet, valamint Hagyományok Háza).

7.4. Az Obtv. 20. § (1) bekezdése alapján azzal az

ajánlással

fordulok a Miniszterelnöki Hivatalt vezető miniszterhez, hogy az oktatási és kulturális miniszterrel egyeztetve vizsgálja meg a NAVA pontok létesítésére jogosult intézményi kör kiszélesítésének lehetőségét olyan módon, hogy minél több, a kisebbségi közösségek szempontjából fontos szervezet kapcsolódhasson be ebbe a szolgáltatásba. E körben kiemelten fontosnak tartjuk az országos kisebbségi önkormányzatok e jogosultsággal való felruházást.

8. A nemzetközi kötelezettségvállalásokat érintő javaslatok

8.1. Az Obtv. 20. § (1) bekezdése alapján azzal az

ajánlással

fordulok a Magyar Köztársaság Kormányához, hogy az Európai Regionális vagy Kisebbségi Nyelvi Karta, valamint a nemzeti és etnikai kisebbségek jogairól szóló 1993. évi LXXVII. törvény összhangjának biztosítása érdekében:

8.1.1. Vizsgálja meg, hogy a Kartában szereplő, nyolc nyelvre vonatkozóan tett vállalások miként viszonyulnak egymáshoz, ezekhez képest tartalmaz-e a Nektv. vagy más ágazati jogszabály (különösen a közigazgatási hatósági eljárásról szóló törvény, a polgári perrendtartás, valamint a büntetőeljárásról szóló törvény) többletkötelezettséget. Abban az esetben, ha nincs ilyen többletkötelezettség, tegye meg a szükséges intézkedéseket a Karta hatályának valamennyi kisebbségi nyelvre, különbségtétel nélkül való kiterjesztése érdekében.

8.1.2. Tekintse át, hogy a Karta és a Nektv. személyi hatálya közti eltérés miként kezelhető.A vizsgálat terjedjen ki arra is, hogy a Nektv. hatálya alá nem tartozó, de a Karta által érintett személyeknek mely jogokat és miként lehetséges biztosítani.

8.2. Az Obtv. 20. § (1) bekezdése alapján azzal az

ajánlással

fordulok a Magyar Köztársaság Kormányához, hogy:

8.2.1. Az országjelentés adatai támaszkodjanak a Nektv. alapján benyújtott két éves időszakot felölelő kormánybeszámolók adataira, valamint más nyilvános, megbízható adatokra.

8.2.2. Az országjelentés tervezetére az országos kisebbségi önkormányzatok írásbeli észrevételt tehessenek, és az kerüljön be a jelentés mellékletébe.

8.2.3. Az országjelentés tervezetét juttassa el a Külügyminisztérium a kisebbségi ombudsmannak, akinek – esetleges - véleményét mellékletként csatolják a jelentéshez.

8.2.4. A Miniszteri Bizottság ajánlásait juttassák el – igény szerint megfelelő fordításban – az országos kisebbségi önkormányzatokhoz.

8.3. Az Obtv. 20. § (1) bekezdése alapján azzal az

ajánlással

fordulok a Magyar Köztársaság Kormányához, hogy a Nektv., valamint a nemzetközi vállalások teljesítése vonatkozó beszámolási kötelezettség progresszív teljesítése érdekében:

8.3.1. Célvizsgálatok útján gyűjtsék össze az egy-egy kisebbségi intézményi szektort érintő adatokat és annak alapján indexálással, szakértői becsléssel határozzák meg a költségvetés kisebbségekre fordított kiadásait.

8.3.2. A pénzügyi tárca és a költségvetés felhasználását ellenőrző szervek közösen dolgozzanak ki tervezési és ellenőrzési módszertant a kisebbségekre vonatkozó költségvetési finanszírozás tervezését, számbavételét illetően.

8.4. Obtv. 20. § (1) bekezdése alapján azzal az

ajánlással

fordulok az oktatási és kulturális miniszterhez, hogy az UNESCO kulturális sokszínűség kifejeződését védelmező egyezményének hazai érvényesítése érdekében:

8.4.1. A tárca szervezeti és működési szabályzatában határozza meg az egyezmény végrehajtását segítő, koordinációs és monitorozó testület összetételét, működésének rendjét és működési feltételeit, valamint a társadalmi tájékoztatás rendjét. Az ellenőrzési mechanizmus kialakítása során az országos kisebbségi önkormányzatok, kulturális társadalmi szervetek képviselőit is kérjék fel a testület munkájában való részvételre.

8.4.2. A testület alakítson ki átlátható együttműködést a kisebbségi kultúrával is foglalkozó államközi vegyes bizottságokkal, különösen a monitorozás, az adatcsere, a programok és a költségvetési tervezés összehangolása tekintetében.

8.5. Az Obtv. 20. § (1) bekezdése alapján azzal az

ajánlással

fordulok a Magyar Köztársaság Kormányához, hogy normatív módon szabályozza, hogy az ENSZ Gazdasági, Szociális és Kulturális Jogok Nemzetközi Egyezségokmánya 16. cikkében foglalt, az egyezségokmányban vállalt kötelezettségek teljesítését értékelő időszakos jelentés hazai előkészítésébe milyen módon vonják be a kisebbségi közösségeket, az őket képviselő országos kisebbségi önkormányzatokat, kulturális társadalmi szervezeteket, kisebbségkutatókat.

8.6. Az Obtv. 20. § (1) bekezdése alapján azzal az

ajánlással

fordulok a Magyar Köztársaság Kormányához, hogy biztosítsa a kétoldalú vegyes bizottságok működésének és ajánlásaik teljesítésének átláthatóságát. Ennek érdekében:

8.6.1. Módosítsa a kisebbségi vegyes bizottságok társelnökeire és titkáraira vonatkozó kinevezési szabályokat a döntés egyértelműsége érdekében, valamint egészítse azokat ki a

kisebbségi közösségek által delegált tagok bejelentésére és a delegálásról szóló kisebbségi közösségi döntés visszavonására vonatkozó közlési rendjére vonatkozóan.

8.6.2. Alkossa meg a vegyes bizottságok működésének és eljárásuk nyilvánosságának közös szabályait.

8.6.3. Ellenőrizze, hogy a vegyes bizottságok működésének nyilvánossága megvalósul-e.

8.6.4. A vegyes bizottság magyar társelnöke legyen felelős azért, hogy kisebbségenként (országonként) csoportosítva, napra készen megismerhető legyen a vegyes bizottságok összetétele, tevékenységének jogalapja, működési rendje, üléseinek jegyzőkönyve, ajánlásai és azok érvényesítésével kapcsolatos dokumentumok. Ennek lehetséges módja lehet, ha a vegyes bizottság honlapján egy külön dokumentum-tárat hoznak létre. Szükséges továbbá meghatározni, hogy a vegyes bizottságok működésében résztvevő állami szervek, illetőleg együttműködés alapján a kisebbségek és más jogvédő, szakmai szervezetek miként nyújtsanak ehhez a dokumentum-tárhoz megfelelő adatokat.

8.6.5. Rögzítse annak rendjét, milyen biztosítékok alapján lehet költségvetési kötelezettséget vállalni és azt betervezni az egyes kisebbségi vegyes bizottsági ajánlások meghatározásakor, illetve azok megvalósításánál a beszámoláskor.

8.6.6. Határozza meg az azonos országot és kisebbségi közösséget érintő, esetenként párhuzamosan működő kisebbségi vegyes (kormányközi) bizottságok együttműködésének rendjét. Az esetleges párhuzamosságok kiiktatását elsősorban a feladatok elhatárolásával igyekezzen mielőbb megoldani.

8.6.8. Határozza meg, miként történjen a kisebbségi közösségek – országos kisebbségi önkormányzatok, szakmai és társadalmi szervezetek – bevonása az egyezményben vállalt, illetve a végrehajtásra vonatkozó bizottsági ajánlások monitorozásába.

I. Fejezet
A kisebbségi kulturális jogok érvényesülése a muzeális intézményrendszerben

„A' múltnak képviselői az emlékek, ezek testesítik meg a' köteléket, mely bennünket összefűz; szent őrzésök a' nemzetiség első kötelessége. (…) Nemzetünk' s országunk egymástól el nem választhatók, 's mi az ország' régisége, az egyszersmind a 'nemzet' emléke."

Pulszky Ferenc: A műgyűjtemények hasznairól (Athaeneum)[2]

1. Bevezető gondolatok

A muzeális intézményeknek kiemelt szerepük van a kulturális intézményrendszeren belül, hiszen rendszerezett, elemzett formában jelenítik meg a különböző korok társadalmi jelenségeit, eseményeit. Egy társadalom értékrendjének leképeződése a kultúra, melynek egy része tárgyiasult formában jelenik meg. Ennek megőrzése és továbbörökítése interdiszciplináris, korokon átívelő összetett tevékenység, amelynek kulcsszerepe van az emberek szemléletmódjának formálásában. A múzeum intézményének legfontosabb küldetése, hogy hidat képezzen a korábbi és az újabb generációk értékrendje között, egyfajta időbeli folytonosságot teremtve. Különösen lényeges ez a kisebbségi közösségek esetében, ahol a kultúra megőrzése alapvető fontosságú, hiszen az asszimiláció valós fenyegetést jelent napjainkban is. Lényeges, hogy a közösség megismerhesse elődei életét a tárgyi anyagok segítségével, de alapvető az is, hogy ezek egyúttal felhívják a társadalom tagjainak figyelmét a kisebbségi és a többségi kultúra több évszázados kölcsönhatására is.

De mi is valójában ez a komplex szervezet, és milyen eszközökkel segítheti a társadalom szövetének egyben tartását? A múzeum olyan tudományos intézmény, amely a természet és a társadalom fejlődésének, történeti alakulásának tárgyait, illetve egyéb dokumentumait (film, fénykép, rajz, hangfelvétel), anyagát gyűjti, megőrzi, feldolgozza, s e tevékenysége eredményeit kiállításokon, kiadványokban bocsátja a szaktudományok és a népművelés rendelkezésére.[3] A múzeum legfontosabb funkciói tehát elsődlegesen egyrészt a gyűjtés, a feldolgozás, a kiállítás és a megőrzés, másrészt a kultúra közvetítése az oktatás, a tudományos kutatás és a szórakoztatás formájában. A napjainkban evidensnek tűnő tevékenységi körök azonban hosszú fejlődési folyamat eredményei.

A muzeológia kezdetét egyértelműen az anyagi és szellemi javak hatalmi jellegű centralizációja jelentette.[4] Az egyiptomi fáraók a birodalmukból összegyűjtött, hatalmuk materiális biztosítékául szolgáló kincseket palotáikban halmozták fel, templomaik pedig helyet adtak az isteni világ kulcsainak, a könyveknek, szobroknak, képeknek. Mezopotámiában a tudomány került az irányítás középpontjába: az uralkodók több tízezres

[2] Pulszky Ferenc: A műgyüjtemények hasznairól. Athenaeum, 1838. Idézi: Bezzeg Mária: A muzeológia elméleti kérdéseiről. Doktori disszertáció, ELTE BTK Filozófiatudományi Doktori Iskola, 2006. http://doktori.btk.elte.hu/phil/bezzeg/bezzeg_dissz_hun.pdf

[3] Magyar Néprajzi Lexikon. http://mek.oszk.hu/02100/02115/html/

[4] A történeti rész megírásának alapját az alábbi könyv adta: Dr. Korek József: A muzeológia alapjai. Tankönyvkiadó, Budapest, 1988. 31-41.o.

agyagtábla-gyűjteményt halmoztak fel Ninivében, ahol a törvényeken kívül helyet kaptak irodalmi alkotások is.

A görög városállamokban a fentiekhez hasonlóan felfedezhető a paloták és templomok központi szerepe, ám az őrzési funkció mellett itt már megjelent a szentként tisztelt tárgyak leltározása, javítása, később a gyűjtemény tudatos gyarapítása is. Az igazi előrelépés azonban a hellenista kultúra hatására történt meg. Pergamonban 200 ezer kézirattekercset őrző könyvtár létesült, Alexandriában pedig létrejött a múzsáknak szentelt hely, a Musaion, ahol a korabeli tudományterületekről származó gyűjtemények mellett helyet kapott egy könyvtár, valamint több kutató és oktatási célra szolgáló helyiség is. A tudomány helyett a római birodalomban ismét a társadalmi reprezentáció eszközeivé váltak a tárgyak. A császárok hadizsákmányokból és a birodalmi adókból gazdagították kincstárukat, amelynek legdrágább darabjait áldozati templomokban állították ki, a módos római polgárok pedig előszeretettel mutatták be lakomáikon és vidéki útjaikon legszebb kincseiket. A szinte korlátlan források hatására az esetlegesség helyett a gyűjteményképzés alapja a tudatos rendszerezés és tervezés lett.

A Római Birodalom bukása utáni kulturális hanyatlás idején a kolostorok (Monte Cassino, York, Cluny) majd az egyetemek vállalták fel a művészeti értékek megmentését. A gazdasági hanyatlás, a bizonytalan politikai környezet és a túlvilági javak gyűjtését ösztönző egyházi álláspont aláásta a műgyűjtés alapjait. A reneszánsz idején az antik kultúra iránti érdeklődés új ideáltípusokat teremtett, és a múlt feltárására sarkallta az embereket. Ez alól az egyház sem vonhatta ki magát: létrejött a vatikáni és lateráni múzeumok őse, VI. Sixtus antikváriuma (1471), ahol már helyet kaptak az ókori Róma régészeti leletei is. Az új szellemiség, majd később a reformáció hatása a főúri gyűjtőszenvedélyt is átalakította. A katolikus uralkodók és főurak galériákat állítottak össze, a protestáns nemesek pedig ötvös-remekeket halmoztak fel.

Lassan szokássá vált a fejedelmi gyűjtemények katalógusának kiadása, ehhez azonban feltétlenül rendezni kellett a kincstárak anyagait. A problémát felismerve Samuel Quiccheberg holland orvos 1565-ben kiadta Theatrum sapientiae című munkáját, amely a gyűjtemények tudományos rendszerét tartalmazta. Néhány év múlva Tiroli Ferdinánd főherceg ennek segítségével állította össze a spanyol és osztrák uralkodók, valamint a francia udvar kincseinek egyesítésével a bécsi művészeti kincstárat. A fejlődés utolsó szakaszát a felvilágosodás eredményei indították meg. A technikai és tudományos fejlődés, az új kultúrák megismerése és a radikális szekularizáció, valamint az oktatás fontosságának tudatosodása meghatározó erők lettek a muzeológiában. Közadakozásból létrejöttek a nemzeti gyűjtemények, amelyek már mindenki számára nyitva álltak, előtérbe került az oktatás és a szemléletformálás. Az átalakulás hatására létrejött a British Museum (1759), a Muséum des Arts (1793), valamint Európa nagyobb állami múzeumai. A polgárosodó társadalmakban múzeumhálózatok jöttek létre, amelyek már komplex történeti, néprajzi, képző- és iparművészeti, valamint természettudományi anyagot gondoztak. A gyűjteményeiket régi és kortárs európai művészeteknek szentelő egyesült államokbeli múzeumok körül művészeti piac szerveződött, amely a mértékadó újságokat, kritikusokat, egyetemeket csatornaként használva divathullámokat gerjesztett, és ezzel aktívan befolyásolta a közízlést.[5] A múzeumi tevékenységet ellátó intézmények fejlődése napjainkban is tart. A tudományos ismertetés mellett egyre nagyobb teret kap az ismeretterjesztő funkció, követelménnyé válik az interaktivitás (honlapok, érinthető kiállítás), és egyre több kapcsolódó tevékenységgel (múzeumi bolt, kávézó) a közgazdasági szempontok is megjelennek a területen. Ezek a

[5] Lanfranco Binni-Giovanni Pinna: A múzeum. Gondolat Kiadó, Budapest, 1986. 51. o.

folyamatok a hazai múzeumok és közgyűjtemények esetében is hasonlóan zajlottak, zajlanak le. Ennek pontos bemutatását a jelentés későbbi részében tesszük meg.

A történeti távlatok felvázolása után érdemes röviden áttekinteni, milyen fokban épült ki Magyarországon ez a speciális intézményrendszer. A Központi Statisztikai Hivatal adatai[6] szerint 2008-ban 666 múzeum működött hazánkban, melyek összesen 6 050 alkalmazottat foglalkoztattak. Az önkormányzatok tulajdonában lévő kulturális céllal használt ingatlanok 13,7%-ában működik muzeális intézmény. Sajnálatos tény azonban, hogy a múzeumok számát tekintve az utóbbi időben erős visszaesés tapasztalható, hiszen 2000-ben az országban működő múzeumok száma még 812 volt. Ennek némileg ellentmondani látszik a szervezett kiállítások (2000-ben 2 804, 2008-ban 3 232) és rendezvények (2000-ben 23 464, 2008-ban 26 753) számának növekedése. Ennek oka talán az intézményrendszer racionálisabb és hatékonyabb működtetésében keresendő. Ehhez képest a látogatottság viszonylag konstans, a látogatók száma ugyanis az elmúlt időszakban mindig az évi tízmillió körül mozgott. Ez egyébként még a színházak és a mozik látogatottságát is meghaladja, ami bizonyítja a múzeumok kiemelt szerepét a kulturális intézményrendszerben.

A KSH adatai mellett az országban működő múzeumokról további nyilvántartásként egy részletes táblázat található az Oktatási és Kulturális Minisztérium honlapján.[7] Az úgynevezett ISTAR (Internetes Statisztikai Adatgyűjtő Rendszer) a muzeális intézmények működési körülményeinek, gyűjteményi anyagának, gazdálkodásának számos adatát tartalmazza. Az adatbázis tanúsága szerint a működési engedéllyel rendelkező muzeális intézmények száma 2008-ban 689 volt. (Sajátos ellentmondás, hogy a muzeális intézmények működési engedélyéről szóló OKM rendelet 2009 májusi tervezetének bevezetője szerint 850 muzeális intézmény működik hazánkban.) Az információk széles spektruma mellett az ISTAR-ban azonban egyáltalán nem található olyan változó, ami az intézmények kisebbségi vonatkozására utalna. Nem mutat be adatot az egyes gyűjteményi anyagok kisebbségi tartalmáról sem.

A Magyar Művelődési Intézet által működtetett Egységes Regionális Információs Közművelődési Adatbázis (közismertebb néven: erikanet.hu) is tartalmaz adatokat a Magyarországon működő nemzetiségi kulturális intézményekről. Az adatbázis létrehozásával a Magyar Művelődési Intézet célja, hogy elkészüljön egy olyan adattár, ami tartalmazza a magyarországi nemzeti kisebbségek kulturális adatait bárki számára hozzáférhető formában. Az adattár jelenleg még nem teljes, de folyamatosan frissül. Ez gyakorlatilag azt jelenti, hogy nincs olyan hivatalos kimutatás, amiből következtethetnénk az országban működő kisebbségi vonatkozású muzeális intézmények számára, illetve a muzeális intézményrendszer kisebbségi tartalmára.

2. A muzeális intézményrendszer jogszabályi háttere

A magyar jogrendszerben már 1881 óta folyamatosan léteznek a kulturális javak és az ennek megőrzésével, védelmével foglalkozó intézmények hol tágabb, hol szűkebb körét átfogó, a maguk idejében korszerűnek mondható jogszabályok.[8] Ezek szabályozási köre azonban igen

[6] http://portal.ksh.hu/pls/ksh/docs/hun/xstadat/xstadat_eves/tabl2_03_06i.html;
http://portal.ksh.hu/pls/ksh/docs /hun/xstadat/xstadat_eves/tabl2_07_03i.html;
http://portal.ksh.hu/pls/ksh/docs/hun/xstadat/xstadat_eves/ abl6_ 02_06_02i.html
[7] http://kultstat2008.okm.gov.hu/site/tmp/excelexports/full_list_export_2.xls
[8] Az 1997. évi CXL. törvény indokolása alapján

vegyes volt. Találunk kifejezetten intézményi-technikai részleteket tárgyaló jogszabályt, de megjelennek a szakmai ismérveket felvonultató dokumentumok is. Ami közös ezekben, hogy a jelenleg hatályos törvény megszületéséig nem rendelkeztek kifejezetten a kisebbségi közösségek kultúrájának védelméről, bár szakmai szinten foglalkoztak a kisebbségek helyzetével. A fennálló rendszer működésének megismerése érdekében az alábbiakban röviden felvázoljuk a muzeális intézményrendszer működését előíró normák kialakulásának fontosabb állomásait.

2.1. A hatályos szabályozás jogtörténeti alapjai

A műemlékek fenntartásáról szóló 1881. évi XXXIX. törvénycikk (tc.) a kulturális örökség ingatlanait rendelte védeni, hatálya nem terjedt ki a történeti, művészeti vagy tudományos értékű ingó dolgokra.[9] Ez utóbbiak védelmére vonatkozó első átfogó rendelkezést az 1929. évi XI. tc. tartalmazta. A törvényalkotási folyamat eredményeként Magyarországon az ingó és ingatlan kulturális örökség védelme – az általános európai gyakorlattól eltérően – különálló törvények hatálya alá került, ezzel viszont az ingó kulturális javak általános védelme törvényileg és közigazgatásilag is szorosan a múzeumügyhöz kapcsolódott. A kulturális örökség különböző részeire vonatkozó törvényeket a múzeumokról és a műemlékekről szóló 1949. évi 13. törvényerejű rendelet (tvr.) helyezte hatályon kívül. Az ezt követő jogszabályok különböző törvények védelme és két különböző tárca felügyelete alá helyezte a műemlékeket és az ingó kulturális javakat. A terület átfogó szabályozását a muzeális emlékek védelméről szóló 1963. évi 9. tvr. jelentette. Ez a jogszabály már egységes keretbe foglalva kezelte a magyar múzeumügyet, ugyanakkor nagyot lépett előre a szervezeti és finanszírozási decentralizálás útján. A szakigazgatás és az államigazgatás egymáshoz rendelésével a jogalkotó önálló megyei múzeumi szervezeteket hozott létre, de a főbb szakmai kérdésekben továbbra is megőrizte a művelődési miniszter döntési jogát. A rendszerváltást kísérő gazdasági és társadalmi változások, valamint az egyre szaporodó nemzetközi kötelezettségvállalások[10] teljesen korszerűtlenné tették a korábbi regulációt, de az újabb törvény csak 1997-ben született meg.

2.2. A muzeális intézményekkel kapcsolatos szabályok napjainkban

A jelenlegi szabályozás alapját a Magyar Köztársaság Alkotmányáról szóló 1949. évi XX. törvény 70/F. § (1) és (2) bekezdései képezik. Az Alkotmány hatályos rendelkezése szerint hazánk biztosítja az állampolgárok számára a művelődéshez való jogot, ezt a közművelődés kiterjesztésével és általánossá tételével, az ingyenes és kötelező általános iskolával, képességei alapján mindenki számára hozzáférhető közép- és felsőfokú oktatással, továbbá az oktatásban részesülők anyagi támogatásával valósítja meg. A művelődéshez való jog hagyományos területe tehát – ahogy azt az Alkotmány hangsúlyeltolódása is mutatja – az oktatás, amelynek a különböző szintjei és formái más-más követelményeket támasztanak az állammal szemben. Mára azonban az oktatáson kívül a művelődéshez való jognak olyan elemei is megjelentek, amelyek alanyi jogokként rendszerint nem, hanem csupán az állam intézményvédelmi kötelezettsége körében értékelhetők, ilyen például múzeumok,

[9] Az 1997. évi CXL. törvény indokolása alapján

[10] A kulturális javak védelmére vonatkozó követelményeket több UNESCO és Európa Tanácsi okmány tartalmazza: az 1954. évi Hágai, az 1970. és 1972. évi Párizsi Egyezmények, valamint az 1995. évi UNIDROIT Egyezmény, továbbá tíz ajánlás. Fontos dokumentum az Európa Tanács 1992-ben Magyarország által is aláírt Máltai Konvenciója is, valamint az Európai Unió számos jogforrása.

közgyűjtemények, könyvtárak fenntartása, valamint a színházak állami támogatása. A művelődéshez való jog iskolán kívüli területeire az a jellemző, hogy az állam intézményvédelmi kötelezettsége körében köteles létrehozni a megfelelő szolgáltatásokat. Ha ezek már léteznek, működnek, akkor az állampolgároknak alanyi joguk van az igénybevételükre.[11]

A szabályozás másik, kötelezetti oldalán elsősorban a települési és területi önkormányzatok állnak.[12] A helyi önkormányzatokról szóló 1990. évi LXV. törvény 8. §-a szerint a települési önkormányzat feladata a helyi közszolgáltatások körében többek között a közművelődési, tudományos, művészeti tevékenység támogatása. Ennek módját és mértékét azonban fő szabály szerint a települési önkormányzat maga határozza meg anyagi lehetőségei és a lakosság igényei szerint. Természetesen a közérdek számos esetben felülírhatja ezt a szabályt. A jogalkotó – mérlegelve a település teherbíró képességét – törvényben kötelezheti az önkormányzatokat, hogy egyes közszolgáltatásokról és közhatalmi helyi feladatok ellátásáról gondoskodjanak. A megyei önkormányzat például már kötelező feladatként gondoskodik a természet és a társadalom megyében levő kulturális javainak, valamint a történeti iratoknak a gyűjtéséről, őrzéséről, tudományos feldolgozásáról, továbbá minden önkormányzat számára kötelező a nemzeti és az etnikai kisebbségek jogai érvényesülésének biztosítása.[13]

A „közművelődés kiterjesztését" célzó legátfogóbb szabályozást a muzeális intézményekről, a nyilvános könyvtári ellátásról és a közművelődésről szóló 1997. évi CXL. törvény (a továbbiakban: közművelődési törvény) tartalmazza. A jogszabály preambuluma deklarálja, hogy a kulturális örökséghez tartozó javak[14] a múlt és jelen megismerésének pótolhatatlan forrásai, a nemzeti és az egyetemes kulturális örökség egészének elválaszthatatlan összetevői; szellemi birtokbavételük minden ember alapvető joga. Ezek védelme, megőrzése és fenntartása, valamint a nyilvánosság számára történő széles körű és egyenlő hozzáférhetővé tétele a mindenkori társadalom kötelezettsége. A jogalkotó itt kifejezetten kinyilvánítja azt az alapelvet, hogy a nemzeti, nemzetiségi és etnikai kisebbségi kulturális hagyományok megőrzése, méltó folytatása a társadalom közös érdeke. A törvény 4. § (1) bekezdésének a) pontja ezt a gondolatot továbbfűzve alapelvként mondja ki: mindenkinek alapvető joga, hogy megismerhesse a kulturális örökség javait és ezek jelentőségét a történelem alakulásában, a nemzeti, nemzetiségi és etnikai kisebbségi önismeret formálásában, valamint az ezek védelmével kapcsolatos ismereteket. A fenti alapelvek és a rögzített célok megvalósításának, vagyis a kulturális javak védelmének legfontosabb letéteményeséül a jogalkotó a muzeális intézményeket nevezi meg. A törvény ezen fogalom alatt három – praktikusan hét – intézményformát ért. A kategorizálás kialakításánál fontos szempont az intézmény gyűjtőköre és a gyűjtőterülete. A gyűjtőkör a kulturális örökség részét képező javak szakmailag körülhatárolt csoportját, a gyűjtőterület pedig ezek beszerzésének földrajzi határait jelöli. A közművelődési törvény szerint tehát muzeális intézmény a múzeum (és ennek típusai), a közérdekű muzeális gyűjtemény és a közérdekű muzeális kiállítóhely.

A *múzeum* a hatályos jogi szabályozás szerint[15] a kulturális javak tudományosan rendszerezett gyűjteményeiből álló muzeális intézmény. Feladata a kulturális javak meghatározott

[11] Az Alkotmány 70/F. §-a és annak indokolása alapján.
[12] Az állam ilyen irányú kötelezettségeiről a későbbiekben esik szó.
[13] 1990. évi LXV. törvény (Ötv.) 70. § (1) bekezdés a) pont
[14] A kulturális javak köre pontosan körülhatárolt, ezek: az élettelen és élő természet keletkezésének, fejlődésének, az emberiség, a magyar nemzet, Magyarország történelmének kiemelkedő és jellemző tárgyi, képi, hangrögzített, írásos emlékei, és egyéb bizonyítékai - az ingatlanok kivételével -, a művészeti alkotások.
[15] 1997. évi CXL. törvény 42. § (1) bekezdés

anyagának folyamatos gyűjtése, nyilvántartása, megőrzése és restaurálása, tudományos feldolgozása és publikálása, valamint kiállításokon és más módon történő bemutatása. A múzeum rendelkezik az e feladatok ellátásához a szakmai előírások szerint szükséges tárgyi és anyagi feltételekkel, megfelelő munkatársakkal. Szakmai és igazgatási szempontok alapján ezen a kategórián belül országos, megyei, helyi múzeumot és országos szakmúzeumot különböztetünk meg. A *közérdekű muzeális gyűjtemény* a fentinél szűkebb kategóriát jelent. Ez az intézmény a kulturális javak meghatározott értékeinek egységes gyűjtési szempontok szerint létrejött, egységesen kezelt és őrzött, szabályozott módon nyilvántartott és dokumentált együttese, mely a múzeumi követelményeknek nem felel meg, de tudományos, illetőleg művészi értéke alapján a kultúráért felelős miniszter közérdekű muzeális gyűjteménynek minősíti. Ezek a gyakorlatban helytörténeti, intézménytörténeti, személyhez kötődő gyűjtemények, tematikus szakgyűjtemények, vallási és egyháztörténeti gyűjtemények.[16] A szakmai szempontból legszűkebb feladatokkal rendelkező intézmény a *közérdekű muzeális kiállítóhely*: olyan jelentősebb önálló gyűjteménnyel nem rendelkező intézmény (például személyhez, eseményhez, szervezethez vagy földrajzi ponthoz kötődő emlékház, emlékpark, régészeti park, kastély, tájház, galéria), amely jogosult a kulturális javak, régészeti lelőhelyek, illetőleg épületek vagy épületegyüttesek tartozékaikkal és berendezéseikkel együtt történő bemutatására.[17]

2.3. Az alapítás és működés általános feltételei

Muzeális intézményt fő szabály szerint bármely jogi és természetes személy alapíthat, aki, illetve amely biztosítani tudja a folyamatos és rendeltetésszerű működéshez szükséges szakmai előírásokban pontosan meghatározott feltételeket. Ha ez rendelkezésre áll, és egyéb feltételt – például pénzügyi biztosítékot – a jogszabály nem követel meg, a kultúráért felelős miniszter kiállítja a működési engedélyt és nyilvántartásba veszi az új intézményt. Ez alapvető fontosságú annak jövője szempontjából, hiszen csak a működő, engedéllyel rendelkező szervezet részesülhet állami támogatásban. A kulturális javak védelméből, valamint a muzeális intézmények fenntartásából és működéséből adódó feladatok ellátásához a központi költségvetés járul hozzá.

A közgyűjtemények támogatására – a múzeumi rekonstrukción kívül – 2009-ben 11 milliárd 118 millió forintot szánt a költségvetés[18]. Ez az összeg az Oktatási és Kulturális Minisztérium fejezetének 2,72%-a, a teljes költségvetésnek pedig csaknem 0,124%-át teszi ki. A közművelődési célra fordítható összegek az utóbbi években folyamatosan csökkennek, ez pedig komoly nehézségeket jelenthet az egyes intézményeknek.

Az állami tulajdonú muzeális intézményeknek járó összeget a fenntartó minisztérium költségvetésébe építik be, ennek összege az országos múzeum méretétől és az ellátandó feladatoktól függően változik. A helyi önkormányzatok feladatellátását többek között a közművelődési és közgyűjteményi normatív hozzájárulás keretében segíti elő az állam. A hozzájárulás lakosságszám szerint illeti meg a települési önkormányzatot a kulturális javak védelmét, a muzeális intézményeket és levéltárakat, a nyilvános könyvtári ellátást és a közművelődést szolgáló feladatai ellátásához. Külön forrás áll rendelkezésre az egyházi

[16] 1997. évi CXL. törvény 48. § (1), (2) bekezdés
[17] 1997. évi CXL. törvény 48. § (3) bekezdés
[18] 2008. évi CII. törvény a Magyar Köztársaság Költségvetéséről, XX. fejezet

muzeális intézmények támogatására, valamint a valamennyi intézmény számára hozzáférhető pályázatok finanszírozására.[19]

3. Célok és vizsgálati módszerek

A muzeális intézmények vizsgálata során számos módszertani nehézséggel szembesültünk. Már a fogalomhasználatával összefüggésben is problémák merültek fel. A múzeum fogalmával, illetve egyes típusainak meghatározásával kapcsolatban a muzeológiai szakirodalom sem egységes. A nemzetközi és a hazai szakirodalom meghatározásai, illetve a magyar törvényi szabályozás fogalmai nehezen feleltethetőek meg egymásnak. Ez a gyakorlatban azt a problémát eredményezi, hogy a jogi környezet által használt rendszer és szervezeti struktúra sokszor nehezen alkalmazható a tényleges állapotokra. Sok olyan intézmény működik, amely ténylegesen muzeális jellegű tevékenységet végez, azonban az erőforrások elégtelensége miatt nem képes megfelelni azoknak a szakmai standardoknak, amelyeket a jogszabály megkövetel. A működési engedély hiányában azonban nem tudnak részt venni olyan programokban, amelyek éppen a szakmai jellegű, a működési engedély megszerzéséhez szükséges fejlesztést támogatnák.

Az információszerzés során a gyakorlat oldaláról közelítettünk a problémához, ezért a múzeum fogalmának egy viszonylag általános és tág meghatározásából indultunk ki. A Múzeumok Nemzetközi Tanácsának (International Council of Museums, ICOM) definíciója szerint a múzeum az emberek és környezetük számára létező valóság, a társadalom és annak fejlődése érdekében álló nonprofit intézmény, nyitott a nyilvánosság felé, kutatási, oktatási és élvezeti céllal gyűjt, megőriz, kutat, kommunikál és kiállít.[20] Ennek megfelelően nemcsak a szűk értelemben vett és a magyar jogi szabályozás által múzeumként elismert intézményeket tettük a vizsgálat tárgyává, hanem minden olyan intézményt, amely a múzeum funkcióját ellátja.

Témánk szempontjából a Magyarországon működő muzeális intézményeket tipizálhatjuk egyrészt a földrajzi dimenzió alapján, vagyis hogy milyen területi hatókörrel rendelkeznek, másrészt aszerint, hogy milyen mértékű kisebbségi tartalmat jelenítenek meg. Az országos szintű intézményeken belül két markáns csoport különíthető el: az általános múzeumok, amelyeknek a gyűjteményi köre, feladatköre vagy a célközönsége országos szintű, valamint az országos kisebbségi önkormányzatok komplex intézményei. A megyei múzeumok igazgatóságai között a fellelhető kisebbségi anyag mennyisége és minősége alapján kategorizálhatunk. Az első csoportba a speciális feladatkörű bázismúzeumok, míg a másodikba a kisebbségi tevékenységet ellátó filiálékkal rendelkező intézmények tartoznak. A harmadik kategóriában azokat az igazgatóságokat találjuk, amelyeknél a kiállítások, gyűjteményi anyagok, szakmai és egyéb szolgáltatások terén nem található jelentős kisebbségi tartalom. Végül a helyi szintet vizsgálva megtalálhatóak a helyi múzeumok és a tájházak.

A megkeresni kívánt intézmények körének meghatározásánál abba a már korábban említett nehézségbe ütköztünk, hogy nem áll rendelkezésre semmilyen hivatalos adat a kisebbségi vonatkozású muzeális intézményekről. Az intézmények felkutatásánál ezért a témába vágó internetes oldalakra hagyatkoztunk, valamint a már megkeresett intézményektől kértünk

[19] 1997. évi CXL. törvény 52. §
[20] ICOM Statútum 2. cikk, 1. bekezdés

információt arra vonatkozóan, hogy milyen szervezetet érdemes még felkeresnünk. A budapesti székhelyű országos múzeumok közül ötnél jutottunk arra a megállapításra, hogy a témánk szempontjából releváns információkkal szolgálhatnak. Megkerestük ezen kívül a múzeumi intézményrendszer ernyőszervezeteit is, a muzeológiával foglalkozó országos civil szervezeteket és a megyei múzeumi igazgatóságokat. Fontos szeletét adták a kutatási területünknek az országos kisebbségi önkormányzatok által fenntartott komplex kulturális intézmények. Helyi szinten vizsgáltuk a kisebbségi területtel foglalkozó múzeumokat és a tájházakat. Ez utóbbiak nagy számára való tekintettel területi elhelyezkedés alapján választottuk ki a megkeresendő intézményeket.

A kiválasztott muzeális intézményeknek egy részletes kérdőívet juttattunk el, amelyben a válaszadó szinte valamennyi adottságáról érdeklődtünk. Felmértük a működés körülményeit, a gyűjtemény állapotát, a finanszírozással kapcsolatos kérdéseket, a szakfelügyelet, közönségkapcsolatok, szakmai együttműködés helyzetét. Nagy hangsúlyt fektettünk a problémák, nehézségek feltárására, valamint az eredmények, példaértékű megoldások közzétételére bíztattuk a megkérdezett intézményeket. A muzeális intézmények vizsgálata során mindösszesen 75 intézménnyel léptünk kapcsolatba. Többségüknek írásban juttattuk el a kérdőívet, néhány intézményt személyesen látogattunk meg, és voltak olyanok is, amelyeket írásban és személyesen is megkerestünk. A válaszadási arány körülbelül 75%-os volt, ami kimondottan jónak mondható. Nehézséget okozott azonban a feldolgozás során, hogy sok kérdőív hiányosan lett kitöltve, aminek hátterében gyakran az idő- és hatáskörhiány állt. Ennek ellenére összességében jól körülhatárolhatóak azok a tipikus problémakörök, melyeket a következőkben vázolunk.

4. Országos szintű muzeális intézmények

4.1. Országos Múzeumok

Ahogy arról már a bevezető fejezetben is szó esett, a muzeális intézmények között kiemelkedő szerepet töltenek be az országos múzeumok. Ezek a speciális intézmények átfogó, egy vagy több alaptudományra támaszkodó, szakterületükön kiemelkedő jelentőségű művelődéstörténeti, tudományos teljességre törekvő gyűjteményt gondoznak, gyűjtőterületük pedig fő szabály szerint az egész országra kiterjed. Központi szerepüket erősíti, hogy feladataik ellátásához kedvező infrastrukturális környezettel, valamint jól képzett szakemberekkel rendelkeznek. Speciális helyzetük miatt az országos múzeumok körét az Országgyűlés állapítja meg, felügyeleti szervük pedig minden esetben egy meghatározott minisztérium. A kultúráért felelős miniszter szakmai feladatokat ruházhat rájuk, és kinevezi – illetve elmozdíthatja – a vezetőket, a főigazgatókat. [21]

A hatályos szabályozás szerint hazánkban 13 országos múzeum működik. Ezek a következők: Budapesti Történeti Múzeum, Hadtörténeti Múzeum, Iparművészeti Múzeum, Magyar Műszaki és Közlekedési Múzeum, Magyar Nemzeti Galéria, Petőfi Irodalmi Múzeum, Magyar Nemzeti Múzeum, Magyar Természettudományi Múzeum, Mezőgazdasági Múzeum, Néprajzi Múzeum, Semmelweis Orvostörténeti Múzeum, Könyvtár és Levéltár, Szabadtéri Néprajzi Múzeum, Szépművészeti Múzeum.

[21] 1997. évi CXL. törvény 43. §

4.1.1. A vizsgálandó intézmények kiválasztásának szempontjai

Az országos múzeumok közül – a gyűjtőkörükre vonatkozó hozzáférhető adatok alapján – öt esetében jutottunk arra a megállapításra, hogy témánk szempontjából fontos gyűjteményt kezelhetnek, vagy egyéb módon segíthetik kutatásunkat. Az eljuttatott kérdőívre három intézménytől (Magyar Nemzeti Múzeum, Néprajzi Múzeum, Szentendrei Szabadtéri Néprajzi Múzeum) kaptunk színvonalas és igen részletes választ az ott fellelhető kisebbségi gyűjteményi anyagokról. Tekintettel arra, hogy a Budapesti Történeti Múzeumtól nem érkezett válasz, a Magyar Nemzeti Galéria pedig részben visszautasította a válaszadást, így vizsgálatunk további részében a korábbiakban említett három intézményre koncentráltunk. Az írásbeli kapcsolatfelvétel mellett személyesen is felkerestük a Szentendrei Szabadtéri Néprajzi Múzeumot, ahol megbeszélést folytattunk az intézmény munkatársaival. A Néprajzi Múzeumban és a Magyar Nemzeti Múzeumban megtekintettük az állandó kiállításokat kisebbségi tartalom szempontjából. Jelentésünk megírása során a fenti forrásokon kívül felhasználtuk a honlapokon található nyilvános információkat is.

A részletesen vizsgálható három országos múzeum, vagyis a Magyar Nemzeti Múzeum, a Néprajzi Múzeum és a Szentendrei Szabadtéri Néprajzi Múzeum jelenlegi helyzetének és működésének alaposabb megértéséhez indokolt röviden áttekinteni kialakulásuk történetét, amely egyúttal a modern muzeológia alapjaihoz vezet el bennünket.

4.1.2. A három országos múzeum története

A XIX. századig hazánkban csak a bevezető fejezetben felvázolt főúri műgyűjtés folyt. A muzeológia területén bekövetkező robbanásszerű európai fejlődés csak lassan szűrődött át a magyar közéletbe, igazi művelődési mozgalommá pedig csak a Habsburg politikai és kulturális elnyomás elleni harc eszközeként vált. A nemzeti hagyományok megerősítése és megőrzése, valamint a magyar nyelv helyzetének újraértékelése általános igényként élt a magyar köztudatban, de látványos intézkedések az érdekellentétek miatt évtizedekig nem történtek. Az első lépést Széchényi Ferenc tette meg, amikor felajánlotta a nyomtatott könyvekből, kéziratokból, pénzérmékből, rézmetszetekből, címerképekből és térképekből álló gyűjteményét a magyar nemzet javára.[22] Az 1802. november 25-én benyújtott alapító okiratot másnap I. Ferenc király aláírásával szentesítette. Az újonnan létrejött intézet neve Széchényi Országos Magyar Könyvtár lett, és 1803. augusztus 20-án nyitotta meg kapuit az olvasóközönség előtt. Az intézmény első vezetője, Miller Jakab Ferdinánd hamarosan javaslatot készített az országos könyvtár nemzeti jogállásának megerősítésére és múzeummá fejlesztésére. A rendi országgyűlés ennek hatására 1807 decemberében elfogadta a 24. törvénycikket, amelyben oltalmába vette a már működő Széchényi Országos Könyvtárat, és elrendelte átalakításának előkészítését. Ezt megerősítve született meg az 1808. évi VIII. törvénycikk, amely *„a Nemzeti Muzeum felállitásáról, és a magyar nyelv müvelését előmozditó más intézkedésekről”* szólt. A létrejövő közgyűjtemény 1867-ig megőrizte alapítványi jellegét, csak a polgári állam struktúráinak kialakulása után kapta meg az államilag fenntartott intézmény státusát.

A Magyar Nemzeti Múzeum alapítását követően közel 60 évig nem hoztak létre újabb múzeumokat. A kiegyezést követően erre reális esély adódott, ám a kulturális fellendülés ekkor egészen más társadalmi környezetben indult meg, mint a reformkor hajnalán. A

[22] A Magyar Nemzeti Múzeum történetéről szóló rész összeállításánál a következő forrást használtuk: http://tortenet.oszk.hu/html/magyar/kronologia.htm

társadalmi-politikai élet színtere a megye lett, így az új nemzeti intézmények kialakítása helyett helyi múzeumok hálózata született meg. A megváltozott kultúrpolitikai helyzetnek és az európai tudományosság akkori szemléletének megfelelően a Nemzeti Múzeum szerkezetében is korrekciókat hajtottak végre. Ennek legfontosabb lépéseként a jelentősebb gyűjtemények egységét megbontották, és önálló szakági múzeumokat alakítottak ki belőlük. Az Országgyűlés 1878-ben „a hazai műipar fejlesztése érdekében" életre hívta az Iparművészeti Múzeumot, majd 1896-ban az Országos Képtár és Nemzeti Múzeum képtári osztályának egyesítéséből létrehozta a Szépművészeti Múzeumot is.

A Néprajzi Múzeum története is a pluralizálódással indul.[23] A Nemzeti Múzeum néprajzi anyagát sokáig csupán az Észak-Urál vidékén élő obi-ugorok között gyűjtött 92 néprajzi tárgy jelentette. A kalandos életű polihisztor, Xántus János volt az első, aki nagyszabású néprajzi kiállítást szervezett az általa 1868-1869-ben Kelet-Ázsiában gyűjtött két és fél ezer darabos gyűjteményből; a siker hatására 1872. március 5-én kinevezték a frissen létrehozott Ethnographiai Osztály vezetőjévé. Xántus még ebben az évben magyarországi néprajzi tárgygyűjtést kezdett az 1873-as bécsi világkiállítás részére, ám ezek az anyagok, valamint a korábbi gyűjtemények döntő része az időközben megszerveződő Iparművészeti Múzeumba kerültek. *„A mostoha sorsú néprajzi gyűjteményt Jankó János sokrétű szakmai tevékenysége tette valódi múzeumi szervezetté, és mutatta be először a közvéleménynek. Az ő nevéhez fűződik a millenniumi kiállítás városligeti néprajzi falujának megteremtése 1896-ban."*[24] A kiállítást területét két főcsoportba osztották.[25] Az első számú főcsoportot a Széchenyi-szigeten elterülő „Történelmi kiállítás" alkotta, a második főcsoport pedig a „Jelenkori kiállítás" volt, melyben 19 csoportot alakítottak ki. A XIX. egységben, a kiállítási falunak nevezett részen a mindennapi élet helyszíneit, így pásztor- és juhászkunyhót, népiskolát, óvodát, községi tűzoltószertárt és kórházat, valamint templomot mutattak be. A kiállítottak között voltak a magyar (alföldi, dunántúli, palóc, székely), szász, sváb, román, szerb, tót, bolgár, vend lakóházak és egy sátoros cigánytanya is. A 24 bemutatott néprajzi helyszín közül 12 érintett kisebbségi csoportot. A néprajzi falu lebontása után az egész gyűjtemény átkerült a Nemzeti Múzeum Etnographiai Osztályára. Az elmúlt évszázadban aztán több nagyszabású anyagbővülés történt az általános néprajzi gyűjteményi részekkel kapcsolatban – ezt az intézmény társadalmi státusza és anyagi helyzete tette lehetővé. Az 1930-as évek elején a Néprajzi Osztály kezdeményezésére és munkatársainak irányításával valósult meg az első nagyszabású néprajzi szintézis, a négykötetes „A magyarság néprajza" című mű, valamint számos fontos kiadvány, közöttük a Magyar Népművészet 1924-1925 között egy tucatnyi kötetet kitevő sorozata. A múzeum formális önállóságát 1947-ben nyerte el, amikor szervezetileg is kivált a Nemzeti Múzeum kötelékéből, és országos hatáskörű önálló intézmény lett. Időközben folyamatosan gyarapodtak az intézmény nemzetközi és magyar gyűjteményei, jelenleg közel 120 ezer tárgyból áll a teljes gyűjteményi anyag. Az első állandó kiállítás 1980-ban nyílt meg „Az őstársadalmaktól a civilizációkig" címmel a múzeum nemzetközi gyűjteményeinek anyagából.

Bár a Néprajzi Falut 1896 novemberében lebontották, és nem hoztak létre belőle önálló szabadtéri néprajzi múzeumot, maga a kiállítás ténye beindította a népi építészeti kutatásokat,

---

[23] A Néprajzi Múzeum történetéről szóló rész összeállításánál a következő forrást használtuk: http://www.neprajz.hu/tartalom.php?menu2=21

[24] http://www.neprajz.hu/tartalom.php?menu2=21

[25] A „Néprajzi Falu" történetéről szóló rész összeállításánál a következő forrást használtuk: Kovács Péter: A millenniumi kiállítás története. http://btkhok.elte.hu/dokumentumok/Publik%E1ci%F3k/T%F6rt%E9nelemtudom%E1ny,%20Kov%E1cs%20P%E9ter,%20A%20millenniumi%20ki%E1ll%EDt%E1s%20t%F6rt%E9nete/T%F6rt.Millennium.pdf

elültette a központi szabadtéri néprajzi múzeum megalakításának gondolatát a szakmai és laikus közvéleményben egyaránt. [26] Koncepcionális és főként gazdasági okok miatt majdnem 70 évet kellett várni a magyar skanzen megalapítására. A Szentendrén létesítendő szabadtéri múzeum megépítéséről 1967-ban döntött a Minisztertanács, a megvalósítás részleteinek kidolgozására pedig a Néprajzi Múzeum Falumúzeum Osztályát kérte fel 1970-ben. A telepítési terveket a téma hazai szakértője, Hoffmann Tamás készítette, aki 1969-től 1992-ig a Néprajzi Múzeum főigazgatója, egyúttal 1972-től 1975-ig a Szabadtéri Múzeum vezetője volt. 1972-ben önálló, országos múzeumként megalakult a Szabadtéri Néprajzi Múzeum Szentendrén, a Sztaravoda-patak völgyében egy 46 hektáros területen. Európában egyedülálló módon, az országos szabadtéri múzeum megalapításával párhuzamosan hazánkban kialakult a vidéki regionális skanzenek hálózata is (1968-ban a Göcseji Falumúzeum, 1973-ban a Vasi Múzeumfalu, 1979-ben a Sóstói Múzeumfalu, 1980-ban a Szennai Szabadtéri Néprajzi Gyűjtemény, 1985-ben az Ópusztaszeri Nemzeti Történeti Emlékpark Szabadtéri Néprajzi Gyűjteménye). Ezzel szinte egy időben megkezdődött a helyben megőrzött épületekben berendezett tájházak helyreállítása és hálózatuk kialakulása.

4.1.3. A kiemelt múzeumok vizsgálatának szempontjai

Napjainkra mindhárom intézmény helyzete mind jogilag (szervezetileg), mind szakmailag megszilárdult. Általánosságban elmondható, hogy működési feltételeik jól biztosítottak, infrastrukturális szempontból kiváló helyzetben vannak, gyűjteményi anyagaik saját szakterületükön kiemelkedően gazdagok, munkatársaik pedig országosan elismert szakemberek, kutatók. A fentiek segítségével életre hívott színvonalas kiállítások és kapcsolódó rendezvények sok látogatót vonzanak, és így igen széles körhöz tudják közvetíteni az általános kultúrát.

Témánk szempontjából kiemelten fontos, hogy ezek a kedvező adottságok mennyiben szolgálják a bevezetőben is megfogalmazott célt, az interkulturális társadalom megteremtését. Álláspontunk szerint ezeknek az intézményeknek különleges felelősségük van a kisebbségi kultúra nemzeti szintű megismertetésében.

Úgy tűnik, ez jelenleg csupán szakmai és erkölcsi kötelezettség, hiszen ahogy azt a bevezetőben már vázoltuk, a közművelődési törvény a muzeális intézmények vonatkozásában semmilyen formában nem utal a hazánkban élő nemzeti és etnikai kisebbségek kulturális értékeinek, hagyományainak, történelmének megőrzésével kapcsolatos tényleges feladatokra, kötelezettségekre. Így a törvény a múzeumokra vonatkozó 42.§-ában, illetve az országos múzeumokra vonatkozó 43.§-ában sem tesz említést olyan konkrét feladatról, amelyek a kisebbségek kulturális érdekeinek védelmére vonatkoznának.

Vizsgálatunk során ennek a szabályozási hiányosságnak a hatásait tekintjük át a múzeumi gyakorlat alapján. Ehhez röviden vázoljuk az egyes intézmények jelenlegi adottságait, a fennálló nehézségeket és az esetleges megoldási lehetőségeket.

[26] A Szabadtéri Néprajzi Múzeum történetéről szóló rész összeállításánál a következő forrást használtuk: http://skanzen.hu/?fm=article&id=298

4.1.4. Magyar Nemzeti Múzeum

Elemzésünket a Magyar Nemzeti Múzeummal kezdjük, amely méretét és adottságait tekintve még mindig hazánk vezető muzeális intézménye. A válaszlevél alapján az 1837 és 1847 között emelt, majd 1994 és 2006 között felújított főépület 23.325 m^2-es területén 45 kiállító helyiség, 6 előadóterem, 8 könyvtár, 98 műtárgyraktár és számos technikai helyiség működik. A csatlakozó további három épületben raktár- és irodahelyiségek működnek közel 6300 m^2-en. Az intézménynek négy vidéki településen öt filiáléja van, amelyek az anyaintézmény központi irányításával, szakmailag és gazdaságilag önállóan dolgoznak. Ezek közül három múzeum (a sárospataki Rákóczi Múzeum, a visegrádi Mátyás Király Múzeum, az esztergomi Vármúzeum) és kettő közérdekű muzeális kiállítóhely (a vértesszőlősi kiállítóhely és a visegrádi Mátyás Király Múzeum Salamon-tornya). A mindennapi teendők az anyaintézményben 241, a filiálékban pedig további 104 szakember folyamatos munkáját igénylik. Önmagában ezek az adatok is tekintélyt parancsolóak, de ha figyelembe vesszük, hogy a Nemzeti Múzeumot és az öt filiáléját az elmúlt két évben átlagosan 600 ezer ember kereste fel[27], társadalmi súlya világosan kirajzolódik előttünk.

A Nemzeti Múzeumban fellelhető gyűjteményi anyagok döntő részét a szakosított intézmények kiválása után helyben maradó történeti és régészeti dokumentumok képezik. Ezek eredete természetesen többszörösen behatárolt. Az intézmény gyűjtőköre kiterjed a Magyarország területén az emberré válástól napjainkig létrejött régészeti és történeti emlékekre, valamint a más államokban élő magyarság történetére vonatkozó relikviákra. Gyűjtőterülete az egész ország, illetve a magyarság története vonatkozásában – a nemzetközi és kétoldalú egyezmények, jogszabályok figyelembevételével − a világ valamennyi országa is. Az Alapító Okirat II. fejezetének 1. és 2. pontjai, valamint a Szervezeti és Működési Szabályzat 2.1. és 2.2. pontjai az intézmény alaptevékenységét úgy rögzítik, hogy abban a Magyarországon élő hazai kisebbségek nincsenek megemlítve. Ez a gyakorlatban azt jelenti, hogy a múzeumba került gyűjteményi darabokat régészeti, történeti, művészettörténeti stb. szempontok szerint kerülnek feldolgozásra, függetlenül attól, hogy kisebbség(ek)hez is köthetőek, így a nyilvántartásban nem különülnek el. A múzeum fő erőssége tehát, hogy a magyarországi történeti-régészeti múzeumok között gyűjteményei teljesen lefedik a Kárpát-medence és Magyarország területét. A kisebbségi jogok érvényesülése szempontjából azonban ez egyben hátrányként is jelentkezik: túl széles spektrumon keresztül, általánosan vizsgálja az adott témát.

A Magyar Nemzeti Múzeum nem rendelkezik kifejezetten a kisebbségi közösségek kultúráját bemutató kiállítással, fontos azonban, hogy az állandó kiállítást évente megtekintő látogatók számára az intézmény milyen képet közvetít közös történelmünkről. A hat állandó kiállítás közül kettő, a „Magyarország története az államalapítástól 1990-ig” és a „Tudós magyarok »akik a XX. századot csinálták«” című tárlatok esetében feltételeztük előzetesen a vonatkozó tartalom jelenlétét. A főigazgató tájékoztató levele szerint csak a *„Magyarország történetét bemutató kiállítás termeiben találhatók az egyes magyarországi nemzetiségekhez kapcsolódó metszetek, térképek, dokumentumok. A kiállítást rendező muzeológusok itt minden esetben megnevezték az adott nemzetiséget a magyar és angol nyelvű feliratokon.”*

Mindezekre figyelemmel részletesen a „Magyarország története az államalapítástól 1990-ig” című állandó kiállítás kisebbségi tartalmát vizsgáltuk meg. A személyes látogatás tapasztalatai alapján az említett kiállításon nagyjából nyolc helyen történik konkrét utalás egy

[27] A látogatottsági adatok forrása: Magyar Nemzeti Múzeum 2008. évi szöveges beszámoló jelentése. Budapest, 2009. február 27. 3. o.

vagy több kisebbségi közösségre. Ennek módja és helye minden bizonnyal megfelel a szakmai standardoknak, ám kétséges, hogy akár csak részben is képes-e a látogatónak képet adni a hazánkban élő kisebbségi közösségek történetéről.

A kiállítás kronológiai alapon vezeti végig a látogatót hazánk 2000 éves történetén. Az időrendi koncepciót néhány tematikusan berendezett terem egészíti ki.

Különösen a IV., VI., IX., XI. és XVI. termekben, a társadalmi átalakulás hatásainak leírásakor általános utalás történik az etnikai típusú átalakulásra/feszültségekre, több helyen említés szintjén megjelenik a német polgárság, illetve egy helyen a „délszláv elemek" jelenlétének deklarálása. A VIII. teremben a látogató egy, a 15 éves háború utáni Erdély nemzetiségeinek viseletét bemutató, XVII. századi londoni viseletkódex-lapokat talál. Ezen szinte valamennyi, akkoriban hazánkban élő kisebbség képviselője megjelenik. Az 1848-as szabadságharc kapcsán a XVIII. teremben nemzetiségi (reguláris és önkéntes) harcosokat mutatnak be. Bár a fentiek megjelenése és a soknemzetiségű állam említése figyelemre méltó, véleményünk szerint a látogató ezek segítségével nem kaphat átfogó képet a Kárpát-medencében élő, de nem magyar származású népek eredetéről és Magyarország történelmében játszott szerepükről.

Az egyes szobák bejáratánál található táblákon magyarul és angolul tüntetik fel a korszak eseményeinek rövid összefoglalóját, a történetet pedig a dokumentumok mesélik tovább. A tárgylapok gyakran csak megnevezik a tárgyakat, nem írják le ezek funkcióját vagy eredetét. A legtöbb esetben a magyarázó szövegekben sem tüntetik fel kifejezetten a kisebbségi közösségek történelmi szerepét, illetve az egyes események vagy személyek nemzetiségi, etnikai kötődését.

A főigazgató válaszában leírta, hogy a jelenlegi tervek között nem szerepel az állandó kiállítások módosítása, pedig a fenti szempontok alapján célszerű lenne azokat továbbfejleszteni.

Az időszaki kiállításokkal alapvetően más a helyzet, hiszen ezek nem átfogóan ábrázolják hazánk történelmét, hanem egy speciális témát állítanak a középpontba. Ebben az esetben természetesen csak akkor követelhető meg a kisebbségi elem beiktatása, ha az ténylegesen kapcsolatban áll az adott témával.

2007-ben 14, 2008-ban 11, 2009-ben 6, az elmúlt három évben tehát 31 időszaki kiállítást szerveztek a Magyar Nemzeti Múzeumban. Ezek közül egy kizárólagosan kisebbségi témájú kiállítás volt 2007-ben „Németek Magyarországon, Magyarok Németországban – Európai életutak" címmel. Ehhez kapcsolódóan előzetesen meghirdetett időpontokban előadásokon, tárlatvezetéseken vehettek részt az érdeklődők. A „Végtelen utazás – Utak térben és időben" című kiállításon az egyes magyarországi régiók mutatkoztak be a közönségnek. A projektben résztvevő hazai tájak egy-egy hétvégén lehetőséget kaptak a nagyközönség előtti személyes bemutatkozásra is, ennek keretében kisebbségi hagyományőrző együttesek is megjelentek a programjaikkal.

Ha az intézményhez tartozó múzeumokat vizsgáljuk meg, hasonló helyzettel találkozunk. A részünkre megküldött válaszlevél alapján az *esztergomi filiálában* nincs kisebbségi tartalom, tekintettel arra, hogy gyűjteménye kizárólag régészeti dokumentumokból áll. Az időszaki kiállítások közül azonban kettő is mutatott be szlovákiai anyagokat „Pozsonyi műtermek" és „Szlovák-magyar kortárs művészek" címmel 2007-ben, illetve 2009-ben.

A *visegrádi múzeum* két típusú gyűjteményi anyagot kezel. Az őskortól a XVIII. századig terjedő régészeti gyűjtemény csak 1-2%-ban tartalmaz kisebbségi elemeket, de a helytörténeti gyűjteményben a XVIII. században betelepült sváb lakosságra vonatkozó anyag is van. Bár a téma nem különül el élesen a helytörténettől – s így jellegzetes anyagokat sem találhatunk – a svábokhoz köthető dokumentumok aránya közel 50%-os.

A *sárospataki múzeum* a fentiekhez képest aktívabb szerepet vállal a kisebbségi kultúra területén. A helytörténeti és néprajzi adottságai miatt számos német (477 darab), szlovák (407 darab), ruszin (402 darab) és cigány (105 darab) eredetű tárgy, vonatkozó adat, fotó stb. található a múzeum gyűjteményi anyagában. Bár a tíz állandó kiállítás közül egy sem volt kizárólagosan kisebbségi témájú, de kisebbségi kulturális elemek több helyen felbukkantak. A „Rákócziak dicső kora" című történeti kiállítás két ponton is érinti a kisebbségeket. Az egyik életképen megjelennek II. Rákóczi Ferenc ruszin jobbágyai, akiket a történetírás „gens fidelissima" (leghűségesebb nép) elnevezéssel jegyez. A kép olyan történelmi helyzetet jelenít meg, mely fontos eleme a ruszin kisebbség közösségi történetének, az ábrázolás a vezérlő fejedelem és a ruszin nép közötti szoros kapcsolatot mutatja be. A kiállítás 2003-as megnyitása óta közkedvelt helyszíne a ruszinok múzeumlátogatásának. Ugyanezen a tárlaton szép számmal mutatnak be hutaüvegeket is, amelyek közvetlenül a szlovák kisebbséghez kötődnek. A kiállításhoz 2004 óta szlovák, 2005 óta német nyelvű vezető is kapcsolódik, a kiállítás feliratai és szövegei pedig németül is olvashatók. A szőlészeti és borászati kiállításon megjelenítik a Hegyalja bortermelő német falvait, valamint ismét megjelennek a hutaüvegek, mint a bor tárolására használt termékek. A múzeumban az elmúlt három évben az időszaki kiállítások közül egyik sem dolgozott fel kizárólagosan kisebbségi témát. A 2008-2009. évben a „II. Rákóczi Ferenc, az államférfi" című időszaki kiállítás Rákóczi toleráns egyház és nemzetiségpolitikáját emelte ki. Fontos azonban megjegyezni, hogy az elmúlt évtizedben példaértékű anyagokat láthattak az ide látogatók; 1999-ben „Nemzetiségek a forradalom és szabadságharc időszakában" címmel a kisebbségek 1848-49-ben játszott szerepét mutatták be időszaki kiállításon, 2005-ben pedig a „Nemzetiségek Zemplénben" című tárlaton a közigazgatási régió nemzetiségeit.

Az intézmény a kutatás területén is jelentős szerepet vállal; az egyik ilyen kiemelt terület a zempléni településeket, népességüket, nemzetiségi történetét és néprajzát vizsgálja, ezzel kapcsolatban többször jelentek meg a múzeumban folyó nemzetiségi települések kutatását reprezentáló kötetek is. 1998-ban Tamás Edit: Komlóska kötete, 1999-ben Tamás Edit: A Bodrogköz népessége a XVIII-XX. században című könyve és 2006-ban Tamás Edit–Kis-Tóth Lajos: Józseffalva című kötete foglalkozott a témával. A könyvtárban szlovák nyelvű szakirodalom van régészet, műemlékvédelem, történelem és néprajz témakörben. A néprajzi gyűjteményhez, az adattárhoz, a fotótárhoz kapcsolódva vannak kisebbségi témákat feldolgozó külső kutatások, az elmúlt évben egy kutató folytatott vizsgálatot kisebbségi témában. A Rákóczi Múzeum kapcsolatot tart fenn a Sárospataki Ruszin Kisebbségi Önkormányzattal, a Hercegkúti Német Kisebbségi Önkormányzattal és a Borsod-Abaúj-Zemplén Megyei Német Kisebbségi Önkormányzattal. A múzeumban az alkalmazottak német és szlovák kisebbségi nyelvismerettel rendelkeznek, a vendégkönyvükben pedig lehetőség van kisebbségi nyelven is véleményt nyilvánítani, melyre németül, szlovákul, igény esetén ruszinul és ukránul is tudnak válaszolni.

A történeti emlékeket bemutató múzeumok után indokolt alaposabban szemügyre venni a néprajzi anyagokat komplex módon gyűjtő és bemutató intézmények, a Néprajzi Múzeum és a Szentendrei Szabadtéri Néprajzi Múzeum tevékenységét is.

4.1.5. Néprajzi Múzeum

A részünkre megküldött tájékoztatás alapján a Néprajzi Múzeum az 1896-ban épült, eredetileg a Kúria székhelyéül szolgáló épületben kapott helyet. A közepes műszaki állapotú, több szempontból elavult épület, alapterülete 12.400 m², 1953-ban került műemléki védettség alá. Az évente itt megforduló 107 ezer ember művelődését 102 munkatárs állandó munkája és a számtalan szolgáltatás (könyvtár, múzeumi bolt, a különböző kultúrákat bemutató rendezvénysorozat) segíti. A múzeum levele ebben a körben kiemeli a 80 ezer tételből álló tárgyi és dokumentációs gyűjtemény digitális formában való hozzáférését. Az adatbázis alapját képező gyűjtemény 120 ezer dokumentumot számlál. Ezek között számtalan típusú anyagot találunk: műtárgyakat, fotókat és diákat, film- és videofelvételeket, nyomatokat, kéziratokat, valamint zenéket és hanganyagokat, amelyek teljes köre szervezetileg a tárgyi gyűjteményi főosztály részét képezi. Ez a főosztály két részből áll. Az egykori nemzetközi, ma már regionális osztályból és a magyar osztályból. Az irányítási egységek gyűjteménytípusok alapján oszthatóak fel, ezen belül megkülönböztető ismérvek a gyűjteményt képező dokumentumok funkcionális kötődése (halászat, gyűjtögetés, mesterségek) és anyaga (kerámia-, textil-, bútorgyűjtemény). A magyar osztály gyűjtőköre napjainkban is a történelmi Magyarország – hivatalosan a Kárpát-medence – területe, névtára az 1913-as nevezéki rendszernek megfelelő. Így például egy erdélyi anyag nem az Európa-gyűjteménybe kerül, hanem a magyar osztály megfelelő dokumentumai közé. A Múzeum gyűjtőköre egyébként kiterjed a magyar nép, valamint az európai és az Európán kívüli népek néprajzi tárgyi, írásos, képi, mozgóképi és hangzó emlékeire, és ezek dokumentációjára, gyűjtőterülete pedig országos, illetve a nemzetközi gyűjtemények esetében a nemzetközi egyezmények figyelembevételével világméretű. A szabályozás kapcsán a Néprajzi Múzeumnál a már ismert probléma fedezhető fel, vagyis hogy az Alapító Okirat II. fejezet 1. és 2. pontja, valamint a Szervezeti és Működési Szabályzat 4. pontja az Intézmény alaptevékenységét úgy rögzíti, hogy abban a Magyarországon élő hazai kisebbségek nincsenek megemlítve.

A Nemzeti Múzeummal szemben – a főigazgató levele szerint – itt már kifejezetten rögzítik a dokumentumok esetleges kisebbségi eredetére vonatkozó adatokat is. A nyilvántartás szerint 120 ezer darab gyűjteményi tárgy 2,6%-a, körülbelül 3186 darab kapcsolatos valamely hazai kisebbséggel. Legtöbb a roma anyag: 2200 darab tárgy, fotó; 627 darab a szlovák, 171 német, 113 darab román tárgy, 45 darab szerb, 23 darab horvát, 5 darab bolgár anyag, 1 darab szlovén tárgy és 1 darab örmény tárgy található a Néprajzi Múzeum gyűjteményi anyagai között. Ez azonban csak hozzávetőleges adatsor. A kisebbségi dokumentumok tényleges számának megállapítását ugyanis szakmai és technikai problémák is akadályozzák.

A kisebbségi vonatkozású tárgyak száma és eloszlása elméletileg egyértelműen megállapítható a tárgyakhoz kötelezően csatolandó leírókartonon található feljegyzésekből. Tekintettel azonban arra, hogy ezek a tulajdonságok általában nehezen meghatározhatóak, gyakran rá sem kerülnek a kartonra, ezáltal láthatatlanok lesznek a szakemberek, áttételesen pedig a látogatók számára.

A probléma már a tárgyak megszerzésekor megjelenik. Kérdés, hogy ha a gyűjtés helye Méhkerék, vagy a tárgyat Tótkomlóson használták, jelentheti-e ez a kisebbségi eredetet. Ugyanígy bizonytalan, hogy a tárgy jellege vagy utolsó tulajdonosának származása döntő bizonyíték-e, és ha igen, mi a helyzet több ismérv találkozásakor. Ez előbbire példaként említhető a vándoriparosok bizonytalan katalógusba sorolása. A teknőkészítők az ország peremvidékein dolgoztak, jól meghatározható eszközöket használtak, jellegzetes tárgyakat

készítettek, és többségében cigány származásúak voltak. A muzeológus azonban valamennyi ismérv együttállása esetén sem nyilváníthatja ki a tárgy kisebbségi származását, ha a gyűjtő azt kifejezetten nem tüntette fel a kísérő okiraton. A kutató tehát csak szaktudása és a helyszíni tapasztalatok alapján, mérlegeléssel ítélheti meg az eredet kérdését, amelyet rögzítenie is kell.

Ez a dilemma a gyakorlatban azt jelenti, hogy a nyilvános on-line adatbázisok közül a műtárgygyűjteményi katalógus nem tartalmaz népcsoportra vonatkozó keresési lehetőséget, az Etnológiai Archívum alegységei (Fotó-, Kézirat-, Nyomat-, Népzene-, Rajzgyűjtemény), viszont már igen. Az utóbbi esetben azért nyilvánítható ki egyértelműen a tárgy kisebbségi eredete, mert annak egyértelmű jeleit a dokumentum magán viseli (a fényképen megjelenők azonosíthatók, a kézirat rögzítője ismert, a népdal a gyűjtő által nevesített). A műtárgygyűjteményi katalógus esetén nincs nevesített népcsoport-kategória, itt a kereshető csoportok: gyűjtemény, leltári szám, tárgynév, gyűjtés helye, készítés helye, használat helye, tárgyleírás. Ezek csak indikátorok, tehát legfeljebb jelzik a lehetséges kisebbségi kötődést, de nem garantálják azt. Kiszűrhetetlen továbbá, hogy egy találat esetében hazai kisebbség dokumentumáról vagy egy idegen nép tárgyáról van szó.

A számos bizonytalanság elsősorban szakmai probléma. Fontos azonban, hogy ez mennyiben szűrődik át a kiállítások anyagába, vagyis hogyan befolyásolja a látogatók objektív tájékoztatását. Erről a Néprajzi Múzeum egyetlen állandó kiállításának megtekintése során szereztünk tapasztalatokat.

„A magyar nép hagyományos kultúrája” című tárlat a magyar parasztság egykori életének tárgyi világába enged betekintést. A XVIII. század végétől az első világháborúig terjedő időszak anyagát tizenhárom teremben mutatja be, amelynek célja – a Múzeum honlapján található tájékoztató szerint –, hogy *„a kiállítás érzékeltesse a Kárpát-medence népeinek etnikai és vallási megoszlását, bemutassa a jellemző településformákat, megismertesse a paraszti munka sokrétűségét és változatos eszközkészletét, a parasztság hétköznapi és ünnepi viseletét.”*

A kiállítás felé vezető folyosón egy 1820-ban kiadott metszetalbum képei láthatóak, amelyek a kor kulturális szemléletének megfelelően mutatják be az Örökös Tartományok és a Magyar Királyság területén élő néprajzi csoportok tipikus viseleteit. A gyűjtemény kisebbségi szempontból reprezentatív – vagyis minden nemzetiségi csoportot szerepeltet – ám nem mutatja be a különböző társadalmi csoportok közötti viseletbeli különbségeket.

Az állandó kiállítás első termének falán a Monarchia XIX. század végi nemzetiségi összetételét ábrázoló térkép és rövid magyarázat található. A tárlókban ezzel párhuzamosan jelenítik meg az akkor Magyarország területén élők klasszikus viseletektől eltérő ruházkodási szokásait, így a kisebbségek viseleteit is. Megjelenik egy bunyevác asszony, román pár, ruszin férfi, sokác legény és lány, sváb asszony, szász házaspár, szlovák pár viselete.

A tárlat következő termeiben a bemutatott anyagok kisebbségi kultúrához való kötődését csak néhány helyen említik meg, általában a magyar kultúra alapvető részeként mutatják be ezeket a tárgyakat.

Kifejezetten utal a felirat vagy képaláírás a kisebbségi vonatkozásokra a következő helyeken: a mesterségek bemutatásánál („német kalaposok”, „kovácsmesterség-cigányok”), egy fotón („német család”) és a busóálarcok vitrinjében („délszlávok”). Írásban nem jelenik meg, de

több klasszikus jellemző alapján megállapítható a kisebbségi kapcsolat a tárlat számos anyagával kapcsolatban. Ilyenek például Stork István szuhahutai faszerszámkészítő eszközei (szlovák) vagy Kirner Adalbert kalapos szerszámai (német). (Külön kategóriát képez azon tárgyak csoportja, amelyek esetében a szakemberek komplex tudása szükséges kisebbségi kötődésük megállapítására). Nincs külön feliratozva a gyermekjátékok között megtalálható csörgő vagy a jászteleki tambura. A kultúrák keveredése miatt nyilvánvalóan nem jelenthető ki, hogy a csörgő ruszin, a tambura pedig horvát vagy szerb eredetű tárgy, de érdemes lenne felhívni a látogató figyelmét arra, hogy ezek alapvetően az említett kultúrkörökben jelentek meg és csak később vették át őket a magyarok. Nyomatékosítja a feltüntetés igényét, ha a tárgy további interetnikus elemeket hordoz. (A tamburazenekarok például gyakran zenész cigányokból álltak, akik akár három-négy féle nemzet – magyar, horvát, szerb, sváb – repertoárját is játszották.) Véleményünk szerint ezekben az esetekben feltétlenül szükséges lenne a tárgy megnevezésén túl rövid ismertetőt is mellékelni a jobb megértés érdekében.

Ugyanez a helyzet a fényképek esetében. Kommentár nélkül jelenik meg egy gyermekét bölcsőben ringató lakócsai horvát asszony, egy cigány asszony és férje szénásszekéren, keresztelőről hazatérő ortodox román család és erdélyi románok munka közben. A látható információk (rasszjegyek, népviselet, vallási jelképek) alapján jól azonosítható a szereplők származása, de ez a feliratokon semmilyen formában nem jelenik meg. A vendég a történelmi koron kívül nem kap információt, így – laikus, vagyis nem néprajzos szakemberként – nem tudja átfogó kontextusba helyezni a látottakat.

2007 és 2009 között 21 időszaki kiállítás volt a Néprajzi Múzeumban, ebből – a kérdőívre adott válasz szerint – csak egyetlen foglalkozott kizárólagosan a hazai kisebbségekkel, a 2008. szeptember 13-20. között bemutatott „A roma/cigány zene arcai” című fotókiállítás. A többi időszaki kiállítás gyűjteményi anyagai között a tájékoztatás szerint nem jelent meg kisebbségi tartalom.

Itt érdemes felhívnunk a figyelmet a Néprajzi Múzeum egyedülálló, de kiállításon csak ritkán látható néprajzi anyagára, a roma gyűjteményre. Az intézményen belül Szuhay Péter főmuzeológus vezetésével külön munkacsoport működött, amely a roma kultúra kutatását és a tárgyi anyag gyűjtését tűzte ki céljául. Az évtizedek óta tartó kutatás és gyűjteménygyarapítás eredményeit az intézmény már három alkalommal tárta a közönség elé, legutóbb 2007-ben, a kínai magyar évad egyik fő eseményeként. Jelenleg a roma gyűjteménynek csak csekély része látható kiállításokon, a legtöbb dokumentum azonban hozzáférhető digitális formában. 2006-ban ugyanis Szuhay Péter és kollégája, Fleck Gábor magas szakmai színvonalú ismeretterjesztő DVD-t publikált „A roma kultúra virtuális háza” címmel, felhasználva a gyűjtemény anyagait is.

A múzeum rendszeresen fogad kutatókat, kiadványokat jelentet meg, szakmai konferenciákat szervez, ezek között kisebbségi tartalmú szakmai szolgáltatást levelében a főigazgató nem említett. Vannak azonban olyan rendezvények, amelyek különböző népek és országok bemutatkozására szolgálnak. Ebből kisebbségi közösséget érintő rendezvény volt a 2007 februárjában bemutatott „Bulgária arcai”, a 2008 áprilisában megtartott görög nap, valamint a 2009 októberében megszervezett roma zenei este.

4.1.6. Szentendrei Szabadtéri Néprajzi Múzeum

A szentendrei Szabadtéri Néprajzi Múzeum alapításának célja, hogy bemutassa a magyar nyelvterület népi építészetét, lakáskultúráját, gazdálkodását és életmódját eredeti, áttelepített épületekkel, hiteles tárgyakkal, régi településformák keretében, a XVIII. század közepétől a XX. század első feléig tartó időszakban.[28] A telepítési terv négyszáznál is több építmény múzeumba történő áthelyezését irányozza elő, melyeket az intézmény településnéprajzi szempontok alapján faluszerű épületcsoportokba, un. tájegységekbe szervezve tár a látogatók elé közel 540 ezer m^2-en. A tájegységeken belül az építmények egy-egy parasztporta hagyományos rendjébe illeszkednek, melyekhez olyan szakrális-, közösségi- és gazdasági építmények kapcsolódnak, melyek egykor részei voltak a hagyományos faluképnek. A lakóházak és a gazdasági épületek egy-egy táj történetileg kialakult építészeti szokásait reprezentálják. Az épületcsoportok és a tárgyak fenntartása rendkívüli feladat, amelyet a 137 munkatárs biztosít.

A Skanzen az országos múzeumok közül a legmodernebb infrastrukturális háttérrel rendelkezik. A kiállítási terület mellett található a 2003-ban emelt főépület, amely igazgatási szerepén túl modern multifunkcionális oktatási-kutatási központ. Itt található a Néprajzi Látványtár, valamint egy beltéri időszaki kiállító-terem, a Skanzen Galéria is. Egy 2007. július 25-i kormánydöntést követően a Skanzen Európai Uniós források felhasználásával töretlenül fejlődhet tovább. Az elmúlt évtől új bejárati épület várja a közönséget, korhű motorvonat segíti a belső közlekedést, a szórakoztató ismeretátadás újabb helyszíneként készül a Nyitott Muzeológiai Műhely. A tervek között szerepel a tájegységek számának és a meglévő egységek tárgyi anyagának bővítése. Az állandó kiállításra közel évi 200 ezer látogató érkezik.

Okkal feltételezhetjük, hogy ebben a grandiózus intézményben – éppen néprajzi tárgyköre miatt – nagy számban fordulnak elő kisebbségekkel kapcsolatos anyagok, esetleg egész kiállításrészek.

A múzeum feladata a magyar népi kultúra, és benne a hazai nemzetiségek emlékeinek összegyűjtése, amelynek kereteit elsősorban az intézmény telepítési koncepciója, és erre épülően gyűjteményfejlesztési koncepciója határozza meg. A múzeum telepítési koncepciójának részeként a hazai nemzeti és etnikai kisebbségek bemutatása részben feladata az intézménynek. A hiteles etnikai kép kialakítása érdekében a múzeum esetenként szerepeltet etnikai kisebbségek emlékanyagához tartozó tárgyakat a kiállításokban, tájékoztatásuk szerint ezek száma és aránya az adott tájegység tényleges etnikai jellemzőihez és népességi arányaihoz igazodik.

Az Alapító Okirat a két másik intézményéhez hasonlóan ebben az esetben sem rendelkezik a kisebbségi anyagok gyűjtéséről. A II. fejezet 1. pont szerint az intézmény gyűjtőköre kiterjed a magyar falusi és mezővárosi népi építészet, lakáskultúra, kézműipar, gazdálkodás és életmód anyagára, valamint az ehhez kapcsolódó néprajzi tárgyi és szellemi emlékekre. Gyűjtőterülete az egész ország, illetve – a nemzetközi egyezmények figyelembevételével – az egész magyar nyelvterület.

[28] A Szentendrei Szabadtéri Néprajzi Múzeum működési körülményeinek leírása a válaszlevél alapján készült.

A Skanzen tudományos gyűjteménye több összetett egységből áll, ezek az Épületgyűjtemény, Műtárgy gyűjtemény, Adattár (Magyar Népi Építészeti Archívum, Történeti Adattár, Épületdokumentáció, Fotógyűjtemény, Magyar Népi Építészeti Gyűjtemény) és a Könyvtár.

Az *Épületgyűjtemény* a Szabadtéri Néprajzi Múzeum telepítési tervében szereplő, a múzeum kezelésében lévő lakó-, gazdasági és közösségi épületek gyűjteménye. Az objektumok egy része már felépült, és az állandó kiállítások tájegységeiben látható, más részek még az épület raktárakban várják újraépítésüket. Az intézmény törzsgyűjteményei közé tartozik a tájegységi állandó kiállításokba rendezett tárgyi anyag, illetve a műtárgy raktárakban őrzött anyag. A *Műtárgy gyűjtemény* a Skanzen kezelésében lévő muzeális néprajzi tárgyak katalógusa. A gyűjteményt tervszerűen és folyamatosan bővítik, a gyűjtés, vásárlás az intézmény fejlesztési koncepciója alapján, elsősorban a múzeum telepítési tervéhez kapcsolódóan történik. Ennek megfelelően leginkább a hétköznapi élet jellemző tárgyai/sorozatai kerülnek a gyűjteménybe, és kevésbé a kimagasló népművészeti értékű darabok. A műtárgyak jelentős része – mintegy 26 ezer – ma már állandó kiállításokban látható, de a többiről is szöveges és képes információ olvasható belső hálózaton és az intézmény honlapján. A gyűjteményt az intézmény jellegéből fakadóan néprajzi tárgyak alkotják: bútorok, használati és munkaeszközök, a lakáskultúra emlékanyaga, a szakrális élet tárgyi emlékei, textíliák. A tárgygyűjteményt kiegészítik a fotó- és az adattári gyűjtemények. Ezek elsősorban a népi építészet és életmód tárgyköreihez tartalmaznak adatokat. A Szabadtéri Néprajzi Múzeum adattárai különböző egységekbe rendezve működnek.

A *Magyar Népi Építészeti Archívumban* a magyar nyelvterület egészéről származó népi építészeti felmérések, néprajzi, történeti adatgyűjtések, a múzeumban őrzött tárgyakhoz kapcsolódó feljegyzések, a múzeum tudományos gyűjtő- és feldolgozó tevékenységének dokumentumai találhatóak.

A *Történeti Adattárban* őrzik a történeti értékű írott, nyomtatott dokumentumokat. Számos családtörténeti vonatkozású irategyüttes gazdagítja a gyűjteményt. A Szabadtéri Néprajzi Múzeum Épületdokumentációs adattárában a telepítési tervben szereplő épületek és építmények néprajzi, történeti és építészeti dokumentációja található közel 17 ezer lapnyi terjedelemben. A jelenleg már felépült objektumok mindegyikére vonatkozó rajzos, szöveges és képi dokumentáció mellett a kiválasztásra került ám még meg nem épített építmények felmérései is ebben az adattári egységben találhatóak. A Szabadtéri Néprajzi Múzeum alapkoncepcióját kiegészítő új kutatási irányok, így az erdélyi és a XX. század második felének életmódját-építkezését feltáró munkák is ide kerülnek folyamatosan. A dokumentumok számozása az Épületjegyzék számozása szerint történik, így kutatható.

A múzeumi *Fotógyűjteményben* található a népi építkezés, település, lakásberendezés, életmód témaköreiben készített fotódokumentáció a múzeum tevékenységi körébe tartozó objektumokról, valamint a múzeumi tudományos kutatásokkal kapcsolatban készített felvételeket tartalmazza a magyar nyelvterület egészéről. A közel 80 ezer negatív és a majd 20 ezer diapozitív jelentős részben már digitalizált. A múzeum *Hoffmann Tamás Szakkönyvtára* elsősorban a gyűjtőterületre és a gyűjtőkörre vonatkozó magyar és nemzetközi szakirodalmat őrzi.

A válaszlevél szerint a hazai nemzetiségi csoportok közül a német, horvát és szlovák kisebbséghez köthető dokumentumok képviseltetik magukat a fenti gyűjteményekben. Két lakóház a Kisalföld tájegységben reprezentálja egykori német nyelvű lakóinak népi építkezését és lakáskultúráját: ezek a Jánossomorja/Mosonszentpéter településről felépített

lakóház, valamint a harkai hosszúház. A Dél-Dunántúl tájegységben a hidasi svábok népi építészetét és lakáskultúráját mutatja be a településről származó épület. A Kisalföld tájegységben az Undról áttelepített és felépített lakóház, valamint a környező horvát falvakból származó gazdasági épületekkel és berendezéseikkel a nyugati határszélekre települt horvátok népi építészetét és lakáskultúráját mutatja be. Az adattári dokumentációnál is szereplő tájegységi kiállításokban a műtárgyak száma: Und lakóház (horvát) – 444 darab, Jánossomorja (német) – 421; Harka (német) – 418 darab; Hidas (sváb) – 625 darab. Ezen állandó kiállítási berendezésekben szereplő tárgyak jelentős része gyűjtési körülményeik alapján azonban nem köthető egyértelműen a nemzeti kisebbséghez.

A múzeum műtárgyállománya összesen 62.898 darabot számlál, miközben – a levél szerint – az intézményben található, a lakóházakon kívül fellelhető kisebbségi műtárgyak mennyisége meglepően alacsony: csupán 86 szlovák, 178 német, 9 horvát tárgyat tartanak nyilván. Az adattárban további 14 szlovák, 73 német és 4 horvát dokumentum található. A tájékoztatás szerint tehát a teljes állományból 2273 darab a kisebbséget érintő műtárgy, ez a gyűjteményállomány körülbelül 3,6 %-át jelenti. A főigazgató szavai megerősítik a Néprajzi Múzeumban is megfigyelt jelenséget: szerinte *„az arányokat jelentősen torzítja, hogy nem minden műtárgy és dokumentum leírásában szerepelt a nemzetiségre vonatkozó utalás.”*

A múzeum szabadtéri területének a szakértő jelenlétében történt személyes bejárása során a tájékoztatástól eltérő helyzetet tapasztaltunk. A Kisalföld és a Dél-Dunántúl tájegységein kívül is találtunk kisebbségi jegyeket hordozó vagy bizonyítottan kisebbségi eredetű ingatlant. Ezek listája az alábbi:

Alföldi tájegység (folyamatosan épül)

- Koprivánacz János szélmalma (dusnoki szélmalom) – feltehetően szerb eredetű
- nagykőrösi Vladár kékfestő műhely – feltehetően szerb eredetű
- mezőberényi szlovák ház beszerzése folyamatban;

Kisalföldi tájegység (1987)

- harkai lakóház – német eredetű
- undi lakóház – horvát eredetű
- jánossomorjai lakóház – német eredetű
- jánossomorjai fogadalmi kápolna – német eredetű;

Bakonyi, balaton-felvidéki tájegység (2000) – a német szál több helyen kimutatható a családtörténetekben;

Dél-dunántúli tájegység (2005)

- hidasi lakóház – német eredetű
- zádori lakóház – eredetileg cigány család tulajdona volt.

Az önálló építmények közül a mándoki görög katolikus templom ruszin eredetű.

Nincs ugyanakkor kisebbségi tartalom megjelenítve a Felső-Tiszavidék, valamint a Nyugat-Dunántúl tájegységekben.

A jelenlegi tájegységek kiegészítésén túl térbeli (Erdély, Közép-Tiszavidék), időbeli (XX. századi falu) és tematikus (középkori falu és tájegysége) bővítés várható. Ennek részeként az Alföld tervezett kisebbségi beszerzéseként felépül egy mezőberényi szlovák ház. A beszerzés kezdetén a házat a műemléki felügyelettel védelem alá vetetik, majd műszakilag felmérik, később megvásárolják. Az építészek tervei alapján darabokra bontják, majd a Skanzenben építik fel újra. Az eljárás kapcsán sor kerül a néprajzi szemléletű felmérésre is (családtörténet, falu és kistérség/néprajzi tájegység története). A készülő Észak-magyarországi falu tájegység

kapcsán zajló kutatások eredményeként a roma és a ruszin kisebbség népi kultúrája egyes elemeinek bemutatása a telepítési koncepció része.

Fontos kiemelni, hogy a tájékoztató táblák az esetek többségében feltüntetik az épület vagy a berendezési tárgyak esetleges kisebbségi származását. Néhány esetben ez nem történt meg, pedig ezek az információk teljessé tennék a látogatóban kialakuló képet.

Jelenleg teljesen hiányzik a kiállítási anyagokból a bolgár, cigány, görög, lengyel, örmény, román, szlovén, szlovák és ukrán kisebbségek tárgyi kultúrájának bemutatása. Az ebből a szempontból fontos és sokszínű Dunakanyar néprajzi környezetét tudatosan nem mutatják be, azt a látogatók a környéken sétálva Szentendre térségében megtekinthetik. A hiányt a skanzen-hálózat több tagja is pótolja. A zalaegerszegi Göcseji Falumúzeum és Finnugor Néprajzi Park német anyagot gondoz, a nyíregyházi Sóstói Múzeumfalu cigány és szlovák (tirpák) házakat is bemutat, a szombathelyi Vasi Múzeumfalu pedig horvát, német és szlovén anyaggal rendelkezik.

A kisebbségek kulturális értékei főként az ünnepségeken és a különböző rendezvényeken kerülnek előtérbe. A tájegységbe újonnan épített házak avatása esetén például meghívják az érintett családot és a falu képviselőit is, akik műsorral (ének, tánc, népi hagyományok) is készülnek a nagy eseményre. A fellépők között gyakran kapnak helyet kisebbségi kultúrát bemutató csoportok is. A több ezer látogatót vonzó tematikus rendezvények az előbbinél sokkal konkrétabb lehetőségeket jelentenek a kultúra bemutatására.

A múzeum az elmúlt három évben több szakmai tanácskozást, konferenciát szervezett, illetve közreműködött szervezésekben, de ezek között nem volt kifejezetten kisebbségi tartalmú rendezvény. A szakmai szolgáltatásokat igénylők esetében nem volt releváns a kisebbségi kultúra kutatása. A kisebbségi közösséget érintő szolgáltatások között említhető, hogy a mándoki görög katolikus templom kiállításához kapcsolódóan a múzeum ad helyet a ruszin közösség évente szervezett programjának. A résztvevők száma átlagosan 60-100 fő. A Skanzen Amfiteátrum programjában 2007-2008-ban szerepelt görög est, ahol a résztvevők száma 500-500 fő volt. 2009. szeptember 5-6-án nemzetiségi napot tartottak nagyrendezvényükön, a Borünnepen. A program keretében elsősorban a Duna-kanyarban élő nemzetiségek hagyományos kézműiparára és folklórkincsére kívánták felhívni látogatóik figyelmét.

Fontos kiemelni, hogy a Szabadtéri Néprajzi Múzeum támogatásával működik a Magyarországi Tájházak Szövetsége, és a szervezettel közösen szervezett rendezvények következtében stabil kapcsolatuk alakult ki a német és a szlovák nemzetiségek kulturális szervezeteivel. Az intézménynek hat szentendrei általános-, és négy középiskolával van együttműködési megállapodása, ahol integráltan folyik a tanítás. Az együttműködés tartalma a múzeumi órák, foglalkozások megtartására vonatkozik, melynek célja a magyar és a Magyarországon élő különböző nemzetiségek népi kultúrájának megismertetése.

4.1.7. Magyar Nemzeti Galéria

Az országos múzeumokkal foglalkozó rész végén érdemes néhány mondatban kitérni a Magyar Nemzeti Galéria részünkre eljuttatott válaszlevelére.
Ahogy láttuk, minden eddig vizsgált intézménynek sajátos felfogása van a kisebbségi kulturális jogok szakmai érvényesítéséről. Ám amíg a két néprajzi és a történeti múzeum

elismeri ezek létjogosultságát és ezzel kapcsolatos szakmai kötelezettségeiket, a Galéria egyedi kisebbségi filozófiát alakított ki. A főigazgató szerint a kérdőív kisebbségi kérdései számukra értelmezhetetlenek, mivel sem beszerzéseik során, sem kiállításaikban nem szempont a művész származás szerinti megkülönböztetése. *„A Magyar Nemzeti Galéria a jelenlegi Magyarország területén élő művészek alkotásait gyűjti, a szerzeményezési szempont mindenkor a művészi kvalitást tekinti elsődlegesnek. Ez a fajta megkülönböztetés azért sem látszik szerencsésnek, mivel nagyon gyakran ugyanazon művészt pl. mi magyarnak, a szomszédos ország művészettörténet írása pedig szlováknak tart."* Tiszteletben tartva a Galéria álláspontját, megjegyezzük, hogy véleményünk szerint, ha a művész kifejezetten kinyilvánítja nemzetiségi vagy etnikai származását, azt az intézmény köteles elfogadni, adott esetben a közönség számára jelezni. Nem vitatható, hogy egy kisebbségi származású művész alkotása része a magyar és egyetemes kultúrának is. Bizonyos esetekben azonban – éppen a kisebbségi közösség érdekei miatt – lehetségesnek tartjuk ilyen alapon válogatott tárlat létrehozását is, ez egyébként nem lenne példa nélküli esemény. Maga a Galéria is tett hasonló lépéseket: 2007-ben a Néprajzi Múzeummal közösen megrendezték „Az emlékezés színes álmai" címmel a hazai cigány képzőművészek reprezentatív tárlatát, amely *„az intézmény szervezésében és szakmai gondozásában magyarországi vándorútra indult"*.

4.1.8. A kisebbségi kulturális jogok gyakorlati érvényesülése a muzeális intézményrendszerben

Ahogy a fentiekből is látható, vizsgálatunk során több alkalommal is ugyanazokkal illetve egymáshoz nagyon hasonló problémákkal szembesültünk.

A kisebbségi kultúra bemutatásának kötelezettsége

A jogszabályokra illetve az egyes intézményi alapdokumentumokra hivatkozva elhangzott az a vélemény, hogy a kisebbségek muzeális intézményekkel kapcsolatos jogainak felkarolása tulajdonképpen nem az országos, hanem kizárólag a helyi, kivételes esetben a regionális szint feladata. Az érvek szerint a kisebbségi kultúra leginkább az adott régión belül, a kisebbségi lakossággal kapcsolatot tartva maradhat fent, élhet tovább. Ezzel párhuzamosan célszerű a helyben élő többségi lakosság megszólítása.

A helyi szint kiemelkedő közösségmegtartó erejét elismerve több tényre kell felhívnunk a figyelmet.

Fontos körülmény, hogy Magyarországon a kisebbségi közösségek nem egy földrajzilag jól körülhatárolható részen élnek, hanem szórványban. Jogrendszerünk így nem alkalmazza, alkalmazhatja a területi autonómia elvét, hanem személyi, kulturális autonómiát ad a közösségeknek. Az Alkotmány által is deklarált kisebbségi kulturális jogok kettős funkciót töltenek be: egyrészt megőrzik és ezzel megvédik a közösség hagyományait, így identitását, másrészt segítenek kialakítani egy objektív képet az adott közösségről a többségi társadalomban. Ezen jogok érvényesülése az élet minden területén fontos, de a közművelődésben részt vevő intézménynek és munkatársnak ez alapvető kötelezettsége is. Kérdésként merül fel azonban, hogy van-e erre konkrét jogi kötelezettsége az országos múzeumoknak, avagy elég a szakmai normák szabta utat követni.

A Nektv. 18. § (4) bekezdése kötelezettségként írja elő a kisebbségek egyéni és kollektív jogainak biztosítását a mindenkori állam részére. A szakasz nem kevesebbet deklarál, mint

hogy a Magyar Köztársaság – törvények keretei között – biztosítja a kisebbségi közösségeknek rendezvényeik és ünnepeik zavartalan megtartásához, építészeti, kulturális és vallási emlékeik, hagyományaik megőrzéséhez, ápolásához és átörökítéséhez, jelképeik használatához fűződő jogait. Ezt a jogalkotó természetesen nem egyetlen „csúcstörvényben" teszi meg, hanem az ágazati jogszabályokon keresztül alakítja ki a kisebbségi kultúra számára kedvező környezetet. Bár a közművelődési törvény nem tartalmaz konkrét rendelkezéseket, de preambulumában és céljai között egyértelműen rögzíti a kisebbségi kultúra megőrzésének kötelezettségét.

Ahogy a bevezetőben is jeleztük, a kulturális javak a nemzet egészének közös szellemi értékei, mindenkinek joga, hogy megismerhesse ezeket és jelentőségüket a történelem alakulásában, a nemzeti, nemzetiségi és etnikai kisebbségi önismeret formálásában. A kulturális javak védelmével összefüggő célok megvalósításának fontos letéteményesei a muzeális intézmények. Ennek a kötelezettségnek minden ilyen intézmény adottságaihoz mérten köteles eleget tenni. Belátható, hogy a kisebbségek kultúrájának megismertetésében más a feladata egy évente 250 főt vendégül látó tájháznak és egy 170 ezer látogatót fogadó nemzeti szintű múzeumnak. Míg előbbiek a kisebbségi tartalmat erőteljesen képesek közvetíteni egy szűkebb réteg számára, utóbbiak a társadalom egészének véleményét formálhatják. Különösen fontos az ebből a szempontból legfogékonyabb réteg, a gyermekek megszólítása, „érzékenyítése" a kisebbségi közösségek értékei iránt.

Látható, hogy a bemutatott három intézmény különböző mértékben vállal kisebbségi jogokkal kapcsolatos feladatot, ennek terjedelme pedig szinte kizárólag egyedi döntés kérdése, erre kifejezetten sem jogszabály, sem belső dokumentum nem kötelezi a múzeumokat. A közművelődési törvény kifejezetten nem kötelezi a kisebbségi kulturális jogok érvényesülésének elősegítésére az országos múzeumokat.

Véleményünk szerint azonban az országos múzeumoknak a Nektv. előírásaival összhangban kötelessége a hazánkban működő kisebbségi közösségek tárgyi és szellemi kultúrájának kutatása, megőrzése, a gyűjtemény gyarapítása és ezek bemutatása is.

Finanszírozási problémák

Az illetékességi kérdés mellett súlyos gondot okoz a források hiánya. Az egyik országos múzeum vezető munkatársa szerint az a tény, hogy a kisebbségi kultúra ügye az – önkormányzati szint kivételével – marginális szerepet kap a hazai múzeumi szakmában illetve a néprajzi kutatásokon belül, elsősorban az általános pénzhiányra vezethető vissza. Napjainkban a legtöbb helyen a meglévő állomány fenntartására sem elegendőek a források, vagyis kizárt az új gyűjtemények létrehozása, ez pedig jelentősen gátolja a területen megindítható kutatások számát és azok körét. Ezek a kutatások ráadásul a kisebbségek szempontjából nem az állomány bővítését célzó, hanem hiánypótló jellegűek lennének. A Skanzen főigazgatója összességében elkeserítően alulfinanszírozottaknak tekinti a muzeális intézményeket. A folyamatosan romló költségvetési helyzet mind az épületállomány, mind a gyűjtemények helyzetének ellehetetlenülését váltja ki. Az egyik intézményvezető szerint a személyi állomány összetétele sok helyen kedvezőtlen, az anyagi és infrastrukturális adottságok hiányában nem végezhető megfelelő szakmai színvonalú munka.

A vezetők beszámolóit támasztják alá a kitöltött kérdőívben feltüntetett finanszírozási adatsorok is. Mindhárom múzeum önállóan gazdálkodó, az előirányzatok feletti rendelkezési jogosultság szempontjából teljes jogkörrel rendelkező központi költségvetési szerv, amelyek

költségvetése az Oktatási és Kulturális Minisztérium fejezetén belül szerepel. A fenntartásuk fedezete állami támogatásból és pályázati forrásokból, valamint saját bevételből tevődik össze.

A Magyar Nemzeti Múzeum 2009-ben egymilliárd 123,5 millió forint állami támogatást kap, amely 22%-kal kevesebb, mint a két évvel ezelőtti dotáció. Ezt az összeget az átlagosan 400 millió forintnyi saját bevétel egészíti ki. A Néprajzi Múzeum 2009-ben 399 millió 705 ezer forintból gazdálkodhat, ami a Nemzeti Múzeum támogatásához képest rendkívül alacsony összegnek tűnik. Ezt a forrást az intézmény átlagosan évi 100 millió forintnyi saját bevétellel tudja kiegészíteni. Az állami támogatás mértékének csökkenése az elmúlt három évben itt is 22% volt. A Szabadtéri Néprajzi Múzeum helyzete ebből a szempontból is speciális, hiszen szezonális nyitva tartása miatt saját bevételei csak április 1-je és az október 31. közötti időszak alatt keletkeznek, de a fenntartás költségei folyamatosak. Ezeket a fennmaradó öt hónapban az állami támogatásból kell fedezni. A három év alatt 30%-os állami forráscsökkentést megért intézmény – a vezető tájékoztatása szerint – 2009-ben 430 millió 471 ezer forintot hívhat le a költségvetésből, és ezt egészíti ki saját bevételeivel. Ez utóbbi szempontból a Skanzen kivételes helyzetben van: átlagosan 210 millió forintnyi saját bevétellel és általában magas összegű pályázati forrással egészítheti ki állami juttatásait. A 2009. év ebből a szempontból kiemelkedő jelentőségű az intézmény számára, hiszen több mint egymilliárd forintnyi pályázati támogatást nyert fejlesztésekre.

A Magyar Nemzeti Múzeum igazgatója szerint a jelenlegi látogatói létszámot figyelembe véve, valamint a 2009. I. félévi tényszámok alapján az intézmény költségvetése oly mértékben nincs biztosítva, hogy év végére a hiány valószínűleg meghaladja a 209 millió forintot. Sajnos nincs elegendő forrás a gyűjteményi anyag bővítésére, fejlesztésére sem. Az évről évre csökkenő állami támogatás és az évek óta hiányzó területbővítés miatti állami támogatás, illetve a 13. havi illetmény megvonása, valamint a 2009-ben már két ízben történő forrás-zárolás a múzeum éves költségvetését oly mértékben veszélyezteti, hogy a szakmai alapfeladatok ellátására nem áll rendelkezésre elegendő fedezet. A főigazgató levele szerint a dologi támogatás nem elég a szakmai munkához, vagyis más forrás hiányában az intézmény tudományos tevékenysége lassan elsorvadhat.

Ugyanezt említi a Néprajzi Múzeum főigazgatója is. Intézményében a gyűjteményi anyag bővítésére, fejlesztésére egy NKA pályázatból 2007-ben 4 millió 321 ezer forinthoz jutottak, de a kisebbségi gyűjteményi anyag fejlesztésére ebből nem jutott.

A Skanzenben is hasonló a helyzet. A főigazgató szerint a jelenlegi működési feltételek csak korlátozottan biztosítják a muzeális intézmények alapfeladatainak ellátását, a gyűjtemények hosszú távú megőrzése, feldolgozása és modern eszközökkel történő közreadása a költségvetési támogatás folyamatos csökkenése következtében veszélyezteti a kulturális értékekhez való hozzáférés lehetőségeit a többségi és a kisebbségi népesség számára egyaránt.

4.2. Az országos kisebbségi önkormányzatok komplex intézményei

A kisebbségi közösségi aktivitás fontos színterei az országos kisebbségi önkormányzatok által fenntartott, hozzájuk helyileg és szervezetileg is szorosan kapcsolódó multifunkcionális kulturális intézmények. A fővárosban számos kisebbségi közösség rendelkezik „székházzal”, amely helyet ad az országos önkormányzatok adminisztratív feladatainak, egyidejűleg az adott kisebbség kulturális központjaként is működik. Ezek az intézmények jelentős

közösségszervező erővel rendelkeznek, fő tevékenységük a kisebbségi kultúra megőrzése és átadása a csoport tagjainak. Céljuk emellett, hogy fenntartsák a kapcsolatot a közösség tagjai között, és hogy együttműködést alakítsanak ki a kisebbségi önkormányzatok egyéb szintjeivel, a kormányzattal, valamint az anyaországgal.

A vizsgálat során fel kívántuk térképezni a 13 országos kisebbségi önkormányzatot abból a szempontból, hogy közülük melyek rendelkeznek saját fenntartású muzeális intézménnyel, ezért több komplex kulturális intézményt (Bolgár Művelődési Ház, Országos Roma Közérdekű Muzeális Gyűjtemény és Kiállítási Galéria, Magyarországi Lengyelség Múzeuma és Levéltára, Örmény Kulturális Központ, Magyarországi Ukrán Kulturális és Dokumentációs Központ, Magyarországi Ruszinok Közérdekű Muzeális Gyűjteménye és Kiállítóhelye) is felkerestünk a fővárosban. Elsődlegesen azt vizsgáltuk, hogy ezek a kulturális központok rendelkeznek-e muzeális intézményi funkciókkal, ha igen, hogyan és milyen körülmények között látják el azt, van-e működési engedélyük, s végül hogy milyen módon kívánják fejleszteni központjukat. Tapasztalatainkat a következőkben összegezzük.

A *Bolgár Művelődési Ház* (Budapest, Vágóhíd u. 62.) fenntartója az Országos Bolgár Önkormányzat és a Magyarországi Bolgárok Egyesülete által működtetett Bolgár Művelődési és Kulturális Nonprofit Korlátolt Felelősségű Társaság. Az intézményt 1957-ben alapították, de az egyesület lényegében már 1914 óta létezik. A művelődési ház önálló muzeális intézménnyel, vagy galériával ugyan nem rendelkezik, de az épületben rendszeresen tartanak kiállításokat. A múzeumi státusz megszerzéséhez szükséges törvényi követelményeknek nem képes megfelelni – például a szakemberhiány miatt – aminek leginkább financiális okai vannak. Az egyesület munkatársai a sokszínű kulturális tevékenység mellett negyedévente rendeznek képzőművészeti kiállításokat is. Ezeken általában magyarországi bolgár iparművészek, kortárs képzőművészek szerepelnek kiállítóként. A kiállítások helyszínéül a Művelődési Ház előtere szolgál, ahol a látogatók szabadon, ingyenesen megtekinthetik a kiállított műveket.

Tudomásuk szerint az országban jelenleg nem található bolgár gyűjteményi anyaggal rendelkező muzeális intézmény, bár lenne rá igény. Korábban tervezték egy bolgárkertészeti múzeum létrehozását, melynek keretében a bulgáriai Veliko Tirnovo városával kötöttek egy együttműködési megállapodást. Ennek révén kaptak volna autentikus kiállítási tárgyakat. Már ki is választottak egy megvásárolandó ingatlant Halásztelken – ahol egykoron jelentős számú bolgárkertész család telepedett le – azonban a terv anyagi okok miatt meghiúsult.

Az *Országos Roma Közérdekű Muzeális Gyűjtemény és Kiállítási Galériát* (Budapest, Dohány u. 76.) az Országos Cigány Önkormányzat közgyűlése 2004. február 13-ai határozatával alapította meg, de az intézmény csak 2005. május 1-je óta működik ténylegesen. Az intézmény részleges függetlenséget élvez, az Országos Cigány Önkormányzat a fenntartója és gyűjteményi anyagának tulajdonosa, az önkormányzat épületében található kiállító helyiséget azonban a muzeális intézmény bérli. Az épület erősen leromlott állapotban van, már nagyon régen volt felújítva, jelenleg azonban nincs anyagi forrás a tatarozásra, csak részletekben tudják felújítani, például legutóbb a nagytermet. A gyűjteményi anyag 30-35 darab kortárs festményből áll, többek között Dombrádi Horváth Géza, Kalányos Györgyi, Kökény Róbert, Péli Tamás és Szentandrássy István képei kerültek kiállításra. Ezeket kivétel nélkül vásárlás útján szerezték be, nincs olyan, amit adományként kaptak volna. 2008-ban egy időszaki kiállítást szerveztek a gyulai Erkel Ferenc Múzeum Erdős Kamill gyűjteményéből (romungró és oláh cigányokkal kapcsolatos kiállítási tárgyakból), valamint a kecskeméti

Magyar Naiv Művészek Múzeumának gyűjteményéből is rendeztek egy kéthónapos időszaki kiállítást.

Az intézmény körülbelül ezer látogatót fogad évente, akiknek többsége nem roma származású. A roma közösség tagjai akkor érkeznek nagyobb számban, amikor az intézményben egyéb programot, például koncertet, táncházat is szerveznek. Gyakran fogadnak iskolai csoportokat és kutatókat.

Nagyon fontos célkitűzés az intézmény számára a gyűjtemény gyarapítása. 2008-ban a Miniszterelnöki Hivataltól 4 millió forint képvásárlásra fordítható pályázati forráshoz jutottak, melyből kilenc-tíz festményt vásároltak. Kiadásaikat a két alkalmazott munkabére és a rezsiköltség jelenti. A finanszírozással kapcsolatban a legnagyobb problémát az okozza számukra, hogy nehezen tudnak pályázati lehetőséget találni, az intézmény ugyanis szervezetileg az Országos Cigány Önkormányzathoz tartozik, és nincs önálló muzeális intézményi státusza. Azt szeretnék, ha a múzeum önálló jogállású lenne, aminek megvalósításához szakmai, személyi és tárgyi fejlesztésekre lenne szükség. Jelenleg ehhez nem rendelkeznek megfelelő pénzeszközökkel. Elegendő forrás megléte esetén is gondot okozna megfelelően képzett roma alkalmazottakat találni. Az önálló intézmény létrehozásának tehát hiányoznak a szubjektív és az objektív feltételei is. Egyébként úgy gondolják, hogy nagyon nagy szükség lenne egy önálló cigány múzeumra, mert fontos lenne, hogy a cigány kultúra értékeit jobban megismerjék társadalmunkban.

A *Magyarországi Lengyelség Múzeuma és Levéltára* (Budapest, Állomás u. 10.) 1998-ban alakult meg a Nemzeti Kulturális Örökség Minisztériuma engedélyével. Az intézmény az Országos Lengyel Kisebbségi Önkormányzat fenntartásában működik. A működés helyszínéül az alapítók azért választották Kőbánya városrészt, mert hagyományosan nagy számban dolgoztak itt lengyel munkások a kőfejtőben. A komplexum múzeumból, levéltárból, nyelviskolából, az önkormányzat hivatalából, valamint a Polonia magazin szerkesztőségéből áll. 1999-ben néhány hónappal a múzeum megnyitása után a fenntartó bezárta az állandó kiállítást, és az épület egy részét időszaki kiállítások számára nyitotta meg, másik részét pedig nem múzeumi célokra hasznosította. Az intézmény csak 2001-ben, az önkormányzat vezetőségében történt változások után kezdett el újból működni. Az intézményben található egy kisebb könyvgyűjtemény is, ami körülbelül 150 könyvből áll, ezek a lengyel-magyar kapcsolatokkal, közös történelemmel foglalkoznak. A levéltárban magyarországi lengyelséget érintő hivatalos dokumentumokat, könyveket, leveleket, fényképeket őriznek, ezek azonban még feldolgozás alatt állnak. A múzeumi részben összesen hárman dolgoznak, az igazgató, egy muzeológus szakember és egy adminisztrátor. A költségeket egyrészt az országos önkormányzattól kapott támogatásból, másrészt pályázati forrásokból finanszírozzák, amit rendszerint konkrét programokra kapnak. A múzeum rendelkezik állandó kiállítással és egy másik kiállítótérrel, ahol negyedévente rendeznek tárlatokat. Nincs külön belépő, a nyitva tartás igazodik a munkatársak munkaidejéhez. A látogatottságra jellemző, hogy leginkább iskolai csoportok jönnek el a kiállításokra, illetve kutatók látogatják az intézményt.

Az állandó tárlat három részből áll: történeti, gazdasági és kulturális szempontból mutatja be a magyarországi lengyel közösséget. A tárgyak nemcsak hazánkból származnak, vannak darabok Lengyelországból is. A problémát az okozza, hogy a műtárgyak nincsenek teljes körűen dokumentálva, csak leltárral rendelkeznek, de nincs igazi katalógus. Az adminisztrátor jelenleg éppen ennek összeállításán dolgozik, ennek eredményeként egy kétnyelvű elektronikus nyilvántartás létrehozása a cél. Az állandó kiállítás mellett rendszeresen

szerveznek időszaki kiállításokat. Ezeket az anyagokat általában Lengyelországból hozzák és rendszerint három hónap után viszik tovább más helyszínekre. Legutóbb a lengyel Harc és Mártíromság Emlékét Őrző Tanács szervezésében a Katyn-i vérengzéssel kapcsolatos kiállítást rendeztek, amelynek anyaga Varsóból érkezett. A vizsgálat időpontjában a Lengyel Népköztársaság időszakát bemutató fotókiállítás volt látható a múzeumban. Júniusban az Óhegyi parkban egy rendezvényhez kapcsolódóan tartottak egy kiállítást „Szolidaritás" címmel. Nagyon népszerű volt az elmúlt év őszén megrendezett tárlat, amelynek címe: „A keresztény egyházak lelkészeinek sorsa a megszállt Lengyelországban (1939-1945)".

A magyarországi lengyel közösség életének fontos tere még az Óhegy utca 11. szám alatt található száz éves lengyel templom, ahol minden vasárnap lengyel nyelven tartanak misét. A templomban lehetőség van más liturgikus események (például esküvő, keresztelő) lengyel nyelven történő celebrálására is. A templomhoz kapcsolódóan temetéseket is tartanak anyanyelven. Az Országos Önkormányzat kapcsolatban van egy tájházzal is, ami Borsod-Abaúj-Zemlén Megyében, Ládbesenyőn található. A „Dolna Drenka" (Derenki Emlékház) egy eltűnt falu, Derenk életét mutatja be az onnan származó néprajzi jellegű tárgyakon keresztül. A kiállítás anyaga magángyűjteménybe tartozik, de egy részét megvásárolta a Lengyel Országos Önkormányzat. Az intézmény kiterjedt nemzetközi kapcsolatokat ápol, 2003 óta tagja egy lengyel múzeumi társaságnak („A Nyugati Külhoni Lengyel Múzeumok, Levéltárak és Könyvtárak Állandó Konferenciája").

Az Országos Lengyel Kisebbségi Önkormányzat 2007 szeptemberében Sárváron a múzeum filiáléjaként szerette volna létrehozni a „Lengyel történelmi emlékeket bemutató kiállítást". Ennek érdekében bérleti szerződést kötöttek az akkori Kincstári Vagyoni Igazgatósággal egy ingatlan használatba vételéről. A szerződés azonban olyan magas bérleti díjat tartalmazott, amelynek megfizetését az Országos Lengyel Kisebbségi Önkormányzat költségvetése nem tette lehetővé. Sárvár Város Önkormányzata ezért benyújtotta igényét az ingatlan ingyenes tulajdonba vételére, melyet ezután a kisebbségi önkormányzat ingyenes használatába adott volna. 2008 augusztusában a Kincstári Vagyoni Igazgatóság jogutódjaként működő Magyar Nemzeti Vagyonkezelő Zrt. elindította az ingatlan ingyenes helyi önkormányzati tulajdonba adásával kapcsolatos eljárást, tudomásunk szerint azonban a tulajdoni viszonyok a mai napig nem rendeződtek. A kiállítás jelenleg is működik, azonban a lengyel közösség pillanatnyilag jogcím nélkül használja az ingatlant.

Említést kell tennünk a 2009 szeptemberében, a lengyel menekültek magyarországi befogadásának 70. évfordulója alkalmából – a Lengyel Köztársaság Budapesti Nagykövetsége által – szervezett programsorozatról, amelynek keretében számos kiállítás nyílt országszerte. Az Örmény Kulturális Központot (Budapest, Semmelweis u. 17.) az Országos Örmény Önkormányzat tartja fenn. Az intézmény önálló muzeális intézménnyel, illetve galériával nem rendelkezik. Rengeteg műtárgyuk, néprajzi jellegű hagyományőrző tárgyuk és muzeális értékű örmény nyelvű könyvük van, ezek azonban jelenleg a XVIII. kerületi örmény önkormányzat raktárában találhatóak, mivel nincs megfelelő kiállítóterük, ahol a közönség számára bemutathatnák. Nehezíti a helyzetet, hogy anyagi okok miatt nem tudnak muzeológus szakembert alkalmazni, aki elvégezné az anyagok feldolgozását. Az intézmény munkatársától kapott tájékoztatás szerint nincs az országban örmény kultúrával foglalkozó és működési engedéllyel rendelkező muzeális intézmény. Ezért szeretnének könyvtárat, dokumentációs központot és múzeumot létrehozni, ehhez azonban alkalmas helyre és anyagi támogatásra lenne szükségük. Azt gondolják, hogy egy önálló intézmény sok feladatot át tudna venni az országos önkormányzattól.

A központ előterében kortárs képzőművészeti alkotások találhatók, melyeket bárki ingyenesen megtekinthet. Ezeket a képeket koncepcionális tárlatok keretében mutatják be, amelyek minden évben más elvek szerint épülnek fel: 2008-ban anyaországi örmény művészek képeiből, 2009-ben Magyarországon élő erdélyi örmény művészek (fotóművész, akvarellfestő, ikonfestő) alkotásaiból rendeztek tárlatot. Mielőtt a központba kerülnének a művek, általában más városokban is kiállítják azokat, legutóbb az erdélyi Szamosújváron rendeztek ilyen eseményt. A központ munkatársai ezt egyfajta kulturális missziónak tartják, amellyel hozzájárulnak a diaszpórával fennálló kapcsolatok fennmaradásához. Ennek az is része, hogy a kerületi kisebbségi önkormányzatokkal is tartják a kapcsolatot, gyakran viszik hozzájuk is a gyűjteményi anyagokat, illetve olyan helyeken is állítanak ki, ahol az örmény kultúra iránti érdeklődést tapasztalnak. Ennek keretében 2008-ban Sopronban rendeztek kiállítást, 2009-ben Kőszegről keresték meg őket.

A Magyarországi Ukrán Kulturális és Dokumentációs Központot (Budapest, Hajós u. 1.) az Ukrán Országos Önkormányzat alapította 2007-ben. Az intézmény segíti az Ukrán Országos Önkormányzat és a Magyarországi Ukrán Kulturális Egyesület kulturális tevékenységét, szervezi és irányítja rendezvényeik lebonyolítását. Tevékenységeik közé tartozik a hagyományőrző társasági események szervezése, folyóirat és kiadványok megjelentetése, emlékhelyek létesítése, vasárnapi iskola, ifjúsági táncegyüttes, kórus, könyvtár, néprajzi muzeális gyűjtemény működtetése, valamint nyelvi táborok szervezése.

Az intézményben került elhelyezésre az ukrán néprajzi gyűjtemény, melynek anyaga a Magyarországon élő ukrán közösség adományaiból gyűlt össze. A tárgyakat az épületen belül egy külön szobában állították ki, csak néhány darab maradt a raktárban. A gyűjtemény körülbelül száz tételből áll, főleg ruhákat, szőtteseket és rusztikus használati tárgyakat tartalmaz. Az épület pincéjében található egy nagyobb alapterületű helyiség, ahol előadásokat, filmvetítéseket, közösségi összejöveteleket szoktak tartani, emellett galériaként is funkcionál. A vizsgálat időpontjában Sevcsenko ukrán költőről készített grafikák és festmények voltak kiállítva. Ez a tárlat egyébként állandónak tekinthető, de be szokták mutatni az ukrán kisebbség négy regionális központjában is, legutóbb Várpalotán. Ezen kívül a terem tematikus kiállításoknak és kortárs képzőművészeti tárlatoknak is otthont ad. Problémát okoz azonban, hogy a helyiség nem igazán alkalmas kiállítótérnek, mivel a pince levegője nagyon dohos, így nem tudják megoldani a tárgyak állagvédelmét. Szeretnék, ha az intézmény új, önálló épületbe költözhetne, azonban nem rendelkeznek ehhez elegendő anyagi forrással. Az anyaországtól várnak pénzügyi támogatást, az ukrán külügyminiszter ígéretet tett arra, hogy segítséget nyújt egy Andrássy úti ingatlan használatba vételéhez. Jelenleg nincs Magyarországon ukrán kisebbséggel foglalkozó, működési engedéllyel rendelkező muzeális intézmény. Az intézmény vezetése szerint nincs is rá igazán szükség, inkább kortárs galériára lenne igény. Azt viszont jó ötletnek tartanák, ha például a Néprajzi Múzeumon belül lenne ukrán vonatkozású kiállítás, illetve részleg.

A *Magyarországi Ruszinok Közérdekű Muzeális Gyűjteménye és Kiállítóhelye* (Budapest, Gyarmat u. 85/B.) az Országos Ruszin Kisebbségi Önkormányzat fenntartásában, annak épületében működik. Az országos önkormányzat 2003-ban hozott határozatot az intézmény megalapításáról, 2004-ben pedig a Nemzeti Kulturális Örökség Minisztériuma kiadta az ideiglenes működési engedélyt számukra, állandóval 2008-tól rendelkeznek.

A Múzeum tevékenysége kettős: kortárs galériaként és muzeális kiállítóhelyként is működik. A galéria nem külön intézmény, így nem elkülönült helyiségben működik, nincs megbízott felelőse. A gyűjtemény anyaga körülbelül 30-40 festményből áll. A képeket rendszerint a

székházban állítják ki, de gyakran adják kölcsön azokat a fővárosi ruszin önkormányzatnak. A vizsgálat idején a komlóskai, szentendrei és a VI. kerületi önkormányzatoknál voltak megtalálhatók ezen alkotások többsége.

A múzeum közérdekű muzeális gyűjtemény, az alapító okiratban meghatározott legfontosabb célja a ruszin nemzeti kisebbség történelmi-, néprajzi-, hitéleti-, valamint szellemi kincseinek összegyűjtése és rendszerezése. A gyűjtemény közel kétszáz tárgyból áll, alapját ruszin családok adományai képezték. Bővítésre csak ritkán adódik lehetőség, az utóbbi két évben nem is sikerült a terepen új anyaghoz jutni. A megjelenő új dokumentumok egy része Munkács és Volóc, valamint ezek vonzáskörzetéből származó ajándék, de akad köztük vétel útján megszerzett kulturális ereklye is. A legjelentősebb a különféle textíliákból felhalmozott anyag (nászkendők, ünnepi terítők), ezen belül is a viseleti darabok, különös tekintettel a szépen hímzett női blúzokra. A múzeum igyekszik az élet minden kis szeletét bemutatni, ünnepeket és hétköznapokat egyaránt. Az elmúlt évben 125 látogatót fogadott a kiállítás, akik döntő többsége gyermek és diák volt. Belépőjegy nincs, a tárlatot kizárólag az épületben szervezett ünnepségek és rendezvények esetén nyitják ki; az elmúlt másfél évben előre bejelentett látogatás nem volt.

Az ehelyütt nem említett többi kisebbségi közösség nem rendelkezik az egyes országos önkormányzatok struktúrájába szervesen illeszkedő muzeális intézménnyel. A görög, a horvát és a szerb kisebbség szempontjából kiemelkedő jelentőséggel bírnak a későbbiekben bemutatásra kerülő egyházi fenntartású intézmények. A német és a szlovák kisebbség esetében a muzeális jellegű gyűjtőmunka főként a tájházak jól kiépült rendszerében valósul meg. A románok és a szlovének esetében földrajzi okok miatt Békés és Vas megye játszik domináns szerepet a kisebbségi közösségek kulturális életében. A fentiekben bemutatott országos kisebbségi önkormányzati intézmények a kisebbségi kultúra multifunkcionális intézményeiként működnek. Jelentős szerepük van a hazai kisebbségi közösségek összetartásában, a közösségi élet megszervezésében, valamint saját kultúrájuk megőrzésében és továbbadásában. Ezek az intézmények a közösségek tagjai által jól ismertek, valamint kiterjedt országos és nemzetközi kapcsolatrendszerrel rendelkeznek, így fontos szerepet tölthetnek be a kisebbségi kulturális életben. Működésüket azonban számos körülmény nehezíti. Általános problémának tekinthető, hogy nem rendelkeznek elegendő anyagi forrással ahhoz, hogy magasabb színvonalú szakmai tevékenységet folytassanak. Nem tudnak megfelelő képzettségű szakembereket alkalmazni, nincs forrásuk a szükséges épület-felújítások elvégzésére és a gyűjteményi anyagokat sem tudják bővíteni. Ennek következtében nem képesek megfelelni a muzeális intézményi jogállás megszerzéséhez szükséges jogszabályi követelményeknek, ami számos pályázat alapfeltétele. Ez a mechanizmus végeredményben egyfajta kontraszelekciót eredményez, sok esetben ahelyett, hogy a fejlődést segítené, éppen annak gátját képezi.

A fenti intézményekről általánosságban elmondható, hogy többségükben kizárólag történeti-néprajzi jellegű gyűjteménnyel rendelkeznek, a kortárs képzőművészeti alkotások gyűjtése és kiállítása csak kiegészítő jelleggel merül fel. Az önálló kisebbségi múzeum létrehozását ugyan támogatnák, bár források hiányában nem tartják reális lehetőségnek. A roma kisebbség részéről ugyanakkor kifejezett igény merült fel egy önálló roma múzeum és kiállítási galéria kialakítására.

4. 3. Az önálló roma múzeum létrehozásának terve

Az önálló roma muzeális intézmény létrehozásának gondolata először a II. világháború utáni időszakban, Erdős Kamill néprajzkutató tevékenysége során merült fel. A kutatónak az volt a nagy álma – amely sajnos beteljesületlen maradt – hogy az általa összegyűjtött tárgyi és szellemi emlékekből önálló cigány múzeumot hoz létre. Az országos cigány múzeum működését a gyulai múzeum keretei között képzelte el, terve véghezvitelére azonban korai halála miatt nem kerülhetett sor. Hagyatékának jelentős része napjainkban a gyulai Erkel Ferenc Múzeumban található, a múzeum alapítására vonatkozó elképzelése ilyen formában valósult meg.

A hetvenes években ismét felmerült a cigány múzeum létrehozásának gondolata, 1985-ben egy művelődési minisztériumi előterjesztésben fogalmazták meg az akkor már *"etnikai kisebbségként"* elismert cigányság *"tárgyi és szellemi kultúrája kutatásának és közzétételének szükségességét"* és egy múzeum szerepét ebben a folyamatban.[29] A cigány múzeum tényleges létrehozásával azonban csak a kilencvenes évektől kezdtek komolyabban foglalkozni. Azóta számos kezdeményezés indult egy olyan intézmény létrehozására, amely a cigányság muzeális és képzőművészeti értékeit egy külön épületben, önálló intézményi keretek között mutatná be, ezt azonban mind ez ideig nem sikerült megvalósítani a gyakorlatban.

Az országos roma múzeum létrehozására több okból is nagy szükség lenne. Az intézmény létrehozása egyrészt azért indokolt, mert a többségi lakosságnak nincs átfogó és valós képe a több száz éve Magyarországon élő cigány emberekről, így az intézmény jelentős szerepet vállalhat a többségi lakosság szemléletének formálásában. Az új múzeum fontos lenne a hazai cigány közösségek számára is, azonosságtudatuk, identitásuk erősítése és az önreperezantációjuk megteremtése érdekében. *"Ugyanakkor a szakemberek szerint Magyarország rendelkezik a legtöbb és a legértékesebb kiállítható anyaggal Európában, amely a romák történelmét és kultúráját képes feltárni, összekapcsolásuk és bemutatásuk szándéka azonban az érdekellentétek és pénzhiány miatt sorra meghiúsult."*[30]

A cigány értelmiség 1979-ben megrendezte az első Autodidakta Cigány Művészek Országos Kiállítását. A tárlatokon részt vevő művészek munkáiból gyűjteményt hoztak létre, amelyet jelenleg a Magyar Művelődési Intézet Roma Kultúra Osztálya őriz és bővít folyamatosan. A Magyar Művelődési Intézet anyaga mellett jelentős gyűjteményt mondhat magáénak a Néprajzi Múzeum is. A Néprajzi Múzeum munkatársai Szuhay Péter muzeológus vezetésével 1989-re összeállítottak, majd bemutattak egy, a magyarországi cigányság tárgyi és szellemi kultúrájával foglalkozó kiállítási anyagot. Az első kiállítást 1993-ban egy újabb követte. A kiállítások sorsát élénk szakmai érdeklődés kísérte, így alkalom nyílt az esetleges bővítés átgondolására. A Magyarországi Soros Alapítvány jelentős összeggel támogatta a roma képzőművészeti gyűjtemény létrehozását, valamint a 1998. évi Romák Közép- és Kelet-Európában című nemzetközi kiállítás előkészítését. A célok később egy roma múzeum alapítására módosultak. A Soros Alapítvány közfinanszírozási szerepének csökkenésével megszűntek a támogatások, így a kiállítás anyagát a Néprajzi Múzeum roma gyűjteményéhez sorolták. 2005-ben merült fel annak a gondolata, hogy a kiállítás önálló épületet kapjon, technikailag azonban a Múzeum tulajdonában maradjon a gyűjtemény. Erről a kérdésről

[29] Papp Nóra: Lesz-e cigánymúzeum? In: Élet és Irodalom 49. évfolyam, 11. szám http://www.mmi.hu/sajto/elet_es_i.rtf

[30] Papp Nóra: Lesz-e cigánymúzeum? In: Élet és Irodalom 49. évfolyam, 11. szám http://www.mmi.hu/sajto/elet_es_i.rtf

szakmai egyeztetések kezdődtek az akkori Nemzeti Kulturális Örökség Minisztériumának illetékeseivel. A tárgyalások azonban nem vezettek eredményre. A 2007-es Kínában rendezett magyar kulturális évad keretében a festményeket ismét bemutatták, ezúttal egy Pekingben tartott nagy sikerű kiállításon. Hazaérkezése után a tárlat a Magyar Nemzeti Galériában került kiállításra „Az emlékezés álmai" címmel, majd a Nemzeti Galéria szervezésében és szakmai támogatásával 2009-től vándorkiállítás indult.

Fővárosi Önkormányzat Cigány Háza, a Romano Kher mint kulturális intézmény 1982 óta vásárolt képzőművészeti alkotásokat. Folyamatosan szerveztek alkotótáborokat és eszközvásárlási és egyéb támogatásokat nyújtottak az alkotóknak. Az így létrejött gyűjtemény széles keresztmetszetét mutatja be a magyarországi roma festészetnek és szobrászatnak. Az intézmény megszüntetése miatt egyelőre nem lehet tudni, hogy mi lesz a gyűjtemény további sorsa.

Cigány művészek alkotásai találhatóak ezen kívül többek között a salgótarjáni Nógrádi Történeti Múzeumban, a kecskeméti Magyar Naiv Művészek Múzeumában, a pécsi Rácz Aladár Közösségi Házban, az Országos Roma Közérdekű Muzeális Gyűjtemény és Kiállítási Galéria gyűjteményében, a Roma Parlament Balázs János Galériájában és más roma civil szervezeteknél. A Roma Parlamentben összegyűjtött festmények jelentős részét jelenleg hely hiányában nem tudják kiállítani, ezért a szervezet vezetője, Zsigó Jenő évek óta küzd egy önálló roma múzeum létrehozásáért.

Az önálló roma múzeum szükségességéről megoszlanak a vélemények, a vita egészen 1993-ig nyúlik vissza. Daróczi Ágnes ekkoriban vetette fel egy önálló roma kulturális intézmény létrehozásának az igényét. Az azóta eltelt időszakban a cigány értelmiség folyamatosan lobbizott az ügyért, többféle elképzelés merült fel, de – javarészt politikai okok miatt – végül egyik terv sem valósult meg.

2006-ban ha nem is egy komplex múzeum, de egy Kortárs Roma Galéria létrehozására majdnem sor került. 2005-ben Bozóki András, az akkori oktatási és kulturális miniszter saját hatáskörű döntést hozott egy fővárosban működő roma kortárs galéria létrehozásáról, ennek keretében a kulturális minisztérium bérbe vett egy 180 m^2-es helyiséget az V. kerületi önkormányzattól a Tüköry utca 5. szám alatt, melyet a Kortárs Roma Galéria kialakítására szántak. Az intézmény a kulturális tárcához tartozó Magyar Művelődési Intézet keretén belül jött volna létre, ezzel biztosítva a technikai, szakmai és infrastrukturális hátteret a hatékony működéshez. A galéria tevékenységének segítésére kijelöltek egy négy fős szakmai tanácsadó testületet is, melynek Daróczi Ágnes is tagja lett volna. Az épület felújítására 7,7 millió forintot, míg eszközbeszerzésre 15 millió forintot szánt a minisztérium. A galéria végül nem nyitotta meg a kapuit, ugyanis a 2006-os választások után a projektet a kulturális tárca felfüggesztette a kerületi önkormányzat és tárca közti tulajdoni vita miatt.

2006-ig működött az Országos Cigány Önkormányzat által Kőbányán fenntartott Országos Cigány Kulturális és Információs Központ, amely kiállítóhelyként is funkcionált. A központot elsődlegesen az elhelyezkedése miatt kevesen látogatták, pedig információink szerint jelentős képzőművészeti gyűjteménnyel is rendelkezett. 2006-ban az intézmény egy tűzeset következtében használhatatlanná vált, az ingatlant az újsághírek szerint az Országos Cigány Önkormányzat már értékesítette.

Az utóbbi években azonban minden eddiginél határozottabb és homogénebb törekvés fogalmazódott meg a cigány értelmiség részéről egy új országos szintű - múzeumot, színházat magába foglaló, a roma kultúrát kutató – intézmény létrejötte érdekében.[31]

Pillanatnyilag egy roma komplex kulturális központ létrehozásának terve áll legközelebb a megvalósuláshoz. A projekt az Oktatási és Kulturális Minisztérium, a Miniszterelnöki Hivatal, az Önkormányzati Minisztérium és a Fővárosi Önkormányzat együttműködésével jönne létre. A tervek szerint az intézményben egy múzeum is működne, amely helyet adhatna a kortárs képzőművészeti gyűjteménynek. Sajnos az érintettek között még nem született megegyezés az intézmény helyének és működési körülményeinek kérdésében. A tervezett roma oktatási és kulturális központ körüli bonyodalmakról részletesen a közművelődési intézményekkel foglalkozó részben szólunk.

Jelenleg Magyarországon nincs a roma képzőművészetet átfogóan bemutató állandó kiállítás. Kérdésként merül fel, hogy ha létrejönne egy önálló roma muzeális intézmény, annak a gyűjteményi anyagát milyen szakmai szempontok alapján és milyen finanszírozási keretek között állítanák össze. Kérdés az is, hogy a roma képzőművészet mellett szükség lenne-e a cigány/roma néprajzi gyűjteményi anyag összegyűjtésére, bemutatására, ha igen, erre hogyan, milyen formában kerülhet sor.

Mindezekre figyelemmel fontosnak tartjuk – elsődlegesen a cigány kisebbség kifejezett igénye miatt – az önálló intézmény mielőbbi létrehozását.

4.4. Egyházi fenntartású intézmények

A szentendrei *Szerb Ortodox Egyházművészeti Gyűjteményt* (Szentendre, Pátriárka u. 5.) 1967-ben alapították a Budai Szerb Ortodox Egyházmegye fennhatósága alatt.[32] Szentendrén jelenleg körülbelül száz fős szerb közösség él (korábban sokkal jelentősebb lélekszámú szerb közösség lakott a településen), akik a nyelvet is beszélik, és a környező egyházközségekben is élnek szerb kisebbséghez tartozó lakosok. Az intézmény 1979 óta rendelkezik működési engedéllyel, szakmai besorolása szerint közérdekű muzeális gyűjtemény, amely a magyarországi szerb egyházművészettel foglalkozik. Szervezetileg az egyházmegye struktúrájába illeszkedik, vagyis a jelentősebb döntéseket az Igazgatótanács hozza meg a múzeumot érintően, például az éves költségvetés elfogadását, az egyházmegyén belül azonban elkülönült költségvetése van.

A múzeum egy XIX. századi épületben kapott helyet, amely eredetileg a püspökség gazdasági épülete volt. Viszonylag jó állapotban van, bár a nyolcvanas években újították fel utoljára. Az alapterülete igen kicsi, mindössze 572 m^2, így nincs elegendő hely minden funkció ellátásához. Az időszaki kiállításoknak nincs helye, nincs kutatói szoba, valamint a tetőtér nem alkalmas a műtárgyak kiállítására a hőmérséklet és a páratartalom miatt. Ennek megváltoztatásához korszerű klímaberendezésre lenne szükségük, azonban anyagi fedezet hiányában erre nincs lehetőségük. Hosszabb távú tervük az intézmény átköltöztetése a Ferenczy Múzeum jelenlegi épületébe, amelynek régi és új szárnyát visszakapja az egyházmegye. A Kormány ugyanis az egyház tulajdonába adta a legjelentősebb szentendrei ingatlant, amelyben jelenleg a Pest Megyei Múzeumok Igazgatósága és a Ferenczy Múzeum

[31] http://portal.c-press.hu/200803012328/belfold/zeisler-judit-igeretes-otlet.html
[32] A Szerb Ortodox Egyházművészeti Gyűjteményről szóló leíráshoz az intézményvezetővel készült interjút használtuk.

található[33]. Ennek köszönhetően sokkal nagyobb, korszerűbb és frekventáltabb helyre kerülne a múzeum.

A gyűjteményi anyag egyházművészeti törzsgyűjteményből és történelmi tárgyakból áll. Emellett kisebb kortárs gyűjteménnyel is rendelkeznek. A levéltáron belül például archív fotók, a könyvtárban pedig kéziratos ősnyomtatványok, egyházi szláv és görög nyelvű könyvek és a grábóci kolostor könyvgyűjteménye találhatók. A „Szerb egyházművészet Magyarországon" című állandó kiállítás 1990 óta működik, a tárgyakhoz szerb, angol és magyar nyelvű leírás tartozik. A látogatók száma körülbelül 17 ezer fő volt 2006-ban, 14 ezer fő 2007-ben, 2008-ban további 30%-kal csökkent a látogatottság. A vendégek egyenlő arányban érkeznek Magyarországról, Szerbiából és egyéb külföldi országokból.

A könyvtárat a kutatók használhatják, és a levéltárban is működik kutatószolgálat. Nagy probléma, hogy nincs a szakemberek számára megfelelő helyiség, a felügyelet csak az irodában biztosítható. Az előtérben múzeumi bolt áll a látogatók rendelkezésére, magyar és szerb nyelvű kiadványokkal, illetve minden évben falinaptárt adnak ki cégek támogatásával. A múzeumnak nincs még honlapja, de tervezik ennek beindítását.

Minden évben van időszaki kiállítás, amelyet általában a fővárosi vagy az országos szerb önkormányzat együttműködésével, illetve az anyaország segítségével szerveznek meg. 2007-ben egy belgrádi grafikusművész kiállítására került sor a Pest Megyei Múzeumok Igazgatóságának társszervezésével. 2008-ban egy kortárs képzőművészeti kamara-kiállítást rendeztek. Emellett minden évben a Fővárosi Szerb Önkormányzattal közösen szervezett hajókirándulás keretében mutatják be az „Év műtárgyát".

A nyilvántartás kézzel írott, szerb nyelvű. Ez elsősorban a múzeumban található tárgyak szabályszerű nyilvántartására szolgál, nem alkalmas tudományos kutatásra. Ennek oka, hogy a műtárgyakat csak darabszámra tüntették fel, de nem kapcsolódik hozzájuk részletes tartalmi leírás. A régi leltárakból tehát csak a mennyiséget lehet megállapítani, de nem lehet azonosítani a műtárgyakat. Ráadásul a második világháborút követően, főként az 1950-es és '60-as években a mobil anyagok 50%-a eltűnt. Fontos lenne a digitalizált adatbázis létrehozása, de nehézséget okoz, hogy a Minisztérium által ajánlott program nem kétnyelvű, így egy ilyen gyűjteménynél nem használható. A gyűjteményi anyagok fejlesztésére kevés lehetőségük van, elsődlegesen finanszírozási nehézségek miatt.

A működési költségeket állami támogatásból, saját bevételeikből, az egyházmegyétől kapott támogatásból és pályázati forrásokból fedezik. A pályázatokhoz az önerőt mindig az egyházmegye biztosítja számukra, mivel a helyi önkormányzat és a települési szerb kisebbségi önkormányzat pénzügyileg nem tudja támogatni az intézményt. A fővárosi és az országos szerb önkormányzat olyan formában tud támogatást nyújtani számukra, hogy különböző rendezvények megszervezésében együttműködik velük. A fejlesztésekre (kiállítások, kutatások, állagvédelem) és a gyűjteményi anyagok bővítésére fordítandó központi költségvetési források 2006 óta folyamatosan csökkentek, emiatt például a saját

[33] A Kormány 1013/2006. (II . 8.) határozatával az egyház tulajdonába adta a legjelentősebb szentendrei ingatlant, amelyben jelenleg a Megyei Múzeumi Igazgatóság és a Ferenczy Múzeum található. A volt egyházi épületen (birtokba adási határidő 2011. december 31.) kívül az egyház megkapja az új építésű irodaházat is. A Kormány a múzeum kihelyezésére 550 millió Ft költségvetési támogatást biztosított. Forrás: A Magyar Köztársaság Kormányának J/10808. számú beszámolója a Magyar Köztársaság területén élő nemzeti és etnikai kisebbségek helyzetéről. (2007. február - 2009. február)

forrásból finanszírozott levéltári rendezési programot le kellett állítani, azt később a Szerbiai Egyházi Levéltár segítségével tudták folytatni.

Szakmai kapcsolatot tartanak fenn a dél-bánáti Pancsovai Regionális Galériával és az Esztergomi Keresztény Múzeummal, ez utóbbival kiadványok cseréjére irányuló együttműködést is kialakítottak. A Budapesti Történeti Múzeum „Görög örökség” című kiállítására az egyházi múzeum 22 műtárgyat adott kölcsön. Az Újvidéki Nemzeti Galéria restaurátorokat küldött Szentendrére, emellett kiállítási anyagot is kölcsönzött a múzeumnak. Kapcsolatuk van a Szerb Tudományos Akadémiával, az Országos Szerb Levéltárral, a Fővárosi- és a Szentendrei Szerb Önkormányzattal. Múzeumpedagógiai jellegű foglalkozásokon minden évben fogadják a Budapesti Szerb Gimnázium és Általános Iskola csoportjait. Emellett más iskolákkal is kapcsolatban állnak. Problémát jelent azonban, hogy nincs múzeumpedagógus munkatársuk, aki ezzel többet tudna foglalkozni. Terveik között szerepel ennek a területnek a fejlesztése.

Az intézmény kisebbségi tartalma megkérdőjelezhetetlen, hiszen a magyarországi szerb közösség egyházművészeti értékeit őrzi. Kormányzati szinten azonban a múzeumot elsődlegesen nem kisebbségi jellegű, hanem egyházi intézménynek tekintik. Tehát, amikor valamennyi egyházi intézménynek csökkent az állami támogatása, ez ugyanolyan mértékben érintette őket annak ellenére, hogy ez az intézmény a szerb közösség egyetlen működési engedéllyel rendelkező muzeális intézménye. A magyar szerb kisebbségi vegyes bizottság ülésein a Szerb Egyházi Múzeumot kulcsfontosságú intézményként említik. Ez azonban nem jelent ténylegesen plusz költségvetési támogatást, pedig nagy szükség lenne az új épületbe költöző muzeális intézmény folyamatos és kiemelt támogatására.

A *Magyarországi Horvátok Keresztény Gyűjteményét* (Peresznye, Hunyadi János u. 19.) 2005-ben alapította az Országos Horvát Önkormányzat.[34] Szervezetileg az intézmény csak részben önálló, pénzügyi és gazdasági feladatait az önkormányzat látja el. Az intézmény szakmai besorolása szerint közérdekű muzeális kiállítóhely, amely a magyarországi horvátok egyház- és vallástörténetét mutatja be. A múzeum a falu központjában található egy 220 m² alapterületű házban, melyet 2007-ben teljes körűen felújítottak. A múzeum személyi állománya három részmunkaidőben foglalkoztatott alkalmazottból áll, valamint tíz önkéntes is segíti a munkájukat.

Az intézmény tevékenységének alapját a gyűjtőkörébe tartozó egyház- és vallástörténeti javak (tárgyi, képi, írásos, hang- és egyéb forrásanyag) és az ehhez kapcsolódó értékkel bíró információk felkutatása, gyűjtése, őrzése, szakszerű nyilvántartása, kezelése, állagmegóvása, védelme, valamint bemutatása jelenti. A múzeum törzsgyűjteményét szakrális tárgyak alkotják. Ezen belül minden területről vannak darabok, például liturgikus tárgyak, liturgikus öltözetek, a népi vallásosság kellékei. Kiegészítő gyűjteményként egy – még katalogizálatlan – könyvtár is található az intézményben, amely elsősorban egyházi, vallási vonatkozású könyveket tartalmaz. A gyűjtemény gyarapítása, fejlesztése terén törekednek arra, hogy a fellelhető és megszerezhető tárgyakból elsősorban a ritkaságokat, továbbá a tematikailag hiányzó darabokat gyűjtsék, hogy a gyűjtemény a vallási élet egészét lefedje, ugyanakkor pedig a magyarországi horvátok minden jellegzetes csoportja megjelenjen a gyűjteményben. Az országos gyűjtőkör miatt azonban nagyon költséges a gyűjteményfejlesztés, hiszen ez rengeteg terepmunkával jár. Állandó szakmai gondozás nélkül a gyűjtemény nem tud működni, csak vegetálni, tehát ez állandó kiadást jelent az intézménynek.

[34] A Magyarországi Horvátok Keresztény Gyűjteményéről szóló rész a beérkezett kérdőív alapján készült.

Hosszú távú terveik között szerepel a gyűjteményi anyag más hazai horvát csoportokra vonatkozó darabokkal történő bővítése. Szeretnék továbbá, ha a katalógus a mostani magyar mellett horvát, német és angol nyelven is elérhető lenne. A jövőre nézve tervezik, hogy múzeumpedagógiai együttműködést alakítanak ki oktatási intézményekkel és ennek keretében kétnyelvű foglalkozásokat tartanak a tanulóknak. A múzeum folyamatos szakmai kapcsolatban áll a Vas Megyei Múzeumok Igazgatóságával, a nemzetiségi horvát oktatással foglalkozó tanintézményekkel és a horvát önkormányzatokkal. A helyi települési és a helyi horvát kisebbségi önkormányzat sok segítséget nyújtott a gyűjtemény megnyitásához. Az anyaországi kapcsolatokat is folyamatosan építik, hogy szakmai és közönségkapcsolati téren állandó együttműködést tudjanak kialakítani.

A *Görög Ortodox Egyházművészeti Gyűjteményt* (Kecskemét, Széchenyi tér 9.) a beérkezett kérdőív szerint 1989-ben alapította a Kecskeméti Görög Szentháromság Egyházközség. Az intézmény nem rendelkezik működési engedéllyel, így nem tartozik a közművelődési törvény hatálya alá. A gyűjtemény a városközpontban található parochia épületében került elhelyezésre, egy 1907-ben épült műemlék jellegű épületben, ami erősen leromlott állapotban van, azonban a felújításra jelenleg nincs anyagi fedezet. A múzeum egy állandó restaurátor alkalmazottal működik, emellett két önkéntes is segíti tevékenységének ellátását. A gyűjteményi anyagot ikonok, kéziratok és kegytárgyak alkotják, a törzsanyagot az egyházművészeti gyűjtemény jelenti, emellett egy ikonmúzeumot tartanak fenn, valamint egy állandó kiállítást „Görög örökség az Alföldön” címmel. Ideiglenes kiállításként mediterrán kortárs festők tárlata működik a múzeumban. Rendszeresen jelentetnek meg szakmai kiadványt, valamint múzeumi kalauz is a látogatók rendelkezésére áll. Az épületben könyvtár és levéltár is működik, ennek anyagát szeretnék digitalizálni és az interneten elérhetővé tenni, ehhez azonban jelenleg nem rendelkeznek megfelelő technikai háttérrel.

A *Nagy Románvárosi Szent Miklós Katedrális (Gyula, Szent Miklós park 2.)* a Magyarországi Román Ortodox Egyházmegye központja, és a város kulturális értékei között is kiemelkedő jelentőséggel bír. Az 1999-ben püspöki székesegyházi rangra emelkedő templom alapkövét 1802-ben rakták le, az építkezések pedig 1854-ig folytak. A katedrális végigkísérte a magyarországi román nemzetiség történetét, és ma is központi szerepet tölt be az egyházi és világi kulturális életben egyaránt. A szakrális tér számos rendkívüli tárgyat őriz, ilyen az ikonosztáz, más ikonok, a mennyezet freskói és a liturgikus tárgyak. Ezeken kívül más értékes történeti dokumentumot is megőriztek az évszázadok folyamán, ilyenek például a XIX. századból származó különleges zászlók, lobogók és könyvek. Az értékesebb műtárgyak egy része a püspöki rezidencia hivatalos helyiségeiben és az épülethez tartozó kápolnában tekinthető meg. A püspöki titkár felhívta a figyelmünket a jelenleg is folyó restaurálási munkákra, melynek során liturgikus öltözetek és több száz éves könyvek újulnak meg román és magyar szakemberek munkájával.

5. Megyei szintű muzeális intézmények – a megyei múzeumok igazgatóságainak nemzeti és etnikai kisebbségekkel kapcsolatos tevékenysége

Jelentésünk muzeális intézményekkel kapcsolatos részében az országos múzeumok mellett kiemelten foglalkozunk a megyei múzeumok igazgatóságainak kisebbségi kulturális jogok érvényesítése érdekében vállalt szerepkörével és feladataival.

A minél teljesebb körű tájékozódás érdekében mind a 19 megyei múzeumok igazgatóságát megkerestük. Szinte az összes szervezet tevékenységéről sikerült valamilyen formában

információt gyűjtenünk. Kétségtelen tény, hogy az általunk összeállított kérdőív kitöltése több időt igényelt és nagyobb nehézséget jelentett a számos filiáléval rendelkező, összetettebb szervezettségű megyei igazgatóságok részére, mint az országos múzeumok és a helyi muzeális intézmények munkatársainak. Ennek ellenére több igazgatóság részletesen és pontosan válaszolt a kérdéseinkre, ami nagy segítséget jelentett a jelenlegi helyzet megértésében, átlátásában. A megyei múzeumok igazgatóságainak weboldalai is felhasználtuk a szükséges információk összegyűjtéséhez. Több megyében személyesen is találkozhattunk a megyei igazgatóságok vezetőivel, munkatársaival, mindenhol nyitottsággal és érdeklődéssel fogadták vizsgálatunkat. Fejér megyében Dr. Demeter Zsófia megyei múzeumigazgatóval (és munkatársaival), Békés megyében Ando György megyei múzeumigazgató-helyettessel, Komárom-Esztergom megyében Dr. Fülöp Éva Mária megyei múzeumigazgatóval (és munkatársaival) beszélgethettünk. Baranya megyében, Mohácson Ferkov Jakab, a Kanizsai Dorottya Múzeum igazgatója fogadott bennünket, illetve Pécsett a Janus Pannonius Múzeum Néprajzi Osztályának munkatársa tartott részletes tárlatvezetést számunkra.

Mielőtt a megyei múzeumok igazgatóságait érintő kisebbségi vonatkozású tapasztalatokat összegeznénk, célszerű röviden áttekintenünk ennek a sajátos intézményi formának a létrejöttét, történeti hátterét és jelenlegi körülményeit is.

5.1. A megyei múzeumok igazgatóságainak létrejötte, működése, rendszerváltás utáni helyzete

Mint ahogy arra már a bevezetőben is utaltunk, a magyar muzeális intézmények legnagyobb részét önkormányzati tulajdonú múzeumok alkotják. *„Ezek őrzik a magyar történelem emlékeinek mintegy hetven százalékát, s ezekben dolgozik a hazai múzeumi alkalmazottak több mint hetven százaléka.”*[35] A vidéki múzeumok fenntartásában és működtetésében a megyei önkormányzatok által fenntartott múzeumoknak, a megyei múzeumok igazgatóságainak jelentős szerepe volt és van napjainkban is.

A megyei múzeumok igazgatóságai jelenlegi helyzetének megértéséhez szükséges egy rövid történeti áttekintés. A második világháborút követően jelentős centralizáció jellemezte Magyarországon a múzeumok működtetését, az intézmények közel kétharmada minisztériumok fenntartásában működött. 1955-től elkezdődött egy decentralizálási folyamat, melynek eredményeképpen a múzeumok többségét tanácsi irányítás alá helyezték. *„1962-ben az akkor létező száznyolc múzeumi intézmény közül nyolcvanöt, a múzeumok közel nyolcvan százaléka került a megyei tanácsok kezelésébe.”*[36]

A megyei kézbe történő átadást a megyei igazgatóságok létrehozása követte (1962 végéig 16 megyében fejeződött be a megyei igazgatóságok létrehozása, az utolsó 1971-ben jött létre).[37] Közben elfogadták a muzeális emlékek védelméről szóló 1963. évi 9. számú törvényerejű rendeletet is, az új múzeumi törvényt, amely pontosította a múzeum fogalmát és típusait. Az ezt követő évtizedeket különbözőképpen értékelik a szakemberek. Egyesek szerint*: „Ami ezután következett, azt tekinthetjük a vidéki múzeumügy fénykorának is. A következő tizenöt évben az intézmények száma megduplázódott. (…) 1975-ben vezették be a múzeumi intézmények ma is alkalmazott múzeumi működési engedélyezését, ami lehetővé tette az*

[35] Vándor László: Stratégia és valóság. In: Múzeumi Közlemények, 2006/1. szám. 79. o.
[36] Vándor László: Stratégia és valóság. In: Múzeumi Közlemények, 2006/1. szám. 79. o.
[37] Balázs György: Múzeumok regisztrációja. In: Múzeumi Közlemények, 2003/2. szám. 21.o.

intézmények valós számának megállapítását." [38] Mások a múzeumhálózat kezdeti és elhúzódó problémáit a decentralizációval, a megyei múzeumok igazgatóságainak létrehozásával hozták összefüggésbe. Véleményük szerint nem az volt a gond, hogy a muzeális intézmények a megyékhez kerültek, hanem az, hogy erre mindenféle szakmai követelményrendszer, egységes normatíva nélkül került sor.[39]

A megyei múzeumok igazgatóságainak jelenlegi helyzetét, a működésüket nehezítő problémákat már egységesebben ítélik meg a szakemberek. A megyei múzeumi igazgatóságok a rendszerváltás után a megyei önkormányzatoknál maradtak, sajnos egyre kedvezőtlenebb körülmények között. Ennek egyik oka a megyei önkormányzatok csökkenő szerepe, romló pénzügyi helyzete.

A rendszerváltást stagnálás és leépítések követték a megyei múzeumok igazgatóságainál. *„Összességében a rendszerváltás utáni első tíz évben a megyei szervezetekhez tartozó intézmények száma negyveneggyel, több mint tíz százalékkal csökkent, az alkalmazottaké pedig ugyanezen időszak alatt 350 fővel, azaz közel tizenöt százalékkal."*[40]

„A decentralizálási folyamat ma folytatódni látszik; a megyei önkormányzatok egyike-másika egy-egy települési önkormányzatra kényszeríti, kényszerítené rá a múzeumokat, meg akarván szabadulni tőlük (…) a megyei önkormányzatok egynémelyike tetszés szerint bánik (el) a múzeumokkal."[41]

A válságtünetek nemcsak a rendszeres és tartós finanszírozási gondokkal függnek össze, hanem a fenntartói szerep elbizonytalanodásával, a megyei kompetenciák elvonásával, a döntési és végrehajtási szint átstrukturálódásával. Az intézményfenntartó önkormányzatok egyre inkább azzal szembesülnek, hogy a kötelezően előírt feladatokat nem tudják megfelelő színvonalon ellátni. Ebben a helyzetben a fenntartók a feladatok átütemezésébe, a feladatot végrehajtó intézmények karcsúsításába, átalakításába fognak. S természetes, hogy a széles közvéleményt érintő kommunális, egészségügyi és oktatási feladatokkal szemben az igazi vesztes a „maradék elv" alapján a közművelődési és közgyűjteményi ágazat.[42]

5.2. A megyei önkormányzatok jelenlegi szerepe, feladatköre a muzeális intézmények fenntartásában

A muzeális intézmények fenntartása kötelező megyei önkormányzati feladat. A helyi önkormányzatokról szóló 1990. évi LXV. törvény (Ötv.) 70. § (1) bekezdésének a) pontja szerint a megyei önkormányzat kötelező feladatként gondoskodik a természet és a társadalom megyében levő kulturális javainak, valamint a történeti iratoknak a gyűjtéséről, őrzéséről, tudományos feldolgozásáról. A közművelődési törvény 45. §-a pedig rögzíti, hogy a megye önkormányzata a kulturális javak gyűjtéséről, őrzéséről, tudományos feldolgozásáról és bemutatásáról, a régészeti örökség védelméről múzeumi szervezet fenntartásával gondoskodik. A jelzett jogszabály meghatározza a megyei múzeumi szervezet gyűjtőkörét is. Gyűjtőterülete az adott megye és az abban található megyei jogú város területére terjed ki. E

[38] Vándor László: Stratégia és valóság. In: Múzeumi Közlemények, 2006/1. szám. 79. o.
[39] Balázs György: Múzeumok regisztrációja. In: Múzeumi Közlemények, 2003/2. szám. 22. o.
[40] Vándor László: Stratégia és valóság. In: Múzeumi Közlemények, 2006/1. szám. 79. o.
[41] Balázs György Múzeumok regisztrációja. In: Múzeumi Közlemények, 2003/2. szám. 22. o.
[42] Marosvári Attila: Múzeumi kényszerpálya, avagy a Csongrád megyei múzeumi szervezet átalakításának lehetséges irányai és tanulságai. In: Múzeumi Közlemények, 2005/2. szám. 41. o.

gyűjtőterülettől – szakmai és tudományos indokok alapján – a működési engedélyben eltérés engedélyezhető.

A közművelődési törvény muzeális intézményekkel foglalkozó V. fejezete nem említi meg a muzeális intézmények hazánkban élő nemzeti és etnikai kisebbségekkel kapcsolatos feladatait. Erről csak a törvény preambulumában és az alapelvek között tesznek említést. A múzeumi törvény szabályozási hiányossága, hogy a muzeális intézmények vonatkozásában semmilyen formában nem utal a hazánkban élő nemzeti és etnikai kisebbségek kulturális értékeinek, hagyományainak, történelmének megőrzésével kapcsolatos feladatokra, kötelezettségekre. Így a törvény a megyei múzeumokra vonatkozó 45. §-ban sem tesz említést olyan konkrét feladatokról, amelyek a nemzeti és etnikai kisebbségekre, azok kulturális értékeinek védelmére vonatkoznának.

A megyei önkormányzatok ez irányú kötelezettségét az Ötv. is rögzíti, a 70. § (5) bekezdése szerint a megyei önkormányzat biztosítja a nemzeti és etnikai kisebbségek jogainak érvényesítését. Amikor tehát azt vizsgáljuk, hogy a muzeális intézmények, köztük a megyei múzeumok szervezeteinek tevékenysége milyen formában és milyen mértékben terjed ki a nemzeti és etnikai kisebbségekkel kapcsolatos feladatok ellátására, elsődlegesen a Nektv. kulturális autonómiára vonatkozó szabályozásából és az Ötv. jelzett szakaszából indulunk ki.

Meggyőződésünk, hogy a 19 megyei múzeumi igazgatóság fontos és egyértelmű feladata – a múltban és jelenleg is – a megye területén élő nemzeti és etnikai kisebbségek kulturális javainak, értékeinek megőrzése, védelme. A beérkezett információk alapján azonban az állapítható meg, hogy megyei múzeumok igazgatóságainak többsége nem vállal széles körben hazai kisebbségekkel kapcsolatos, közösségeiket érintő tevékenységet.

A személyes beszélgetések és a kérdőívek feldolgozása alapján a megyei múzeumok igazgatóságait három nagy csoportra lehetett osztani. Az első kettőbe azok az igazgatóságok tartoznak, amelyek önálló kisebbségi tevékenységet ellátó részleggel, filiáléval rendelkeznek, ehhez kapcsolódó önálló, kisebbségi tartalmú állandó és időszaki kiállításokkal. A harmadik csoportba – ide tartozik az igazgatóságok többsége – azokat a megyei szervezeteket sorolhatjuk, amelyek tevékenységét (a gyűjteményi anyagokat, a kiállításokat, a szakmai és egyéb szolgáltatásokat) nem jellemzi jelentősebb kisebbségi tartalom. Ebben az esetben is szinte minden intézmény említ – változó mértékben – valamilyen kisebbségekkel kapcsolatos tevékenységet, ez azonban a megyei múzeumok szervezetének többi feladatához viszonyítva általában csak csekély mértékű és jelentőségű.

A Zala Megyei Múzeumok Igazgatósága szerint: *„A hazai kisebbségek múzeumi gondozása összességében megoldatlan. Megyei Múzeumok feladatrendszere jelenleg szakfeladatokhoz és nem etnikumokhoz kapcsolódik.”* Többen és többféleképpen is hasonló következtésre jutottak. A kisebbségi kultúra ügye – a települési önkormányzati szint kivételével – marginális szerepet kap a hazai múzeumi szakmában. Ennek oka elsősorban az általános pénzhiány, mondják a megkérdezett szakemberek. A legtöbb helyen a meglévő állomány fenntartására sem elegendőek a források, vagyis kizárt az új gyűjtemények létrehozása, ez pedig jelentősen gátolja a területen megindítható kutatások számát és azok körét. Ezek a kutatások ráadásul a kisebbségek szempontjából sok esetben nemcsak állományt bővítő, hanem hiánypótló jellegűek lennének.

A megyei múzeumok igazgatóságainak szakembereivel egyetértünk abban, hogy a megyei múzeumok szervezeteinek szakmai kötelessége a területükön működő kisebbségi közösségek

tárgyi és szellemi kultúrájának kutatása, gyűjtése, megőrzése és közvetítése, ezt a szerepet azonban jelenlegi helyzetükben többségében nem vagy csak nagy nehézségekkel tudják megfelelő szinten ellátni. Megállapításainkat a következő részekben részletesen is alátámasztjuk, konkrét példákat is felsorolva, bemutatva.

5.3. A megyei múzeumok igazgatóságaihoz tartozó nemzetiségi bázismúzeumok

A megyei múzeumok azon igazgatóságai közül, amelyek önálló, kisebbségi tevékenységet is ellátó részleggel, filiáléval rendelkeznek, elsőként azzal a három igazgatósággal kell foglalkoznunk, ahol nemzetiségi bázismúzeumok működtek, működnek.

Ennek keretében először tisztáznunk kell a nemzetiségi bázismúzeum fogalmát, és azt, hogy hogyan szabályozzák a megyei múzeumok igazgatóságaihoz rendelt bázismúzeumok hatáskörét, feladatait. Válaszlevelében az Oktatási és Kulturális Minisztérium is használta a nemzetiségi bázismúzeum fogalmát, s a múzeumi szakemberek körében is ismert a kifejezés. A jogszabályi háttere azonban nem volt és jelenleg sem kidolgozott a bázismúzeumoknak, azt a közművelődési törvény és az ahhoz kapcsolódó rendeletek sem említik. Pontos fogalom-meghatározást sem találtunk az intézmény hatáskörére és feladataira vonatkozóan.

A bázismúzeumok az 1970-es években kaptak megbízatást – országos gyűjtőkörrel – az adott hazai nemzetiség történeti, néprajzi és kulturális hagyományokra vonatkozó emlékeinek gyűjtésére, feldolgozására és bemutatására. Nemzetiségi bázismúzeumi feladatkörű intézmények: a mohácsi Kanizsai Dorottya Múzeum, amely horvát, szerb és szlovén anyaggal rendelkezik, a tatai Kuny Domokos Múzeumhoz tartozó Német Nemzetiségi Múzeum, valamint a szlovák és román anyagot gondozó békéscsabai Munkácsy Mihály Múzeum. Mindhárom intézmény a megyei múzeumi szervezet része, fenntartójuk a megyei önkormányzat. Az ügy fontosságára tekintettel külön-külön is bemutatjuk az intézményeket, történeti hátterük mellett a jelenkori problémáikra is kitérve.

5.3.1. Baranya megyei Múzeumok Igazgatósága – Kanizsai Dorottya Múzeum, Mohács

A múzeumalapítás gondolata valamilyen formában, már igen korán jelen volt a mohácsi értelmiség körében.[43] Kezdetben csak az 1526-os gyászos csata megemlékezéseként jutott kifejezésre, de amikor a környéken felszínre került egy-egy római vagy népvándorlás-kori tárgyi emlék, a szándék egyre erősebb lett. További ösztönzést jelentett, a város és környéke soknemzetiségű lakosságának néprajzi gazdagsága.

Az 1907-ben Pécsen megrendezett országos kiállításon felállítottak és berendeztek egy ormánsági és egy sokác házat is. Ez utóbbi létrehozásához Mohács és környéke adta a legtöbb anyagot. Ezen felül Németh Károly, mohács szolgabírája, egy teljes busó felszerelést adományozott a pécsi múzeumigazgatónak.[44] A múzeum alapításának közvetlen előzménye a Magyar Néprajzi Társaság 1923. évi vándorgyűlése volt, amelyet Mohácson rendeztek meg. A magas rangú vendégek tiszteletére rendezett műsorban helyet kapott egy magyar, egy sokác, valamint egy szerb lakodalom bemutatása, továbbá a vándorgyűlés idejére Brand Ede,

[43] A múzeum történetével kapcsolatos anyagot a Kanizsai Dorottya Múzeum igazgatója, Ferkov Jakab bocsátotta a rendelkezésünkre.
[44] Mohács, 1907. jan. 13. VII. 2. sz. 5.

a helyi polgári iskola igazgatója összeállított egy helytörténeti kiállítást is.[45] Alig két hónappal később, augusztus 12-én pedig már összeült a Múzeum Egyesület alakuló ülése, amelyen megalakították a II. Lajos Múzeum Egyletet és megválasztották a vezetőséget, valamint a tisztikart. Az alakuló ülés után kidolgozták az alapszabályt, majd jóváhagyásra, illetve az egylet engedélyeztetése és bejegyeztetése végett benyújtották a Vallás- és Közoktatási Minisztériumhoz. A jóváhagyási okiratot 1925-ben kapták meg, a múzeum működését 1926-ban kezdte meg. A II. Lajos Múzeum egyesület 1949-ben – az egyletek általános feloszlatásával – szűnt meg, vagyonát pedig a Magyar Államkincstár a Vallás és Közoktatásügyi Minisztérium kezelésébe utalta át. Ettől kezdve egészen 1953-ig Mohácsi Állami Múzeum néven szerepelt, az év végén azonban már a mohácsi csata halottait eltemető Kanizsai Dorottya nevét vette fel.

Az első hivatásos muzeológus szakember 1965-ben került a múzeumhoz dr. Sarosácz György személyében, aki ettől kezdve közel 40 évig volt az igazgató. A Kanizsai Dorottya Múzeum az ő irányítása alatt vált az egykori lokális múzeumból országszerte, sőt külföldön is ismert, híres múzeummá. Tevékenysége során számos igen magas színvonalú hazai és külföldi kiállítást rendezett, azonkívül feldolgozta a mohácsi kerámiaipar történetét, a baranyai horvátok népviseletét és textilművészetét, elvégezte a magyarországi horvátok különböző kisebb etnikai csoportjainak néprajzi meghatározását, bemutatta a horvátok, szerbek és szlovének néprajzi és népművészeti sajátosságait, tudományos értekezésében pedig feldolgozta a Pécs környéki bosnyákok teljes történetét. Közvetlenül nyugállományba vonulása előtt, Magyarország és Horvátország közös történeti időszakával foglalkozott, amelyből kiállítást is rendezett. A Kanizsai Dorottya Múzeum a Baranya Megyei Múzeumok Igazgatóságához tartozik. 1975-ben a magyarországi horvátok, szerbek és szlovének országos gyűjtőkörű bázismúzeuma státuszt kapta meg. Erre a Baranya Megyei Múzeumok Igazgatóságának 2004. szeptember 30-án kelt Szervezeti és Működési Szabályzata is utal. Ebben a múzeum hatáskörét a következőképpen határozták meg:
- a magyarországi déli szláv (horvát, szerb, szlovén) nemzetiségi bázismúzeum országos gyűjtőkörében kialakított déli szláv néprajzi gyűjtemény
- a magyarországi déli szláv nemzetiségi kutatások és feldolgozások
- a Mohács múltjának, így a mohácsi csata emlékeinek gyűjteménye és az ezeket bemutató állandó múzeumi kiállítás.

A múzeum jelenleg a Városház utca 1. szám alatti kétszintes épületben működik. Ennek emeleti részében nyílt meg „A magyarországi horvátok, szerbek és szlovének népművészete” című állandó kiállítás, amelyet dr. Sarosácz György rendezett. A néprajzi állandó kiállításon a hazai horvátok, szerbek és szlovének népművészete tájegységenként ismerhető meg. A kiállítás több, jelentős nemzetiségi tárgy-együttest mutat be, így a váraljai Musch család által készített festett bútorokat, különféle horvát, szerb, német szőtteseket, hímzéseket, viseleteket, német parasztfazekasok munkáit, a mohácsi busójárás kellékeit. A múzeum földszinti részében, különböző témájú időszaki kiállítások kerülnek megrendezésre. Ugyancsak ebben az épületben lett elhelyezve a szakkönyvtár, valamint az irodák is.

A Városház utca 1. szám alatti múzeum jóval kisebb alapterületű (351 m^2), mint a múzeumhoz kapcsolódó raktár (1078 m^2), amely Mohács Kossuth Lajos u. 54. szám alatt található. A múzeum a szűkös és korszerűtlen körülmények ellenére is működik. Személyes látogatásunk alkalmával az állandó kiállításon kívül megtekinthettük azt a 2009. szeptember 10-én megnyílt időszaki kiállítást is, amelyet az első mohácsi német családok betelepítésének

[45] Mohácsi Hírlap, 1923. jún. 17. XIII. 24. sz. 1-2. o.

240. évfordulója és Szepessy Ignác pécsi püspök mellszobrának avatása alkalmából rendeztek „Volt egyszer egy »Dajtsche utca«” címmel.

Az intézményben jelenleg négyen dolgoznak: a múzeumvezető, aki etnográfus, történész muzeológus, egy gyűjteménykezelő/adminisztrátor, egy asztalos/karbantartó, valamint egy teremőr/takarító hat órás munkaidőben. Korábban tizennégy alkalmazott volt, tíz éve már csak nyolcan voltak (három teremőr), azóta a létszám folyamatosan csökken. A jelenlegi négy alkalmazottból három fő horvát kisebbségi származású.

Az igazgató a múzeum szakmai fejlődését illetően bizakodó. Két év múlva jelentős változás várható a múzeum külső körülményeiben, amely szakmai munkájukra is nagy hatással lesz. A városi és megyei önkormányzat vezetése között abban egyetértés volt már korábban is, hogy a Városház utcai épület nem igazán felel meg egy korszerű múzeum elvárásainak, külön probléma, hogy nem oldható meg a régi lakóépület akadálymentesítése sem. Az elmúlt években több elképzelés is született a múzeum helyzetének végleges rendezésére, ezekből azonban egy sem valósult meg.

2008-ban Mohács Város Önkormányzata és a Baranya Megyei Önkormányzat Pécs 2010-es Európai Kulturális Fővárosa programjához kapcsolódóan közös pályázatot nyújtott be egy új múzeum felépítésére s ebben új kiállítások megvalósítására. A pályázatot megnyerték, a közbeszerzési eljárás elhúzódása miatt azonban várhatóan csak 2011-re épül fel az új múzeum épülete. Ennek területe 900-1000 m^2-es lesz, nagyon frekventált, méltó környezetben, a Duna-parthoz közel helyezik el. Az épület Mohács Város Önkormányzatának tulajdonába kerül, de a fenntartó továbbra is a Baranyai Megyei Múzeumok Igazgatósága lesz.

A Kanizsai Dorottya Múzeum fejlesztése is jelzi, hogy a soknemzetiségű Baranya megyében, a megyei önkormányzat tevékenységében kiemelt figyelmet kap a kisebbségi-nemzetiségi terület. A Baranya Megyei Múzeumok Igazgatósága is fontos feladatának tartja a megyében élő nemzetiségek kultúrájának támogatását. A múzeumi szervezet két filiáléja kifejezetten a kisebbségek kultúrájának, szokásainak, hagyományainak gyűjtésével, feldolgozásával, valamint időszaki és állandó kiállításokon történő bemutatásával foglalkozik. A Kanizsai Dorottya Múzeum mellett a Baranya megyei gyűjtőterülettel rendelkező Néprajzi Osztály is fontos szerepet vállal a kisebbségi közösségek értékeinek megőrzésében. Az archaikus vonásokra koncentráló néprajzi gyűjtések Baranyában rendkívül színes anyagot válogattak össze: a Néprajzi Osztály gyűjteményében a különböző magyar nyelvű néprajzi csoportokon kívül a baranyai horvátok, szerbek, németek és romák népi kultúrájának tárgyi lenyomatai is megtalálhatók.

A Baranya Megyei Múzeumok Igazgatóságának állandó kiállításai közül kiemelkedő fontosságú a „Baranya népművészete”. A Janus Pannonius Múzeum Néprajzi Osztálya 1996-ban nyitotta meg állandó kiállítását, mely az itt élő népcsoportok hagyományos kultúrájáról nyújt átfogó képet a millennium és a századelő idejétől az 1950-es évekig.

Az időszaki kiállítások között is több izgalmas, szakmai szempontból figyelemre méltó, kisebbségi tartalmú kiállítás szerepelt/szerepel, például a „Baranyai szerb templomok”, „Horvát viseletek a Dráva mentén” című tárlatok. A külföldön megrendezett időszaki kiállítások közül a „Multietnikus dimenziók – Dél-Magyarország 1916-1920; Hozz egy tárgyat” című programsorozatot emeljük ki.

Érdekes kezdeményezésnek tűnik a „Pécs – Fünfkirchen – Pečuh... Egy soknemzetiségű város tér(idő)képe” kiállítás, melyet 2010-ben kívánnak bemutatni. A projekt a város lakói és a várost megismerni kívánók számára egy újfajta, olykor az előzetes ismeretekkel egybevágó, olykor azonban attól teljesen eltérő térképet kíván megrajzolni, Pécs multikulturális „tér(idő)képét”. A projekt által kialakítandó interaktív kiállítás fotók, filmrészletek és tárgyak segítségével vázolja fel azokat a korokat, és mutatja be azokat a tereket, amelyek a különböző nyelvű és vallású közösségek együttműködéséhez köthetők.

5.3.2. Komárom-Esztergom Megyei Múzeumok Igazgatósága – Kuny Domokos Megyei Múzeumhoz tartozó Német Nemzetiségi Múzeum

1886-ban alakult meg a Komárom vármegyei és Komárom városi történeti és régészeti egylet, melynek a tagjai által gyűjtött régiségek és a helyi bencés gimnázium gyűjteménye alapozta meg az 1913-ban alapított Jókai Múzeum (a mai észak-komáromi Magyar Kultúra és Duna Mente Múzeuma) gyűjteményét.[46] Mindazok a régészeti és történeti emlékek azonban, amelyek több évtizedes gyűjtőmunka eredményeként kerültek a múzeumba, 1920 után Dél-Komárom (Magyar-Komárom) számára elvesztek.

Ennek következtében a II. világháborút követően nem volt megyei múzeum Komárom megyében. A megye központjával kapcsolatban is viták alakultak ki. 1945 után Esztergom nem maradhatott megyeszékhely, így vált Tatabánya 1950-ben munkásvárosként a megye székhelyévé. 1950-ben jött létre a Komárom Megyei Múzeumok Igazgatósága tatai székhellyel, a tatai vár volt a megyei múzeum megalapításának kiindulópontja.

A tatai Kuny Domokos Múzeum 1954 óta működik a vár épületében. A Kuny Domokos Múzeum nevét a Lotharingiából származó Cuny Domokos keramikus fiáról kapta. A tatai múzeum alapját a piarista rendház gyűjteménye képezte. 1765-ben gróf Eszterházy Miklós piarista rendházat alapított, melynek tagjai tanítással és régiséggyűjtéssel foglalkoztak. Az 1912-ben alapított Piarista (Tata-Tóvárosi) Múzeum gyűjteményén kívül jelentős, főként bronzkori és római kori régészeti, természettudományi, helytörténeti, képző- és iparművészeti, valamint hazai és nemzetközi néprajzi anyagot őriz, többek között a tatai fajanszmanufaktúra emlékeit.

Az Angolparkban található Eszterházy nyári lak épületébe költözött be a Kuny Domokos Múzeum Igazgatósága 1966-ban, jelenleg még ők használják az épületet. 2010-ben várhatóan el kell hagyniuk, mert Tata városa pályázati támogatást nyert az épület rehabilitációjára, kiemelten a díszterem falképeinek helyreállítására. A volt zeneiskola épületét ajánlották fel a megyei múzeum igazgatóságának, ezt azonban a beköltözés előtt szükséges lenne korszerűsíteni és felújítani. A nyári lakban található műtárgyakat és könyvtárat ugyanis jelenleg nem lehetne megfelelően elhelyezni a felajánlott épületben műtárgyvédelmi okok miatt.

1989-ig a Komárom-Esztergom Megyei Múzeumok Igazgatóságának vezetője a Kuny Domokos Múzeum igazgatója volt. A megyei múzeum mellett az igazgatósághoz több filiálé is tartozott Tatabányai Múzeum, Esztergomi Balassa Bálint Múzeum, Komáromi Klapka György Múzeum, valamint a Német Nemzetiségi Múzeum.

---

[46] A Kuny Domokos Múzeum történetét az alábbi forrás felhasználásával mutatjuk be: http://www.kunymuzeum.hu/content.php?mainmenuid=2&lang=hun&menu=0100&page=page&artid=artMmDdeIv37ZVRnyWx

1989-től a Kuny Domokos Múzeum igazgatója és a megyei múzeumigazgató személye különvált. Az esztergomi múzeum igazgatója, majd a tatabányai múzeum igazgatója látta el a Komárom-Esztergom Megyei Múzeumok Igazgatóságának a vezetését 2004-ig. Ez a helyzet, majd az ezt követő személyi viták 2008-ra teljesen szétzilálták a megyei múzeumok igazgatóságának szervezetét. A 2006-ban a tatabányai, 2008-ban pedig az esztergomi múzeum kivált az igazgatóságból és városi fenntartásúvá vált, a Német Nemzetiségi Múzeum pedig elvesztette szervezeti önállóságát. Egy 2008-ban készített munkajelentés szerint az előző évben, 2007-ben a Komárom-Esztergom megyei múzeumi szervezet élén két igazgató és egy megbízott igazgató váltotta egymást. A Kuny Domokos Megyei múzeum kiemelt szakmai feladatának 2008-*ban „az előző, szervezeti változások, munkafegyelmi problémák, belső szervezetlenség által okozott mulasztások rendbetételét, a szakmai hiányosságok pótlását tartotta”*.

Vélhetően az 1989-et követő gyakori szervezeti átalakulások, változások is hozzájárultak annak a tarthatatlan helyzetnek a kialakulásához, melyet a Tatai Német Nemzetiségi Múzeumban tapasztaltunk a helyszíni látogatásunk során.

A Német Nemzetiségi Múzeum bázismúzeumként jött létre 1972-ben, melynek feladata a magyarországi németség tárgyi és szellemi kultúrájának országos gyűjtése, feldolgozása és bemutatása volt. A német nemzetiségi bázismúzeum Tatán a Miklós-malomban nyílt meg.[47] A múzeum anyaga 1983 végén költözött át az egykori Nepomucenus-malom épületébe.[48] A múzeum háromszintes, közel 500 m^2 kiállítóterében látható az 1997-ben megnyílt „1100 év együttélés: Németek Magyarországon a honfoglalástól napjainkig” című állandó kiállítás, mely a magyarországi németség történetének főbb állomásait és kulturális értékeit mutatja be.

A tárlatot 2007-ben 1588-an tekintették meg (ebből 976 diák), 2008-ban 719-en (ebből 366 diák), 2009 májusáig 392-en (ebből 263 diák). A csoportosan érkező látogatóknak kérésre a múzeum tárlatvezetést is biztosít. A tárlat anyagából készült egy vándorkiállítás is tablók formájában, ezt bármely intézmény kérésére rendelkezésre bocsátják. Az intézmény egyéb állandó és időszaki kiállításokhoz is nyújt szakmai segítséget, ill. ezekhez tárgykölcsönzéssel is hozzájárul. 2008-ban Felsőgallán került megrendezésre egy kamarakiállítás a múzeum anyagából, júliusban a kalocsai XIV. Duna-menti Fesztivál keretében megnyílt „Németek a Duna mentén” című kiállítás dunai sváb enteriőrjéhez a múzeum szolgáltatta a tárgyakat. A Környei Német Kisebbségi Önkormányzattal együttműködve a 2008 júliusában megnyitott német tájház berendezéséhez hosszú távú tárgykölcsönzéssel járultak hozzá. A Német Nemzetiségi Múzeumban jelenleg egy fő néprajzos muzeológus látja el a közgyűjteményi feladatokat.

A helyszíni látogatásunk során több hiányosságot is tapasztaltunk. A malomépület külső vakolata több helyen lehullott, az udvar rendezetlen. A kiállító rész második szintjére a Kuny Domokos Múzeum gazdasági irodáját költöztették be. A múzeumot előzetes bejelentés alapján lehet csak látogatni. Múzeumi látogatóként is több hiányosság észlelhető. A kiállítótermek alsó és felső szintjén is találhatók olyan részek, ahol székeket és más eszközöket tárolnak, a kiállításhoz nem illeszkedő formában. A felső szint egyik felét

[47] A Német Nemzetiségi Múzeumot az alábbi forrás felhasználásával mutatjuk be: http://www.kunymuzeum.hu/content.php?mainmenuid=0&lang=hun&menu=081t&page=page&artid=artPpbnGoKaMNY7CIR6

[48] Az egykori vízimalom 1758-ban, Fellner Jakab tervei alapján épült, nevét a molnárok és vízen közlekedők védőszentjéről, Nepomuki Szent Jánosról kapta, akinek fából faragott, naiv szépségű szobra az épület homlokzatát díszíti.

lezárták, ennek a résznek a rendezetlensége a közönség számára nyitva álló helyiségekből is jól látható. A kiállítótermekben az egyes tárgyi emlékeket nem minden esetben mutatják be megfelelő szöveges felirattal. Az állandó kiállítás jelentősebb fejlesztésére 1997 óta nem került sor. A kiállításhoz kapcsolódóan nem kapható képeslap, prospektus vagy könyv sem magyar, sem német nyelven. (Ezek a problémák nem kirívóak, szinte mindenütt hasonló gondokkal küszködnek az igazgatóságok, nincs elegendő forrás a kiállítások fejlesztésére, s a kiállításhoz kapcsolódó prospektusok, könyvek kiadására, esetleges pótlására.)

Az egykori magtárban található a műtárgyraktár. A legnagyobb gond éppen ezzel, azaz az épületben található műtárgyak tárolásával kapcsolatban merült fel. A különféle műtárgyakat elfogadhatatlan módon, koszosan, porosan, egymásra dobálva, rendezetlenül tárolják a raktárban. Szemmel láthatóan beázik az épület. Sajnos az is nyilvánvaló volt a személyes látogatásunk alkalmával, hogy a műtárgyakat az elmúlt években a „sorsukra" hagyták, a legegyszerűbb állagmegóvási munkálatokra sem került sor.

A Komárom-Esztergom Megyei Múzeumi Igazgatóság munkatársai ismerik a problémákat és változtatni is szeretnének a helyzeten. Készült egy felújítási, rekonstrukciós terv, amely a malom- és raktárépület felújítása mellett új közösségi terek építését is tervezi.

Emellett több pályázatot is benyújtottak a tarthatatlan helyzet javítására. 2008-ban a Nemzeti Kulturális Alaphoz pályáztak „A német nemzetiségi néprajzi textilanyag elsődleges állagmegóvása" címen, amely által a gyűjtemény egy részegységének, a textilanyagnak a gázosításához, pormentesítéséhez, és áthelyezésükkel egy látványraktár kialakításához szükséges pénzügyi forrást remélték megteremteni, a pályázaton azonban támogatást nem nyertek.

2009 májusában a Miniszterelnöki Hivatal Kisebbség- és Nemzetpolitikáért felelős szakállamtitkárságához fordultak és pályázatot nyújtottak be a kisebbségi koordinációs és intervenciós keretre (280 ezer forint összegben) a Német Nemzetiségi Múzeum raktárának rovarmentesítésére. A pályázat indokolásában így fogalmazott a Komárom-Esztergom Megyei Múzeumok Igazgatósága: A Német Nemzetiségi Múzeum *„Gyűjteményi anyagának nem kiállított része olyan méltatlan körülmények között került raktározásra az elmúlt 40 évben, amely a minimális állagmegóvás követelményeit sem elégítette ki. Az egyik legnagyobb problémát a különféle kártékony rovarok okozzák, elsősorban a moly (a textilanyag esetében), illetve a szú (a bútoranyag és egyéb fából készült tárgyak esetében). A kiemelt fontosságú, országos gyűjtemény állagromlásának megfékezése immár halaszthatatlan, e célból a raktárépületet egy rovarmentesítő gázosításnak kell alávetni. Az intézmény fenntartója, a Komárom-Esztergom Megyei Önkormányzat a Német Nemzetiségi Múzeum működésére a közüzemi számlák kiegyenlítésén túl semmilyen anyagi támogatást nem nyújt, így bár a napi működés nem ütközik akadályokba, semmiféle minőségi előrelépésre, vagy legalább szinten tartásra nincs lehetőség."* A Miniszterelnöki Hivatal Kisebbség- és Nemzetpolitikáért felelős szakállamtitkársága elutasította a kérelmet, arra hivatkozva a megyei önkormányzatok kötelező feladatellátása során keletkezett forráshiány pótlása nem a feladatuk.

Foglalkozni kell még azzal a szervezeti változással is, amely alapján a Német Nemzetiségi Múzeum már nem önálló múzeuma az Igazgatóságnak. A német kisebbségi közösség egyetlen bázismúzeuma megszűnt ilyen formában működni, 2004. július 1-jétől a Kuny Domokos Múzeum Néprajzi Osztályához tartozik.

A 2009. július 1-jén hatályba lépett intézményi Alapító Okirat már nem említi a Német Nemzetiségi Múzeumot bázismúzeumként. Tulajdonképpen már csak nevében (Német Nemzetiségi Múzeum) őrizte meg a múzeumi funkcióját, a Kuny Domokos Megyei Múzeumot közérdekű muzeális kiállítóhelyeként említik az alapító okiratban, anélkül, hogy utalnának annak nemzetiségi feladataira.

Miután az alapító okirat módosítása 2004-ben történt, külön nem vizsgáltuk, hogy ez az döntés megfelelt-e a Nektv. 28. §-ában foglalt rendelkezésnek. Azt azonban fontosnak tartjuk leszögezni, hogy egy kisebbségi kulturális intézmény alapító okiratát csak az érintett kisebbségi önkormány egyetértésével lehet módosítani.

A Komárom-Esztergom Megyei Közgyűlés 2005. december 15-i üléséről készült jegyzőkönyv szerint tárgyalások kezdődtek a Magyarországi Németek Országos Önkormányzata vezetőségével a tatai Német Nemzetiségi Múzeum átadás-átvételéről. Az átvétel feltétele az országos német önkormányzat részéről az volt, hogy a múzeum által raktárként használt 3119/1. helyrajzi-számú ingatlan a Magyar Állam tulajdonából kerüljön át a megyei önkormányzat tulajdonába. A megyei önkormányzat kezdeményezésére, az ingatlant a Magyar Állam ingyenesen önkormányzat tulajdonába adta. A jegyzőkönyvben jelezték, hogy ennek ellenére – az országos német önkormányzatnál jelentkező, általuk nem ismert okok miatt – szünetelnek az átadás-átvétellel kapcsolatos tárgyalások.

A három bázismúzeum személyes látogatása során itt tapasztaltuk a legnagyobb gondokat. Jelen vizsgálatunknak nem az a célja, hogy egy több évtizedes probléma hátterét pontosan feltárjuk, annak felelőseit felkutassuk. Fontosnak tartjuk azonban, hogy a Német Nemzetiségi Múzeum problémái mielőbb rendeződjenek, ebben szerepet kell vállalnia minden érintett félnek, így az Oktatási és Kulturális Minisztériumnak, valamint a fenntartóként működő Komárom-Esztergom Megyei Önkormányzatnak, együttműködve a Magyarországi Németek Országos Önkormányzatával.

5.3.3. Békés Megyei Múzeumok Igazgatósága – Munkácsy Mihály Múzeum

1899-ben alakult meg a Békéscsabai Múzeum-Egyesület, amely létezésének tizenöt éve alatt lerakta a gyűjtemények alapjait, megfelelő szakembereket nevelt, és felépítette a múzeumnak helyet adó Közművelődés Házát.[49] A múzeumon kívül könyvtár és műterem is volt az épületben, a nagytermet hangversenyek és előadások céljára tartották fenn. Az ígéretes fejlődésnek az első világháború vetett véget. Az 1920-as években a művelődési-múzeumi munka nehezen indult el. 1924-ig zárva tartottak a házat, az összes helyiséget csak 1926-ra sikerült eredeti rendeltetésének megfelelően működtetni. 1945 után évekig szünetelt az érdemleges múzeumi munka. 1950 márciusától a múzeum történetében az állami kezelésbe adással gyökeres változás következett be. Az intézmény irányítása kikerült a város fennhatósága alól, kiszakadt addigi közegéből, s a túlzott centralizáció jegyében közvetlenül a Népművelési Minisztérium kezébe került. 1962-ben a megye múzeumainak fenntartója a Megyei Tanács lett, s az ezt követően kialakított múzeumi szervezet központjává Békéscsabát tették.

[49] A békéscsabai Munkácsy Mihály Múzeum történetét az alábbi forrást felhasználva ismertetjük: http://www.munkacsy.hu/tengertanc/tortenet.htm

A Munkácsy Mihály Múzeum 1974-óta lát el szlovák és román bázismúzeumi feladatokat, ekkor kapott megbízást a hazánkban élő szlovák és román nemzetiség történeti, néprajzi kutatására.

A Békés Megyei Múzeumok Igazgatósága 2009-ben elfogadott Alapító Okiratának 6. pontja utal a nemzetiségi kulturális feladatokra. A múzeum működési köre *„Békés megye közigazgatási területe, a magyarországi szlovák és román nemzetiségi néprajz esetében Magyarország."*

A Békés Megyei Múzeumok Igazgatóságának 2009-ben elfogadott Szervezeti és Működési Szabályzata is tartalmazza a bázismúzeumi feladatokat. A II. fejezet 2. pontjában a részletes feladatok között jelzi: *„Nemzetiségi muzeológia területén szlovák és román vonatkozásban országos gyűjtőkörrel rendelkezik a szervezet."* Az V. fejezetben, ahol a megyei múzeumi feladatellátásban résztvevő intézmények és a szakágak területi vetületét mutatják be, az 1.2. pontban a Munkácsy Mihály Múzeum gyűjtőterületénél Békés megye mellett a magyarországi szlovák és román nemzetiségi néprajz esetében Magyarország szerepel. Ugyanebben a fejezetben az egyes szakágak területi vetületénél a 2.3. pontban azt is rögzítették, hogy *„néprajzi területen a szlovák kisebbség bázismúzeumi feladatait a békéscsabai, a román kisebbség bázisfeladatait pedig a gyulai múzeum végzi. A német emlékanyag gyarapítása Mezőberényben, illetve Gyulán történik. A szerb emlékanyag múzeumi gyűjtésének központja Békéscsabán található."*

A Békés Megyei Önkormányzat fenntartóként a központi szabályozás tisztázatlansága ellenére is vállalta, hogy a Békés Megyei Múzeumok Igazgatósága nemzeti kisebbségeket érintő feladatokat lásson el, és ezt az alapdokumentumokban is rögzítette. A kérdés az, hogy a bázismúzeumi feladatok ellátása hogyan valósul meg a gyakorlatban.

A múzeumban az 1977-ben megalakult néprajzi osztály látja el a Magyarországon élő szlovákok és románok országos gyűjtőkörű bázismúzeumi feladatait. A néprajzi gyűjtemény 10433 egyedi tárgyat számlál.[50] Anyagának meghatározó, mintegy kétharmadnyi része a szlovákok hagyományos kultúráját reprezentálja. A bázismúzeumi feladatkörrel a román tárgyi emlékanyag gyűjtése is hangsúlyossá vált, a hetvenes évek elején megkezdett gyűjtés eredményeképpen 2332 román egyedi tárgyat őriznek. Ugyanez időtől – ha mérsékeltebben is – fellendült a magyar és a szerb anyag gyűjtése, együttesen mintegy 1300 tárgy képviseli e népcsoportokat. A német tárgyak száma félezer körülire tehető.

A Békés Megyei Múzeumok Igazgatósága működtette 2001. január 1-jéig a Békéscsabai Szlovák Tájházat, ekkor viszont a múzeumi átszervezések során Békéscsaba Megyei Jogú Város Szlovák Kisebbségi Önkormányzata kapta tulajdonába az épületet. A tájházban lévő kiállítási anyag továbbra is a Munkácsy Mihály Múzeum tulajdona, ezért annak kezelése, karbantartása az intézmény feladata.

A gyűjteményfejlesztési munka eredményeként az 1970-es évek végére megszületett az első, Békés megye összes etnikai csoportját bemutató állandó történeti-néprajzi kiállítás, „Néprajzi csoportok Békésben a XVIII-XX. században" címmel. Békés megye nemzetiségeit bemutató állandó kiállítás 2002-ig volt látható. Ebben az évben született elhatározás a szellemiségében és látványvilágában is elavult és egyre kevésbé látogatott tárlat újragondolására. Majdnem két

[50] Forrás: http://www.munkacsy.hu/index.fcgi?rx=&item=&nyelv=hu&menuparam3=150&menuparam11=190&type=11

évet vett igénybe, amíg sikerült pályázatokból – az érintett kisebbségi önkormányzatok hozzájárulásával – beszerezni az összeállításhoz szüksége 10 millió forintot és elkezdhették a tényleges tervezést. A kiállítás alapját a megyei múzeum tízezer darabos néprajzi anyaga (a BMMI a román és a szlovák kisebbség bázismúzeuma), az Erkel Ferenc Múzeum, a Mezőberényi Múzeum és az Eleki Cigány Múzeum dokumentumai jelentették. Nívós szakértői munkacsoport segítette a kiállítás elkészítését.

A 2003. május 18-án megnyílt az „Azonosság, másság, sokszínűség" című állandó néprajzi-történeti kiállítás, amely öt nemzeti kisebbséget és a magyarságot mutatja be szellemiségében és megvalósításában is rendhagyó módon. A 193 m^2-en kialakított tárlat Magyarország etnikai összetétele szempontjából legérdekesebb, legszínesebb megyéjének, a soknemzetiségű Békésnek mutatja be a legfőbb történeti állomásait, jelentősebb néprajzi értékeit. A kiállítás az itt élő magyarság és a majdan betelepített népesség (szerbek, románok, szlovákok, németek és etnikai diaszpórát alkotó romák) az együttélés évszázadai alatt kölcsönhatások következményeként kialakult sajátos népi kultúráját mutatja be, mely a török kort követő népességkontinuitás, spontán és szervezett betelepítési hullámok gazdasági, politikai következményeként alakult ki.

A tárlaton látható hat nyitott ablak a magyarság és az öt nemzetiség tárgyi kultúráját bemutató egység Békés megye nyitottságát, befogadó-készségét példázza, amely egyúttal rámutat a kint és bent ellentétére is. Három egysége az itt élő magyarság és nemzetiség tárgyi sokszínűségét tárgyalja az egymás iránti tolerancia jegyében, továbbá megvilágítja az itt élő nemzetiségekben kialakult identitástudatot is. Az egyik oldalon különböző nemzetiségű és társadalmi helyzetű fotók láthatók a falon, amely az együttélés elkerülhetetlen eredményére, a kultúrák keveredésére és sokszínűségére utal.

A kiállítás jelenleg kizárólag a kutatónapokon és tanórák keretében látogatható, egyébként elzárva tartják. A kiállítást a múzeum melletti társasház alagsorában rendezték be, amely a magas közös költség és a technikai problémák (falak súlyos felvizesedése) miatt alapvetően alkalmatlan erre a célra. Az anyag hosszú távú sorsa egyelőre ismeretlen, tudomásunk szerint a gyűjtemény egy részét Romániában kívánják bemutatni.

A kialakult helyzet azért is ellentmondásos, mert a múzeum igazgatója a Békés Megyei Múzeumok Igazgatósága honlapjának köszöntőjében a Munkácsy Mihály Múzeum megújulásáról ír. [51] A fenntartó megyei önkormányzat sikeres pályázata eredményeként – igen jelentős uniós támogatást felhasználva – teljesen megújult a több mint százéves Munkácsy Mihály Múzeum is. A változás nyomán csaknem kétszeresére bővültek a kiállítóterek, átfogó és korszerű természettudományi, régészeti, néprajzi és történeti kiállítások mellett gyermekfoglalkoztató helyiség és műhely, háromdimenziós vetítőterem, óriási akvárium, több tucat érintőképernyő, valamint hangvezérléses, többnyelvű tárlatvezető rendszer várja a látogatókat. A mozgáskorlátozottak közlekedése szintén megoldott. Érthetetlen, hogy a nagy átalakulás keretében miért nem jutott hely a főépületben a szakmai szempontból is színvonalas és izgalmas néprajzi-történeti állandó kiállításnak.

A Békés Megyei Múzeumok Igazgatóságának honlapján virtuális tárlat keretében a szlovák és román kisebbség országos bázismúzeumi néprajzi kincseit is bemutatják ugyan, ez azonban oldja meg az állandó nemzetiségi kiállítás elhelyezésének problémáit.

---

[51] Forrás: http://www.munkacsy.hu/index.fcgi?rx=&item=&nyelv=hu&menuparam3=160&menuparam11=190&type=3

Arról sem kaptunk tájékoztatást, hogy a részben bezárt nemzetiségi kiállítás helyett terveznek-e újat, és hogy várható-e a jelenleginek vagy egy új kiállításnak a korszerűsített, felújított épületben való elhelyezése.

5.3.4. A bázismúzeumok jogi helyzetének rendezése

A három bázismúzeum feladatainak megvalósulása, a fejlődésük és funkcióik változása eltérő utakat és eredményeket mutat. A Kanizsai Dorottya Múzeum is küszködik nehézségekkel, de működik, és fejlesztés előtt áll, ami a nemzetiségi bázismúzeumi funkció megújulását, újragondolását is lehetővé teszi. A Munkácsy Mihály Múzeum nemzetiségi kiállításának elhelyezési gondjai a nemzetiségi bázismúzeumi feladatköreik megvalósításának stagnálására utalnak. A Kuny Domokos Múzeumhoz tartozó Német Nemzetiségi Múzeumban ennél is jelentősebb a probléma, ott gyors és hathatós beavatkozás szükséges a német közösség – raktárban felhalmozott – tárgyi kulturális értékeinek megmentése és megőrzése érdekében.

Három különböző folyamat zajlott le tehát a bázismúzeumokban, és egyértelmű, hogy a problémák kialakulását a jogi szabályozás hiánya is előidézhette, de legalábbis jelentősen hozzájárulhatott azokhoz. A megyei múzeumok igazgatóságainak olyan országos gyűjtőkörű nemzetiségi feladatokat kell/kellett ellátniuk, amelyeknek az elvégzéséhez semmiféle pluszforrást nem biztosítanak számukra. Nem feltétlenül az új bázismúzeumok létrehozása a cél, de a meglévő múzeumokban felhalmozott értékek megőrzését garantálni kell. A három bázismúzeum helyzete jogilag rendezetlen, átfogó szabályozás keretében kell meghatározni az intézmények hatáskörét, feladatait, működési feltételeit és finanszírozási hátterét.

5.4. Kisebbségi tevékenységet ellátó filiálékat működtető megyei múzeumok igazgatóságai

A három bázismúzeumot működtető megyei szervezet mellett négy megyei múzeumi szervezet rendelkezik önálló/részben önálló kisebbségi filiáléval. A megyei önkormányzatok többnyire nemzetiségi tájházat tartanak fenn ilyen formában, ez alól kivétel *a Vas Megyei Múzeumok Igazgatósága*, amely önálló filiáléként működteti a Pável Ágoston Helytörténeti és Szlovén Nemzetiségi Múzeumot.

A Szentgotthárdon működő Pável Ágoston Helytörténeti és Szlovén Nemzetiségi Múzeum kisebbségi szempontból fontos közérdekű muzeális kiállítóhely, a kérdőívben szereplő információk mellett a múzeumi igazgatóság honlapját használtuk[52] a múzeum tevékenységének és működési feltételeinek bemutatásához. A kiállítást – nem hivatalos minőségben – személyesen is megtekintettük.

A Helytörténeti és Nemzetiségi Múzeum 1983. április 29-én nyílt meg. Pável Ágoston[53] születésének 100. évfordulóján – 1986-ban – felvette a vidék szülöttének és kutatójának a nevét. A múzeum törzsgyűjteményét elsősorban a szlovén nemzetiségű Gáspár Károly általános iskolai igazgató gyűjteménye és több kisebb szentgotthárdi és apátisvánfalvi gyűjtemény alkotja.

[52] Forrás: http://www.savariamuseum.hu/gotthard/hIntezmeny.php
[53] Pável Ágoston (1886-1946) szlovén nemzetiségű néprajzkutató, nyelvész, költő.

A Pável Ágoston Múzeumban a következő állandó kiállítások tekinthetők meg. A „Délnyugat-Dunántúl fazekassága” című kiállítás a tájegység népi fazekas-művészetét mutatja be. A magyar lakosság folyamatosan e helyen élő csoportja évszázadokon keresztül szoros kapcsolatot tartott fenn a környezetében lévő szlovénekkel és németekkel. Az együttélés eredményezte azt a középkori hagyatékra épülő fazekas-, és tárgykultúrát, amely az országban egyedülálló módon itt még az eredeti környezetben tanulmányozható. „A Szentgotthárd környéki szlovének” című kiállítás a szlovének letelepedését és népi kultúrájuk sajátosságait tárja a látogatók elé. „A szentgotthárdi sírlelet” című kiállítás az 1982-ben feltárt XVII. századi sírban talált koporsó és díszes öltözetben eltemetett férfi restaurált maradványait, illetve rekonstruált öltözetét mutatja be. Évente láthatók időszaki kiállítások az egyik földszinti teremben, illetve Szentgotthárd más intézményeiben. A múzeum gyűjteményéből rendezett kiállítások eljutottak Magyarország más településeire és Szlovéniába is.

A szentgotthárdi múzeum épülete eredetileg lakóház volt, így a kiállítások kis alapterületű helyiségekben vannak (4-4 helyiség a földszinten és az emeleten). A műtárgy-raktárat az alagsorban alakították ki, szintén kis alapterületű helyiségekben. A múzeum 1400 műtárgya közül 1200 tárgyat tároltak itt. A polcok teherbírása, elrendezése nem felelt meg a műtárgyvédelmi követelményeknek, a tárgyállomány összetételének. Az Oktatási és Kulturális Minisztérium Közgyűjteményi Főosztálya a Múzeumi Állományvédelmi Program keretében *„tárolórendszer beszerzése és látványraktár megvalósítása céljából”* 2 millió 600 ezer forinttal támogatta az intézményt. A felújítás eredményeként hét helyiségből hatot látványraktárrá alakítottak át. A nagyobb tárgycsoportokat kétnyelvű – magyar-szlovén – feliratokkal látták el, néhány tárgyra pedig külön is felhívták a figyelmet a kétnyelvű felirattal és leltári számmal. A látványraktár átadását – 2009. június 24-én – nagy érdeklődés kísérte, ez várhatóan növeli a múzeum látogatottságát is.

A múzeum tevékenységét és működését áttekintve az állapítható meg, hogy az intézmény a szlovén kisebbségi bázismúzeum feladatait látja el, anélkül, hogy ezzel a többi bázismúzeumhoz hasonlóan az 1970-es években felruházták volna. A bázismúzeumok jogi helyzetének rendezésekor szükségesnek tartjuk megvizsgálni, hogy a Pável Ágoston Helytörténeti és Szlovén Nemzetiségi Múzeum elismerhető-e a szlovén kisebbség bázismúzeumaként.

A Vas Megyei Múzeumok Igazgatósága a kisebbségi tartalmú feladatokkal kapcsolatban a következőket válaszolta: *„A szentgotthárdi Pável Ágoston Múzeum elsősorban a hazai szlovénekkel foglalkozik, de horvátokkal, s részben németekkel és cigányokkal kapcsolatos kutatás folyik a Savaria Múzeumban, mint megyei múzeumban, a lengyelek pedig a II. világháború hadifoglyai voltak, s néhányan alapvetően házasság révén Sárváron maradtak, tehát velük meg a sárvári múzeum foglalkozik.”* Emellett jelzik még a horvát, a német és a szlovén házat a Vasi Múzeumfaluban. Újdonságként említik a tavasszal megalakított nemzetiségi kutatócsoportot, amely a gyűjtőkörzetet célozza meg külső kutatók bevonásával. Itt osztrák és szlovén kutatók, illetve intézmények is közreműködnek.

A bázismúzeumok és a szlovén múzeum mellett három igazgatóság működtet – közérdekű muzeális kiállítóhelyként – nemzetiségi tájházat. A jelzett tájházak önálló vagy részben önálló filiáléként annyiban töltenek be fontos funkciót, hogy a megyei múzeumok igazgatóságainak tevékenységei között ezekben az esetekben nevesítve is megjelenik a kisebbségi tartalom, az adott nemzetiségi tájház fenntartásával és működtetésével kapcsolatban. A tájházakkal önálló

fejezetben foglalkozunk, külön tehát nem kívánjuk értékelni a megyei filiáléként működő tájházak helyzetét, csak röviden ismertetjük azokat.

A helyi tájház általában annak a településnek mutatja be a kulturális értékeit, tárgyi emlékeit, ahol az ingatlan található. Ezért egy ilyen típusú intézmény megyei muzeális szervezethez kapcsolása sok szempontból vitatható. Kétségtelen tény azonban, hogy megyei múzeumok igazgatóságának keretében működő tájházak megfelelő szakmai színvonalon történő működtetése és biztonságos fenntartása jobban garantálható.

A múzeumi igazgatóságok által működtetett tájházak bemutatása mellett az adott megyei szervezet egyéb, kisebbségeket érintő tevékenységét is áttekintjük, felhasználva a megküldött kérdőívek válaszait.

Bács-Kiskun Megyei Önkormányzat Múzeumi Szervezetéhez tartozik önálló filiáléként, a Baján található Bunyevác Tájház, mely felett a szakmai felügyeletet a bajai Bács-Kiskun Megyei Önkormányzat Türr István Múzeuma (tájmúzeum) látja el. A Bunyevác tájház állandó kiállítása: „Baja környéki bunyevácok építészete és lakáskultúrája a századelőn" (1979). Válaszlevelükben említést tették még „Vetetkeztem anno...- A fényképezkedés alkalmai a bunyevácok körében" című 2009-es időszaki kiállításról. Az intézményt 2008-ban 271 fő látogatta meg. A múlt század második felétől a bunyevácok az Alföldön kialakult három-osztatú háztípusnak megfelelően építkeztek, a Bunyevác Tájház is e típus jellemzőit hordozza. Az épület 1963 óta műemléki védettség alatt áll, falai vályogtéglából, teteje nádból készült. A múzeumi szervezet vezetője kérdőívünkre válaszolva a tájház működési problémáival kapcsolatban a következőket írta: a Bunyevác Tájház vertfalú, illetve vályogépület, nádfedéllel: a temperáló fűtés hiánya miatt gyakori a falbomlás, a nádat pótolni nehéz, és a kapu gyakran kidől.

Az önálló filiálé mellett kisebbségi tartalmi szempontból említést érdemel a Bács-Kiskun Megyei Önkormányzat Múzeumi Szervezetének két másik múzeuma is. A már említett Türr István Múzeum Észak-Bácska, a volt Bács-Bodrog vármegye északi részének tájmúzeuma, elsősorban e terület muzeális értékeit gyűjti, kutatja s mutatja be a látogatóknak. Észak-Bácskában a magyarok mellett több nemzetiség is él (bunyevácok, németek, sokácok), így a néprajzi gyűjtemény igen gazdag és sokszínű. Különösen jelentős, országosan, de nemzetközileg is a múzeum népi halászati gyűjteménye. A Türr István Múzeum állandó kiállítási anyagai között kisebbségi tartalmú is található, ilyen például a „Néprajzi csoportok Baja környékén" című kiállítás.[54]

A Bács-Kiskun Megyei Önkormányzat Múzeumi Szervezetéhez tartozó kecskeméti Magyar Naiv Művészek Múzeumának 2980 képzőművészeti műtárgyából 197-et cigány származású művész készített. Az országos gyűjtőkörű szakmúzeumot külön is megkerestük, kérdőívünket azonban kitöltetlenül küldték vissza, arra hivatkozva, hogy Bács-Kiskun Megyei Önkormányzat Múzeumi Szervezete úgyis válaszol a kérdéseinkre. A szűkszavúan kitöltött kérdőívből nem tudtunk meg több információt a múzeumról.

A Nógrád Megyei Múzeumi Szervezet önálló kisebbségi filiáléja a Palóc Múzeum (területi múzeum) keretében működő Szlovák Nemzetiségi Kiállítóhely Bánkon. Kérdőívünkre válaszolva a megyei múzeumigazgató a tájházról és a múzeumi szervezet kisebbségi tevékenységéről azt írta, hogy a Bánkon működő szlovák tájház 90 m^2 alapterületű, a telek

[54] Forrás: http://www.muzeum.bacskiskun.hu/html/turr.htm

hozzá 500 m^2. A kiállításban nincs szlovák felirat és a tárlatot bemutató vezető sem beszél szlovákul. Az ott kiállított tárgyi anyagok száma 164 darab.

A Nógrád Megyei Múzeumi Szervezet múzeumi intézményeiben – bár a megye lakosságának jelentős része szlovák – nincs külön nyilvántartott nemzetiségi gyűjteményi anyag. Az egyes múzeumok gyűjteményeiben fellelhető ugyan néhány nemzetiségi vonatkozású tárgy, műalkotás, de a Palóc Múzeum kivételével ezek többsége nem nemzetiségi volta miatt került be a gyűjteménybe.

A Nógrádi Történeti Múzeum képzőművészeti gyűjteményében cigány festők (Oláh Jolán, Balázs János) anyagai találhatók, szám szerint 146 darab.

A Balassagyarmati Palóc Múzeum szlovák és német anyaga a múzeum teljes gyűjteményének körülbelül 20-30%-át teszi ki. A két német faluban (Tereske, Szendehely) jelentős anyaggyűjtés folyt az elmúlt években.

Somogy Megye Önkormányzatának tulajdonában és *a Somogy Megyei Múzeumok Igazgatósága* működtetésében áll a lakócsai Horvát Nemzetiségi Tájház, mely a Dráva mentén élő horvátok népi kultúrájának emlékanyagát tárja a látogatók elé. A tájház kiállításának felújítása 2008-ban „Tájházak a közösségért” pályázat keretében megvalósult, jelenleg az épület teljes felújítása folyik, amihez szintén OKM pályázaton nyertek támogatást. A megyei horvát kisebbségi önkormányzat jelentős hozzájárulásával a végleges átadásra 2010 elején kerül sor. A kérdőívre adott válaszban leírták, hogy legnagyobb problémákkal az egyetlen kisebbségeket érintő telephelyük, a Horvát Nemzetiségi Tájház küzd. Teljes felújításra szorul, nincs állandó személyzete, idegenforgalmi szempontból kieső helyen található, megfelelő reklámra pedig nem tudnak költeni. Igyekeznek a környező településeket érdekeltté tenni abban, hogy közösen tartalommal tölthessék meg az egyetlen, általuk üzemeltetett nemzetiségi tájházat.

A megyei szervezethez tartozó kaposvári Rippl-Rónai Múzeum néprajzi gyűjteménye jelentős számú tárgyat, adattári és fotótári anyagot őriz a megyében élt/elő horvát, német és cigány kisebbségtől/kisebbségről. Az 1992-ben átadott „Fejezetek Somogy néprajzából” című állandó néprajzi kiállításban külön mutatják be a horvát női, külön a német eladó sorban lévő leány viseletét. A gyermekélet tárgyai között (bölcső, gyermekviselet stb.) szintén kiemelten vannak jelen e nemzetiségek anyagai. A ruhakészítő iparosok között a német származású Fraszt János kékfestő mester tárgyi öröksége is látható a tárlaton. Időszaki kiállítások közül a 100 éves jubileumi kiállítás néprajzi egysége a cigány kultúrát is bemutatja. A megyei múzeumigazgató levele szerint tudományos feldolgozásokban, tanulmányokban, cikkekben és kiállításokban a megyei múzeum néprajzi szakága mindig kitért/kitér a nagyobb számarányban jelenlévő kisebbségek kulturális javaira.

Végül meg kell említeni a Pest Megyei Múzeumok Igazgatósága Tragor Ignác Múzeum filiáléjaként működő váci Görög Templom Kiállítóhelyet is.[55] A műemlék jellegű barokk templomot 1792-ben építette fel saját telkén a helyi ortodox közösség egyik tehetős kereskedő tagja. A váci ortodoxok száma a XIX. század végére megcsappant, nagy részük elmagyarosodott, illetve áttért. Az épület 1963-ig volt az egyház tulajdonában. Ezt követően átalakították, s ma képzőművészeti, néprajzi és történeti időszaki kiállításoknak ad otthont. Tekintettel arra, hogy a Pest Megyei Múzeumok Igazgatósága kérdőívünkre nem válaszolt,

[55] Forrás: http://www.pmmi.hu

így nem lehetett pontosan megállapítani, hogy a Tragor Ignác Múzeum filiáléjaként működő Görög Templom Kiállítóhely csak nevében utal a görög kisebbségre, vagy a templomban kiállított tárgyaknak illetve az itt folyó tevékenységnek ténylegesen van kisebbségi tartalma.

5.5. Kisebbségi tevékenységet ellátó filiáléval nem rendelkező megyei múzeumok igazgatóságai

A múzeumi igazgatóságok többsége nem működtet kisebbségi tevékenységet ellátó – a kisebbségi tartalmat esetlegesen a nevében is jelző – önálló, illetve részben önálló filiálékat. A kérdőíveinkre adott válaszok alapján megállapítható, hogy tizenegy múzeumi szervezet egyáltalán nem rendelkezik ilyen típusú kisebbségi filiáléval. Kisebbségi tartalom szempontjából azonban érdemes ezeknek az intézményeknek is áttekinteni a tevékenységét.

Rákérdeztünk a gyűjteményi anyag kisebbségi arányára, tehát arra, hogy a megyei múzeumok igazgatóságaihoz tartozó muzeális intézmények gyűjteményi anyagainak mekkora része kapcsolatos valamely adott megyében élő hazai kisebbségekkel.

A válaszok jól jellemzik a jelenlegi helyzetet:

1. A *Borsod-Abaúj-Zemplén Megyei Múzeumi Igazgatóság*nál nincs feltüntetve a gyűjteményi anyag kisebbségi aránya.
2. A *Jász-Nagykun-Szolnok Megyei Múzeumok Igazgatóság*ánál szintén nincs feltüntetve a kisebbségi arány.
3. A *Csongrád Megyei Önkormányzat Megyei Múzeum* négy intézményében 0,1% és 2,5% közötti az elsődlegesen néprajzi és történeti gyűjteményi anyagok kisebbségi aránya.
4. A *Heves Megyei Múzeumi Szervezet Dobó István Vármúzeum* néprajzi gyűjteményének szlovák, német, lengyel és cigány anyaga 1% alatti.
5. A *Szabolcs-Szatmár-Bereg Megyei Önkormányzat Múzeumok Igazgatóság*ánál a Jósa András helytörténeti gyűjteménynek és a Sóstói Múzeumfalu néprajzi gyűjteményének van szlovák anyaga, de csak „alacsony arányban”.
6. A *Hajdú-Bihar Megyei Múzeumok Igazgatóság*ának kisebbségekre vonatkozó gyűjteményi anyagai: a Semsey Andor Múzeumban található néhány helyi romákra vonatkozó dokumentum, cigány dalokat tartalmazó gyűjtés – mindez a gyűjtemény 0,01%-át teszi ki. A Karacs Ferenc Múzeum Csenki-gyűjteményében (kéziratok, fotók) 0,1% a kisebbségi arány. A Bocskai István Múzeumban rácokra és a romákra vonatkozó dokumentumok, fotók vannak – a gyűjtemény 0,1%-át teszik ki. A Hajdúsági Múzeumban a romákra vonatkozó dokumentumok, filmek és fotók a gyűjteményi anyag 0,1%-a. A Déri Múzeumban a romákat ábrázoló archív fotók, román néprajzi tárgyak – a gyűjtemény 0,1%-át teszik ki.
7. A *Győr-Moson-Sopron Megyei Múzeumok Igazgatóság*ához tartozó tagintézmények gyűjteményeiről általánosságban elmondható, hogy a tárgy-együttesek, illetve egyedi műtárgyak semmilyen módon nincsenek külön regisztrálva „nemzetiségi” szempontból. A Hansági Muzeális Gyűjteményben és a Soproni Múzeum különböző gyűjteményeiben található horvát illetve német nemzetiségi, vagy annak tekinthető műtárgy és dokumentáció. A győri Xántus János Múzeum csupán szórványos német illetve horvát vonatkozású egyedi tárgyakkal rendelkezik. Ugyanakkor a múzeum néprajzi gyűjteményében egy komplett szegkovács cigány műhely található.
8. *Zala Megyei Múzeumok Igazgatóság*ánál a Balatoni Múzeum fotótár és képzőművészeti gyűjteményének 2%-a, néprajzi gyűjteményének 1%-a roma; a Göcseji Múzeum néprajzi és

történeti gyűjteményi anyagának 0,6%-a roma eredetű; a Thúry György Múzeum néprajzi anyagának 10%-a pedig horvát.
9. A *Fejér Megyei Múzeumok Igazgatóság*ánál a 15 ezer darabos néprajzi gyűjtemény 10%-a kisebbségi vonatkozású, főleg a szerb, német, lengyel és örmény közösséghez kötődik. Hazai kisebbséget érintő gyűjteményi anyagot azonban célzottan nem gyűjtenek, más gyűjteményi csoportosítás mentén fordulnak elő ilyen tárgyak.
10. A *Veszprém Megyei Múzeumi Igazgatóság*nál a Laczkó Dezső Múzeum néprajzi gyűjteményének 25%-a német, 10%-a szlovák és 0,5%-a román.
11. A *Tolna Megyei Múzeumok Igazgatóság*ánál a Wosinsky Mór Megyei Múzeum néprajzi gyűjteményének 40%-a kisebbségi: német, szlovák, cigány, szerb, a többi filiálában nincs kisebbségi gyűjteményi anyag.

Hét igazgatóságnál a kisebbségi gyűjteményi anyag minimálisra tehető vagy nincs adat az ilyen típusú nyilvántartásról, a többi négy igazgatóság esetében is alacsony a kisebbségi arányszám, és általában csak egy-két intézményre, többnyire a néprajzi gyűjteményre korlátozódik.

A gyűjteményi anyagok nyilvántartásának módja is utal a kisebbségi szempontú megközelítés hiányára. A gyűjteményi anyagokat a muzeális intézményekben általában hagyományos, illetve digitális módon, magyar nyelven, a jogszabályban előírtak szerint tartják nyilván. A muzeális intézmények nyilvántartási szabályzatát a 20/2002. (X.4.) NKÖM rendelet határozza meg. A jogszabály a kisebbségi nyelven történő nyilvántartást nem írja elő. Az intézményekben a műtárgyak kisebbségi szempontból általában nincsenek külön regisztrálva. Több muzeális intézmény is jelezte azonban, hogy ahol van adat kisebbségi nyelven, ott azt felvezetik a nyilvántartásba (például a megjegyzés rovatba) vagy a tárgyak nevét a nemzetiség nyelvén – esetleg fonetikusan – is feljegyzik. Többek szerint a lehetőség adott a kisebbségi nyelven történő nyilvántartásra. Mások csak akkor látnak módot a nemzetiségi anyagok kisebbségi nyelven történő nyilvántartására is, ha ehhez megfelelő anyagi forrást biztosítanak számukra.

A kisebbségi gyűjteményi anyagok aránya általában az adott igazgatóság kisebbségekkel kapcsolatos egyéb tevékenységének mértékét is jelzi. Vizsgáltuk, hogy a 2007 és 2009 közötti időszakban mennyi állandó és időszaki kiállítás volt kizárólagosan kisebbségi témájú, és hány volt olyan nem kisebbségi tartalmú kiállítás, amely valamilyen formában a hazai kisebbségek hagyományaival és kultúrájával is foglalkozik, illetve foglalkozott.

1. A *Borsod-Abaúj-Zemplén Megyei Múzeumi Igazgatóság*nál nem jelöltek meg ilyen kiállításokat, a felsorolt címek alapján azonban Putnokon a Holló László Galériában 2007-ben bemutatott fotókiállítás, a „Legendás cigányzenészek” a roma kisebbséget érintő időszaki kiállítás volt.
2. A *Jász-Nagykun-Szolnok Megyei Múzeumok Igazgatósága* nem utalt kizárólagosan kisebbségi tartalmú állandó kiállításra, ilyen jellegű időszakos kiállításként egyet jelöltek meg: „Szakrális kisemlékek Dél-Szlovákiában”.
3. A *Csongrád Megyei Önkormányzat Megyei Múzeum* a makói József Attila Múzeum Megyeház utcai skanzenjében található „putri” épületet említi, mint kizárólagosan kisebbségi tartalmú kiállítást. Kiemelik továbbá, hogy a néprajzi és a történeti állandó kiállítások esetében a tárgyak mellett szöveges leírás is van, ahol jelzik a nemzetiséghez tartozást. A szövegblokkban írnak arról is, hogyan és mikor került a megye területére az adott kisebbség illetve nemzetiség. Az időszaki kiállítások közül egyik sem volt kizárólagosan kisebbségi tartalmú.

4. A *Heves Megyei Múzeumi Szervezetnél* nem volt kimondottan kisebbségi tartalmú állandó kiállítás. Az állandó kiállításokban azonban találhatók utalások a betelepülésekre (német). Az időszaki kiállítások közül 2008-ban „Az emlékezés színes álmai" kortárs roma festőművészek kiállítása volt a kizárólagosan kisebbség tartalmú.
5. *A Szabolcs-Szatmár-Bereg Megyei Önkormányzat Múzeumok Igazgatósága* az intézmények állandó kiállításai közül a Sóstói Múzeumfalut emeli ki, ahol az egyik épületegyüttes a Nyíregyházára települő tirpákoknak állít emléket, a másik épületegyüttes pedig a cigányságnak. Tervezik az állandó kiállítás továbbfejlesztését is, egy sváb porta felépítésével. A többi állandó és időszaki tárlatnak nincs és nem is volt kisebbségi tartalma.
6. A *Zala Megyei Múzeumok Igazgatóság*ánál nem volt kizárólagosan kisebbség tartalmú állandó kiállítás. Említést érdemel azonban a Göcseji Múzeum nem saját fenntartású állandó kiállítása Tótszerdahelyen „A Mura-menti horvátok története és néprajza" címmel. A Balatoni Múzeum „Balaton és ember" című lebontott állandó kiállításának néprajzi részében szerepeltek teknővájó cigányok fényképei és tárgyai. Kizárólagosan kisebbségi tartalmú időszaki kiállítás volt a „Fateknő, fakanál, fatányér – Beás cigányok a Balatontól délre". A kiállítás a Dráva Múzeum, a Marcali Helytörténeti Múzeum és a Balatoni Múzeum együttműködésében valósult meg. A „Múzeumalapító. Emlékkiállítás Kerecsényi Edit születésének 80. évfordulójára" című időszaki kiállítás is rendelkezett kisebbségi tartalommal, ugyanis abban a magyarországi horvát falvakban gyűjtött gazdag néprajzi anyag legszebb darabjait is bemutatták.
7. A *Hajdú-Bihar Megyei Múzeumok Igazgatósága* jelezte, hogy a Semsey Andor Múzeum egy új állandó kiállítás keretében a német kisebbség történetét tervezi megjeleníteni, a Karacs Ferenc Múzeum pedig a vályogvetést, a Hajdúsági Múzeum a romákra vonatkozó dokumentumokat szeretné bemutatni.
8. A *Győr-Moson-Sopron Megyei Múzeumok Igazgatósága* fontosnak tekinti a mosonmagyaróvári Hansági Muzeális Gyűjtemény „Mosoni síkság története" című állandó kiállításának bővítését. Másrészt arról tájékoztattak, hogy kisebbségi szempontból is jelentős állandó kiállítás nyílik 2009. november 15-én a Hansági Múzeumban, „Moson megyei népviseletek" címmel, amely magyar, német és horvát férfi és női népviseleteket mutat be, korabeli fotókkal és egy horvát halotti kereszttel illusztrálva.
9. A *Fejér Megyei Múzeumok Igazgatóságá*hoz tartozó muzeális intézmények közül a Székesfehérváron található Palotavárosi Skanzen állandó kiállítása kisebbségi elemeket is tartalmaz. Az 1988-ban megnyílt "Palotavárosi emlékek, Székesfehérvár-Palotaváros története és néprajza" című állandó kiállítás azt mutatja be, hogy a lebontott Palotaváros a XVIII. század óta milyen szerepet játszott Székesfehérvár életében. A szabadtéri és klasszikus múzeumi eszközöket ötvöző kiállítás többek között bemutatja a XIX. századi szerb kereskedők életét, központi eleme a szerb ortodox templom és az azt övező házak. A szerb kultúra mellett az egyik épületben helyet kapott egy német kalaposműhelyt bemutató tárlat is. A Megyei Múzeumban 2009. június 26-án nyílt meg egy új, állandó néprajzi kiállítás „Tárgyalkotó hagyomány – fejezetek Fejér megye néprajzából" címmel. A kiállítás, illetve a bemutatott anyagok körülbelül 8%-a kötődik a Fejér megyében élő kisebbségi közösségekhez, ebből német 6%, szlovák 1,5%, szerb, cigány 0,5%.
10. A *Veszprém Megyei Múzeumi Igazgatóságnak* nincs kizárólagosan kisebbség tartalmú állandó kiállítása. A nem kisebbségi tartalmú állandó kiállítások kisebbségi témával kapcsolatos anyagai: "Szellem a tárgyban…, a helyben…, a képben" állandó kiállítás gyűjteményi anyagában a holokauszt és a kitelepítés témakörét is feldolgozzák. A látványkönyvtár és a tudástár állandó kiállításának archív filmanyagában több hazai kisebbséget érintő filmtekercs is van, így például id. Jónás Istvánnak, az utolsó kapolcsi cigányprímás temetésének filmkópiája. Kizárólagosan kisebbségi tartalmú időszakos kiállítások voltak az „Ünnepek és találkozások I. és II." és a „Néprajzi kiállítás". Ugyanilyen

formában tekinthette meg a közönség a „Német sorsok a Duna mentén” elnevezésű határokon átnyúló vándorkiállítást, az „Ünnepek és találkozások” című, határon túli (Felvidék, Háromszék) és határon inneni (Bakony, Balaton-felvidék) kistájakon élő népek, népcsoportok történetét, kultúráját bemutató vándorkiállítást, illetve a „Keresztutak 1945 - 1948 fejezetek a bakonyi svábok történetéből” című, a kislődi németek kitelepítésének 60. évfordulója kapcsán bemutatott kiállítást, és „A kék folyam – a Duna” a Pozsony, Szlovák Nemzeti Múzeum és a Magyar Kultúra Múzeumának jelenleg is álló közös tárlatát.
11. A *Tolna Megyei Múzeumok Igazgatósága* keretében működő Wosinsky Mór Megyei Múzeumnál sincs kizárólagosan kisebbség tartalmú állandó kiállítás. A Wosinsky Mór Megyei Múzeum „Az Örökségünk. Tolna megye évszázadai” címet viselő állandó kiállítás XVII-XVIII. századi eseményeit bemutató termében helyet kap a német betelepítés, a felvidéki, szerb és zsidó lakosság. Az 1996-ban készült "Megelevenedett képek" című állandó kiállításon egy roma asszony látható a búcsújelenetnél. Kizárólagosan kisebbségi tartalmú időszaki kiállítás volt a korábban már említett „Az emlékezés színes álmai” című roma festőművészeti tárlat, amelyet a Megyei Múzeumban 2009. június 10. és augusztus 22. között lehetett látni.

Az állandó és időszaki kiállítások kisebbségi vonatkozásainak csekély száma ugyanarra a problémára mutat rá, mint a gyűjteményi anyagok alacsony kisebbségi aránya. A megyei múzeumok igazgatóságainak többsége előre tervezetten, stratégiailag is átgondolva nem foglalkozik a hazai kisebbségek kulturális értékeinek gyűjtésével, őrzésével és bemutatásával. A kérdőívekre adott válaszokból azonban az is kiderül, hogy megyei múzeumok igazgatóságai közül többen és többféleképpen is hangsúlyozták a téma iránti elkötelezettségüket, nyitottságukat. Ezt támasztják alá a szakmai és egyéb szolgáltatások keretében végzett, nemzeti és etnikai kisebbségekkel kapcsolatos tevékenységek. A muzeális intézményekben dolgozó szakemberek gyakorta végeznek – főként néprajzi és történeti szakterületeken – nemzetiségi tárgyú kutatásokat. Ezzel összefüggésben tanulmányokat, kiadványokat jelentetnek meg, szerveznek kisebbségi témájú szakmai rendezvényeket, tudományos konferenciákat, tanácskozásokat.

Vannak olyan megyék, amelyekben annak ellenére, hogy viszonylag alacsony a kisebbségi lakosok száma, s ebből következőleg kevesebb ilyen jellegű feladatot vállaltak mind ez idáig, nyitottak a változtatásra. Találkoztunk azonban olyan igazgatóságokkal is, amelyek nevesítetten nem szívesen foglalkoznak a hazai kisebbségek ügyével.

Bízunk abban, hogy a vizsgálatunkban tett megállapításokkal elősegíthetjük a megyei igazgatóságok kisebbségekkel kapcsolatos tevékenységének tudatosabb tervezését.

5.6. A megyei múzeumi igazgatóságok nemzeti és etnikai kisebbségeket érintő feladatainak fejlesztési lehetősége

A kisebbségi közösségek Magyarországon viszonylag elszórtan helyezkednek el: különböző létszámban, de minden megyében él vagy élt kisebbségi származású lakos. Hazánk kisebbségi közösségei minden történelmi korban jelentős szerepet töltöttek be helyi és országos szinten. Ezért valamennyi megyei múzeumi szervezetnek vállalnia kell nemzeti és etnikai kisebbségekkel kapcsolatos feladatokat. Mint ahogy az előző részekben bemutattuk, vizsgálatunk alapján megállapítható, hogy az elmúlt három évben a múzeumok megyei szervezeteinek intézményei különböző mértékben és formákban vállaltak valamilyen kisebbségi vonatkozású feladatot. A megyei múzeumok igazgatóságainak az országos

múzeumokhoz hasonlóan nincsenek kötelezően előírva a kisebbségi vonatkozású feladatai. Folyamatos ellátásukat jogi szempontból úgy lehetne garantálni, ha a kisebbségi kultúra értékeinek, tárgyi emlékeinek gyűjtése, megőrzése és bemutatása mind a 19 megyei szervezetnél kötelező és nevesített feladattá válna, beépülve az alapfeladatok közé.

A kisebbségi feladatok folyamatos és szakszerű ellátására a megyei múzeumok igazgatóságainál – a jogszabályi garanciák megteremtése esetén is – csak akkor nyílik reális esély, ha az elkövetkező években javulni fog a vidéki múzeumok helyzete. Ehhez elengedhetetlenül szükséges a megyei múzeumi szervezetek mindennapi munkáját nehezítő problémák alapos feltárása, áttekintése, és azok orvoslására valamiféle megoldási javaslat kidolgozása. Meg kellene teremteni a megyei múzeumok igazgatóságainak biztonságos működéséhez szükséges feltételeket és körülményeket.

A megyei szervezetek leggyakrabban két nagy, egymással összefüggő problémakört említettek a kérdőívekre adott válaszaikban: a finanszírozási nehézségeket és a szakmai munkájukat nehezítő körülményeket.

Finanszírozási nehézségek

Ez az egyik legsúlyosabb gond, amelyet szinte minden igazgatóság, általában többször is említ a problémáik és működési nehézségeik között. Milyen konkrét hiányosságokat jeleztek a megyei szervezetek? Az alábbiakban a múzeumi igazgatóságok véleményeit és észrevételeit, a múzeumi szervezet nevesítése nélkül, összefoglalva írjuk le.

A megyei múzeumi szervezetek száma, aktivitása, személyi és anyagi ellátottsága szorosan összefügg az ország gazdasági helyzetével. Sajnálatos módon a múzeumi igazgatóságok lehetőségei egyre inkább beszűkülnek. A legnagyobb gond, hogy a megyei önkormányzatok által átadott állami támogatás csak a béreket fedezi, karbantartásra, fenntartásra, szakmai működtetésre a rendelkezésre álló források már nem elégségesek. A jelenlegi finanszírozási rendszerből fakadó forráshiány és a likviditási gondok a működést sokszor nehézkessé teszik, egy kulturális intézménytől profittermelést, szinte már vállalkozási tevékenységet követel meg.

A működési nehézségeket jól érzékeltetik azok a sajtóhíradások, amelyek szerint 2010 január hónap első felében nem nyitnak ki a nógrádi múzeumok, a december 20-tól zárva tartó intézmények a fűtésszámlán és az egyéb rezsiköltségeken spórolnak.

A muzeális intézmények vezetői külön is hangsúlyozták, hogy a költségvetés nem biztosít lehetőséget a gyűjtemények gyarapítására, erre csak pályázati forrásból és ajándékozás révén van lehetőség. Gyűjtési tervek készülnek, de nem biztos, hogy végrehajthatók. Nincs külön fedezet kisebbségi gyűjteményi anyagok vásárlására, egyformán szűkösek a lehetőségek minden beszerzendő műtárgy esetén. A fejlesztések esetlegesek, a pénz előteremtése évekig elhúzódik. Ilyen feltételek mellett a gyűjteseknél mindenki a saját – szűken értelmezett – tudományos szakterületét részesíti előnyben, és erre is pályázik. A teljességre való törekvés csak elvi lehetőség marad.

Probléma az is, hogy a nagyobb összegű felújítási pályázati források általában nem az épületek, hanem az épületbelsők rendbehozatalára fordíthatók. Létfontosságú volna, ha végre erre a célra is írnának ki Európai Uniós nagypályázatokat, hiszen hiába készül el egy mutatós kiállítás, ha közben romossá válik a befogadó épület.

Súlyos szakmai és finanszírozási problémákat vetett fel a megyei múzeumok – és ezáltal a megyei önkormányzatok – régészeti feltárásokkal kapcsolatos feladatainak kiszervezése. Az oktatási és kulturális miniszter rendeletben vette el és adta át egy újonnan létrehozott szakszolgálatnak a régészeti feltárásokkal kapcsolatos megyei feladatokat, ez azonban a szakmai szervezetek és az önkormányzatok egybehangzó véleménye szerint több jogszabályt is sért.

A múzeumi normatívával lehet csak tiszta, korrekt viszonyokat teremteni a múzeumi közgyűjteményekben, állítja az egyik igazgatóság. A normatíva biztosítaná a feladatellátáshoz illeszkedve, az intézmény működési engedélyében meghatározott gyűjteményi jellegnek megfelelően, a minőségi munkavégzéshez elengedhetetlenül szükséges személyi, tárgyi és anyagi feltételrendszert. A múzeumi normatíva jelenthetne garanciát arra is, hogy a "kisebbségi" feladatellátás megvalósuljon a közgyűjteményekben.

Az igazgatóságok szinte egyöntetűen kijelentették, hogy a kisebbségi feladatok ellátását csak akkor látják megvalósíthatónak, ha erre a célra plusztámogatást kapnak. Többletköltséget jelent ugyanis a múzeumi feladatok bővülése, a speciális kompetenciákat igénylő szakemberek, valamint a többlet feladatok ellátásához szükséges anyagi és tárgyi feltételek biztosítása. A megyei igazgatóságok intézményeinek kisebbségi, közművelődési, módszertani és közösségi központként is funkcionálniuk kell. A szakszerű, gyűjteményezési, közönségkapcsolati tevékenység is feltételezi a kisebbségi nyelveket értő, a nyelveket jól beszélő szakembereket. Szükséges lenne továbbá az adott népcsoportok nyelvén/tájnyelven is megjelentetni múzeumpedagógiai kiadványokat, kiállítási katalógusokat stb. Fontos lenne, ha a kisebbségi vonatkozású kiállításokon a tárgyfeliratok és a magyarázó szövegek kisebbségi nyelveken is olvashatók lennének.

Szakmai problémák, a szakfelügyeleti rendszer diszfunkcionális működése

A szakfelügyeleti rendszert néhány igazgatóság halódó, működésképtelen struktúraként jellemezte. Azt állítják, hogy a szakfelügyeleti rendszer kifejezetten rosszul működik, közel áll az összeomláshoz. A szakfelügyelők az anyagi források hiánya miatt egy kiszállás során több intézményt is meg kell, hogy látogassanak. Ez jelentősen behatárolja a vizsgálat fizikai és időbeli spektrumát: a szakfelügyelők csak a létező kiállítások funkcionális működését vizsgálják meg, de nem tesznek javaslatokat új, eltérő irányú fejlesztésekre. A fizikai korlátokon túl komoly problémát jelent, hogy kevés a kisebbségi területhez jól értő szakfelügyelő.

Egyetértünk azokkal, akik azt javasolták, hogy meg kell szervezni – elsődlegesen a néprajzi és történeti területeken – a kisebbségi szakfelügyelők alkalmazását, illetve az ehhez szükséges képzésüket. A szakfelügyeleti rendszer problémáival, jogi szabályozásának ellentmondásaival a muzeális intézményekkel foglalkozó rész végén külön is foglalkozunk.

Az igazgatóságok arra a problémára is felhívták a figyelmünket, hogy nehézséget jelent a legjobb szakemberek megtartása. Ez amiatt válik igazán hangsúlyossá, hogy az eredmények és fő erősségek között több megyei szervezet is elsőként a kiválóan képzett szakembergárdát említette. Ehhez kapcsolódó probléma, hogy a költségvetési megszorítások miatt az elmúlt években folyamatosan csökkent a munkavállalók száma. A létszámmegszorítás azért is okoz gondot, mert a kisebbségi feladatok ellátásához speciális képzettségű és tapasztalt múzeumi szakemberek alkalmazására is szükség lenne. Az egyik igazgatóság szerint hiányoznak azok a

szakemberek, akik csak a nemzetiségi, kisebbségi örökség muzeológiájával tudnának foglalkozni a különböző területeken.

Végezetül fontos tisztázni egy ellentmondást. Többen is úgy vélik, hogy a kisebbségi közösségek igényének hiányában szükségtelen a megyei múzeumi szervezetek tevékenységének kisebbségi tartalmát fejleszteni. A megyei igazgatóságoknak azonban nemcsak azért kell a kisebbségi vonatkozású feladatokat folyamatosan ellátniuk, mert erre a kisebbségi közösségek, szervezetek részéről jelentős igény mutatkozik. Tény azonban, hogy az intézmények fontos szerepet vállalhatnak az asszimilációs folyamatok lassításában is, elsősorban olyan programok, rendezvények, múzeumpedagógiai foglalkozások szervezésével, amelyek kisebbségi nyelven is folynak, és elsődlegesen a megyében élő kisebbségi lakosat/tanulókat szólítják meg. Ettől függetlenül is el kell látniuk azonban a kisebbségi kulturális értékek gyűjtését, megőrzését, bemutatását és közvetítését elsődlegesen a többségi társadalom felé, ezáltal is garantálva a többnemzetiségű Magyarország kisebbségi kulturális javainak, értékeinek védelmét.

6. Tájházak

6.1. A tájház fogalma, történeti háttere

Muzeális intézményekkel foglalkozó fejezetünk utolsó leíró részében a tájházakat mutatjuk be. A Magyarországi Tájházak Szövetségének alapszabálya szerint tájház a népi építészet szempontjából jelentős, esetleg népi műemléknek minősített épületekben berendezett lakásbelsőket (esetleg műhelyeket, ipari létesítményeket) bemutató muzeális intézmény.[56] A definíció jelzi a tájházakkal kapcsolatos két fontos jellemzőt, vagyis hogy *„nemcsak az épületben van kiállítás, hanem maga az épület is kiállítási tárgy, sőt a településszintű műemlékvédelem jóvoltából gyakran a környezete is annak tekinthető.”*[57] A tájházak tehát jellemzően műemléki védettségű (a régi terminológia szerint népi műemlék jellegű) épületekben működnek, céljuk pedig a közösség népi kultúrájának bemutatása. Az intézmény célja, hogy megőrizze és bemutassa az adott közösség tárgyi kultúráját – és ezáltal az egész közösséget – a helyben lakó fiataloknak és a távolról érkező vendégeknek. *„A tájházak működésének sikeressége, a látogatók száma alapvetően a turisztikai és idegenforgalmi tényezők függvénye. A helyi közösségek tagjai gyakran életükben egyszer látogatják meg a tájházat, amikor az átadó ünnepségre sor kerül. Legfeljebb a helyi és környékbeli iskolásokat viszik el többször a pedagógusok. Az idegenforgalommal nem rendelkező településeken ezért a tájházak gyakran pusztulásra vannak ítélve. Az infrastruktúra kialakítása (parkolási lehetőség, WC, étkező- és szálláshelyek a környéken, megállító- és információs táblák több nyelven, kerti padok, asztalok, sütés-főzés lehetőségei) mellett az idegenforgalmi marketing tevékenység is nagyon fontos lenne. A sajnálatos módon megszűnt művelődési házak funkcióinak egy részét a tájházak is át tudják venni, amennyiben képesek találkozási ponttá, rendezvényhelyszínné, kulturális programkínálattá válni a helyiek számára is.”*[58]

Az elemzés kezdetén fel kell hívnunk a figyelmet egy alapvető terminológiai kérdésre is: a fent leírt tulajdonságokkal rendelkező gyűjtemények elnevezésében kezdettől fogva

[56] A Magyarországi Tájházak Szövetségének Alapszabályában használt tájház-fogalom
[57] Balassa M. Iván: A tájházak muzeológiai és műtárgyvédelmi kérdései. In: A Miskloci Hermann Ottó Múzeum Közleményei, 1981. 1. oldal
[58] Tóth Arnold: Hogyan tovább? Néprajzi muzeológiai szempontok a tájházak kapcsán. In: Tájházi Hírlevél. 2009.2. 27.o

bizonytalanság tapasztalható a szakmán belül is. Ennek alapvetően két fajta magyarázatával találkoztunk. Balassa M. Iván egyik cikkében arról ír, hogy a tájház fogalmat nem csak a fent felsorolt tulajdonságokkal rendelkező intézmények használják, hanem a nem múzeumnak berendezett népi műemlék épületek is, a „valódi" tájházak pedig falumúzeum, helytörténeti vagy néprajzi gyűjtemény néven szerepelnek.[59] Egy másik szakmai szempontot mutat be Dr. Krupa András egyik cikkében. Véleménye szerint az a probléma, hogy a tájház elnevezés történelmi okokból nem emeli ki a gyűjtemény speciális jellemzőit, így különböző elnevezésekkel kell illetni a különleges tulajdonságú (tájegységet, kisebbségi közösséget, egy meghatározott személyt bemutató) anyagokat. *„Az első magyar gyűjtemények egy-egy vidék, néprajzi táj tárgyi műveltségét foglalták magukba, ezért kapták országszerte mindenütt a »tájház« elnevezést. Az effajta új, de lokális jellegű intézmények – szinte automatikusan – szintén felvették ezt a nevet."*[60] Hasonló megfontolásból több szakértő beszélgetőpartnerünk a néprajzi gyűjtemény és a néprajzi ház, emlékház kifejezések használatát javasolta. Elismerve a különféle értelmezések létjogosultságát, elemzésünk során megmaradunk a közismertebb tájház megnevezésnél, attól csak az egyes intézmények külön igényei szerint térünk el.

A tájház intézményének kialakulása több évszázados múltra nyúlik vissza.[61] A falusi életvitel, így a szellemi hagyományok, népművészet és a tárgyi kultúra iránti érdeklődés a nemzeti tudat megerősödésének idején, a XIX. század második felében bontakozott ki. A meginduló etnográfiai kutatások a kultúra forrását keresve találtak rá a városi közönség számára már idegennek ható folklórra. Ez a felfedezés mindkét fél számára hasznosnak bizonyult: az értelmiségi réteg a nemzeti öntudat ébren tartásának eszközét látta benne, a népi kultúra megélői pedig a reményt, hogy megszokott életrendjüket külső segítséggel megóvhatják az ipari forradalom romboló hatásaitól. A néprajzi gyűjtések több területen egyszerre indultak meg. Ezek közül témánk szempontjából kiemelkedő jelentőségű a német nyelvterületen megkezdett épületfelmérés, amely pontosan rögzítette az ingatlanok helyzetét és a tapasztalatokat rendszerezte is. A népi építészet iránt a laikusok körében is egyre nőtt az érdeklődés, amelyet jól jelez, hogy az 1867-es párizsi és az 1873-as bécsi világkiállításon már külön pavilont szántak a különböző vidékekről származó házak bemutatására. Itt figyelt fel a jelenségre Arthur Haselius svéd professzor is, aki hazájába hazatérve komoly kutatásokba kezdett a területen, majd 1891-re létrehozta az első szabadtéri néprajzi múzeumot, a stockholmi skanzent.

A kezdeményezések sikereit látva Magyarország is egy néprajzi kiállítás létesítése mellett döntött. Ahogy arról már korábban írtunk, az 1896-os „Ezredéves Kiállításon" létrejött Magyarország első teljes szabadtéri néprajzi múzeuma, a Néprajzi Falu. A gyűjtemény az általános állagromlás miatt nem maradhatott egyben, de az értékőrző néprajzi eszme megerősödött. Bár ötven éven át nem történt tényleges lépés az ügyben, a háttérben kiteljesedett a falusi építészet kutatása és a kutatócsoportok érdekérvényesítő képessége. A második világháborút követő újjáépítés idején fordulópont következett be, a falu gyors gazdasági és társadalmi átalakulása azonnali lépéseket követelt meg a megőrzés érdekében. A 1949. évi 13. tvr. kifejezetten rendelkezett arról, hogy a néprajzi jelentőségű építészeti emlékeket is megilleti a műemléki védelem, így megkezdődött az ingatlanok felkutatása és regisztrációja. 1960-ra már közel ezer ilyen házat tartottak nyilván, 1968-ra pedig elkészült a teljes kataszter. A kutatások és a nyilvántartás alapján megszilárdult a népi műemlékek

[59] Balassa M. Iván: A tájházakról. In: A Kriza János Néprajzi Társaság Értesítője, 1997/1-2. 14.o.
[60] Dr. Krupa András: Néhány gondolat a népi emlékházakról. In: Slovenské národopisné zbierky v Mad'arsku – Szlovák néprajzi gyűjtemények Magyarországon. Legatum Kft, Budapest, 2009. 11-13.o.
[61] A tájházak történek leírásához forrásként a következő művet használtuk fel. Füzes Endre: A népi építészeti emlékek védelme. In: Magyar néprajz IV. Életmód. Budapest, 1997. 309-311; 320-323. o.

védelmének rendszere, az új szisztéma szerint vagy szabadtéri néprajzi múzeumokba telepítik át az épületeket, vagy helyben megőrzik, műemlékké nyilvánítják és bemutatják azokat. Ennek eredményeként egyrészt létrejött a szentendrei Szabadtéri Néprajzi Múzeum, másrészt megkezdődött a tájház-hálózat kiépítése. Ennek katalizátora a Minisztertanács 1974-ben hozott határozata volt, amely a másként fent nem tartható népi műemlékek állami tulajdonba vételéhez vagy felújításához 30 millió forint forrást biztosított. A tanácsok közreműködésével tájházak tucatjai létesültek szerte az országban, ráadásul egyes megyék (mint Heves és Vas) szakmailag is koherens hálózatot építettek ki.[62] Balassa M. Iván szerint az 1990-es évek magyarországi átalakulásának a tájházak a nagy vesztesei. A tulajdonviszonyok rendezésekor az intézmények többségében az önkormányzatokhoz kerültek, ám ezek pénzügyi vagy politikai okokból, esetleg egyszerű gondatlanságból lassan sorvadásnak indultak. Az állam sem bizonyult jó gazdának, így gyakran a megyei múzeum lépett fel az ügyben, a berendezési tárgyakat saját intézményébe szállítva.[63] *„A rendszerváltoztatást követő tulajdonosváltások, a szűkös pénzforrások polarizálódása, a szakmai integráltság hiánya oda vezetett, hogy a több mint 300 gyűjteményből álló hazai tájház-együttes egy meglehetősen leromlott – részben műemlék – épületegyüttessel, anyagiak hiányában kedvezőtlen körülmények között tárolt, nem megfelelően restaurált, sok esetben leltározatlan, több százezer darabból álló műtárgyállománnyal lépte át a XXI. század küszöbét.”*[64]

Ez az általános helyzet az utóbbi években konszolidálódott, de napjainkban is számos probléma figyelhető meg a területen. Jelenleg körülbelül 340-360 tájház található hazánkban, ám ezeknek csak kétharmada rendelkezik működési engedéllyel. Ennek megszerzésében a következő hiányok okoznak nehézséget: nincs megfelelően leltározva a gyűjteményi anyag, a nyitva tartás rendezetlen, a kiállítás gyenge szakmai színvonalú, nem alkalmaznak megfelelő szakembert, és/vagy az épület rossz állapotban van. A következőkben röviden felvázoljuk a kisebbségi tájházak jelenlegi helyzetét, kiemelve a területen tapasztalható problémákat és az esetleges megoldási lehetőségeket.

6.2. Horvát, cigány, román, ruszin, szlovén tájházak

A horvát kisebbség tudomásunk szerint jelenleg négy tájházzal rendelkezik. A *lakócsai Horvát Nemzetiségi Tájház* (Lakócsa, Dózsa György u. 54.) a Somogy Megyei Múzeumok Igazgatóságának szervezeti keretében működik, így már bemutattuk azt a megyei szintű intézményekre vonatkozó részben. A *bajai Bunyevác Tájházzal* (Baja – Szentistván, Pandúr utca 51.) a korábbi részben már szintén foglalkoztunk, mivel a tájház a Bács-Kiskun Megyei Önkormányzat múzeumi szervezetének önálló filiáléjaként működik. A harmadik magyarországi horvát kisebbséghez kapcsolódó tájház a *kásádi Sokác Tájház* (Kásád, Rákóczi Ferenc utca 28.) a Dráva-menti sokácok népművészetét, egykori lakáskultúráját és életmódját mutatja be. Kásád hagyományosan kisebbségi település, a XIX. századig lakosságát teljes egészében a sokácok alkották. Jellemző a községre hogy az itt élő emberek szokásaikat, hagyományaikat, népművészetüket nagyon sokáig meg tudták tartani, melyben valószínűleg nagy szerepet játszott a település földrajzi jellegű elszigeteltsége.

A gyűjtemény a Baranya Megyei Múzeumok Igazgatóságának tulajdona, maga az épület állami tulajdon, a tájház fenntartója pedig a települési önkormányzat. Ez a gyakorlatban

[62] Balassa M. Iván: A tájházak muzeológiai és műtárgyvédelmi kérdései. In: A Miskloci Hermann Ottó Múzeum Közleményei. Miskolc, 1981. 2-3. oldal
[63] Balassa M. Iván: A tájházakról. In: A Kriza János Néprajzi Társaság Értesítője, 1997/1-2. 15.o.
[64] http://www.skanzen.hu/?fm=4&am=11

nehezíti a pályázatokon való részvételt. A XIX. század elején épült ház hosszanti elrendezésű, szalagház formájú, falazata vályogtégla és döngölt föld, náddal fedett. Az épületegyüttes lakó és gazdasági részre oszlik. Az udvaron megtalálható a táj jellegzetes, lábon álló, fából ácsolt ól, a szintén így készült, festett gabonatároló, az úgynevezett hombár, valamint egy gémeskút. Az épület teljes berendezése is megtekinthető a kiállításon: lakószoba vetett ággyal, sarokpad, egyéb jellegzetes konyhai eszközökkel, kamra a helyileg készített tároló eszközökkel. Az épület további helyiségei is korhűen tükrözik az adott tájegység jellemzőit. A tájház folyamatosan nyitva tart, bárki számára ingyenesen megtekinthető.[65]

A *kópházai Horvát Tájház* (Kópháza, Kossuth L. u. 15.) egy honismereti gyűjteménynek ad otthont.[66] A falu központjában elhelyezkedő XIX. századi népi építészeti stílusban épült ház lakórészében a korabeli életmódot, a kamrában és a présházban a gazdálkodás eszközeit mutatják be a „Kópháza története a századfordulón" című állandó kiállítás keretében. Az épülettel szemben áll az úgynevezett katonaház, melyben annak idején a helyi lakosok katonákat szállásoltak el. Ebben az épületben a horvát viseletek, a színjátszó kör emlékei és iskolatörténeti dokumentumok tekinthetők meg. A tájház előzetes bejelentkezéssel látogatható.

A cigány kisebbség két tájháza közül az egyik a Békés megyei Elek városában működik. Az *Eleki Cigány Tájházat* (Elek, Lökösházi út 50.) a beérkezett kérdőív szerint 2009. január 5-én a települési kisebbségi önkormányzat és a helyi Cigány Kisebbségi Egyesület alapította meg, és ma is ezek osztoznak a működtetésben: a néprajzi jellegű gyűjtemény az egyesület tulajdona, míg a helyet a települési Cigány Kisebbségi Önkormányzat biztosítja épületében. Az 400 m^2 alapterületű ház eredetileg egy óvodának adott otthont, így jelenlegi állapotában felújításra szorul. A fenntartó az ehhez szükséges anyagi fedezetet pályázat útján kívánta előteremteni, azonban ez eddig nem járt sikerrel. Ebben a helyzetben komoly segítséget jelentene az intézménynek, ha rendelkezne működési engedéllyel, így ugyanis pályázhatna a különböző állami támogatásokra. A működés költségeit önkormányzati támogatásból finanszírozzák, ez azonban nem elegendő intézmény-fejlesztésre és bővítésre, programok, tanfolyamok, kulturális események szervezésére. A gyűjteményi anyag a cigánysághoz kapcsolódó használati tárgyakból és képekből áll, melyeket a helyi cigány közösség tagjai adományoztak. A kiállítási tárgyak nyilvántartása kizárólag magyar nyelven történik papíralapú és számítógépes regisztráció formájában.

A Szabolcs-Szatmár-Bereg megyei Hodászon a közelmúltban, 2009 szeptemberében avatták fel a *Roma Tájházat*. A gyűjtemény létrejötte Rézműves Melinda néprajzos szakember munkájának köszönhető, aki 2001-ben vásárolta meg a tájháznak otthont adó kétszobás épületet a falu cigánytelepének közepén. Az épületegyüttes a pályázati támogatások segítségével felújított házból és a második világháború időszaka alatti lakhatási körülményeket bemutató félig a földbe ásott kunyhóból áll. Jelenleg Magyarországon ez az egyetlen olyan tájház, ahol kiállítás keretében nyerhetnek bepillantást a látogatók a romák kultúrájába, szokásaiba, és megismerkedhetnek használati tárgyaikkal is. A tájház megnyitóján az alapító arra kérte a jelenlévőket, hogy ápolják továbbra is a cigány hagyományokat és kultúrát, és ennek keretében keressék meg a roma építészeti és tárgyi emlékeket az országban, amelyek megőrzésre érdemesek.[67] A kezdeményezés a roma kultúra tárgyi értékeinek megmentése szempontjából példaértékű.

---

[65] Forrás: http://www.museum.hu/museum/index_hu.php?ID=767
[66] Forrás: http://www.fertopart.hu/szabadido/kophaza/kulturalis/tajhaz/107-horvat_tajhaz.html
[67] Forrás: http://kultura.hu/main.php?folderID=1252&articleID=289606&ctag=articlelist&iid=1

A *kétegyházi Román Tájház* (Kétegyháza, Kossuth u. 68.) a hazai románság első ilyen jellegű állandó kiállítása, működési engedéllyel létrejötte óta rendelkezik.[68] Megnyitását 1984-ben hosszas viták előzték meg, a tervet ugyanis Méhkeréken szerették volna megvalósítani. Végül döntően anyagi okokból esett a választás a klasszikus román építészeti elemeket bemutató kétegyházi épületre. A házat Ávrám Péter román gazdálkodó építette a XIX. század közepén. Az épület korára utal az utcafronton található kémlelő ablak, valamint hogy az utcai homlokzaton egyetlen, az oromzat szimmetriatengelyében elhelyezett, zsalugáteres ablak található – szemben az újabb építésű házakkal. 1920-ban a ház Nikula Mihály tulajdonába került, ekkor alakult ki mai formája. A szoba, konyha, szoba, kamra beosztású régi házat ekkor toldották meg egy újabb kamrával, istállóval és bővítették a tornáccal. A tájház belseje az 1920-as évek román középparaszti lakáskultúráját szemlélteti. A tájházban megtekinthető állandó kiállítás alapját a megyei múzeum román gyűjteménye képezi, amelyet a Munkácsy Múzeum számára Grin Igor és Martyin Emília gyűjtött és rendszerezett. Jelentős még az akkori Tanács által vásárolt dokumentumok köre is, és – főleg az utóbbi évtizedben – egyre több adomány is érkezett a kiállítóhelyre. A tulajdonos először a Kétegyházi Nagyközségi Tanács, majd az önkormányzat lett. Anyagi okok miatt 2004-től az Országos Román Önkormányzat a fenntartó. 1995-ben – javarészt a NEKH intervenciós keretéből – megtörtént a ház meszelése és a tetőszerkezet megerősítése. 2001-ben ismét jelentős felújítás történt. Ekkor sikerült kicserélni nádra az elöregedett cseréptetőt, és – kevésbé autentikus – hajópadlót helyeztek el a szobákban. A látogatók száma évi 400-500 fő, jellemzően gyerekek és csoportok érkeznek a kiállítóhelyre.

Az Eleki Román Tájházat a településen működő román kisebbségi önkormányzat irodájában alakították ki. A helyiségben a román közösség használati tárgyait, népviseletét mutatják be. A tájház működési engedéllyel nem rendelkezik.

A Borsod-Abaúj-Zemplén megyei Komlóskán található a magyarországi ruszin kisebbség egyik tájháza (Komlóska, Rákóczi u. 20. – *Ruszin Tájház*).[69]Az állandó kiállítás Komlóska népi építészetét és hagyományos lakáskultúráját mutatja be. A ház a XIX. század első felében épült, és 1980 óta működik benne néprajzi kiállítóhely. A szoba, pitvar, kamra beosztású lakóház az északi magyar háztípus helyi változatát képviseli. Az épület falazata gerendavázra épített sárral tapasztott paticsfal, a tető zsupszalmával fedett, legfontosabb helyisége a többfunkciós szoba. A berendezés az 1900-as évek első évtizedének lakáskörülményeit jeleníti meg. A lakószoba különlegessége az úgynevezett kabolás kemence, mely eredeti formájában az országban egyedülálló módon csak itt található meg. A szoba további berendezési tárgyai a jellegzetes festett bútorok, az 1888-ban és 1895-ben Sátoraljaújhelyen készült két karosláda, nagyfiókos asztal, komód, valamint az 1895-ben és 1900-ban készült koronás végű ágyak. A házban számos használati tárgy is elhelyezésre került.

Jelentős néprajzi-történeti jellegű ruszin anyaggal rendelkezik a Borsod-Abaúj-Zemplén megyei *Mucsony* község ruszin kisebbségi önkormányzata is. A szóbeli tájékoztatás alapján a gyűjteményt 2008-ig a helyi művelődési házban működő *Ruszin Múzeum* mutatta be, ám a kiállító helyiségek rossz technikai állapota miatt a tárlatot az elmúlt évben el kellett költöztetni. Tekintettel arra, hogy sem a települési, sem a kisebbségi önkormányzat nem rendelkezett a kiállítás céljaira használható helyiségekkel, a gyűjteményi tárgyak egy raktárba kerültek. A helyzet megoldásaképpen Mucsony Nagyközség Önkormányzata a tájházként való hasznosítás érdekében megvásárolt egy használaton kívüli ingatlant, és belekezdett

[68] A kétegyházi Román Tájházat személyes tapasztalataink és az alábbi forrás alapján mutatjuk be. http://www.erkelmuzeumbaratai.hu/pdf_anyagok/A_ketegyhazi_roman_tajhaz.pdf
[69] Forrás: http://www.komloska.hu/nev.htm

annak felújításába. A tető már elkészült, a befejezést viszont a források hiánya késlelteti. A leendő tájház szobáiban a hagyományos ruszin kultúra mellett kiemelt szerep jut majd a vidék mezőgazdasági tevékenységének és a görög katolikus vallás bemutatásának is.

A *felsőszölnöki Szlovén Tájház* (Felsőszölnök, Templom út 11.) helyzetéről a kulturális vizsgálat megindítása előtt, 2008-ban Vas megyei látogatásunk alkalmával tájékoztatott az Országos Szlovén Önkormányzat elnöke. Évek óta megvalósításra váró terv, hogy szlovén tájházat kívánnak kialakítani a régi plébánia épületében, ahol korábban a helyi szlovén plébános, néprajzi és helytörténeti kutató, az általános iskola névadója élt és dolgozott. Az intézményben a magyarországi szlovének történelmi, néprajzi és egyéb kulturális értékeit szerették volna kiállítani, gondozni. A Szlovén Tájház ügyével már foglalkozott a Magyar–Szlovén Kisebbségi Vegyes Bizottság is, és elvi szinten támogatta az intézmény létrehozását. A magyar állam ennek ellenére sokáig nem ajánlott konkrét pénzügyi segítséget az elképzelés megvalósításához. Ezért felkértük a Miniszterelnöki Hivatalt vezető minisztert arra, hogy soron kívül tekintse át, milyen megoldás révén biztosítható annak a kulturális értéknek a megőrzése, amelyet a Felsőszölnökön található volt plébániaház és az ott elhelyezett gyűjtemény képvisel a szlovén közösség számára. Ennek nyomán megnyugtató megoldás született. Egyedi döntés alapján a magyar állam 15 millió forint összegű vissza nem térítendő támogatást biztosított az épület megvásárlásához. A vételár fennmaradó összegét, 180 ezer eurót a Szlovénia–Magyarország Határon Átnyúló Együttműködés Operatív Program keretében pályázható támogatásból szeretné finanszírozni a szlovén önkormányzat.[70] A tájház kialakítása kulcsfontosságú a szlovén kisebbségi kulturális jogok érvényesülése szempontjából, mivel a magyarországi szlovén közösség hagyománya és anyanyelvi hitélete szorosan kötődik a Felsőszölnök központjában található műemlék jellegű volt paplak épületéhez.[71]

6.3. A szlovák és német tájházak helyzete

Magyarországon a kisebbségi csoportok közül a német és a szlovák közösségek rendelkeznek a legnagyobb számú tájházzal, ezért ezek bemutatásával külön foglalkozunk. Vizsgálatunk során sajnos nem volt lehetőségünk, hogy a két nemzetiséghez tartozó valamennyi tájház működését részletesen áttekintsük, kisebbségenként tíz-tíz intézménytől kértünk információt, melyek kiválasztására területi elhelyezkedésük alapján került sor. Emellett tájékoztatásért fordultunk a tájházak (és néprajzi gyűjtemények) koordináló intézményeihez, a budaörsi Bleyer Jakab[72] Helytörténeti Gyűjtemény keretében működő Német Tájházak Országos Szakmai és Információs Központjához és az Országos Szlovák Önkormányzat által alapított Legatum Kft-hez.

A német kisebbség részéről kilenc kérdőívre érkezett válasz (Bleyer Jakab Helytörténeti Gyűjtemény; Ágfalva Általános Művelődési Központ Német Nemzetiségi Tájháza; Császártöltési Falumúzeum; Eleki Leimen Ház; Himesházi Német Nemzetiségi Tájház; Rátkai Német Nemzetiségi Tájház; Újbaroki Német Nemzetiségi Tájház; Városlőd ÁMK Német Nemzetiségi Tájház, Pilisvörösvári Hagyományőrző Egyesület helytörténeti gyűjteménye).

---

[70] Beszámoló a Nemzeti és Etnikai Kisebbségi Jogok Országgyűlési Biztosának tevékenységéről. 2008. Budapest, 2009. 84. o.
[71] Forrás: http://www.nemzetpolitika.gov.hu/data/files/140304030.doc
[72] Forrás: http://www.dzm-museum.de/nemetek-magyarok/download/bleyer.pdf

A kilenc német tájház közül csak egyet, a budaörsi Jakob Bleyer Heimatmuseumot[73] mutatjuk be részletesebben, ahol helyszíni látogatásunk során személyesen is meggyőződhettünk az ott dolgozók elkötelezettségéről, szakmai elhivatottságáról. Az intézmény szakmai besorolása szerint közérdekű muzeális gyűjtemény; alaptevékenysége a német nemzeti, kulturális hagyományok megőrzése, méltó folytatása, a közösségi és egyéni művelődés személyi, szellemi, gazdasági feltételeinek javítása; az egyetemes, a nemzeti, a nemzetiségi és más kisebbségi kultúra értékeinek megismertetése, a megértés, a befogadás elősegítése, az ünnepek kultúrájának gondozása.

A Bleyer Jakab Helytörténeti Gyűjtemény tornácos házának öt, egymáshoz fűződő szobájában hajdan jómódú család két nemzedéke lakott.[74] Az épületet 1888-ban Wéber János építette, akinek fia, Lipót és felesége Éberhardt Éva ugyancsak a házban lakott gyermekeikkel. Az 1970-es évek végén ifj. Wéber János Budaörs Város Tanácsának adta el a házat, kifejezetten kulturális hasznosítás céljára. Ebben az időben már viszonylag kevés német élt a városban, mivel a II. világháborút követő kitelepítések után csak pár család maradhatott a településen. Az elvándorló lakók számos használati eszközt és dokumentumot Németországba vittek magukkal, ennek eredményeként nyílt meg 1996-ban a bretzfeldi Heimatmuseum. Az egykori német lakosság tárgyi és írásos emlékei gyűjtésének gondolata itthon az 1970-es években merült fel. Az összegyűlt tárgyakból először 1980 novemberében, majd 1984-ben a Jókai Mór Művelődési Központban rendeztek látványkiállítást. A Helytörténeti Gyűjtemény 1987. augusztus 18-án nyílt meg. 2004-től a Heimatmuseum fenntartója a Budaörs Német Nemzetiségi Önkormányzata lett, és további két épülettel is bővült az intézmény. A tájházban berendezett helytörténeti kiállítás gazdag dokumentum- és fotóanyaga a település történetét mutatja be 1721-től napjainkig. A Heimatmuseum rendelkezik működési engedéllyel, így hozzáférhet az állami normatívákhoz. A legnagyobb problémát a múzeumi épület vizesedése okozza. Várhatóan a közeljövőben sor kerül a települési önkormányzat közreműködésével annak felújítására.

Nem minden általunk vizsgált intézményt számolt be azonban ilyen szerencsés helyzetről. Vizsgálatunk idején a válaszadó tájházak közül négy rendelkezett működési engedéllyel, a Császártöltésen és az Újbarokon található tájházak engedélyének kérelmezése és beszerzése pedig már folyamatban volt. Ez főleg a finanszírozás területén okoz nehézségeket az intézményeknek, hiszen az állami források hiánya ellehetetleníti a működtetést, így a tárgyak és az épület alapvető megóvására sem jut forrás. Állagmegóvásra pedig szinte mindenhol szükség van: hét intézmény jelezte, hogy a tájház épületét szeretnék felújítani, később esetleg bővíteni is. A Császártöltési Tájház épülete romos állapotban van, ezért szükségessé vált a hátsó résznek és a gazdasági épületnek az elbontása. Ezt újjá szeretnék építeni, és egy présmúzeum kialakítását is tervezik. Az Eleki Tájházban a tájszobákba szeretnék bevezettetni a gázszolgáltatást. Az Ágfalvai Tájház épülete is felújításra szorul, de pénzeszköz hiányában ezt nem tudják megvalósítani. A Hímesházi Tájházban a tetőszerkezet javítását, a járda és a homlokzat felújítását tervezik pályázati pénzből. A Városlődi Tájház 2009-ben a „Vendégváró tájházak" elnevezésű pályázaton nyert pénzt kültéri kemence kialakítására, a tájház pajta-színének közösségi térré formálására, valamint a mezőgazdasági gyűjtemény kiállító térbe helyezésére. Tavasszal megerősítették a konyha leomlóban lévő falait, jelenleg pedig a pince felújítása a soron következő céljuk. Az Újbaroki Tájház ugyanerre a pályázatra

[73] Bleyer Jakab (1874-1933) német nemzetiségű irodalomtudós, politikus. Nevéhez fűződik a nemzeti kisebbségek egyenjogúsítását érintő rendelet kibocsátása 1919. augusztus 21-én, amelynek célja a nyelvi-kulturális autonómia biztosítása volt.

[74] A Heimatmuseum bemutatásához felhasznált forrás: http://www.heimatmuseum.hu/

szeretett volna pályázni a belső burkolatok cseréje céljából, de működési engedély hiányában nem volt erre módjuk.

A megkeresett szlovák tájházak közül is kilencen válaszoltak a kérdéseinkre. (Szarvasi Szlovák Tájház; Zempléni Szlovákok Néprajzi Gyűjteménye – Sátoraljaújhely [ez a Legatum Kft. által önállóan működtetett tájház]; Szlovák Néprajzi Gyűjtemény Tótkomlós; Szlovák Néprajzi Ház Tótkomlós; Szlovák Tájház Tótkomlós; Piliscsévi Falumúzeum és Tájház; Dunaegyházi Szlovák Tájház; Békéscsabai Szlovák Tájház; Bánki Szlovák Nemzetiségi Tájház - ezzel a tájházzal a megyei múzeumok igazgatóságaival kapcsolatos részben külön is foglalkoztunk, mert az a Nógrád Megyei Múzeumi Szervezet önálló kisebbségi filiáléjaként a Palóc Múzeum keretében működik.)

A szlovák néprajzi gyűjtemények közül a békéscsabai Szlovák Tájházat emeljük ki, melyet személyesen is megtekintettünk. A tájház műszakilag jó állapotú, gazdag gyűjteményi anyaggal rendelkezik, kiválóan alkalmas közösségi rendezvények megtartására is. A Garay utcában található népi klasszicista stílusjegyeket viselő egykori lakóház, utcai homlokzata előtornácos, a háromszögletes oromfal két kör alakú szellőzőnyílással készült. [75]Az elő- és oldaltornácos épületben található kiállítás a szlovák gazdák XIX. századi lakáskultúráját mutatja be. A tájházat 1970-ben nyilvánították műemlékké, kiállítóhelyként 1972 óta működik. 2001. január 1-ig a Békés Megyei Múzeumok Igazgatósága tartotta fenn, ekkor viszont a múzeumi átszervezések során Békéscsaba Megyei Jogú Város Szlovák Kisebbségi Önkormányzata kapta tulajdonába az épületet. A tájházban lévő kiállítási anyag továbbra is a Munkácsy Mihály Múzeum tulajdona, tekintettel arra, hogy ez az intézmény az országos szlovák bázismúzeum. A kiállítási anyag tehát tartós letétként van a tájházban, annak kezelése, ápolása, karbantartása továbbra is a múzeum feladata. Az elmúlt évben sor került egy 60 fő befogadására képes közösségi tér kialakítására, amelyben közösségi programokat, gyermektáborokat szerveznek, és nagyobb rendezvények megvalósítására bérbe kívánják adni. A bérleti és belépti díjakból tervezik a 2010. évi költségvetésük kiegészítését.

A többi megkeresett tájház közül működési engedéllyel csak két tájház nem rendelkezett, a Dunaegyházi Tájház, valamint a Piliscsévi Falumúzeum és Tájház. Az intézményeknél a lakóépületek felújításával, karbantartásával kapcsolatban a német tájházakhoz hasonló helyzetet tapasztaltunk. A Zempléni Szlovákok Néprajzi Gyűjteményének lakóházát, a megvásárlását követően, 2005-ben újították fel. A három tótkomlósi tájház jó állapotban van, épületein a közeljövőben nem terveznek semmiféle felújítást a szokásos állagmegóváson kívül. A Piliscsévi Falumúzeum és Tájház épülete körülbelül kétszáz éves, vályogból épült parasztház, így folyamatos javítást, felújítást igényel. A Szarvasi Tájház elfogadható állapotú, de felújításra szorul. A Dunaegyházi tájház is leromlott állapotú, legutóbb 2001-ben volt felújítva. Pályázati támogatásból akarják ismét felújítani, ha lesz ilyen típusú pályázati kiírás.

A nyilvántartással kapcsolatban a működési engedéllyel rendelkező és az anélkül működő tájházak is gondokat jeleztek, problémáik alapvetően a korszerűtlen, szerintük a mai technikai viszonyokhoz nem illeszkedő jogszabályok miatt álltak elő. A tájházak német és a szlovák gyűjteményi anyagainak teljes körű nyilvántartásba vételére a működési engedéllyel nem rendelkező tájházak esetében még nem került sor. Ahol azonban ez megtörtént, ott több helyen is a kisebbségi nyelven történő nyilvántartás elkészítése okozott gondot, ismét az anyagi források hiánya miatt (például szakember díjazása, digitális nyilvántartásba vétel eszközeinek hiánya stb.). Két példát szeretnénk kiemelni: a Heimatmuseumban a néprajzi

[75] Vándor Andrea: A 30 éves békéscsabai Szlovák Tájház
http://www.nemzetisegek.hu/repertorium/2002/06/bar06.pdf

gyűjteménynél lehetőség szerint a helyi nyelvjárásban használt nevet is feljegyzik, és vannak kifejezetten a helyi nyelvjárást rögzítő hang és videofelvételeik is. A Piliscsévi Falumúzeum és Tájház hivatalos leltárkönyvében feltüntetik a tárgy irodalmi nevén kívül a helyi szlovák megnevezését is, és a megjegyzés rovatban rögzítik az esetleges helyi tudnivalókat.

A gyűjteményi anyagokat a tájházak többsége önkéntes felajánlásokból, hagyatékból, a helyi lakosság adományaiból bővíti. Problémát jelent, hogy a tájházak többsége közérdekű muzeális kiállítóhelyként kapott működési engedélyt[76], amely alapján csak a kisebbségi kulturális javak bemutatására jogosultak, és jellemzően csak az adott tájegység értékeit gyűjtik, ez akadályozza a gyűjtemény további fejlesztését.

A gyarapítás kérdésétől függetlenül rendkívül fontos lenne a gyűjteményi anyagok állományvédelme. Volt, ahol ez szakszerűen történt, például a szentendrei skanzen munkatársainak közreműködésével, helyi iparosok segítségével. Máshol a megyei múzeum szakemberei látják el az állományvédelmi, restaurálási feladatokat, tekintettel arra, hogy a múzeum gyűjteményi anyaga van elhelyezve a tájházban. Néhol csak arra van lehetőség, hogy időszakonként a fa munkaeszközöket gomba és rovarölő szerrel kezeljék, a meglévő gyűjteményi állományt folyamatosan takarítsák, portalanítsák, évente tisztasági meszelést végezzenek. Sajnos azonban gyakori a házilagos módszerekkel történő állományvédelem, bár ezt az átmeneti megoldást már nem tartják megfelelő eljárásnak. Volt olyan tájház, ahonnan azt a választ kaptuk, hogy takarítással folyik a gyűjteményi anyagok állományvédelme. Az állományvédelemre általában önkormányzati források vagy pályázati támogatások igénybevételével kerül sor. A tájházak képviselői szerint a megőrző tevékenységre is kevesebb pénz jut, ráadásul a régi tárgyak restaurálása egyre költségigényesebb.

Itt is külön kell foglalkoznunk a finanszírozás helyzetével, amely a Magyarországi Tájházak Szövetsége válaszlevele alapján nem megfelelő. Szerintük az épületek karbantartásának, felújításának forrásai gyakorlatilag megszűntek. 1996-ban egy évig működött egy támogatási forma, melynek segítségével egy fő minimálbérét és 500 ezer forint karbantartási támogatást kaphattak a tájházak. Álláspontjuk szerint sürgős lenne visszaállítani ezt a finanszírozási módot. E mellett a tájházakat normatív, pályázható támogatásban kellene részesíteni, az adott helyen elvégzendő legsürgősebb feladatok megoldására. Több levél is utal arra, hogy a tájház gondnokokat a közhasznú munkaerő-foglalkoztatási keretekből is lehetne alkalmazni.

Az objektív tényeken túl fontosnak tartottuk, hogy az intézményt és az egész rendszert jól ismerő szakértők általában is adjanak tájékoztatást a tájházak helyzetéről. A megkeresett vezetők az alábbi erősségeket és problémákat fogalmazták meg a tevékenységükkel, működésükkel kapcsolatban.

Pozitívumként említették a jól képzett munkatársakat és az aktív helyi közösséget. A levelek is megerősítik álláspontunkat, hogy a tájház a helyi nemzetiségi kultúra egyfajta jelképe a településen, közösségi kultúrcentrum. Az intézmény közkedvelt az odalátogató hazai- és külföldi vendégek körében, akik szeretik a hagyományokra épülő kultúrműsorokat és a speciális nemzetiségi ételeket. A látogatók száma magas, az intézményeket jól ismerik az egész megyében. Az épület és a berendezések általában korhűek, sikerült megőrizni az eredeti állapotukat. Elhangzott olyan vélemény is, hogy a gyűjtemény fő erőssége a léte, mely bizonyítja az ide települt nemzetiségi lakosok életét, gyarapodását.

[76] A tizenegy működési engedéllyel rendelkező német és szlovák tájház közül kilenc szakmai besorolása közérdekű muzeális kiállító hely.

A problémák között néhány helyen megemlítették a tájházi alkalmazottak nemzetiségi nyelvismeretének hiányát, illetve azt, hogy nincs szakképesítéssel rendelkező munkatársuk. Több helyről is gondként említik, hogy több időt fordítanak a népszerű rendezvények megszervezésére, mint az ugyanolyan fontos hagyományos múzeumi tevékenységekre. Ehhez kapcsolódóan problémát jelent, hogy forrás hiányában nem tudnak továbblépni az egyetlen jövőbe vezető úton, a közösségi terek kialakítása felé: csak a szabadban tudják a vendégeket leültetni, nincs a környezeti hatásoktól védett szín vagy pajta, nincs vizesblokk, illetve olyan konyharész, ahol kulturáltan lehetne az ételeket elkészíteni.

Tehát a tájházak a fenntartáson kívül kiemelten fontosnak tartják a közönségkapcsolatok fejlesztését, hiszen a tájház csak így érheti el komplex céljait, a kultúra megőrzését, továbbadását és terjesztését. Mindannyian belátják, hogy *„Az idegenforgalom és a helyi közművelődés, közösségformálás igényei és lehetőségei nagyon sok esetben összekapcsolódnak, pl. az infrastrukturális beruházások tekintetében mindkét terület közel ugyanazt igényli. (…) Sokkal célravezetőbb, ha a hasznosításban egy komplex szemléletet érvényesítünk, amelyben a domináns múzeumi funkció mellett nagyobb hangsúlyt kap az idegenforgalmi és a közösségépítő-közművelődési funkció.”*[77]

6.4. A jelenlegi helyzet elemzése, a lehetséges megoldások

A közművelődési törvény szerint a tájház közérdekű muzeális kiállítóhely, vagyis olyan jelentősebb önálló gyűjteménnyel nem rendelkező intézmény, amely a miniszter engedélyével jogosult a kulturális javak, régészeti lelőhelyek, illetőleg épületek vagy épületegyüttesek tartozékaikkal és berendezéseikkel együtt történő bemutatására.[78] Látható, hogy a jogszabály – bár pontosan meghatározza az intézmény helyzetét – rendkívül behatárolja a tájházak mozgásterét: a muzeális intézmények legszűkebb kategóriájába sorolja be, ezzel csak az egyes anyagok bemutatására szorítva őket. Létezik azonban olyan muzeális intézmény is, amely funkcióját és köznyelvi elnevezését tekintve tájház, de szakmai besorolása szerint közérdekű muzeális gyűjtemény. Ezeknek az intézményeknek több lehetőségük van a fejlesztésre, gyűjteményi anyagok gyarapítására, de számuk jóval alacsonyabb, mint a közérdekű muzeális intézményi kategóriába tartozó tájházaké.

A szabályozás módja szorosan összefügg azokkal a problémákkal, amelyekről a tájházak gyakorlati tevékenységének bemutatásakor már röviden szóltunk.

Általános tapasztalat, hogy tájházak alapításában a helyi lakosság – esetleg egy lokálpatrióta – vállal központi szerepet, összegyűjtve a településen és környékén fellelhető népi jellegzetességeket viselő használati tárgyakat. Ez az önmagában nemes cselekedet azonban szakértői közreműködés nélkül semmit sem ér, hiszen a koncepció nélkül gyűjtött anyagok csak a megőrzést szolgálhatják, a kiállítás szakmai szempontjai nem érvényesülnek. Ráadásul gyakori probléma volt, hogy a kezdeti lelkesedés – illetve az alapító munkájának megszakadása – után az anyagok állagukban és funkciójukban is teljesen lepusztultak.

Füzes Endre álláspontja szerint egy szabadtéri néprajzi kiállításnak több alapelvnek kell megfelelnie, ezek a történet-néprajzi hitelesség; az anyag és a szerkezetek, valamint a

[77] Tóth Arnold: Hogyan tovább? Néprajzi muzeológiai szempontok a tájházak kapcsán. In: Tájházi Hírlevél. 2009.2.
[78] 1997. évi CXL. törvény 48.§ (3) bekezdés

berendezés hitelessége; a gyűjteményes múzeum esetén a falukép.[79] Tény, hogy sok intézmény a felsorolt szempontoknak nem tudott vagy nem tud eleget tenni, ezek megvalósításához minden esetben szakember segítségét kell igénybe venni. Sajnos ez pénz hiányában szinte lehetetlen elvárás.

A törvény azért követeli meg a működési engedély beszerzését, hogy garantálja a szakmai szempontok érvényesülését, ez azonban sok esetben a tájházak feladatkörét a puszta bemutatásra korlátozza. A működési engedély meglétét a jogalkotó támogatási lehetőségekkel honorálja. Sajnos, azonban mint ahogy már említettük a jogszabályi besorolás akadályozza a tájházak szakmai és pénzügyi szempontból optimális fejlődését.

Új jelenségként megfigyelhető, hogy az elmúlt években több tájházat integráltak a helyi művelődési házak intézményi keretei közé. Ez jót tett a szakember-ellátottság szempontjából, segítette a racionális működés kialakítását és menedzsment-szemléletet vitt a működésbe. Az új modell felhívta a figyelmet a koordináció kiemelkedő szerepére és a tájházak fejlesztési lehetőségeire, ezzel komoly változásokat generálva a tájházak rendszerében. Találkoztunk olyan véleménnyel is, mely szerint a helyi művelődési házba történő integrációval az adott kisebbségi közösség autonómiáját csorbították.

6.4.1. Új szakmai szövetségek a tájházmozgalom szolgálatában

Egy 2001-ben elvégzett kérdőíves felmérés során a szakfelügyeleti rendszerről megkérdezett tájházak a szakismeretet és szakmai segítséget jelölték meg számukra legszükségesebb igényként. Az eredmények értékelése alapján a 2002 szeptemberében Békésen megrendezett XIII. Népi Építészeti Tanácskozás résztvevői a békési tájház megnyitása után ajánlást fogadtak el egy szakmai-érdekképviseleti egyesület létrehozására. A Magyarországi Tájházak Szövetségének alapszabályát a 2002. november 26-án megtartott alakuló közgyűlésen fogadta el a 67 megjelent szakember.

A létrejött egyesület célja az alapító okirat szerint a tájházakat működtető jogi- és természetes személyek érdekeinek képviselete és összehangolása, a tájházak megőrzésének, szakszerű helyreállításának, fenntartásának, fejlesztésének elősegítése, új tájházak létrehozásának szakmai támogatása, valamint részvétel a vonatkozó tudományos kutatásokban, koordináció és egy központi adatbázis létrehozása. A Magyarországi Tájházak Szövetsége ezek megvalósítása érdekében évente egy-egy alkalommal regionális és országos találkozót tart, valamint speciális szakmai tanfolyamokat szervez a házak működését meghatározó témákban, az adott szakterület avatott szakembereinek vezetésével. Évente négy alkalommal „Tájházi hírlevél” címmel információs füzetet jelentet meg, és a tájház-mozgalom elismertségének fokozása érdekében meghirdette az „Év tájháza” pályázatot, amellyel a kimagasló teljesítményt nyújtó intézményekre hívják fel a figyelmet. A Magyarországi Tájházak Szövetsége igazgatására regionális szervezeteket hoztak létre. Az elnökségi tagok mindegyike egy-egy régiót, ill. a határon túli területeket (Felvidék, Partium, Vajdaság), valamint a nemzetiségi tájházakat (szlovák, német, horvát) képviseli. [80]

Magyarországi Tájházak Szövetsége 2003 óta ír ki pályázatot az Év tájháza-díjra. 2009-ben a dunaharaszti Német Nemzetiségi Tájház, 2007-ben a Kiskőrösi Szlovák Tájház nyerte el ezt az elismerést.

---

[79] Füzes Endre: A népi építészeti emlékek védelme. In: Magyar néprajz IV., Életmód, Budapest, 1997. 312.o.
[80] http://www.skanzen.hu/?fm=4&am=11

A fentiekhez hasonló strukturálódási folyamat indult meg a kisebbségek esetében is. A Magyarországi Tájházak Szövetségének tájékoztatása szerint 65 német nemzetiségi tájház és 58 szlovák néprajzi gyűjtemény, tájház található az országban. A Magyarországi Tájházak Szövetsége levelében jelezte, hogy az utóbbi időben a nemzetiségi tájházak megújulása figyelhető meg, ebben az OKM pályázati kiírásai mellett fontos szerepet vállalnak a nemzetiségi tájházak hálózatba szerveződését elősegítő szervezetek is.

A szlovák kisebbség hozta létre az első olyan társaságot, amely a tájházak, kiállítóhelyek, néprajzi gyűjtemények működésének elősegítésére hivatott. Az Országos Szlovák Önkormányzat 2003. december 12-én alapította meg a Legatum Szolgáltató és Ingatlanhasznosító Közhasznú társaságot.[81] Ügyvezető igazgatója Ando György lett, aki a Békés Megyei Múzeumok főigazgató-helyettesi posztja mellett a Magyarországi Tájházak Szövetségének elnökségében is tevékenykedik a szlovák kisebbségi tájházak képviseletét ellátva.

A társaság fő feladata a helyi szlovák önkormányzatok fenntartásában működő szlovák nemzetiségi tájházak, szlovák néprajzi gyűjtemények üzemeltetése, kezelése. Központi intézményként a szlovák tájházak szakmai patronálása mellett a helyi szlovák önkormányzatok fenntartásában működő tájházak, falumúzeumok és gyűjtemények üzemeltetését, fejlesztését, állagmegóvását is támogatja.[82] A kht. 2009 áprilisában a vonatkozó előírások miatt átalakult kft-vé. A társaságnak a gazdasági társaságokról szóló 2006. évi IV. törvény szerint saját bevétellel kell rendelkeznie, amelyet a belépődíjakból, pályázatokból, a „közösségi terek” kiépítéséből és bérbe adásából próbálnak megvalósítani.[83]

1997-ben 26, 2009-ben pedig 57 szlovák néprajzi gyűjteményt tartottak nyilván az országban, ezek közül 31 tájház, 21 néprajzi-helytörténet gyűjtemény, 5 pedig magángyűjtemény. A nyilvántartott szlovák néprajzi gyűjteményeknek körülbelül 70%-a nem rendelkezik működési engedéllyel, ennek legfőbb oka az előírásoknak megfelelő nyilvántartások hiánya. A Legatum Kft. rövid távú stratégiájában szerepel a nyilvántartások elkészítése és a működési engedélyek beszerzése.

A Kft. valamennyi szlovák néprajzi gyűjteménnyel kapcsolatban áll, szinte mindegyik kapott már szakmai és anyagi segítséget is. 2004-ben 12 magyarországi szlovák néprajzi gyűjtemény anyagi támogatására nyílt lehetőség, az előző évben megtartott országos konferencián meghatározott célokra, vagyis a tájházak felújítását szolgáló felhalmozási támogatásra, illetve a gondnokok bérezésére. 2005-ben húsz szlovák néprajzi gyűjtemény részesült támogatásban: közülük tíz telephely biztonsági rendszerének kiépítését, két tájház éves közüzemi díját és nyolc tájház gondnokainak bérét fedezte a társaság. 2006-ben 33 szlovák néprajzi gyűjtemény

[81] Az Országos Szlovák Önkormányzat képviselő-testülete 2003. december 12-én a 67/2003 (XII.10) sz. határozata alapján létrehozta saját intézményi hálózatát (Szlovák Dokumentációs Központ, Szlovák Óvodai Módszertani Központ, Vertigo Szlovák Színház, Szlovák Közművelődési Központ stb.), melyek közül hetedikként jött létre a Legatum Szolgáltató és Ingatlanhasznosító Közhasznú Társaság.

[82] A Legatum Szolgáltató és Ingatlanhasznosító Közhasznú Társaság feladatait a magyarországi szlovák néprajzi gyűjtemények működtetésével, fenntartásával kapcsolatban az alábbiakban fogalmazta meg: 1/ Tulajdon, fenntartás; 2/ Épület és a benne található gyűjtemény fenntartása, állagmegóvása; 3/ Kiállítóhelyként való működtetés (nyitva tartás, belépő stb.); 4/ A gyűjtemények biztonságtechnikai rendszereinek kiépítése; 5/ Gondnokok honorálása, bérezése; 6/ Működési engedélyek; 7/ Kiadványozási tevékenység.

[83] A Kft. bevételei az alábbiakból tevődnek össze: I. A Magyar Köztársaság Miniszterelnöki Hivatala Nemzeti és Etnikai Kisebbségi Főosztálya kisebbségi intézmények átvételének és fenntartásának támogatása költségvetési keret terhéből, II. A Kft. saját vállalkozásainak bevételéből (könyvkiadás, vállalkozási tevékenység stb.), III. Az Országos Szlovák Önkormányzat támogatásából, IV. Pályázati pénzekből – tevődött össze.

részesült támogatásban. 2006-ban a Legatum Kht. a magyarországi szlovák néprajzi gyűjteményekben, tájházakban őrzött néprajzi-történeti tárgyi anyag állagmegóvásához, továbbá három településen a szlovák tájház fenntartásához nyújtott támogatást. 2007-ben hat, 2008-ban pedig tizenegy szlovák néprajzi gyűjteménykapott anyagi hozzájárulást.

A Legatum Kft. folyamatosan figyelemmel kíséri és vizsgálja a szlovák néprajzi gyűjtemények helyzetét, az ezzel kapcsolatos tapasztalatokat tanulmányokban is megjelenteti. 2009 októberében adta ki a magyarországi szlovák gyűjteményeket bemutató könyvét a „Szlovák néprajzi gyűjtemények Magyarországon (Népi emlékházak, tájházak, néprajzi gyűjtemények, falumúzeumok)" címmel.

A társaság legfőbb célja, hogy a Magyarországon található szlovák tájházakat, falumúzeumokat, gyűjteményeket a kor követelményeinek megfelelően tudják működtetni, a szakmai, turisztikai igényekre is figyelemmel. Ennek érdekében meg kell teremteniük a kiállítóhelyek szoros szakmai hálózatát, egységes arculatát, természetesen figyelembe kell venniük a helyi sajátosságokat is. Az a céljuk, hogy egy adott település nemzetiségi tájháza ne csak kiállítóhelyként funkcionáljon, hanem a nemzetiségi kulturális élet színterévé is váljon, és nem feltétlenül csak a folklór vagy a gasztronómia terén.

2009-ben a német közösség is létrehozta a német tájházak szakmai koordinációját elősegítő szervezetét, a Német Tájházak Országos Szakmai és Információs Központját.

Egy 2002-ben végzett felmérés szolgált alapul a német tájházak feltérképezésére. Ezt frissítették, bővítették, aktualizálták, aminek eredményeként közel 130 intézményt tartalmazó táblázatot állítottak össze, amely a www.heimatmuseum.hu honlapon található meg. Ezek nem mindegyike nevezhető tájháznak, van közöttük helytörténeti gyűjtemény, emlékszoba, faluház, városi múzeum, klub, iskolai kiállítás, magángyűjtemény, közös vonásuk azonban, hogy a német kisebbségi közösség kulturális értékeinek a megőrzése és bemutatása a célja.[84]

A felmérés alapján először 2002-ben, majd 2009-ben kiadvány jelent meg a magyarországi német tájházakról és tájszobákról. A budaörsi Heimatmuseum kiadásában megjelent tájékoztató könyvben 57 intézmény szerepel, színes képekkel, rövid ismertetővel. A „Mesélő házak" „Hauser, die uns erzahlen" című 2009. évi kiadvány bevezetőjében a Magyarországi Németek Országos Önkormányzatának a vezetője arra utal, hogy 2002 óta eltelt hat évben sok minden történt és változott a hazai német tájházak körül. A német tájházak országos központját a Magyarországi Németek Országos Önkormányzata, a budaörsi német önkormányzattal és a budaörsi helytörténeti múzeummal együttműködve hozta létre. Ennek feladata a helytörténeti gyűjtemények feltérképezése, a tájházak szakmai munkájának a segítése, koordinálása, azok interneten történő bemutatása. A központ létrehozásának fő célja az volt, hogy folyamatos szakmai segítséget nyújtson a Magyarországon lévő német nemzetiségi tájházaknak és gyűjteményeknek a munkájuk összehangolása érdekében. A központ a budaörsi Bleyer Jakab Helytörténeti Gyűjtemény keretében működik, a magyarországi német tájházak szakmai vezetője Jaszmann Gabriella, aki a Magyarországi Tájház Szövetség elnökségében is a hazai német tájházak képviselője.

Több német tájház a Központ javaslatára lépett be a Magyarországi Tájház Szövetségbe. Más tájházak leltározáshoz kértek segítséget a Központtól, minden esetben tudtak javasolni olyan szakembert, aki a helybéli önkéntesek segítségével elvégezte a leltározást. Az intézmény

[84] Jaszmann Gabriella 2008. évi beszámolója

pályázati koordinációt is végez a német tájházak fejlesztése érdekében, közvetlen anyagi támogatást azonban jelenleg még nem nyújt számukra.

Végezetül meg kell említenünk, hogy a Magyarországi Tájházak Szövetsége a tájházak tevékenységének, működésének fejlesztésével összefüggésben a kisebbségi tájházakra is érvényes célokat és terveket határozott meg. Szükség van valamennyi tájháznál, így a nemzetiségi gyűjteményeknél, kiállítóhelyeknél is: egy egységes minőségbiztosítási rendszer bevezetésére, a működési engedélyek haladéktalan rendezésére, a Magyarországi Tájházak Szövetsége működési feltételeinek a biztosítására, s mindezt annak a távoli célnak a megvalósítása érdekében, hogy a magyarországi tájház hálózat, a nemzetiségi tájházakkal együtt felkerüljön az UNESCO Világörökség listájára.

7. Összegzés

7.1. Nyilvántartás

Mint arra már a bevezető részben utaltunk, jelenleg nem áll rendelkezésre olyan átfogó országos nyilvántartás, amely a muzeális intézményrendszer kisebbségi tartalmáról szolgáltatna pontos adatokat. A Központi Statisztikai Hivatal és az Oktatási és Kulturális Minisztérium adatbázisaiban nem találunk utalást a nyilvántartott muzeális intézmények kisebbségi tartalmára vonatkozóan. A nyilvántartás kérdéskörét három nézőpontból is megközelíthetjük: az első szintet az intézmények által gyűjteményi anyagukról vezetett nyilvántartás jelenti, a második szintet egy ez alapján a muzeális intézmények kisebbségi tartalmáról összeállított országos adatbázis, míg a harmadik szintet a kifejezetten kisebbségi muzeális intézmények nyilvántartása jelenti.

Tapasztalataink szerint a gyakorlatban sok probléma merül fel az egyes intézmények által kezelt gyűjteményi anyagok nyilvántartásával kapcsolatban. A muzeális intézmények nyilvántartási szabályzatát a 20/2002. (X. 4.) NKÖM rendelet szabályozza. Eszerint a működési engedéllyel rendelkező muzeális intézmény nyilvántartást vezet mindazon kulturális javakról, melyek őrzésében, kezelésében, illetve birtokában vannak. Muzeális intézmény a nyilvántartásában nem szereplő kulturális javakat nem őrizhet. A nyilvántartás célja az őrzött kulturális javak számbavétele, a tudományos meghatározásuk során feltárt eredmények, illetve a rájuk vonatkozó, később is folyamatosan bővülő, változó ismeretek rögzítése, a vagyon- és tulajdonvédelem, valamint a kulturális javak további kutatói és közművelődési felhasználásának elősegítése. Hagyományos nyilvántartási formaként a rendelet az alapleltárt, a leírókartont, a mutatórendszert, valamint a külön nyilvántartásokat nevezi meg. Ezek mellett a rendelet, megfelelő feltételek megvalósulása esetén, lehetővé teszi a múzeumok számára – a hagyományos leltárkönyvek vezetését elhagyva – a számítógépes nyilvántartásra történő áttérést. Bár az elektronikus nyilvántartás szakmai háttere még részben kidolgozás alatt áll, az elmúlt években hatalmas fejlődés következett be a területen. A nyilvántartásba-vételhez szükséges adatok meghatározását, esetleges későbbi módosítását és azok törlésének előkészítését kizárólag szakirányú felsőfokú végzettséggel és az intézmény vezetőjétől az adott gyűjteményre, illetve nyilvántartásra vonatkozó megbízással rendelkező muzeológus végezheti.

Sok általunk vizsgált intézményben azonban nincs a jogszabályban előírtak szerint dokumentálva a gyűjteményi anyag. Ennek a legtöbb esetben az az oka, hogy nincs olyan alkalmazottjuk, aki megfelelő szakképzettséggel rendelkezne az anyag nyilvántartásának

elkészítésére. Emiatt azonban nem tudnak megfelelni a törvényben rögzített működési követelményeknek. Sok esetben az is problémát okoz, hogy a gyűjteményi anyag kisebbségi tartalma nincs megfelelően jelezve, szükséges lenne erre nagyobb hangsúlyt fektetni a gyűjteményi dokumentációk elkészítése során.

A közművelődési törvény szerint a muzeális intézmények működési engedélyének nyilvántartását az Oktatási és Kulturális Minisztérium vezeti.[85] A nyilvántartás tartalmazza az intézmény elnevezését, címét, telefon és fax számát, e-mail címét, honlapcímét, az intézmény-vezető nevét, tulajdonosa/fenntartója adatait, az intézmény szakmai besorolását, gyűjtőkörét és gyűjtőterületét, elhelyezését. A törvény által kötelezővé tett nyilvántartáson túl létezik egy kimondottan statisztikai jellegű átfogó országos nyilvántartás, az ugyancsak az Oktatási és Kulturális Minisztérium által létrehozott ISTAR rendszer. Ez a magyarországi közművelődési intézmények általános szempontú adatbázisa, mely az alapadatokon túl számos igen részletes adatot tartalmaz, kivéve az intézmények kisebbségi tartalmára vonatkozóakat. Célszerű lenne a rendszerben feltüntetetett adatok körét kibővíteni az intézmények kisebbségi tartalmára és tevékenységére vonatkozó adatokkal.

A törvény megfogalmazásából egyébként kitűnik, hogy a kötelezően nyilvántartottak körébe csak a működési engedéllyel rendelkező intézmények tartoznak. Emiatt számos olyan intézmény szorul ki a minisztérium látóköréből, amely bár nem rendelkezik működési engedéllyel, mégis múzeumi funkciót lát el. A területi széttagoltság csak tovább ront a helyzeten. Tapasztalataink szerint sokszor a megyei igazgatóságok sem tudják pontosan számon tartani a területükön működő összes muzeális funkciót ellátó intézményt. Ennek következtében a minisztériumi szintre végképp nem jutnak el pontos információk valamennyi, hazánkban működő muzeális feladatot ellátó intézményről.

A teljes körű országos nyilvántartás hiánya miatt pillanatnyilag lehetetlen a muzeális intézmények kisebbségi tartalmáról statisztikai jellegű elemzéseket készíteni, működési körülményeikről megbízható adatokat szerezni, ezeket összehasonlítani egymással. Ennek következtében nagyon nehéz feltárni az esetleges problémákat, és felmérni az intézmények igényeit, fejlesztési lehetőségeit. Jelen vizsgálatunkban számos intézményt megkerestünk, és részletes adatfelvételt végeztünk, ez azonban nem jelent teljes lefedettséget. Egy teljes körű nyilvántartás elkészítése nem volt – és nem is lehetett – célunk, mindössze arra vállalkoztunk, hogy feltérképezzük az intézményeket érintő tipikus problémákat, és megtegyük a változtatásra irányuló javaslatainkat. Az általunk összegyűjtött adatok azonban jó kiindulópontját képezhetik egy kiterjedtebb adatbázisnak.

A jelenleg elérhető egyetlen téma-specifikus adatbázis a Magyar Művelődési Intézet által működtetett, az interneten mindenki számára szabadon elérhető Egységes Regionális Információs Közművelődési Adatbázis (erikanet.hu), amely a magyarországi közművelődési intézményekről vezetett nyilvántartás.[86] Ez a rendszer tartalmaz egy kifejezetten nemzetiségi adatbázist is, melynek célja, hogy rendelkezésre álljon egy olyan adattár, ami tartalmazza a magyarországi nemzeti kisebbségek kulturális adatait a nyilvánosság számára hozzáférhető formában. Ez egyrészt hozzájárulna a kisebbségek önreprezentációjához, másrészt elősegítené a hatékonyabb kapcsolatteremtést az egyes intézmények, szakmai szervezetek és más érdeklődők között. Az adatbázis jelenleg még nem teljes, a benne szereplő adatok folyamatosan frissülnek, kiegészülnek.

[85] 1997. évi CXL. törvény 39. § (7) bekezdés
[86] http://www.erikanet.hu/oldal.php?menupont_id=497335&objektum_tipus_id=107

7.2. A muzeális intézmények feladatkörének, tevékenységének kisebbségi szempontú szabályozása

Mint ahogyan azt jelentésünkben már többször is jeleztük, a közművelődési törvény muzeális intézményekkel foglalkozó V. fejezetében nem tesz említést a muzeális intézmények hazánkban élő nemzeti és etnikai kisebbségekkel kapcsolatos feladatairól. A jogalkotó csak a közművelődési törvény preambulumában és az alapelvek között utal a nemzeti, nemzetiségi és etnikai kisebbségi kulturális hagyományok megőrzésének és méltó folytatásának fontosságára.

A Nektv. 6/A. § (2) bekezdésének f) pontja azonban rögzíti a kisebbségi kulturális intézmény fogalmát. E szerint ez egy olyan kulturális intézmény, amelynek feladata elsődlegesen a kisebbségi kultúra, hagyományok és a közösségi nyelvhasználat megőrzése, gyakorlása. Ugyanezen rendelkezés g) pontja azt is meghatározza, hogy mi tekinthető kulturális intézménynek. A rendelkezésben visszautalnak a közművelődési törvényre is: kulturális intézmény a közművelődési törvény mellékletében szereplő közművelődési intézmény és közgyűjtemény, továbbá a kulturális örökségvédelmi törvény értelmező, illetve záró rendelkezései alapján meghatározott intézmény. A muzeális intézmények közül tehát azok, amelyeknek elsődleges feladata a kisebbségi kultúra, a hagyományok megőrzése és gyakorlása, kisebbségi kulturális intézményeknek tekinthetők.

A kérdőívben rákérdeztünk arra, hogy a Nektv. 6/A. § (2) bekezdésének f) pontja szerinti kisebbségi kulturális intézmény fogalma mennyiben alkalmazható a muzeális intézményekre. A megyei múzeumok igazgatóságainak véleményét jól tükrözi a következő válasz: A Nektv. jelzett szakasza némileg ellentmond, és korlátozóan hat a múzeumok általános törvényi megfogalmazásához képest. A megyei múzeum feladata a kulturális értékek gyűjtése, rendszerezése, tárolása, bemutatása a nagyközönség számára. Ennek része lehet – mint ahogy része is – a kisebbségi kultúrák bemutatása, ugyanakkor a kisebbségi vonatkozású tevékenység csak egy szelete azoknak a feladatoknak, amit az intézménynek el kell végeznie. Egy másik megyei szervezet nem tartja igazán alkalmazhatónak a kisebbségi kulturális intézmény fogalmát a muzeális intézményekre, a gyakorlatban ugyanis a néprajzi és a történeti anyagokról nehezen választható el a kisebbségi rész.

Az egyik országos múzeum szerint a kisebbségi kulturális intézmény fogalma olyan muzeális feladatokat ellátó kulturális intézmények esetében alkalmazható, amelyek egy adott régió, tájegység, település kulturális feladatait látják el. Egy másik országos múzeum azt hangsúlyozta válaszában, hogy a muzeális intézmények működési engedélyében, alapító okiratában, szervezeti és működési szabályzatában célszerű meghatározni a kisebbségi kultúra védelmének, megőrzésének muzeális intézményi keretek között történő formáit, és ehhez hozzá kell rendelni az intézményi költségvetésben a megvalósításhoz szükséges forrásokat.

A tájházak többsége egyetért azzal, hogy a kisebbségi kulturális intézmény fogalma jól értelmezhető azokra a muzeális intézményekre, amelyek elsődlegesen kisebbségi vonatkozású feladatokat látnak el.

Azt a kérdést is feltettük, hogy szükséges-e a kisebbségi muzeális intézmény önálló definiálása, szakmai tartalmának meghatározása, jogszabályban történő rögzítése.

Volt olyan álláspont, mely szerint nem szükséges a kisebbségi muzeális intézmény fogalmának bevezetése, mert a többnyire helyi, illetve kisebbségi önkormányzati fenntartású

nemzetiségi tájházak esetében a név és a gyűjtőkör a jelenlegi formájában is utal a muzeális intézmény kisebbségi vonatkozására. Egy másik vélemény szerint nem lenne szerencsés, ha leszűkítenék az adott muzeális intézmény gyűjtőkörét, tevékenységét a kisebbségi jelzővel, ezért nem látják szükségesnek a kisebbségi muzeális intézmény külön definiálását, jogszabályban történő rögzítését. E helyett azt javasolják, hogy ha egy muzeális intézmény kisebbségi gyűjteményi anyaggal rendelkezik és a kisebbségi kultúra értékeinek megőrzését szolgáló tevékenységet is végez, azt fel kelljen tüntetni a működési engedélyben, amely alapján plusz finanszírozásra is igényt tarthatna. Egy másik múzeum szükségesnek tartaná a kisebbségi muzeális intézmény fogalmának önálló meghatározását és szabályozását. Szakmai tartalmának jogszabályban történő rögzítése azért fontos, mert a megfogalmazott feladatok országos jellegűek és törvényben szükséges rögzíteni az országos feladatokat ellátó kisebbségi muzeális intézmények finanszírozását is. Véleményünk szerint nem új fogalom bevezetésére lenne szükség, hanem a jelenlegi szabályozás pontosítására.

A kultúra kérdéskörében – a helyi önkormányzat által fenntartott kisebbségi feladatot is ellátó muzeális intézmények vonatkozásában – a Nektv. 28. § (1) bekezdése a helyi önkormányzati rendeletalkotás keretében egyetértési jogot biztosít az adott kisebbségi lakosságot képviselő települési kisebbségi önkormányzat számára.

A kisebbségi kulturális intézmény fogalmát tehát érdemben, figyelemmel a Nektv. 28. §-ára a települési és megyei önkormányzatok által fenntartott, kisebbségi tevékenységet is ellátó muzeális intézményeknél lehet alkalmazni. Bár a kisebbségi kulturális intézmények esetében a kisebbségi oktatási intézményekhez hasonló pontos definícióval, és az együttdöntési jogosítvány alkalmazásának konkrét menetével adós maradt a jogalkotó, ennek ellenére több tájház is azt jelezte, hogy az intézményüket érintő rendeletek megalkotásánál a települési kisebbségi önkormányzat élhetett az egyetértési jogával. Például a muzeális intézményt is érintő költségvetési rendelet meghozatalakor gyakorolhatták az egyetértési jogukat, illetve az intézmény átszervezésekor a kisebbségi önkormányzat támogatta az Általános Művelődési Központ létrehozását. A megyei múzeumok igazgatóságainak keretében működő bázismúzeumok és kisebbségi filiálék esetében – vélhetően – a különféle átszervezések során a területi, korábban országos önkormányzatok nem minden esetben élhettek egyetértési jogukkal.

Mindezekre figyelemmel kisebbségi kulturális intézménynek tekinthető a települési önkormányzati fenntartású nemzetiségi tájház, gyűjtemény, területi vagy tematikus múzeum, valamint a megyei önkormányzati fenntartású múzeumok igazgatóságaihoz tartozó bázismúzeumok, illetve az önálló vagy részben önálló elsődlegesen kisebbségi tevékenységet ellátó filiálék. Ezt a fogalmat tehát a nemzeti és etnikai kisebbségi vonatkozású feladatokat nagyobb arányban ellátó muzeális intézményekkel kapcsolatban lehet alkalmazni.

Meggyőződésünk, hogy az országos múzeumoknak, és a tizenkilenc megyei múzeum igazgatóságainak fontos és egyértelmű feladata az országban illetve az adott megye területén élő nemzeti és etnikai kisebbségek kulturális javainak, értékeinek megőrzése, védelme. Az országos múzeumok és a megyei múzeumok igazgatóságainak intézményei jelenleg is végeznek kisebbségekkel kapcsolatos feladatokat. Ezeknél az intézményeknél a kisebbségi vonatkozású tevékenységek aránya azonban többnyire nem olyan mértékű, hogy ez alapján kisebbségi kulturális intézménynek tekinthetnénk azokat. Ennek ellenére az országos és megyei múzeumok kisebbségi jellegű feladatait jogszabályban is célszerű lenne rögzíteni. A közművelődési törvény ugyanis a muzeális intézmények vonatkozásában semmilyen formában nem utal a hazánkban élő nemzeti és etnikai kisebbségek kulturális értékeinek,

hagyományainak, történelmének megőrzésével kapcsolatos tényleges feladatokra, kötelezettségekre. Külön kiemelendő a bázismúzeumok jelenlegi helyzete, amelyek a megyei múzeumok igazgatóságaihoz tartoznak, státuszuk, szakmai önállóságuk és besorolásuk azonban különböző. Az előzőekhez hasonlóan fontos lenne a bázismúzeum fogalmát, tevékenységének szakmai tartalmát, a kisebbségi feladatok ellátásának szakmai standardjait is jogszabályban rendezni.

Az ideális állapot természetesen az lenne, ha a kisebbségi önkormányzatok maguk teremtenék meg és tartanák fenn azokat a muzeális intézményeket, amelyek a saját kisebbségi közösségeik kulturális javait mutatják be. Tekintettel azonban arra, hogy ennek feltételei többnyire csak a közérdekű kiállítóhelyek és gyűjtemények (tájházak, gyűjtemények) esetében teremthetők meg a gyakorlatban, ezért a muzeális intézmények kisebbségi tartalmát általánosságban is fejleszteni kell. Ha ennek eredményeként a muzeális intézmények jelentősebb mértékben vállalnak kisebbségi tartalmú feladatokat, akkor arra is mód lesz, hogy a kisebbségi önkormányzatok a kisebbségi autonómia megteremtése érdekében nagyobb számban működtessenek saját fenntartású múzeumokat. Az oktatási intézmények esetében is lezajlott egy ilyen folyamat, az 1990-es évek második felében egyre több oktatási intézmény látott el kisebbségi oktatási feladatokat, az elmúlt években pedig ezek közül egyre több került a kisebbségi önkormányzatok fenntartásába, működtetésébe.

Amennyiben a muzeális intézmények tevékenységi körében gyakrabban és hangsúlyosabban jelenne meg a kisebbségi tartalom, ez megerősítené a kisebbségi vonatkozású feladatok fontosságát. Ennek eredményeként – a finanszírozási és a szakmai háttér megteremtését követően – a települési, területi és országos kisebbségi önkormányzatok egyre nagyobb számban vehetnék át azoknak az intézményeknek a fenntartását, amelyekben meghatározó jelentőségű kisebbségi tevékenység folyik.

Ehhez kapcsolódóan megkérdeztük a muzeális intézményeket arról is, hogy célszerű-e egy olyan kisebbségi muzeális intézmény – elsődlegesen múzeum – létrehozása, amelynek fő feladata valamennyi hazai kisebbségi közösség hagyományainak, kulturális értékeinek megőrzése, gyarapítása.

A megismert vélemények különbözőek voltak, eltérő megoldásokat javasoltak.

A szakemberek egy része szerint az Alkotmány rendelkezéseiből kell kiindulni, amelyek alapján a magyar államnak mindent meg kell tennie a kisebbségi kulturális javak védelme érdekében. Ezeknek a különleges értékeknek a megőrzése, ápolása és gyarapítása ugyanis nemcsak a nemzeti és etnikai kisebbségek alapvető joga, de a magyar nemzet, végső soron pedig az államok és nemzetek közösségének érdeke is. Abban az esetben, ha létrejönne egy olyan nemzetiségi múzeum, amelyet egyaránt magáénak érezhet mind a 13 kisebbségi közösség, úgy ez az intézmény fontos szerepet vállalhatna az asszimilációs folyamat visszafordításban, a kisebbségi kultúra közvetítésében. További előnyt jelentene, hogy köré szerveződhetne egy olyan szakembergárda, amely a jelenlegieknél jobb körülmények között végezhetne magas színvonalú gyűjtő, kutató, feldolgozó és egyéb muzeológusi tevékenységet.

Mások az önálló kisebbségi múzeum létrehozása helyett a meglévő megyei intézményi struktúrához illeszkedve képzelték el a kisebbségi közgyűjtemények fejlesztését. Érvelésük szerint ugyanis a hazai kisebbségek történelmünk során mindig is szoros kapcsolatban álltak és éltek a többségi társadalommal, kulturális hagyományaik egy adott régióhoz vagy megyéhez kötődnek.

A roma kisebbség részéről azonban egyértelműen megfogalmazódott egy önálló roma múzeum megteremtésének a gondolata, mely felvetéssel az országos intézményi részben külön is foglalkoztunk.

A vizsgálat tapasztalatai alapján fontosnak tartjuk egy közös, mind a 13 kisebbségi közösség közgyűjteményének helyet adó komplex (könyvtári, közművelődési, előadó-művészeti funkciót is ellátó) kulturális intézmény létrehozását. Természetesen ezt az intézményt nem a meglévő, már működő kisebbségi kulturális intézményrendszer visszafejlesztésével látjuk megvalósíthatónak, hanem azzal párhuzamosan kellene létrehozni. Fontosnak tartjuk, hogy a Nemzetiségek Háza megalapítására a jelenlegi kulturális intézményrendszer kisebbségi vonatkozású feladatellátásának további fejlesztése mellett kerüljön sor.

7.3. Finanszírozás

A muzeális intézmények kisebbségi jogi szempontú bemutatása és elemzése során a finanszírozás kérdésköre mindvégig kiemelt jelentőségű volt. A nyilatkozó intézmény szakmai besorolásától, infrastrukturális adottságaitól és látogatószámától függetlenül minden esetben problémaként merült fel a működésre fordítható és a gyűjteményi anyag gyarapítására szolgáló források folyamatos csökkenése. Több muzeális intézmény a mindennapi működését is veszélyben látja, sokan pedig a nem kielégítő támogatás miatt képtelenek szakmai szempontú állománybővítést végrehajtani. A kérdés olyannyira általános és központi az intézmények életében, hogy indokoltnak tartjuk áttekinteni az egyes finanszírozási formákat és azok hatékonyságát a gyakorlati tapasztalatok alapján.

Tekintettel arra, hogy vizsgálatunk nem elsősorban a finanszírozással kapcsolatos kérdésekkel foglakozik, részletes tájékoztatást kértünk a költségvetési intézményrendszert illetve a muzeális intézmények helyzetét jól ismerő szakminisztériumoktól. Jelen részt – a jelzett törvényhelyeken kívül – a Miniszterelnöki Hivatal, az Oktatási és Kulturális Minisztérium, valamint a Pénzügyminisztérium, illetve a Nemzeti Kulturális Alap és a Nemzeti Civil Alapprogram által adott tájékoztatás és a fenti szervezetek honlapján található információk alapján állítottuk össze.

A muzeális intézmények működésének biztosítására, valamint tevékenységük fenntartására és fejlesztésére több forrás is rendelkezésre áll, nem mindegy azonban, hogy ezek a pénzügyi eszközök milyen feltételekkel és mennyiségben férhetőek hozzá a különböző profilú intézmények számára. A kisebbségi kultúrával (is) foglalkozó intézmények ebből a szempontból látszólag kedvező helyzetben vannak: részesednek az állam közművelődésre fordítható általános forrásaiból, másrészt – bizonyos esetben – pénzhez juthatnak a kifejezetten kisebbségi tevékenységük miatt is. A gyakorlat természetesen sokkal összetettebb ennél, hiszen számtalan egyéb körülmény akadályozhatja illetve segítheti a forráshoz való hozzáférést (fenntartó személye, intézmény jogi helyzete, a támogatás formája, célja, esetlegesen az önerő). Először az általános, minden muzeális intézményt érintő finanszírozási lehetőségeket vizsgáljuk meg, majd a kisebbségi kulturális jogokat erősítő céltámogatásokat elemezzük.

Az általános pénzügyi feltételek kapcsán a közművelődési törvény „muzeális intézmények fenntartásának pénzügyi alapjairól” szóló fejezete pontosan meghatározza az állam vonatkozó kötelezettségeit. [87]

Az országos múzeumoknak járó összeget a fenntartó minisztérium költségvetésébe építik be, amely a Hadtörténeti és a Mezőgazdasági Múzeum kivételével minden esetben az Oktatási és Kulturális Minisztérium. A támogatás mértéke a támogatott méretének és ellátandó feladatainak függvényében széles skálán mozog. Az országos múzeumoktól kapott tájékoztatás alapján ez a pénz azonban csak a fenntartási költségeket (személyi és dologi kiadások) fedezi. Ráadásul a finanszírozás mértéke folyamatosan csökkenő tendenciát mutat, a 2009. évi állami forrás átlagosan 25%-kal kevesebb, mint a két évvel ezelőtti.

Az önkormányzatok feladatellátását a közművelődési és közgyűjteményi normatív hozzájárulás keretében segíti elő az állam. A hozzájárulás lakosságszám szerint illeti meg a települési önkormányzatot a kulturális javak védelmét, a muzeális intézményeket és levéltárakat, a nyilvános könyvtári ellátást és a közművelődést szolgáló feladatai ellátásához. A megyei önkormányzatok és a főváros alacsonyabb mértékű lakosságszám szerinti támogatásban részesül, de külön kiegészítő normatíva áll rendelkezésükre. A támogatások mértékét és változását a mindkori költségvetési törvények rendelkezései alapján az alábbi táblázatban mutatjuk be.

		2007	2008	2009	2010
helyi közművelődési közgyűjteményi feladatok (Ft/fő)		1.135	1.135	1.061	1.947
megyei/fővárosi közgyűjteményi feladatok	**egyösszegű, fix juttatás (Ft)**	91.720.422	92.928.022	87.776.570	69.939.350
	Lakosságszám alapú juttatás (Ft/fő)	375	375	350	392

A fenti táblázatból is jól látható a jelenség, amelyre a múzeum vezetői többször is felhívták figyelmünket: a 2007-2008-as évek stagnálása után 2009-ben jelentős csökkenést kellett elviselnie a közművelődési szférának, így természetesen kevesebb jut a múzeumok működtetésére is. 2010-től látszólag emelkedik a helyi és megyei lakosság után járó összeg, ám ez csupán annak a következménye, hogy a normatív hozzájárulások között 2009-ben önálló jogcímen szereplő közművelődési ás közgyűjteményi feladatok helyi és megyei/fővárosi feladatellátást szolgáló előirányzatai 2010-ben beépítésre kerülnek a „globális” állami hozzájárulások jogcímeibe. A helyi közművelődési ás közgyűjteményi feladatok előirányzata a települési önkormányzatok üzemeltetési, igazgatási, sport- és kulturális feladatai jogcím, a megyei/fővárosi közművelődési és közgyűjteményi feladatok a megyei, fővárosi önkormányzatok igazgatási, sport- és kulturális feladatai jogcím része lesz. Ez jelentős bővítést jelent a tevékenységi körben. A helyi önkormányzatoknak az eddigieken túl a település-üzemeltetési, igazgatási és sportfeladatokat, a közösségi közlekedést, a megyei önkormányzatok/főváros pedig igazgatási, területi honvédelmi igazgatási feladataik ellátását, valamint a sportfeladatok megszervezését biztosíthatják ebből.

[87] 1997. évi CXL. törvény 52. §

A támogatást a helyi önkormányzatok normatív hozzájárulásai alcímen belül található, és jellege is a szabályozott normatív juttatások jegyeit viseli magán. Az önkormányzatok azonban a törvényben meghatározott feladatok között szabadon oszthatja el az összegeket, így könnyen alakulhat ki bizonytalan vagy aránytalanságot hordozó helyzet, amely alapvetően befolyásolja az intézmény működését és a szakmai munka tervezhetőséget. A működési feltételek biztosítása érdekében szükség lenne egy kifejezetten a muzeális intézmények számára adható, szakmai alapokon nyugvó normatíva bevezetésére.

A jelenlegi finanszírozási forma problémáit az Országgyűlés is részben felismerte, és egy kompenzációs lehetőséget épített be a mindenkori költségvetési törvénybe. Tekintettel arra, hogy a jelenlegi adottságok mellett a támogatások csak részben érkeznek meg a múzeumokhoz és kizárólag a működési költségek fedezésére elegendőek, a jogalkotó minden évben kifejezetten lehetőséget ad a múzeumok fejlesztésére is. A 2008. évi CII. törvény V. fejezetének 7. pontjában 710 millió forintot rendelt a könyvtári és közművelődési érdekeltségnövelő támogatásra illetve a múzeumok szakmai támogatására. Ennek elosztási módjáról a miniszter rendelkezett. A helyi önkormányzatok által fenntartott múzeumok szakmai támogatásáról szóló 12/2009. (III. 27.) OKM rendelet szerint szakmai támogatásban az a helyi önkormányzat részesülhet, amely működési engedéllyel rendelkező múzeumot tart fenn. A támogatásra fordítható pénz 2009-ben a felhatalmazó törvényben szereplő összeg 32%-a, 227 millió 200 ezer forint volt. A pályázatot többek között a 10 millió forintnál nagyobb forrásigényű állandó kiállítás előkészítésére, létrehozására, teljes körű felújítására, illetve korszerűsítésére lehetett benyújtani. A rendelet külön kiemelte a kisebbségi kultúra értékeit bemutató kiállításrész kialakítását, valamint a kiállításhoz kapcsolódó idegen nyelven előállított katalógusok, illetve kiállítási vezetők, ismertetők megjelentetését. A pályázatokról a miniszter 2009. június 20-án döntött. Annak ellenére, hogy a rendelet ezt kifejezetten támogatta, a sikeres versenymunkák közül egyik céljaként sem jelent meg a kisebbségi kulturális anyag bemutatása. Több helyen felmerült azonban állandó helytörténeti kiállítás vagy néprajzi kiállítás kialakítása illetve felújítása iránti igény, amely néhány esetben kisebbségi tartalmat is hordozhat. Álláspontunk szerint ez azonban nem elegendő a kisebbségek kultúrájának hatékony prezentálásához. A szabályozás alapvető hibája, hogy csak a nagy forrásigényű vállalkozások előtt nyitott, így – bár a forrás valóban nem aprózódik szét – nem ad esélyt a korlátozott infrastruktúrával rendelkező tájházak illetve helyi múzeumok számára.

Önkormányzati múzeumok szakmai támogatásának másik útja a szakpályázatok rendszere.[88] Az Alfa programban megvalósuló múzeumi modernizációs stratégia kulturális vidékfejlesztéssel összefüggő kiemelt célja az önkormányzatok által fenntartott muzeális intézmények szakmai munkájának és infrastrukturális fejlesztésének támogatása. Ezt szolgálja 2004-től az Önkormányzati Minisztérium közreműködésével működtetett pályázat, melynek eredményeként évtizedek óta elavult, korszerűtlen állandó kiállítások látogatóbarát megújítása kezdődött meg a vidéki múzeumi hálózat intézményeiben, és példaértékű kiállítások nyíltak meg az ország legkülönbözőbb helyszínein.

Az Alfa program alegységeként működik az Állományvédelmi Program, melynek prioritása a raktározási és kiállítási körülmények, az általános műtárgykezelés javítása. A program ezen kívül a műtárgyvédelmi eszköz- és raktári infrastruktúrafejlesztéshez, továbbképzésekhez, kiadványok megjelentetéséhez, valamint felmérésekhez, adatbázis kiépítéséhez nyújt támogatást. A megvalósítás első, 2003-2006 közötti szakaszában a Nemzeti Kulturális Alap

[88] A programok ismertetése az Oktatási és Kulturális Minisztérium tájékoztató anyagai alapján készült el. Forrás: http://www.okm.gov.hu/main.php?folderID=2233

Múzeumi Kollégiumával együttműködve több mint 300 millió forintot fordítottak a feladatrendszer támogatására. A Minisztérium 2010-ig további 300 millió forint felhasználását tervezi.

Fontos kezdeményezés volt a Nemzeti Kulturális Örökség Minisztériuma által 2005 decemberében életre hívott „Tengertánc” elnevezésű pályázati program, amely a népi kultúra támogatását szolgálja – a célkitűzés szerint elsősorban nem intézmények, hanem közösségek finanszírozása által. A kezdeti időkben 175 millió forint állt rendelkezésre, a négy szakmai modul között pedig szerepelt például a népi kultúrát megőrző és megújító helyi alkotó közösségek és műhelyek támogatása, a népművészeti és hagyományőrző tájházak infrastrukturális és eszközfejlesztése, valamint a modern népi kultúra tudásbázisának erősítése a nemzeti digitális tudástár kialakítása keretében. A program sikeresnek bizonyult, így tovább folytatódott, csupán a pályázati kategóriákban és a szétosztható pénzösszeg mértékében volt változás. Nincs pontos adatunk arról, hogy hány kisebbségi kulturális tevékenységet (is) ellátó intézmény jutott támogatáshoz ezen a forráson keresztül, de a válaszlevelekben többször is megemlítik ezt a pályázati lehetőséget (például a békéscsabai Munkácsy Mihály Múzeum vagy a budaörsi Heimatmuseum).

Az Új Magyarország Fejlesztési Terv 2007-2013-as időszaka komoly fejlesztési lehetőségeket hordoz a kulturális terület, s ezen belül a múzeumi szféra számára is.[89] Az "iskolabarát múzeum" fejlesztési irányt országos szintű központi operatív programok, így a Társadalmi Megújulás Operatív Program (TÁMOP) és a Társadalmi Infrastruktúra Operatív Program (TIOP) vonatkozó múzeumi konstrukciói juttatják érvényre, az oktatás és az egész életen át tartó tanulás elősegítése jegyében. Az egyes régiók Regionális Operatív Programjai (ROP-ok) turisztikai fejlesztéseik részeként módot adnak a muzeális intézmények "látogatóbarát" modernizációjára is. E lehetőség – az ésszerű feladatmegosztás, és az esetleges átfedések elkerülése miatt – az "iskolabarát" TIOP programtól való lehatárolással alakult ki, komoly többlet-forrás esélyeket teremtve a múzeumi szférának. A cél a turisztikai kiszolgáló infrastruktúra (turisztikai információs pontok, ruhatárak, kávézók, múzeumi boltok, "audio guide"-rendszerek) fejlesztése és az akadálymentesítés. Amennyiben az adott intézmény "régió-specifikus kiemelt örökségi érték", vagy a régió sajátos turisztikai vonzerejére épülő tematikus kulturális út "láncszeme", úgy mód van komplex, átfogó intézmény-felújítási programra is. A Közép-Magyarországi Régióban kiemelt projektként valósult meg többek között a Szentendrei Szabadtéri Múzeum Skanzen Örökség Programja is. Hasonlóan jelentős esélyeket teremtenek a ROP-ok város- és településfejlesztési rehabilitációs konstrukciói is, a múzeumépületek külső felújításainak vagy elhelyezési problémáinak megoldásában (történelmi településmagok felújítása, ipari területek rehabilitációja, ill. új funkcióba adása). Múzeumi vonatkozásban ugyancsak jelentős, kiaknázandó lehetőségeket teremt az Új Magyarország Vidékfejlesztési Program (ÚMVP) „A vidéki élet minősége és a vidéki gazdaság diverzifikálása” prioritásának részét képező, a vidék kulturális örökségének megőrzését és fejlesztését célzó konstrukciója, főként a néprajzi tájházak, helytörténeti gyűjtemények vonatkozásában.

A közművelődési törvény rendelkezései alapján külön forrás áll rendelkezésre az egyházi muzeális intézmények támogatására, valamint a nem kizárólag állami vagy önkormányzati intézmények számára hozzáférhető pályázatok finanszírozására.

[89] A Programok ismertetését az OKM tájékoztató anyagát felhasználva közöljük: http://www.okm.gov.hu/main.php?folderID=2254

A Nemzeti Kulturális Alapot (NKA) a Magyar Országgyűlés 1993-ban az 1993. évi XXIII. törvény megalkotásával hozta létre.[90] Az Alap célja a nemzeti és az egyetemes értékek létrehozásának, megőrzésének, valamint hazai és határon túli terjesztésének támogatása. az Alap saját, kulturálisjárulék-bevétellel rendelkezik, klasszikus értelemben állami támogatást nem kap. Ez kifejezetten a Nemzeti Kulturális Alap forrásaként került bevezetésre, az más célra nem használható fel, nem vonható el. A rendelkezésére álló pénzforrásokat döntő hányadában társadalmasított kuratóriumi rendszer működtetésével pályáztatja és juttatja el az arra érdemesített programok megvalósítóihoz. A honlapon található információk szerint a következő évekre szóló magyar kulturális stratégia a fő feladatokat az esélyteremtés, az érték- és hagyományőrzés, valamint az új értékek létrehozásának céljai szerint kell rendeznie. Felmérések igazolják, hogy a régiók, illetve a településtípusok között meglévő kulturálódási esélyegyenlőtlenségek nem szűnnek, sok szempontból pedig aggasztóan nőnek. Ez a jelenség tudatos kultúrpolitikai lépéseket indokol, hozzárendelt finanszírozási megoldással. A kulturális örökség mentése és karbantartása rendkívül szerteágazó, egyre több szakértelmet és ráfordítást igénylő feladatrendszer. Ezért hangsúlyozandó a céltudatos rendszerszerűség megerősítése, pénzforrások biztosításával.

A kulturális tevékenység támogatására fordítható keretösszeg a kulturális járulékbevételek alakulása szerint a következő volt: 2007-ben 8 milliárd 465 millió 403 ezer, 2008-ban 10 milliárd 51 millió 282 ezer forint, 2009-ben: 8 milliárd 474 millió 117 ezer forint. Az NKA számunkra megküldött tájékoztatása szerint az elmúlt három évben nem volt olyan pályázati felhívás (sem nyílt, sem meghívásos), amely kifejezetten kisebbségi feladatot ellátó kulturális szervezetek, intézmények számára lett volna meghirdetve, tehát ilyen egzakt adatsorral nem rendelkeznek. Tekintettel arra, hogy az Alap számítógépes nyilvántartása külön nem jelöli a kisebbségi kulturális célra nyújtott támogatásokat sem, így csak a pályázó neve vagy a pályázat témája adhat támpontot a kisebbségi kötődés megállapítására. Ennek alapján az igényelt és megítélt támogatások összege kisebbségi kulturális célra:

	2007.	**2008.**	**2009. I. félév**
igényelt összeg (Ft)	66.073.264	97.280.246	42.719.210
megítélt összeg (Ft)	32.10. 000	57.302.990	22.550.000
támogatott pályázatok száma (db)	71	69	39

A kuratóriumi forrásokon kívül a miniszter által közvetlenül felhasználható a kulturális járulékbevétel-előirányzat – adott költségekkel csökkentett – összegének 25%-a.[91] E keret fölött közvetlenül a miniszter rendelkezik, aki egyedi pályázatokat támogathat, illetve pályázatot hirdethet, amelyben szakértőket javaslattevő jogkörrel ruház fel döntése segítésére. A miniszteri keret terhére igényelt és megítélt támogatások összege kisebbségi kulturális célra:

	2007.	**2008.**	**2009. 1. félév**
igényelt összeg (Ft)	7.210.000	17.850.000	1.700.000
megítélt összeg (Ft)	5.710.000	1.685.0000	1.700.000
támogatott pályázatok száma (db)	9	14	4

[90] A Nemzeti Kulturális Alap tevékenységét a szervezet honlapja alapján mutatjuk be röviden. http://www2.nka.hu/OPPortal/portal/cn/DefaultContainerPage/Kezdolap;jsessionid=35B2BF94A0B4BC9322E59957457DA08C

[91] A Nemzeti Kulturális Alapról szóló 1993. évi XXIII. törvény; 7/C. §

Az NKA Múzeumi Kollégiuma 2007-ben kilenc pályázatot írt ki, amelynek keretében 746 millió 137 ezer forintot ítélt meg a győzteseknek. 2008-ban hét pályázaton 591 millió 880 ezer forint, míg 2009 első félévében öt pályázaton 537 millió 870 ezer forintnyi támogatás talált felhasználóra. A fent említett nyilvántartási probléma miatt pontosan nem ismert, hogy ezek közül mennyi volt kifejezetten kisebbségi profilú pályázó. Annyi biztosan megállapítható, hogy például a Néprajzi Múzeum 2008-ban egymillió forintot, 2009-ben pedig 500 ezer forintot fordított a Roma Napra ebből a forrásból.

Az Országgyűlés 2003. június 23-án fogadta el a Nemzeti Civil Alapprogramról szóló 2003. évi L. törvényt, melynek fő célja a civil szervezetek pályázati támogatások útján történő támogatásával azok működésének megerősítése, a civil szektor fejlődésének elősegítése.[92] Az Alapprogramból támogatásban részesülhetnek mindazok a Magyarországon nyilvántartásba vett magánalapítványok és társadalmi szervezetek, amelyek legalább egy éve ténylegesen működnek. A támogatási összegek felosztásáról a civil szervezetek képviselői közül választott kollégiumok döntenek. A Nemzeti Civil Alapprogram ismertsége az elmúlt öt év során jelentősen nőtt, 2004-ben mindössze 7.750 szervezet nyújtott be támogatási kérelmet az Alapprogramhoz, 2008-ban már 10.575 szervezet pályázott, melyből 9.130 szervezet nyertes lett. Az Alapprogram támogatásai révén 2004 és 2008 között több mint 50 ezer pályázat részesült mintegy 33 milliárd Ft költségvetési támogatásban, ugyanakkor a benyújtott támogatási igények a rendelkezésre álló kereteket többszörösen meghaladták. Az NCA tájékoztatása szerint tizenötezer rekordot tartalmazó adatbázisukban nem kereshető kifejezetten kisebbségi elem, így nem tudtak tájékoztatást adni a kisebbségi tartalom arányáról.

A fentieken kívül több, kifejezetten a kisebbségi kulturális jogokat megerősítő támogatás áll rendelkezésre a területen érdekelt önkormányzatok és civil szervezetek számára. Ezek közül néhányat az alábbiakban is bemutatunk.

- Az országos kisebbségi önkormányzatok, valamint az általuk fenntartott intézmények támogatása a központi költségvetés I., Országgyűlés fejezetében kerül megtervezésre. 2009-ben ennek összege 1 milliárd 397 millió 500 ezer forint. Arra vonatkozóan, hogy ebből a támogatásból mekkora az az összeg, amit az önkormányzatok kulturális célra használnak fel, nincsenek adataink. Szintén az Országgyűlés fejezetben található a nemzeti és etnikai kisebbségek szervezetei működési költségeinek fedezésére szolgáló, az Országgyűlés Emberi jogi, kisebbségi, civil- és vallásügyi bizottsága által eloszthatóó 110 millió forint. A listát a 37/2009. (V. 12.) OGY határozat tartalmazza; a 342 támogatott szervezet között több kulturális tevékenységet végző, illetve a válaszlevelekben említett múzeumfenntartó intézmény is szerepel.
- A költségvetés X., Miniszterelnökség fejezetében 2009-ben 120 millió forint támogatás szerepel kisebbségi intézmények átvételének és fenntartásának támogatására. A keret az új vagy fejlesztés alatt álló kisebbségi intézmények támogatását biztosítja. 2007-ben és 2008-ban ebből az alapból jutott forráshoz a Magyarországi Horvátok Keresztény Gyűjteménye, a Magyarországi Lengyelség Múzeuma és Levéltára, a Kétegyházi Román Tájház és a Magyarországi Ruszinok Közérdekű Muzeális Gyűjteménye és Kiállítóhelye.
- A szintén a Miniszterelnökség fejezetében szereplő, 195 millió forintnyi kisebbségi koordinációs és intervenciós keret előirányzata a magyarországi nemzeti és etnikai

[92] Az Alapprogram működési körülményeinek bemutatásához a szervezet honlapján található információkat használtuk fel. http://www.nca.hu/?page=webtext/show&wte_code=aboutus

kisebbségi intézmények és szervezetek más forrásból nem finanszírozható, kisebbségpolitikai szempontból kiemelten fontos oktatási, kulturális, művészeti, közművelődési, tudományos, hitéleti, média rendezvények, projektek eseti résztámogatására szolgál. Az intervenciós keretből a MeH szerint 2007-ben nyolc pályázó részesült, melyek közül témánk szempontjából kiemelkedő a Geresdlaki Német Kisebbségi Önkormányzatnak és a Terényi Szlovák Kisebbségi Önkormányzatnak tájház-felújításra juttatott forrás, a Magyarországi Lengyelség Múzeuma és Levéltára részére megítélt működési támogatás és a Budapesti Örmény Katolikus Lelkészségnek múzeum és könyvtár felújítására juttatott összeg. 2008-ban tájház felújítására a Geresdlaki és a Sombereki Német Kisebbségi Önkormányzat kapott támogatást, az Országos Cigány Kisebbségi Önkormányzat pedig képek és kiegészítő eszközök vásárlását valósíthatta meg. A levél szerint muzeális gyűjteményének működtetésére az Országos Ruszin Kisebbségi Önkormányzat is támogatást nyert. Egyedi kérelem alapján kapott pénzt az Országos Szlovén Önkormányzat a Felsőszölnöki Szlovén tájház létrehozására.

- A Miniszterelnökség fejezetéből biztosított a Magyarországi Nemzeti Etnikai Kisebbségekért Közalapítvány 462 millió forintos előirányzata is. A Közalapítvány a 2009. évi költségvetéséből 109,6 millió forint kulturális célú pályázati támogatást oszt szét. 2009-ben négy kategóriában ítéltek meg támogatásokat ezek: Anyanyelvű kulturális és hitéleti programok, Anyanyelvű és népismereti gyermek- és ifjúsági táborok, Anyanyelvű színházi tevékenység című célpályázatok, valamint Kalendáriumok kiadása és kisebbségi anyanyelvű internetes honlapok készítése. Az első csoportban több múzeummal és tájházzal kapcsolatos programot is találtunk az áttekintés során (ilyen: tárlatlátogatás a Peresznyei Horvát Múzeumban, Mirjana Miladinovic Stefanovic linzi festő kiállításának megszervezése, illetve Az év műtárgya a Szerb Egyházi Múzeumban – kiállítás szervezése – Budai Szerb Ortodox Egyházmegye, Szerb Egyházi Múzeum, Hagyományőrző falunap a Rába-vidéki tájháznál – Orfalu)
- Az Oktatási és Kulturális Minisztérium fejezet „Esélyegyenlőségi és integrációs programok” fejezeti kezelésű előirányzatából 2009-ben 150 millió forint támogatást biztosít a kisebbségi kultúra támogatására.
- A Pénzügyminisztérium levele említi, hogy a Nemzeti Kulturális Alap a Nemzeti és Etnikai Kisebbségek kultúrája ideiglenes kollégiuma 2009-ben 100 millió forint támogatást oszt szét kisebbségi kulturális programokra. Tudomásunk szerint az említett ideiglenes kollégium jelenleg csak tervezési szinten létezik, tevékenységét a jogi háttér megteremtésével kezdheti meg.

A fenti lista összeállítása és a jelzett pénzösszegek feltüntetése a Pénzügyminisztérium és a Miniszterelnöki Hivatal válaszlevele alapján történt meg. A válaszokban kifejezetten felhívták a figyelmünket arra, hogy összesített adatokkal nem rendelkeznek, a kigyűjtés csupán tájékoztató jellegű.

Ez a tény egyben jelzi, hogy a muzeális intézmények működési és célfinanszírozása nehezen átlátható. Ez még nagyobb gondot jelent a kisebbségi anyagot (is) kezelő intézmények esetében, hiszen ezek anyagi támogatása – ahogy a fentiekben is láttuk – többszörösen összetett, de emellett a pályázati rendszer dominanciája miatt szétaprózódó.

A válaszlevelek alapján kijelenthető, hogy a muzeális intézmények alapvetően rendkívül alulfinanszírozottak. Az Országgyűlés évről évre egyre kevesebb pénzt tud az intézményrendszer támogatására fordítani, a saját bevételek pedig nem elegendőek.

A kincstári finanszírozási rendszer nem veszi figyelembe az országos és megyei múzeumok összetett, sokrétű, széles spektrumú feladatellátási kötelezettségét: a folyamatosan romló költségvetési helyzet mind az épületállomány, mind a gyűjtemények helyzetének ellehetetlenülését váltja ki. A pénzszűke miatt a tudományos és közművelődési tevékenység esetlegesen, a gyűjteménygyarapítás (a régészetet leszámítva) egyáltalán nem tervezhető. A megnövekedett adminisztrációs terhelésnek – a jelenlegi feltételek mellett – csak a szakmai munka rovására tudnak eleget tenni. Ha a muzeológusi szakma továbbra is ennyire súlytalan marad (ami az anyagi megbecsülésre is vonatkozik), félő, hogy képtelenek lesznek a legjobb szakemberek megtartására. Nem halogatható tovább a meglévő gyűjteményekre lebontott, azok nagyságához viszonyított központi normatívák jogszabályban történő rögzítése. Szükséges lenne áttekinteni a muzeális intézmények finanszírozási rendszerét, különös tekintettel a normatív juttatások szempontjából. Az egyik megyei múzeumigazgató szerint a múzeumi normatívával lehet csak tiszta, korrekt viszonyokat teremteni a múzeumi közgyűjteményekben, mert a normatíva az intézmény működési engedélyében meghatározott gyűjteményi jellegnek megfelelően rendeli hozzá a feladatellátáshoz illeszkedve, a minőségi munkavégzéshez elengedhetetlenül szükséges személyi, tárgyi és anyagi feltételrendszert.

Új kiállítások létrehozására, állományvédelemre és gyűjteménygyarapításra évek óta már csak pályázati pénzekből van lehetőség, ez a szakmai munkát – a tervezhetőség hiánya miatt – lényegesen megnehezíti. A válaszadók kivétel nélkül egyetértettek abban, hogy a kisebbségi feladatok ellátása esetén szükséges, hogy ezt külön is finanszírozza a „megrendelő". Ebből az új forrásból fedeznék a speciális kompetenciákat igénylő szakemberek alkalmazásának költségeit, valamint a többletfeladatok ellátásához szükséges anyagi, tárgyi feltételek biztosítását. A támogatás nyújtását a gyűjteménygyarapításon túl elsősorban a közművelődési, közönségkapcsolati, múzeumpedagógiai tevékenység területén tartják szükségesnek. A múzeumvezetők szerint tehát célszerű lenne, hogy a kisebbségi feladatokat is ellátó intézmények céltámogatást kapjanak, de ez nem helyettesítheti az alapellátás feltételeinek megfelelő támogatási rendszer működtetését.

A megyei múzeumnak kisebbségi, közművelődési, módszertani és közösségi központként is funkcionálnia kell. A szakszerű, gyűjteményezési, közönségkapcsolati tevékenység is feltételezi, a kisebbségi nyelve(ke)t értő, a nyelve(ke)t jól beszélő, szakembereket. Kiemelten fontos és extra költséggel járó tevékenység a kutatásszervezés, a gyűjteménygyarapítási munka, a módszertani anyagok kidolgozása, vagy beszerzése, a műtárgyvédelmi és raktározási kapacitás bővítése, a kutatási eredmények "akadálymentesített" közzététele az adott kisebbség nyelvén, korcsoportokra lebontva.

Az Oktatási és Kulturális Minisztérium levelében külön foglalkozik a bázismúzeumok helyzetével. *„Mindhárom intézmény a megyei múzeumi szervezet része; szakmai munkájukat ennek keretében látják el, gondjaik azonosak a hálózatéval (alulfinanszírozottság, szakemberek elbocsátása, ill. elvándorlása a területről, fenntartói koncepció vegyes volta). (…) A finanszírozás mintegy 40-45%-a a megyéknek a központi költségvetésből közgyűjteményi és közművelődési normatívaként utalt összegből származik. Ezen gyűjteményekre vonatkozó külön pénzügyi-jogi szabályozás nincs, az erre a célra fordított pénzeszközök nem különíthetők el az amúgy is egyre szűkösebb költségvetésben. Így nagyon hasznosnak, kívánatosnak tartanánk, ha az országos bázismúzeumok erre a – szokásos megyei múzeumi tevékenységet egyébként is jelentősen meghaladó – feladatrendszerre a kisebbségi célú költségvetési forrásokból többlettámogatást igényelhetnének és kaphatnának. Ugyanilyen*

fontos lenne célzott (meghívásos) pályázatok kiírása számukra akár az NKA, akár a vidékfejlesztés vagy az EU kereteiből."

Egy múzeumigazgató szerint *„az uniós anyagi forrásokban rejlő lehetőség nélkül a jövőben valószínűleg nem tudnánk jelentősebb fejlesztéseket eszközölni"*. Pozitív példaként több intézmény is beszámolt jelentősebb pályázatokról, melyek segítségével komoly infrastrukturális fejlesztést tudtak megvalósítani.

A tájházak ugyancsak komoly anyagi problémákkal küzdenek, ám esetükben ennek alapja eltér az előbbiektől. Ezek a kiállítóhelyek általában nem végeznek aktív gyűjteménygyarapítást, mivel kiállításaik évekig változatlanok, szakmai szempontból egészek, vagyis a koncepcionális bővítésből adódó költségek nem számottevőek. A fő cél esetükben a gyűjtemény, valamint az annak helyet adó épület épségének megőrzése, valamint a tájház „élővé tétele" a különböző rendezvények, tanórák befogadásán keresztül. Ezeken a területeken már komoly anyagi forrásokra van szükség.

A hozzánk érkezett válaszok szerint a fenntartók gyakran képtelenek megfelelő mértékben támogatni intézményüket. A magas üzemeltetési költségek ráadásul határokat szabnak a restaurálási kiadásoknak is, amelyeket – a biztos károsodás elkerülése érdekében – így csak pályázatok útján tudnak fedezni. Ilyen forrásból kívánják megvalósítani a tanórák megtartására szolgáló hely kialakítását, eszköz beszerzését, a különböző rendezvények (például főzőversenyek, honismereti táborok) szervezését is.

Az Oktatási és Kulturális Minisztérium levelében az Alfa-programot és a „Tájházak a közösségért" pályázatot emelte ki, mint a finanszírozási nehézségek egyik fejlesztés-centrikus megoldását. Ezzel az állásponttal több általunk megkérdezett intézmény vezetője is egyetértett; szerintük a „Reneszánsz év" keretében, 2008-ban az Oktatási és Kulturális Minisztérium által kiírt „Tájházak a közösségért" pályázat „a tájház mozgalom létrejötte óta a legnagyobb és legeredményesebb vállalkozás". Szablyár Péter szerint sikerének záloga a valós igények és szükségletek pontos felmérése és erre alapozva a súlypontok megállapítása volt. Általános felismeréssé vált az a tény, hogy a múzeumokban és kiállítóhelyeken őrzött műtárgyállomány állapota és dokumentáltsága kell, hogy a középpontban álljon. A pályázat kiemelten támogatott tevékenységei között szerepelt a tájházak állandó kiállításainak megújítása, az ehhez szükséges műtárgyvédelmi, restaurálási munkák segítése megfelelő szakértelemmel rendelkező külsős munkatársak bevonásának lehetőségével. A pályázaton elnyert támogatás segítségével igényes, egységesített formátumú, több tájházat bemutató kiadványok jelentek meg, beindult a múzeum-pedagógiai módszerek alkalmazása és infrastrukturális igényeiket (információs pont, ruhatár, vizes blokk, akadálymentesítés) fokozatosan megvalósíthatták. Fontos lépés volt az egyes házak világhálón való megjelenése (www.museum.hu/tajhaz.lap) valamint a néprajz, művelődésszervező képzettségű fiatal munkatársak bevonása. A támogatások odaítélésének egyik meghatározó célja és szempontja volt a hosszabb távú működtetés (fenntarthatóság) feltételeinek megteremtése és ennek a fenntartó által történő garantálása.[93] A pályázaton belül több különböző támogatási célra lehetett pályázatokat benyújtani, melyek a „Mi házunk", „Mi kiállításunk", „Mi programunk", „Mi iskolánk" nevet kapták a megvalósítandó célok alapján. A hozzánk érkezett válaszokban is több helyen említik ezt a pályázati forrást, így sikere a gyakorlati oldalról is igazolható. A Minisztérium válaszlevele szerint az eljárás során *„kiemelt bírálati szempontként szerepelt"* a kisebbségi gyűjtemények támogatása. 15-20 intézmény jutott így mintegy 20 millió forintos

[93] Szablyár Péter: A „Tájházak a közösségért" pályázat értékelése a beszámolási periódusban. Tájházi Hírlevél, 2009.1. szám, 13.o.

támogatáshoz. A levél szerint: *„Javasolni lehet további, a muzeális működési engedéllyel rendelkező helytörténeti gyűjteményeket vagy tájházakat, ill. az őket fenntartó helyi vagy kisebbségi önkormányzatokat támogató pályázatok kiírását, az elkezdett folyamatok folytatását."* A levél példaként említi a Legatum Kft. megőrző és fejlesztő tevékenységét, és kiemeli a menedzser-típusú szemlélet meghonosításának fontosságát. A hasonló kezdeményezések (ROP-os, vidékfejlesztési, stb.) pályázatokkal való segítését szintén javasolják.

Tapasztalataink szerint a jelenlegi fenntartói finanszírozás az esetek többségében nem elégséges az intézmény szakszerű működtetéséhez, a pályázat alapú működtetés és fejlesztés pedig esetlegessége miatt nem jelent megoldást.

Külön kérdés, hogy a működési engedély nélküli intézmények szinte semmilyen forráshoz sem jutnak, így esélyük sincs a fejlesztésre, ezáltal pedig nem tudják elérni a kívánt szakmai színvonalat. Megfelelő válasz hiányában ezek az intézmények elsorvadnak, az általuk kezelt tárgyi és szellemi értékekkel együtt.

Bár nem foglalkoztunk részletesen a szakmai alapú (kutatási, oktatási) programok anyagi támogatásával, de a válaszok alapján úgy tűnik, ezen a területen sem kedvezőbb a helyzet. Tekintettel arra, hogy a minisztérium, az egyetemek és a kutatóműhelyek nem írnak ki anyagilag is támogatott kutatást kisebbségi kultúrával kapcsolatban, még a téma iránt érdeklődő szakértők sem tudnak elég időt szentelni ennek az értékes területnek. Kutatások, tanulmányutak, konferenciák és kiadványok hiányában a terület kikerül az érdeklődés középpontjából, csökken az igény kisebbségi vonatkozású kiállítások iránt, nem történik gyűjteményi anyagfejlesztés.

Az intézményfejlesztés, a gyűjteménygyarapítás és a kutatások ösztönzésének egyik szegmensét több nyugati országban a muzeális intézmények kiegészítő gazdasági tevékenysége adja. Hasonló kezdeményezéssel több intézményben is találkoztunk (terem bérbe adása – Békéscsabai Szlovák Tájház, Magyar Nemzeti Múzeum; múzeumi bolt – Szerb Ortodox Egyházművészeti Gyűjtemény, Néprajzi Múzeum).

A nyugat-európai országban fejlett állami és civil mecénási tevékenység tapasztalható, ennek nagy hagyományokkal bíró intézménye a közmegrendelés. A képzőművészeti mecenatúrának ez a formája Magyarországon sem ismeretlen. A rendszerváltás előtti időszakból történeti előzményként említendő úgynevezett „kétezrelékes" rendelet, napjaink gyakorlatában pedig rokon kezdeményezés a 2005-ben az Oktatási Minisztérium által PPP-konstrukcióban elindított Magyar Universitas Program. Ennek keretében az intézmények és a beruházók a közöttük létrejött szerződésekben vállalták, hogy a magántőke segítségével elindított felsőoktatási fejlesztések összértékének 1%-át a létesítmények részét képező új, kortárs képzőművészeti és iparművészeti alkotások létrehozására fordítják, ezzel jelentősen emelve az új vagy felújított épületek esztétikai színvonalát. A program keretében 2008-ig 600 millió forint értékben készültek műalkotások.[94] Az állam ilyen irányú finanszírozó tevékenységét a hatályos jogszabályok is elősegítik. A közbeszerzésekről szóló 2003. évi CXXIX. törvény például kifejezetten foglalkozik a közmegrendelések[95] kérdésével, azok lehetséges körével, a

[94] Előterjesztés a Kormány részére a kortárs képzőművészeti és iparművészeti alkotások létrehozását segítő közmegrendelésekről szóló törvényjavaslatról. Az Oktatási és Kulturális Minisztérium tervezete. Forrás: https://www.okm.gov.hu/letolt/elektronikus_ugyintezes/kozmegrend_terv_080326.pdf

[95] A közbeszerzésekről szóló 2003. évi CXXIX. törvény 13/A §-a szerint a közmegrendelés: közösségi célokat szolgáló, az éves költségvetési törvényben a Miniszterelnökség és a minisztériumok fejezeteibe tartozó központi

Kormány pedig a 404. § (1) bekezdése alapján jogosult rá, hogy rendeletében szabályozza ennek eseteit. Az erre vonatkozó felhatalmazást a közbeszerzési törvény már 2009. április 1-óta tartalmazza, de még nem született meg a jogszabály. Az Oktatási és Kulturális Minisztérium ugyan korábban beterjesztette a Kormány elé a kortárs képzőművészeti és iparművészeti alkotások létrehozását segítő közmegrendelésekről szóló törvényjavaslatot, de az végül nem került az Országgyűlés elé. A tervezet szerint a közmegrendelés magyarországi bevezetésének célja lenne, hogy emelje a közösségi célú létesítmények esztétikai színvonalát, segítse a kortárs képzőművészet értékeinek széleskörű megismertetését, az építészet és a társművészetek együttműködését. Ezzel hozzájárulna a vizuális kultúra fejlesztéséhez, a kedvező országimázs kialakításához és a turisztikai vonzerő növeléséhez, az ország versenyképességének fokozásához, nem utolsó sorban pedig jelentős és folyamatos munkalehetőséget biztosítana az alkotóművész-társadalomnak és a háttériparnak, elősegítve a magyar kortárs művészet pozícióinak megerősítését az európai kulturális piacon.

Vizsgálatunk során arra a megállapításra jutottunk, hogy a muzeális intézmények számára juttatott támogatások mértéke a működés feltételeinek biztosítására éppen elegendő, de a további forráskivonás a rendszer épségét veszélyezteti. A fejlesztéshez szükséges összegeket a múzeumok nem tudják civil adományokból vagy üzleti tevékenységből pótolni, így egy másik állami csatornán, a pályázatokon keresztül próbálnak új forráshoz jutni. Ezek viszonylag nagy számban állnak a múzeumok rendelkezésére, de gyakran nem az igényeknek megfelelő célra írják ki azokat. A pályázatokról a kisebb intézmények ráadásul csak későn értesülnek, és anyagi helyzetük illetve speciális igényeik miatt nehezebben találnak ezek között megfelelőt.

Kisebbségi jogi szempontból kettős a helyzet: az összetettebb intézmények kedvező feltételekkel rendelkeznek, de céltámogatások híján nem tudnak pénzt fordítani a kisebbségi kultúra kutatására, az anyagok gyűjtésére. A helyi intézmények működési feltételei ugyancsak bizonytalanok, de nincs konkrét gyűjteményfejlesztési igényük, a forrásokat programszervezésre fordítanák. A fentiek alapján célszerű lenne a stabil szervezeti működés és a szakmai, valamint a közönségszolgáltatói tevékenység anyagi hátterének biztosítása érdekében külön forrást rendelni a kisebbségi feladatok ellátására.

7.4. Működési engedély

Vizsgálati megállapításaink között az intézmények működési engedélyének témakörével önállóan is foglalkoznunk kell. A közművelődési törvény igen szigorú feltételekhez köti az intézmények működtetését; amely intézmény nem tud ezeknek a standardoknak megfelelni, az nem kaphatja meg a működési engedélyt. A törvény megfogalmazása szerint muzeális intézmény alapításához, illetve már létező intézmény muzeális intézménnyé nyilvánításához az Oktatási és Kulturális Minisztériumot vezető miniszter engedélye szükséges. A működési engedélynek tartalmaznia kell az intézmény elnevezését, tulajdonosának, fenntartójának nevét, szakmai besorolását, gyűjtőkörét és gyűjtőterületét, valamint elhelyezését. A működési engedélyben foglaltak megváltoztatása csak a működési engedély módosításával lehetséges.

---

költségvetési szervek által megvalósított, vagy általuk többségi részben közvetlenül támogatott építési beruházások, vagy építési koncesszió esetén a beruházással szervesen összefüggő, vagy annak környezetében elhelyezendő, a közmegrendelési pályázat kiírása, illetve az alkotás beszerzése évének első napján élő művész által műfaji és technikai kötöttség nélkül megvalósítandó képzőművészeti és iparművészeti alkotás létrehozására, vagy a közösségi célokat szolgáló, vagy a megvalósuló műtárgyhoz kapcsolódó építményben elhelyezendő kortárs képzőművészeti vagy iparművészeti alkotás beszerzésére irányuló, kormányrendeletben kötelezően előírt pályázat.

Működési engedély csak akkor adható, ha a muzeális intézmény tulajdonosa (fenntartója) biztosítani tudja – a miniszter által kiadott szakmai normatíváknak megfelelő – folyamatos és rendeltetésszerű működéshez szükséges feltételeket. Ezen szakmai standardok teljesülését, vagyis a működési engedélyben foglaltak betartását a miniszter által megbízott szakfelügyelő szakfelügyelet keretében ellenőrzi. A muzeális intézmény szakmai besorolásától, minősítésétől függően a miniszter a működési engedély kiadását pénzügyi biztosíték adásához kötheti. A rendszer átláthatósága és ellenőrizhetősége érdekében a működési engedélyeket a muzeális intézményeket nyilvántartó hatóság tartja nyilván, azok meglétét, illetve változásait a hivatalos lapban közzéteszi. A törvény azt is kimondja, hogy állami költségvetési támogatás csak a működési engedéllyel rendelkező muzeális intézmények számára adható.[96]

A minisztérium tapasztalatai szerint a törvény idevágó passzusai, valamint végrehajtásának ellenőrzése, vagyis a szakfelügyeleti rendszer eddig megfelelően biztosította a működési engedéllyel kapcsolatos ágazati feladatok szakszerű ellátását. Az újabb pályázati lehetőségek megjelenése azonban megkívánja a szakmai követelményrendszer pontosítását. Ennek jegyében a minisztérium szakmai részletszabályokat kíván kidolgozni. Jelenleg szakmai egyeztetés alatt áll a muzeális intézmények működési engedélyéről szóló miniszteri rendelet tervezete.[97] A rendelet megalkotásának célja, hogy egységes szakmai kritériumrendszer jöjjön létre, mely mind a működési engedélyt kérők, mind a kérelmet elbírálók számára kiszámíthatóbb, átláthatóbb kereteket teremtene. Az ágazati-szakmai felügyelet és irányítás szempontjából a cél, hogy a fenntartói-tulajdonosi kör, működési és gazdálkodási forma tekintetében egyaránt rendkívül vegyes intézményrendszer egységes szakmai követelmények szerinti működését és elvárható minőségű feladatellátását szolgáló garanciális elemek szülessenek, vagyis létrejöjjenek a múzeumszakmai minőségbiztosítás feltételei. A szakmai besorolásnak megfelelő, világos és egyértelmű szakmai követelmények lefektetése és működési engedélyben történő rögzítése segítené a már működő intézményeket és az intézményt alapítani szándékozókat a működési feltételek kiszámíthatóbb tervezésében. Ezzel a múzeum-használó társadalmi környezet is egységes, elvárható minőségű szolgáltatáshoz juthatna.

A rendelettervezet indokolása hangsúlyozza, hogy az egységes szakmai követelményrendszer érvényre juttatásának az egyik legfontosabb garanciális eleme a működési engedély. A részletszabályok kialakításának az a célja, hogy a muzeális intézmények besorolási szintjeinek megfelelően rögzítsék a működési engedély elnyeréséhez szükséges szakmai követelményeket, minimum-standardokat. Az alapvető szakmai feltételek gyakorlati megvalósulását egy szakértő helyszíni szemle során ellenőrizné. Amennyiben megállapítást nyerne, hogy az intézmény a feltételek bármelyikét határidőben nem teljesítette, a működési engedély visszavonásra kerülne. A rendelettervezetet áttekintve a legtöbb feltétel és követelmény kifejezetten kívánatosnak tűnik a muzeális intézmények megfelelő szakmai színvonalának fenntartása érdekében. Néhány ponton azonban talán túl szigorúak a jogalkotói elvárások. Ebbe a körbe tartozik az a tervezett rendelkezés, hogy a szakmai feltételeknek való megfeleléshez az intézményeknek bizonyos szakmai munkaköröket kell létesíteniük és betölteniük. Ez különösen két intézménytípusnál jelenthet problémát. A közérdekű muzeális kiállítóhelyek esetében a jogszabálytervezet kötelezővé tenné, hogy az intézmény létesítsen múzeumi közművelődési szakember elnevezésű munkakört, amelyet külön törvényben meghatározott képesítéssel rendelkező szakembernek kell betöltenie. A közérdekű muzeális gyűjteményeknek szakági muzeológus szakember munkakört kell létesíteniük. A

[96] 1997. évi CXL. törvény 39. §

[97] 8385/2009. számú előterjesztés a muzeális intézmények működési engedélyéről szóló OKM rendelet tárgyában http://www.okm.gov.hu/main.php?folderID=1282&articleID=232934&ctag=articlelist&iid=1

gyakorlatban számos olyan alacsony költségvetésű intézmény működik, amely ennek a követelménynek egyszerűen képtelen eleget tenni, hiszen nem rendelkezik elegendő pénzügyi kerettel ahhoz, hogy ilyen szakképzettségű alkalmazottat foglalkoztasson. Ez a kérdéskör különösen a tájházakat érinti érzékenyen, amelyek közül sokakat a jogszabály hatályosulásával működési engedélyük visszavonása fenyegetné. Ezen intézmények esetében az időszakosan működő közérdekű muzeális kiállítóhely fogalmának bevezetése jelenthetné a megoldást, amely a működési feltételek meghatározásánál illeszkedne a tájházak iránti látogatói igények idényjellegéhez, és ennek megfelelően tenne engedményeket az intézményi alapfeltételek megvalósulása tekintetében.

Összefoglalva a működési engedély témakörére vonatkozó megállapításainkat, mindenképpen kívánatosnak tartjuk a szakmai standardok pontosabb meghatározását és a követelményrendszer átláthatóbbá tételét, mivel ez a szakmai színvonal emelkedését segítené elő. Kérdés azonban, hogy a jogalkotó az elvárások teljesítéséhez milyen költségvetési fedezetet rendel. Tartani lehet ugyanis attól, hogy elegendő forrás hiányában sok intézmény képtelen lesz teljesíteni ezeket a szigorú követelményeket. Ennek következtében lehetetlenné válik a működési engedély megszerzése, illetve megtartása, ami a további források elérésétől zárja majd el az utat.

7. 5. Szakmai garanciák, szakfelügyeleti rendszer

Vizsgálatunk során többször találkoztunk a muzeális intézmények szakfelügyeletét érintő kritikákkal. A rendszer múltját és jelenét, valamint a 2009-es változással létrejött új helyzetet Nagy László G. Múlt, jelen, jövő – Háttér a muzeális intézmények szakfelügyeletéről szóló új rendelethez című tanulmánya alapján vázoljuk fel.[98] Hasznos információkat kaptunk továbbá a területen működő szakszervezetektől, és a muzeális intézmények vezetőitől is.

A szakfelügyeleti rendszer immár több mint kétszáz éves múltra tekint vissza, hiszen első intézményesült formája, a Múzeumok és Könyvtárak Országos Tanácsa és Főfelügyelősége 1897-ben jött létre. A szakfelügyelet egyes összetevőinek pontos szabályozása azonban csak viszonylag későn jelent meg. Az 1963. évi 9. tvr. alapján készült el az országos múzeumok szakfelügyeleti jogáról szóló 172/1968. (M.K. 17.) MM utasítás, amely az „csúcsintézmények” keretein belül, de a minisztérium irányításával működő szakfelügyeleti hálózatot hozott létre. Az 1960-70-es évek országos múzeumokra épülő, szakáganként szervezett egyszintű felügyeletét a 1980-as évek decentralizációs hulláma kétszintűvé bővítette a területi szakfelügyelet kialakításával. Ez a helyzet a rendszerváltásig állt fenn, ám a fordulat megváltoztatta a tulajdonviszonyokat, és így a kulturális javak kezelésének módját is. Az gyűjteményi anyagok egy része az állami tulajdonból magántulajdonba ment át, alapvetően módosítva a dokumentumok feletti rendelkezési jogot: miközben továbbra is prioritás maradt közkincsek megóvása, az államnak le kellett mondania a közvetlen joggyakorlásról. *„A változások logikusan követelték (volna) meg a szakmai felügyelet új jogi alapokon történő átszervezését és megerősítését; a valóságban azonban inkább ennek az ellenkezője történt. Miközben a vonatkozó rendeletet változatlanul hagyták, azaz a szükséges pontokon sem korszerűsítették, a gyakorlati munkában a szakfelügyelet jogainak értelmezése körüli viták elbizonytalanodást, habozást, »kivárást« jó néhány szakterületen pedig teljes leállást, felbomlást okoztak.”*[99] 1990 és 1997 között nem volt kötelező szakfelügyelet, de a

[98] Nagy László G.: Múlt, jelen, jövő – Háttér a muzeális intézmények szakfelügyeletéről szóló új rendelethez Múzeumi Közlemények, 2008/1. 41-48. o.
[99] Uo. 43. o.

korábbi rendszert nem is szüntette meg a jogalkotó. A törvényt végül csak fél évtizedes késéssel, az új helyzetnek megfelelő szakmai standardok tisztázása után fogadta el az Országgyűlés. Az új közművelődési törvény felhatalmazása nyomán született meg a muzeális intézményekre vonatkozó szakfelügyelet rendjéről szóló 20/1999. (XII.26.) NKÖM rendelet, majd került sor 2000-ben az újjászervezett múzeumi szakfelügyelet felállítására. Az új testület 13, részben szakági (régészeti, néprajzi és agrártörténeti, természettudományi stb.), részben funkcionális (műtárgyvédelmi, közművelődési és múzeumpedagógiai, informatikai stb.) csoportban, csoportonként kettő-hét (összesen 61) fővel működött. A tagok egyetemi végzettséggel és legalább öt éves szakmai tapasztalattal rendelkező szakemberek voltak, akik kinevezésüket a kulturális minisztertől három évre kapták. A szakfelügyelők tiszteletdíját és dologi költségeit a minisztérium fedezte. Tevékenységüket a Múzeumi Osztályon jóváhagyott éves munkaterv határozta meg. A szakfelügyelők a befejezett vizsgálatokról írásos beszámolót, a vezetők ezen kívül a csoport munkája alapján javaslatokat is tartalmazó éves, illetve a három éves ciklust lezáró összesítéseket is készítettek, melyeket a Múzeumi Osztály értékelt, és – intézkedési tervet kérve – közvetített a fenntartók felé.

„Ebben a rendszerben – azon az alapvető eredményen túl, hogy egyáltalán ismét megindult a szakfelügyeleti munka – az 1990 előtti struktúrához képest leginkább két területen volt jelentős az előrelépés. Az egyik, hogy a szinte kizárólag Budapesten található országos múzeumok dolgozói mellett számos, arra érdemes vidéki, megyei múzeumi kolléga is lehetőséget kapott ilyen tevékenységre; másrészt, hogy mivel a szakfelügyelők nem országos múzeumuk jogán és pénzén, hanem egyénként, saját szakmai múltjuk alapján, a minisztertől kapott megbízással és díjazással végezték a munkát, lehetővé vált a legnagyobb, legértékesebb anyagot kezelő központi intézmények szakmai felügyelete, ellenőrzése is, melyek eddig kimaradtak, mivel saját magukat nem ellenőrizhették.”[100] A testület tevékenységének második ciklusa végén revízió alá vették a rendszer működését. A megelőző években számos alapvető problémát sikerült feltárni és megoldani a helyi intézmények szintjén, ráadásul ezen tapasztalatok felhasználásával átfogó, országos megoldások is születtek. A területen tapasztalt nehézségek miatt azonban a rendszer változtatásra szorult. *„Ilyen mindenekelőtt a szakszerűség, jogszerűség elvárt színvonalának növelése. A szakfelügyelők ugyanis – bár tudományterületük kiváló, neves személyiségei – jogi, közigazgatási ismereteiket tekintve ennél jóval szerényebb, hiányosabb tudással rendelkeztek, ami rontotta vizsgálati munkájuk eredményességét. (…) A szakcsoportok némelyike egyik három éves ciklusban sem tudta teljesíteni az akár több száz vizsgálatot ennyi idő alatt. (…) Ugyanakkor a kisebb gyűjtemények, kiállítóhelyek esetében talán még ez a sűrűség sem elegendő: jelenleg mintegy 20 %-uk után »nyomozunk«, mert címük, székhelyük megváltozott a működési engedély kiadása vagy a legutóbbi ellenőrzés óta, ám ezt nem jelezték; esetleg már nem is léteznek, mert – jogszerűtlenül – felszámolták őket a rendszerváltás, a privatizáció vagy egyszerűen a forráshiány következtében.”*[101] Az egyik válaszlevél további információt ad a rendszer történetéhez: *„Az első három éves ciklust (2001-2003) egy év megbízás nélküli állapot követte, amely időszakban a szakfelügyelők gyakorlatilag a korábbi ciklusban kialakított metodika alapján díjazás nélkül látták el feladataikat, majd ezt folytatta a 2005-2007-os ciklus. 2008-ra nem kaptak a szakfelügyelők újabb megbízást, amely a kialakult és működőképes rendszer megbicsaklását jelentette.”*

A hatályos szabályozást a muzeális intézmények szakfelügyeletéről szóló 3/2009. (II.18.) OKM rendelet tartalmazza. A jogszabály több ponton is hasonlóságot mutat a korábbi

[100] Uo. 45. o.
[101] Uo. 47.o.

normával, ennek elsődleges oka azonban nem a változtatási igény hiánya, hanem a rendelet megszületését övező szakmai vitákban kereshető.

Az oktatási és kulturális miniszter a működési engedéllyel rendelkező muzeális intézményekre vonatkozó ágazati szakmai irányítási jogkörét, és ezen intézmények szakmai munkájának fejlesztését muzeológiai szakfelügyelet közreműködésével látja el. A hálózat munkatársai segítségével rendszeresen – de muzeális intézményenként legalább háromévente egyszer – vizsgálja a közművelődési törvényben meghatározott valamennyi szakmai tevékenység szakágankénti folyamatosságát, színvonalát, hatékonyságát, a szakágak egymáshoz viszonyított megfelelő arányát és képviseletét, a kulturális javak védelmének, biztonságának kérdéseit, valamint az intézmény tárgyi és személyi feltételeit. A vizsgálat alkalmával többek között áttekinti a szakmai tevékenységgel összefüggő jogszabályok rendelkezéseinek érvényesülését, a muzeális intézmények működési engedélyében és a tevékenységüket szabályozó egyéb dokumentumokban foglaltak megvalósulását is.

Az állapot felmérése után a szakfelügyelet értékeli a szakágakban, illetve az egyes intézményekben folyó munkát, felméri az eredményeket és a hiányosságokat, majd javaslatot tesz a sikerek elismerésének, illetve a hiányosságok kijavításának módjára. Az eredményeket mérlegelve a szervezet felelősségre vonást is kezdeményezhet az intézmény fenntartójánál. A szakfelügyelet a konkrét értékelő munkán túl szakmai tanácsokkal, javaslatokkal segíti a vizsgálat alá vontat tevékenysége színvonalának emelésében. A szervezet felkérésre közreműködik mind a helyi, mind az országos muzeális szakmai munka fejlesztésében is. Előbbi esetben feladata lehet a muzeális intézmény tudományos tevékenységének elősegítésében (továbbképzések szervezése, szakmai koncepciók összeállítása), a pályázatok elbírálásában, a szakmai célokat szolgáló támogatások rendeltetésszerű felhasználásának ellenőrzésében. Szakmapolitikailag segít többek között a múzeumi terület egészét érintő szakmai irányelvek és jogszabályok előkészítésében, a vitatott szakmai kérdések eldöntésében.

A szakfelügyelőket a miniszter a múzeumi terület szakirányú egyetemi végzettségű, legalább tízéves szakmai gyakorlattal és akkreditált szakfelügyelői tanfolyam elvégzését igazoló tanúsítvánnyal rendelkező elismert szakemberei közül, hároméves időtartamra bízza meg. A szakfelügyeleti tevékenységet szakági szakfelügyelők, továbbá területi szakfelügyelők – régiónként és a fővárosban egy-egy fő – végzik. Működésük szakági csoportjai: régészeti, képző- és iparművészeti, történeti, néprajzi, szabadtéri néprajzi és agrártörténeti, természettudományi, műszaki, technikatörténeti, irodalomtörténeti muzeológia, valamint múzeumi műtárgyvédelem, múzeumi közművelődés, múzeumpedagógia és múzeumi informatika. Ezeket a csoportokat egy-egy szakági vezető szakfelügyelő irányítja, akiknek munkáját területi szakfelügyelők segítik. A szakági szakfelügyelők munkájukat a szakági vezető szakfelügyelők által javasolt, a területi szakfelügyelővel egyeztetett és a miniszter által jóváhagyott éves munkaterv, illetve a miniszter által meghatározott munkaterven kívüli feladatok szerint végzik. Fontos szabály, hogy a szakfelügyelők nem folytathatnak vizsgálatot olyan intézményben, amellyel közszolgálati, közalkalmazotti vagy munkavégzésre irányuló bármilyen egyéb jogviszonyban állnak.

A tervezhető vizsgálatok fajtái:

a) szak- vagy célvizsgálat, amely egy szakág adott intézményen belüli szakmai követelményeinek teljesítésére vagy meghatározott egyedi témákra, feladatokra, ügyekre terjed ki;

b) átfogó intézményi, illetve területi vizsgálat, amely az intézmény által, illetve a területen művelt több, vagy valamennyi szakágában – meghatározott időszakon belül – végzett tevékenységre, a feladatok és folyamatok összességére, összefüggéseire terjed ki;

c) országos témavizsgálat vagy felmérés, amikor a témát egy időben országszerte indokolt megvizsgálni, illetve felmérni, hogy az eredményből általánosítható következtetéseket lehessen levonni, és ennek megfelelő intézkedéseket előkészíteni, illetve tenni.

A szakági vezető szakfelügyelők és a területi szakfelügyelők az előző évben végzett munkáról, az abból levonható következtetésekről és az ezek alapján tett javaslatokról összefoglaló jelentést készítenek, amelyet – a tárgyévi munkaterv-javaslattal együtt – minden év január 31-éig nyújtanak be a minisztériumba. A szakfelügyelet működésének pénzügyi fedezetét éves költségvetési fejezete terhére a minisztérium biztosítja.

Az új szabályozás fontos eredménye az országos múzeumoktól függetlenített szakfelügyelet létrehozása. Ezáltal az országos intézményekre is kiterjeszthető lett az ellenőrzés, feloldva azt a több évtizedes ellentmondást, hogy éppen a legnagyobb, a kulturális tárgyi örökség legértékesebb részét őrző közgyűjtemények maradtak ki a vizsgálatokból. A hatékonyság növekedését célozza a kiderült párhuzamosságok megszüntetése is. *„Megszűnt az egyházi gyűjtemények külön csoportja, amely nem szakág vagy tevékenység, hanem egy tulajdonforma alapján szerveződött; munkáját az ellenőrizendő gyűjtemény jellege szerint képző- és iparművészeti, esetleg a történeti muzeológiai vagy más, szakmailag illetékes csoport veheti át. A múzeumi könyvtárak szakfelügyelete átkerül a Könyvtári Osztály által működtetett, és igen hatékony könyvtári szakfelügyeletbe, a szabadtéri néprajzi muzeológiáé pedig összeolvadt a néprajzi és agrártörténeti csoporttal, amely így a legnagyobb lesz az egyébként nagyjából fele létszámúra csökkenő egységek között. Ez az átszervezés egyben alkalmat adhat a passzívabb tagok cseréjére is (előfordult, hogy szakfelügyelők egész évben egyetlen vizsgálati anyagot sem nyújtottak be); továbbá mód nyílik a jelöltekkel szembeni követelmények szigorítására. A létszám csökkentésével természetesen források szabadulnak fel, amit mindenekelőtt a nagyobb követelményeket teljesítő szakfelügyelők magasabb és differenciáltabb díjazására fordítanánk. A legjelentősebb szervezeti újítást azonban a statisztikai régiónként és Budapesten egy-egy fővel tervezett »második szakfelügyeleti szint« létrehozása jelenti, amelyre szintén a korábbi létszám fent említett csökkentése teremti meg a forrást. Ez – a »területi szint« – nem új találmány: hasonló működött már a rendszerváltást közvetlenül megelőző időszakban, és a lehetőség az 1990-es évek vitáiban szintén felmerült. Az ebben dolgozóknak egyrészt az adott területen működő szakági szakfelügyelőket átfogó, koordináló szerepet szánunk, hogy az ellenőrzések összehangoltabbak és egységesebb szemléletűek legyenek; másrészt a tulajdonosokkal (fenntartókkal) való folyamatos kommunikációt javítanák – annak elsősorban a minisztériumi referensek leterheltségéből adódó hiányait orvosolva.”*[102]

A szakfelügyelet gyakorlati tevékenységével kapcsolatos kérdéseinkre az esetek többségében csak rövid választ kaptunk. Az országos múzeumokban nem merült fel komoly kifogás a rendszer működésével kapcsolatban, hiszen több okból is különleges helyzetű intézményekről van szó. Adottságaik miatt ritkábban folytatnak körükben átfogó vizsgálatot, és munkatársaik között nagyobb arányban jelennek meg a szakfelügyelők is. A Magyar Nemzeti Múzeumban 2007 és 2009 között az intézmény hat munkatársa tevékenykedett szakfelügyelőként országos és regionális szinten. Vizsgálati területeik: a múzeumi informatika, a numizmatika, a műtárgyvédelem, a múzeumi közművelődés, valamint a régészet. A Néprajzi Múzeumban az

[102] Uo. 47-48.o.

OKM tartott szakvizsgálatot 2003-ban. Több használható adatot nem tudtak szolgáltatni a szakfelügyeletről. A Szentendrei Szabadtéri Néprajzi Múzeum szakemberei az elmúlt három évben szabadtéri néprajzi szakfelügyeleti vizsgálatokat végeztek német és szlovák tájházakban, célvizsgálatként. A feltárt hiányosságok jogszabály-módosítást nem igényeltek, de lényeges, támogatást igénylő feladatokra hívták fel a figyelmet. Ilyen volt a szakszerű kiállítás-rendezést és interpretálást segítő képzések szervezése a tájházat működtetők számára, és a kapcsolatok kialakításának elősegítése az oktatási intézményekkel. Dr. Vass Erika (néprajzi szakfelügyelő 2009-től), német nemzetiségi tájházak berendezésével kapcsolatos muzeológiai feladatok ellátásával foglalkozik.

Ezzel szemben a megkérdezett tájház közül tízben még nem volt szakfelügyeleti vizsgálat, és csupán három helyen tudtak biztos dátumot megjelölni, itt 2009-ben, 2008-ban illetve 1991-ben folyt le az utolsó vizsgálat. Az intézményvezetők nem tudtak megnevezni az ellenőrzés kapcsán említésre méltó eredményt.

A szakfelügyeleti rendszer problémáit a leghatározottabban a megyei múzeumok igazgatóságai jelezték, ezeket a vonatkozó részben részletesen ismertettük.

Külön említést érdemel az Országos Közgyűjtemények Szövetségének véleménye, melyet a muzeális intézmények szakfelügyeletéről szóló OKM rendelet 2009. évi módosítása előtt tett. Megítélésük szerint a rendelet módosítása nem segíti elő a szakfelügyeleti rendszer hatékonyabb működését. Az átszervezés következtében a 10 szakági csoportban 30-35 szakfelügyelő működne a továbbiakban, ami a létszámot gyakorlatilag 50%-kal csökkenti. Éppen azoknak a szakfelügyelőknek a számát feleznék meg, akik az adott szakágban országos áttekintéssel, rálátással rendelkeznek. Erősen kérdésesnek tartják a hatékonyság növelése szempontjából a területi szint beemelését is. Nem tisztázott szerintük, hogy a területi szakfelügyelő milyen feladatot lát el a szakági szakfelügyelők jelentéseire alapozva, például egy régész területi szakfelügyelő hogyan tudja vizsgálni a természettudományos gyűjtemények szakszerű működését. A területi szakfelügyeleti szint bevezetését több szempontból is aggályosnak tartják. A rendelet módosítását inkább csak technikai jellegű átdolgozásnak tekintik, ez várhatóan nem eredményezi a szakfelügyeleti rendszer erősödését, hatáskörének bővülését.

Más intézmények is jelezték a szakfelügyeleti rendszer működésének hiányosságait. Szerintük a szakfelügyelőknek 800 muzeális intézményt és 200 tájházat kell rendszeresen felkeresniük, ami mind szakmai, mind anyagi szempontból lehetetlen. A korábbi rendszert, amely szerint a szakfelügyelő munkaidő-kedvezményt és költségtérítést kapott az alkalmazó intézménytől (valamint használhatta annak infrastruktúráját munkája során) teljesen megszüntették, szakemberek szerint napjainkban a minisztériumi költségtérítés ellehetetleníti az érdemi munkát.

Az egyik megyei múzeumigazgató szerint: *„a legfontosabb elem az lenne, ha sikerülne revitalizálni a jelenleg halódó, működésképtelen szakfelügyeleti rendszert. A közeljövőben szükséges volna megszervezni a leendő kisebbségi szakfelügyelők képzését. E nélkül ugyanis legfeljebb elvi lehetőség marad e szakterület tudományos megalapozottságú fejlesztése.”*

Az egyik szakmai szövetség vezetője megoldásként ajánlotta a figyelmünkbe a holland rendszert. Itt egy részmunkaidőben foglalkoztatott muzeológus heti vagy havi rendszerességgel látogatja meg a hozzá tartozó múzeumot, ahol rendszeresen elvégzi a szakmai tevékenységet, illetve fejlesztést/kutatást végez. Hazánkban ilyen típusú

részfoglalkoztatásra a törvényi előírások szerint jelenleg nincs lehetőség. A Magyarországi Tájházak Szövetsége egyébként a hollandiaihoz hasonló programot indított a Debreceni Egyetem néprajzi muzeológus képzésen tanuló egyetemisták részvételével.

Fontos kiemelni végül, hogy a kisebbségi kulturális jogok érvényesülésének alapfeltétele a muzeális intézmények esetében, hogy a szakági csoportokon belül – elsődlegesen a néprajzi, szabadtéri néprajzi, történeti muzeológia, valamint a képző- és iparművészeti muzeológia területén – a kisebbségi területhez is jól értő szakfelügyelőket alkalmazzanak. Enélkül ugyanis legfeljebb elvi lehetőség marad a hazai muzeális intézmények kisebbségi kulturális javakkal kapcsolatos tevékenységének tudományos megalapozottságú fejlesztése.

Az összegzésben jelzett problémák „áttörő" és gyors rendezésére természetesen semmiféle ígértet nem tehetünk. Vizsgálatunknak hosszabb távon lehet hatása, a muzeális intézmények finanszírozási stratégiájának, szakmai problémáinak a megváltoztatásában.

8. Javaslatok

A vizsgálatunkban feltárt, a muzeális intézmények kisebbségi vonatkozású feladatainak ellátását akadályozó nehézségek rövid távú megoldására nem látunk esélyt. Olyan finanszírozási, szakmai és alkalmanként szemléletbeli problémákról van szó ugyanis, amelyek megváltoztatására, megszüntetésére csak hosszabb időtartam alatt nyílik reális lehetőség.

Az alábbiakban azokat a javaslatokat foglaljuk össze, amelyek a vizsgálatban feltárt gondok orvoslását és hiányosságok pótlását segíthetik elő.

A közművelődési törvény módosításával kapcsolatos javaslatok

- Javasoljuk a közművelődési törvény I. számú mellékletének sz) pontjában szereplő, kulturális javakra vonatkozó definíció kiegészítését úgy, hogy abban kifejezetten szerepeljen a kisebbségi közösségek kultúrájára történő utalás is. Tekintettel arra, hogy az említett fogalom a muzeális intézmények feladatainak meghatározásában általában szerepel, a változtatás egyben feladatkör-bővülést is eredményez a szabályozott intézmények körében.

- Javasoljuk, hogy azon muzeális intézmények esetén, ahol a törvény nem említi a kulturális javak védelmével kapcsolatos kötelezettséget, ott is jelenjen meg valamilyen formában a kisebbségi kulturális javakra való utalás. Ennek alapján indokoltnak tartjuk módosítani a közművelődési törvény országos múzeumokra vonatkozó 43. §-át és a területi múzeumokra vonatkozó 46. §-át úgy, hogy azok kifejezetten rendelkezzenek a kisebbségek kulturális értékeinek védelméről.

Az oktatási és kulturális miniszter szakfelügyeleti intézkedésére vonatkozó javaslatok

Javasoljuk, hogy az oktatási és kulturális miniszter ágazati irányítói jogkörében eljárva, a szakfelügyelet közreműködésével segítse elő, hogy azok a muzeális intézmények – szakmai besorolásuktól függetlenül – amelyek jelenleg kisebbségi feladatot látnak el vagy a jövőben indokolt ellátniuk:

- legyenek kötelesek alapító okiratukban, működési engedélyükben, valamint a szervezeti és működési szabályzatukban meghatározni az ellátandó kisebbségi feladatok pontos és konkrét tartalmát.

- célfeladatként – adott esetben a szükséges többletforrás biztosításával – lássák el a kisebbségi kultúra dokumentumainak, tárgyainak szakmailag megalapozott mértékű gyűjtését, rendszerezését, tárolását és bemutatását valamint az ehhez kapcsolódó közönségszolgálati tevékenységet.

- állandó történeti és néprajzi kiállításaik esetében fordítsanak figyelmet a kisebbségi közösségek megismertetésére, így különösen mutassák be a gyűjtőterületen élő vagy élt kisebbségek történetét, illetve építsenek be önállóan vagy kiegészítő jelleggel a különböző nemzetiségek együttélését bemutató anyagot.

- azokon, az elsődlegesen történeti vagy néprajzi tárgyú kiállításokon, ahol valamilyen formában megjelenik kisebbségi tartalom, ott összefüggéseiben is tüntessék fel a kisebbségi közösségek szerepét, illetve az egyes események, személyek, tárgyak nemzetiségi, etnikai kötődését.

A Kisebbségi törvény módosításával kapcsolatos javaslat

- Javasoljuk, hogy a Nektv. 6/A. § (2) bekezdésének f) pontjában található kisebbségi kulturális intézmény fogalmát a vizsgálatban tett megállapítások figyelembe vételével pontosítsák. Ennek keretében többek között indokoltnak tartjuk meghatározni az ebbe a körbe tartozó intézmények típusait szakterületenként, és az ezek által kötelezően ellátandó feladatok körét.

A bázismúzeumokkal kapcsolatos javaslatok

- Javasoljuk a bázismúzeumok jogi helyzetének rendezését. Ehhez meg kell határozni a bázismúzeumok hatáskörét, feladatait, működési feltételeit és finanszírozási hátterét. A jogi szabályozásra a közművelődési törvény módosításával, a Nektv. rendelkezéseivel összhangban kerülhet sor, előzetesen kikérve az érintett országos kisebbségi önkormányzatok álláspontját.

- Javasoljuk – a fentiek szerint – a közművelődésről szóló törvény V. fejezetének kibővítését egy új szakmai besorolású múzeumtípussal, a „kisebbségi bázismúzeumok” cím alatt; vagy a múzeumok jelenlegi szakmai besorolásának kibővítése nélkül, a múzeumok szabályozását kiegészítve meghatározni a kisebbségi bázismúzeumok speciális jellemzőit.

Finanszírozással kapcsolatos javaslatok

- Javasoljuk egy kifejezetten az önkormányzati fenntartású muzeális intézmények számára adható normatíva bevezetését, melynek mértékét elsősorban az egyes intézmények infrastrukturális és szakmai adottságai határoznák meg. Ez a hosszú távon is kiszámítható támogatási forma elősegítené a tevékenység tudatos tervezését, és közvetlenül hatékonyabbá tenné a pályázati rendszert is. Ez természetesen nem jelentené a teljes elszakadást az önkormányzati költségvetéstől. A testületek a jelenlegihez hasonló, szabad felhasználású kulturális keretből tetszőlegesen

juttathatnának forrásokat a településen működő közgyűjteményi/közművelődési intézményeknek.

- Javasoljuk, hogy – az általános szakmai álláspontok szerint – a kisebbségi feladatokat is ellátó intézmények megfelelő céltámogatásokat kapjanak. Ez természetesen nem helyettesíti az alapellátás feltételeinek megfelelő támogatási rendszer működtetését. Szükségesnek látjuk továbbá plusz támogatás nyújtását a fentieken kívül a közművelődési, közönségkapcsolati, múzeumpedagógiai tevékenység területén is.

- Javasoljuk, hogy írjanak ki a muzeális intézmények és a szakma számára kifejezetten a kisebbségi kulturális értékek kutatását, gyűjtését, bemutatását ösztönző pályázatokat.

A mecénási rendszerrel kapcsolatos javaslat

- Javasoljuk, hogy a közbeszerzésekről szóló 2003. évi CXXIX. törvény 404. § o) pontjának felhatalmazása alapján a Kormány adja ki a közmegrendeléseket szabályozó kormányrendeletet, mely mecénási rendszer a kisebbségi kultúra fenntartásához, új alkotások megszületéséhez is hozzájárulna.

Nyilvántartással kapcsolatos javaslatok

- Javasoljuk, hogy valamennyi muzeális intézményre vonatkozóan mérjék fel a gyűjteményi anyagok kisebbségi tartalmának arányát, valamint az intézmények által végzett kisebbségi tevékenységek körét, ez ugyanis lehetőséget ad a muzeális területen érvényesülő kisebbségi kulturális jogok áttekintésére. Az adatgyűjtést megyei szinten lenne célszerű végezni, hiszen a megyei múzeumok igazgatóságai állnak kapcsolatban a helyi intézményekkel, és munkatársaik megfelelő helyismerettel, szakértelemmel rendelkeznek. Az adatgyűjtésnek természetesen nem csak a már működési engedéllyel rendelkező intézményekre kellene kiterjednie, hanem azokra is, amelyek még nem kaptak működési engedélyt.

- Javasoljuk, hogy a fenti adatok birtokában hozzanak létre egy részletes, teljes körű és nyilvános adatbázist a muzeális intézmények kisebbségi tartalmáról. A megyei szinten összegyűjtött adatokat az Oktatási és Kulturális Minisztérium összegezze. Az eredményeket az ISTAR rendszer által tegyék közzé és küldjék meg a Magyar Művelődési Intézet és Képzőművészeti Lektorátus számára, amely az erikanet.hu téma-specifikus adatbázisában is feltünteti azokat.

- Javasoljuk, hogy az összegyűjtött adatokat legalább évente frissítsék. Ez a folyamat egyrészt a rendszeres szakfelügyelettel összekapcsolva működhetne, másrészt az intézmények is kötelesek lennének bejelenteni minden, a működési körülményeikben bekövetkező változást.

Működési engedéllyel kapcsolatos javaslat

- Javasoljuk, hogy az Oktatási és Kulturális Minisztérium a működési engedélyek kiadásának részletszabályait tartalmazó miniszteri rendelettervezetről – a felmerült észrevételek, kritikák miatt – ismételten egyeztessen a muzeális intézmények szakmai szervezeteivel, szakértőivel. A feltételeket úgy határozzák meg, hogy annak a

kisebbségi feladatot is ellátó közérdekű muzeális kiállítóhelyek és gyűjtemények minél nagyobb számban tudjanak megfelelni.

Szakfelügyelettel kapcsolatos javaslatok

- Javasoljuk, hogy az Oktatási és Kulturális Minisztérium az érintett szakmai szervezetek és muzeológiai szakemberek bevonásával tekintse át a jelenlegi szakfelügyeleti rendszer működését a kisebbségi kulturális jogok érvényesülése szempontjából, és a tapasztalatok felhasználásával – figyelemmel a szakmai véleményekre – vizsgálja felül a hatályos 3/2009. (II.18.) OKM rendeletet.

- Javasoljuk, hogy a téma hazai szakértőinek köréből bízzanak meg olyan szakfelügyelőket, akik kifejezetten a kisebbségi feladatot ellátó muzeális intézményeket, valamint a muzeális intézmények kisebbségi vonatkozású feladatellátását vizsgálnák és segítenék tevékenységüket.

Speciális problémához kapcsolódó javaslatok

- Javasoljuk a 13 kisebbségi közösség közös, nemzetiségi múzeumnak is helyet adó kulturális intézményének megalapítását.

- Javasoljuk, hogy az Oktatási és Kulturális Minisztérium tekintse át a Roma Integráció Évtizede Program Stratégiai Tervhez kapcsolódó, egy komplex, roma múzeumot is magába foglaló országos roma kulturális központ létrehozását előirányzó kormányzati döntés – a 1105/2007. (XII. 27.) Korm. határozat V. rész 4. pontja – megvalósításának feltételeit és menetét. Ennek során egyeztessen az Országos Cigány Önkormányzattal, valamint azon állami és önkormányzati intézményekkel, illetve társadalmi szervezetekkel, amelyek néprajzi, képzőművészeti vagy egyéb roma gyűjteménnyel rendelkeznek.

- Javasoljuk, hogy a tatai Német Nemzetiségi Múzeum tárgyi emlékeinek megmentése érdekében az Oktatási és Kulturális Minisztérium, a fenntartói jogot gyakorló Komárom-Esztergom Megyei Önkormányzattal közösen, együttműködve a Magyarországi Németek Országos Önkormányzatával dolgozzon ki egy cselekvési tervet az intézményben feltárt problémák haladéktalan megoldása érdekében.

A muzeális intézmények kisebbségi vonatkozású feladatainak fejlesztése, hosszú távú stratégiája

- Javasoljuk, hogy a muzeális intézmények kisebbségi szempontú fejlesztése párhuzamosan, a különböző intézménytípusokat egyidejűleg érintve, több megoldást kidolgozva és kipróbálva történjen. Szükségesnek tartjuk, hogy vizsgálatunkat is felhasználva, kezdődjön szakmai vita e témakörben, és ennek alapján a Kormány egy hosszú távú stratégia dolgozzon ki – a muzeológiai szakmai szervezetek, kisebbségi szakértők és az országos kisebbségi önkormányzatok bevonásával – a muzeális intézményrendszer kisebbségi vonatkozású fejlesztésének lehetőségeiről: szakmai tartalmáról, jogszabályi és finanszírozási hátteréről.

„A közművelődés a polgárok iskolán kívüli, öntevékeny, önművelő, megismerő, kultúra elsajátító, művelődő és alkotó célú cselekvése, amely jellemzően együttműködésben, közösségekben valósul meg”.[103]

II. Fejezet
A kisebbségek közművelődése

1. A közművelődési intézmények általános jellemzői

Az Oktatási és Kulturális Minisztérium (OKM) jelenleg érvényben lévő Közművelődési Stratégiája[104] szerint Magyarországon a legutóbbi kulturális állapot-felmérés szerint a különféle kulturális intézmények közül a művelődési házak vonzzák a legnagyobb közönséget, a 14-70 év közötti lakosság fele megfordult valamilyen céllal a művelődési házakban. Ezek az intézmények a legheterogénebb látogatói kört tudhatják magukénak, a lakosság legnagyobb része számára a kultúrához való hozzáférés, a társas, öntevékeny művelődés lehetőségét, sok esetben az egyetlen közösségi együttlétre alkalmas teret jelentik az adott településen, településrészen.

A közművelődési intézményekre[105] és közösségi színterekre vonatkozó szakfelügyeleti jelentéseket összegző elemzések egybehangzóan megállapítják, hogy ezek az intézmények a helyi lakosság számára többnyire könnyen megközelíthetőek, évtizedek óta a közösségi élet, a kulturálódás, a társas együttlét legfontosabb színterei. Az önkormányzatok hozzáállásától és a helyi társadalom gazdasági, műveltségi jellemzőitől függően, a közművelődési feladatellátók három nagy típusba sorolhatók: *dinamikus – stagnáló – lemaradó*. A besorolásnál mind az intézmények tényleges munkájára és ellátottságára, mind a területi elhelyezkedésükből adódó specialitásokra vonatkozó és mérhető adatokat vette figyelembe az OKM Közművelődési Főosztálya. Stratégiai szempontból fontos, hogy a magyarországi települések közel egyharmada nem rendelkezik használható, folyamatosan működő intézménnyel vagy közösségi színtérrel. A statisztikai adatszolgáltatásból és reprezentatív felmérés alapján következtetett adat, hogy mintegy 800 településen nincs épített tere a közművelődési tevékenységnek. Tovább árnyalja a helyzetet, hogy a szaktörvényi szabályozás értelmében a közművelődési feladatellátás önkormányzati kötelezettség, így annak minősége, tartalma egyaránt magán viseli a magyarországi önkormányzatiság minden jellemzőjét. A közművelődési intézmények és a helyi társadalom dinamikája közötti intenzív kapcsolat miatt

---

[103] A muzeális intézményekről, a nyilvános könyvtári ellátásról és a közművelődésről szóló 1997. évi CXL. törvény 1. számú mellékletének q) pontja

[104] Oktatási és Kulturális Minisztérium Közművelődési Főosztály Közművelődési stratégia 2007 – 2013. http://www.erikanet.hu/system//adatbazis_fajl.php?fajl_id=50789&meret=5

[105] Közművelődési intézmény a lakosság közösségi közművelődési tevékenységéhez erre a célra alapított, fenntartott, működtetett, megfelelő szakmai, személyi, infrastrukturális feltételekkel és alapító okirattal rendelkező költségvetési szerv, vagy egyéb fenntartású intézmény. Közösségi színtér adott helyen rendszeresen működő intézmény-rész vagy egyéb jogállású létesítmény (helyiség együttes, épület), mely a helyi lakosság rendszeres vagy alkalmi közművelődési tevékenységének, a lakosság önszerveződő közösségeinek támogatása érdekében önkormányzati fenntartásban, önkormányzatok társulásában vagy közművelődési megállapodás alapján, erre a célra alkalmassá tett és működtetett.

tehát különös jelentősége van mindazoknak az adottságoknak, szolgáltatásoknak és tartalmaknak, melyek az adott lokalitásban éreztetik hatásukat. Ezért is kap kiemelt figyelmet az a problémacsoport, mely a közművelődés „önkormányzat-függőségeként” összegezhető. Nem hagyható figyelmen kívül az az állandósult krízishelyzet, mely az önkormányzatok részéről a nagyszámú átszervezési törekvések, a közművelődési intézmények folyamatosnak mondható létbizonytalanságának, a „népművelő-kultúraközvetítő-művelődésszervező” életpálya perspektívátlanságának tünet-együtteseként összegezhető. Az ágazati stratégiában azoknak a folyamatoknak a megerősítése szükséges, melyek eredményeként a helyi önkormányzatok érdekeik, érdeklődésük, preferenciáik és támogatásaik előterébe helyezik a közművelődési feladatellátást.

Az idézett dokumentum szerint: *„A művelődési házaknak ma (mint eddig, de ma különösen) az a szerepük, hogy a lakosság széles részének nyújtsák egyrészt a kultúra, különösen a társas, közösségi művelődés, másrészt kulturált társas együttlét lehetőségét.”* A célcsoportokat pedig négy kategóriában határozta meg: azok, akik olyan településen élnek, ahol nincsenek, vagy távol vannak a szakintézmények; a fiatalok, akik még nem alakították ki a maguk megfelelő gyakorlatát, de fogékonyak, és vonzódnak a közösségi tevékenységekhez; a nyugdíjasok, akik szeretnének valamilyen művelődési tevékenységet folytatni és *„mindazon értelmiségi és nem értelmiségi rétegek, akik szenvedélyesen foglalkoznak a kulturális tevékenységgel, és helyet keresnek maguknak.”*

A szakmai összegzések és a pályázati támogatások elemzése alapján egyértelmű, hogy a közművelődés hazai gyakorlatában a legnagyobb igény az ünnepi kultúra, a szabadtéri programok és nagyrendezvények iránt mutatható ki. E programok jelentős helyi, kistérségi, megyei, országos és nemzetközi hagyományokkal rendelkeznek, az érdeklődő közönség száma évi 4 -5 millió között van. Ezek bemutatkozási lehetőséget kínálnak a legjobb öntevékeny csoportok, alkotók és szólisták számára. Egyre fontosabb e kultúraterület szerepe a kulturális turizmus fellendítésében, a helyi értékek egyetemessé válásának folyamatában. Egy-egy ilyen bemutató rangos turisztikai vonzerővé is válhat a megfelelő hozzáállás, partneri viszony és együttműködés eredményeként.

A helyi társadalom dinamikájának pontos jelzője a közművelődés gyakorlatában megvalósuló közösségi aktivitás. A helyi kultúra ápolásában, a helyi közélet szervezésében, a helyi igények szakszerű feltárásában és kielégítésében meghatározó szerepe van a közművelődés intézményeinek, civil szervezeteinek és az itt dolgozó szakembereknek. A statisztikai adatokból is kitűnik, hogy folyamatosan nő az e területen szerveződő közösségek, alkalmak és résztvevők száma. Jelentősen erősíti a közművelődési intézmények beágyazottságát mindazon tevékenységek szervezése, melyek közhasznú ismereteket hordoznak, elősegítik a változó élethelyzetekhez való sikeres alkalmazkodást, hozzájárulnak az életminőség javulásához.

A közművelődés profilját egyre markánsabban határozza meg a nonformális és informális képzésekben vállalt szerepkör. Továbbra is döntő az önkifejezés, kreativitás és néphagyomány kultúrája. Kiszélesedett az amatőr művészeti csoportok tevékenysége, s jelentősen nőtt a résztvevők száma is. A statisztikák és a szakági nyilvántartások által igazolt tény, hogy a magyar közművelődésben folyamatosan, hangsúlyos létszámmal jelen van a művészettel és hagyományápolással aktívan és kreatívan foglalkozó emberek sokasága (művészeti áganként számuk több tíz -, összességében több százezerre tehető). *„A társadalmi kohézió erősítése érdekében a kirekesztéssel szembeni küzdelem, az önhibájukon kívül hátrányos helyzetű csoportok felzárkóztatása, az együtt élő másságok között a kulturális konfliktusok szakszerű kezelése, a társadalmi beilleszkedési zavarokkal küzdők életvezetési problémáinak segítése*

egyre markánsabban jelenik meg a közművelődési intézmények munkájában."[106] A közművelődési intézmények állandó látogatóinak kétharmadát a kiemelten támogatandó csoportok teszik ki. A nyugdíjas klubok, a gyermekrendezvények, a tanfolyamok látogatói, a hagyományőrző csoportok résztvevői, a nemzetiségi és a roma-etnikai csoportok tagjai a fenti célcsoportokat képviselik. A Közművelődési Stratégia szerint a cigány közösségi házak hálózatának kiépítése folyamatos.[107] Több közművelődési intézmény szervez fesztiválokat, tanfolyamokat a cigány-roma lakosság bevonásával. A hazai nemzetiségek önazonosságának megtartásában meghatározó jelentőségű közművelődési tevékenységeik sokfélesége.

A megkeresett intézmények, szervek

Vizsgálatunk során a minisztériumok (Oktatási és Kulturális Minisztérium, Miniszterelnöki Hivatal, Pénzügyminisztérium), közalapítványok (Magyarországi Nemzeti és Etnikai Kisebbségekért Közalapítvány, Nemzeti Kulturális Alap, Magyarországi Cigányokért Közalapítvány) és országos kisebbségi önkormányzatok részére megküldött megkeresések, valamint az interneten fellelt információk alapján megkíséreltük összeállítani azt a listát, mely a kisebbségi közösségek közművelődési feladatait ellátó intézményeket tartalmazza. Mindezek mellett nem hagyhattuk figyelmen kívül azokat az intézményeket sem, amelyek az előző években valamilyen okból kiemelt figyelmet kaptak, vagy a Beszámolóban tettünk róluk említést. Ilyen ügyek voltak a pilisszentkereszti Szlovák Ház ügye, a Móri Közművelődési és Szervező Iroda és a Radó Antal Városi Könyvtár összevonása és vezetői kinevezése körül kialakult probléma, a Méhkeréki Művelődési Ház megszűnése, illetve az Országos/Fővárosi Roma Oktatási és Kulturális Központ (FROKK) jelenleg is futó projektje.

Az intézmények megkeresése során szándékunkban állt minden kisebbségi közösségnek legalább egy kulturális intézményét felkeresni, de látogatást tettünk a Magyar Művelődési Intézetben és a Budapesti Művelődési Központban is, mely a fővárosi lakosság közművelődési szolgáltatásainak biztosítása, a közművelődési szakemberek számára nyújtott szakmai, módszertani tanácsadás mellett a főváros területén élő kisebbségi közösségekkel együttműködve kisebbségi programokat is szervez. A vizsgálat során összesen húsz kulturális intézményt kerestünk fel, ebből egy esetben – a földrajzi távolság miatt – csupán levélben kértünk tájékoztatást, a többit személyesen is felkerestük.

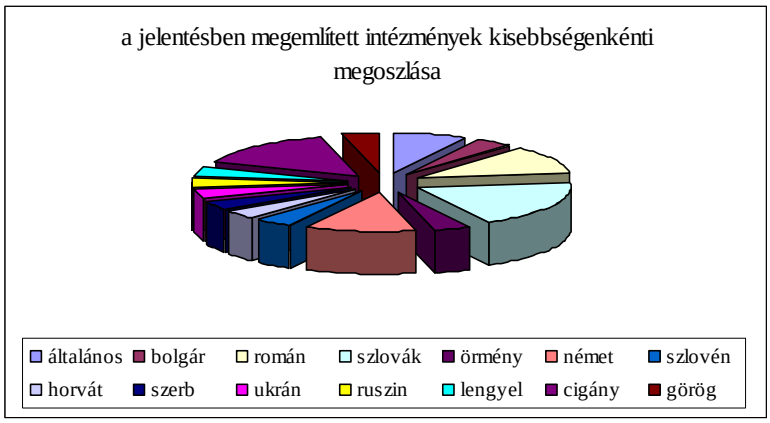

[106] Oktatási és Kulturális Minisztérium Közművelődési Főosztály Közművelődési stratégia 2007 – 2013. 9. p. http://www.erikanet.hu/system//adatbazis_fajl.php?fajl_id=50789&meret=5

[107] Ennek ellenére, vizsgálatunk során megállapítást nyert, hogy a cigány közösségi házak nagy része financiális nehézségek miatt vagy megszűnt, vagy éppen a megszűnés felé halad.

1.1. Az OKM Közművelődési Főosztályának kisebbségeket érintő szerepe

A Közművelődési Főosztály feladatkörébe tartozik a hazai nemzeti kisebbségek összkulturális – közművelődési, közgyűjteményi, és művészeti – szakmai képviselete illetve koordinációja, a kapcsolattartás a kisebbségi kultúra önkormányzati és civil szereplőivel, összefüggésben a kulturális szakdiplomácia nemzeti kisebbségeinket (és határon túli magyar közösségeket) érintő tevékenységével is.

A Közművelődési Stratégia 1.5. „EGYÜTT EURÓPÁBAN – EGYÜTT MAGYARORSZÁGON" pontja foglalkozik *„a határon túli magyar kultúráért való beavatkozással"*, a határon túli kulturális intézmények támogatásával, illetve a magyarországi kisebbségek közművelődésének fejlesztésével. A dokumentumban megfogalmazott cél a Magyar Köztársaság területén élő, magyar állampolgárságú nemzeti és etnikai kisebbségek nyelvének, tárgyi és szellemi kultúrájának, történelmi hagyományainak megőrzése, ápolása és gyarapítása. *„A Magyar Köztársaság területén élő, magyar állampolgárságú nemzeti és etnikai kisebbségek nyelve, tárgyi és szellemi kultúrája, történelmi hagyományai, valamint a kisebbségi létükkel összefüggő más sajátosságaik (...) különleges értékek, megőrzésük, ápolásuk és gyarapításuk nemcsak a nemzeti és etnikai kisebbségek alapvető joga, de a magyar nemzet, végső soron pedig az államok és nemzetek közösségének érdeke is."* [A módosításokkal egységes szerkezetbe foglalt 1993. évi LXXVII. törvény a nemzeti és etnikai kisebbségek jogairól (Nektv.), (Preambulum)] Az ezzel kapcsolatosan megfogalmazott feladat, hogy a Közművelődési Főosztály Stratégiájában felsorolt valamennyi beavatkozásban legyen biztosítva a hazai nemzeti és etnikai kisebbségek bevonása, részvétele. Ennek érdekében: *évente figyelemmel kell kísérni az Nemzeti Kulturális Alap (NKA) gyakorlatát a hazai kisebbségek támogatása terén, mivel a kisebbségi közalapítványok pénzügyi eszközei elégtelenek a jelentkező igények kielégítésére, tekintettel az egyre bővülő kisebbségi intézményi hálózatra és a feladatok nagyságára.* A *közművelődési szakfelügyelet* a megyei, az Általános Művelődési Központ (ÁMK), a kistérségi és önkormányzati *közművelődési feladatellátás ellenőrzése során kezelje kiemelten a kisebbségekkel kapcsolatos tevékenységet*, összevetve az adott területen a kisebbségek részéről jelentkező igényekkel. *A közművelődési szakfelügyelet tevékenysége terjedjen ki a kisebbségi intézményhálózatok munkájának vizsgálatára is*, az intézmények szakmai színvonalának emelése, és mind szélesebb körű közművelődési tevékenység kialakítása érdekében. A célkitűzések megvalósulásában különösen fontos és nélkülözhetetlen a partnerség erősítése az országos szakmai intézményekkel, a civil és az érdekvédelmi szervezetekkel egyaránt. Így a Magyar Művelődési Intézet és Képzőművészeti Lektorátussal (MMIKL), a Hagyományok Házával (HH), a magyarországi nemzeti és etnikai kisebbségek országos önkormányzatainak kulturális intézményeivel, civil kulturális ernyőszervezeteivel, kulturális szakmai szervezeteivel. A kisebbségi közművelődési tevékenység szakmai segítése és a színvonalas munkához a támogatás biztosítása révén gyarapodhat a nemzeti és etnikai kisebbségek közösségi művelődési tevékenysége, tartalmi és formai vonatkozásokban egyaránt, felszámolhatóvá válnak azok a hátrányok, amelyek a hazai kisebbségi kultúrák kutatását, bemutatkozását korábban negatívan befolyásolták. A magyarországi nemzeti kisebbségek kezdeményezései az egyes térségek igényeit figyelembe vevő közművelődési programok szerves részét képezhetik.[108]

[108] Oktatási és Kulturális Minisztérium Közművelődési Főosztály Közművelődési stratégia 2007 – 2013. 22-23. p. http://www.erikanet.hu/system//adatbazis_fajl.php?fajl_id=50789&meret=5

1.2. A kisebbségi kulturális intézmények[109] – közművelődési intézmények

Kutatásunk során fel kívántuk térképezni a kisebbségi kulturális intézményeket, ezért – egyéb szervezetek mellett – megkerestük az Oktatási és Kulturális Minisztériumot, hogy létezik-e valamilyen állami nyilvántartás, adatbázis a közművelődési intézményekről (művelődési házak, művelődési központok, közösségi házak, többfunkciós intézmények stb.). Ezen belül azokról az intézményekről, amelyek alapító okiratában vagy működési engedélyében kifejezetten szerepel a kisebbségi jelleg és/vagy amelyeknek fenntartója a települési-, területi- vagy országos kisebbségi önkormányzat, illetve kisebbségi társadalmi szervezet és/vagy amelyek rendszeresen ellátnak a kisebbségeket érintő közművelődési feladatokat. A minisztérium válasza szerint nincs állami jegyzék a közművelődési intézményekről. Ilyen nyilvántartás vezetését jogszabály nem írja elő, de a Kormány elrendelte az Országos Statisztikai Adatgyűjtési Program (OSAP) keretében azt, hogy évente készüljön jelentés a közművelődési tevékenységekről. A minisztérium szerint egyébként a közművelődési intézmények állami nyilvántartásáról, a muzeális intézményekről, a nyilvános könyvtári ellátásról és a közművelődésről szóló 1997. évi CXL. törvényben lehetne rendelkezni. A jogszabály átfogó felülvizsgálata során kerülhetne mérlegelésre egy ilyen javaslat.

A minisztérium honlapjáról elérhető egy adatbázis[110] (ISTAR, 2008-tól OKM Kulturális Statisztikai Rendszer) – amelyet egyébként a miniszteri válaszlevél nem említ – mely több év összesített adatait tartalmazza az éves közművelődési tevékenységről szóló jelentés keretében.[111] Az ISTAR 2007-ben közzétett táblázatai alapján több mint 3300 közművelődési feladatot ellátó intézmény szolgáltatott adatot. Ebből nemzeti- és etnikai kisebbségi közművelődési feladatot csaknem 1100 intézmény látott el, de olyan közművelődési intézmény, amely csupán egy kisebbséget „szolgált” 31 volt, ebből 18 a cigány, 11 a német kisebbség közművelődési feladatait látta el. A 2008. évi közművelődési tevékenységről szóló jelentés szerint a csaknem 3500 intézmény közül több mint 1300 esetében van kisebbségi tartalom, sok esetben azonban ezek az intézmények – mint az előző évben is – nem csupán egy kisebbséggel kapcsolatban látnak el közművelődési feladatokat. Olyan intézmény, mely csak egy kisebbség közművelődési feladatait látja el, csupán 645 van, melyből 360 a cigány, 193 a német, 45 a szlovák, 25 a horvát kisebbséghez köthető. Az azonban a statisztikából nem derül ki, hogy pontosan milyen kisebbségi közművelődési feladatról lehet szó. A listában a megyei művelődési intézettől kezdve a különféle helyi kulturális egyesületeken és alapítványokon keresztül számos intézmény szerepel. Felmerül ugyanakkor, hogy mennyire megbízható és pontos ez az adatbázis, mert például a Napház „Khamorro” Kisebbségi Klubmozi és Kulturális Intézmény a 2008. évi statisztika szerint nem lát el kisebbségi közművelődési feladatot.

Az Oktatási és Kulturális Minisztérium statisztikai adatgyűjtése mellett a Magyar Művelődési Intézet és Képzőművészeti Lektorátus is foglalkozik a közművelődési intézmények adatainak összegyűjtésével. Célul tűzték ki, hogy elkészítik a *„magyarországi nemzeti kisebbségek kulturális adattárát.”* Az alapcél az, hogy *„a nemzetiségek kulturális közösségei alapadataikkal a magyarországi kulturális élet adatbázisában szerepeljenek, mindenki*

[109] A Nektv. 6/A. (2) bekezdés f) pontja szerint a kisebbségi kulturális intézmény: olyan kulturális intézmény, amelynek feladata elsődlegesen a kisebbségi kultúra, hagyományok és a közösségi nyelvhasználat megőrzése, gyakorlása.

[110] http://istar.okm.gov.hu/, http://kultstat2008.okm.gov.hu/

[111] Az OSAP keretében évente kell statisztikai adatot szolgáltatni a közművelődési tevékenységgel kapcsolatban. Lásd például: 265/2008. (XI. 6.) Korm. rendelet a 2009. évre vonatkozó Országos Statisztikai Adatgyűjtési Program módosított és új adatgyűjtéseiről. 1993. évi. XLVI. törvény a statisztikáról

számára ismertté és elérhetővé váljanak. Ez a lehetőség az önreprezentáción túl széleskörű kapcsolatteremtésre is alkalmat ad."[112] A cél elérését egy, a honlapon közzétett adatlap önkéntes kitöltésével kívánják elérni. Ez azonban a honlap szerint a nemzeti kisebbségi közösségek intézményeit veszi számba, a kitöltendő adatlapon feltüntetett kisebbségek között ugyanakkor szerepel a roma/cigány kisebbség.

Mindezeken felül a Budapesti Művelődési Központ honlapján is létrehoztak egy kisebbségi adatbázist[113], mely a kisebbségek általános leírásán túl, egyebek mellett tartalmazza a közművelődési intézmények jegyzékét is. Azonban csak a budapesti székhelyű intézményeket veszi sorba.

A fentiek alapján egyértelműen látszik az, hogy ugyan a különböző állami intézmények foglalkoznak adatgyűjtéssel, ezt azonban egymástól függetlenül, különféle módon és formában, önkéntes adatszolgáltatásra hagyatkozva teszik, holott a minisztérium szerint adatszolgáltatónak minősülnek a közművelődési tevékenységet alapfeladatként ellátó állami, önkormányzati intézmények, társadalmi szervezetek, gazdasági társaságok, vállalkozások, amelyeknek az OSAP kormányrendeletek alapján adatszolgáltatási kötelezettségük van. A kitöltendő adatlapon felhívják a figyelmet arra, hogy mivel az adatszolgáltatás kötelező, megtagadása, valótlan adatok közlése, valamint a késedelmes adatszolgáltatás büntető, illetve szabálysértési eljárást von maga után. Ez a tény némiképp ellentmond a minisztérium által megfogalmazott válasznak.

Ezt a fenti anomáliát támasztja alá a Szín[114] 2009 augusztusában megjelent számában Talata–Dudás Katalin tanulmánya is, Kulturális intézmények a 30 ezer fő alatti településeken címmel. Eszerint az OKM-statisztika a közművelődést alapfunkciójukként végző szervezetekre helyezi a hangsúlyt, nem pedig arra, hogy ezek tartanak-e fent intézményt. 2006 óta nem is nyújt információt arról, hány művelődési ház/színtér működik az országban. A statisztika beküldése törvényileg kötelező, éves átlagban azonban a települések 21-23%-ról egyáltalán nem érkezik jelentés, nem lehet tudni, hogy ennek a jelentés elmulasztása-e az oka, vagy az, hogy az adott településen valóban semmi sem működik. Azt sem lehetett továbbá tudni, ha egy településről érkezik jelentés, valóban valamennyi érintett szervezet beküldte-e. Az OKM statisztika elvileg információt ad az összes közművelődési tevékenységet végző szervezetről, akár tartanak fent intézményt, akár nem. Emellett rákérdez a különféle programokra és a közönség nagyságára, bizonyos mértékig az összetételére is.[115]

Mindezekből következik, hogy célszerű lenne a közművelődési intézményekről egy olyan adatbázist, jegyzéket összeállítani, mely valóban minden működő intézmény adatait tartalmazná, és ahol a nemzeti-etnikai kisebbségi tartalom lényegesen markánsabban jelenne meg, nem csupán azon kérdés erejéig, hogy *„a tevékenységet ellátó végez-e nemzeti és etnikai kisebbségi közművelődési feladatokat? Ha igen, mely kisebbség körében?"*[116]

Az alábbi táblázat és grafikon a fent hivatkozott OKM statisztika 2007. és 2008. évi jelentése alapján készült.

---

[112] http://www.erikanet.hu/oldal.php?menupont_id=453768&objektum_tipus_id=107
[113] http://kisebbsegek.bmknet.hu/
[114] Szín Közösségi Művelődés. A Magyar Művelődési Intézet és Képzőművészeti Lektorátus kéthavonta megjelenő folyóirata. 2009. augusztus
[115] Talata–Dudás Katalin: Kulturális intézmények a 30.000 fő alatti településeken In: *Szín Közösségi Művelődés.* Budapest, 2009. augusztus, 6. p.
[116] http://istar.okm.gov.hu/kiadvany/1444sum2007.doc

Kisebbség	nemzeti- és etnikai kisebbségi közművelődési feladatot ellátó intézmények száma 2007.	csak egy kisebbség közművelődési feladatait ellátó intézmény 2007.	nemzeti- és etnikai kisebbségi közművelődési feladatot ellátó intézmények száma 2008.	csak egy kisebbség közművelődési feladatait ellátó intézmény 2008.
bolgár	24	0	26	1
cigány	418	18	526	360
görög	24	0	25	1
horvát	77	1	96	25
lengyel	24	0	32	3
német	282	11	331	193
örmény	17	0	22	1
román	43	0	51	6
ruszin	23	0	27	0
szerb	40	0	40	5
szlovák	100	1	111	45
szlovén	11	0	18	5
ukrán	10	0	17	0
összesen	**1093**	**31**	**1322**	**645**
összes adatszolgáltató	**3367**	**31**	**3488**	**645**

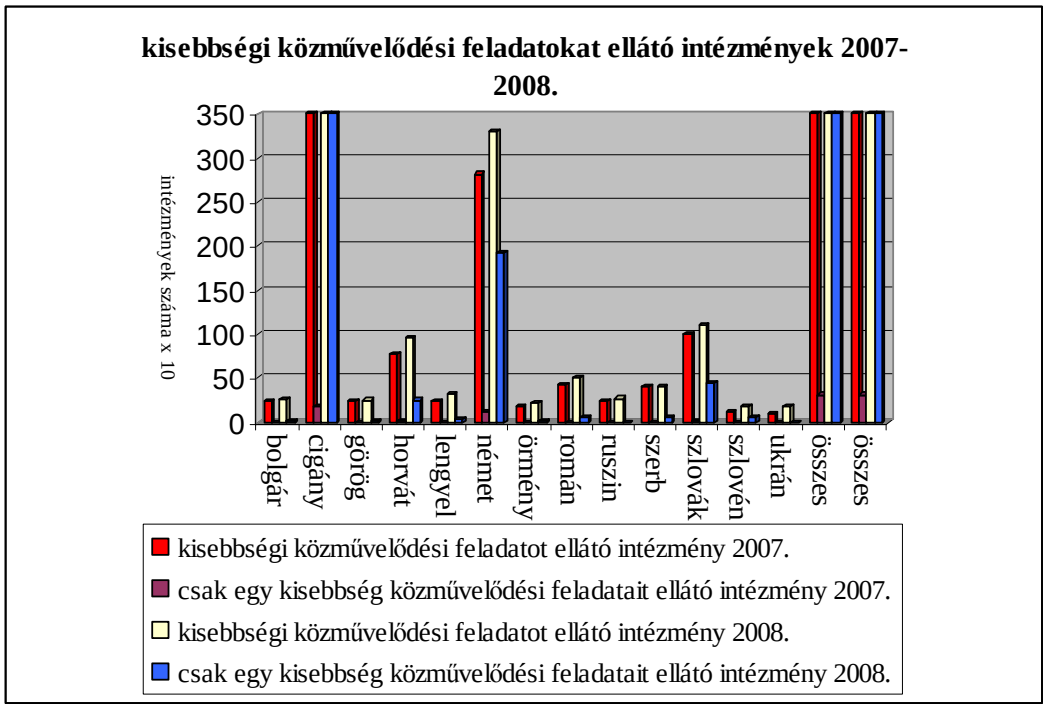

A közművelődési intézményekkel foglalkozó munkacsoport az intézmények listájának összeállításához első körben az interneten fellelhető listákból, adatbázisokból készített el egy kisebb jegyzéket, ugyanakkor azzal a kéréssel fordult az országos kisebbségi

önkormányzatokhoz, hogy az összeállított listát tekintsék át, egészítsék ki és javasoljanak egy fontossági sorrendet, melyek azok az intézmények, amelyeket maguk az érintett kisebbségi közösségek is fontosnak tartanak. A megkeresésre az önkormányzatok egy része nem reagált, így az általunk összeállított, többször kiegészített listát használtuk, és természetesen a személyesen felkeresett intézmények munkatársai is javasoltak továbbiakat, amelyeket aztán személyesen vagy levélben kerestünk meg. Mindkét esetben igyekeztünk kérdőíves módszert is alkalmazni, gondolva az összehasonlíthatóságra. A személyes és levélben történt megkeresések mellett igyekeztünk az internetről, különféle tanulmányokból és szakkönyvekből is információt gyűjteni, valamint a közművelődési intézmények tekintetében is meglehetősen kimerítő részletességgel kértünk tájékoztatást az Oktatási és Kulturális Minisztériumtól, a Miniszterelnöki Hivataltól, a Pénzügyminisztériumtól, Budapest Főváros Főpolgármesterétől, és a pályázatokkal kapcsolatban a Nemzeti Kulturális Alaptól, a Magyarországi Nemzeti és Etnikai Kisebbségekért Közalapítványtól és a Magyarországi Cigányokért Közalapítványoktól is.

1.3. A minisztériumi megkeresések

Az Oktatási és Kulturális Minisztériumnak megküldött megkeresésünkben arra is szerettünk volna választ kapni, hogy a minisztérium rendelkezésére álló információk alapján hogyan változott általában a közművelődési intézmények száma a muzeális intézményekről, a nyilvános könyvtári ellátásról és a közművelődésről szóló az 1997. évi CXL. törvény hatályba lépése óta. Továbbá hány esetben szűnt meg közművelődési intézmény, és ilyenkor, ahogyan a 1997. évi CXL. törvény 81. §-a rendelkezik, a közművelődési intézmény megszüntetéséről szóló önkormányzati döntés meghozatala előtt beszerezték-e a szakminiszter véleményét. Tájékozódni kívántunk arról is, hogy 2007. január 1-je óta e döntéssel kapcsolatban hány esetben kértek minisztériumi véleményt, ezen belül milyen számban voltak érintettek a kisebbségi feladatot (is) ellátó közművelődési intézmények. Jellemzően mivel indokolták a fenntartók az intézmény megszüntetését? A szakminiszter hány esetben nem értett egyet a tervezett megszüntetéssel, illetve elfogadták-e az önkormányzatok ezt az álláspontot vagy azzal ellentétesen döntöttek?

A minisztériumtól ezekre a kérdésekre nem kaptunk választ, így nem derült ki, hogy azért nem kaptunk érdemi tájékoztatást, mert nem szűnt meg intézmény, vagy azért nem, mert ugyan szűntek meg közművelődési intézmények a vizsgált időszakban, azonban az önkormányzatok elmulasztottak szakvéleményt kérni a szaktárcától, vagy nem is tudtak az ide vonatkozó jogszabályról.[117] A minisztérium válasza szerint a fenti kérdések megválaszolásához *„több mint 1500 szakfelügyeleti jelentést, kb. 500 intézmény-átalakítási véleményezést kell elolvasni és a kérdések szerint adatbázis felállítani, majd azokat elemezni, több mint 100 szakfelügyeletet végző szakértő engedélykérelmét kell tanulmányozni és körükben interjúkat készíteni. A közpénzekből nyújtott támogatásokat nyilvántartó szervezet és az OKM költségvetési adatbázisában kell kutatni, valamint 12 év, évenként több mint 3000 statisztikai jelentéséből kell adatokat leszűrni és feldolgozni, amely tudományos kutatói tevékenység csak az ilyen feladatokra is létrehozott háttérintézmények, a MMIKL bevonásával végezhető el idén, amennyiben biztosítható a munkájukhoz szükséges többletforrás, vagy esetleg a jövő évi kutatási tervükbe illeszthető az éves költségvetési támogatásuk terhére.”*[118]

[117] Lásd például a Méhkeréken kialakult helyzetet, ahol az önkormányzat elmulasztotta a minisztérium szakvéleményét kikérni.
[118] Az OKM 2009. augusztus 10-én kelt válaszlevele.

Felmerült az is, vajon a Minisztérium rendelkezésére állnak-e adatok – illetve készült-e az elmúlt években átfogó szociológiai, statisztikai vagy más típusú átfogó helyzetelemzés, tanulmány – a közművelődési intézmények működéséről, személyi és tárgyi feltételeiről, esetleges gyűjteményéről, különös tekintettel azokra az intézményekre, melyek a kisebbségi kultúra értékeinek megismertetésével kapcsolatban látnak el feladatokat. A válaszlevél szerint a közművelődési szakfelügyeleti jelentések kitérnek a vizsgált település, közművelődési feladatellátó kisebbségek körében végzett tevékenységének bemutatására, értékelésére, de e témára vonatkozó összegző tanulmány nem készült.

A közművelődési szakfelügyelettel kapcsolatban megkérdeztük a minisztériumot, hogy az elmúlt három évben az Oktatási és Kulturális Minisztérium által működtetett közművelődési szakfelügyelet végzett-e olyan témavizsgálatot vagy felmérést, amely a kisebbségi közművelődési feladatokat (is) ellátó intézményeket érintette, valamint a szakfelügyelők között vannak-e hazai kisebbségi közösséghez tartozó és/vagy kisebbségi nyelvet beszélő és/vagy a nemzeti és etnikai kisebbségi kultúrához kapcsolódó tudományos tevékenységet folytató szakemberek. Kérdésként az is felmerült, hogy a minisztérium tapasztalatai, a közművelődési szakfelügyelet ellenőrzései, valamint a közművelődési intézmények jelzései alapján milyen problémák jellemzik a hazai kisebbségeket érintő közművelődési feladatok ellátását, az ilyen tevékenységet végző intézmények helyzetét. Ezekre a kérdésekre is azt a választ kaptuk, hogy ezek megválaszolásához olyan mennyiségű anyag áttanulmányozása lenne szükséges, amelyet nem tudnak a jelenlegi körülmények között megoldani.

Arra a kérdésre, mennyire általános az, hogy ha egy közművelődési intézmény kisebbségi tevékenységet (is) végez – de nem kisebbségi önkormányzati fenntartású – az intézményt érintő személyügyi, finanszírozási, esetlegesen gyűjtemény-fejlesztési, közönségszolgáltatási döntések előtt felmérik-e a helyi vagy a megyében élő kisebbségi lakosság igényeit, szükségleteit, az OKM válasza szerint a kérdésben a MEH Nemzeti és Etnikai Kisebbségek Főosztálya rendelkezik hatáskörrel. Az OKM Esélyegyenlőségi Főigazgatóságra ezzel kapcsolatos jogviták miatt azonban nem érkezett megkeresés. (A MEH azonban szintén nem adott érdemi, konkrét választ a fenti kérdésre.)

A kisebbségi feladatot (is) ellátó, a helyi önkormányzat által fenntartott közművelődési intézmény vonatkozásában a Nektv. 28. § (1) bekezdése a helyi önkormányzati rendeletalkotás esetén egyetértési jogot biztosít az adott kisebbségi lakosságot képviselő települési kisebbségi önkormányzatnak. Megkérdeztük azt is, hogy az OKM eddigi tapasztalata alapján a települési kisebbségi önkormányzatok a gyakorlatban élhetnek-e az együttdöntési jogosítványukkal, vannak-e ezzel kapcsolatos jogviták, foglalt-e állást ilyen ügyben a minisztérium. A válaszlevél sajnálatos módon erre a kérdésre sem tért ki.

Arra a kérdésünkre, hogy jellemzően milyen, a kisebbségi feladatokat (is) ellátó közművelődési intézmények tevékenységével, működési problémáival kapcsolatos megkeresések érkeztek az OKM-hez, illetve milyen intézkedések történtek azok megoldása érdekében, a válasz szerint a minisztérium hatáskörét a roma kulturális területen a 1105/2007. (XII.27.) Korm. határozat VI. fejezet 4-7. pontja határozza meg. Az Országos Roma Kulturális Központ (ORKK) koncepciójának elkészítésekor igény merült fel a civil szervezetek részéről, hogy a koncepció elkészítésében a kezdetektől részt vegyenek és javaslataikkal, észrevételeikkel kerüljön megfogalmazásra az erre vonatkozó dokumentum. A tárca a kérésnek maradéktalanul eleget tett. A Roma Integrációs Tanács civil delegáltjainak javaslataival, véleményével készült el az ORKK koncepciója. A minisztérium a nemzetiségi területen egyfelől lehetőségei szerint támogatja a különböző szintű kisebbségi

önkormányzatok és civil szervezetek kérelmeit, másfelől a kisebbségek anyanemzeteivel kötendő kulturális megállapodások, munkatervek, kisebbségi vegyes bizottsági ajánlások ügyében minden esetben az országos önkormányzatokkal egyeztetve alakítja ki véleményét. A minisztérium háttérintézménye a Magyar Művelődési Intézet és Képzőművészeti Lektorátus (MMIKL) 2004 óta roma és nemzetiségi kulturális szakértői tanácsokat működtet, amelynek tagjait a kisebbségi civil szervezetek delegálják. (A Nemzetiségi Tanács és a Roma Szakértői Tanács tevékenységét a későbbiekben részletesebben is bemutatjuk.) Az intézet roma és nemzetiségi részlege napi kapcsolatban áll az önkormányzatokkal és a kisebbségi szervezetekkel.

Tájékoztatást kértünk arról, hogy az OKM Közművelődési Főosztályán dolgozik-e olyan munkatárs, aki a kisebbségi kulturális jogokkal, illetve a kisebbségi tevékenységet (is) ellátó közművelődési intézményekkel kiemelten foglalkozik, esetleg valamely kisebbségi nyelvet beszél. Válaszuk alapján a Közművelődési Főosztályon a nemzetiségi kulturális referens feladatait 2008. február 15-ig látta el, majd az Esélyegyenlőségi Főigazgatóság megalakulását követően a nevezett munkatárs – aki beszél németül, oroszul és ért szlovénul – az eddigi feladataival együtt áthelyezésre került a Főigazgatóság kulturális osztályához, ahol „összkulturális feladatokat” lát el.

Arról is tájékoztatást kértünk, hogy a minisztérium saját költségvetési előirányzatából 2007. január 1-jét követően milyen összeggel, milyen jogcímen támogatta összességében a közművelődési intézményeket. A válasz szerint az Esélyegyenlőségi Főigazgatóság kulturális osztályán a 13 nemzeti és etnikai kisebbség támogatására összesen 30 millió Ft áll rendelkezésre, melyből az elfogadott munkaterv alapján közművelődési, művészeti és közgyűjteményi programokat támogatnak a lehetőségekhez mérten.

A 2009. évi állami támogatással kapcsolatos kérdésünkre, mely szerint milyen összegű állami támogatásban részesülhetnek a kisebbségi feladatot (is) ellátó közművelődési intézmények, a Közművelődési Főosztály azt a tájékoztatást adta, hogy minden évben a költségvetési törvény határozza meg a normatív állami hozzájárulás mértékét a közművelődési területen. A hozzájárulás lakosságszámhoz kötött. Tehát nem az intézményt támogatja az állam, hanem a helyi önkormányzat saját maga dönti el, hogy a normatív állami hozzájárulásból a felsorolt tevékenységek végzésére mennyit fordít. 2009. évben a támogatás összege a helyi közgyűjteményi és közművelődési feladatokra egységesen 87 millió 776 ezer 570 Ft/megye/főváros +350 Ft/fő. A Közművelődési Főosztály e miatt nem tud és nem is látja szükségét nyilvántartást vezetni a közművelődési feladatokra kapott normatív állami hozzájárulás településenkénti összegéről, így nem tartja nyilván a kisebbség lakta települések ez irányú mutatóit sem. A normatív állami hozzájárulásból ténylegesen a közművelődési területre felhasznált előző évi mutatókat a közművelődési statisztikai jelentések alapján lehet megismerni egy speciális keresési program segítségével. (A Magyar Művelődési Intézet és Képzőművészeti Lektorátus éves költségvetését az OKM költségvetése tartalmazza. 2008-évben a módosított előirányzat 1 milliárd 447 millió 420 ezer Ft volt, 2009-ben az eredeti előirányzat 810 millió 190 ezer Ft.)

Az is érdekelt bennünket, mi a minisztérium véleménye a közművelődési intézmények támogatásának jelenlegi rendszeréről, külön kitérve az állami alapítványok által biztosított támogatásokra is. Indokoltnak tartanák-e, hogy a kisebbségi feladatokat is ellátó közművelődési intézmények kiegészítő vagy egyéb támogatást (például speciális céltámogatást, kiemelt alapítványi forrást) kapjanak. Az OKM válaszában hangsúlyozta, kiemelten fontosnak tartja a közművelődési intézmények támogatását. A Nemzeti és Etnikai

Kisebbségi Hivatal mellett működő, 1990-ben létrehozott Magyarországi Nemzeti és Etnikai Kisebbségekért Közalapítvány hivatott a nemzetiségi területen jelentkező kulturális, ezen belül közművelődési feladatok támogatására. 2009-ben a gazdasági helyzet miatt költségvetése kb. 10%-al csökkent. A terület fontosságára való tekintettel a minisztérium fontosnak tartaná a keret legalább az elmúlt évekhez hasonló szintre történő visszaállítását. Az OKM háttérintézménye a Nemzeti Kulturális Alap (NKA) is jelenleg ugyanilyen problémával küzd, ott is csökkent a felosztásra fordítható keret. A Magyarországi Cigányokért Közalapítványnál (MACIKA) mindössze 50 millió Ft-os keret áll rendelkezésre a kulturális, közművelődési feladatok támogatására. A kultúrára, közművelődésre szánt összegek emelését támogatandónak tartják a mindenkori költségvetés függvényében.

Tájékoztatást kértünk arra vonatkozóan is, hogy az egyes országos kisebbségi önkormányzatok által fenntartott információs és dokumentációs központok ellátnak-e közművelődési feladatokat, ha igen, úgy ezekre az intézményekre irányadóak-e a 1997. évi CXL. törvény közművelődési intézményekre vonatkozó rendelkezései. Erre a kérdésre a minisztérium válaszában nem tért ki.

A finanszírozással kapcsolatban felvilágosítást kértünk arról, milyen összegű támogatást fordítottak 2000. január 1-je és 2008. december 31-e között a roma közösségi házak kiépítésére, hány településen jöttek létre, mikor és meddig működtek, milyen mutatószámokkal (kapacitásmutató, teljesítménymutató, eredményességi mutató), jelenleg igényelhetnek-e – és ha igen, milyen forrásból – állami támogatást, amennyiben már nem működnek, jellemzően miért szűntek meg. A válasz szerint a tárca szakmai koordinálásával a TÁMOP, TIOP keretében Roma Közösségi Házak működtetésére nyílt lehetőség a fenntartók számára. Az elmúlt években a MEH Nemzeti és Etnikai Kisebbségek Főosztálya illetékességi körébe tartoztak a roma közösségi házak, továbbá a MACIKA-nál állt rendelkezésre pályázati forrás. (A finanszírozás kérdéseiről, problémáiról a későbbiekben részletesebben is szólunk.)

A Nektv. 6/A. § (2) bekezdésének f) pontja értelmezi a kisebbségi kulturális intézmény fogalmát: *„Olyan kulturális intézmény, amelynek feladata elsődlegesen a kisebbségi kultúra, hagyományok és a közösségi nyelvhasználat megőrzése, gyakorlása.”* A fenntartói jog átadásával-átvételével összefüggő kérdés, hogy egy közművelődési intézmény mikor lát el kizárólag kisebbségi kulturális feladatot (Nektv. 49/A. §). Kértük a minisztériumot, hogy juttassa el állásfoglalását az idézett két jogszabályhellyel kapcsolatban, és véleményét kértük arról, szükséges-e a kisebbségi közművelődési intézmény definiálása, szakmai tartalmának pontosabb meghatározása, jogszabályban történő rögzítése. Az OKM válaszában leszögezte, fontosnak tartják a kisebbségi közművelődési intézmény definiálását, szakmai tartalmának pontosabb meghatározását, jogszabályban történő rögzítését, különös tekintettel a roma közösségi házakra. Konkrét javaslatot a fenti kérdésben nem fogalmazott meg.

Csaknem az összes itt felsorolt kérdést feltettük a Miniszterelnöki Hivatalnak is, értékelhető választ azonban sajnálatos módon nem kaptunk.

A fentebb vázoltak alapján fontosnak tartanánk, ha a minisztérium egyrészt jegyzéket készítene a működő közművelődési intézményekről, különös figyelmet fordítva a kisebbségi közművelődési feladatot is ellátó intézményekre, az intézmények adatszolgáltatáshoz használatos, minisztérium által megfogalmazott adatlapon pedig részletesen rákérdeznének az intézmény által ellátott konkrét kisebbségi feladatokra. Szükséges lenne pontosítani a Nektv. kisebbségi kulturális intézmény definícióját, szakmai tartalmának pontosabb meghatározását is.

1.4. Finanszírozás

A MEH által kétévente megjelentetett, a nemzeti és etnikai kisebbségek helyzetéről szóló jelentés szerint a magyarországi nemzeti és etnikai kisebbségek számára biztosított közvetlen központi támogatásokat a költségvetési törvény tartalmazza. A források az Országgyűlés, a Miniszterelnöki Hivatal és az egyes szaktárcák fejezeti kezelésében lévő előirányzataiban, közalapítványi, feladat- és projektfinanszírozási keretösszegként jelennek meg. A magyarországi nemzeti és etnikai kisebbségek számára biztosított támogatások legfontosabb elemei:

• az országos kisebbségi önkormányzatok éves működési költségeinek fedezetéül szolgáló előirányzat,
• a nemzeti és etnikai kisebbségi civil szervezetek támogatási kerete,
• a kisebbségi intézmények átvételének és fenntartásának támogatási kerete,
• a kisebbségi koordinációs és intervenciós keret,
• a Magyarországi Nemzeti és Etnikai Kisebbségekért Közalapítvány,
• a Magyarországi Cigányokért Közalapítvány,
• a települési és területi kisebbségi önkormányzatok éves működési támogatási kerete,
• a nemzetiségi nevelési, oktatási feladatokhoz elkülönített kiegészítő támogatás kerete,
• nemzetiségi színházak támogatási kerete.

A Nektv. értelmében a magyarországi nemzeti és etnikai kisebbségek országos önkormányzatai az általuk képviselt kisebbség kulturális autonómiájának megteremtése érdekében intézményeket hozhatnak létre és vehetnek át. A nemzeti és etnikai kisebbségek országos önkormányzatai által kizárólagosan vagy részben működtetett kisebbségi kulturális vagy oktatási intézmények működésének, valamint fejlesztésének támogatására, ilyen intézmények alapításának elősegítésére, valamint országos és/vagy regionális tevékenységű kisebbségi intézmények más intézményfenntartótól való átvételének támogatására a költségvetési törvény 2003 óta tartalmaz támogatási előirányzatot. A hatályos szabályozás szerint az országos kisebbségi önkormányzatok működési célú támogatása az Országgyűlés fejezetében található, ezen belül elkülönítve szerepel az országos kisebbségi önkormányzatok által fenntartott intézmények működési célú állami támogatása, kisebbségenkénti bontásban.

2007-2009-ben az Országgyűlés fejezetében szerepeltek az országos kisebbségi önkormányzatok működési támogatására, továbbá az országos kisebbségi önkormányzatok fenntartásában működő intézmények támogatására szolgáló központi költségvetési előirányzatok. Az országos kisebbségi önkormányzatok működési támogatása 2007-ben és 2008-ban egyaránt 913,9 millió Ft-ot tett ki, ami 2009-re 953 millió Ft-ra növekedett. A kisebbségi intézmények fenntartására a központi költségvetés 2007-ben 1404,4 millió Ft-ot, míg 2008-ban 1436,5 millió Ft-ot különített el. A támogatási keret 2009-ben 1507,5 millió Ft-ra növekedett. Az Országgyűlés fejezetében található a nemzeti és etnikai kisebbségi szervezetek, egyesületek éves működésének támogatására fordítható keret (110 millió Ft), melynek pályázat útján történő odaítéléséről évente az Emberi jogi, kisebbségi, civil- és vallásügyi bizottság javaslata alapján az Országgyűlés dönt.

A központi költségvetésben a Miniszterelnöki Hivatal fejezeti kezelésű előirányzatai között szerepel az országos kisebbségi önkormányzatok fenntartásában lévő kisebbségi intézmények alapítása és fenntartása támogatására szolgáló előirányzat. Ez a keret, amelynek támogatási összege 2007-ben 70 millió, 2008-ban és 2009-ben 120 millió Ft volt, az új vagy fejlesztés alatt álló kisebbségi intézmények támogatását biztosítja. Az országos kisebbségi önkormányzatok mindkét évben pályázati úton jutottak az intézményi támogatáshoz.

A kisebbségi koordinációs és intervenciós keret a gyors kormányzati beavatkozást teszi lehetővé a magyarországi nemzeti és etnikai kisebbségi intézmények és szervezetek más forrásból nem finanszírozható támogatása, esetenként krízishelyzeteinek sürgős megoldása céljából. A keret 2007-ben 38 millió, míg 2008-ban 80 millió Ft-ot tett ki, és 2009-ben 195 millió Ft-ra növekedett.

2007-ben a Miniszterelnöki Hivatal – a fejezeti tartalékból biztosított – 120 millió Ft-tal kiegészítette a kisebbségi koordinációs és intervenciós keretet. Az így megemelt keretből 20 millió Ft szolgált a kétoldalú kisebbségi vegyes bizottságok ajánlásaiban szereplő egyes feladatok megvalósításának támogatására.

Az országos önkormányzatok határozatainak előkészítését és végrehajtását, továbbá a gazdálkodásukkal kapcsolatos feladatok ellátását végző hivatali munkaszervezetek felállításához 2007 decemberében a Miniszterelnöki Hivatal az érintett önkormányzatok számára összesen 100 millió Ft támogatást biztosított. 2008-ban a Miniszterelnöki Hivatal – a fejezeti tartalékból biztosított – 110,5 millió Ft-tal kiegészítette a kisebbségi koordinációs és intervenciós keretet. A megemelt keretből 95 millió Ft szolgált a kétoldalú kisebbségi vegyes bizottságok ajánlásaiban szereplő egyes feladatok megvalósításának támogatására, 15,5 millió Ft pedig az egyedi intervenciós kérelmek támogatására.

Az Országos Szlovák Önkormányzat 80 millió Ft támogatásban részesült a Pilisszentkeresztre tervezett Szlovák Ház megvalósításához, míg az Országos Szlovén Önkormányzat 15 millió Ft-os támogatást kapott a felsőszölnöki Szlovén Tájház megvalósításának támogatására.

A közművelődés finanszírozása több forrásból történik. A beszámolási időszakban a költségvetés kisebbségi kulturális célú támogatásai az OKM, a Kisebbségekért Közalapítvány, valamint a Magyarországi Cigányokért Közalapítvány (MACIKA) kezelésében voltak. A kisebbségi célú nevesített források mellett a Nemzeti Kulturális Alap és a Nemzeti Civil Alapprogram is nyújtott támogatásokat a kisebbségek részére. A megyei és települési önkormányzatok — nagyrészt pályázati úton — is támogatták saját forrásaikból a kisebbségek kulturális programjait. A kisebbségek jelentős szerepet töltenek be a régiók külföldi, anyaországi és szomszédos országokkal kiépített kapcsolatainak ápolásában is. A hazai 12 nemzeti kisebbség kultúrájának gondozása 2008 februárjáig az OKM Közművelődési Főosztálya feladatkörébe tartozott, majd azt követően átkerült az Esélyegyenlőségi Főigazgatóság Esélyegyenlőségi Kulturális Osztályához. A nemzeti kisebbségek kulturális kezdeményezéseinek támogatására 2007-ben és 2008-ban 10-10 millió Ft-os keretösszeg állt rendelkezésre, mely forrásból 2007-ben 18, 2008-ban 15 egyedi kérelmet támogatott a minisztérium. 2008-ban a Főigazgatóság két saját, interetnikus kulturális rendezvényének költségeit is e keretből fedezte. A roma kultúra támogatása az OKM Esélyegyenlőségi Főigazgatóságának feladata, munkatervük a Roma Integráció Évtizede Program Stratégiai Tervhez kapcsolódik. 2007-ben a Főigazgatóság roma közművelődési, kulturális programokat, így jubileumi rendezvényeket, filmfesztivált, nemzetközi zenei fesztiválokat, rajz- és festménypályázatot, roma képzőművészeti és irodalmi esteket támogatott. A szaktárca 3 millió Ft-tal járult hozzá a Magyar Nemzeti Galériában bemutatott „Az emlékezés színes álmai” című kiállítás megrendezéséhez. A Főigazgatóság 2008 folyamán további 20 millió Ft-tal támogatta azokat a roma kulturális programokat és kezdeményezéseket, amelyek a minisztériummal közös szervezésben valósultak meg.

A Magyarországi Cigányokért Közalapítvány 2007-ben és 2008-ban meghirdette a Roma Kulturális Pályázatát. 2007-ben 46,5, míg 2008-ban 47 millió Ft-ot fordítottak közművelődési feladatok ellátását célzó programok támogatására.[119]

Az OKM és a MEH mellett megkerestük kérdéseinkkel a Pénzügyminisztériumot is. Szerettünk volna konkrét adatot kapni arra vonatkozóan, hogy milyen összeget fordít a Magyar Köztársaság az éves költségvetéséből kulturális feladatok ellátására, és ez hány százalékát jelenti a GDP-nek. A minisztérium válasza szerint 2009-ben 187,1 milliárd Ft-ot fordítottak kulturális tevékenységre és szolgáltatásra, mely a GDP 0,66 %-át jelenti. A tervek szerint 2010-ben ez az összeg 172,2 milliárd Ft lesz.

Arról, hogy milyen összegű (normatív jellegű) támogatásban részesülnek jelenleg a helyi önkormányzati vagy kisebbségi önkormányzati fenntartású közművelődési intézmények, nincsenek összesített adatok, átfogó kimutatások. A Pénzügyminisztérium által csatolt melléklet alapján nem lehet megállapítani, hogy kifejezetten közművelődést szolgáló feladatokra mennyi pénzt kapnak az önkormányzatok. A helyi önkormányzatok közművelődési feladatra 2009-ben összesen 16105,4 millió Ft-ot kaptak. (A közművelődési és közgyűjteményi feladatok magukba foglalják a kulturális javak védelmét, a muzeális intézmények és levéltárak működtetését, a nyilvános könyvtári ellátást és a közművelődést szolgáló feladatokat.)

A tájékoztatás szerint a helyi önkormányzatok közművelődési és kulturális feladatainak támogatási rendszere átalakul 2010-ben. A normatív hozzájárulások között 2009-ben önálló jogcímen szereplő Közművelődési és közgyűjteményi feladatok helyi és megyei/fővárosi feladatellátást szolgáló előirányzatai 2010-ben beépítésre kerülnek a „globális” állami hozzájárulások jogcímeibe a következőképpen:
- a helyi közművelődési és közgyűjteményi feladatok előirányzata a települési önkormányzatok üzemeltetési, igazgatási, sport-és kulturális feladatai jogcím,
- a megyei/fővárosi közművelődési és közgyűjteményi feladatok a megyei/fővárosi önkormányzatok igazgatási, sport-és kulturális feladatai jogcím része lett.

A nemzeti és etnikai kisebbségi szervezetek költségvetési támogatásáról szóló 37/2009. (V. 12.) OGY határozat tartalmazza, hogy az elosztható 110 millió Ft-ból melyik szervezet, egyesület mennyit kap. 195 millió Ft áll rendelkezésre a kisebbségi koordinációs és intervenciós keret előirányzatában. Ez az összeg a magyarországi nemzeti és etnikai kisebbségi intézmények és szervezetek más forrásból nem finanszírozható, kisebbségpolitikai szempontból kiemelten fontos oktatási, kulturális, művészeti, közművelődési, tudományos, hitéleti, média rendezvények, projektek eseti résztámogatására szolgál. A támogatáshoz az országos kisebbségi önkormányzatok pályázati úton juthatnak. /Arról, hogy a támogatott intézmények, rendezvények közül melyek azok, amelyek kulturális tevékenységet folytatnak, a MEH nem tud tájékoztatással szolgálni./

A Magyarországi Nemzeti és Etnikai Kisebbségekért Közalapítvány 462 millió Ft előirányzatából 2009-ben 109,6 millió Ft kulturális célú pályázati támogatást osztott szét.

[119] J/10808. számú BESZÁMOLÓ a Magyar Köztársaság területén élő nemzeti és etnikai kisebbségek helyzetéről (2007. február — 2009. február) 16. p.

1.4. 1. A Nemzeti Kulturális Alap

A Nemzeti Kulturális Alap (NKA) 2007-ben négy, 2008-ban öt, 2009-ben pedig szintén négy pályázatot írt ki közművelődésre. 2007-ben 384,37 millió Ft-ot, 2008-ban 354,025 millió Ft-ot, 2009-ben 316, 618 millió Ft-ot osztottak szét. Megkérdeztük azt, hogy a nyertes pályázók hány százaléka volt – legalább becslés alapján – kisebbségi feladatot (is) ellátó kulturális intézmény, szervezet, illetve, hogy a megítélt támogatás – szintén becslés alapján – hány százalékát nyerték el kisebbségi feladatot (is) ellátó kulturális intézmények, szervezetek. Az NKA-tól azt a választ kaptuk, hogy a számítógépes nyilvántartásukban külön nem jelölik a kisebbségi kulturális célra nyújtott támogatásokat, így csupán kigyűjtés alapján tudták ezt a becslést elvégezni (vagy a pályázó, vagy a pályázati téma nevében szerepelt valamely kisebbség elnevezése). Eszerint kisebbségi kulturális célra (nem csupán közművelődésire) 2007-ben 32,1 millió Ft-ot, 2008-ban 57,3 millió Ft-ot, 2009 első félévében 22,5 millió Ft-ot fordított az NKA. A vizsgálat keretében nem volt lehetőségünk arra, hogy az elmúlt években támogatásban részesült több száz pályázat anyagát átnézzük. Nem tudtuk tehát ellenőrizni, hogy az NKA által adott tájékoztatás teljeskörű és pontos-e, és a feltüntetett összeget valóban csak a hazai kisebbségek kulturális tevékenységére fordították.

Az elmúlt két évben nem volt olyan pályázati felhívás (sem nyílt, sem meghívásos), amely kifejezetten kisebbségi feladatot ellátó kulturális szervezetek, intézmények számára lett volna meghirdetve. Kifejezetten a kisebbségek számára létrehozott kollégium – az NKA Nemzeti és Etnikai Kisebbségi Ideiglenes Szakmai Kollégiuma – 2004 márciusában alakult, két albizottsággal, a Nemzeti Kisebbségi Albizottság, (tagjai voltak az országos kisebbségi önkormányzatok delegáltjai, illetve a NKÖM kisebbségi főosztályának képviselője), és a Roma/Cigány Albizottság (tagjai voltak a NKÖM, az OCÖ, cigány társadalmi szervezetek képviselői, valamint az Esélyegyenlőségi Kormányhivatal Budapesti Irodájának vezetője). A kollégium 100 millió Ft pénzkerettel és döntési jogkörrel rendelkezett a 2004. évi miniszteri keret terhére. A kollégium a rendelkezésére álló keretet az alábbi módon osztotta meg – közös megegyezéssel – a két albizottsága között: Nemzeti Kisebbségi Albizottság: 57%, Roma/Cigány Albizottság: 43%.
A Kollégium 2004-ben összesen 93 millió forintot osztott szét. A pályázatra összesen 633 pályázat érkezett, ebből 95 érvénytelen volt (tartalmi, ill. formai okokból), a támogatott pályázatok száma pedig 341 volt. Országos és regionális kulturális rendezvényekre 2004. március 31–2005. március 31. között a nemzeti kisebbségek esetében összesen 14, 676 millió Ft-ot fordítottak, ennek nemzetiségi megoszlása a következő volt:

Kisebbség	**Támogatás összege**
bolgár	526 000 Ft
szerb	1 435 000 Ft
örmény	150 000 Ft
horvát	1 700 000 Ft
német	4 270 000 Ft
szlovák	1 800 000 Ft
szlovén	363 000 Ft
ruszin	521 000 Ft
román	1 825 000 Ft
ukrán	376 000 Ft
görög	434 000 Ft
lengyel	526 000 Ft
több kisebbség	750 000 Ft
Összesen	**14 676 000 Ft**

A nemzeti kisebbségek esetében a nyertes pályázatok benyújtói általában kisebbségi önkormányzatok, illetve kulturális egyesületek voltak, és csak néhány esetben volt a pályázó művelődési központ, közösségi ház (3 esetben, összesen 378 ezer Ft-os összegben). A roma/cigány kisebbség esetében *„a cigányság helyi, regionális és országos kulturális rendezvényei”* kapcsán, 2004 folyamán 122 pályázatot támogattak, összesen 27 millió forint összegben.

Mivel a Kollégiumot ideiglenes jelleggel, meghatározott pénzkerettel hozták létre, a feladat elvégzését követően megszűnt. Jelenleg a nemzeti és etnikai kisebbségek kulturális támogatása kiemelten nem, hanem a többi szakmai kollégium keretében valósul meg. A kulturális miniszter azonban az NKA kerete terhére 100 millió forintos keretösszeggel ez év szeptemberében újra alapított egy ideiglenes kollégiumot, „Nemzeti és Etnikai Kisebbségek Kultúrája” néven. A kollégium 100 millió Ft támogatást oszt szét kisebbségi kulturális programokra. Az NKA honlapján azonban nem találtunk információt arra vonatkozóan, hogy az ideiglenes kollégium mikor kezdi meg működését.[120]

Arra a kérdésre, hogy az egyes szakmai kollégiumok tagjai között vannak-e olyan személyek, akik a kisebbségi kulturális területet képviselik, illetve esetleg maguk is nyíltan vállalják, hogy valamely kisebbségi közösséghez tartoznak, azt a választ kaptuk, hogy a szakmai kollégiumok tagjai az adott kulturális területet képviselik, azon terület szakemberei. Tekintettel arra, hogy kisebbségi kulturális kollégium jelenleg nincsen, így ezen szakterület képviselői nincsenek jelen a tisztségviselők között. Kisebbségi közösséghez tartozás nyílt vállalásáról nincs tudomásuk.

A miniszteri keret összege 2007-ben 1.861 millió Ft, 2008-ban 1.999 millió Ft, 2009-ben 1.900 millió Ft volt. E keret fölött a miniszter rendelkezik, aki az NKA Ügyrendje szerint ebben az időszakban egyedi pályázatokat támogatott, illetve pályázatot hirdetett, amelyben szakértőket javaslattevő jogkörrel ruházott fel döntése segítségére. 2008. év második felében létrejött a miniszteri tárgyévi keret 10%-ának terhére egy ún. Miniszteri Ideiglenes Kollégium, amely azon miniszterhez érkezett kérelmeket bírálja el, amely ügyekben a miniszter összeférhetetlensége miatt döntést nem hozhat. [121]

1.4.2. A Magyarországi Cigányokért Közalapítvány

A Közalapítvány az általunk vizsgált időszakban (2007-2009 között) minden évben meghirdette a Roma Kulturális Alap pályázatát. 2007-ben mind szervezetek, mind pedig magánszemélyek részére, a 2008-as évtől azonban már csak cigány kisebbségi önkormányzatok és cigány civil szervezetek (önálló jogi személyiséggel rendelkező szervezetek) számára kerültek kiírásra pályázatok. A Roma Kulturális Alap pályázatok pályázati keretösszegét minden évben a Szociális és Munkaügyi Minisztérium (SZMM) a

---

[120] 26/2009 (IV. 27.) számú határozat: A Bizottság egy tartózkodás mellett 7 plusz 1 szavazattal úgy döntött, hogy „Nemzeti és Etnikai Kisebbségek kultúrája” címen új, ideiglenes kollégium létrehozását javasolja Miniszter úr számára. A kollégium kerete – az NKA 2009. évi tartalékkerete terhére – 100 millió Ft. A kollégium tagjainak díjazása az alapító okirat szerint történik: a kollégium kerete terhére a tagok költségtérítésre jogosultak, tiszteletdíjra nem. A kollégiumi delegálási eljárásának lebonyolítására a Bizottság az Országos Szlovák Önkormányzatot javasolja felkérni. http://www2.nka.hu/pages/jogszabalyok/09.html#26

[121] Az NKA 2009. 09.22-én kelt megkeresésünkre küldött válaszlevele alapján

saját költségvetésén belül a „Roma Integrációs Évtized Programra” elkülönített keret terhére biztosította, mely évről évre csökkenő tendenciát mutat. A keretösszeg 2007-ben 50 millió Ft, 2008-ban 47 millió Ft volt, 2009-ben pedig 37,6 millió Ft. Az SZMM a keretösszeg csökkenését az ország gazdasági helyzetének romlásával és a Minisztérium részére rendelkezésre álló források csökkenésével indokolta a Közalapítvány felé.

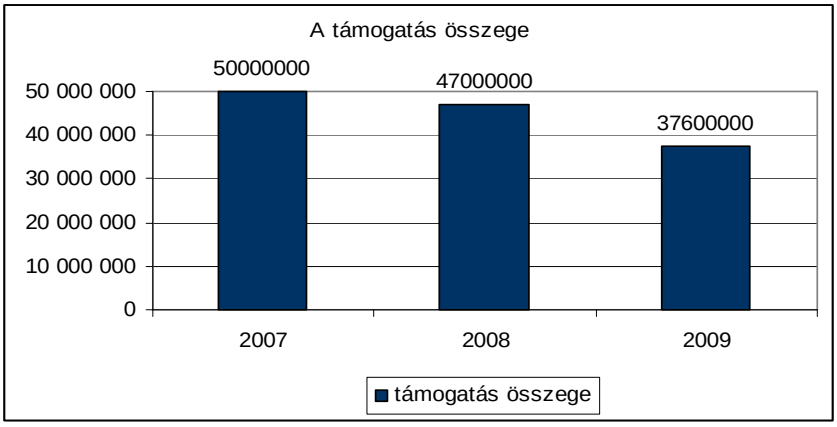

2007-ben a Roma Kulturális Alap pályázatra összesen 408 pályamű érkezett a Közalapítványhoz, amelyből 186-ot magánszemélyek (ebből érvényes volt 107), 222-t szervezetek (érvényes volt 98) nyújtottak be. A Közalapítvány 63 magánszemély pályázatát támogatta, a szervezetek esetében 77 pályaművet támogatott a kuratórium. 2007-ben 6 közművelődési tevékenységet folytató szervezet között 2,6 millió Ft támogatást osztott szét a kuratórium. 2008-ban már csak szervezetek nyújthattak be pályázatot. Összesen 170 db pályázat benyújtására került sor, melyek közül 79 db volt érvényes, és ezek közül a kuratórium 56 pályázatot támogatott. 2009-ben 6 közművelődési tevékenységet végző szervezetnek összesen 5,2 millió Ft-ot ítélt meg a kuratórium. 2009-ben a keretösszeg 37,6 millió Ft volt. A pályázatok benyújtási ideje 2009. szeptember 21-e volt, így a tájékoztatáskor az idei évi pályázatokkal kapcsolatban még nem állt rendelkezésre információ.

A Közalapítvány kuratóriuma és a Szociális és Munkaügyi Minisztérium Roma Integrációs Főosztályának munkatársai közösen határozzák meg azokat a szakmai szempontokat, amelyek alapján dönt a támogatások odaítéléséről. A pályázatok finanszírozása eltérő az általunk vizsgált időszakban. 2007-ben az SZMM a Közalapítvány rendelkezésére bocsátotta, azaz bankszámlájára, egy összegben utalta az akkor esedékes központi költségvetési támogatás összegét, a Minisztérium saját költségvetésében elkülönített forrásokkal együtt. Ennek következtében a Közalapítvány, a kuratórium döntését és a támogatási szerződések megkötését követően a megítélt támogatást azonnal átutalta a támogatott pályázók részére. 2008-ban jelentős változtatást hajtott végre a Minisztérium mind a Közalapítvány központi költségvetési támogatásának, mind pedig a Minisztérium saját költségvetése terhére biztosított támogatás átutalását érintően a 7/2009. (III. 18.) SZMM rendeletében[122] foglaltakra tekintettel. Ettől az évtől kezdődően minden pénzügyi támogatás átutalására két részletben, a Minisztérium Roma Integrációs Főosztályának benyújtott írásbeli kérelem elfogadását

[122] 7/2009. (III. 18.) SZMM rendelet a szociális és munkaügyi miniszter irányítása alá tartozó fejezeti kezelésű előirányzatok felhasználásáról

követően kerülhetett sor. A döntés kiterjedt nem csak a pályázati keretösszegekre, de még a Közalapítvány működési költségére is, melyeket négy egyenlő részletben folyósított a Minisztérium a Közalapítvány részére.

A Roma Kulturális Alap pályázat esetében a megítélt támogatások minden egyes résztámogatásának átutalására csak az előző résztámogatásra vonatkozó teljes körű szakmai, pénzügyi beszámolónak a Közalapítványi Iroda által történt elfogadását követően kerülhetett sor. A résztámogatások összegének lehívását minden egyes esetben külön írásbeli kérelem alapján kezdeményezte a Közalapítvány az SZMM Roma Integrációs Főosztályánál. A megítélt támogatások kifizetése ennek következtében elhúzódott 2009. február és május hónapok között.

A Közalapítványi Iroda a 7/2009. (III. 18.) SZMM rendelet 16. §-ában foglaltakra való hivatkozással 2009 áprilisában kezdeményezte a Minisztérium Roma Integrációs Főosztályánál, hogy azoknak a pályázóknak, akik 1 millió Ft alatti támogatásban részesültek, engedélyezzék a még hátralévő résztámogatások egy összegben történő átutalását, tekintettel arra, hogy a támogatott pályázók részelszámolásainak beküldése lassan és vontatottan zajlott. A Minisztérium hozzájárult az ezen pályázók részére megítélt támogatásoknak egy összegben történő átutalásához. Azon pályázók esetében azonban, akik 1 millió Ft-nál nagyobb összegű támogatásban részesültek, nem engedélyezte az egyösszegű kifizetést, így tíz pályázó részére csak részben került kifizetésre a kuratórium által megítélt támogatás. A Közalapítványi Iroda minden pályázó figyelmét egyénre szabottan is több alkalommal felhívta arra, hogy támogatások átutalási rendjének megváltozása miatt milyen határidők és részkötelezettségek betartására figyeljenek, melyet sajnos önhibájukból elmulasztottak.

Tájékoztatást kaptunk arról, hogy a 2009. évi Roma Kulturális Alap pályázatoknál a kuratórium a 7/2009. (III. 18.) SZMM rendeletben foglaltakra való tekintettel és annak érdekében, hogy a pályázók egy összegben megkaphassák az általuk elnyert támogatást, annak összegét 1 millió Ft-ban maximálták.

A Közalapítvány a Minisztérium döntése alapján 2009-ben sem maga rendelkezett a részére biztosított költségvetési támogatások felhasználásáról és kezeléséről. A Közalapítvány kuratóriuma a pályázati kiírásban foglaltaknak megfelelően 2009. november 16. napjáig döntött a pályázatok elbírálásáról, azonban a megítélt támogatások kifizetésére várhatóan 2010 februárjában kerül sor. Az SZMM a támogatások 2010. évi kifizetését a szaktárcát terhelő tartalékképzési kötelezettséggel magyarázta. [123]

1.4.3. A Magyarországi Nemzeti és Etnikai Kisebbségekért Közalapítvány

A Magyarországi Nemzeti és Etnikai Kisebbségekért Közalapítvány (a továbbiakban: Kisebbségekért Közalapítvány) kiemelten közhasznú szervezetként működik. Fő célja, hogy ösztönözze és támogassa a hazai nemzeti és etnikai kisebbségek fennmaradását, a kisebbségek önazonosságának megőrzését, az anyanyelvi kultúra ápolását, fejlesztését, átörökítését és a kisebbségek tárgyi és szellemi kultúrájának megmaradását. A Kuratórium elnöke mellett tagjai az országos kisebbségi önkormányzatok képviselői, az MTA által delegált személy, az Országgyűlés Emberi Jogi, Kisebbségi, Civil- és Vallásügyi Bizottsága által jelölt két személy, valamint az alapító határozata alapján megnevezett további négy fő.[124]

[123] A Magyarországi Cigányokért Közalapítvány Kuratórium Elnökének 2009.09.14-én kelt válasza
[124] Az MNEKK Alapító Okirata: http://www.kozlonykiado.hu/kozlonyok/Kozlonyok/12/PDF/2009/11.pdf

A Kisebbségekért Közalapítvány költségvetési támogatása 2007-ben és 2008-ban 500–500 millió Ft-ot, 2009-ben 462 millió Ft- ot tett ki.[125]

A Kisebbségekért Közalapítvány válaszlevele szerint 2007-ben és 2008-ban állami költségvetési támogatásként 499,7 millió Ft-ot, 2009-ben (2009. március 1.-2009. december 31.) pedig 410,9 millió Ft-ot kapott.[126]

A honlap[127] szerint 2009-ben a céltámogatásra összesen 109,596 millió Ft-ot fordítottak, az alábbi, témakörönkénti felosztással:

TÉMAKÖR	(Ft)
Anyanyelvű és népismereti gyermek- és ifjúsági táborok	28 363 000
Anyanyelvű kulturális és hitéleti programok	72 860 000
Kalendáriumok kiadásának és kisebbségi honlapok támogatása	4 323 000
Anyanyelvű színházi tevékenység	4 050 000
Összesen	**109 596 000**

Arra a kérdésre, hogy minden kisebbség részére azonos keretösszeg áll-e rendelkezésre, vagy a kisebbségek lélekszáma alapján is történik a differenciálás, azt a választ kaptuk, hogy a kuratórium kizárólag a benyújtott, érvényes pályázatokat bírálja el. Ezek értéke, minősége alapján állapítja meg a támogatás mértékét, előzetes keretszámot, konstruált arányosítást nem alkalmaz.
Az MNEKK által megítélt támogatás kisebbségenkénti felosztásban:

kisebbség	**2007**		**2008**		**2009**	
	megítélt db	**megítélt összeg**	**megítélt db**	**megítélt összeg**	**megítélt db**	**megítélt összeg**
bolgár	19	5 591 521	30	6 048 400	16	1 986 700
cigány	395	59 180 000	305	56 415 700	191	23 149 000
görög	19	2 636 000	10	1 317 130	13	1 353 100
horvát	236	24 575 000	190	24 034 660	156	15 589 100
lengyel	41	5 832 400	42	6 859 700	31	3 301 600
német	425	46 638 000	374	50 064 900	262	30 501 100
örmény	25	2 554 500	23	2 915 180	10	746 983
román	130	16 891 000	108	15 244 800	72	7 357 800
ruszin	28	3 841 734	25	3 848 300	23	2 513 800
szerb	131	18 670 000	89	19 064 000	74	7 145 300
szlovák	149	19 190 389	139	18 343 244	97	10 618 100
szlovén	41	5 069 000	35	5 136 000	28	3 288 300
ukrán	14	2 771 000	12	2 569 330	5	933 000
interetnikus	25	3 160 000	24	3 479 560	10	1 057 000
összesen	**1678**	**216 600 544**	**1406**	**215 340 904**	**988**	**109 540 883**

[125] J/10808. számú BESZÁMOLÓ a Magyar Köztársaság területén élő nemzeti és etnikai kisebbségek helyzetéről (2007. február — 2009. február) 16. p.
[126] Az MNEKK válaszlevele, 2009. szeptember 11. A válaszlevél és a MEH beszámolójában, valamint az MNEKK honlapján közzétett információ szerint, a 2009. évi költségvetési támogatás összege eltérést mutat.
[127] http://www.mnekk.hu/

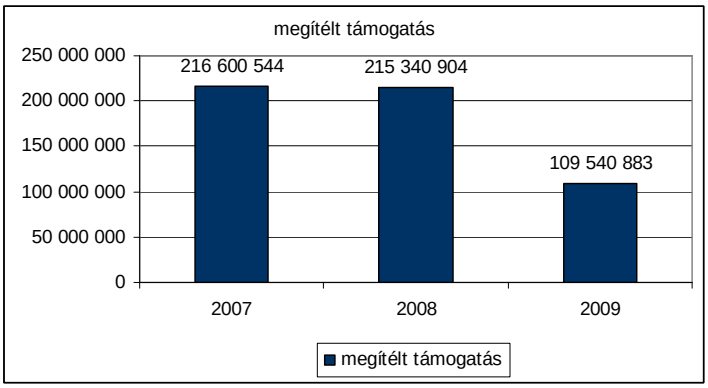

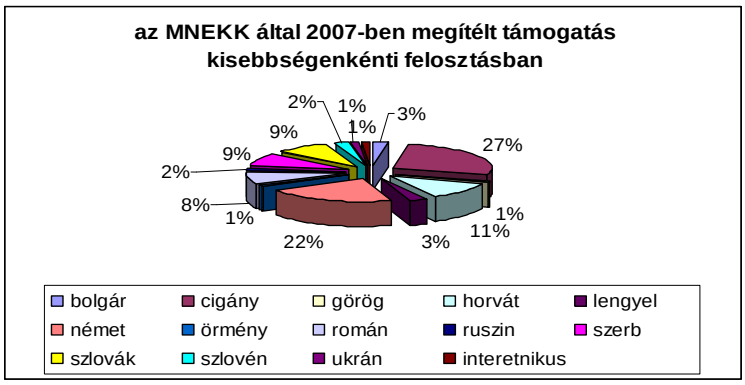

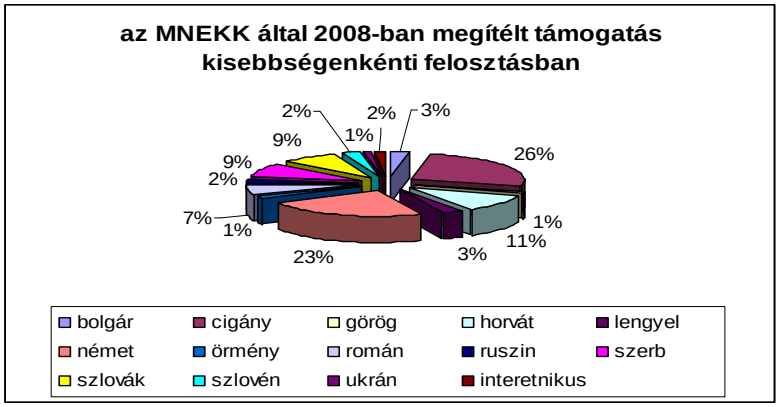

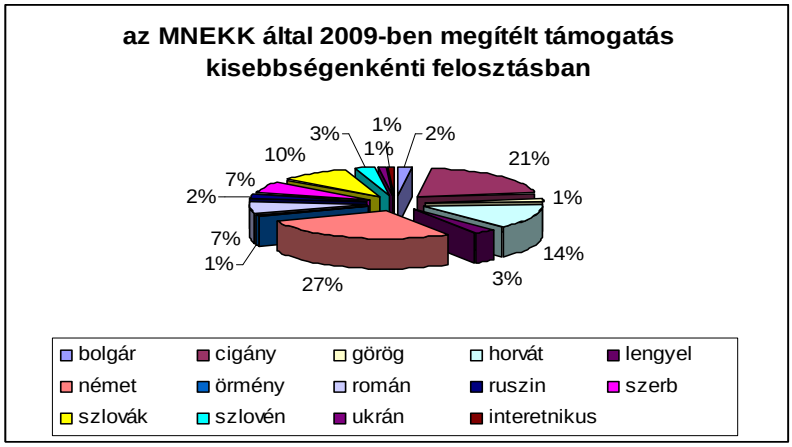

A minisztériumok, közalapítványok és országos kisebbségi önkormányzatok részére megküldött megkeresések, valamint az interneten fellelt információk alapján a munkacsoport

megkísérelte összeállítani azt a listát, mely a kisebbségi közösségek közművelődési feladatait ellátó intézményeket tartalmazza. Mindezek mellett nem hagyhattuk figyelmen kívül azokat az intézményeket sem, amelyek az előző években valamilyen okból kiemelt figyelmet kaptak, vagy a Beszámolóban tettünk róluk említést. Ilyen ügyek voltak a pilisszentkereszti Szlovák Ház ügye, a Móri Közművelődési és Szervező Iroda és a Radó Antal Városi Könyvtár összevonása és vezetői kinevezése körül kialakult probléma, a Méhkeréki Művelődési Ház megszűnése, illetve az országos/fővárosi roma oktatási és kulturális központ jelenleg is futó projektje.

Az intézmények megkeresése során szándékunkban állt minden kisebbségi közösségnek legalább egy kulturális intézményét felkeresni, és látogatást tettünk a Magyar Művelődési Intézetben és a Budapesti Művelődési Központban is, mely a fővárosi lakosság közművelődési szolgáltatásainak biztosítása, a közművelődési szakemberek számára nyújtott szakmai, módszertani tanácsadás mellett a főváros területén élő kisebbségi közösségekkel együttműködve kisebbségi programokat is szervez.

A felkeresett intézmények, helyszíni interjúk alapján a közművelődési intézményekkel kapcsolatban a következő tapasztalatok összegezhetők, illetve a következő csoportosítások tehetők:
A települési önkormányzatok által fenntartott, költségvetési szervként működtetett közművelődési intézmények elsősorban a település többségi társadalmának igényeit elégítik ki, és a kisebbségi közösségek programjaihoz általában csak helyet biztosítanak, de a programok szervezésében nem vesznek részt, a programokat a kisebbségi önkormányzatok, vagy valamely kisebbségi civil szervezet szervezi, (ilyen volt a felkeresett intézmények közül a Jókai Mór Művelődési Központ Budaörsön, vagy a Jozef Gregor Tajovský Általános Művelődési Központ Tótkomlóson).

Az országos kisebbségi önkormányzatok által fenntartott, működtetett közművelődési intézmények esetében többféle intézményről beszélhetünk. Az intézmények egy része egy épületben, egymás mellett működik a kisebbségi önkormányzat hivatalával, a kisebbségi folyóirat, újság szerkesztőségével, egyesületi székhellyel, stb., és a közösségi ház szerep mellett több esetben a könyvtár, levéltár, kiállítóhely, múzeumi gyűjtemény, vasárnapi iskola funkcióját is ellátja, de itt működik az énekkar, a tánccsoport is. A másik csoportot az olyan intézmények jelentik, amelyek esetleg hálózati formában működnek, mint pld. a „szlovák modell”, ahol a Szlovák Közművelődési Központ több regionális központot fog össze, és ahol elkülönülnek, külön intézményeket rendeltek a különböző funkciókhoz (dokumentációs központ, levéltár, kiállítóhely, könyvtár, közművelődési központ). Több esetben azonban ezek a helyek kevésbé élők, mint a mindent egy helyen tömörítő intézmények. Külön megoldást jelent például a német „Zentrum”, amely internetes közösségi portálként is működik, és ezen a módon próbálja szervezni a hazai német közösségek kulturális életét, programjait. Vannak olyan intézmények is, amelyek fenntartását úgy oldják meg, hogy az épület egy részében működő éttermet/szállodát bérbe adva jutnak bevételi forráshoz, így nincsenek kitéve a központi, nem elégséges finanszírozásból eredő problémáknak, például a bolgár vagy a szlovák kisebbség egyik intézményének esetében.

1.5. A Magyar Művelődési Intézet és Képzőművészeti Lektorátus és a Budapesti Művelődési Központ

A közművelődési intézmények bemutatása során nem szabad figyelmen kívül hagynunk azokat az intézményeket, amelyek ugyan elsődlegesen nem minősülnek kisebbségi kulturális intézménynek, de a kisebbségek életében, a kisebbségi kultúra fejlesztésében mégis jelentős szerepet játszanak. E körben két intézmény működését, tevékenységét szeretnénk bemutatni, az egyik a Budapesti Művelődési Központ (BMK), a másik a Magyar Művelődési Intézet és Képzőművészeti Lektorátus. A két intézmény feladatát, tevékenységi körét, fenntartóját, szerepét tekintve lényegesen eltér egymástól, de a kisebbségi kulturális élet fejlesztése szempontjából mindkét intézmény fontos feladatot lát el.

A Budapesti Művelődési Központot (BMK) 1979-ben alapították, hatásköre a fővárosra terjed ki, fenntartója Budapest Főváros Közgyűlése. A Központ feladata a közművelődési szolgáltatások biztosítása a lakosság és a legszélesebben értelmezett közművelődési szakma részére, melybe a szakmai tanácsadás is beletartozik.[128] A BMK tevékenysége alapvetően négy terület köré épül: információs és dokumentációs feladatokat lát el, képzéseket biztosít, módszertani munkát végez, és végül, de nem utolsó sorban nagy hagyományokkal rendelkezik a művészeti programok szervezésében is.

A BMK a kisebbségi kultúra bemutatását, illetve a többségi társadalomnak való átadását 2009-ben egy kiváló programsorozattal tette lehetővé. 2009. március-áprilisban „Nemzetiségi kultúrák a 135 éves Budapesten – Multikulti Budapest” megnevezéssel programsorozatot szervezett. A programsorozat lebonyolításához felkérték a fővárosi kisebbségi önkormányzatokat, és kilencen fejezték ki együttműködési szándékukat (szerb, bolgár, német, örmény, horvát, görög, román, szlovák, lengyel). A programsorozatnak nagy sikere volt. A látogatók aránya programonként 50-150 fő, a kisebbséghez tartozók, illetve többség aránya kb. 45-50% volt. A „multikulti” keretében egyrészt várossétákat tartottak, amely során a különböző nemzetiségi kultúrák „lenyomatait”, emlékhelyeit keresték fel a résztvevők idegenvezető kíséretében, másrészt felolvasóestet, kiállítást, ételkóstolást, filmbemutatást, táncelőadást stb. rendeztek.

2009 szeptemberében jubileumi konferenciát tartottak, amelynek címe: „Kulturális sokszínűség az egyesített városban (a velünk élő nemzetiségek kultúrája és művelődési szokásai tegnap és ma)”. A konferencia meghívott előadói, a téma avatott szakértői, a társadalom- és művelődéstörténet, az urbanisztika és szociológia aspektusából, kerekasztal beszélgetés keretében vitatták meg a témát.

Természetesen a Művelődési Központ a korábbi években is szervezett színvonalas nemzetiségi programokat, így például 2007-ben Újbudai Multikulti kortárs nemzetiségi szemlét szerveztek, amelynek célja volt, hogy elsősorban a XI. kerületben élő kisebbségek és nemzetiségek kortárs kulturális értékeinek, produkcióinak fórumot nyújtson, s lehetőséget teremtsen a közönségnek a kortárs kultúra egy kevéssé ismert oldalával megismerkedni.

A BMK gondozásában működik egy online folyóirat, (www.kaleidoskop.hu), melyen gyakran olvashatóak kisebbséggel összefüggő írások, kisebbségi származású szerzők munkái is. A Központ létrehozott egy kisebbségi adatbázist is.[129] A honlap a hazai nemzetiségi kultúra sokszínűségének megismertetését és a kultúrák közötti párbeszéd érvényesülését kívánja

[128] http://www.bmknet.hu/
[129] http://kisebbsegek.bmknet.hu

elősegíteni**.** A BMK a honlappal elsődlegesen a magyarországi nemzeti és etnikai kisebbségekkel foglalkozó szakemberek munkáját kívánja segíteni, illetve ajánlják a fővárosi kisebbségi közösségek, művészeti csoportok, civil szervezetek tagjainak, a közművelődési és kulturális intézmények munkatársainak figyelmébe is. A honlapon lényegében minden alapvető információ megtalálható a tizenhárom kisebbségről. A kisebbségek csoportján belül külön kategóriák vannak, így megtalálhatók a kisebbségi önkormányzatok elérhetőségei, vezetői, az adott kisebbség szervezetei, a kisebbségi oktatást folytató intézmények, folyóiratok, szerkesztőségek a kisebbségi média elérhetőségei, a kisebbségek ünnepei és a kisebbségi tevékenységgel foglalkozó közművelődési intézmények listája. A „hírek" menüpont alatt nemzetiségi hírekről, programokról tájékozódhat a látogató. A kisebbségekkel összefüggő jogszabályok, nemzetközi egyezmények, kormányzati hivatalok, kisebbségeknek szóló pályázatok listája, kutatások, kiadványok bemutatása, képzések, valamint a külföldi partnerszervezetek elérhetőségei szintén megtalálhatóak a honlapon. Mindezekből látható, hogy a BMK komoly szerepet vállal a kisebbségi kultúra bemutatásában, a többségi társadalom és a kisebbségi közösségek közelítésében.

A Magyar Művelődési Intézet és Képzőművészeti Lektorátus (MMIKL) 1951-ben alakult. Az Intézmény – az Alapító Okirat és a Szervezeti és Működési Szabályzata értelmében – az Oktatási és Kulturális Minisztérium háttérintézményeként működő, közművelődési és alkotóművészeti intézmény. Közművelődési állami feladatként ellátandó alaptevékenységként hozzájárul a közkultúra, a közművelődés tartalmi tevékenységének (az amatőr művészeti mozgalmak és csoportok, az öntevékeny művelődő közösségek, az ismeretterjesztés, az iskolán kívüli képzés, az alkotó tevékenységek, a szabadidő kulturált eltöltése) és szervezeti keretének (közművelődési intézmények és közösségi színterek, a közművelődési tevékenységet végző társadalmi, nonprofit és gazdasági szervezetek) folyamatos fejlődéséhez, a kultúra regionális szervezeteinek működtetéséhez. Sajátos eszközökkel segíti a közművelődési feladatellátás korszerűsítését, hozzájárul az országos döntés-előkészítés szakszerűségéhez, kutatási, kutatásszervezési tevékenységeivel szerepet vállal a közkultúra, a közművelődés sajátosságainak, változásainak feltárásában, valamint a kihívások és az összefüggések bemutatásával segíti a hatékony, a partnerségen alapuló fejlesztést, a nemzeti, a hazai kisebbségi, a határon túli magyar és az egyetemes kultúra értékeinek megőrzését, gazdagítását és ismertté tételét.

Ez utóbbi feladat ellátásában nagy szerepe van a Nemzetiségi Tanácsnak, illetve a Roma Szakértői Tanácsnak. A Tanácsok 2004 decemberében alakultak meg. A Nemzetiségi Tanács (NT) tagjai: a hazai nemzetiségek országos hatáskörű kulturális egyesületeinek képviselői (nemzetiségenként 1 fő), az OKM Közművelődési Főosztályának képviselői, valamint az Intézet főigazgatója. Az NT feladata a Magyarországon élő nemzetiségek kulturális életének gazdagítása, a közösségi művelődésének elősegítése. Az Intézmény teljes tevékenységét közvetíti a hazai nemzetiségek felé, különös figyelmet fordítva élő kulturális hagyományaik alkotó továbbvitelének segítésére. Közreműködik a hazai nemzeti és etnikai kisebbségi kultúrák sajátos adottságainak és szempontjainak érvényesítése érdekében. Közvetíti a hazai nemzetiségek kulturális tevékenységének meghatározó tendenciáit, a különböző etnikumok együttélésének tapasztalatait. Az NT a hazai kisebbségi kultúra társadalmi és szakmai fejlődésének elősegítése érdekében a nemzetiségi kulturális szervezetekkel, kisebbségi önkormányzatokkal együttműködve javaslatot tesz a szakterület képzési és továbbképzési rendszerének kidolgozására és gondozására, tanfolyamok, továbbképzések és konferenciák közös szervezésére. Ezen túl művészeti és tudományos rendezvényeket és vizsgálatokat kezdeményez, segíti az interetnikus és multikulturális kapcsolatok modell-értékű programjainak a megvalósulását határon innen és túl, összegzést készít az ilyen

kezdeményezések tapasztalatiról, javaslatot tesz a konkrét feladatok elvégzésére. A cél olyan szakmai programcsomagok elkészítésének kezdeményezése, amelyek a nemzetiségek közösségi művelődését segítik, melynek során párbeszéd és együttműködés alakulhat ki az egyes nemzetiségek szakmai tevékenysége között.

A Roma Szakértői Tanács (RSZT) az Intézmény főigazgatójának szakmai tanácsadó testülete. Tagjait a főigazgató kéri fel, akik a hazai országos hatáskörű roma kulturális szervezetek képviselői, az OKM Roma Integrációs Titkárságának képviselője, valamint az Intézmény főigazgatója. Az RSZT-ben, a Nektv. alapján, a roma kisebbség kultúrájának különböző szakterületein működő szakértők kapnak helyet. A Tanács feladatainak egy része megegyezik az NT-nál felsoroltakkal, valamint kiegészül a következőkkel: figyelemmel követi az Intézmény egyéb szakmai, szervezeti egységeiben folyó tevékenységeket, és gondoskodik arról, hogy a roma kisebbségi kulturális és civil szervezetek erről folyamatosan tájékoztatást kapjanak. Az RSZT tagjainak segítségével követik és regisztrálják a roma kisebbség kultúrájában jelentkező kulturális-közművelődési folyamatokat, és azokat lehetőség szerint hasznosítják a magyarországi roma kisebbség intézményeinek és rendezvényeinek módszertani támogatásában. Az Intézmény megfelelő szervezeti egységével együttműködve folyamatos pályázatfigyelést végez, törekedve az integrációs szervezetek, egyéb nemzetközi alapítványok, EU-s pályázati rendszerek és a hazai források feltárására, hasznosítására.

Az Intézmény szervezeti struktúrájában foglal helyet a Kisebbségi Kulturális Programok Osztálya. Feladata az Intézet teljes tevékenységének közvetítése a hazai nemzeti és etnikai kisebbségek felé, valamint a határon túli magyarság részére, különös figyelmet fordítva az élő kulturális hagyományok alkotó továbbvitelének segítésére. Ennek keretében segíti az NT és RSZT munkáját, rendszerezi és közvetíti a megfogalmazott feladatokat az Intézet egyes szakmai részlegeinek a tényleges feladatellátás megvalósítására, azokban közreműködik. Elősegíti a szakterület irodalmának gondozását, hiánypótló szakmai és módszertani kiadványok, tanfolyami jegyzetek, hangzó és vizuális anyagok megjelentetését segíti elő. Oktatási és tudományos intézményekkel, szervezetekkel együttműködve javaslatokat dolgoztat ki, és részt vesz a nemzeti és etnikai kisebbségi kultúrák iskolai oktatásának fejlesztésében. Közreműködik nemzetközi, országos és regionális rendezvények koncepciójának kialakításában, koordinációjában, tartalmi előkészítésében. Ezen felül demonstrációs projektek életre hívását kezdeményezi, melyek jellemzője a különböző kultúrák együttélése. [130]

Az Intézmény honlapján is megtalálható 2008-as költségvetési beszámoló alapján néhány – kisebbségi és nemzetiségi – program az elmúlt évből: a Kisebbségi Kulturális Programok Osztálya tudományos tanácskozást szervezett „Identitás, kultúra, történelem” címmel, összefoglalót készített. Az ET Nemzeti Kisebbségek védelméről szóló keretegyezménye magyarországi végrehajtásával kapcsolatos harmadik ország-jelentés kulturális tevékenységet érintő kérdéseiről, a romákkal kapcsolatos kulturális tevékenységről, „Rig-rigatar – Közelkép – Cigányok a magyar történelemben és kultúrában” címmel meghívásos képzőművészeti pályázatot és kiállítást rendezett a 2B Galériában.

Nemzetiségi területen az alábbi programokra került sor: „Nemzetiségeink múltja és jelene” fotópályázat lezárása, ebből az anyagból „Nemzetiségeink Képekben-2008” címmel kiállítás megszervezése és vándoroltatása országszerte, illetve a képekből fotóalbum megjelentetése. Az Osztály közreműködött a „60 éves a második magyarországi görög diaszpóra” című

[130] A Magyar Művelődési Intézet és Képzőművészeti Lektorátus Szervezeti és Működési Szabályzata

kulturális rendezvénysorozat megvalósításában, és az évente megrendezésre kerülő Nemzetiségi Gála megszervezésében.

2. Rövid kitekintés az egyes kisebbségi közösségek kulturális életére

2.1. Cigányok

Az 1990. évi népszámlálás során 142 683 fő (a teljes lakosság 1,375%-a és a becsült cigány lakosság 32 százaléka), a 2001. évi népszámlálás során 190 046 fő (a teljes lakosság 1,864%-a a becsült cigány lakosság 33–34 százaléka) vallotta magát cigány nemzetiségűnek. Magyarországon 570-600 ezer főre becsülik a cigányok számát, de egyes vélemények 800 ezer – 1 millió fős lélekszámra utalnak. Az ország területén meglehetősen egyenlőtlen eloszlásban élnek. Számuk és arányuk erősen növekedett az északi régióban, valamint a Nyugat–Dunántúlon. Létszámnövekedés és a cigány népességen belüli arány csökkenése figyelhető meg a keleti és az alföldi régióban, a budapesti iparvidéken és a Dél–Dunántúlon. A városokban lakó cigányok száma a cigány népesség mintegy felét teszi ki.[131]

A legnagyobb lélekszámú hazai kisebbséghez köthető intézmények közül munkatársaim a pécsi Rácz Aladár Közösségi Házat és az OCÖ székházában helyet kapó Országos Cigány Információs és Dokumentációs Központot keresték fel személyesen. Az Országos/Fővárosi Roma Oktatási és Kulturális Központ létrehozása, elhelyezése körül kialakult helyzetről a főpolgármester úrtól és a MEH-től kértünk tájékoztatást, valamint a sajtóban megjelent cikkekből, írásokból próbáltunk informálódni.

A legnagyobb hazai kisebbséget kitevő roma kisebbség nem rendelkezik országos jelentőségű kulturális és közművelődési bázisintézménnyel, nincs közgyűjteményi és közművelődési feladatokat ellátó intézményrendszere, holott az elmúlt évtizedekben az ezzel kapcsolatos igény többször és többféleképpen is megfogalmazódott. Erdős Kamill az ötvenes évek végén, a Cigány Kulturális Szövetség az 1970-80-as években, Szász János és Daróczi Ágnes[132] a 80-90-es években, az egykori Népművelési Intézetben fejtették ki véleményüket. A rendszerváltás után megalakult politikai és kulturális cigány szervezetek szintén megfogalmazták a roma közgyűjtemény létrejöttének fontosságát. A Roma Múzeum megalapítása ugyan nem következett be, azonban az anyaggyűjtés eredményeként jelentős mennyiségű és minőségű anyag halmozódott fel a Magyar Művelődési Intézetben – Képzőművészeti Lektorátusban és a Cigány Ház – Romano Kherben is.[133]

---

[131] J/4722. számú beszámoló a Magyar Köztársaság területén élő nemzeti és etnikai kisebbségek helyzetéről (2005. február -2007. február)

[132] Az Országos Cigány Művelődési Központot az egykori Szovjet Kultúra Semmelweis utcai székházában képzelték el, majd tervezték meg 1992-93-ban. A tervet látszólag támogatta az akkori Művelődési és Közoktatási Minisztérium és az Országgyűlés Kulturális Bizottsága is. A több mint ötezer négyzetméteres épület magában foglalt volna egy szakmai módszertani intézetet, egy múzeumot, egy képzőművészeti galériát, egy romológiai szakkönyvtárat, egy roma színházat és egy kiadót. Az éves költségvetést akkori áron 300 millió forintra kalkulálták, amelyet az állam finanszírozott volna. A tervezet beadása után az épületet a Magyarok Világszövetsége kapta meg. Papp Nóra: Lesz-e cigánymúzeum? Élet és Irodalom 49. évfolyam, 11. szám; *http://www.mmi.hu/sajto/elet_es_i.rtf*

[133] http://www.romaparlament.hu/2009050775/hirek/altalanos-hirek/roma-muveszeti-kozpont-kronologia.html

2.1.1. Országos Cigány Információs és Művelődési Központ

1998-ban az Országos Cigány (Kisebbségi) Önkormányzat létrehozta az azóta megszűnt Országos Cigány Információs és Művelődési Központot (OCIMK) Budapesten, a Gyömrői úton. A kilencvenes évek első felében roma politikusok és művészek eredetileg egy olyan intézmény létrehozását szorgalmazták, amely teret biztosítana a magyarországi cigány kultúra bemutatkozásának, helyet adna a különféle rendezvényeknek, kiállításoknak, előmozdítaná a roma színjátszást. 1998-ban a Horn-kabinet 150 millió forintot különített el a megfelelő épület megvásárlására, majd további 30 milliót adott az OCIMK működésére. 1998 júniusában az OCÖ által létrehozott Országos Cigány Információs és Művelődési Központ Kht. végül egy félreeső helyen lévő ingatlant, a Gyömrői út 103. alatti, nem túl jó állapotban lévő kőbányai művelődési központot vette meg. Ezt többen kifogásolták; úgy vélték, egy ilyen fontos intézményt frekventált helyen kell működtetni. Bár a következő években folytatódott az OCIMK fejlesztése, visszatérő téma lett a központ áthelyezése. Az OCÖ élén Farkas Flóriánt váltó Horváth Aladár 2003 áprilisában jelentette be, hogy tárgyalásokat folytat a gazdasági miniszterrel, ugyanis az önkormányzat szeretné megszerezni a MÁV tulajdonában, a Nyugati pályaudvarnál lévő volt Szikra mozit, de megegyezés nem született. Az Állami Számvevőszék 1999. január 1. és 2003. június 30. közötti időszakra vonatkozó részletes pénzügyi-gazdasági vizsgálata komoly szabálytalanságokat tárt fel az Országos Cigány Önkormányzatnál. Az OCIMK Kht. is egyre nagyobb adósságot görgetett maga előtt; csúszott a közüzemi számlák befizetése, jelentős áfa-tartozást halmozott fel. 2004 végére látni lehetett, hogy az épület további felújítására nincs pénz. Akkori számítások szerint a művelődési ház teljes rendbetétele közel 200 millióba került volna, miközben az OCÖ állami költségvetésből származó bevétele 2005-ben 255 millió volt. Ezért 2005-ben az OCÖ közgyűlése úgy döntött, hogy közbeszerzési eljárás keretében eladja az ingatlant.134 Az épület egy része egy 2006 végén keletkezett tűzeset következtében leégett, a kht. végelszámolás alatt áll. Az OCIMK feladatainak egy része jelenleg az OCÖ Dohány utcai székházában valósul meg az Országos Roma Könyvtár, Levél- és Dokumentumtár keretében.

2.1.2. Romano Kher - Fővárosi Cigány Ház

A Fővárosi Önkormányzat Cigány Ház - Romano Kher (Romano Kher) fővárosi illetékességű intézmény, Budapest roma lakosságának egészét érintő hatáskörrel és feladatokkal. Jogelődjét, a Cigány Szociális és Művelődési Módszertani Központot 1987-ben alapította a Fővárosi Tanács. Az új intézményt egy évre szóló „ideiglenes jelleggel” egy volt orvosi rendelő 42 hasznos nm-én, a főváros peremkerületének rosszul megközelíthető részén helyezték el. A Romano Kher-re átnevezett központ ma is ideiglenes helyén működik, az alapító okiratban meghatározott alapfeladatok ellátásához elégtelen körülmények között. A fenntartó elhelyezési törekvéseit[135] a kerületi képviselőtestületek rendre elutasították, ezért a főváros saját tulajdonú új ingatlan felépítése mellett döntött. A beruházás időpontját azonban folyamatosan elhalasztotta, majd a célra eredetileg elkülönített 1,5 milliárd forintot 1 milliárdra csökkentette, és a beruházás nem kezdődött el. Az intézmény alapfeladatainak ellátására a székhely alkalmatlan, ezért a Szociális és Jogi Iroda, a művészeti programszolgáltatás, 2008-tól az ösztöndíjazás a Roma Parlament közismert, jól megközelíthető székházában zajlik zsúfolt, de infrastruktúrával ellátott körülmények között,

[134] M. László Ferenc: Az országos cigány kultúrház sorsa: Pusztulásra ítélve, Magyar Narancs, XIX: évf. 17. szám, 2007. 04. 26.; http://www.mancs.hu/index.php?gcPage=/public/hirek/hir.php&id=14639

[135] A Romano Khert a VI. kerületben a Bajza utcában, a VIII. kerületben a Horánszki utcában a IX. kerületben a Bokréta utcában kívánták elhelyezni.

intézményi forrásátadás nélkül, térítésmentes szolgáltatásokkal. Az intézmény alapfeladatai közé tartozik a cigányság tárgyi kultúrájának összegyűjtése, művészeti, kulturális, közéleti igények és lehetőségek feltárása és biztosítása, szociális és mentális segítségnyújtás a rászorulók számára. Emellett fontos feladata a rászoruló ügyfeleknek a jogvédelem, jogi segítségnyújtás. A Romano Kher ösztöndíjrendszert is működtet közép- és felsőfokon tanuló budapesti roma diákoknak. Tehetséggondozást végez, táborokat szervez és támogat. Jelentős könyvtári, videós- és képzőművészeti közgyűjteményt[136] kezel, és kiadói tevékenységet is folytat.[137] A Romano Kher alapfeladatai az eltelt 21 év alatt lényegét tekintve változatlanok maradtak. Az intézmény 20 évig fennálló szociális ágazati besorolását 2008-ban a főváros közgyűlése oktatásira változtatta. A Fővárosi Roma Oktatási és Kulturális Központ létrehozásával kapcsolatos tervek szerint a Cigány Ház–Romano Kher beolvadna az új központba.

A Fővárosi Cigány Ház több változatban is elkészítette és szakmai programjában minden évben a fenntartó Fővárosi Önkormányzat elé terjesztette a Fővárosi Roma Művészeti Központ tervét.

2.1.3. Országos/Fővárosi Roma Oktatási és Kulturális Központ

2007-ben az Országgyűlés *„a magyarországi cigány, illetőleg roma népesség sikeres társadalmi integrációjának elősegítésére, építve és számítva az állami és az önkormányzati szervek, az egyházak, a gazdasági élet szereplői, a helyi közösségek, a civil szervezetek együttműködésére, és a célcsoport aktív bevonására, a programok tervezése, megvalósítása és értékelése fázisokban - a cigányság érdekképviseletét ellátó szervezetekkel egyetértésben”* határozatot hozott a Roma Integráció Évtizede Program Stratégiai Tervről (68/2007. (VI. 28.) OGY. határozat). A Stratégiai Terv tehát a 2015-ig szóló legfontosabb azon feladatokat fogalmazza meg, amelyek a romák társadalmi, gazdasági integrációját segítik elő. A fenti célkitűzések megvalósításához a Kormány – a Roma Integrációs Tanáccsal együttműködve – kétéves intézkedési tervet dolgozott ki, melynek teljesítéséről kétévente, augusztus 31-ig számol be az Országgyűlésnek. A Kormány évente gondoskodik a Tervhez szükséges költségvetési források tervezéséről. Ehhez kapcsolódva a 2008-2009. évekre szóló intézkedési tervben (1105/2007. (XII. 27.) Korm. határozat) szerepel a következő vállalás: *„a hazai és az európai cigány kultúra méltó bemutatása érdekében elő kell készíteni a művészeti és hagyományápoló csoportok, alkotóműhelyek helyszínének biztosítására, képzések, színházi programok, hangversenyek, ünnepi műsorok, koncertek lebonyolítására, konferenciák befogadására, múzeum és kutatóközpont, valamint szakmai műhely kialakítására alkalmas, állami felelősségvállalással működő országos roma kulturális központ létesítését és finanszírozását.”* A határidő 2008. december 31. volt, a forrás pedig az éves központi költségvetés OKM fejezete.

Az Országos Roma Kulturális Központ létrehozásának tervével párhuzamosan szóba került a Fővárosi Roma Oktatási és Kulturális Központ létrehozásának igénye is. Ezt Demszky Gábor főpolgármester tájékoztatása szerint, 2007. november 11-én ő maga vetette fel a Fővárosi

---

[136] Budapest, IV. kerület Nap u. 7. szám alatt lévő, a Fővárosi Önkormányzat tulajdonát képező ingatlanban a Romano Kher közel 2000 db-os cigány képzőművészeti és néprajzi közgyűjteményét tárolja. A műtárgyak szakszerű tárolására az ingatlan nem alkalmas, zsúfolt, kis alapterületű. A megfelelő állandó hőmérséklet, a szellőzés, az állagmegóvás ilyen körülmények között lehetetlen.
http://www.ciganyhaz.hu/pics/nd/2009.evi.szakmai.program00.doc

[137] http://www.ciganyhaz.hu/

Cigány Önkormányzat által megrendezett „Jövőt a jövőben” című konferencián. A konferencia után a Fővárosi Önkormányzat hozzálátott a terv megvalósításához, és miután az országos kulturális központ létrehozásának terve és a főváros törekvései – vagyis a magyarországi, budapesti cigányság önreprezentációjának, hagyományainak, identitástudatának megerősítése, a kulturális esélyegyenlősége egyes elemeinek előmozdítása – azonosak voltak, a főváros megkereste az ügyben érintett kormányzati szereplőket. Így az évente megújításra kerülő Budapest szerződésbe 2007 végén bekerült a központ megvalósítására irányuló szándék, akkor még országos hatókörű intézményt tervezve.

Az országos központ az első tervek szerint zöldmezős beruházásként jött volna létre, azonban az OKM 2008 októberében úgy tájékoztatta a Roma Integrációs Tanácsot (RIT),[138] hogy erre a gazdasági helyzet miatt nincs lehetőség, sem megfelelő helyszínt nem találtak, sem források nem állnak rendelkezésre a beruházáshoz, és nincs uniós támogatás sem. A központ létrehozásához a főváros felajánlotta az üresen álló, az előző években Dekoratőr Iskolának helyet adó, Budapest VIII. kerület Szentkirályi u. 7. szám alatti épületet, a Kormány pedig 900 millió forint összeget (750 millió Ft +Áfa) biztosított az épület alkalmassá tételéhez. Az OKM szakmai programtervezetet dolgozott ki az országos intézménynek, melyet a RIT elutasított azzal, hogy a rendelkezésre álló forrásból és a fenti helyszínen nem valósítható meg a megfelelő intézmény. A RIT tagjai akkor az Erzsébet téri Gödör Klub országos intézménnyé történő átalakítását, valamint mintegy 6-10 milliárd forintot jelöltek meg az intézmény kialakításához szükséges pénzügyi háttérként. Ezt azonban sem a Kormány, sem a főváros nem tudta támogatni a rendelkezésre álló erőforrások mellett.[139]

A Roma Irányító és Monitoring Bizottság (RIMB)[140] 2009. március 5-én „Van megoldás” címmel ultimátumot intézett a kormányhoz, melyben közölte, hogy felmondja az együttműködést, kilép a Roma Integrációs Tanácsból és civil eszközökkel folytatja a munkáját, ha a romák társadalmi integrációjához a legalapvetőbb lépések nem történnek meg haladéktalanul. Itt szerepel többek között a kulturális központ ügye is. A Roma Parlament véleménye szerint az Országos Roma Művészeti Központ elhelyezésére a Szentkirályi utcai épület nem alkalmas, azt a korábbi döntésnek megfelelően zöldmezős beruházásként kell megvalósítani, EU-s forrásból, illetve kiemelt UMFT projektként, és lehetőleg széles körű társadalmi nyilvánossággal.[141]

A Fővárosi Cigány Önkormányzat szintén nem tartotta alkalmasnak a Szentkirályi utcai épületet országos központ létrehozására, azonban arra megfelelőnek találta, hogy a jelenleg méltatlan körülmények között működő két fővárosi intézmény, a Cigányház – Romano Kher és a Napház – Khamorro Kulturális Intézmény és Klubmozi akár kibővített feladatkörrel is az épületben kapjon elhelyezést. Ezt az elképzelést a főpolgármester tájékoztatása szerint a főváros megvitatta a kormánnyal, melynek eredményeként a Kormány 2009. április 1-jei[142]

---

[138] Létrehozta az 1129/2006. (XII. 25.) Korm. határozat.

[139] Demszky Gábor az ügyben 2009. október 1-jén megküldött tájékoztató levele

[140] A RIMB létrehozására – a Roma Integrációs Tanács keretein belül – a Roma Integrációs Évtizede Program Stratégiai Tervének 2008-2009-es évekre szóló intézkedési terve értelmében került sor. Tagjai a nagy roma civil szervezetek: Civil Ernyő, Cigány Szervezetek Országos Szövetsége, Magyarországi Cigányok Országos Fóruma, PHRALIPE Független Cigány Szervezet, Magyarországi Roma Parlament, Lungo Drom, Romaversitas Alapítvány és az OCÖ.

[141] Magyarországi Roma Parlament: Roma művészeti központ kronológia, 2009. május 7. http://www.romaparlament.hu/2009050775/hirek/altalanos-hirek/roma-muveszeti-kozpont-kronologia.html

[142] 2009. április 1-jei keltezéssel nincs kormányhatározat. A Roma Kulturális Központ létrehozásával összefüggő egyes kérdésekről szóló 1041/2009. (IV. 8.) Korm. határozat arról rendelkezik, hogy a Kormány

határozatával a 900 millió forintos összeget a Fővárosi Roma Oktatási és Kulturális Központ kialakítására jelölte meg, azzal a kitétellel, hogy a fővárosi központ az országos központba tervezett feladatok közszolgáltatási szerződésben rögzítendő körét az intézmény keretein belül ellátja. A fenti összeg mellett megegyezés született arról is, hogy a Fővárosi Önkormányzat, a Miniszterelnöki Hivatal és az Oktatási és Kulturális Minisztérium évente 100-100 millió forinttal járul hozzá a költségekhez. A tervek szerint a jelenleg működő Napház Khamorro Klubmozi és Kisebbségi Kulturális Intézmény, valamint a Cigány Ház–Romano Kher beolvadna az új központba. A Népszínház utcai épület mozi- és színházteremként szolgál (bár technikailag igencsak szegényes), és az új központ kezelésébe kerül a fonyódi üdülő is, ugyanakkor az önkormányzat a Romano Kher jelenlegi székhelyének visszavételével számol.[143]

A Fővárosi Közgyűlés 2009. április 30-i ülésén tárgyalta a Fővárosi Roma Oktatási és Kulturális Központról szóló előterjesztést, és határozatban[144] fejezte ki szándékát a központ létrehozására, a Cigányház és a Napház jogutódjaként a Szentkirályi u. 7. szám alatti székhellyel. Ennek érdekében úgy határozott, hogy megköti a támogatási szerződést az Oktatási és Kulturális Minisztériummal, és kötelezettséget vállal, hogy a FROKK-ot 2010. június 30-ig kialakítja a 1041/2009. (IV. 8.) Korm. határozatban biztosított 900 millió Ft-os beruházási összköltséggel. Emellett azt is rögzítette, hogy megvizsgálja a FROKK székhelyeként ténylegesen számításba vehető, a civil egyeztetések során felmerült ingatlanokat, és szükség esetén kezdeményezi a támogatási szerződés módosítását. Ez utóbbi határozat végrehajtásának határideje 2009. május 31. volt. Ezt követően a Főváros megkereste az *„érintett kerületek – VI., VIII. és IX. kerület – polgármestereit”*, arra kérve őket, hogy május 15-ig adják meg a felmerült alternatív helyszíneket. A IX. kerület válasza a megadott határidő után sem érkezett meg. A VI. kerületi önkormányzat tájékoztatása szerint az Eötvös utcai művelődési központ épületének hasznosítására hasznosítót keresnek, ezért ez a tény önmagában kizárja azt a lehetőséget, hogy a FROKK székhelye legyen, tekintettel arra, hogy a kormányhatározat alapján a megítélt támogatást felújítási munkák elvégzésére használhatja a főváros, bérleti díjra nem. A VIII. kerület több számításba vehető ingatlant sorolt fel, azonban a Beruházási Ügyosztály egyik helyszínt sem találta megfelelőnek. A Köztársaság téren, az Erkel Színház mellett kiszabályozható telek a hely presztízse és jellege miatt egy országos központ számára lenne megfelelő, emellett az előkészítés időszaka is több hónapot venne igénybe, így nem tartható a megjelölt határidő. A kerület által felajánlott területek nagy része zöldmezős beruházást feltételez, ezek azonban mind az idő, mind a várható költségek tekintetében messze meghaladják a rendelkezésre álló időt és támogatási összeget. Ezért aztán továbbra is a Szentkirályi utcai ingatlant tartják megfelelőnek a FROKK létrehozására. Emellett a 499/2009. (IV. 30.) Főv. Kgy. határozatnak megfelelően a főpolgármester-helyettes megkereste a miniszterelnököt, kérve az országos központ létrehozásával összefüggő egyeztetések megkezdését. A Fővárosi Közgyűlésben a FROKK kapcsán felszólalt Makai István, a Fővárosi Cigány Önkormányzat elnöke, aki támogatásáról

---

felhívja az oktatási és kulturális minisztert, hogy a fejezetek egyensúlyi tartalékának felhasználásáról szóló 2175/2008. (XII. 17.) Korm. határozattal a XX. Oktatási és Kulturális Minisztérium fejezet 11/13/4. Nem állami intézmények felújítás, beruházás jogcímcsoportra átcsoportosított forrás terhére - utólagos elszámolási kötelezettséggel - támogatási megállapodást kössön a Fővárosi Önkormányzattal a Roma Kulturális Központ létrehozásáról, és a támogatást az önkormányzatnál erre a célra létrehozott, elkülönített számlára folyósítsa. Emellett felhívja az oktatási és kulturális minisztert és a Miniszterelnöki Hivatalt vezető minisztert, hogy a következő évek állami költségvetésének előkészítése során - a hároméves költségvetési keretszámokon belül - a Roma Kulturális Központ működéséhez 100-100 millió forintos támogatást tervezzenek.

[143] Demszky Gábor az ügyben 2009. október 1-jén megküldött tájékoztató levele

[144] 489/2009. (IV. 30.) Főv. Kgy. h.; 490/2009. (IV. 30.) Főv. Kgy. h.; 491/2009. (IV. 30.) Főv. Kgy. h.; 497/2009. (IV. 30.) Főv. Kgy. h.;

biztosította a Közgyűlést a FROKK-ot illetően, egyben leszögezte, hogy ez a központ természetesen nem tölthet be országos funkciót, nem vállalhat át országos feladatokat. Támogatják az elképzelést az országos központ létrehozásáról, azonban az már a Kormány és az Országos Cigány Önkormányzat kompetenciája. Daróczi Ágnes (a Phralipe képviseletében) elmondta: azzal, hogy a Főváros elfogadja a Kormány által biztosított 900 millió forintos támogatást, beláthatatlan jövőbe tolja ki az országos kulturális központ létrehozását. A Szentkirályi utcai épület oktatási intézménynek alkalmas, azonban másra nem megfelelő. Az említett, VI. kerületi Eötvös utcai művelődési központ 1,1 milliárd forintba került. Véleménye szerint egy nem megfelelő épületre 900 millió forintot elkölteni a jelenlegi gazdasági helyzetben nem érdemes, ezzel csak a romák elleni előítéletek erősödnek majd. Ő úgy gondolja, hogy szembeállítódik az országos és a fővárosi intézmény létrehozásának igénye és folyamata. Mivel a józsefvárosi képviselő-testület több ingatlant is felajánlott, ezért azt kérte a közgyűléstől, hogy ne döntsenek a kérdésben, hanem vizsgálják meg a lehetőségét annak, hogy hogyan tudja a főváros a saját feladatát ellátni, saját intézményeinek méltó helyszínt biztosítani, illetve milyen lépéseket tud tenni annak érdekében, hogy az országos intézmény létrejöjjön. Demszky Gábor szerint viszont nagyon fontos az, hogy létrejöjjön a FROKK, politikai döntésnek tartja, a cigány kisebbség melletti határozott kiállásnak.

2009. június 3-án a Főváros megtárgyalta a FROKK beruházási okmányának jóváhagyását. Horváth Csaba főpolgármester-helyettes tájékoztatása szerint megvizsgálták a lehetséges helyszíneket, de továbbra is a Szentkirályi utcai ingatlant tartják megfelelőnek, mivel olyan alkalmasabb helyszínt, melyre a pénzügyi fedezet is rendelkezésre áll, nem találtak. A javaslat tehát, hogy az eredeti célkitűzésben valósuljon meg a fővárosi roma oktatási, esélyegyenlőségi és kulturális intézmény, emellett természetesen az országos intézményről sem lehet lemondani. Daróczi Ágnes elmondta, továbbra sem tartja elfogadhatónak az épületet, mert a tűzvédelmi előírások miatt csupán 315 ember befogadására alkalmas, rossz az épület elosztása, túl sok helyet elfoglal a folyosó, beázik, stb. Ehelyett azt javasolja, hogy a VI. kerületi önkormányzat által említett Eötvös utcai ingatlant, vagy akár csak egy részét béreljék ki addig, amíg meg nem épül a megfelelő, kellően reprezentatív épület az Erkel Színház mellett. Ezzel szemben a Fővárosi Cigány Önkormányzat támogatja a FROKK létrehozását a Szentkirályi utcában, mert úgy gondolja, hogy a jelenlegi gazdasági helyzetben az országos központ létrehozása 4-5 év és 5-6 milliárd forint. A Fővárosi Önkormányzat mellett 14 kerületi kisebbségi önkormányzat és 37 civil szervezet is támogatja a FROKK-ot.
Daróczi Ágnes javaslata, a VI. kerületi művelődési központ bérbe vétele a főváros szerint nem lehetséges, mert a terézvárosi önkormányzat nem támogatja azt, a támogatást pedig felújításra, beruházásra fordíthatja csak a főváros, bérbe vételre nem. Mindezek után a Közgyűlés határozataiban az szerepel, hogy a Szentkirályi utcai épületben, annak alkalmassá tételével valósítja meg a Fővárosi Roma Oktatási és Kulturális Központot, megköti az Oktatási és Kulturális Minisztériummal és az Önkormányzati és Területfejlesztési Minisztériummal a roma oktatási és kulturális központ létrehozásáról szóló támogatási szerződést, valamint megvizsgálja a beruházás felgyorsításának lehetséges módozatait.[145]

A Főváros által megküldött tervezet szerint a Fővárosi Roma Oktatási és Kulturális Központ (FROKK) létrehozásával a fő cél a roma kultúra megőrzése, ápolása, a kisebbség identitástudatát erősítő, közös kultúrát gazdagító értékeink közkinccsé tétele, megismertetése a roma kisebbséggel és a többségi társadalom tagjaival. Ez az intézmény egy olyan komplex intézmény lesz, melyben gyűjteményi és kiállító-, könyvtári és dokumentációs-, művészeti és művészetoktatási-, módszertani és szakmai tudományos-, rendezvényszervezési és PR-,

[145] 920/2009. (VI. 3.) Főv. Kgy. h.; 922/2009. (VI. 3.) Főv. Kgy. h.; 923/2009. (VI. 3.) Főv. Kgy. h.;

pedagógiai-, és szolgáltató részleg is kialakításra kerül. Ide a Roma Művészeti Gyűjteménybe kerülne a Cigányház és a Magyar Művelődési Intézet roma képzőművészeti gyűjteménye, valamint a Bódi Zsuzsa-féle könyvtári gyűjtemény is. Emellett fénykép-, film- és videó gyűjtemény, hangtár, roma képzőművészeti és kortárs roma képzőművészeti gyűjtemény, valamint a magyar képzőművészet „cigányképe" gyűjtemény is bekerülne. A kiállítótérben állandó és időszaki kiállítások kapnának helyet. A könyv- és dokumentumtár mellett előadótermek, közös helyiségek is lesznek a művészeti és művészetoktatási részleg keretében, működne itt kávézó és múzeumi bolt, a pedagógiai részlegben pedig a cigány fiatalok tehetséggondozása, korrepetálása, ösztöndíjban részesítése, szakmai továbbképzések szervezése, tanfolyamok, képzések, illetve módszertani tanácsadás, stb. is helyet kap majd. Mindezek mellett továbbra is működik majd szociális- és jogsegélyiroda.

A Roma Kulturális Központ létrehozásával összefüggő egyes kérdésekről szóló 1041/2009. (IV. 8.) Korm. határozat 2009. június 25-ig hatályos szövege szerint a Kormány felhívja az oktatási és kulturális minisztert, hogy a fejezetek egyensúlyi tartalékának felhasználásáról szóló 2175/2008. (XII. 17.) Korm. határozattal a XX. Oktatási és Kulturális Minisztérium fejezet 11/13/4. Nem állami intézmények felújítás, beruházás jogcímcsoportja átcsoportosított forrás terhére – utólagos elszámolási kötelezettséggel – támogatási megállapodást kössön a Fővárosi Önkormányzattal a Roma Kulturális Központ létrehozásáról, és a támogatást az önkormányzatnál erre a célra létrehozott, elkülönített számlára folyósítsa.

A XX. OKM fejezet 11/13/4. forrása – a 2008. évi költségvetés terhére – összesen 900 millió forintot tartalmaz, a kormányhatározat azonban azt nem rögzíti, hogy a teljes összeget, vagy csupán egy részét kell a Roma Kulturális Központ létrehozására fordítani. Azt sem határozza meg pontosan, hogy országos vagy fővárosi központról van-e szó. A 2009. június 26-tól hatályos szöveg már úgy szól, hogy a Kormány felhívja az önkormányzati minisztert, hogy támogatási megállapodást kössön a Fővárosi Önkormányzattal roma kulturális központ létrehozásáról.

Az ügyben megkerestük a Miniszterelnöki Hivatal kisebbség- és nemzetpolitikáért felelős szakállamtitkárát, és tájékoztatást kértünk a FROKK körül kialakult helyzetről, két pontosan megfogalmazott kérdésben: a Roma Kulturális Központot országos vagy fővárosi intézményként kívánják-e működtetni, illetve ha fővárosi intézményként képzelik el, mi az oka annak, hogy lemondtak az országos intézmény létrehozásáról. Szakállamtitkár úr 2009. október 7-én kelt levelében leírta, mivel vizsgálatunk hatókörét kiterjesztettük, *„a vizsgálat tárgya harmadik alkalommal került módosításra,"*[146] ezért kéri, hogy egyértelműen határozzuk meg, hogy a vizsgálat megindításának milyen alkotmányos visszásság az alapja, mert *„csak ilyen módon határozható meg a vizsgálathoz szükséges adatok, információk köre, tehát csak ebben az esetben áll módomban az Ob. tv. felhívott rendelkezése szerinti válaszadásra, pontos adat- és információ közlése."* Levelében azt is hangsúlyozta, hogy igen fontosnak és kívánatosnak tartja, hogy az országgyűlési biztosok kormányzati oldalról segítséget kapjanak elemzések, statisztikák, felmérések készítéséhez, általános érvényű következtetések levonásához, mind jogalkotási, mind pedig jogalkalmazói kérdésekben. [147]

Mindezek ellenére konkrét választ sajnos nem kaptunk a FROKK-ot érintő ügyben sem, így továbbra sem derült ki, hogy a kormányzat miért döntött az országos intézmény létrehozása helyett egy fővárosi központ kialakításában.

---

[146] Valójában kiegészítő kérdéseket tettünk fel a MEH-nek, a vizsgálat tárgyában nem történt változás, módosítás.
[147] MEH Gémesi Ferenc szakállamtitkár úr 2009. október 7-én kelt válaszlevele.

Az ügyben tájékoztatást kértünk Budapest Főváros Főpolgármesteri Hivatala Humán Várospolitikai Főpolgármester-helyettesi Irodájától, a június 3-i közgyűlés óta eltelt időben megtett intézkedésekről. A válasz szerint az együttműködési megállapodás tervezete az Önkormányzati Minisztériumtól átkerült az Oktatási és Kulturális Minisztérium Esélyegyenlőségi Főigazgatóságára, és amint az anyag visszaérkezik az Önkormányzati Minisztériumhoz, megszervezik a vezetők által történő aláírását. Arra azonban nem kaptunk választ, hogy a közszolgáltatási szerződésnek (amit a fővárosi központ kötne az országos központba tervezett feladatok ellátásával kapcsolatban) mi lenne a tartalma, illetve kik lennének a szerződő felek.

Budapest Főváros Közgyűlése 1986/2009.(XI.26.) Főv. Kgy határozatával elfogadta a Fővárosi Roma Oktatási és Kulturális Központ Alapító Okiratát. Az intézmény székhelye a Budapest VIII. kerület Szentkirályi utca 7. szám alatti ingatlan. A FROKK létrehozása átszervezéssel történt, a jogelődök a Napház és a Cigányház voltak. A FROKK intézményvezetői álláshelyének betöltésére Budapest Főváros Önkormányzata pályázatot írt ki, melynek elbírálási határideje 2010. február 28.

A részünkre megküldött válaszlevelek alapján úgy tűnik, hogy az eredetileg tervbe vett Országos Roma Kulturális Központ megalakítása a FROKK létrehozásával lekerült a napirendről.

2.1.4. Roma Közösségi Házak

A roma közösségi házakkal kapcsolatban 2001-ben szerveztek kutatást[148], mely a Nemzeti és Etnikai Kisebbségi Hivatal, a Hivatal Phare Irodája, a Soros Alapítvány és az Autonómia Alapítvány szakmai és pénzügyi támogatásával valósult meg. A vizsgálat célja az volt, hogy képet kapjanak arról, milyen körülmények között, hogyan működnek a roma közösségi házak Magyarországon, milyen programokat valósítanak meg, kik működtetik ezeket, és mit gondolnak saját helyzetükről, különböző erőforrásaikról, a munkájukat meghatározó környezetről. A roma közösségek mire használják közösségi házaikat, milyen funkciókat látnak el ezek az intézmények. A kutatás egyik feladata annak kiderítése volt, lehet-e definiálni a roma közösségi házakat; ha igen, akkor hogyan; ki lehet-e dolgozni egységes állami támogatási rendszert a számukra. A vizsgálat célja az volt, hogy minél több közösségi házat feltérképezzen, arra azonban nem volt lehetőség, hogy az összes közösségi házat szerepeltesse, mivel nem volt olyan adatbázis, mely tartalmazta volna az összes ilyen intézményt. 171 intézményt gyűjtöttek össze, ebből a kutatás során 78-at kerestek fel személyesen. Sok esetben a rendszerváltás előtt létrejött cigányklubok alakultak át közösségi házakká. 1996-1998 között nőtt meg ugrásszerűen a roma közösségi házak száma, amikor a legtöbb pályázati forrást (Kisebbségi Tárcaközi Bizottság, OSI, Autonómia Alapítvány, Egyesült Holland Alapítvány, MACIKA) lehetett megszerezni közösségi intézmények létrehozására, nagyobbrészt azonban ezek a pályázatok nem tették lehetővé épületek megvásárlását, ami azzal járt, hogy a közösségi házak többsége települési önkormányzati tulajdonban lévő épületben kapott elhelyezést. A működtetésért pedig vagy a helyi cigány kisebbségi önkormányzat vagy valamely roma civil szervezet volt felelős. A közösségi házakat üzemeltető szervezetek projektjeinek támogatásán belül külön nevesítették a közösségi házak támogatását, ez 1990-ben 200 ezer forintot jelentett egyetlen ház támogatásával, 1995-ben 9,2 millió forintot, 13 támogatott intézménnyel, 2001-ben pedig

[148] Lukács György: Roma közösségi házak Magyarországon. Kutatási beszámoló, Autonómia Alapítvány, 2001. www.romaweb.hu

98,9 millió forintot, mely 66 intézményt érintett. Az összes projekt 23%-a célozta meg kimondottan a roma közösségi házakat, ez a teljes támogatási összegnek közel 25%-a. A roma központokat fenntartó intézmények rengeteg más tevékenységgel, projekttel is foglalkoznak, tevékenységi körükből a közösségi ház működtetése csak az egyik program, igaz, ez képes a leginkább integrálni az összes többi programot is. A közösségi házat működtető szervezetek a legtöbb esetben központi költségvetési, illetve helyi önkormányzati forrásokból, valamint a MACIKA-tól, a Soros Alapítványtól és az Autonómia Alapítványtól kaptak támogatásokat. Összegszerűen a legtöbbet azonban a Soros Alapítvány és az Egyesült Holland Alapítványok költött erre a célra. A legtöbb roma szervezet számára a MACIKA nyújtott közösségi házas pályázati lehetőséget, ez a támogatás a már működő helyi, illetve regionális központok működési, fenntartási és projektfinanszírozási költségeihez járult hozzá. A MACIKA által támogatott jogvédő programok is nagyon sok esetben a közösségi házakhoz kötődnek, a közösségi ház címén nyújtott szolgáltatások és a jogi segítségnyújtás azonban nem mindig választható el egymástól.

A roma szervezetek által fenntartott közösségi házak kettős funkciót látnak el. Egyrészt a közösség kultúrájának és hagyományainak megőrzését és továbbadását tekintik feladatuknak, másrészt viszont a közösség integrációs törekvéseinek biztosítanak helyet és formát. A közösségi házak funkciójukat tekintve összefogják a fiatalokat, klubként működnek, megfelelő teret jelentenek a közösségi programokhoz, szociális és jogi segítséget is nyújtanak az oda fordulóknak, stb. Többfunkciós intézmények, a művelődési házak és a szolgáltató központok feladataival. Az idézett kutatási beszámoló a következő definícióval határozta meg a közösségi házat: *„a roma közösségek életének megszervezésére alakított, alapvető számítástechnikai és irodai eszközökkel rendelkező, folyamatosan és üzemszerűen működő, nonprofit szervezetek által fenntartott intézmények nevezhetők roma közösségi háznak.”* A kutatás összegzése szerint a roma közösségi házak több mint egyharmadát roma civil szervezetek, egynegyedét pedig nonprofit egyesületek és kisebbségi önkormányzatok együttesen tartják fenn. Az utóbbi kategóriába tartozó házak munkáját üzemszerűség jellemzi: programjaik egyaránt szolgálják a hagyományok megőrzését és a cigányok társadalmi integrációjának támogatását. Többé-kevésbé stabil és fizetett munkatársi gárdával dolgoznak. A roma közösségi házak 60%-a rendelkezik 100 négyzetméternél nagyobb alapterületű épülettel, a vizsgálat által érintett ingatlanok 14%-ának állaga kifejezetten rossz. A roma közösségi házak eszközellátottsága meglehetősen hiányos, egyharmaduk egyáltalán nem rendelkezik számítógéppel, egynegyedüknek pedig semmilyen irodai eszköze sincs. Csak kevesebb, mint harmaduk használja rendszeresen az internetet. Mindössze 16 olyan roma közösségi ház működik, amelyik rendelkezik a munkájához szükséges alapvető infrastruktúrával. A vizsgált 78 szervezet megalakulása óta közel 1300 programot valósított meg mintegy 1,5 milliárd forintos összköltségvetéssel. A roma szervezetek a legtöbb támogatást kulturális rendezvényekre és gyerekek táboroztatására pályázták meg és nyerték el, a legnagyobb összegű támogatások ugyanakkor foglalkoztatási, vállalkozás-fejlesztési és különféle képzési projekteket finanszíroztak. A szponzorok közül a Soros Alapítvány, az Egyesült Holland Alapítványok, az OSI, az Autonómia Alapítvány és a Magyarországi Cigányokért Közalapítvány költött a legtöbbet a közösségi házak programjaira. A közösségi házak legsúlyosabb problémája, hogy működésük anyagi háttere kiszámíthatatlan; ezt egy többszintű támogatási rendszer orvosolhatná. Normatív támogatást kaphatnának azok a nonprofit szervezetek, amelyek legalább két éve működtetnek közösségi házat és rendelkeznek az infrastrukturális ellátottság és a humán erőforrások bizonyos minimumával.

A többi szervezet számára pályázatokon keresztül kellene lehetővé tenni a meghatározott követelmények teljesítését.[149]
A 2005-2007 közötti időszakról szóló kormánybeszámoló szerint a MACIKA 2005-ben 22,5 millió Ft felhasználásával 29, míg 2006-ban a 25 millió Ft ráfordítással 40 cigány közösségi házat támogatott. A támogatás célja a kormányzati célkitűzésekkel összhangban (a romák társadalmi integrációját elősegítő 1021/2004. (III.18.) Korm. határozat) az összetett közösségi funkciót (mint foglalkoztatási, képzési, szociális, kulturális, egészségügyi, egyéb programok, szolgáltatások) ellátó cigány közösségi házak működési költségeinek (fenntartás, belső berendezés, eszközigény, programok) részbeni támogatása volt.[150] A most közzétett, 2007-2009 közötti beszámoló már nem részletezi a közösségi házak támogatását, csupán annyi szerepel benne, hogy *„a kisebbségek önálló kisebbségi közművelődési intézményrendszere az elmúlt évek költségvetési forrásainak köszönhetően jelentősen fejlődött. A nemzeti kisebbségek országos önkormányzatai által alapított és működtetett információs, kulturális, dokumentációs központok koordinálják az adott kisebbség kulturális tevékenységét, közművelődési hálózatát. A cigány közösségi házak fenntartója általában a települési önkormányzat, és azokat többnyire a helyi kisebbségi önkormányzattal közösen működtetik.”*[151]

A még működő cigány közösségi házak közül munkatársaim a pécsi Rácz Aladár Közösségi Házat keresték fel személyesen.

Rácz Aladár Közösségi Ház

20 éve, 1989 tavaszán alakult meg 36 fővel a Cigány Kulturális és Közművelődési Egyesület, elsősorban a megyében jelentős számban élő és alkotó cigány képzőművészek érdekképviseletének megszervezése céljából. Az Egyesület a megalakulása pillanatától fontosnak tartotta, hogy a pécsi-baranyai cigányság az itt élő más nemzetiségekhez hasonlóan rendelkezzen egy kulturális centrummal, amely a cigányság szellemi és módszertani központjává válhat. Az Egyesület a Baranya Megyei Önkormányzat, Pécs Városa és több hatóság támogatásával Pécs belvárosában megvásárolt régi kis épületben, a József u. 4. szám alatt, 1989. augusztus 15-én nyitotta meg a Közösségi Házat. A szervezet azért Rácz Aladárt választotta a Ház névadójának, mert ő nem csak egy cimbalmos volt, hanem a cimbalom muzsika komolyzenei megteremtője, zenepedagógus. A Rácz Aladár Közösségi Ház a kezdetektől helyt ad a Cigány Képzőművészek Stúdiójának, mely lehetőséget teremt a megyében alkotó cigány képzőművészek számára egyéni és társas kiállításokon való részvételre. A stúdió alapítói: Ráczné Kalányos Gyöngyi, Orsós Teréz, Fenyvesi József és Kosztics László. 1995 végén a Közösségi Házat rossz műszaki állapota miatt le kellett bontani. Szerencsére a megyében már több civil beruházást támogató Együttműködő Holland Alapítványok – megismerve a Ház addig tevékenységét és újabb célkitűzéseit – a Közösségi Ház újjáépítését támogatásban részesítette. 1996-1998 között átmenetileg az Angol Központ és több más intézmény (Ifjúsági Ház, Művészetek Háza) adott helyt a Közösségi Ház programjainak. 1998. október 9-én került sor az új épület ünnepélyes átadására. A Rácz Aladár Közösségi Ház így a dél-dunántúli régió cigányságának szellemi, kulturális és módszertani bázisává válhatott európai színvonalon. A Ház az Egyesület tulajdonában van; 8-16 óráig tart nyitva, de kérésre vagy ha csoport érkezik, ettől eltérnek. A Házban jelenleg

[149] Lukács György: Roma közösségi házak Magyarországon. Kutatási beszámoló, Autonómia Alapítvány, 2001. www.romaweb.hu
[150] J/4722. számú beszámoló a Magyar Köztársaság területén élő nemzeti és etnikai kisebbségek helyzetéről (2005. február -2007. február)
[151] J/10808. számú beszámoló a Magyar Köztársaság területén élő nemzeti és etnikai kisebbségek helyzetéről (2007. február - 2009. február)

ketten dolgoznak főállásban, az igazgató és egy titkárnő. Korábban a munkaügyi központ szervezésében közhasznú munka keretében plusz egy fő dolgozott, de ez a lehetőség mára megszűnt. A Ház, mint Cigány Módszertani Központ állandó szakmai, jogi tanácsadó szolgálatot tart fenn egyesületek, klubok, közösségvezetők és egyének részére. Fennállása óta több civil szervezet létrejöttét segítette elő. Megszervezte 1995 elején az előző évi önkormányzati választás során létrejött helyi cigány kisebbségi önkormányzatok szövetségét is, amely az országban akkor példanélküli volt. Civil szervezeteknek és cigány kisebbségi önkormányzatok részére folyamatos információs és tanácsadó szolgálatot tartanak fenn. 1992-től elsőként indítottak jogsegélyszolgálatot a Közösségi Házban. 1995-től Phare támogatásból a szolgáltatást bővíteni tudták és Irodaként működtek tovább. Amikor az Igazságügyi és Rendészeti Minisztérium létrehozta a nép ügyvédje és az antidiszkriminációs szolgálatot, az Iroda működése indokolatlanná vált.

A Ház gondot fordít a fiatalokra is, hiszen itt működik a Középiskolás és Egyetemista Fiatalok Klubja, mely az identitástudatuk fejlesztésén túl korrepetálásra, nyelvoktatásra és ösztöndíjazásra is alkalmat nyújt. Korábban a vidéki cigány fiatalok számára minden évben szerveztek balatoni táborozást „Cigány nyelv és kézművesség” címmel, erre azonban anyagi korlátok miatt több éve nem kerülhetett sor.

A Közösségi Ház kezdetektől fontosnak tartotta, hogy legyenek visszatérő rendezvényei: ezért 1989-től megrendezi a „Cigány Kulturális Napok – Pécs” rendezvénysorozatot, amelynek keretében tudományos tanácskozásra, képzőművészeti- és fotókiállításra, kézműves bemutatókra és vásárokra, valamint irodalmi estékre került sor. 1995-től ad helyet a Ház a „Pécs–Baranyai Roma Nap” rendezvényeinek is, ahol a helyi cigány kisebbségi önkormányzatok képviselői és civil szervezeti aktivisták találkozhatnak szakmai, kulturális programokon. 1998-tól kezdték megrendezni a „Baranyai Cigányok Tavaszi Fesztiválját”, amely a cigány kulturális értékeken túl, a cigány és magyar együttélés során keletkezett kulturális kölcsönhatásokra is rávilágít. [152]

A Közösségi Ház munkáját nehezíti, hogy kevés támogatáshoz jutnak, illetve ha nyernek is pályázaton, az összeg nem elegendő egy nagyobb volumenű projekt megvalósítására. (Így a vidéki cigány fiatalok számára szervezett balatoni táborozást is emiatt nem tudják végrehajtani.) Mivel a közösségi háznak nincs biztos helyi vagy központi költségvetési támogatása, nem tudnak előre tervezetten működni, ezért a programok többsége ad- hoc és pályázatfüggő. (2009-ben közművelődési megállapodást kötöttek Pécs Megyei Jogú Várossal, amely értelmében évi 1,5 millió Ft-ot biztosítanak részükre. Ezt 20 év után sikerült elérnie a közösségi háznak.) Az is problémát okoz, hogy a területi önkormányzatok megalakulása óta a megye nem nyújt támogatást, így ők a területi kisebbségi önkormányzati szinttel csak veszítettek az amúgy is szűk pályázati lehetőségekből. Az OCÖ pedig szintén nem támogatja a házat, mivel nem az országos önkormányzat fenntartásában működik. Az évente megrendezésre kerülő fesztiválokat csak támogatással tudják megszervezni. (Így például a 2009 szeptemberében megrendezett a „XVIII. Cigány Kulturális Napok Pécs 2009” program fő szervezője és támogatója a Magyar Országos Levéltár volt. A rendezvény további támogatói: Győr Megyei Jogú Város Levéltára, Pécs Megyei Jogú Város Önkormányzata, Baranya Megyei Cigány Önkormányzat, Pécs Megyei Jogú Cigány Önkormányzata.)

A MEH Nemzeti és Etnikai Kisebbségi Főosztály által kiadott tájékoztatás szerint legutóbb a Baranya megyei Véménden avattak fel roma közösségi házat. A komplex feladatot ellátó roma ifjúsági központot 2009. szeptember 5-én adták át. A település cigány kisebbségi

[152] Dr. Kosztics István: 20 éves a Cigány Kulturális és Közművelődési Egyesület

önkormányzata a Miniszterelnöki Hivatal kisebbségi célú költségvetési támogatása révén újította fel azt az épületet, melyet a települési önkormányzat adott át a roma közösségnek. Az új közösségi házban a roma fiatalok számára klubhelyiségeket alakítottak ki. A Cigány Kisebbségi Önkormányzat székházául is szolgáló épület előtt kopjafát állítottak. A Véméndre 100 éve betelepült és fafaragással foglalkozó elődök tiszteletére emelt kopjafára az alkotók beás nyelvű feliratot is faragtak. A hír szerint a helyi cigány önkormányzat a közösségi házban foglalkoztatást elősegítő képzést, beás nyelvoktatást és számítógépes oktatást is tervez.[153]

2.2. Németek

A 2001. évi népszámlálás adatai szerint 33792 német anyanyelvű, 62233 német nemzetiségű állampolgár él Magyarországon, 88416 személy kötődik a német kulturális értékekhez, hagyományokhoz, és 53040 fő használja a német nyelvet családi, baráti közösségben. A legnagyobb közösség Baranyában él, de Budapesten és valamennyi megyében élnek németek, nagyrészt olyan településeken, ahol a magyarság többségben van.
Munkatársaim Budaörsön a Jókai Mór Művelődési Házat és Budapesten a Magyarországi Német Kulturális és Információs Központot (Zentrum) keresték fel személyesen. Emellett, mivel 2005-ben és 2007-ben Móron a Radó Antal Művelődési Központnak a könyvtárral történő összevonásával, illetve az igazgatói kinevezésével kapcsolatban panasszal fordultak hozzánk, fontosnak tartottuk, hogy ebbe a jelentésbe – mely üggyel egyébként a 2007. évi Beszámolóban részletesebben is foglalkoztunk – ez a kérdéskör is bekerüljön.

2000 óta működik a Magyarországi Németek Háza a budapesti Lendvay utcában. Itt működik a Neue Zeitung szerkesztősége, a németség országos egyesületei (Magyarországi Ifjú Németek Közössége, Magyarországi Német Iskolaegyletek Szövetsége, Német Ének-, Zene- és Tánckarok Országos Tanácsa, Jakob Bleyer Egyesület), a könyvtár, és itt alakították ki a magyarországi németek archívumát is.

A Magyarországi Németek Országos Önkormányzata kulturális autonómia koncepciójában fontos helyet foglal el a német nemzetiségi közművelődés szervezése, az együttesek, civil szervezetek támogatása. Kiemelt jelentőségű annak a közművelődési hálózatnak a létrehozása, mely budapesti központtal koordinálja, és szakmailag támogatja az országban létesült közösségi házak tevékenységét. A Magyarországi Német Közművelődési Központ (Ungarndeutsches Kulturzentrum) székhelye szintén Budapesten, a Magyarországi Németek Házában van.

2.2.1. Zentrum

A Magyarországi Német Kulturális és Információs Központ (Zentrum) sajátos helyet foglal el a hazai német közösség kulturális életében. A Magyarországi Német Kulturális és Információs Központot 2003-ban alapították, és helyileg a Magyarországi Németek Házában található. A Zentrum célja egy információs adatbázis létrehozása. A Központ munkáját, tevékenységét jelentős mértékben növeli és erősíti a kiemelkedően magas színvonalú, folyamatosan frissülő honlap. A portál magyarországi németekről, tehát a Magyarországon

[153] http://www.nek.gov.hu/id-1121-roma-kozossegi-haz-avatasa-vemenden.html

élő német kisebbségről szóló hír- és közösségi oldal. A Zentrum célja, hogy a portál a jövőben olyan közösségi portálként is működjön, melyben a regisztrált felhasználók létrehozhatják egyéni oldalukat, képekkel, információkkal. A jövőben ez kibővül dokumentumok és egyéb tartalmak publikálásával egy blog jellegű környezetben. Mindezen fejlesztésekkel a Zentrum célja, hogy a magyarországi németséggel kapcsolatos információk a lehető leggyorsabban és legegyszerűbben elérhetőek legyenek. Az oldalon jelenleg elérhető linkgyűjtemény mellett készül egy Auskunft (Tudakozó) nevű szolgáltatás, ahol közérdekű címek, helyek szerepelnek majd, illetve terveznek egy arcképcsarnokot és egyéb gyűjteményes megjelenítésű adatbázist, ami a közösség életében fontos lehet. A portál részét képezi a jövőbeni fejlesztések alkalmával megszülető elektronikus könyvtár is, ahol a Magyarországi Németek Könyvtára könyvállományának listáját teszik elérhetővé mindenki számára. A központban ketten dolgoznak, az igazgató és a könyvtáros. Munkájukat folyamatosan segítik ösztöndíjasok, akik 3-6 hónap időt töltenek a Zentrumnál. A Központ költségvetési szerv, amely átlag 23-25 millió Ft-ot kap évente, ebből a személyi és dologi kiadások után kb 5-6 millió Ft marad a programokra. A problémát az jelenti, hogy kisebbségi intézményként nehéz pályázniuk, nagyobb pályázatokon nem tudnak részt venni, illetve olyan pályázatban, amely önrészt igényel. Az év közben felmerült ötletek, programok megvalósítására már nem marad anyagi forrásuk.

A Központ évente több olyan, színvonalas programot hirdet, amelyek célja a nemzetiségi hovatartozás erősítése. Néhány ezek közül:

a) Abgedreht („Leforgatva”) - Magyarországi Német Ifjúsági Filmünnep:

Az Abgedreht – Magyarországi Német Ifjúsági Filmünnep 2006 óta minden év áprilisában kerül megrendezésre. A pályázat alapötlete, hogy egy olyan filmprojekt jöjjön létre, ami olyan 14-19 éves fiatalokat céloz meg, akik készek egy maximum 10 perces német nyelvű filmben bemutatni, hogyan vélekednek a magyarországi németekről. Az alkotásokat minden évben egy szakmai zsűri értékeli, és egy budapesti moziban kerülnek bemutatásra (legutóbb pl. a Művész Moziban). Az első három helyezett Szilágyiné Rencz Marianna keramikus által az Abgedrehtre tervezett kerámiát kap, illetve 1000 Euró összdíjazásban részesül. A “Schmunzelpreis”, amelyet 2008 óta a leghumorosabb filmért ítélnek oda 100 ezer Forint (2009-ben 50 ezer Forint) pénzdíjjal jár. Valamennyi résztvevő megkapja a hivatalos Abgedreht pólót, illetve értékes német nyelvű könyveket. A filmeket, illetve filmrészleteket bemutatja a Magyar Televízió, illetve más helyi csatornák. A versenyzőkkel készített interjúkat rádióműsorokban sugározzák és újságokban közlik le. Eddig már megjelent két DVD a 2006. és 2007. évi versenyfilmekből. Az Abgedreht 2008 és 2009 DVD nemsokára szintén kapható lesz. Az Abgedreht a magyarországi német kisebbség egy kiemelt rendezvénye, melyen évről-évre egyre több fiatal vesz részt. A filmpremier pedig valamennyi a németség iránt érdeklődő filmkedvelő számára érdekes és szórakoztató esemény. A Magyarországi Fiatal Németek Közössége egy hetes kreatív táborban való részvételt ajánl fel a nyertesnek.

b) BlickPunkt (Nézőpont) – “Fényképezzük le magunkat!”

A pályázat célja megegyezik a Zentruméval, mégpedig a hagyományőrzés, ezen felül pedig a magyarországi németek bemutatása. A résztvevők a blickpunkt.hu, a verseny számára készített internetoldalon regisztrálhatnak, és ide tölthetik fel alkotásaikat. A verseny kortól, kategóriáktól függetlenül lehetőséget nyújt a Zentrumnak, hogy képanyagot gyűjtsön a magyarországi német archívum számára a német kisebbség mindennapjairól. A BlickPunkt

első alkalommal 2008-ban került megrendezésre. (A jelentés készítésekor zajlott a 2009-es pályázat.) A versenyen három kategóriában lehet indulni: 1. Aktuális fotó (mindennapokról), 2. Felújított archív fotó (1950 előtt készült fényképek), 3. képeslapok (2 fotó+felirat). Első alkalommal 113 versenyző indult, 511 kép került fel a honlapra. A regisztrációs határidő lejárta után az oldal látogatói és egy szakmai zsűri értékelte a fényképeket. Aki regisztrált, az tudott szavazni a képekre, így gyakorlatilag kb. 800 ember vett részt valamilyen formában a versenyben Minden kategóriában 10-10 képet választottak ki, ebből választott a szakmai zsűri. Az on-line értékelés lezárása után egy kiállítás megnyitó és ünnepélyes díjátadó zárta a versenyt A díjkiosztón az összes képet levetítették, a legjobb 30-at pedig a díjkiosztó helyszínén kiállították. A képekből naptár is készült.

c) U35sec - Unter 35 Jahren - unter 35 Sekunden

Az U35sec, azaz 35 év és 35 másodperc alatt az Abgedreht Filmünnep legújabb kategóriája, amely 2008-ban indult. Az U35sec 19-35 év közötti profi és amatőr filmkészítőknek szól. A célja, hogy olyan 35 másodperc hosszúságú szpotok készüljenek, amelyek kreatívan mutatják be a magyarországi németséget, illetve érdekes információkkal szolgálnak a kisebbségről. Az alkotások Budapesten, az Abgedreht – Magyarországi Német Filmünnepen kerülnek bemutatásra.[154]

A fenti programok kiválóan mutatják, hogy a Zentrum egy teljesen újszerű kezdeményezést alakított ki a magyarországi német nemzetiségűek kulturális életében, elsősorban – de természetesen nem kizárólagosan – a fiatalok körében.

2.2.2. Jókai Mór Művelődési Központ[155]

A jelenlegi helyén a művelődési ház Kultúrházként a '60-as években kezdte meg működését. 1966-ban a kultúrházból Jókai Mór Művelődési Ház lett. Később a ház működésében zavarok álltak be, időközben az épület állapota is egyre rosszabb lett. 1981-től erősödött meg az igény a művelődési ház felújítása iránt. A felújításban tevékenyen részt vállaltak a budaörsi üzemek, szövetkezetek és a helyi lakosság is. A felújított intézmény 1984. március 21-én nyitotta meg kapuit. Az intézmény fenntartója és tulajdonosa a települési önkormányzat. A művelődési központ a város központjában helyezkedik el, az épület felújításra, átépítésre szorul. A közművelődési intézményben jelenleg 13 fő dolgozik (4 fő közművelődési alkalmazott, 1 fő gazdasági és ügyviteli alkalmazott, 6 fő fenntartási alkalmazott, ebből 2 fő részmunkaidős, egyéb alkalmazott 2 fő). Az alkalmazottak közül egy fő vállalja hazai kisebbségi származását, ő fenntartási alkalmazott. Az épületben működik a Budaörsi Játékszín is, ezért a művelődési központ nagyobb teret igénylő programjait csak olyankor tudja megtartani, amikor a Játékszínben nincs előadás. A művelődési központ hétfőtől péntekig 8.00-21.00 óráig van nyitva, alkalmanként, ha szükséges, szombaton és vasárnap is. Kisebbségi programként táncházat és kisebbségi találkozókat szerveznek. A helyi kisebbségi önkormányzatok által szervezett programok esetén ingyenes a teremhasználat. (A településen létrejött kisebbségi önkormányzatok: roma, görög, német, ruszin, örmény, szlovák). A művelődési központ helyet ad a német énekkarnak, a görög és német zenekarnak, a roma, görög, német tánccsoportnak is. A görög, német, szlovák kisebbség évente tart falunapot/ nemzetiségi napot.

---

[154] www.zentrum.hu
[155] http://www.jmmk.hu

2.2.3. Radó Antal Városi Könyvtár és Művelődési Központ

A muzeális intézményekről, a nyilvános könyvtári ellátásról és a közművelődésről szóló 1997. évi CXL. törvény pusztán említést tesz a kisebbségi jogokról, ám nem tartalmazza az érvényesülésükhöz szükséges törvényi biztosítékokat. A problémát jól jellemzi a Móri Közművelődési és Szervező Iroda és a Radó Antal Városi Könyvtár szervezeti összevonása körüli probléma, amely ügy 2005-ben kezdődött, amikor a képviselő-testület – még a kisebbségi joganyag módosítása előtt – úgy döntött, hogy összevonja a közművelődési irodát és a könyvtárat. A döntéssel a kisebbségi önkormányzat nem értett egyet.

A két intézmény az általános szolgáltatásokon túlmenően a helyi német közösség közművelődéséhez kötődő feladatokat is ellátott.[156] Állásfoglalásunk szerint a közművelődési iroda és a könyvtár német kisebbségi intézménynek minősültek, ezért az összevonáshoz be kellett volna szerezni a kisebbségi önkormányzat egyetértését. Az akkor hatályos jogszabályok nem határozták meg a kisebbségi kulturális intézmény definícióját, ezért a fenntartó önkormányzat vitatta a kisebbségi önkormányzat együttdöntési jogait. A képviselő-testület kihasználta azt a joghézagot is, hogy a Nektv. csak a kisebbséghez tartozók képzésével kapcsolatos döntésekhez biztosított egyetértési jogot, a közművelődéssel összefüggésben nem volt ilyen rendelkezés. A közigazgatási hivatal az ügyben úgy foglalt állást, hogy az intézmények összevonásáról határozati formában hozott döntés jogszerű, de a helyi közművelődési rendelet módosításához be kellett volna kérni a kisebbségi önkormányzat egyetértését. Miután a rendelet módosítására azt követően került sor, hogy a két intézmény összevonását gyakorlatilag véghezvitték, a kisebbségi önkormányzat kénytelen volt feladni álláspontját, és megadta az egyetértését.

2007-ben újabb panasz érkezett a kisebbségi önkormányzat elnökétől, ugyanis az összevont – közművelődési és könyvtári feladatokat ellátó – intézmény vezetői pályázata kapcsán nem vették figyelembe a kisebbségi önkormányzat egyetértési jogát.

A vizsgálatot ezúttal már a Nektv. új rendelkezései alapján folytattuk le. Az intézmény kiemelt célja a nemzetiségi kultúra értékeinek megismertetése, hagyományainak továbbvitele. Megyei módszertani műhelyként gazdag német nyelvű video-, audio- és szakkönyvanyaggal rendelkezik. Sokrétűen segíti a városban, illetve a környező településeken folyó német nemzetiségi oktatást: információkat nyújt a pályázatokkal, ösztöndíjakkal kapcsolatban, az oktatási intézményekkel közösen továbbképzéseket szervez, évente megrendezi a német nemzetiségi szép kiejtési versenyt, valamint közreműködik a pedagógusok nemzetiségi táncoktatásában is. Emellett szakmai gyakorlóhelyet biztosít több felsőoktatási intézménynek, valamint a munkatársak igény szerint mentorként közreműködnek szakdolgozatok megírásánál. Az intézmény szoros kapcsolatot ápol a helyi nemzetiségi táncegyüttessel és fúvószenekarral is. Kiemelt figyelmet fordítanak a nemzetiségi könyvtári feladatok ellátására is, így több mint 3000 német nyelvű – főleg szépirodalmi – kötet áll az olvasók rendelkezésére. Vizsgálatunk során megállapítottuk, hogy az intézmény alaptevékenységébe beletartoznak azok a német nemzetiségi közművelődési és könyvtári feladatok, amelyek a megszűnt közművelődési iroda, valamint a városi könyvtár alapító okiratában is szerepeltek. Az intézmény a jelenlegi szervezeti struktúrában is sokrétű nemzetiségi tevékenységet lát el. Mindezek alapján arra a következtetésre jutottunk, hogy német nemzetiségi intézményről van

[156] Beszámoló a Nemzeti és Etnikai Kisebbségi Jogok Országgyűlési Biztosának tevékenységéről 2007.

szó, amelynek vezetőjét csak a kisebbségi önkormányzat egyetértésével lehet kinevezni. A képviselő-testület az igazgató kinevezéséről hozott határozatának visszavonására és a kisebbségi önkormányzat együttdöntési jogának biztosítására vonatkozó kezdeményezésünket elutasította. Ezt követően a közigazgatási hivatalhoz fordultunk, amely azonban ajánlásunk ellenére nem tett törvényességi észrevételt.

A Nektv. 6/A. (2) bekezdés f) pontja szerint a kisebbségi kulturális intézmény: olyan kulturális intézmény, amelynek feladata elsődlegesen a kisebbségi kultúra, hagyományok és a közösségi nyelvhasználat megőrzése, gyakorlása.

A közigazgatási hivatal értelmezése szerint az „elsődleges" feladatra történő utalás sorrendiséget fejez ki. Az intézmény azért nem felel meg a törvényi definíciónak, mert *„a nemzetiséggel kapcsolatos közművelődési feladatok az általános közművelődési feladatok körében, azokkal azonos szinten, fontossági sorrend nélkül jelennek meg"*. Ezzel az állásponttal nem értünk egyet. A Nektv. hivatkozott rendelkezése alapján valóban csak akkor beszélhetünk kisebbségi kulturális intézményről, ha a kisebbségi kultúra, hagyományok ápolását, megőrzését elsődleges feladatként látja el. Azokon a településeken azonban, ahol csak egyetlen közművelődési intézmény működik, annak nem kizárólag a kisebbségi közösség tagjait, hanem a lakosság egészét érintő feladatokat is el kell látnia. Ez tehát nem adhat hivatkozási alapot arra, hogy megkérdőjelezhető legyen az intézmény kisebbségi jellege. Az „elsődleges" szóhasználattal a jogalkotó azt kívánta kifejezni, hogy az adott intézmény fő tevékenységi körébe tartozik a nemzetiségi kultúra ápolása. Egy intézménynek azonban nem csak egyetlen elsődleges feladata lehet. Nyilvánvaló, hogy ha az alapító okiratban több kötelezően ellátandó tevékenységet is meghatároznak, és nem állítanak fel közöttük sorrendiséget, akkor ezek egyaránt elsődleges feladatnak minősülnek. Amint azt a közigazgatási hivatal is megállapította, az intézmény az egyetemes és a nemzetiségi kultúra ápolásával kapcsolatos feladatokat *„azonos szinten, fontossági sorrend nélkül"* látja el. Egyértelmű tehát, hogy az intézménynek épp úgy elsődleges feladata az egyetemes és a nemzeti kultúra ápolása, mint a német nemzetiségi kultúra megőrzése, továbbörökítése. A nemzetiségi feladatok kiemelt jelentőségére utal az is, hogy az alapító okirat rendelkezése szerint a Nektv. előírásait is figyelembe kell venni az intézményvezető kinevezése során. A Nektv. azonban a kinevezéssel kapcsolatban nem véleményezési, hanem egyetértési jogot biztosít a települési kisebbségi önkormányzat számára. A Nektv. rendelkezéseire történő utalás megítélésünk szerint egyértelművé teszi, hogy kisebbségi intézményről van szó. A képviselő-testület csak azért vitatja az intézmény kisebbségi jellegét, mert döntéseit a kisebbségi önkormányzat ellenében, az egyetértés beszerzése nélkül kívánja meghozni. Ebben a konkrét ügyben kezdeményezéseink és ajánlásaink eddig nem vezettek eredményre. A kisebbségi önkormányzat egy gazdag nemzetiségi hagyományokkal rendelkező településen nem tudta érvényesíteni együttdöntési jogait.

2.3. Szlovákok

A 2001. évi népszámlálás adatai szerint a szlovák anyanyelvűek száma kis mértékben, 11 816 főre csökkent, a szlovák nemzetiségűek száma viszont 70 százalékkal, 17 692 főre nőtt. A kisebbség kulturális értékeihez, hagyományaihoz kötődők száma 26 631 fő, míg a szlovák nyelvet családi, baráti körben használók száma 18 056 fő volt. Sajnálatos tény, hogy a szlovák kisebbség jelentős hányadát az idősebb korosztály alkotja, ez a kisebbség a leginkább elöregedő közösség hazánkban.

A mai Magyarországon a szlovákok az ország 11 megyéjében, valamint a fővárosban élnek nagyobb számban. A szlovák anyanyelvű, illetve nemzetiségű népesség mintegy 10 százaléka lakik a fővárosban, további közel harmaduk vidéki városokban, kétharmaduk pedig községekben él. Területileg szórtan, az ország valamennyi megyéjében 105 településén élnek szlovákok. Jelentősebb közösségek Budapesten, Békés megyében, valamint a Pilis hegység környéki településeken találhatók.

Munkatársaim a szlovák kisebbség területi elhelyezkedését figyelembe véve Békéscsabán, a több mint 10 éve sikeresen működő Szlovák Házban, Tótkomlóson, a Jozef Gregor Tajovský Általános Művelődési Központban, a fővárosban létrehozott Szlovák Közművelődési Központban és annak Bakonycsernyén létrehozott regionális központjában tettek személyes látogatást. Fontosnak tartottuk emellett, hogy a „legszlovákabb szlovák faluban", Pilisszentkereszten, a Szlovák Ház körül kialakult és nagy sajtóvisszhangot kiváltott „ügyről" is beszámoljunk.

2.3.1. Jozef Gregor Tajovský Általános Művelődési Központ

Az Általános Művelődési Központ többcélú intézmény, több telephellyel, melyhez iskolák, óvodák, néprajzi gyűjtemény, tájház, közösségi színtér, könyvtár és művelődési ház is tartozik. A városban jelentős számban élnek a szlovák kisebbségi közösséghez (kb. 1350 fő), és a roma közösséghez (kb. 300 fő) tartozók. A települési önkormányzat fenntartásában működő művelődési központ a város központjában található, 1979-ben kifejezetten erre a célra épült. Itt kapott helyet a könyvtár is. Az épület az akkori technológiának megfelelően épült (beton és üveg kombinációja), modern volt, jelenleg azonban már igen nagy nehézséget okoz a fenntartása. A téli hónapokban a fűtés költségei miatt nem is üzemel a ház. Az épületben van egy több mint 400 fő befogadására alkalmas színházterem, és a klubrendezvényekhez szükséges termek is rendelkezésre állnak, 50-150 fő befogadására alkalmasak. Az alapító okirat szerint ugyan az intézménynek nincsenek kisebbséget érintő feladatai, ugyanakkor támogatja a helyi szlovák népdalkört, táncegyüttest és zenekart. Nem csupán helyet biztosít számukra, hanem pénzbeli hozzájárulást is nyújt ezeknek az együtteseknek. Az intézményben működik a nyugdíjasklub is, havonta két alkalommal találkoznak a klubtagok, programjaikon a szlovák és a magyar nyelvet egyaránt használják. Főbb finanszírozási problémaként a fenntartási költségek jelentős emelkedését, ugyanakkor az önkormányzati támogatás jelentős csökkenését jelölték meg. Minden településen csökkent a művelődésre fordítható keretösszeg, holott egy település élhetősége, lakosságmegtartó képessége nagymértékben függ a művelődési házaktól, hiszen a civil szerveződések, iskolán kívüli művelődési alkalmak, rendezvények itt kapnak helyet.

2.3.2. Szlovák Közművelődési Központ

Az Országos Szlovák Önkormányzat (OSZÖ) Közgyűlése 2003-ban fogadta el a Szlovák Közművelődési Központ (SZKK) alapító okiratát és azokat a dokumentumokat, amelyek lehetővé teszik az intézmény működését. Természetesen már korábban – a 90-es években – is voltak kezdeményezések szlovák berkekben kulturális központok létrehozására, pl. a Dél-Alföldön, Békéscsabán (Szlovák Kultúra Háza) és Nógrád megyében Bánkon (kulturális és oktatási központ). Az intézmény központja Budapesten, az OSZÖ székházában kapott helyet. Mivel a magyarországi szlovákok az ország területén nagy szórtságban élnek, a korábbi helyi kezdeményezések és igények alapján jelenleg hét tagintézménnyel működik. A megyék és

a népesség arányában a következő településeken létesült szlovák kulturális regionális központ: Békés megyében Békéscsabán, Szarvason, Tótkomlóson, a bakonyi régióban Bakonycsernyén, a nógrádi és hevesi régióban Vanyarcon, a Pilisben Pilisszentkereszten és a Zemplénben Sátoraljaújhely-Bányácskán. 2008-ban újabb központ nyitotta meg kapuit Ecseren, mely a Pest környéki szlovák településeket fogja össze. Az egyes tagintézmények önállóan működnek, tevékenységük összehangolásához a központ nyújt segítséget. A regionális házak vezetői havonta találkoznak, közösen elemzik az eltelt időszak tapasztalatait és készülnek az újabb teendőkre. Ilyenkor döntenek az országos képzésekről, kulturális rendezvényekről is. Számos esetben tartanak konferenciát a régiós házakat érintő kérdésekről pl. a közművelődéssel kapcsolatos jogi háttér bemutatásához minisztériumi előadót is hívtak. A rendelkezésre álló költségvetés csak néhány önálló regionális rendezvény megszervezését teszi lehetővé. Az évi költségvetés 32 millió Ft. A telephelyek 2-3 millió Ft közötti összeget kapnak, kivéve Békéscsaba, amelynek 9 millió Ft-ot biztosítanak. A Központ évi 5 millió Ft-ot kap. 2006. január 1-je óta ez az összeg és az elosztás módja nem változott. A támogatás mértéke azért eltérő, mert van olyan regionális ház, ahol a települési önkormányzat mindent vagy majdnem mindent átvállal. Bakonycsernyén a regionális háznak otthont adó épületet az önkormányzat 1 Ft-ért adta el, Szarvason a helyi önkormányzat két épületet adott, valamint a rezsit és egyéb működési költséget is az önkormányzat fizeti. Tótkomlóson a helyi önkormányzat adta az épületet, de azt az SZKK működteti, mert a helyi szlovák önkormányzatnak nincs pénze a fenntartásra.

Az intézmény 2005-ben felvette a kapcsolatot szlovákiai partnerintézményével**,** a pozsonyi Nemzeti Közművelődési Központtal, aminek eredményeként 2006-tól folyamatosan közös programok megvalósítására is sor kerül.

A regionális házak fontos feladatként kezelik a szlovák fiatalok iskolai oktatáson túli nevelését. Szabadidejüket igyekeznek tartalmasan – szervezett programokkal, művészeti foglalkozásokkal – kitölteni. A tehetséges fiatalokat nyáron intenzív készségfejlesztő tábori programokkal segítik. Ahol nem oktatják elérhető közelségben iskolai keretek között a szlovák nyelvet, ott tanfolyamot indítanak az érdeklődők számára. Mindehhez biztosítják a szakmai és anyagi feltételeket. Az SZKK a felnőttképzési programban elsőként a hagyományőrző- és népdal csoportok vezetőit részesítette szakmai segítségben, majd a táncegyüttes- és zenekari vezetőket.

A tagintézmények a regionalitás és összetartozás jegyében kölcsönösen hívnak fellépőket egymás tájegységeiből a nemzetiségi találkozókra. A Szlovák Közművelődési Központ az OSZÖ intézményeként támogatja a hazai szlovákság kulturális örökségének ápolását, s az ehhez kapcsolódó rendezvények szervezését és lebonyolítását.

Az Országos Szlovák Önkormányzat határozata alapján ez az intézménye szervezi a minden évben más régióban megrendezésre kerülő központi ünnepségének, a Magyarországi Szlovákok Napjának kulturális programját is. Ilyenkor nyílik lehetőség arra, hogy az egyes régiók néprajzi vásár keretében külön-külön is bemutassák kulturális örökségüket. A SZKK létjogosultságáról tanúskodik az a körülmény is, hogy olyan régióban, mint például a bakonyi, ahol már csak elvétve - négy településen[157] - élnek szlovákok, az utóbbi időben fellendült az anyanyelvű vallási és kulturális élet. A helyi regionális házban rendszeresen gyűlnek össze a környékbeliek bibliaórára, szlovák nyelvtanfolyamra és művészeti csoportokat szerveznek. Az intézmény és regionális központjai természetesen nagy figyelmet szentelnek a különösen

[157] Jásd, Szápár, Öskü, Bakonycsernye.

népszerű hagyományos gasztronómiai rendezvényeknek is (békéscsabai és tótkomlósi kolbászfesztivál, vanyarci haluskafőzés, szarvasi szilvanapok, csorvási disznótor és lakodalmas, kiskőrösi rétesfesztivál, stb.).

A Központ és a regionális házak működésében a problémát leginkább az anyagiak jelentik. Mivel a költségvetésből származó forrás nem elégséges, igyekeznek pályázatokon is támogatást nyerni, (például az NKA Népművészeti Kollégiuma, Táncművészeti Kollégiuma által kiírt pályázatokon). [158]

A Szlovák Közművelődési Központ két regionális kulturális központja a békéscsabai Szlovák Kultúra Háza és a pilisszentkereszti Szlovák Ház, mely utóbbiról a 2008. évi Beszámolóban is szót ejtettünk.

A békéscsabai Szlovák Kultúra Háza, mely az 1989-ben alakult Csabai Szlovákok Szervezete tulajdonát képezi, székházként is működik, és teret ad a Szervezet kulturális tevékenységének, mely a közösségfejlesztés mellett a szlovák kultúra, nyelv megőrzését és ápolását, értékeinek népszerűsítését tekinti fő feladatának, de emellett kapcsolatot ápol a hazai és határon túli szlovák szervezetekkel is. A Ház a hagyományápoló és kulturális csoportok működése mellett számtalan kiállítást, közösségi rendezvényt, színházi előadást, kulturális eseményt szervez, kiadványokat ad ki, például jelentős szerepe van a Čabiansky kalendár éves megjelentetésében is.

2.3.3. Pilisszentkereszt – Szlovák Ház

Pilisszentkereszt (Mlynky) lakosainak száma 2200 fő, és jelenleg is a község több mint fele szlovák nemzetiségűnek vallja magát, kiérdemelve ezzel a „legszlovákabb” szlovák falu elnevezést. 1998-2006-ig egy szlovák származású független jelöltként indult szentkereszti volt a polgármester, majd miután nyugdíjba vonult, a 2006-os önkormányzati választásokon a Szentkereszti Polgári Kör Egyesület hivatalos jelöltje lett a polgármester. 2006-ban Pilisszentkereszten megalakult a Német Kisebbségi Önkormányzat is. Egészen 2006 végéig kivételesen jó kapcsolat jellemezte a települési- és a szlovák kisebbségi önkormányzatot, hiszen „átjárás” volt a két testület között. A legutóbbi önkormányzati választások után azonban a „szlovák vonal” is gyengült. 2007 februárjában már komoly problémák merültek fel a településen, hiszen az új vezetés egyik első határozata arról szólt, hogy fel kell osztani a Szlovák Házat.[159] A Szlovák Házban található irodát elsődlegesen hatósági és önkormányzati feladatok ellátására, valamint protokoll tárgyalóként kívánta használni. Döntés született arról is, hogy a szlovák és német kisebbségi önkormányzatokat a helyi szlovák iskolához tartozó szolgálati lakásból kialakított irodában helyezik el. A szlovák önkormányzat ezt a megoldást visszautasította. Végül a polgármester és a szlovák kisebbségi önkormányzat elnöke megkereste a kisebbségi biztost, a megbeszélések eredményeként – amit a helyi szlovákság pozitívnak értékelt –, olyan megállapodás született, mely alapján a két önkormányzat együtt nyújt be pályázatot, és így lehetőség nyílhat a községháza átalakítására. Így tulajdonképpen a szlovákok mintegy kivásárolnák a Szlovák Házat.

---

[158] Király Katalin: Néhány gondolat a Szlovák Közművelődési Központról (SZKK); Király Katalin: Szlovák Közművelődési Központ, 2009. szeptember 15.

[159] A Pilisszentkereszt Önkormányzata tulajdonában álló Szlovák Ház 1997-ig Klubkönyvtárként, majd 2000-ig Faluházként az egész település közösségi életét szolgálta. 1997 évtől – az akkori önkormányzat döntése alapján – kapta meg a Pilisszentkereszti Szlovák Önkormányzat bérleti díj megállapítása nélküli nem kizárólagos használatra.

A képviselő-testület több okkal magyarázta a szlovák kisebbségi önkormányzat eddigi helyiséghasználatának felülvizsgálatát. Álláspontja szerint a helyi önkormányzatnak kötelessége a legutóbbi választásokon létrejött német kisebbségi önkormányzatnak is a működéséhez szükséges helyiséget biztosítani. A polgármesteri hivatal hatósági és önkormányzati feladatainak, valamint protokolláris teendőinek ellátása szükségessé teszi a Szlovák Ház helyiségeinek használatát is. A település kevés közösségi térrel rendelkezik, ezek használata során azonban az egyes (szlovák és nem szlovák) társadalmi szervezetek számára egyenlő jogokat kívánnak biztosítani. Ezt az érvelést nem tartottuk elfogadhatónak. A településen jelentős számú rendezvény, kulturális és egyéb program megszervezésében vesz részt a szlovák kisebbségi önkormányzat. Ezzel szemben a német kisebbségi önkormányzat még csak ebben a ciklusban kezdte meg a működését, és megalakulása előtt a német kulturális rendezvények iránt nem volt számottevő közösségi igény. Elvárható tehát, hogy a többségében szlovákok által lakott településen a helyi önkormányzat kiemelten támogassa a szlovák kisebbségi önkormányzat működését. A vizsgálat során megállapítható volt, hogy a polgármesteri hivatal szűkös körülmények között működik. Jogos volt tehát az az igény, hogy a hatósági és önkormányzati feladatokat, valamint a protokolláris teendőket jobb feltételek mellett kívánták ellátni. Megítélésünk szerint azonban a megfelelő megoldás a polgármesteri hivatal épületének bővítése lehetett volna. Az ehhez szükséges anyagi források hiánya nem adott hivatkozási alapot arra, hogy a helyi önkormányzat – tulajdonosi jogával élve – a kisebbségi önkormányzat „rovására" próbálja saját munkafeltételeit javítani. Különösen elfogadhatatlan, hogy a döntés előtt nem egyeztettek a kisebbségi önkormányzattal, így egy ésszerű, a lehetőségeket és az igényeket összhangba hozó kompromisszum sem jöhetett létre. A szlovák kisebbségi önkormányzat elsődlegesen nem azért kifogásolta a Szlovák Házból való kiköltöztetést, mert ennek következtében lényegesen rosszabb működési feltételek közé kényszerült volna. A testület egyrészt az egyeztetés elmaradását sérelmezte, másrészt úgy ítélte meg, hogy a döntés a választások óta tartó szlovákellenes intézkedéssorozat újabb fejezete. A helyi önkormányzat döntésének nyilvánvalóan „rossz üzenete" volt. A kisebbségi önkormányzat irodáját egy olyan épületből kívánták áthelyezni, amely mintegy szimbolizálja a szlovák közösség jelenlétét a településen. A helyi önkormányzat döntésekor nem vette figyelembe, hogy a Nektv. hatályba lépett módosítása következtében rendeletben kellett volna szabályoznia azon ingó és ingatlan vagyontárgyak körét, amelyet a kisebbségi önkormányzat ingyenes használatába ad. Nem volt tehát törvényes, hogy a képviselő-testület határozattal kívánta rendezni a kisebbségi önkormányzat helyiséghasználatának kérdését. Eljárásunk zárásaként a vizsgált határozatok visszavonására hívtuk fel a képviselő-testületet. Kifejtettük továbbá, hogy támogatjuk a szlovák kisebbségi önkormányzat megoldási javaslatát, mert ezzel összhangba hozható lett volna a polgármesteri hivatal helyiségigénye és a Szlovák Ház döntően szlovák funkciójának megőrzése. A szlovák kisebbségi önkormányzat hajlandó lett volna arra, hogy – írásban rögzített megállapodás alapján, időszakosan, előzetes egyezetést követően – átengedje az általa korábban kizárólagosan használt irodát a polgármesteri hivatal egyes, máshol nem megoldható feladatainak ellátására. A helyi önkormányzat e kompromisszumos megoldást elvetette. A képviselő-testület kezdeményezésünkre hatályon kívül helyezte ugyan a kifogásolt határozatokat, ám azokkal tartalmilag megegyező döntéseket hozott. Így csak arra volt lehetőségünk, hogy a két önkormányzat közötti megegyezés érdekében további párbeszédet javasoltunk. Eljárásunkat azt követően zártuk le, hogy kormányzati döntés született egy új regionális szlovák központ létrehozásáról a településen, amely a helyi szlovák kisebbségi önkormányzat elhelyezésére is szolgál majd. Az építkezés költségeit egyenlő arányban a magyar és a szlovák állam kívánja fedezni.[160]

[160] Beszámoló a Nemzeti és Etnikai Kisebbségi Jogok Országgyűlési Biztosának tevékenységéről, 2008. 21-23. p.

A Miniszterelnöki Hivatal Kisebbség- és Nemzetpolitikáért Felelős Szakállamtitkársága egyedi kérelem alapján 2008-ban a központi költségvetésből 80 millió forintos támogatást ítélt meg, ennek eredményeként épülhet fel Pilisszentkereszten az Országos Szlovák Önkormányzattal kötött támogatási szerződés alapján egy új Szlovák Regionális Kulturális Központ. Hasonló összegű támogatást nyújtott a beruházáshoz a Szlovák Köztársaság Kormánya is. Az új létesítmény megvalósulásával egy széles kitekintésű és profilú intézmény jöhet létre, amelyben a helyi szlovák választott testületek és kulturális szervezetek mellett helyet kapnak a régió szlovák kisebbségi intézményei is. A beruházás kivitelezési terveit 2008. szeptember 2-án Budapesten nemzetközi sajtótájékoztató keretében mutatták be az újságíróknak.[161] Az Országos Szlovák Önkormányzat 2008. június végén írta alá a támogatási szerződést a Miniszterelnöki Hivatallal. 2009. április 27-én az OSZÖ csereszerződést kötött a pilisszentkereszti önkormányzattal, mivel az eredeti telek a helyi építési szabályzat alapján nem volt megfelelő közintézmény létrehozására. A csereszerződés értelmében a helyi általános iskola és óvoda is jogosult lesz a regionális központ használatára oktatási és kulturális célok megvalósításához. Az OSZÖ 99 évre használati jogot biztosít a Pilisszentkereszti Szlovák Kisebbségi Önkormányzat és a Pilisi Szlovákok Egyesülete Regionális Központja számára. Az OSZÖ reményei szerint a regionális központ alapjait még 2009-ben le lehet rakni.[162] A rendelkezésünkre álló információk szerint az építkezés ezidáig ténylegesen nem kezdődött meg.

2.4. Bolgárok

Az 1990. évi népszámlálás adatai szerint a bolgár kisebbség lélekszáma 1370 fő volt. A 2001. évi népszámlálás során 1358 fő a bolgár nemzetiséghez tartozónak, 1693 fő a kulturális értékekhez, hagyományokhoz kötődőnek, 1299 fő bolgár anyanyelvűnek vallotta magát.

Munkatársaim a budapesti Bolgár Művelődési Házat keresték fel személyesen.

A Magyarországi Bolgárok Egyesületét (MBE) a Magyarországon élő bolgárkertészek alapították 1914-ben, azóta folyamatos a tevékenysége. Jelenleg körülbelül 180-200 tagja van. 2004-től az Országgyűlés Emberi jogi, kisebbségi és vallásügyi bizottságától évenként 700 ezer Ft állami támogatásban részesült, az NCA-tól pedig 2004-ben 1,5 M Ft-ot kapott. A bolgárok közösségi és kulturális életének központja a Bolgár Művelődési Ház, amely egyben az MBE székháza is. Építését a hazai bolgárok saját erőből kezdték el, a munkálatokat 1957-ben fejezték be. 1976-ban az épületben, az anyaországi támogatásnak is köszönhetően, szálloda és étterem nyílt. 1999 óta üzemeltetésük jogát a vezetőség bérbe adta. Azóta a Művelődési Ház elsősorban ezek működtetéséből befolyó bevételekből tartja fenn magát. 2003-ig a MBE működtette a Házat, ekkor azonban az Országos Bolgár Önkormányzattal létrehoztak egy közhasznú társaságot. A Kht. 7 főt foglalkoztat (ebből egy fő négy órás munkaidőben, a többiek teljes munkaidőben), és megbízással 3 főt (technikusok). Az Egyesület pedig egy főt alkalmaz, az igazgatót. A foglalkoztatottak közt van színházvezető, kulturális programvezető, ügyvezető, titkárságvezető, gondnok és két takarító.

2004-ben megkezdődött a Bolgár Művelődési Ház rekonstrukciójának első fázisa – a gazdasági és a kulturális rész funkcionális szétválasztása, az előtér felújítása, az új iroda és

[161] http://nemzetpolitika.gov.hu/data/files/152407156.pdf
[162] http://videotar.mtv.hu/Videok/2009/08/24/15/Domovina_2009_augusztus_24_.aspx

könyvtárszint kialakítása, amely 2005-ben sikeresen lezárult.[163] A BOÖ 2005. évben a Bolgár Művelődési és Kulturális Közhasznú Társaság működtetése céljából 15 millió forint állami támogatásban részesült, a Bolgár Művelődési Ház kulturális részének megkezdett felújításának befejezéséhez pedig 18 millió forint hozzájárulást kapott. A felújítás II. szakaszának I. üteme 2006-ban kezdődött meg. Ez magában foglalta a színházterem teljes felújítását: színpad felújítását, öltözők kialakítását, színházterem burkolatainak (parketta, falburkolatok) cseréjét, födém felújítását, elektromos hálózat és világítástechnika cseréjét, nyílászárók cseréjét, erkély felújítását, színházterem bútorzatának cseréjét, melyhez összesen 12 millió forintos állami hozzájárulást kapott. Emellett az intézmény 15 millió forintos működési költségei 2006-os költségvetési évtől a BOÖ költségvetésében kerültek elkülönítésre. A Bolgár Művelődési Házban 2006. február 12-én indult el az Új Ház projekt a Magyarországi Bolgárok Egyesülete, a Bolgár Országos Önkormányzat és a Fővárosi Bolgár Önkormányzat közös kezdeményezése. A projektben nemcsak a hagyományos bolgár ünnepek kapnak helyet, hanem a szervezőknek az a célja, hogy a modern kor kihívásainak megfelelően új formákkal gazdagítsák a felújított Művelődési Ház kulturális életét.

A Művelődési Ház színvonalas kulturális műsorok és hagyományőrző rendezvények szervezésével segíti a magyarországi bolgár közösség nemzeti identitásának megőrzését, hozzájárul az anyanyelvhasználat és -fejlesztés körülményeinek javításához, elősegíti a kulturális autonómia feltételeit a bolgár közösség körében, a bolgár kulturális értékeket megismerteti a többségi társadalommal. Évente körülbelül 25 hagyományőrző program és kulturális műsor kerül megrendezésre. Különösen jelentős programok a Szőlőmetsző Trifon ünnepe, Bulgária felszabadulásának napja, a bolgár kultúra és a szláv írásbeliség napja, a Demeter-nap. A Művelődési Ház megragad minden lehetőséget, hogy a Budapesten átutazó bolgár színészek, népi együttesek, stb. fellépéseivel színesítse és gazdagítsa kulturális tervében foglalt tevékenységi körét és minél szélesebb körben megismertesse a bolgár kultúrát a többségi társadalommal. A Művelődési Ház mindezeken kívül próbalehetőséget biztosít a Jantra, a Roszica és a Zornica Néptáncegyüttesnek, a Malko Teatro színtársulatának és több zenekarnak. A Ház hétfőtől péntekig 9-től 20 óráig tart nyitva. A rendezvények ingyenesek, kivéve a Martenica táncegyüttes fellépését, ahol belépődíjat szednek.164

A Bolgár Művelődési Ház fő erőssége, hogy már több évtizede működik, és egy létező, látható, élő közösség tartja fenn.

2.5. Örmények

A 2001. évi népszámlálás során 294 fő vallotta magát örmény anyanyelvűnek, és 620 fő nyilatkozott úgy, hogy örmény nemzetiségű, míg 1258 fő mondta azt, hogy valamilyen formában kötődik az örmény nemzetiséghez, kultúrához, nyelvhez.

---

[163] A felújítási munkálatok széleskörű összefogással, a Nemzeti és Etnikai Kisebbségi Hivatal, a Bolgár Országos Önkormányzat, a Fővárosi Bolgár Önkormányzat, az I., a III., a IV., az V., a VI., a VIII., a XI., a XIII., a XV., a XVI., a XXII. kerületi, valamint a Ferencvárosi, a Zuglói, a Csepeli, a Soroksári, a Szigetszentmiklósi és a Dunaharaszti Bolgár Kisebbségi Önkormányzat támogatásával valósultak meg.

[164] www.bolgarok.hu

Munkatársaim az Országos Örmény Önkormányzat Örmény Kulturális, Dokumentációs és Információs Központot keresték fel személyesen.

Az Örmény Kulturális és Információs Központ Egyesület (Egyesület) 2005 óta tevékenykedik a hazai örmény nemzetiség kultúrájának megőrzése, a magyar nagyközönséggel való megismertetése érdekében.

Az Országos Örmény Önkormányzat 2007 júniusában döntött arról, hogy megalapítja első saját intézményét. Az Egyesület és az országos testület között lezajlott egyeztetések eredményeként döntés születet arról, hogy az Országos Örmény Önkormányzat Örmény Kulturális, Dokumentációs és Információs Központ néven alapítja meg intézményét, amelynek tartalmi részét, az Egyesület, míg a formait, elsődlegesen az intézmény működtetéséhez szükséges anyagi forrást az országos önkormányzat biztosítja.

Az intézmény célja figyelemmel kísérni a magyarországi örmény nemzetiség kulturális helyzetének alakulását, összefogni az örmény civil szervezetek, kisebbségi önkormányzatok kulturális tevékenységét, elősegíteni és összehangolni a magyarországi örménység társadalmi-kulturális törekvéseinek megvalósítását, elősegíteni az információ, a kapcsolati tőke aktiválást az örménységen belül. Alaptevékenysége körében segíti kulturális rendezvények, kiállítások, bemutatók szervezését. Kezdeményezi és közreműködik az örmény nemzetiség tagjainak képzésében, elsősorban örmény anyanyelvi képzések megszervezésében. Megjelenési lehetőséget biztosít minden olyan kulturális, oktatási, tudományos vagy művészeti kezdeményezésnek, melynek célja az örmény nemzetiség fennmaradása, vallási hagyományainak ápolása. Tevékenységük fontos eleme a *„kultúrdiplomáciai, kereskedelmi kapcsolatok, illetve az ezzel kapcsolatos információáramlás, turizmus fejlesztése”* Magyarország és Örményország között.

Az Örmény Kulturális, Dokumentációs és Információs Központ alaptevékenysége, állandó jellegű programjai többek között: az örmény kisebbség országos információs hálózatának kialakítása és működtetése, kiadói tevékenység, elősegíti és összehangolja a magyarországi örménység kulturális rendezvényeinek lebonyolítását (kulturális szervezés, koordinálás), civil szervezetek támogatása, anyaországi kapcsolatok fejlesztése, a határokon túl élő örményekkel való kapcsolatfelvétel, oktatást segítő kiegészítő tevékenységek, tanfolyamok, szakmai képzések szervezése, gyűjtemények (könyvtár és kottatár) kialakítása, dokumentumok, fotók archiválása, Magyarország és Örményország közötti általános kulturális és kereskedelmi kapcsolatok elősegítése, illetve az ezzel kapcsolatos információáramlás fejlesztése. Feladata továbbá kulturális csoportok létrehozása és működtetése, nyelvhasználatot elősegítő kiadványok szerkesztése, megjelentetése, civil szervezetek támogatása, a turizmus fejlesztése, időszaki és állandó kiállítások szervezése, hagyományos örmény ünnepek megszervezése.[165]

2.6. Ruszinok

Az 1990-es népszámlálás kiadványai a ruszinokat külön nem említették. A 2001. évi népszámlálás során 1113 fő vallotta anyanyelvének a ruszin nyelvet, 1098 fő tartotta magát ruszin nemzetiséghez tartozónak, 1292-en kötődtek a ruszin kultúrához, hagyományokhoz,

165 http://www.sulinet.hu/oroksegtar/data/magyarorszagi_kisebbsegek/Kiteljesedo_kulturalis_autonomia_2006_2007/pages/025_ormeny_kult_dok_inf_kp.htm; illetve az Örmény Kulturális Központ Alapító Okirata

míg összesen 1068 személy használta a ruszin nyelvet családi körben. A ruszinok döntő többsége Budapesten és Pest megyében él, autentikus közösségeik viszont Borsod-Abaúj-Zemplén megye aprófalvaiban őshonosak. A ruszin nyelv (ugyan két egymástól eltérő változatban) két településen, Komlóskán és Múcsonyban tekinthető élő nyelvnek.[166]

Az Oktatási Minisztérium a 2004/2005 tanévtől támogatja a kiegészítő kisebbségi oktatást megvalósító nyelvoktató kisebbségi iskolák létrehozását és működését, amely a vasárnapi iskolák új, intézményesített formája.[167] Többek között ez indokolta, hogy Komlóska Község Önkormányzata 2004-ben létrehozta a Ruszin Általános Művelődési Központot (ÁMK), amely magába foglalta a Napköziotthonos Óvodát, az Általános Iskolát, a Művelődési Házat és a Könyvtárat. A település nehéz anyagi helyzete ellenére felvállalta, hogy intézményi keretek között biztosítja a ruszin nyelv oktatásához, a ruszin kultúra és hagyományok megőrzéséhez szükséges feltételeket. A szlovák nyelvet felváltó ruszin nyelv oktatásának megszervezése során számos problémával kellett szembenézniük.[168] Az Országos Ruszin Kisebbségi Önkormányzat még 2005-ben kezdeményezte az intézmény közös fenntartásba való átvételét. Az átvételtélről szóló megállapodás konkrét tartalmáról, többszöri egyeztetés, helyszíni megbeszélés ellenére a két félnek nem sikerül megállapodnia, így annak előkészítésére nem került sor, annak ellenére sem, hogy az átszervezési tilalom 2006-ban lejárt, és ezzel elhárult az átvétel jogi akadálya. Az országos önkormányzat mégis saját intézményeként tekinti a Komlóskai ÁMK-t, és ezért az immár intézményi keretek között folyó ruszin nyelv és népismeret oktatásához, a ruszin kultúra és hagyományok megőrzéséhez szükséges feltételek megteremtéséhez meglévő forrásaiból, illetve az általa alapított intézményen keresztül járult hozzá. Az átadott állami támogatás mértéke 1,5 millió forint volt. 2007-ben az intézmény életében a bővítés új lehetőségeként az óvodába integrált bölcsődei csoport beindítására is sor került.

Az Általános Művelődési Központ minden tanulója részesül ruszin nyelvoktatásban.[169] A Központ feladatának tekinti, hogy a ruszin nyelvet, mint második anyanyelvként tanítva őrizzék, ápolják hagyományaikat, a tanulók a gyökerek feltárásával ismerkedjenek meg elődeik szokásaival, történelmével. Az oktatás és nevelés színtere nemcsak az óvoda és az iskola, hanem a közösségi élet és tevékenység egyéb fóruma is. A jól felszerelt könyvtár és teleház lehetősége az itt élő gyermek, felnőtt lakosság tanulási, művelődési, információs és szórakozási igényeinek biztosítását teszi lehetővé. A közművelődés keretein belül a helyi Pávakör és a Betlehemesek is mindent megtesznek annak érdekében, hogy a komlóskai ruszin hagyomány ne merüljön a feledés homályába.

---

[166] MEH, 2007.
[167] http://www.nemzetpolitika.gov.hu/data/files/94532732.doc
[168] Napjainkban nem létezik általánosan elismert, „irodalmi" ruszin nyelv, az egyes közösségek a környező közösségek által erősen befolyásolt dialektusokat használják. Ez a tény azonban gátolja a nyelvtanítás bevezetését. Egységes nyelvtan és szókincs hiányában tankönyvek nem adhatóak ki, képzések nem indíthatóak. A Országos Ruszin Kisebbségi Önkormányzat célul tűzte ki, hogy a Nyíregyházi Főiskola Ruszin és Ukrán Filológiai Tanszékén oktató szakemberek bevonásával kodifikálják a ruszin nyelvet a komlóskai, kárpátaljai és a szerb közösségek szókincse alapján. Sajnos a kutatást vezető Dr. Udvardy Frigyes halála és a szűkös pályázati lehetőségek meggátolják a munka folytatását. Jelenleg két munkacsoport működik (országos és fővárosi szinten), amelyek rendszeres kiadványokban számolnak be tevékenységükről. A nyelv megismertetése a gyermekekkel a fenti okokból sokszor nehézkes, kizárólagos színterét a közös ünnepségek jelentik.
[169] http://www.komloska.hu/

2.7. Románok

A 2001. évi népszámlálás során román anyanyelvűnek 8482 fő, román nemzetiségűnek pedig 7995 fő vallotta magát. Ortodox román vallású 5598 fő volt. A népszámlálásnál a magukat román nemzetiségűnek vallók 63,5%-a magyar állampolgár volt, 35,8 %-a pedig román állampolgár. A Magyar Tudományos Akadémia Etnikai-nemzeti Kisebbségkutató Intézete felmérései szerint a hazai román kisebbséghez tartozók közel fele (49,2%) a mai Magyarország területén kívül született. A magyarországi román kisebbség történelmileg kialakult közösségeit elsősorban az ország dél-keleti régióiban találjuk meg, ugyanakkor napjainkra megnőtt az ország fővárosában élő románok száma.

A Magyarországi Románok Országos Önkormányzata (MROÖ) három intézményt tart fenn. Az intézmények fenntartására az MROÖ 2007-ben 16,5 millió Ft-os, 2008-ban 17,2 millió Ft-os költségvetési támogatásban részesült. Az országos önkormányzat Dokumentációs Központja gondozza a Békés megyei Kétegyházán található Román Tájházat, melynek felújítására a költségvetés 2007-ben 3 millió Ft-ot, 2008-ban pedig 2 millió Ft-ot adott. Az MROÖ 2008-ban létrehozta a Cronica Romana lap- és könyvkiadó intézményét, melynek létesítéséhez az állami költségvetés 2 millió Ft támogatást biztosított.[170]
A magyarországi román kisebbség intézményei közül munkatársaim az Országos Román Információs és Dokumentációs Központot, illetve a kétegyházi művelődési házat és könyvtárat keresték fel személyesen. Emellett szükséges említést tenni a Méhkeréki Művelődési Ház megszüntetése körül kialakult problémákról is, amelyben 2007-ben vizsgálatot folytattunk.

Az Országos Román Információs és Dokumentációs Központot 2004-ben alapította Gyulán a Magyarországi Románok Országos Önkormányzata. Az azóta megszűnt Nemzeti és Etnikai Kisebbségi Hivataltól az ingatlan megvásárlásához 23 millió forintot kaptak, illetve a román kormánytól kétmillió forintos támogatás érkezett. Az 1980-as években épült ingatlan átalakítására és felújítására az országos önkormányzat összesen 11 millió forintot költött. A ház utcai részén működik a könyvtár, több mint ezer kötettel, melyet a román kormány ajándékozott az intézménynek, az emeleten pedig kiállító-helyiség kapott helyet. Az alkalmazottak száma 5 fő, ebből ketten félállásban látják el feladataikat. Az intézményben 4-5 éve működik nyugdíjasklub is, melynek tagsága 35-45 fő, egyesületi formában működik, és találkozóira havonta egy alkalommal kerül sor. A tagdíjakból, illetve pályázatokból finanszírozzák programjaikat, író-olvasó találkozókat, előadásokat, kirándulásokat, beszélgetéseket, közös sütést-főzést szerveznek. A központ helyet biztosít az óvodások/iskolások kézműves foglalkozásainak is. A központban minden évben megszervezik egy-egy település bemutatkozását (pl. Méhkerék, Lökösháza, Magyarcsanád, Elek), ahol a település leghíresebb kézművese, festője is bemutatkozik, gasztronómiai bemutatót tartanak, és sor kerül a helyi tánckar, énekkar fellépésére is. Az intézmény minden hónapban rendez egy kiállítást hazai román képzőművészek műveiből, illetve minden évben megrendezésre kerül az Eminescu Szavalóverseny (jan. 15-én) Körösszegapátiban.
Az országos önkormányzat intézménye számos kulturális programot valósít meg, melyek közül kiemelendőek az ifjúsági táborok, a kamara-táncegyüttes működtetése, az országos szintű kulturális találkozók megszervezése. A Dokumentációs és Információs Központ szoros munkakapcsolatot ápol romániai kulturális és oktatási intézményekkel, az aradi állami

[170] http://www.nemzetpolitika.gov.hu

egyetem közreműködésével pedig rendszeres továbbképzést szervez a magyarországi román iskolák pedagógusai számára.[171]

2.7.1. Méhkeréki Művelődési Ház

A jelentés ezen részén szükséges említést tenni a Méhkeréki Művelődési Ház 2007-es megszüntetésével kapcsolatban felmerült visszásságról. Méhkerék a hazai románság egyik központja. A népszámlálási adatok alapján összeállított Helységnévtár szerint 2003-ban a lakosság mintegy 74%-a román nemzetiségű volt. Méhkeréken kiemelt figyelmet fordítanak a román kultúra és hagyományok ápolására, átörökítésére. A településen 1965 óta működik művelődési ház. Az épület eredetileg parasztház volt, mai formáját többszöri átépítéssel nyerte el. A művelődési házat 2005-ben Duló Györgyről, a helyi hagyományőrző tánccsoport alapítójáról, a köztiszteletben álló pedagógusról nevezték el.

A fenntartói jogokat gyakorló képviselő-testület a művelődési ház céljaként határozta meg a község kulturális életének a szervezését, a helyi hagyományok ápolását és megőrzését, a kulturális értékközvetítést, a művelődési igények felkeltését és kielégítését. Az intézmény feladatként műsorok és előadások szervezését, a nemzeti ünnepek községi lebonyolításában és a kiemelt kulturális rendezvények szervezésében való részvételt, a községben működő művészi csoportok és klubok működési feltételeinek biztosítását, valamint kiállítások rendezését jelölték meg. 2004 augusztusát követően az intézmény élére nem sikerült megfelelő szakirányú végzettséggel rendelkező vezetőt találni. A fenntartó önkormányzat ezért megpróbált olyan megoldást találni, amely biztosítja a művelődési ház jogszerű működését, így a képviselő-testület 2006-ban kelt határozatával kinyilvánította azon szándékát, hogy 2006. július 1-jei határidővel a Duló György Művelődési Házat szervezetileg beintegrálják a helyi általános iskolába. Ezt az intézkedést végül nem hajtották végre, mert úgy ítélték meg, hogy a szervezeti átalakítás nem valósítható meg a határozatban megállapított határidőn belül. (Az elállásban annak is szerepe volt, hogy a Magyar Köztársaság Kormányának és Románia Kormányának 2005. október 20-án tartott együttes ülésén felmerült a méhkeréki kulturális központ létrehozásának igénye, így a képviselő-testület nem tartotta célszerűnek az iskola és a művelődési ház összevonását.) 2006-ban szakfelügyeleti vizsgálatra került sor a közművelődési feladatok ellátása tárgyában. A vizsgálat felhívta a figyelmet arra is, hogy elengedhetetlen a művelődési ház vezetésével kapcsolatos helyzet mielőbbi, hosszútávra szóló rendezése, a 150/1992. (XI.20.) kormányrendelet[172] előírásainak betartásával. A képviselő-testület ezt követően úgy határozott, hogy a művelődési ház vezetésére megbízási szerződéssel foglalkoztatja a korábbi pályázót. A képviselő-testület egy hónappal később úgy döntött, hogy a Duló György Művelődési Ház önálló gazdálkodási jogkörét megszünteti, ettől kezdődően a megszűnt jogintézmény jogutódja – alapító szerve – a Községi Román Kisebbségi Települési Önkormányzat. A Művelődési Ház költségvetése beolvad az önkormányzat költségvetésébe, ahol megfelelő szakfeladaton jelenik meg. A Művelődési Ház dolgozói tekintetében a

[171] http://www.nemzetpolitika.gov.hu

[172] 150/1992. (XI. 20.) Korm. rendelet a közalkalmazottak jogállásáról szóló 1992. évi XXXIII. törvény végrehajtásáról a művészeti, a közművelődési és a közgyűjteményi területen foglalkoztatott közalkalmazottak jogviszonyával összefüggő egyes kérdések rendezésére

munkáltatói jogokat a polgármester gyakorolja. A határozatnak megfelelően a Polgármesteri Hivatal Alapító Okiratát módosították. Az intézmény megszüntetése előtt nem kérték az oktatási és kulturális miniszter véleményét. A helyi közművelődésről szóló rendelet módosítása szintén nem történt meg.

Megállapítható volt, hogy a Duló György Művelődési Ház a Nektv. 6/A.§ (2) bekezdés f) pontja értelmében kisebbségi kulturális intézménynek minősül. Ahogy azt fentebb már említettük, a településen a korábbi években komoly nehézséget okozott, hogy az intézményvezetői állásra pályázók nem feleltek meg maradéktalanul a jogszabályban meghatározott szakmai követelményeknek. A közalkalmazottak jogállásáról szóló 1992. évi XXXIII. törvény végrehajtására kiadott 150/1992. (XI. 20.) Korm. rendelet 3. számú melléklete kimondja, hogy a községi közművelődési intézmény igazgatója magasabb vezető beosztásúnak minősül. A Korm. rendelet 6. § (7) bekezdése előírja, hogy közművelődési intézményben magasabb vezető beosztás ellátásával csak olyan közalkalmazott bízható meg, aki
a) szakirányú egyetemi végzettséggel, vagy
- nem szakirányú egyetemi végzettséggel és felsőfokú szakirányú munkaköri szakvizsgával,
- főiskolai könyvtárosi, közművelődési képzettséggel, és
b) legalább ötéves szakmai gyakorlattal rendelkezik, továbbá
c) kiemelkedő szakmai vagy tudományos tevékenységet végez.

A Korm. rendelet 6. § (15) bekezdése értelmében magasabb vezető esetén szakmai gyakorlati időnek a szakirányú felsőfokú végzettségnek megfelelő munkakörben, valamint az intézmény alaptevékenységének megfelelő munkakörben, korábban eltöltött jogviszony minősül.

Az egyes kulturális közalkalmazotti munkakörök betöltéséhez szükséges képesítési és egyéb feltételekről szóló 2/1993. (I.30.) MKM rendelet melléklete szerint *„a művelődési otthonokban a szakirányú végzettségen a népművelői (közművelődési szakos) végzettséget, illetve a közművelődési szakelőadói munkakörnek megfelelő (művészeti, természettudományi stb.) egyetemi, főiskolai végzettséget kell a besorolásnál figyelembe venni.”*

A Korm. rendelet 6.§ (12) bekezdése alapján azonban a magasabb vezető beosztással történő megbízás esetén az oktatási és kulturális miniszter – indokolt esetben a kinevezési jogkör gyakorlója javaslatára – a szakirányú felsőfokú végzettség megszerzése vagy a szakmai gyakorlati idő letöltésének követelménye alól felmentést adhat, amennyiben a közalkalmazott nem szakirányú felsőfokú oktatási intézményben szerzett oklevéllel rendelkezik. Megállapítást nyert, hogy a vizsgálatot megelőző években a képviselő-testület sorozatos törvénysértést követett el azzal, hogy a jogszabályi feltételeknek nem megfelelő pályázókat bízott meg a művelődési ház vezetésével. Tény, hogy a képviselő-testület azért hozott ilyen döntéseket, mert a pályázók nem rendelkeztek az előírt végzettséggel és gyakorlattal. A jogszerű eljárás azonban az lett volna, ha a szakminisztertől kérik a jogszabályi követelmények alóli ideiglenes felmentést.

A vizsgálat során – hatáskör hiányából adódóan – nem foglalhattunk állást abban a kérdésben, hogy közművelődési szempontból helyes döntés volt-e a művelődési ház megszüntetése. Kizárólag azt vizsgálhattuk, hogy az önkormányzat betartotta-e a törvényben meghatározott eljárási szabályokat. A Közművelődési törvény 81. §-a úgy rendelkezik, hogy az önkormányzati rendelet hatálya alá tartozó közművelődési intézmény megszüntetése esetén a testületi döntés meghozatala előtt 30 nappal be kell szerezni az oktatási és művelődési miniszter véleményét. A Közművelődési törvény 77. §-a értelmében a települési

önkormányzat rendeletében köteles meghatározni a közművelődési feladatok ellátásának szervezeti kereteit. A rendelkezésre álló adatok szerint a méhkeréki önkormányzat képviselő-testülete a Duló György Művelődési Ház megszüntetése előtt nem szerezte be a szakminiszter véleményét, valamint nem módosította az önkormányzat rendeletét. Megállapítást nyert, hogy a művelődési házat megszüntető határozatot nem a Közművelődési törvényben meghatározott eljárási rendben fogadták el. Jelentésünkben felhívtuk arra a figyelmet, hogy a képviselő-testület abban az esetben, ha a jövőben nem kívánja önálló vagy részben önálló intézményként fenntartani a művelődési házat, erről nem dönthet kizárólag határozati formában, hanem módosítani kell a közművelődésről szóló rendeletét. Jeleztük a képviselő-testületnek, hogy a Nektv. 28.§-a értelmében a helyi hagyományápolás és kultúra kérdéskörben a kisebbségi lakosságot e minőségben érintő helyi önkormányzati rendeletet a képviselő-testület csak a kisebbségi önkormányzat egyetértésével alkothatja meg. Az érintett kisebbségi önkormányzat egyetértését a kisebbségi intézmény vezetőjének kinevezéséhez is be kell szerezni. Miután a művelődési ház román kisebbségi kulturális intézmény, csak akkor van törvényes lehetőség a megszüntetésére, ha ehhez a román kisebbségi önkormányzat is hozzájárul.

Jelenleg a művelődési intézmény nem működik, azonban az egykori művelődési ház épületében rendszeresen tartanak közösségi rendezvényeket, programokat. Ezek szervezésében a helyi iskola egyik tanára működik közre, aki a közművelődési feladatokat nem közalkalmazottként, hanem szerződés alapján látja el.

Ez az ügy is arra hívja fel a figyelmet, hogy a nemzetiségi településeken nehézséget jelent, hogy megfelelő szakmai végzettséggel rendelkező, és a kisebbségi közösséghez tartozó közművelődési szakembert alkalmazzanak. Intézményvezetői kinevezésére azért nem kerülhet sor, mert nem rendelkezik a jogszabályban előírt végzettséggel.

Ez az ügy is arra hívja fel a figyelmet, hogy a nemzetiségi településeken nehézséget jelent, hogy megfelelő szakmai végzettséggel rendelkező, és a kisebbségi közösséghez tartozó közművelődési szakembert alkalmazzanak.

2.8. Görögök

A 2001. évi népszámlálás során görög nemzetiségűnek 2509 fő, görög anyanyelvűnek 1921 fő vallotta magát. A görög nemzetiségűek 82%-a volt magyar állampolgár. Idegen nyelvként 2860 fő beszéli a görög nyelvet Magyarországon, és 366 személy volt az, aki csak az anyanyelvén, vagyis görögül beszélt.

A hazai görögség Budapest mellett a Fejér megyei Beloiannisz községben telepedett meg, ahol a kezdetben 1800-1900 fős népesség Görögország 220 településéről származott.[173] Munkatársaim személyesen tettek látogatást a beloianniszi általános művelődési központban.

[173] A második görög diaszpóra az 1946-1949 közötti polgárháború következményeként politikai okokból menekült baloldali emigránsokból és utódaikból áll. Manapság a magyarországi népszámlálások görög anyanyelvet és nemzetiséget valló népessége szinte kizárólag őket takarja. Kozma István: A magyarországi mikrokisebbségekről. In: Kovács Nóra–Szarka László (szerk.): Tér és terep. Tanulmányok az etnicitás és az identitás kérdésköréből. Akadémiai Kiadó, Budapest, 2003. 329-330. p.

2.8.1. Beloiannisz Általános Művelődési Központ

A művelődési ház épületét az 1950-es években kifejezetten erre a célra építették. Jelentősebb felújításra 2008-ban került sor, azt követően, hogy az év márciusában egy vihar a művelődési ház és könyvtár tetejét súlyosan megrongálta. Az épülettel kapcsolatos főbb problémák és hiányosságok között a következőket említették a művelődési központ vezetői: magas az épület fenntartásának rezsi költsége, rossz a könyvtár fűtése, a nagyterem jelenleg tornateremként is funkcionál, ezt használják délután a gyermek táncegyüttes próbáira is, ezért probléma, hogy nincs kialakítva megfelelő öltöző. A nagyterem befogadó képessége kb. maximum 200 fő. Felszereltsége igen elavult, 30 éves berendezésekkel rendelkezik. Az elmúlt időszakban sikerült azonban Leader Program keretében egy nagyobb értékű hangosítót beszerezni, amely fontos a különböző helyi rendezvények lebonyolításában. (Ezt azonban a mai napig nem tudták állandó használatba venni, mert azt az önkormányzat raktárában tárolják.) 2009 márciusában egy anyaországi támogatótól újabb hangtechnikai berendezést kaptak ajándékba, jelenleg ezt is elzárva tartják az önkormányzat biztonságos raktárában. A technikai eszközök igénybevételének eljárása nincs szabályozva, személyes látogatásunk során többen is panaszolták, hogy nem tudnak azokhoz időben hozzáférni, így a használatuk korlátozott. Az Általános Művelődési Központban egy főállású és egy részmunkaidős munkatárs dolgozik. A vezető magyar származású, de tanult görögül. A központ az iskolai programok „kiszolgálására": 8.00 órától 15.00 óráig, egyéb programok céljára: 17.00 órától 21.00 óráig tart nyitva. Ez utóbbi időszakban folyik a gyermekek számára a görög néptánc oktatás (hétfőn és szerdán), a felnőtt torna valamint felnőtt görög táncegyüttes próbája. A látogatók száma kb. 2500 fő/év. A látogatók nagyobb számban a hat jelentősebb görög ünnep alkalmával keresik fel az intézményt. Ilyen a Vaszilopita, a görög újévi sütemény megszentelése és felvágása, mely nagy esemény a helyiek életében, ilyenkor mindig táncműsorral és táncházzal várják a látogatókat. Fontos program még az iskolai farsang, a görög húsvét, március 25., az 1821-es szabadságharc évfordulójára rendezett ünnepség, augusztus 20-án görög táncházat tartanak, október 28-án pedig – a „történelmi nem" /Okhi-Napon – megemlékeznek az 1940-es olasz ultimátumra adott nemről. A fenti programokon kívül a művelődési házban kiállításokat és filmvetítéseket is tartanak.

2.9. Lengyelek

A 2001. évi népszámlálás adatai szerint 2580 személy vallotta anyanyelvének a lengyelt, magát lengyel nemzetiségűnek 2962 fő tartotta, a lengyel nemzetiségi hagyományokhoz kötődők száma 3983 volt, a családban, baráti körben a lengyel nyelvet 2659-en használják. A lengyel kisebbség érdekképviseleteinek becslése szerint a magyarországi lengyel közösség létszáma 10 ezer főre tehető. A közösség tagjainak 51 százaléka magyar állampolgár, a nem Magyarországon születettek aránya 42%.

A Miniszterelnöki Hivatal kisebbségekről szóló legfrissebb, kétéves jelentése szerint a központi költségvetésből az Országos Lengyel Kisebbségi Önkormányzat működésének finanszírozásához 2007-ben és 2008-ban 35 millió Ft-os állami költségvetési támogatásban részesült. Az Országos Lengyel Kisebbségi Önkormányzat három kisebbségi intézményt tart fenn: a Magyarországi Lengyelség Múzeumát és Levéltárát, a Lengyel Házat és az Országos Lengyel Nyelvoktató Iskolát. A három intézmény támogatása a kisebbségi intézményi keretből 2007-ben 14 millió Ft-ot, 2008-ban 14,6 millió Ft-ot tett ki, mely támogatás beépült az OLKÖ költségvetésébe.

Mivel a fővárosi lengyel közösség hagyományosan Kőbányán élt, ezért munkatársaim a Magyarországi Lengyelség Múzeumát és Levéltárát látogatták meg személyesen.

Az 1900-as évek elejétől Budapesten, Kőbányán élt a fővárosi lengyel kisebbség mintegy háromnegyede, az Óhegy utca és a Maglódi út környékén jött létre zárt lengyel kolónia, az itt élők főképp kőbányákban és sörgyárakban, valamint építőmunkásként dolgoztak. Hamar felmerült az igény egy saját templomra, ezért 1908-ban egyesület alakult a templom építéséhez, melynek létrehozója Wincenty Danek, lengyel pap volt. Ehhez a pénzt főképp adományokból gyűjtötték össze: több főúr mellett például Budapest akkori polgármestere is a pártolók között volt, de adakoztak a királyi családból is. X. Pius pápa 1910-ben megáldotta az egyesület tevékenységét, amivel sikerült a magyar egyházi vezetés támogatását is megszerezni; a Főváros pedig, látva a mozgalom támogatottságát, 1912-ben ingyen adott telket az Óhegy utcában az egyesületnek. 1916-ban az egyesület egy másik Óhegy utcai telket kért, amit meg is kapott, azzal a feltétellel, hogy a templom öt éven belül felépül. Az I. világháború megakasztotta a templom ügyét, ráadásul a lengyelek nagy része hazament vagy visszatelepítették, így Kőbányán 1920-ban mindössze 1107 lengyel maradt. Az építkezés végül 1925-ben megkezdődött, és 1926-ban be is fejeződött.[174] 1932-ben szegényház is épült szorosan a templom mellé, ahol az elszegényedett és idős lengyeleket gondozták, továbbá az épület kulturális funkciót is betöltött. A második világháború alatt Magyarország megnyitotta határait a lengyel menekültek előtt, akik nagy számban érkeztek Kőbányára is, őket családoknál, illetve a szegényházban szállásolták el.

A II. világháború után az egykor virágzó életű kolónia gyakorlatilag megszűnt; 1950-ben a szegényházat államosították és magyar idősek otthonává alakították, a templom pedig elveszítette lengyel papjait. A 70-es években a lengyel vendégmunkások újabb hulláma érkezett, ők már tudatosan keresték Kőbányát, így a lengyel közösség kulturális és egyházi élete új erőt kapott. Vasárnaponként lengyel nyelvű misét tartottak, és megtartották a lengyel egyházi ünnepeket is, például a körmeneteket. 1989-ben visszakapták a lengyelek a templomot, és II. János Pál pápa 1991-es magyarországi látogatásának köszönhetően személyi plébániává emelték. A szegényház mint Lengyel Ház éledt újjá 2002-ben, az 1992-ben alapult Lengyel Katolikus Szent Adalbert Egyesület székházaként, és kulturális funkciót teljesít.

A Lengyel Ház a Magyarországi Lengyelek Szent Adalbert Egyesületének tulajdonában, az Országos Lengyel Kisebbségi Önkormányzat fenntartásában működik. 2003-ban kezdte meg kulturális és szociális tevékenységét. Az intézmény egyben a Magyarországi Lengyel Katolikusok Szent Adalbert Egyesületének székhelye is. A templom és az egyesület a Lengyel Házban közösen szervezi a kulturális programokat: kiállításokat, tudományos konferenciákat, könyvbemutatókat, búcsút. A templom a Lengyel Házzal közös telken áll, így a két intézmény együttműködése kiválóan segíti a budapesti lengyelek hitéleti és kulturális tevékenységét. A Lengyel Házban működik lengyel könyvtár is.

[174] Az Árkay Aladár tervei szerint épült templom megjelenésében is tükrözi a magyar-lengyel barátságot, történetével pedig „örökre hirdetni fogja a főváros bőkezűségét és türelmességét más nemzetek iránt” (Danek). Az enyhén szecessziós, magyaros stílusú templom fő díszei a lengyel és magyar boldogokat, illetve szenteket ábrázoló festett ablakok. 1928-ban az épületet toronnyal egészítették ki, amelynek kivitelezője a sok lengyelt foglalkoztató Sorg Antal volt. Zsámboki Miklós: A lengyel Budapest, 2009. 09. 16. www.hg.hu

2.10. Szerbek

A szerbek közössége a magyarországi nemzeti kisebbségek közül az egyik legerősebb nyelvi-, kulturális identitásjegyekkel rendelkező népcsoport. A legutóbbi népszámlálás alkalmával Magyarországon 3816-an vallották magukat szerb nemzetiségűnek, és 3388-an mondták azt, hogy szerb az anyanyelvűk. A 2001-es népszámláláskor a szerb nemzetiségűek 73,27%-a volt magyar állampolgár.

Munkatársaim a Szerb Kulturális és Dokumentációs Központot keresték fel személyesen. A Központ elsősorban a könyvtári funkciókat látja el, emellett azonban évente megszervezi a gyermeknapot, foglalkozik a gyermekek nyári táboroztatásával, és különböző könyvbemutatók, író-olvasó találkozók megszervezésében is aktív szerepet játszik.

A Szerb Országos Önkormányzat a Kulturális és Dokumentációs Központ, mely 6 regionális telephellyel rendelkezik, valamint a Pedagógiai és Módszertani Központ fenntartásához a költségvetésből 2006-ban és 2007-ben 27 millió Ft-os költségvetési támogatást, 2008-ban pedig 28,2 millió Ft-ot kapott. Az intézmények székháza kialakítása érdekében a magyar állam 2008-ban 12 millió Ft-ot biztosított a Budapest központjában található, a szerb közösség tulajdonát képező ingatlan felújítására. Itt lesz majd a Magyarországi Szerb Színház előadóterme is.

2009 októberében megnyílt Budapesten, a Nagymező utcában a magyarországi szerb kisebbség kulturális központja, melyhez a Szerb Országos Önkormányzat Közgyűlése szinte az összes, rendelkezésére álló anyagi eszközét felhasználta. Mintegy százmillió forintot fordítottak erre a célra, pályázati forrásokból pedig a magyar kormány további húszmilliót adott. Ebből az összegből a rendelkezésükre álló, mintegy 400 négyzetméternyi területből nagyjából 300-at olyan állapotba hoztak, hogy az már alkalmas a kulturális központ feladatainak ellátására. Olyan helyet szerettek volna létrehozni, amely nemcsak a magyarországi szerb közösség kulturális igényeit tudja kielégíteni, hanem segítségével a magyar közönség is megismerkedhet a kortárs szerb kultúrával. Szeretnék megismertetni a pesti magyar közönséggel a szerb kultúrát, ugyanakkor (ha lesz rá érdeklődés és igény) a vajdasági magyar művészek számára is teret kínálnak. A központot multifunkcionálisra tervezték, ami azt jelenti, hogy kamaraszínház mellett galériát is szeretnének itt működtetni, ide költöztetnék a kiadói központjukat, ahol a szerb nyelvű periodikákat szerkesztik, és itt kapna helyet az éppen alakulófélben lévő Szerb Tudományos és Kutatóintézet is. Ahhoz, hogy a központ önfenntartó legyen, és működtetése ne terhelje túlzott mértékben a szerb önkormányzat meglehetősen szerény anyagi lehetőségeit, a fennmaradó szabad területet értékesíteni kívánják majd.[175]

2.11. Ukránok

Az 1990. évi népszámlálás adatai szerint a Magyarországon élő ukrán anyanyelvűek száma 674 volt (a ruszin anyanyelvűekkel együtt). A 2001. évi népszámlálás során már 4.885 fő vallotta az ukrán nyelvet saját anyanyelvének. Az ukrán nemzetiséghez tartozónak 5.070 fő, a kulturális értékekhez, hagyományokhoz kötődőnek pedig 4.779 fő vallotta magát.

[175] http://www.magyarszo.com/fex.page:2009-10-27_Szerb_kozpont_a_pesti_Broadway_-n.xhtml

Munkatársaim a Magyarországi Ukrán Kulturális és Dokumentációs Központot keresték fel Budapesten.

Az Ukrán Országos Önkormányzat 2007-ben alapította meg a Magyarországi Ukrán Kulturális és Dokumentációs Központot, mely egy központi és négy regionális telephellyel működő országos hatáskörű intézmény. A központ létrehozásának évében 6 millió Ft-os állami támogatásban részesült. A 2008. évi 8 millió Ft-os támogatás beépült az országos önkormányzat költségvetésébe. Az új intézmény látja el az országos testület és a Magyarországi Ukrán Kulturális Egyesület (MUKE) kulturális tevékenységét, szervezi és irányítja a rendezvények lebonyolítását. Az intézményen belül működik az Első Magyarországi Ukrán Könyvtár, körülbelül 6000 kötetes gyűjteménnyel, és a Magyarországi Ukrán Néprajzi Múzeum és Közgyűjtemény, számos néprajzi tárggyal, népviselettel. Látható tehát, hogy nem válnak szét a különböző intézmények, feladatok, hiszen itt működik az ukrán országos önkormányzat és hivatala valamint a Hromada folyóirat szerkesztősége is. Az épület pincéjében két nagyobb teremben, melyek együtt kb. 150 fő befogadására képesek, tartják meg különféle rendezvényeiket (hagyományos ünnepek, karácsony, húsvét, magyarországi ukrán kultúra napja, Sevcsenko-est, könyvbemutatók, kiállítások, irodalmi estek, beszélgetések, filmvetítések, stb.), de itt szokott próbálni a Szivárvány/Veselka táncegyüttes is.[176] Ez a helyiség szolgál egyébként kiállító teremként is, de csak olyan műveket állítanak itt ki, amelyek nem műtárgyak – leginkább reprodukciók, fényképek. A földszinten van még egy kisebb terem, ahol a vasárnapi iskola foglalkozásait tartják, illetve a gyermekek kézműves foglalkozásait. Ha azonban nagyobb létszámot megmozgató rendezvényre kerül sor, a bolgár művelődési ház színháztermét bérlik ki. A Kulturális és Dokumentációs Központnak kirendeltségei is vannak, Székesfehérváron, Várpalotán, Szegeden és Budapest IV. kerületében jöttek létre, és általában a helyi kisebbségi önkormányzatok helyiségében működnek.

2.12. Horvátok

A 2001. évi népszámlálás adatai szerint Magyarországon 15620 fő tekinti magát horvát nemzetiségűnek, és 14345 fő nevezte meg anyanyelvének a horvát nyelvet. A két számadat közé esik azok száma, 14788 fő, akik családi, baráti közösségben is használják a horvát nyelvet. A fenti adatokat kiegészíti, hogy a horvát nemzetiségi kulturális értékekhez, hagyományokhoz 19715 személy kötődik. Ezzel szemben a becslések szerint a Magyarországon élő horvát nemzetiségűek létszáma kb. 80-90 ezer fő. A horvátok által leginkább lakott településeket a horvát és a nyugati határ mentén találjuk. Hat olyan település van Magyarországon, ezek Felsőszentmárton, Narda, Tótszerdahely, Drávasztára, Molnári és Szentpéterfa, ahol a népszámlálás szerint a horvát nemzetiségűek, illetve anyanyelvűek száma is meghaladja az összlakosság 50 százalékát**.**

Az Országos Horvát Önkormányzat legfontosabb feladatának a kisebbségi autonómia kiterjesztését tekinti. Ennek keretében számos saját alapítású és átvett intézményt működtetnek, köztük a Hercegszántói Horvát Tanítási Nyelvű Óvoda, Általános Iskola és Diákotthont, a Croatica Kulturális, Információs és Kiadói Közhasznú Társaságot, a Pag-szigeti Horvát Képzési és Oktatási Központot, a Horvát Tudományos Intézetet és a Magyarországi Horvátok Keresztény Gyűjteményét.

[176] A pince fala vizes, amit nem tudnak rendbe hozni, minden évben lefestik, de újra leomlik a vakolat, mert kívülről és belülről is szigetelni kellene a falat, erre pedig nincs keret.

A Horvát Köztársaság Kormányának miniszterelnök-helyettese és az Országos Horvát Önkormányzat akkori elnöke, hosszú évek előkészítő és egyeztető tevékenysége eredményeképpen 2003. július 29-én Zágrábban szerződést írtak alá, mely szerint a horvát kormány 20 éves időtartamra egy felújításra szoruló tengerparti ingatlant ad át az Országos Horvát Önkormányzatnak. A Pag szigeti Vlašići településen található, ingyenes fenntartásba kapott épületben, az Önkormányzat köteles a magyarországi horvát közösség számára Képzési és Üdülési Központot kialakítani és működtetni.

Az Országos Horvát Önkormányzat 2003 őszére saját fenntartású intézményként megalapította a Magyarországi Horvátok Kulturális, Képzési és Üdülési Központját, és még abban az évben a kisebbségi intézmények átvételére és fenntartására elkülönített keretből mintegy 100 millió Ft vissza nem térítendő támogatást kapott a Központ felújítására, melyhez a horvát kormány is – 94 millió forintos – anyagi támogatást nyújtott 2004-ben.

Az épület teljes körű átépítése 2005. március végére befejeződött, így a Központ ünnepélyes felavatására 2005. május 6-án kerülhetett sor.

A Központ a maga nemében egyedülálló kisebbségi intézményként anyaországi nyelvi környezetben teszi lehetővé horvát gyermekek, felnőttek és nyugdíjasok képzését, oktatását és üdültetését.[177]

2.13. Szlovének

A 2001. évi népszámlálás szerint Magyarországon anyanyelvének a szlovén nyelvet 3187 fő, magát szlovén nemzetiségűnek pedig 3040 fő tekinti. A kapott adatok mindkét esetben meghaladják az 1990-es népszámlálás értékeit, a szlovén anyanyelvet vallók száma 21,3%-kal, a szlovén nemzetiséghez tartozást vállalók száma 37%-kal nőtt.

A magyarországi szlovének többsége ma a Vas megyei Szentgotthárdon, a hozzácsatolt Rábatótfaluban és hat környező községben, Felsőszölnökön, Alsószölnökön, Szakonyfaluban, Apátistvánfalván, Orfaluban és Kétvölgyön él. Ezen kívül Szombathelyen, Mosonmagyaróváron, Budapesten és szétszórtan Magyarország egész területén laknak még szlovének. Számuk ma Magyarországon a becslések 5000 fő körül mozog.[178]

A szlovén közművelődés és a művészeti tevékenység bemutatásában fontos szerepe van a szentgotthárdi Szlovén Kulturális és Információs Központnak, melyet a Magyarországi Szlovének Szövetsége alapított. A központ 1998 novemberében Szentgotthárdon nyílt meg, ahol a szlovének száma 800 fő körül van. A beruházás értéke 300 millió Ft volt, melynek nagy részét (272 millió forint) a szlovén állam finanszírozta. A beruházást támogatta még Szentgotthárd város önkormányzata (20 millió forinttal) és kis mértékben (8 millió forint erejéig) a magyar állam. A Központ nem önálló intézményként működik, azt a Porabje Kft. (a Szövetség 100 % tulajdonában lévő társaság) működteti és tartja fenn, mely nemcsak kulturális célokat lát el, hiszen működik benne szálloda és étterem is. A Központban van a Magyarországi Szlovének Szövetsége, a Porabje újság és a szentgotthárdi Szlovén Rádió

177 http://www.sulinet.hu/oroksegtar/data/magyarorszagi_kisebbsegek/Kiteljesedo_kulturalis_autonomia_2003_2006/pages/042_moi_horvatok_kult.htm

178 M. Kozár Mária: A magyarországi szlovének a közéletben.

(Rádió Monošter) székhelye, valamint egy konferenciaterem (200 fő befogadóképességű) és egy kiállítóterem is. A közművelődési intézmény jellegét tekintve többfunkciós közös igazgatású kulturális létesítmény. Az eredetileg óvodaként működő intézmény a település központjában található. A Központ által ellátott feladatok és szolgáltatások a következők: kisebbségi (szlovén) rendezvények, konferenciák, kiállítások szervezése, könyvtári szolgáltatás, éttermi, szállodai szolgáltatás, kulturális csoportok próbalehetőségének biztosítása. Az Intézmény körülbelül kéthavonta szervez kiállításokat, szlovén nyelvű filmvetítésekre, versenyekre, vetélkedőkre pedig évente több alkalommal is sor kerül. A Központban működik szlovén nyugdíjas klub (a résztvevők száma átlagosan 130 fő), valamint énekkar/pávakör, ahol a résztvevők száma 20-30 fő körül van. A minden év augusztusában sorra kerülő nemzetiségi napon átlagosan 450 fő vesz részt. A Központ együttműködést alakított ki Szlovéniában a Határon túli Szlovének Hivatalával, a „Kulturális Tevékenységekért" Közalapítvánnyal, valamint szlovéniai kulturális csoportokkal. Az Intézmény fő erősségének tekinti a szlovén nyelv és kultúra megőrzésében kifejtett munkáját, a fő problémát az jelenti, hogy működésüket a magyar állam nem támogatja.

3. Összegzés

Összefoglalva a közművelődési intézmények vizsgálata során tapasztalt problémákat, nehézségeket, a következő hiányosságokra szeretnénk felhívni a figyelmet:

1. A **nyilvántartás**sal kapcsolatban, mint ahogyan azt a fejezet elején jeleztük, nincs egységes, pontos, naprakész adatbázis a közművelődési intézményekről, és ezen belül a kisebbségi feladatot ellátó intézményekről. Az Oktatási és Kulturális Minisztérium, a Központi Statisztikai Hivatal más-más adatokat közöl, és más adatokkal dolgozik az OKM háttérintézménye is.
   Ezért célszerű lenne, ha az OKM létrehozna egy olyan adatbázist, jegyzéket, mely valóban minden működő intézmény adatait tartalmazná, különös figyelmet fordítva a kisebbségi közművelődési feladatot is ellátó intézményekre, tehát a nemzeti-etnikai kisebbségi tartalom lényegesen markánsabban jelenne meg. Az intézmények adatszolgáltatásához használatos, minisztérium által megfogalmazott adatlapon pedig részletesen rákérdeznének az intézmény által ellátott konkrét kisebbségi feladatokra, és nem csupán egyetlen kérdés erejéig foglalkozna a kisebbségi tartalommal, annyiban, hogy *„a tevékenységet ellátó végez-e nemzeti és etnikai kisebbségi közművelődési feladatokat? Ha igen, mely kisebbség körében?"*
   Fontos lenne, ha a „kötelező adatszolgáltatást" nem csupán előírnák, hanem annak tényleges megvalósulását is figyelemmel kísérnék. Jelenleg a kötelezettség elmulasztása szabálysértésnek minősül, de a gyakorlatban nincs tényleges szankciója a mulasztásnak.

2. A Nektv. 6/A. (2) bekezdés f) pontja szerint a kisebbségi kulturális intézmény: olyan kulturális intézmény, amelynek feladata elsődlegesen a kisebbségi kultúra, hagyományok és a közösségi nyelvhasználat megőrzése, gyakorlása. Azt azonban a törvény nem határozza meg pontosan, hogy mit is jelent az „elsődlegesség". Abban az esetben, ha a kulturális intézményt kisebbségi önkormányzat, szervezet tartja fenn, nem merül fel a fenti értelmezési probléma. Azokon a településeken, ahol csak egyetlen közművelődési intézmény működik, már felmerül a kérdés, hogy kisebbségi kulturális intézményként definiálható-e az intézmény. Ebben az esetben a lakosság egészét érintő feladatokat kell ellátnia, emellett a kisebbségi közösséget érintő

feladatok kapcsán is fontos szerepe van. Mi határozza meg tehát, hogy kisebbségi intézmény lesz-e? A településen hagyományosan jelen lévő vagy éppen a betelepült kisebbségi lakosság aránya? Vagy elegendő, ha az alapító okiratban deklarálja azt? (Vagy ugyan az intézmény az alapító okiratában nem rendezi ezt a kérdést, azonban mégis támogat, fenntart valamilyen kisebbségi szervezetet, csak a lokális összetartozás okán?) Az „elsődleges" szóhasználattal a jogalkotó azt kívánta kifejezni, hogy az adott intézmény fő tevékenységi körébe tartozik a nemzetiségi kultúra ápolása. Egy intézménynek azonban nem csak egyetlen elsődleges feladata lehet. Ha az alapító okiratban több kötelezően ellátandó tevékenységet is meghatároznak, és nem állítanak fel közöttük sorrendiséget, akkor ezek egyaránt elsődleges feladatnak minősülnek. Tehát az intézménynek éppúgy elsődleges feladata lehet az egyetemes és a nemzeti kultúra ápolása, mint a nemzetiségi kultúra megőrzése, továbbörökítése. A nemzetiségi feladatok kiemelt jelentőségére utalhat például az is, ha az alapító okirat rendelkezése szerint a Nektv. előírásait is figyelembe kell venni az intézményvezető kinevezése során. A törvény azonban a kinevezéssel kapcsolatban nem véleményezési, hanem egyetértési jogot biztosít a települési kisebbségi önkormányzat számára. Ebből következik, hogy megítélésünk szerint, a Nektv. rendelkezéseire történő utalás egyértelművé teszi, hogy kisebbségi intézményről van szó. Mindezek alapján tehát szükséges lenne a Nektv. kisebbségi kulturális intézmény definíciójának pontosítása.

3. További problémaként merült fel a szakfelügyelet kérdése. A vizsgált intézmények egyike sem jelezte, hogy részük lett volna szakfelügyeleti vizsgálatban. Kérdés az is, hogy ki lehet szakfelügyelő a kisebbségi kulturális intézmények tekintetében és milyen kisebbségi feladatellátást kell vizsgálnia. A 18/2000. (XII. 18.) NKÖM rendelet és a 23/2005. (VIII. 9.) NKÖM rendelet határozza meg a szakfelügyelet szabályait. Az utóbbi rendelet 4. § (1) bekezdése szerint három feltételnek kell teljesülnie: olyan közművelődési szakember legyen, aki szakértői engedéllyel rendelkezik és szerepel a szakértői névjegyzékben, közművelődési szakterületen legalább tízéves, közművelődési, művelődésigazgatási munkakörben szerzett szakmai gyakorlattal rendelkezik, az 1997. évi CXL. törvény hatálya alá tartozó területeken, intézményekben, szervezetekben közművelődési tevékenységet folytat, és a minisztérium által évente szervezett országos és regionális közművelődési szakfelügyeleti továbbképzéseken részt vesz." Arról azonban például nem rendelkezik, hogy egy kisebbségi intézmény vizsgálata esetén milyen további kritériumok lehetnének, vagy arról, hogy legalább kisebbségi szakértő bevonásával kerüljön sor a szakfelügyeleti ellenőrzésre. Megfontolásra érdemes lehet a Magyar Művelődési Intézet és Képzőművészeti Lektorátus mellett működő Nemzetiségi Tanács és a Roma Szakértői Tanács bevonása, szakmai kompetenciájuk hangsúlyozása. (Ehhez természetesen meg kellene teremteni a tanácsok működésének szakmai és anyagi feltételeit.) Fontosnak tartanák, ha lenne egy olyan szakértői testület, amely szakmai segítséget tudna nyújtani, elsősorban a kisebbségi önkormányzatok által létrehozott, fenntartott intézmények esetében, mivel előfordulhat, hogy ezen intézmények élén olyan vezető áll, aki ugyan a kisebbségi közösséghez tartozik, azonban szakmailag nem minden esetben kompetens.

4. Tájékoztatást kértünk arról, hogy az OKM Közművelődési Főosztályán dolgozik-e olyan munkatárs, aki a kisebbségi kulturális jogokkal, illetve a kisebbségi tevékenységet (is) ellátó közművelődési intézményekkel kiemelten foglalkozik, esetleg valamely kisebbségi nyelvet beszél. Az OKM válasza szerint a Közművelődési Főosztályon a nemzetiségi kulturális referens feladatait 2008. február 15-ig látta el,

majd az Esélyegyenlőségi Főigazgatóság megalakulását követően a nevezett munkatárs – aki beszél németül, oroszul és ért szlovénul – az eddigi feladataival együtt áthelyezésre került a Főigazgatóság kulturális osztályához, ahol „összkulturális feladatokat” lát el. Fontosnak tartanánk, ha a Közművelődési Főosztályon is dolgozna olyan szakember, aki jártas nemzetiségi területen és beszéli valamely kisebbség nyelvét.

5. A kisebbségi törvény 2005. évi módosításának következtében a kisebbségi önkormányzatok jogosultak kulturális intézmény létesítésére, fenntartására, más által létesített kulturális intézmény fenntartói jogának, illetve közművelődési feladat ellátásának átvételére. Ennek a feladatnak az ellátását az állam a költségvetési törvényben meghatározott mértékben támogatja. A nem kisebbségi önkormányzati fenntartásban működő intézmények azonban több esetben jelezték, hogy a finanszírozásuk nem megoldott, hiszen intézményfenntartásra egy civil szervezet nem kaphat támogatást. Ilyen helyzetben vannak például a még működő cigány közösségi házak is. Ez a támogatási forma egyben azt a problémát is magában hordozza, hogy egyrészt az országos önkormányzatok létrehoznak olyan intézményeket, amelyek után intézmény-fenntartási támogatás igényelhető, tényleges feladatellátása ugyanakkor esetlegesen megkérdőjelezhető, míg a nem kisebbségi önkormányzati fenntartású intézmények a támogatás e formájában nem részesülhetnek, holott színvonalas munkát végeznek a helyi közösség érdekében.

4. Javaslatok

A vizsgálat megállapításaira figyelemmel az alábbi intézkedéseket tartjuk szükségesnek.

- Javasoljuk, hogy kezdődjék szakmai vita – vizsgálatunk megállapításait is felhasználva – a közművelődési stratégia módosítása érdekében, amely megfogalmazza a kisebbségi feladatellátás fejlesztésének lehetőségeit, így különösen a finanszírozási problémák áttekintését, valamint a roma közösségi házak helyzetének rendezését.

- Javasoljuk a Nektv. kisebbségi kulturális intézmény definíciójának pontosítását.

- Javasoljuk egy olyan adatbázis, jegyzék létrehozását, amely minden működő intézmény adatait tartalmazná, különös figyelmet fordítva a kisebbségi közművelődési feladatot is ellátó intézményekre, tehát a nemzeti-etnikai kisebbségi tartalom lényegesen markánsabban jelenne meg benne.

- Javasoljuk egy – kormányhatározatban is szereplő – országos roma kulturális központ létrehozását.

- Javasoljuk a jelenlegi szakfelügyeleti rendszer működésének áttekintését, a feltárt hiányosságok orvoslását.

- Szükségesnek tartjuk, hogy az Oktatási és Kulturális Minisztérium kisebbségi közművelődési feladatainak ellátásában közreműködő munkatársak kiválasztása során érvényesítendő szempont legyen a hazai kisebbségi közösségekkel kapcsolatos ismeretek megléte, valamint a kisebbségi nyelvismeret.

III. Fejezet
A kisebbségek könyvtári ellátása

1. Kisebbségi kultúra, kisebbségi identitás, könyvtár

A kulturális jogok — a gazdasági és szociális jogokkal együtt — az emberi jogok második generációjának részei. A kulturális jogok alapján az egyén vagy a csoport szabadon kifejezésre juttathatja, használhatja, fejlesztheti saját nyelvét, hagyományait, szokásait, megismerheti történelmét, behatárolhatja önmagát másoktól, más közösségektől elkülönítő sajátos szellemi tulajdonságait, élvezheti a kulturális jogok biztosítását szolgáló közoktatási és közművelődési intézményhálózat szolgáltatásait.

Mivel az egyéni kulturális jog értelmezhetetlen az azt éltető csoportlét nélkül, ezért a szakirodalom a kulturális jogok kérdéskörének tárgyalásakor lényegében a csoportjogokat helyezi előtérbe. A nemzeti és etnikai kisebbségi közösség tagjai is a közösség kulturális-szellemi tulajdonságaival, nyelvével, belső normáival való azonosulással, a közösséghez tartozás kinyilvánításával határozzák meg, fejezik ki önmagukat. A kisebbségi közösséghez tartozás kinyilvánítása és „megélése” egyfelől az önmeghatározás, másfelől az önmegvalósítás egyik társadalmi formája.

A nemzeti és etnikai kisebbségi kultúrához való jog, mint a nemzeti és etnikai alapú kollektív identitáshoz való — nem területi alapú — jog tulajdonképpen a kulturális-szellemi másság elismeréséhez, és ennek állami támogatásához való jog egyik szegmense. Tényleges érvényesítéséhez mind az egyén, mind pedig a csoport szintjén az állam beavatkozása, aktív támogatása szükséges, így a kisebbségi kulturális jogok, az összes második generációs emberi joghoz hasonlóan, elkerülhetetlenül politikai kérdés is. Mindig politikai ideológiák és nyers politikai érdekszempontok alapján születik döntés arról, hogy a nemzeti és etnikai kisebbségi jogokat biztosító közjogi szabályokat megalkotjuk-e, mennyi közpénzzel, milyen közintézménnyel, melyik kisebbségi közösséget, hogyan támogatunk.

Meggyőződésünk, hogy az állami kisebbségpolitikai döntéshozatal során kiemelt szerepet kellene kapnia a kisebbségi anyanyelvek megőrzését, a hozzájuk való visszatalálást támogató közintézmények, köztük a nyilvános közkönyvtárak működési feltételei biztosításának, minthogy kétségtelen tény: az anyanyelv a nemzetiségi lét legfontosabb kérdése.

A nyelv világlátás és gondolkodásmód is, így nemcsak kultúraközvetítő, hanem önmagában is kultúrahordozó, a kultúra értékeit legtartósabban megőrző immanens eszköz. Ha az olvasó a könyvtárban megtalálhatja a kisebbségi anyanyelvi irodalmat, akkor a nyelven keresztül a nép kultúrájának eszenciáját is megismerheti, vagyis a könyvtár a nyelv mindkét funkcióját képes közvetíteni.

A kultúra azonban nemcsak nyelv, s nemcsak nyelvi formában kifejezésre jutó irodalom, könyv, hanem összetartozást kifejező, a közösség által egységesen elismert és gyakorolt szokások, hagyományok, normák, közösségi jelképek, szimbólumok, vallásos és egyéb hitek, ünnepek, és más sajátos önkifejező eszközök (pl. zene és tánc) összessége is. A könyvtár, mint a mindenfajta információk kútfője, mint sokrétű tudásbázis és mint közösségi, közművelődési találkozási tér alkalmas a kisebbségi kultúra ezen szegmenseinek a közvetítésére is.

A hazai kisebbségek könyvtári ellátása tehát (ha az nem formális, hanem tényleges és minőségi) lehetőséget, esélyt adhatna arra, hogy az asszimilációs folyamatok miatt erőteljesen erodálódott nemzetiségi nyelvhasználathoz a nemzetiségi közösségek visszatalálhassanak, a nemzetiségi kultúrák fennmaradjanak — és így a magyar nemzeti kultúra sokszínűsége is a lehető legtovább biztosítva legyen.

Szociológiai kutatások bizonyítják[179], hogy a család és a kisközösség nemzetiségi nyelvet átörökítő szerepét már nem látja el: a hazai nemzetiségi nyelvek egyre kevésbé számítanak a mindennapi kommunikáció eszközének, megélt nyelvnek, így a nyelv közösségőrző összetartozás-tudatot, hovatartozás-tudatot, származástudatot erősítő, identitástudatot megalapozó funkcióját egyre inkább a közoktatási és közművelődési intézmények veszik át.

Az idősebb generáció értékes nemzetiségi tájnyelvet beszél szűk közegben, a középgeneráció zömmel csak magyarul tud, a fiatalabb korosztályok számára pedig az ősök nyelve már nem anya-, hanem tanult nyelv. Ne feledjük, a gyerekek a tanórák közötti szünetekben egymás között magyarul beszélnek még a nemzetiségi iskolákban is.

Egyetlen generáció is elegendő a nyelv teljes elvesztéséhez. Vizsgálataink során találkoztunk már olyan kisebbségi önkormányzattal, amelynek képviselői csak a második generációt képviselték, szüleik a második világháború alatt költöztek hazánkba, de már ők a magyar nyelvet tanulták anyanyelvként.

A sokszínű és sokkultúrájú Magyarország tudatos kisebbségi nyelvpolitika nélkül szürkébb és értéktelenebb lesz.

A magyarországi sajtó[180] is hivatkozik egy amerikai nyelvész szervezet, az Ethnologue figyelmeztetésére: ha a globalizációs folyamatok folytatódnak, 2100-ra alig 700 nyelv fog megmaradni, vagyis a mai nyelvek 90 százaléka eltűnik. Az európai nyelvek kevésbé veszélyeztetettek, de a trenddel mégis számolni kell, mert a jól dokumentált nyelveknek is csak tudatos nyelvpolitikával van esélyük a továbbélésre.

---

[179] Pl.: Részletes beszámoló az „Asszimiláció, nyelvhasználat, identitás – a kettős identitás összehasonlító vizsgálata a magyarországi német, horvát, szerb, szlovák és szlovén kisebbség körében: szinkron és diakron dimenzióban” c. kutatásról T 037400, http://real.mtak.hu/194/1/37400_ZJ1.pdf: „…a nyelvi asszimiláció oly mértékben van jelen mindenütt, hogy az etnikai identitásban lassan mindenütt jelentőségét veszti. Ezt pótolja a kultúra területén a népi hagyományok őrzésében és ápolásában manifesztálódó etnikai identitás. Bebizonyosodott, hogy az identitásőrzésnek ez a formája minden generációban, de leginkább a legfiatalabbaknál vehető számításba; esetükben a hagyományok már csak a színpadon előadva élhetők meg; a nyelvtanulás, és a múltra való emlékezés pedig a nemzetségi iskolákban – már ahol van, iskolai tananyaggá vált.”
Más példa: Erb Mária-Knipf Erzsébet: A Magyarországi német kisebbség nyelve és nyelvhasználata az ezredfordulón, http://www.sulinet.hu/oroksegtar/data/magyarorszagi_kisebbsegek/Nemzeti_es_etnikai_kisebbsegek_mo_on%20a%2020_sz/pages/026_moi_nemet.htm „...[a német nemzetiségi] nyelvjárás anyanyelvből … „nagyanyanyelvvé" vált. Az adott körülmények között legteljesebb, bár korántsem teljes használata a legidősebb generációkra szorítkozik, igen gyakori a nyelvhasználat tekintetében aszimmetrikus kommunikáció, ahol nyelvjárási kérdésre magyar válasz érkezik…A magyar nyelv a kommunikáció minden szintjén az elsődleges nyelv szerepét tölti be. Nemcsak a nyilvánosság nyelve, hanem a privát szférából is egyre inkább kiszorítja a nyelvjárást. A magyar nyelv frekvenciáját növelik a már több generáción keresztül adatolható vegyes házasságok, valamint az a tény is, hogy ma már nem lakik több generáció egy fedél alatt, így a nyelvjárás nagyszülők általi esetleges továbbadása nehézkessé válik, vagy egyáltalán nem következik be.”

[180] Pl. http://www.geographic.hu/index.php?act=napi&rov=3&id=1696 vagy http://www.mancs.hu/index.php?gcPage=/public/hirek/hir.php&id=20086,

2. Célok, módszerek

Vizsgálatunk mélyebb betekintés kíván nyújtani a nemzetiségi könyvellátás rendszerébe. Tájékoztatást kértünk a kisebbségi könyvtárügy helyzetéről az Oktatási és Kulturális Minisztériumtól (OKM), a Társadalompolitikáért Felelős Minisztertől, az Országos Széchenyi Könyvtártól (OSZK), az Országos Idegennyelű Könyvtártól (OIK), a Könyvtári Intézettől (KI).

Helyszíni beszélgetést folytattunk az OIK, a KI, a Magyar Művelődési Intézet (MMI) igazgatóival és munkatársaival, a Békés Megyei Tudástár és Könyvtár (BMTK), a fejér megyei, a budaörsi, a gyulai, a szarvasi, a móri, a bicskei, a mohácsi városi könyvtár igazgatóival, munkatársaival, a geszti községi és iskolai könyvtár, a méhkeréki kétnyelvű általános iskola és könyvtár igazgatójával.

Kérdőívvel kerestük meg a baji, a környei, a leányvári, piliscsévi, a tardosi, a tarjáni, a táti, a várgesztesi, a vértesszőlősi községi könyvtárakat, és szinte valamennyi megyei könyvtárat. A kérdőívhez kapcsolódó további kérdéseket tettünk fel írásban és szóban néhány, a nemzetiségi könyvellátásban más-más okból kiemelten fontosnak tartott intézmény (a Borsod-Abaúj-Zemplén, a Csongrád, a Szabolcs-Szatmár-Bereg, a Hajdú-Bihar, a Békés, a Tolna, a Győr-Moson-Sopron, a Baranya és a Bács-Kiskun megyei könyvtár) vezetőjének.

Elemeztünk számos, a nemzetiségi könyvtárügyben született tanulmányt, a KI és az OKM honlapján található statisztikai adatot és könyvtári honlapot.

Személyesen kerestünk meg több (szerb, görög, cigány, román, ukrán) könyvtári feladatokat is ellátó intézményt, melynek fenntartói az országos kisebbségi önkormányzatok.

Nem vizsgáltuk az iskolai könyvtárakat, a szakkönyvtárakat, az egyetemi és az egyházi könyvtárakat, ahogy a Fővárosi Szabó Ervin Könyvtárat (FSZEK) sem. (Az FSZEK mind mérete, mind egyéb jellemzői miatt nem hasonlítható össze a megyei könyvtárak adottságaival.)

Elsődleges célunk az volt, hogy átfogó helyzetképet felmutatva, azt elemezve, kérdéseket fogalmazhassunk meg, kiindulópontot adhassunk a könyvtáros szakma és a könyvtárpolitika döntéshozói számára, hogy ők a valóságot kellő hozzáértéssel, tudományos módszerekkel, teljes mélységében megmérve, megtalálják a válaszokat, megerősítsék a jól működő mechanizmusokat, de megtegyék a szükséges változtatásokat is.

Alapvető fontosságú kérdésekre kerestük a választ:

A nemzetiségi könyvellátás ügye része-e a nemzeti könyvtárügyi stratégiának? Ha nem, miért nem?
Kinek, milyen feladata van a nemzetiségi könyvtárügyben? A hazai nemzeti és etnikai kisebbségi közösségek anyanyelvű irodalommal való ellátása miképpen van szabályozva?
A kialakított rendszer a valós igényekre épül-e?
A kisebbségi lakosság száma, a kisebbségi önkormányzatok, a kisebbségi civil szervezetek léte lehetséges indikátora vagy garanciája a nemzetiségi igénynek? Ha ezek garanciát nem jelentenek, a szakirodalom legalábbis ezt jelzi, az adatvédelmi szabályoknak miként tudna megfelelni egy esetleges felmérés?
A szabályokat a jogalkalmazók hogyan értelmezik, és hogyan érvényesülnek?

A kisebbségi önkormányzatoknak a nemzetiségi könyvtárellátás ügyében van-e bármilyen jogosítványa: az intézményfenntartó önkormányzatok könyvtárakkal kapcsolatos döntéshozatala során — a nemzetiségi feladatokra tekintettel —a kisebbségi önkormányzatoknak van-e véleményezési, vagy egyetértési joga?
Hol, mennyi, milyen szerkezetű, összetételű nemzetiségi könyvállományt találunk? Az intézményfenntartó önkormányzatok a nemzetiségi könyvállományt milyen forrásokból, milyen ütemben gyarapítják?
Kik gondozzák az egyes könyvtárak nemzetiségi állományát, az ezzel a részleggel foglalkozó könyvtáros nemzetiségi identitású-e, vagy legalább a nemzetiségi nyelvet beszélő szakember-e?
Az olvasók milyen típusú nemzetiségi dokumentumot keresnek, a nemzetiségi állomány mely részére nincs valós igény? A nyelvvesztés hogyan hatott az olvasói igényekre, a könyvtáros szakma erre hogyan reagált? Mi határozza meg az állománygyarapítás elveit?
A nemzetiségi könyvellátás ügyében a közkönyvtári rendszernek mik a jövőbeni feladatai, a feladatok között milyen prioritások lehetségesek?

Vizsgálatunk céljait a könyvtáros szakma megértette, munkánkat — egy-két kivételtől eltekintve — jóhiszeműen segítette, külön köszönet illeti azonban az objektív helyzetfeltáró munkát nagyban segítő Borsod-Abaúj-Zemplén, Szabolcs-Szatmár-Bereg, Hajdú-Bihar, Csongrád, Békés, Tolna, Győr-Moson-Sopron megyei könyvtárak munkatársait. Hálásan köszönjük továbbá az OIK és a KI munkatársainak sokrétű, értékes szakmai támogatását.

3. A nemzetiségi könyvtárellátás rövid története

A magyarországi nemzetiségek szervezett könyvtári ellátásáról rövid ideje beszélhetünk,[181] történeti bemutatása mégis jó viszonyítási pontokat adhat a jelenlegi helyzet értékeléséhez.

A Könyvtártudományi Módszertani Központ 1969-ben végzett felmérést, hogy reális képet kapjon a nemzetiségi lakosság könyvtári helyzetéről, anyanyelvi könyvellátásáról és olvasási kultúrájáról.[182]

A szakmai irányelvek a tanácsi közművelődési könyvtárak távlati fejlesztéséhez c. dokumentum (1972) a helyi könyvtárak mellett említi a körzeti funkciót betöltő központok szerepét a nemzetiségi lakosság anyanyelvi olvasmánnyal való ellátásában. A Művelődési Minisztérium által kiadott „Irányelvek a nemzetiségi lakosság könyvtári ellátásának továbbfejlesztésére" c. dokumentum alapján pedig a 450 lakóhelyi könyvtár támogatására és irányítására 16 hálózati báziskönyvtár épült ki. A megyehatárokhoz nem feltétlenül igazodóan a báziskönyvtárak voltak a felelősek a nemzetiségi lakosság könyvtári ellátásának megszervezéséért és biztosításáért. A szakszervezeti közművelődési könyvtárak kifejezett feladatot a nemzetiségi könyvellátás területén nem kaptak, az iskolai könyvtárak pedig csak

[181] Nemes Erzsébet: A könyvtár szerepe a kisebbségi sorsban élők identitásának megőrzésében, Könyv, Könyvtár, Könyvtáros 1999. augusztus, 30-32. oldal. A tanulmány adatokat vesz át S. Benedek András cikkéből: Nemzetiségi könyvellátás - olvasók és könyv nélkül, Könyv, Könyvtár, Könyvtáros 1990. 6. szám

[182] Megállapították, hogy a hálózat adott: minden településen van könyvtár, iskolai könyvtár is működik valamennyi oktatási intézményben. A meglévő állomány nagyrészt elavult, a felmért 460 település egyikén sem volt megfelelő. A községi iskolákban csak 10-15 nemzetiségi nyelvű könyv volt. A 24 nemzetiségi tannyelvű általános iskolában 200-300 könyv, a gimnáziumok nemzetiségi könyvállománya 1500-2000 kötet, a román gimnáziumban 3000 kötet. Az újságok terén több helyen még a hazai nemzetiségi lap sem volt megtalálható. A nemzetiségi lakosság kb. 30 százaléka volt olvasó, de anyanyelvén kb. 20 százaléka olvasott.

akkor vettek részt a kisebbségek ellátásában, ha az iskolai mellett települési szintű nemzetiségi közművelődési funkciót is betöltöttek.

Báziskönyvtárakat azokban a megyékben szerveztek, ahol jelentős számú nemzetiségi lakosság élt. A báziskönyvtárak feladata a nemzetiségi települések könyvtárainak ellátása nemzetiségi nyelvű irodalommal, illetve az állomány folyamatos cseréje. Az irányelvek szerint az állományt úgy kellett fejleszteni, hogy ki tudja elégíteni a hatókörébe utalt nemzetiségi lakosság legfontosabb rétegeinek magasabb szintű igényeit, illetve letétekkel képes legyen bővíteni a helyi könyvtárak nemzetiségi nyelvű állományának választékát. A módszertan területén a báziskönyvtárak szervezték meg az állománygyarapítás irányítása mellett a letéti ellátást, a továbbképzést és az irodalompropagandát.

Ezt a munkát a báziskönyvtár a megyei könyvtár hálózatfejlesztési tevékenységével párhuzamosan látta el. A báziskönyvtáraknak így nagyobb áttekintésük volt a megye egészének könyvtári fejlesztéséről. Néhány báziskönyvtár azonban nem a megyei könyvtárban, hanem a nemzetiségek települési központjában szerveződött, illetve kapott elhelyezést (pl. Baja, Mohács, Battonya, Tótszerdahely). A soproni városi könyvtár korábban a nyugat-magyarországi régió német báziskönyvtári teendőit is ellátta. (Később ezt a feladatot a szombathelyi és a győri megyei könyvtár vette át.)

Győr-Sopron megyében például németekről és a horvátokról kellett gondoskodni. A német nemzetiségi ellátásra Sopron környékén Ágfalvát, Bánfalvát, Brennbergbányát és Fertőrákost, Mosonmagyaróvár környékén pedig Jánossomorját és Rajkát jelölték, horvát nemzetiségi ellátásra Kópházát, Undot, Bezenyét és Kimlét. Vas és Győr-Sopron megyében német nyelvterületen báziskönyvtári megbízást kapott a soproni Széchenyi István Városi Könyvtár, horvát nyelvterületen pedig a szombathelyi Berzsenyi Dániel Megyei Könyvtár, mindkét megyére kiterjedően.

A báziskönyvtárak koordinációs központi feladatait 1978-tól az Állami Gorkij Könyvtár, majd jogutódja, az Országos Idegennyelvű Könyvtár látta (és látja) el.

A koordinációs, módszertani irányítás éveken keresztül többféle tevékenység együttesét jelentette: a Nemzetiségi Új Könyvek (NUK-füzetek) állománygyarapító kiadványának a szerkesztését, nemzetiségi bibliográfiák folyamatos megjelentetését, az olvasótábor-mozgalom és az anyanyelvi iskolai versenyek támogatását (időnként ajándékkönyv-csomagokkal) leginkább azonban a főhatóságtól a báziskönyvtárak támogatására biztosított összeg részarányos elosztását. (A könyvtárak nemzetiségi könyvellátását a Művelődési Minisztérium által biztosított központi támogatás segítette.)

Az országos módszertani tevékenység ellátása mellett igen fontos szerepet játszott ez az intézmény a nemzetiségi anyanyelvű irodalom retrospektív és kurrens beszerzésében, feldolgozásában és annak “kiajánlásában”, de csak a német, a szlovák, a román és a szerb–horvát nyelvek esetében. 1992 óta az Országos Idegennyelű Könyvtár az ún. Nemzetiségi Adatbázisban gyűjti, rendezi és teszi hozzáférhetővé anyagát. Az Adatbázis 1997 tavaszára kétszáznál több sajtótermék szemlézett anyagát ölelte fel, a feldolgozott cikkek száma már meghaladta a 23 ezret.

A báziskönyvtárakra épülő ellátási rendszerben tehát csak a németek, a szlovákok, a horvátok, a szerbek, a románok könyvtári igényeit igyekeztek kielégíteni. A kisebb létszámú, szórványban élő nemzetiségek könyvtári ellátására ebben rendszerben nem volt (és nem is

lehetett) hely. A cigányság könyvtári igényeinek kielégítésére vagy olvasási kultúrájának fejlesztésére szintén nem (vagy csak kis mértékben) került sor.

Az Irányelvek a gyakorlatban alig hasznosultak[183], aminek több, egymást erősítő oka volt[184]: visszaszorult nemzetiségi nyelvű oktatás, eltűntek a helyi nemzetiségi olvasókörök és könyvgyűjtemények, a nemzetiségi anyanyelvhasználat a családi körre szűkült, sőt, praktikus okokból, a fiatalok egyre inkább a magyar nyelvhasználat felé fordultak. A szakirodalom más része[185]a színvonalas ellátás erős kifogásolhatóságának okát elsősorban az elégséges anyagi támogatás hiányában látja mindhárom szinten. Mivel a kisebbségek könyvtári ellátásának jogi szabályozottsága megmaradt ajánlásnak, kötelezés hiányában az önkormányzati támogatás esetleges volt, miközben az országos központi keret csak a szaktárca költségvetése terhére kiszakított minimális összeget jelentette egészen a '80-as évek végéig. A rendszerváltozás után az e célra fordítható központi keret 1995-ig az Állami Gorkij Könyvtár költségvetéséből lefaragott összegre zsugorodott, majd az intézményi költségvetési megszorítások miatt teljesen megszűnt.

Törvényi szinten a nemzetiségi lakosság anyanyelvű irodalommal való ellátásának kötelezettségét 1991-ben a helyi önkormányzatok egyes feladatait és hatásköreit szabályozó törvény[186] fogalmazta meg első ízben. A törvény differenciáltan fogalmazza meg ezt a feladatot. Kimondja[187] ugyan, hogy a helyi önkormányzat a nemzetiségeknek is köteles biztosítani az általános nyilvános könyvtári szolgáltatást, de a feladat ellátására, könyvtár fenntartására csak a főváros és a megyék önkormányzatait kötelezte.

A könyvtári szakirodalom szerint e törvény a megyei önkormányzatok feladatává tette a nemzetiségi alapkönyvtárak kijelölését is. A törvény 112. §-a így fogalmazott: *„A könyvtárt fenntartó helyi önkormányzat képviselőtestülete, közgyűlése egyetértési jogot gyakorol a nemzetiségi alapkönyvtár kijelölése tekintetében.”* Vagyis, a megyei és a községi/városi önkormányzatok csak együtt dönthettek a nemzetiségi alapkönyvtári feladatokat ellátó könyvtár kijelölésében, a megyei közgyűlésnek erre irányuló egyoldalú (utasítási) joga elvileg nem volt.

Az Ötv. 8. § (1) bekezdése a kisebbségi jogok érvényesítését a helyi önkormányzatok kötelező feladatává teszi, a Nektv. 49/E. §-a pedig ezek közé illeszti a kisebbségek anyanyelvű irodalommal való ellátását is.

Az 1997. évi CXL. törvény e feladat ellátásának három szintjét szabályozza: a községi és városi, a megyei és fővárosi, illetve az országos irányító és koordináló-módszertani segítő szintet. Kulcsfontosságú szerepkört azonban a megyei könyvtárak kapnak azzal, hogy a megye egész területén végzik, illetőleg szervezik a nemzeti és etnikai kisebbséghez tartozó lakosok könyvtári ellátását. Ugyanez a törvény a központi könyvtári szolgáltatások között, a könyvtári rendszer szerves részeként, irányítási jogkört az OKM-nek, országos szintű

[183]Győr-Moson-Sopron megyében 1991-ben készült felmérés szerint a nemzetiségi ellátást végző megyebeli könyvtárakban 400-850 kötet között volt az idegen nyelvű anyag, melynek könyvtáranként 11–40 olvasója volt. In. Szalai Gáborné–Tuba László: Nemzetiségi könyvtárak Győr-Moson-Sopron megyében, http://www.ki.oszk.hu/3k/19972006/valcikkek/valcikkek9907/szalai.html

[184] Lukáts János: Útjelzőkövek és világítótornyok, Könyv, Könyvtár, Könyvtáros 1997. 5. szám

[185]Juhász Jenő: A magyarországi kisebbségek könyvtári ellátásáról, Könyv, Könyvtár, Könyvtáros 2002/4., http://www.ki.oszk.hu/3k/19972006/valcikkek/valcikkek0204/juhasz.html

[186]A helyi önkormányzatok és szerveik, a köztársasági megbízottak, valamint egyes centrális alárendeltségű szervek feladat- és hatásköreiről szóló 1991. évi XX. törvény

[187] 1991. évi XX. törvény 108. § (1) bekezdés, (3) bekezdés

koordinációs és módszertani feladatokat az OIK-nak adott. A törvény a kisebbségi önkormányzatok számára biztosítja a közgyűjtemények létesítésére és fenntartására való jogot, továbbá arra is, hogy e célokra költségvetési támogatást igényeljenek.

Majdnem két év telt el azonban az 1997. évi CXL. törvény hatályba lépését követően, amíg az új szervezeti rendszer kiépítése megtörtént. Hangsúlyozzuk, míg 1969-ben a Könyvtártudományi Módszertani Központ érdemi felmérést végzett a nemzetiségi lakosság könyvtári helyzetéről, anyanyelvi könyvellátásáról és olvasási kultúrájáról, addig erre e kétéves tárgyalási-egyeztetési folyamat során a báziskönyvtári rendszer létrehozásától eltelt 28 évre tekintettel sem került sor.[188] A nemzetiségi könyvtári rendszer átalakításáról szóló döntést tehát egyrészt — legalábbis tudomásunk szerint — nem előzte meg hatástanulmány, másrészt a végrehajtásának módját utólag próbálták kitalálni.

Az OIK-ban 1999. december 18-án az országos kisebbségi önkormányzatok képviselői, a megyei könyvtárak igazgatói, a FSZEK főigazgatója és a NKÖM szakosztályainak képviselői részvételével megtartott tanácskozáson háromfős munkacsoport kapott megbízást arra, hogy készítsen egy előterjesztést, amely a hazai 13 nemzetiség és etnikai kisebbség könyvtári ellátásának megoldására, korszerűsítésére dolgoz ki javaslatot. A javaslat 2000. január 6-án elkészült, felterjesztették a NKÖM Könyvtári Osztályára, elfogadása után pedig véleményezésre megkapták a megyei könyvtárak, a FSZEK és az országos kisebbségi önkormányzatok.

A NKÖM szakosztálya az előterjesztés alapján 2000. február 18-án olyan intézkedési terv elkészítését kérte az OIK-tól, amely az országos felügyeleti, fenntartó szervek teendőit éppúgy tartalmazza, mint az OIK, a megyei önkormányzatok, a megyei könyvtárak és az e célra létrehozott munkabizottság feladatait.

Az OIK által 2000. március 9-ére elkészített intézkedési terv a dokumentumok beszerzésére, a gyűjteményfejlesztés megoldására, a központi finanszírozás biztosítására, pontosabban kettős finanszírozásra tett javaslatot. (Az évenként meghatározott feladat-finanszírozásra elkülönített központi pénzügyi keretet a javaslat szerint a megyei önkormányzatok egészítik ki.) A központi költségvetési támogatás – amelyre a munkabizottság tesz javaslatot – éves bontásban a megyékhez, illetve a fővároshoz kerül. A megyei, fővárosi önkormányzatok által kiegészített összegek felhasználásáról az illetékes megyei könyvtárak gondoskodnak.

Az OIK intézkedési tervében külön figyelmet érdemel, hogy a beszerzendő nemzetiségi könyvek négy forrását jelölték meg: az anyaországi könyvtári anyag után a nyelvkönyveket, szótárakat, majd a magyarországi nemzetiségi anyanyelvű szépirodalmat és vele egy sorban a nemzetiségi írók-költők magyar nyelvű műveit, végül a kisebbségekről szóló anyanyelvű, magyarul és angolul megjelent elemző műveket vette számba. (Az OIK tájékoztatása szerint ez a rendszer működik, a megyei könyvtárak információira hivatkozva pedig megtudtuk azt is, hogy az utóbbi években jól működő cserekapcsolat alakult ki az anyaországi könyvtárak és a megyei könyvtárak között.)

Az intézkedési terv rögzítette az OIK szerepét is. Feladata a dokumentumok beszerzési lehetőségeinek felkutatása, a szerzeményező intézmények részére történő kiajánlása, a

[188] Érdemes volna éppen ezért felmérni, hogy a nemzetiségi könyvtári ellátórendszer jelenlegi állapota mennyi és milyen tartalmi újdonságot jelent a báziskönyvtári hagyományokhoz képest. Mi változott? A formai-szervezési változás tartami-érdemi előrelépést hozott-e?

megrendelt dokumentumok beszerzése, feldolgozása, diszponálása, a vásárlással kapcsolatos pénzügyi feladatok ellátása, elszámolása, lelőhely-katalógus építése stb.

Érdekes, hogy a könyvkiajánlást háromszintűre tervezték: évente két alkalommal ajánlottak volna a megyei könyvtárak számára cigány, görög, lengyel, örmény, ruszin, szlovén, ukrán könyveket, háromszor horvát, román, szerb, szlovák könyveket, négyszer német nyelvű anyagot.

A kisebbségek becsült létszámára és az aktuális könyvárakra tekintettel 25,5 millió Ft központi támogatást kértek. [2001-től azonban az NKÖM (majd az OKM) szakrészlegétől ötmillió forint támogatás állt/áll e célra rendelkezésre.[189]]

Az OIK által elkészített intézkedési tervet 2000. május 4-én egy országos kisebbségi önkormányzatokat is bevonó értekezlet tárgyalta meg, mellyel a jelenlévő hét kisebbségi önkormányzatból hat támogatott. (Felmerült az országos önkormányzatok kisebbségi könyvtári ellátási feladatainak támogatását biztosító céltámogatás kérdése is, de ennek részleteit az OIK által rendelkezésünkre bocsátott iratokból nem ismertük meg.) Felállt egy munkabizottság is, amelynek tagjai a cigány, a német, a szerb, a horvát, az örmény országos kisebbségi önkormányzatok képviselői, az NKÖM, a NEKH, a megyei könyvtárak és a FSZEK küldöttjei voltak. (Az OIK a munkabizottság titkársági feladatait kapta.)

A 2000. július 21-én tartott ülésen a horvát, a görög, a szerb küldött markánsan azt az álláspontot képviselte, hogy a kisebbségi önkormányzatok saját intézményekkel, saját könyvtárakkal rendelkezzenek, ha volna olyan kisebbségi önkormányzat, amelynek a jelenlegi rendszer megfelel, azzal pedig együttműködési megállapodást kelljen kötni. A román küldött a többcsatornás ellátás, többcsatornás finanszírozás mellett állt ki, az ukrán küldött pedig mindössze annyi kedvezményt kért, hogy az országos önkormányzatok vámmentesen hozhassanak be az anyaországukból könyveket.

Az OIK a *„központi keret, központi könyvbeszerzés és ellátás”* mellett tört lándzsát. Álláspontja szerint minden megyében minden helyi kisebbséget el kell látni, azokat is, amelyeknek nincs könyvtári hálózatuk, tehát ruszin, örmény, cigány, ukrán, lengyel, görög, bolgár igényeket is így kell kielégíteni. Az OIK konszenzusra irányuló javaslata az volt, hogy a központi, hálózati ellátás mellett az országos kisebbségi önkormányzatok saját szakkönyvtárakat hozzanak létre kiegészítésképpen, de hálózatot ne működtessenek.

A nemzetiségi könyvtárak állománygyarapítási céljait szolgáló 5 millió forint összegű beszerzési keret felosztására 2000. augusztus 18-án készült javaslat. A rendelkezésünkre álló iratokból sem mi, sem az OIK nem tudta megállapítani, hogy ki készítette ezt a javaslatot. Valószínűsíthető, hogy a minisztérium által kijelölt munkabizottság tett javaslatot a beszerzési keret felosztására.

A felosztás alapvető szempontja e szerint az egyes könyvtárak által ellátandó terület nemzetiségi lakosságának lélekszáma volt. A felosztási javaslat a következő adatokat tartalmazta:

[189]Érdekes és tanulságos kutatási téma volna annak feldolgozása, hogy az egyes megyei könyvtárak a nemzetiségi könyvvásárlásra kapott központi keretösszeg-rész mellett mennyi pénzt fordítottak 2001 óta saját forrásból kifejezetten nemzetiségi könyvek vásárlására: így megállapítható volna, hogy a kétcsatornás támogatás működik-e valójában.

FSZEK	**500.000 Ft**
Bács-Kiskun	**270.000 Ft**
Baranya	**350.000 Ft**
Békés	**350.000 Ft**
Borsod-Abaúj-Z.	**300.000 Ft**
Csongrád	200.000 Ft
Fejér	200.000 Ft
Győr-Sopron	200.000 Ft
Hajdú-Bihar	**250.000 Ft**
Heves	200.000 Ft
Jász-Nagykun-Sz.	120.000 Ft
Komárom-E.	200.000 Ft
Nógrád	200.000 Ft
Pest m.	**500.000 Ft**
Somogy	150.000 Ft
Szabolcs-Szatmár- B.	**300.000 Ft**
Tolna	**250.000 Ft**
Vas	160.000 Ft
Veszprém	150.000 Ft
Zala	150.000 Ft
Összesen	**5.000.000 Ft**

A központi keret elosztása e javaslat alapján történt meg, s alapjában véve ez a rendszer működik most is, holott a Főváros, Pest, Baranya-Békés, Borsod-Abaúj-Zemplén, Szabolcs-Szatmár-Bereg, Bács-Kiskun, Hajdú-Bihar-Tolna stb. sorrend hibás és aránytalan is. A népszámlálási adatok szerint Borsod-Abaúj-Zemplén megyében él a legnagyobb számban kisebbségi lakosság. Ennél 40%-kal kevesebben élnek Budapesten, majd Pest és Baranya megye közel azonos nemzetiségi lélekszámmal bír. Hozzájuk képest kis eltéréssel Szabolcs-Szatmár-Bereg megye, aztán Szabolcshoz képest is 45%-kal kisebb nemzetiségi lélekszámmal jön Békés megye, majd — szintén Szabolcshoz mérten mínusz 50%-kal — Bács-Kiskun megye következik, stb.

Mivel Borsod-Abaúj-Zemplén megyében a cigányon kívül csak egészen kis létszámú bolgár, görög, lengyel, ruszin, ukrán lakosság él, és Szabolcs-Szatmár-Bereg megyében is a cigány népesség alkotja az elsöprő többséget a teljes nemzetiségi lakosságszámon belül, Baranya megyében viszonylag, Bács-Kiskun, de különösen Békés megyében a cigányok önmagukhoz mért számaránya nyilvánvalóan kicsi, egyértelmű, hogy a népességszámra hivatkozó, látszólag objektív mérce hamis. A központi keret elosztásakor nemzetiségi lélekszámon a nemzeti kisebbségeket értették elsősorban, másként megfogalmazva ugyanez: a cigány népesség létszáma és eloszlása nem játszott szerepet.

4. A nemzetiségi könyvkiadás

Mint említettük, az anyanyelv átörökítésében szükségszerűen felértékelődött az oktatási, illetve a közművelődési intézmények szerepe, felelőssége. Ebben az összefüggésben válik különösen jelentőssé a könyv, mint kultúrahordozó eszköz, amely megörökíti és

megismerhetővé teszi a nemzetiségek tárgyi, szellemi, néprajzi hagyatékát, történelmi sorsfordulóit, jelenének gondjait.

Vizsgálatunk egyik kulcsfeladatának tekintettük, hogy tájékozódjunk a nemzetiségi könyvkiadás helyzetéről, hiszen egy könyvtári hálózat megfelelő működésének feltétele olyan könyvállomány léte, amely az olvasói igények kielégítésre alkalmas.

A jogalkotó ennek fontosságát elismeri azzal, hogy a Nektv.-ben az állam kötelezettségévé teszi a kisebbségek könyvkiadása és időszaki kiadványai megjelentetésének támogatását.[190]

Ahhoz azonban, hogy ennek az állami feladatnak az ellátásáról képet kaphassunk elsődlegesen megkíséreltük feltárni, hogy Magyarországon hány nemzetiségi könyvet adtak ki az elmúlt években. Célravezető megoldásnak tartottuk, hogy ehhez az OSZK adatai alapján kiadott KSH elemzéseket vegyük alapul. Jogszabályi rendelkezés ugyanis, hogy az OSZK-nak — meghatározott darabszám felett — kötelespéldányt kell küldeni a belföldön megjelent valamennyi kiadványról.

Megállapításaink ismertetése előtt indokolt röviden összefoglalnunk a kötelespéldány-szolgáltatási kötelezettség tartalmát.

4.1. Kötelespéldány-szolgáltatási kötelezettség

Elsőnek adódik a kérdés, hogy mit hívunk kötelespéldánynak? A legáltalánosabban úgy fogalmazhatunk, hogy jogszabályi előírás alapján egy ország területén kiadott (előállított), bármilyen információt tartalmazó, nyilvános közlésre szánt információhordozó eszköz, (sajtótermék) ingyenesen és kötelezően szolgáltatandó példánya minősül ennek.

A könyvek, füzetek, elektronikus dokumentumok esetében a nemzeti könyvtárak számára leadandó kötelespéldány biztosítja azt, hogy ne legyen olyan mű, amely a piaci folyamatok, gyártói, kereskedelmi érdekek folytán hozzáférhetetlenné, esetleg végleg elérhetetlenné válik. Nálunk az Országos Széchényi Könyvtár (OSZK) már nem sokkal alapítását követően (1802) a magyar udvari kancellária jóvoltából kötelespéldány jogot kapott (ekkor még csak 1 példányt).[191] Az azóta eltelt évtizedek alatt rendeletek és törvények sokaságának köszönhetően a kötelespéldányok száma, szolgáltatási- és elosztási rendje sokszor változott, az utolsó jogszabály módosítás 1998-ban történt, amikor is 16 példányról 6 példányra csökkent a kötelespéldányok száma.

A kiadott könyvek statisztikai számbavétele a kulturális statisztika legrégibb ágai közé tartozik, a XIX. század elejére nyúlik vissza, mikor még különféle magánkezdeményezések révén álltak össze ezek az adatok. Az ilyen jellegű statisztikák akkor váltak teljessé és megbízhatóvá, amikor bevezetésre került az ún. kötelespéldányi rendszer, amely több mint száz éve már a könyvstatisztika legbiztosabb alapjává vált.[192] A kötelespéldányok gyűjtése és

[190] Nektv. 50. § (2) b) pont

[191] http://mek.oszk.hu/03200/03248/03248.htm) Tóth András: A kötelespéldány-szolgáltatás története Magyarországon

[192] A kötelespéldány-szolgáltatást első ízben az 1897. évi LXI. tc. szabályozta, ezt fejlesztette tovább és terjesztette ki az 1929. évi tc. A törvény teljes értékű végrehajtása, vagyis annak megvalósítása, hogy a beérkező kötelespéldányok képezzék a könyvkiadási statisztika bizonylati alapját, az 1940-es évekig váratott magára.

az ezeket érintő adatszolgáltatási kötelezettség 1987-ben került az Országos Széchenyi Könyvtárhoz, melynek kötelespéldány-szolgálata keretében folyik azóta is az adatfelvétel. A statisztikai adatgyűjtés kiterjed a Magyarországon kiadott nyomdai vagy más sokszorosítási eljárással készített kiadványokra, amelyeket az Országos Széchényi Könyvtárba az adott évben megküldenek. A statisztikai gyakorlat minden olyan kiadványt könyvnek tekint, amelynek belső terjedelme meghaladja a 49 oldalt.

A kötelespéldányok szolgáltatása tehát a következő kulturális funkciók elősegítését célozza:

1. a kötelespéldányok által hordozott szellemi értékek maradandó megőrzése (nemzeti könyvtári gyűjtés-őrzés);
2. a tárgyiasult szellemi értékek minél szélesebb körben való megismertetése, illetőleg nyilvántartása (teljes körű számbavétel a nemzeti bibliográfiai rendszer révén, továbbá megbízható statisztikai rendszer megvalósítása),
3. a tudományos és művelődési célzatú felhasználás lehetőségének biztosítása meghatározott szak- és közkönyvtárakban történő rendelkezésre bocsátással.

E három funkció mindegyike - megőrzés, feltárás-nyilvántartás, rendelkezésre bocsátás - egyaránt fontos, egymástól el nem szakítható és egymással nem helyettesíthető. Fontos tudni, hogy a mindenkori köteles példányok körének csak töredéke kerül szervezett kereskedelmi forgalomba (a hagyományosnak tekinthető könyveknek mintegy harmada, az időszaki lapoknak negyede-ötöde), így e szolgáltatás híján az ország szellemi értéktermelésének csak kisebbik hányada lenne szélesebb körben megismerhető, kutatható és értékelhető.

Jelenleg a 60/1998. (III. 27.) Korm. rendelet tartalmazza a sajtótermékek kötelespéldányainak szolgáltatását és hasznosítását érintő rendelkezéseket. Eszerint kötelespéldányokat kell szolgáltatni a legalább 50 példányban sokszorosított Magyarországon, vagy külföldön előállított és belföldön kiadott sajtótermékből.[193] Ezekből - főszabályként - hat kötelespéldányt kell ingyenesen szolgáltatni az Országos Széchényi Könyvtár számára.

E kötelezettség elmulasztásának szankcióját az egyes szabálysértésekről szóló 218/1999. (XII. 28.) Korm. rendelet 149.§-ában találjuk (amely szinte szó szerint átvette a régi, 1968-as kormányrendelet tényállását), mégpedig az ún. sajtóigazgatási szabálysértést: eszerint, ha a kiadó a kötelespéldányok küldésére vonatkozó rendelkezéseket megszegi, ötvenezer forintig terjedő pénzbírsággal sújtható. A cselekmény elbírálása a jegyző hatáskörébe tartozik, érdemes volna egyszer megvizsgálni, hogy indult-e egyáltalán ilyen szabálysértés miatt eljárás? A rendelet szerint azt a sajtóterméket, amelyre nézve a szabálysértést elkövették, el is lehet kobozni.

Nem újdonság, hogy a nyomdák és kiadók magánkézbe kerülése óta van „válságban” a kötelespéldányi rendszer, a kötelezetteknek semmiféle pozitív érdekeltségük nincs a teljesítésre, annak kikényszerítésére pedig az évi mintegy tizenötezres kiadványszám mellett semmiféle ellenőrzési és szankcionálási rendszer nem volna alkalmas.

Jelenleg az 1986. évi II. törvény, illetve a 60/1998. számú kormányrendelet rendelkezik a sajtótermékek kötelespéldányainak szolgáltatásáról és hasznosításáról.

[193] A rendelet szerint sajtóterméknek minősül a könyv, az időszaki lap egyes lapszámai, a rádió- és televízió műsor, a röplap és az egyéb szöveges kiadvány - ide nem értve a bankjegyet és az értékpapírt -, a zeneművet, a grafikát, rajzot vagy fotót tartalmazó kiadvány, a térkép, a nyilvános közlésre szánt műsoros filmszalag, videokazetta, videolemez, hangszalag és hanglemez, továbbá bármely más tájékoztatást vagy műsort tartalmazó, nyilvános közlésre szánt technikai eszköz, ideértve a sajtótermékek elektronikus változatát is;

A könyvtári szakirodalomban már a kilencvenes évek közepén felmerült, hogy a leendő kötelespéldányi szabályozásnak - a szakma akkor még törvényben reménykedett - egyszerre kellene az ösztönzést és a szigorú ellenőrzést és szankcionálást szolgálnia. Egyrészt a kiadók kötelező kamarai tagságának előírásával (ebben az esetben a kamarától kapta volna az OSZK a rendszeres információkat), másrészt kötelespéldányként szolgáltatott érték valamilyen ellentételezésével az államigazgatás részéről[194]

Ezekből a javaslatokból mindössze annyi valósult meg, hogy egyes kulturális tárgyú pályázatok (NKA) esetében a pályázónak igazolnia kell, hogy a jogszabályban előírt kötelespéldány-benyújtási kötelezettségét a tárgyévben és a megelőző két naptári évben az OSZK-val szemben teljesítette. Az OSZK-n belül külön szervezeti részleg, a Kötelespéldány Szolgálat állítja ki a szükséges igazolást.[195]

Hiányosságként értékeljük, hogy hasonló követelmény az MNKK nem fogalmaz meg azon pályázatai kapcsán, amelyek nemzetiségi kiadványok megjelenését támogatják. Megítélésünk szerint elvárható lenne, hogy minden közpénzből támogatott kiadvány esetében — az elszámolási kötelezettség részeként — a támogatott, a pályázó igazolja kötelespéldány-szolgáltatási kötelezettsége teljesítését.

4.2. A nemzetiségi könyvkiadás adatai

A vizsgálat során át kívántuk tekinteni, hogy az MNKK milyen módon támogatja a nemzetiségi könyvkiadást. Az alapítvány pályázati rendszerét azonban csak a hazai könyvkiadás országos adataihoz viszonyítva lehet értelmezni.

A KSH adatai szerint[196] 1996 és 2006 között Magyarországon összesen 117 ezer 533 mű jelent meg 422 millió példányban, ami évente átlagban több mint 10 ezer körüli kiadványszámot jelent. Ha a fajta szerinti megoszlást nézzük, a papíralapú kiadványok 87%-át teszik ki a könyvek, mindössze 4%-ot képviselnek a füzetek[197], 9%-ban pedig zeneművek, kották, térképek és egyéb sokszorosítások kerülnek kinyomtatásra.

2008-ban több mint tizenötezer mű jelent meg, több mint negyvennégy millió példányban, ebből idegen nyelven 1312, összesen több mint kétmillió példányban.
A vizsgált időszakban a művek több mint 40%-a külföldi szerzőktől származott, de ezek több mint háromnegyede amerikai, angol és német írók tollából[198]. A külföldi szerzők műveinek a példányszámból való részesedése pl. 2006-ban 37% volt, a vezető amerikai művek példányszáma 15%-kal haladta meg az átlagost, a német és angol alkotók művei pedig az átlaghoz közeli példányban kerültek forgalomba.

---

[194] Sonnevend Péter: A tudományos célú köteles példányok szolgáltatását szabályozó törvény koncepciója. Könyvtári Figyelő, 1994/2.
[195] Az NKA pályázati kiírásai szerint az igazolást a könyvtár köteles-példány osztályától (1827 Budapest, Budavári palota F épület, 302 szoba) kell kérni, és a pályázathoz csatolni.
[196] A könyvkiadás adatai (1997–2006) KSH, Bp. 2007.
[197] Füzet:a 4 oldalnál terjedelmesebb, de 48 oldalt meg nem haladó nyomtatott vagy más sokszorosítási eljárással készített mű.
[198] http://portal.ksh.hu/portal/

A KSH adatsora szerint a nemzetiségi nyelven megjelent kiadványok megoszlása a következő[199]:

Könyvek és füzetek a megjelenés nyelve szerint

Nyelvek		2005	2006	2007	2008
Összesen	Művek száma (db)	13 599	11 737	13 600	15 255
	Példányszám (db)	42 624 244	39 452 378	43 824 453	44 500 245
Magyar nyelvű	Művek száma (db)	12 307	10 859	12 572	13 943
	Példányszám (db)	40 168 510	37 760 600	41 927 410	42 475 911
Idegen nyelvű	Művek száma (db)	1 292	878	1 028	1 312
	Példányszám (db)	2 455 734	1 691 778	1 897 043	2 024 334
Ebből:					
Bolgár	Művek száma (db)	0	0	0	0
	Példányszám (db)	0	0	0	0
Cigány	Művek száma (db)	0	0	0	0
	Példányszám (db)	0	0	0	0
Görög	Művek száma (db)	0	0	0	0
	Példányszám (db)	0	0	0	0
Horvát	Művek száma (db)	8	36	10	30
	Példányszám (db)	5 738	5 805	670	2 150
Lengyel	Művek száma (db)	2	1	0	0
	Példányszám (db)	1 800	300	0	0
Német	Művek száma (db)	100	61	59	68
	Példányszám (db)	140 890	52 572	42 734	47 555
Örmény	Művek száma (db)	..	..	..	..
	Példányszám (db)	..	..	..	..
Román	Művek száma (db)	4	14	2	18
	Példányszám (db)	7 700	5 890	530	6 878
Ruszin	Művek száma (db)	..	..	..	..
	Példányszám (db)	..	..	..	..
Szerb	Művek száma (db)	1	4	0	2
	Példányszám (db)	500	830	0	130
Szlovák	Művek száma (db)	16	20	4	18
	Példányszám (db)	20 600	2 025	2 743	1 360
Szlovén	Művek száma (db)	0	0	0	0
	Példányszám (db)	0	0	0	0
Ukrán	Művek száma (db)	0	0	0	0
	Példányszám (db)	0	0	0	0

1997 óta mintegy triplájára nőtt az idegen nyelven kiadott művek száma. 2008-ban 1312 mű jelent meg idegen nyelven publikáltak, amelyek példányszáma elérte a kétmilliót. Az idegen nyelvű könyvek többsége szakmai és ismeretterjesztő, valamint tankönyv.

Ha 2008-ban az idegen nyelven megjelent kiadványok nyelvi megoszlását tekintjük, kiugróan magas az angol és német fölény, s emellett mindössze öt (horvát, német, román, szerb, szlovén) nemzetiségi nyelven jelentek meg könyvek, s ezek összpéldányszáma még a hatvan ezret sem éri el. Szükséges azonban megjegyeznünk, hogy ebbe bele kell érteni a világnyelvnek tekintendő német kiadványokat, amelyek példányszáma önmagában is közel 48 ezer volt. Feltűnő azonban, hogy a német nyelvű kiadványok között is alig találni néhány ifjúsági és gyermekirodalmi művet.

[199] Az adatsort a vizsgálat során a KSH bocsátotta rendelkezésünkre

Ha hihetünk a KSH adatainak, Magyarországon 2008-ban nem jelentek meg bolgár, cigány, görög, lengyel, örmény, ruszin, szlovén és ukrán nyelvű kiadványok. A németet leszámítva, további négy kisebbségi nyelven is kevesebb, mint 70 kiadvány jelent meg.

Mindez két következtetés levonására adhat alapot. Látszólag kézenfekvő az a magyarázat, hogy szinte egyáltalán nem beszélhetünk nemzetiségi könyvkiadásról Magyarországon. Ennek részben ellentmondani látszik az a tény, hogy — jellemzően az MNKK támogatásával — kiadnak nemzetiségi könyveket, vagyis, feltehetőleg ezek a kiadványok a statisztika számára „láthatatlanok". Ezek a kiadványok ugyanis el sem jutnak az OSZK-hoz, pedig ennek jelentése alapján készülnek a statisztikai összesítések. Ennek oka lehet az, hogy vagy olyan alacsony példányszámban jelennek meg, hogy azokat meg sem kell küldeni az intézményhez, vagy pedig kiadójuk nem tesz eleget kötelespéldány-szolgáltatási kötelezettségének.

A könyvkiadási és könyvforgalmi statisztika tehát gyakorlatilag nem tud a nemzetiségi irodalomról. Az OSZK által, a kötelespéldányok bizonylatai alapján kitöltendő statisztikai lapon mindössze egyetlen kódszám utal a mű nyelvi hovatartozására. Az jól érzékelhető tehát a fenti könyvkiadási és forgalmazási statisztikákból, hogy ezen a területen is - a könyvtárakhoz hasonlóan - visszás helyzetet eredményez a nemzetiségi kiadvány fogalmának tisztázatlansága. Van idegen nyelvű kiadvány, illetve külföldi szerző, de sem jogi, sem statisztikai értelemben nem tisztázott, hogy mit kell értenünk nemzetiségi, vagy „kisebbségi" jellegű mű fogalmán.

Ennek megítéléséhez nem adnak kellő támpontot az MNEKK által közzétett adatok sem. A Magyarországi Nemzeti és Etnikai Kisebbségekért Közalapítványnak az anyanyelvű, vagy kétnyelvű kiadói tevékenység 2008. évi támogatásáról szóló, a nyertes pályázatokat bemutató táblázata szerint számos nemzetiségi kiadványt találunk, ahol még maga az adott nemzetiség (pl. bolgár, ruszin, ukrán, görög, örmény, cigány) sem szerepel a kiadási statisztikában. Mindössze abból lehet következetést levonni, ha a támogatás jogosultja valamilyen kisebbségi szervezet, vagy a mű címe nemzetiségi jellegre utal.[200]

Így tehát csak annyit tudunk, hogy az MNEKK az anyanyelvű vagy kétnyelvű kiadói tevékenység 2008. évi támogatásáról szóló listája 89 támogatott pályázót nevesít, és a támogatás teljes összege 21 Millió 626 ezer Ft volt. Ebből az adatsorból azonban nem tűnik ki, hogy ebből a támogatásból milyen arányban részesültek az egyes nemzetiségek.

2009-ben tovább romlott a nemzetiségi könyvkiadás helyzete: az MNEKK már ki sem írta a nemzetiségi nyelvű kiadói tevékenység támogatására szolgáló pályázatot. Ehelyett 2009. évi Kalendáriumok kiadása és kisebbségi anyanyelvű Internetes honlapok készítése, karbantartása címmel tett közzé pályázati felhívást. Ennek keretében összesen mintegy 4,3 millió Ft-ot osztott szét, amiből kevesebb, mint 2 millió Ft-tal támogatták a nemzetiségi kalendáriumok megjelentetését.

A szükséges adatok hiányában tehát nem sikerült tisztáznunk, hogy 2008-ban és 2009-ben Magyarországon hány nemzetiségi kiadvány jelent meg, milyen példányszámban, s ezek megjelentetését milyen összeggel támogatta az állam.

[200]Így csak azok tudhatják pl. a bándi önkormányzat kiadásában megjelent Bánd története című kiadványról, hogy az nemzetiségi jellegű, akik tisztában vannak a település sváb voltával.

A nemzetiségi könyvkiadás jelenlegi rendszere súlyos nehézségekkel küzd, alapvető változásokra van szükség.

5. A nemzetiségi közkönyvtári ellátórendszer alapszintje

A nemzetiségi közkönyvtári ellátás első szintjét a községi és városi önkormányzatok által biztosított könyvtári szolgáltatások jelentik.

5.1. Általános helyzetkép

Nemzetiségi könyvtár megnevezéssel mindössze néhány, egészen pontosan öt könyvtárat találunk a Könyvtári Intézet honlapján olvasható nyilvános könyvtárak jegyzékén. 2007-ben ezek:
Német Nemzetiségi ÁMK Könyvtára (Gyód)
Kerner István Községi és Nemzetiségi Könyvtár (Máriakéménd)
Szlovák Nemzetiségi Általános Iskola és Könyvtár (Pilisszántó)
Hercegkúti Német Nemzetiségi Községi Könyvtár (Hercegkút)
Csongrád Megyei Nemzetiségi Könyvtár (Szeged)

2008-ban a Csongrád Megyei Nemzetiségi Könyvtár és a gyódi könyvtár nem jelent meg a statisztikában, Hercegkút mozgókönyvtári ellátást kapott, vagyis a nemzetiségi könyvtár megnevezésű intézmények száma kettőre apadt, azzal a pontosítással, hogy a nyilvános könyvtárak jegyzékén megtalálható két könyvtár, a Magyarországi Németek Könyvtára (Budapest) és Országos Roma Könyvtár, Levél- és Dokumentumtár (Budapest) nevében a nemzetiségi ellátás nem szerepel, de értelemszerűen nemzetiségi feladatot lát el.

A Könyvtári Intézet által vezetett statisztikák szerint „nemzetiségi ellátás, gyűjtemény” címszó alatt 2007-ben 245 könyvtár volt található: 17 megyei könyvtár, 63 városi, 1 városrészi, 157 községi. Meglepő módon három megyei könyvtár, a Győr-Moson-Sopron, a Somogy, a Jász-Nagykun-Szolnok megyei könyvtárak e listán nem szerepeltek.

2008-ban már csak 220 könyvtár minősítette magát olyannak, amely szolgáltat nemzetiségi ellátást, gyűjteményt.

Összesítve a 2008-as adatokat látható, hogy „nemzetiségi ellátást, gyűjteményt” 18 megyei könyvtár (Somogy és Jász-Nagykun-Szolnok kivételével mind, vagyis időközben „bejelentkezett” a Győr-Moson-Sopron megyei könyvtár), 75 városi, 118 községi és 8 egyéb (pl. börtönkönyvtár) típusú könyvtár jelölt meg a statisztikáiban.

Megye	nemzetiségi ellátást, gyűjteményt szolgáltató könyvtárak száma 2008	a nemzetiségi dokumentum-mennyiséget közlő könyvtárak száma 2008
Bács-Kiskun megye	23	15
Baranya megye	27	17
Békés megye	17	12
Borsod-Abaúj-Zemplén megye	8	8
Budapest	5	4
Csongrád megye	8	3
Fejér megye	10	12
Győr-Moson-Sopron megye	7	7
Hajdú-Bihar megye	10	6
Heves megye	5	3
Jász-Nagykun-Szolnok megye	2	2
Komárom-Esztergom megye	10	10
Nógrád megye	6	12
Pest megye	33	33
Somogy megye	3	6
Szabolcs-Szatmár-Bereg megye	13	9
Tolna megye	13	8
Vas megye	2	2
Veszprém megye	10	13
Zala megye	8	7
Összesen	**220**	**189**

Forrás: Könyvtári Intézet

A táblázatból az derül ki, hogy a nemzetiségi ellátást, gyűjteményt szolgáltató könyvtárak és a nemzetiségi dokumentummennyiséget közlő könyvtárak száma 41 könyvtár esetén eltér egymástól.

Az eltérés több lehetséges okkal magyarázható. Feltételezhető, hogy az adatközlők elvi lehetőségként jelölték be a szolgáltatást: dokumentumszámot nem adtak meg, mert a könyvtár csak megörökölte „a régi időkből” a nemzetiségi állományrészt, amit még nem selejtezett. Előfordulhat persze ennek a fordítottja is, az, hogy a szolgáltatásnak tekinti a könyvtár az interneten vagy a közhasznú információs sarok által nyújtott nemzetiségi információkat, de ezt nem nevezheti gyűjteménynek, és ezért nem is közöl dokumentumszámot. A letétbe adott-kapott könyvek is okozhatnak nyilvántartási hibát. Kézenfekvő magyarázat a fogalomzavar, illetve a következetlenség, a figyelmetlenség is.

Egy könyvtár több település nemzetiségi lakosságának anyanyelvű irodalommal való ellátását biztosíthatja, hiszen a községi önkormányzatok nem intézmény-fenntartási, hanem feladat-ellátási kötelezettséggel terheltek. A könyvtári ellátórendszer első szintjét jelentő helyi önkormányzatok közül a községi önkormányzatok a nyilvános könyvtári szolgáltatásokat megrendelés vagy társulás útján is biztosíthatják[201]. A községi szintű könyvtári ellátás tehát megvalósulhat nyilvános könyvtár fenntartásával, önkormányzatok közötti intézményfenntartó társulásban, nyilvános könyvtár szolgáltatásának megrendelésével.

A többcélú kistérségi társulások[202] a könyvtári ellátást megszervezhetik mozgókönyvtári ellátás útján is. Ekkor a szolgáltató könyvtár biztosít ellátást (dokumentum-ellátást, kiadvány-feldolgozást, közös katalógus-, és információs rendszert stb.) szerződés alapján az azt megrendelő önkormányzat, illetve könyvtári szolgáltató hely számára.

A mozgókönyvtári normatíva 1.180.00 Ft településenként. A normatíva összege lehetővé teszi azt, hogy a kistérségi társulás úgy oldja meg a könyvtári ellátási feladatait, hogy az önkormányzatok költségvetéséből kiegészíteni (szinte vagy egyáltalán) ne kelljen. A tapasztalatok szerint a normatíva ugyanis nemcsak a dokumentum-beszerzésre, hanem az ellátórendszer működtetésére is elég.

Vannak ebből a szempontból jól, s kevésbé jól szervezett megyék. Nyolc kistérségi társulás 194 települése kapja ezt a normatívát pl. Baranya megyében. Somogy megye 11 kistérségi társulása 168 mozgókönyvtári normatívát is kapó településből áll. A másik véglet Jász-Nagykun-Szolnok megye, ahol egyetlen kistérség hat települése igényli-kapja ezt a normatívát.

Úgy véljük, érdemes volna felmérni, hogy a kistérségi társulásban részt vevő önkormányzatok részt vesznek-e a nemzetiségi könyvtári ellátásban is, illetve, az így megkapott pénzösszegből hány százalékot fordítanak erre a külön célra.

A mozgókönyvtári feladatok egyik ellátási formája a könyvtárbusz. Ellátóbuszt mindössze két kistérségen belül működik: Encs Művelődési Központ és Könyvtár, illetve Szendrő

[201] Fehér Miklós a kistérségi könyvtári ellátásról, mint nagy lehetőségről írt 2005-ben: http://www.kulturalisjog.hu/publikaciok/kiterell.htm E lehetőségtől azt várta, hogy a mintegy 2570 községi könyvtár - ebből 1720 község egyezer lakos alatti - ellátásának rendszere, a könyvtárellátás finanszírozási lehetőségei és gyakorlata teljes megújítható lesz, az eddig könyvtárellátási feladatát semmilyen formában sem teljesítő önkormányzatok az ellátási rendszerbe bekapcsolhatóakká válnak.

[202] Ötv. 43. § (1) Az érdekelt képviselő-testületek megállapodhatnak két vagy több községet, illetőleg várost és községet ellátó egy vagy több intézmény közös alapításában, fenntartásában és fejlesztésében. Eltérő megállapodás hiányában a közös intézmények fenntartásához az érdekelt képviselő-testületek a településük lakosságszámának arányában járulnak hozzá. Új minőség az önkormányzati társulások sorában a többcélú kistérségi társulások lehetősége, amelynek a alapszabálya a 2004. évi CVII. törvény. Ez felsorolja a kistérségeket és az azokat alkotó településeket.

Művelődési Központ és Könyvtár üzemeltet bibliobuszt. Mindkettő általános (és nem nemzetiségi) feladatokat lát el. Nemzetiségi feladatot egy bibliobusz lát el, azt is az anyaország biztosítja. Vas megye szlovén településeit a Muraszombati Területi és Tanulmányi Könyvtár bibliobusza látogatja háromhetente.

A Könyvtári Intézet honlapján[203] azt olvashatjuk erről, hogy *„a muraszombati Területi és Tanulmányi Könyvtár immár 40 éve együttműködik a szombathelyi Berzsenyi Dániel Megyei Könyvtárral (könyvcsomagok cseréje, könyvtárközi kölcsönzés, folyóiratcsere, szakmai tanulmányutak és továbbképzés folyik a két könyvár között), a lendvai Városi Könyvtár pedig a zalaegerszegi Deák Ferenc Megyei Könyvtárral működik együtt. Az általános iskolák a Vas és Zala megyei iskolákkal tartják a kapcsolatot. A muraszombati és a lendvai könyvtár évek óta cserekapcsolatban áll az Országos Széchényi Könyvtárral is."*

E példát nemcsak követendőnek, de követhetőnek is tartjuk. Úgy véljük, hogy az együttműködés tanulságait, eredményeit és nehézségeit a szélesebb közvélemény elé kellene tárni annak érdekében, hogy a példán felbuzdulva, lehetőség szerint valamennyi határ menti megyei önkormányzat érdemben megvizsgálja saját ebbéli lehetőségeit.

A két működő magyar bibliobuszt mikrobuszból alakították át. Hetente 25-45 percet töltenek a leteti könyvtárral nem rendelkező szolgáltatóhelyeken. A megállókat általában a polgármesteri hivatal vagy az iskola előtt, vagy más forgalmas pontokon jelölték ki. Külön említést érdemel, hogy az encsi bibliobusz igénybevétele ingyenes, csak a DVD és videokazetta kölcsönzéséért számolnak fel 200 ill. 100 forintot. (A szendrői könyvtárbusz 36 kistelepülést lát el, heti kb. 30 percet tölt egy helyen, s valamennyi szolgáltatása ingyenes.)

Mindössze 1200 dokumentum fér a járműre, de mégis minden igényt képes kielégíteni, a kérést feljegyzik ugyanis, s a következő hétre már be is szerzik az igényelt anyagot.

A könyvtárbuszos ellátás jelentőségéről tanúskodik, hogy pl. az encsi kistérségben most már 100%-os a könyvtári lefedettség. 2004-ben 80 településből mindössze 30 településen működött valamilyen könyvtári szolgáltatás, aminek csak kb. a fele rendelkezett megfelelő helyiséggel és állománnyal. A 46%-os könyvtári lefedettséget a kistérség 2005-ben 74%-ra javította, 2006-ban pedig, amikor beindították a bibliobuszt, a lefedettség 91%-os lett. Ma már, és ez az encsi kistérségi ellátás nagy eredménye, a kistérségben a lefedettség 100%-os, azaz minden településen van könyvtári szolgáltatás valamilyen formában.[204]

A Városi Művelődési Központ és Könyvtár igazgatója a „mikro" bibliobuszos ellátás jelentőségét a következőképpen írta le:
„Ez a változat lehet szinte az egyedüli megoldás arra, hogy a legkisebb településeken élők is élhessenek a könyvtárhasználat lehetőségével, ugyanis 200-300 fős településen nem várható el és anyagilag nem is kivitelezhető épületben működő fix könyvtár kialakítása és későbbi fenntartása, működtetése. Azoknál a településeknél, ahol semmilyen alapja, gyökere nincs könyvtárnak, azaz teljesen a nulláról kellene kezdeni, nincsenek meg az infrastrukturális, anyagi feltételek a könyvtár felszereléséhez (könyvek, berendezések) és a későbbi működtetéshez, fenntartáshoz egyedüli megoldást jelenthet a hetente vagy akár kéthetente menetrend szerint érkező mikro-bibliobusz. A kistelepüléseken élő felnőtt lakosság sem

[203] http://www.ki.oszk.hu/3k/19972006/valcikkek/valcikkek0211/zagorec.html
[204] http://www.encs.hu/?module=news&action=show&nid=75358#MIDDLE Az adatokat Encs honlapja Csekő Ildikó szakdolgozatából meríti.

elhanyagolható, de még inkább fontosabb az itt élő és kisiskolákban tanuló gyermekekhez eljuttatni a könyvet.

A hátrányos helyzetű térségek kistelepüléseinek iskoláiban, gyakran összevont csoportban tanuló gyermekek a családban kevésbé jutnak könyvhöz, családjaikban kevésbé van jelen a könyv, mint a nagyobb településeken élő diáktársaik esetében, ezáltal már kisiskolás korban hátrányos helyzetből indulnak, tehát esélyegyenlőségük csorbul. Az Encsi kistérségben pl. Fáj és Fulókércs települések alsó tagozatos iskoláiban nagyon jó tapasztalataink vannak a bibliobusz működésével kapcsolatban, ahol a hetente érkező buszról a tanító néni vezetésével csoportosan kölcsönöznek a gyerekek és következő héten a visszahozott könyveket újakra cserélhetik."

Elgondolkodtató, hogy miért nem szervezték meg eddig jóval több, aprófalvas és szegény lakossággal bíró kistérségben a bibliobuszos ellátást.

Mivel a statisztikák sem a saját intézménnyel, sem a megrendelés és a közös fenntartású könyvtári intézmények útján ellátott nemzetiségi szolgáltatások rendszerét nem vetik össze az ellátott nemzetiségi lakosság számával és községi szintű területi elhelyezkedésével, nem lehet tudni, hogy hány hazai község lakossága, ezen belül kisebbségi lakossága marad közvetlen ellátás nélkül.

A városok a könyvtári ellátás feladatát elsődlegesen nyilvános könyvtár fenntartásával láthatják el.[205]

A rendelkezésünkre álló adatok szerint a hazai városok mindegyike saját intézményt tart fenn. Magyarország 3129 településéből 2008-ra 306 lett város, ahol a magyarországi lakosság 67 százaléka élt.[206] (2000-ben még csak 237 városunk volt.) A városi könyvtárak száma 329.

Az 1997. évi CXL. tv. 64. § (1) pontja úgy fogalmaz, hogy a települési és megyei könyvtári ellátás biztosítása a helyi önkormányzatok feladata. A 65. § (2) bekezdés a) pontja szerint a községi, városi, fővárosi könyvtár, mint települési könyvtár *„gyűjteményét és szolgáltatásait a helyi igényeknek megfelelően alakítja."* Ebből következően a nemzeti és etnikai kisebbségek anyanyelvi könyvtári ellátásának feladatát ugyan a települési önkormányzatok közkönyvtárai végzik, de mivel a nemzetiségi könyvtári ellátásra irányuló helyi igények felmérésének kötelezettségét nem tartalmazza törvény, a települési önkormányzatok ebben a kérdésben szabad belátásuk alapján járnak el.

A nemzetiségi könyvtári ellátórendszer alapszintjének teljesebb, bár reprezentatívnak nem tekinthető bemutatása érdekében személyesen is felkerestünk több községi és városi könyvtárat. Jártunk Geszten, Szarvason, Gyulán, Mohácson, Bicskén, Méhkeréken, kérdőívvel kerestük meg Baj, Leányvár, Piliscsév, Tardos, Tarján, Tát, Tatabánya, Vértesszőlős községi/városi könyvtárait.
Mivel a községi és a városi könyvtárak, bár ugyanahhoz az ellátási szinthez tartoznak, de mégis más-más minőséget jelentenek, külön-külön mutatjuk be őket.

[205] 1997. évi CXL. törvény 67. § (1) bekezdése: Városokban elsődlegesen önálló intézményben kell a nyilvános könyvtári ellátást biztosítani.
[206] Forrás: www.magyarorszag.hu

5.2. A községi könyvtárakról

A községi könyvtárakról 2008-as statisztikai adatközlések alapján a következők mondhatóak el:

Községi könyvtárak 2008	száma
községi könyvtárak	1091
működő községi könyvtárak	874
Nemzetiségi szolgáltatás közlő, működő községi könyvtárak	117
Nemzetiségi állományt közlő, működő községi könyvtárak	99

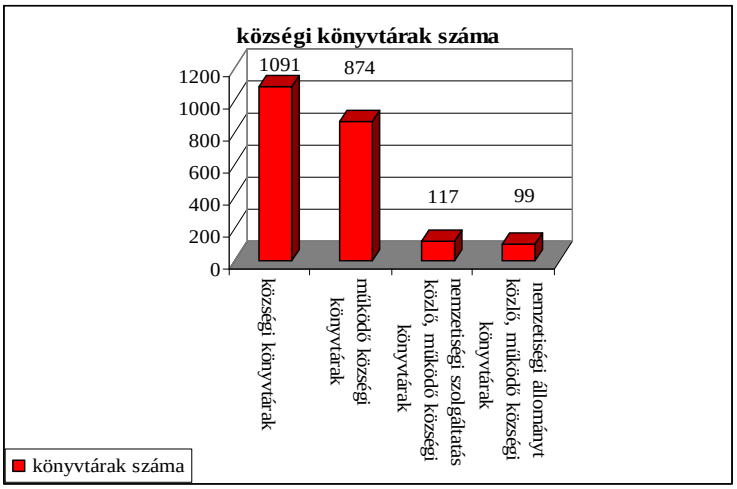

A községi, nagyközségi (a továbbiakban: községi) könyvtárak száma: 1.091, közülük működő: 874. Nemzetiségi szolgáltatást közlő működő községi könyvtárak száma:117, nemzetiségi állományt közlő működő községi könyvtárak száma: 99. (Az eltérés 18) Megállapítható, hogy minden 8. községi könyvtár tevékenysége kapcsolódik valamilyen formában a nemzetiségi könyvtári ellátáshoz.

nemzetiségi állomány nagysága	összesen db
községi könyvtárakban	**53634**
nemzetiségi szolgáltatást közlő községi könyvtárban átlagosan	458
nemzetiségi állományt közlő községi könyvtárban átlagosan	541

A nemzetiségi állomány nagysága összesen a községi könyvtárakban: 53.634 db dokumentum. A nemzetiségi állomány nagysága átlagosan párszáz darabos, a nemzetiségi szolgáltatást közlő működő községi könyvtárakban: 458, a nemzetiségi állományt közlő működő községi könyvtárakban pedig 541.
A nemzetiségi állomány gyarapodása összesen a működő községi könyvtárakban: 785 db[207], a nemzetiségi szolgáltatást közlő működő községi könyvtárakban 6,7 db, a nemzetiségi állományt közlő működő községi könyvtárakban pedig 7,9 db. Mindez azt jelenti, hogy egy átlagos községi könyvtár nemzetiségi állománya évente 1,46%-kal frissül, másként: 10 év alatt sem frissül 15 %-ot.

[207] 2007-ben: 618 volt

Ezek a számok a nemzetiségi anyanyelvű irodalom községi szolgáltatásának alacsony voltáról tanúskodnak.

Saját vizsgálatunk alapján a községi könyvtárakról általában a következőket mondhatjuk el:

1. Szervezetileg nem önállóak.
2. A benne dolgozó könyvtárosok megfelelő végzettséggel rendelkeznek, vezetői megbízatást nem kapnak, nemzetiségi identitással nem rendelkeznek, nemzetiségi nyelvet nem beszélnek, nyelvi továbbképzésen, kisebbségi könyvtári ellátással foglalkozó konferencián nem vettek részt.
3. Nem minősülnek nemzetiségi kulturális intézménynek, de az alapirataikból a kisebbségi könyvtári ellátás kötelezettsége sem derül ki minden esetben.
4. A fenntartó települési önkormányzat a könyvtár működésével kapcsolatban semmilyen jogot nem biztosít az érdekelt kisebbségi önkormányzatnak. (A *„külön jogokat nem biztosít”* fordulat a Komárom-Esztergom megyei kis könyvtárak válaszaiban rendre ismétlődik, ami egyeztetésre, illetve arra utal, hogy kérdésünket meg sem értették.)
5. Ügyfélforgalmukról, látogatottságukról, látogatói elégedettségről, a látogatók korosztályi és kisebbségi összetételéről felmérés nem készült, de minderről becsült adatokat, kérésünk ellenére sem, osztottak meg velünk.
6. A nyitvatartási idő rövid, technikai felszereltségük alacsony.
7. Nemzetiségi könyvállományuk a pár tucattól a pár százig terjed, ami még a kis teljes állománynak is csak töredékrésze. A nemzetiségi gyűjtemény 60-70, vagy még nagyobb %-át a szépirodalom teszi ki . A nemzetiségi állományuk évente néhány (2-15) darabbal bővül.
8. Az Országos Dokumentum-ellátási Rendszer[208] (ODR) szolgáltatásról nem tudnak, vagy ha mégis, azt nem veszik igénybe.
9. Kapcsolatot civilszervezetekkel többnyire, kisebbségi önkormányzatokkal egyáltalán nem tartanak.

Az egyes községi könyvtárakról rövid leírást a fejezet 1. számú mellékletében közlünk.

[208]Az Országos Dokumentum-ellátási Rendszer (ODR) feladata, hogy növelje a dokumentumokhoz és az információhoz való hozzáférés lehetőségét az ország bármely pontján élő valamennyi állampolgár számára. A rendszert 55 szolgáltató könyvtár alkotja, amelybe a nemzeti könyvtár, az országos szakkönyvtárak, az állami egyetemi könyvtárak és a megyei könyvtárak tartoznak. E könyvtárak állománya megközelítőleg felöleli az országban ma megtalálható teljes kurrens dokumentumbázist. A könyvtárhasználó bármely könyvtárból az ODR lelőhely-nyilvántartása segítségével tájékozódhat a keresett dokumentumokról és akár a kölcsönzést is elindíthatja. Az igényelt dokumentum a használó kívánságának megfelelő könyvtárba érkezik nyomtatott, fénymásolt vagy elektronikus formában. Az ODR működését az 1997. évi CXL. törvényben foglaltak alapján a 73/2003. kormányrendelet szabályozza. A minisztérium fejezeti kezelésű előirányzata terhére évente támogatja a szolgáltató könyvtárak ODR-ben nyújtott szolgáltatásait, továbbá az országos lelőhely-nyilvántartás fejlesztését és működtetését.

5.3. A városi könyvtárakról

A városi könyvtárakról a 2008-as statisztikai adatközlés adatai alapján a következő megállapítások tehetőek:

könyvtárak 2008	száma
városi könyvtárak (a városrészi, ill. a városi funkciót is betöltő 10 megyei könyvtárral együtt)	329
működő városi könyvtárak	327
nemzetiségi szolgáltatás közlő, működő városi könyvtárak	85

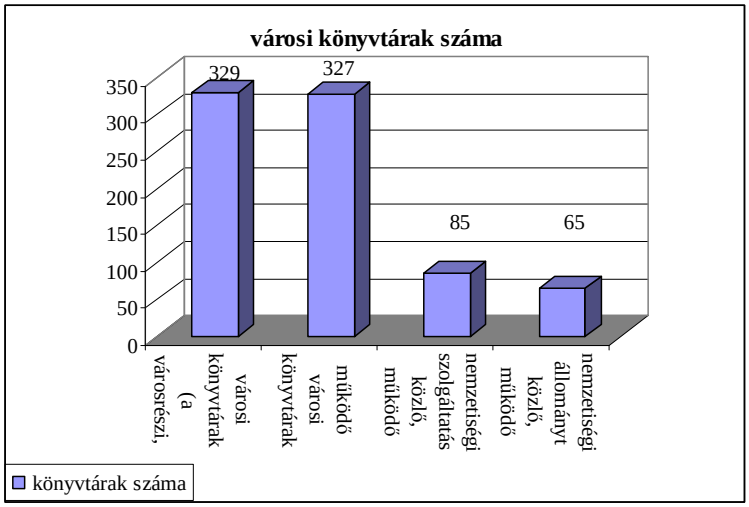

A városi, városrészi könyvtárak száma a városi funkciót is betöltő 10 megyei könyvtárral együtt (a továbbiakban: városi könyvtárak): 329, közülük működő: 327.
Nemzetiségi szolgáltatást közlő működő városi könyvtárak száma: 85, nemzetiségi állományt közlő működő városi könyvtárak száma: 65. (Az eltérés: 20.)
Megállapítható, hogy minden 4-5. városi könyvtárnak van köze kisebbségi könyvtárügyhöz.

A nemzetiségi állomány nagysága összesen a városi könyvtárakban: 194.846 db.
A nemzetiségi állomány nagysága átlagosan a nemzetiségi szolgáltatást közlő működő városi könyvtárakban: 2292 db, a nemzetiségi állományt közlő működő városi könyvtárakban: 2997,6 db.

A nemzetiségi állomány gyarapodása összesen a működő városi könyvtárakban: 7.344 db[209]
A nemzetiségi állomány gyarapodása átlagosan a működő városi könyvtárakban: 22,5 db, a nemzetiségi szolgáltatást közlő működő városi könyvtárakban: 86,4 db.
A nemzetiségi állomány gyarapodása átlagosan a nemzetiségi állományt közlő működő városi könyvtárakban: 113 db.

Mindez azt jelenti, hogy egy átlagos városi könyvtár nemzetiségi állománya 3,77%-kal frissül évente, másként: 10 év alatt sem frissül 38 %-ot. Ez az arány azért számít kicsinek, mert az alapadat tartalmazza a városi funkciót is betöltő megyei könyvtárakat is. Bács-Kiskun, Békés,

[209] 2007-ben: 4.112 db volt

Csongrád, Heves, Pest, Budapest (FSZEK), Somogy, Szabolcs-Szatmár-Bereg, Tolna, Vas megye megyei és városi könyvtárainak az adatai jelentősen torzítják a viszonyokat.

A városi könyvtárakról vizsgálatunk alapján általában elmondható:

1. A szervezetileg önállóak.
2. Bennük több, 10-15 könyvtáros dolgozik.
3. A könyvtárosok megfelelő végzettséggel rendelkeznek, az intézmény vezetői magasabb vezetői megbízatást kaptak.
4. A nemzetiségi állományt nemzetiségi identitással többnyire nem rendelkező könyvtáros gondozza, de nemzetiségi nyelvet beszélő munkatárs általában van, akik azonban nyelvi továbbképzésen, kisebbségi könyvtári ellátással foglalkozó konferencián általában nem vettek részt.
5. Nem minősülnek nemzetiségi kulturális intézménynek, de az alapirataikból a kisebbségi könyvtári ellátás kötelezettsége többnyire kiderül.
6. A fenntartó települési önkormányzat a könyvtár működésével kapcsolatban semmilyen jogot nem biztosít az érdekelt kisebbségi önkormányzatnak.
7. A látogatók kisebbségi összetételéről felmérés nem készült, de (kérésünk ellenére, egy-két kivételtől eltekintve) még becsült adatokat sem osztottak meg velünk.
8. A nemzetiségi állományok kölcsönzési mutatóinak közlésétől zömmel elzárkóztak, ami önmagában is azt jelzi, hogy a nemzetiségi állományok kihasználtsága rendkívül alacsony lehet.
9. Technikai felszereltségük jó.
10. Nemzetiségi könyvállományuk a pár száztól a pár ezerig terjed.
11. A nemzetiségi gyűjtemény 60-70, vagy még nagyobb %-át a szépirodalom teszi ki, miközben inkább a nyelvtanulást segítő könyveket igénylik, ha igénylik a látogatók.
12. A nemzetiségi állományuk évente pár a pár darabtól a pár tucatig terjedő darabszámmal bővül.
13. Az ODR szolgáltatásról tudnak, tájékoztatnak, azt az olvasók igénybe is veszik.
14. Kapcsolatot civilszervezetekkel is, kisebbségi önkormányzatokkal is tartanak.

A vizsgált városi könyvtárakról szóló leíró részeket a fejezet 2. számú melléklete tartalmazza.

6. A nemzetiségi könyvellátási rendszer középszintje

6.1. Általános helyzetkép

A nemzetiségi könyvellátásnak a 20 megyei könyvtár a kulcsszereplője, mert *„végzi, illetőleg szervezi a megye nemzeti és etnikai kisebbségéhez tartozó lakosainak könyvtári ellátását”*

Az adatszolgáltató teljes neve		Nemzetiségi dokumentum			
	nemzeti/etnikai kisebbségi kötődésű (nemzetiségi) lakosságszám a megyében 2001.	2008-ban leltárba vett állomány	2008. december 3l-ei állomány	2007 évi állomány	2007-2008-évi növekedés %
Bács-Kiskun Megyei Önkormányzat Katona József Megyei Könyvtára	13 780	390	12 547	12 157	3,2%
Csorba Győző Megyei Könyvtár	28 388	155	38 790	38 635	0,4%
Békés Megyei Tudásház és Könyvtár	14 931	254	4 328	4 074	6,2%
II. Rákóczi Ferenc Megyei Könyvtár	48 899	75	1 121	1 046	7,2%
Fővárosi Szabó Ervin Könyvtár	29 884	150	59 552	59 402	0,3%
Somogyi Károly Városi és Megyei Könyvtár	5 379	195	5 893	5 698	3,4%
Vörösmarty Mihály Megyei Könyvtár	7 097	131	5 819	5 688	2,3%
Kisfaludy Károly Megyei Könyvtár	5 720	190	4 500	4 310	4,4%
Méliusz Juhász Péter Megyei Könyvtár és Művelődési Központ	12 322	0	2 061	2 061	0,0%
Eger Bródy Sándor Megyei és Városi Könyvtár	12 924	60	290	230	26,1%
JNSZ Megyei Verseghy Ferenc Könyvtár és Művelődési Intézet	12 396			0	0,0%
Tatabánya József Attila Megyei Könyvtár	10 870	123	8 739	8 616	1,4%
Balassi Bálint Megyei Könyvtár és Közművelődési Intézet	11 969	98	3 876	3 778	2,6%
Pest Megyei Könyvtár	28 533	0	3 224	3 224	0,0%
Kaposvár Megyei és Városi Könyvtár	11601			0	0,0%
Móricz Zsigmond Megyei és Városi Könyvtár	27 257	80	1 200	1 120	7,1%
Tolna Megyei Önkormányzat Illyés Gyula Könyvtár	12 021	110	15 003	14 893	0,7%
Berzsenyi Dániel Könyvtár	6 688	240	8 668	8 428	2,8%
Veszprém Eötvös Károly Megyei Könyvtár	5 885	196	3 414	3 218	6,1%
Deák Ferenc Megyei Könyvtár	7 516	54	1 421	1 367	4,0%
Összesen	**314 060**	**2 501**	**180 446**	**177 945**	**1,4%**

A 2501 darabos növekedés azt jelenti, hogy könyvtáranként átlagosan 133 dokumentumról van szó.

	2007 (2008)		
Megyei könyvtárak	**Keret**	**Felhasználás**	**Túl/maradv.**
Bács- K.	300 000	**305 813**	-5 813
Baranya	500 000	**499 835**	165
Békés	500 000	**497 976**	2 024
Borsod-A.-Z.	150 000	**151 595**	-1 595
Csongrád	150 000	**151 242**	-1 242
Fejér	150 000	**149 382**	618
FSZEK	600 000	**600 000**	0
Hajdú-Bihar	50 000	**45 643**	4 357
Győr-M.-S.	150 000	**150 169**	-169
Heves	75 000	**74 910**	90
Komárom-E.	250 000	**248 953**	1 047
Nógrád	150 000	**146 007**	3 993
Somogy	50 000	**49 990**	10
Szabolcs-Sz.-B.	150 000	**150 060**	-60
Jász-N.-Sz.	50 000	**49 550**	450
Tolna	350 000	**353 204**	-3 204
Pest m.	300 000	**300 000**	0
Vas	150 000	**155 718**	-5 718
Veszprém	200 000	**196 922**	3 078
Zala	75 000	**80 301**	-5 301
Roma könyvek	200 000	**177 215**	22 785
Bankköltség	0		0
OIK	450 000	**474 337**	-24 337
Összesen	**5 000 000**	**5 008 822**	**-8 822**

Forrás: OIK

A nemzetiségi könyvgyarapításra biztosított 5 M Ft-os központi keretösszeg 21-felé oszlik: a 20 megyei könyvtár és az OIK osztozik ezen az összegen. A nemzetiségi könyvek átlagára az OIK számításai szerint 3597 Ft volt 2008-ban. Mindebből az következtethető ki, hogy a megyei könyvtárak (jelentős eltérésekkel, de) átlagosan kb. 478 ezer Ft-ot költenek a nemzetiségi állományuk gyarapítására, aminek közel felét a központi forrásból fedezik.

A 20 megyei könyvtár és az Országos Idegennyelvű Könyvtár rendelkezésére álló összeg összesen tehát 5 millió forint volt, ezen belül az OIK 200 ezer Ft-ot *„roma könyvek beszerzésére”* fordított (és osztott el) központilag. Az átlagos összeg, ami ebből a keretből

egy-egy könyvtárra esett 9,5 ezer Ft-ot tett ki, ami kevesebb, mint három könyv megvásárlási lehetőségét jelenti.[210]

A 20. század közepétől Magyarországon jelentősen csökkent azon települések száma, ahol a magukat nemzetiséginek vallók és anyanyelvüket beszélők aránya többségben volna, de egyes területeken viszonylag nagy nemzetiségi koncentráció mégis kimutatható. (A népszámlálási adatok szerint az egyes nemzetiségek által legsűrűbben lakott megyék sorrendje nem teljesen azonos a nemzetiségek könyvtári ellátásával foglalkozó szakirodalom által a közkeletű vélekedésre alapozott adatokkal.) Ha az egyes nemzetiségi közösségek létszámának önmagukhoz mért sorrendjét megvizsgáljuk, a következő megyéket látjuk az első öt helyen:

nemzetiség	**Nemzetiségi lakosság száma megyénként**				
	1.	**2.**	**3.**	**4.**	**5.**
bolgár	Budapest	Pest	Borsod.-A.-Z.	Baranya	Csongrád
cigány	Borsod-A.-Z.	Szabolcs-SZ.-B.	Heves	Budapest	Jász-N.-SZ.
görög	Budapest	Fejér	Pest	Borsod-A.-Z.	Baranya
horvát	Baranya	Zala	Vas	Győr	Bács-K.
lengyel	Budapest	Pest	Borsod-A.-Z.	Komárom-E.	Baranya
német	Baranya	Pest	Budapest	Tolna	Komárom-E.
örmény	Budapest	Pest	Fejér	Hajdú	Békés
román	Békés	Budapest	Hajdú-B.	Csongrád	Pest
ruszin	Budapest,	Pest	Borsod-A.-Z.	Fejér	Veszprém
szlovák	Békés	Pest	Komárom-E.	Nógrád	Budapest
szlovén	Vas	Budapest	Pest	Békés	Győr-M.-S.
ukrán	Budapest	Pest	Szabolcs	Borsod-A.-Z.	Bács-K.
Szerb	Budapest	Pest	Csongrád	Baranya	Békés

Ha csak a sorrend első öt helyén található megyéket vizsgáljuk, akkor a „legszínesebb” nemzetiségi összetétellel Budapest rendelkezik, amely mind a 13 nemzeti és etnikai kisebbségnél benne van a lakosságszám nagysága alapján az első ötben. Pest megye a cigány és horvát kivételével, vagyis 11 kisebbség esetén van az első ötben. Pestet követi Borsod-Abaúj-Zemplén megye bolgár, cigány, görög, lengyel, ruszin, ukrán, illetve Baranya bolgár,

[210]A teljes valósághoz hozzátartozik, hogy a megyei könyvtárak cigány tematikájú könyvet az általános keretből is vehetnek. Erről azt a tájékoztatást kaptuk az OIK-tól, hogy „2001-ben (18 cím) és 2002-ben (14 cím) készült ajánlólista cigány nyelvű, illetve témájú dokumentumokból. Minden címből rendeltek a könyvtárak, az erre a célra kijelölt kereten fölül. A továbbiakban csak a kötelező 200 ezres keret elköltése dokumentálható a katalógusból. Azóta most, 2008-ban készült újra ajánlólista cigány nyelvű, és témájú dokumentumokból.” Az OIK valószínűsíti, hogy „fognak rendelni ebből is a könyvtárak a 200 ezres kereten felül is.”

görög, horvát, lengyel, német, szerb, majd Békés megye következik örmény, román, szlovák, szlovén, szerb lakossággal.

Mindenesetre, csak két olyan megyénk van, amelyik az egyes nemzetiségi közösségek létszámának önmagukhoz mért sorrendjét vizsgálva, egyetlen esetben sincs benne az első ötben. Ezek: Somogy és Veszprém megye. (Miközben Somogy megye lakosságának 3,69%-a, Veszprém megyének 1,87%-a vallotta magát valamely kisebbséghez tartozónak.)

A nemzetiségi gyűjteményről, szolgáltatásról számot adó könyvtárak megyénkénti száma nem tűnik összhangban lévőnek a „színességet" alapul vevő sorrenddel. Ez a sorrend: Pest megye, Baranya megye, Bács-Kiskun megye, Békés megye, majd azonos számmal Szabolcs-Szatmár-Bereg megye és Tolna megye. A jelenlegi statisztikai rendszerből ugyan nem ismerhetjük meg az egyes nemzetiségi szolgáltatást nyújtó könyvtárak gyűjteményeinek nyelvi megoszlását, a rendelkezésünkre álló részleges adatok és a könyvtári szakirodalom alapján mégis kimondhatjuk, hogy a kis létszámú nemzetiségek és a hazai cigányság közkönyvtári ellátása jobbára megoldatlan maradt. Borsod-Abaúj-Zemplén megye például a 3. „legszínesebb" megyénk, ugyanakkor ott csak német, szlovák és cigány nyelvű dokumentumállománnyal rendelkező könyvtárakról tudunk, bolgárról, görögről, ruszinról, lengyelről nem.

Az abszolút számokat tekintve látnunk kell, hogy a hazai cigányság száma másfélszer akkora, mint a többi 12 kisebbségé együttvéve. Ez azt is jelenti, hogy a cigányság létszáma majdnem minden megyében nagyobb, mint az ott élő egyéb kisebbségé. Bács-Kiskun megyét például hagyományosan németek, horvátok, szlovákok és szerbek lakta megyének tartja a könyvtáros szakma is, miközben 10 %-kal több cigány él ott is, mint amennyi az összes többi nemzetiségi száma együttvéve, pedig a cigány lakosság számaránya alapján felállított sorrendben Bács-Kiskun megye csak a 11. helyen van a megyék között. Sőt, hogy még plasztikusabb képet kapjunk hazánk népességföldrajzáról, a cigányok által legritkábban lakott megyét is érdemes megnézni. Győr-Moson-Sopron megyét „hagyományosan" horvátok és németek által lakott megyének tekintjük, ellátásukról 8 könyvtár letéti ellátása útján gondoskodik a megyei könyvtár, miközben a cigányság száma hozzájuk képest még itt is 70 %, illetve 75 % körül mozog. (Ellátásukról egy, nyilvános könyvtárnak nem minősülő, könyvtárossal nem rendelkező ellátóhely gondoskodik pársz darabos letéti dokumentumállománnyal.)

Saját vizsgálatunk alapján a megyei könyvtárakról általában elmondható:

1. Szervezetileg önállóak.

2. Nem minősülnek nemzetiségi kulturális intézménynek, de az alapirataikból a kisebbségi könyvtári ellátás kötelezettsége minden esetben kiderül, előfordul azonban, hogy nem az alapító okirat fogalmazza meg ezt az alapfeladatot. A fenntartó megyei önkormányzat a könyvtár működésével kapcsolatban semmilyen jogot nem biztosít az érdekelt kisebbségi önkormányzatnak.

3. A könyvtárosok megfelelő végzettséggel rendelkeznek, az intézményvezetők vezetői megbízatást kapnak. A nemzetiségi gyűjteményt gondozó könyvtáros nemzetiségi identitással többnyire nem rendelkezik, nemzetiségi nyelvet általában nem beszél, nyelvi továbbképzésen nem vesz részt, kisebbségi könyvtári ellátással foglalkozó konferencián azonban igen.

4. A nemzetiségi feladatellátás értelmezése a jogalkalmazás során jelentős eltéréseket mutat. Van olyan megyei könyvtár, amelyik saját és letéti nemzetiségi állományt is működtet. Van olyan, amelyik az idegennyelvű állománnyal „igazolja” a „végzi” típusú feladat ellátását és emellett lát el letéti koordinációs feladatokat. Van olyan, amelyik kizárólag a letéti rendszer működtetését látja feladatának és ehhez némi nemzetiségi kulturális tevékenységet társít. Van olyan, amelyik saját nemzetiségi gyűjteménnyel nem rendelkezik, s koordinációs-letéti tevékenységét is a kistérségi társulás egyik tagjaként látja el. Olyan is van, amelyik a kisebbségi lakosság hiányára hivatkozva azt állítja, hogy nemzetiségi könyvellátási feladata nincs.

5. Kiemelt figyelmet érdemelnének azok a megyei könyvtárak, amelyek városi feladatot is ellátnak, hiszen a feladatuk kettős. Bács-Kiskun, Békés, Csongrád, Heves, Pest, Budapest (FSZEK), Somogy, Szabolcs-Szatmár-Bereg, Tolna, Vas megye megyei és városi könyvtárai által ellátott nemzetiségi feladatok értékelése külön vizsgálatot érdemelne.

6. A könyvtárak az ügyfélforgalmukról, látogatottságukról napi statisztikát készítenek, a látogatók korosztályi és egyéb jellemzőiről, elégedettségéről rendszeres felmérésre kerül sor. A látogatók kisebbségi hovatartozása, olvasói szokásai az elégedettségmérések során, mint lehetséges szempont, azonban fel sem merült, holott nincs adatvédelmi akadálya annak, hogy statisztikai célból, önkéntes alapon, beazonosításra nem alkalmas módon, a használói szokások és az elégedettség mérése során rákérdezzenek a látogatók kisebbségi hovatartozására és a nemzetiségi gyűjteménnyel kapcsolatos elvárásaira, használati szokásaira.

7. A kisebbségi olvasók számára, olvasói szokásaira vonatkozó elutasító válasz magyarázatául tévesen (hiszen nem nyilvántartott-regisztrált adatokat kérdeztünk) többen az 1997. évi CXL. törvény 57. § (1) bekezdésére hivatkoztak, holott ez a szabály csak a könyvtárhasználónak a beiratkozáskor közlendő adatait szabályozza. Mások azzal hárították el a választ, hogy feladataikat a letéti rendszer működtetésén keresztül látják el, az adott településeken nem a megyei könyvtár végzi a szolgáltató feladatot.

8. A kisebbségi olvasók számára (jellemzően) becsült adatokat sem osztottak meg velünk. Kimondható, hogy így a könyvgyarapítás tervszerűsége, igényekre reagáló volta erősen kétségbe vonható.

9. Előfordul, hogy a megyei könyvtár az egyes nemzetiségi állományrészeit kisebbségi önkormányzat irodájába helyezi el. Ezt a gyakorlatot nem tartjuk helyesnek, mert a kisebbségi önkormányzat nem tudja biztosítani a nyilvános könyvtárakra vonatkozó garanciális szabályok betartását. A kisebbségi önkormányzat törvényesen működik már akkor, ha évi hat testületi ülést tart, ügyfélfogadási kötelezettsége nincs, a könyvhasználattal/kölcsönzéssel kapcsolatban nyitvatartási rendet nem kell szabályoznia, SZMSZ-t, küldetésnyilatkozatot nem kell megfogalmaznia, könyvtáros szakembert nem kell alkalmaznia. A nemzetiségi anyanyelvű irodalom szolgáltatása a közkönyvtári rendszer feladata.

10. A megyei könyvtárak nemzetiségi letétek működtetési gyakorlata az 1997. évi CXL. törvény hatálybalépését követően is, értelemszerűen, a korábbi rendszerre épült. A

változtatás kérdésében való döntések azonban, a rendelkezésünkre álló adatok alapján, nem objektív, szociológiai-statisztikai igényfelmérésén alapultak.

11. A kevés rendelkezésünkre álló adat alapján is megállapítható, hogy a nemzetiségi állományok iránti olvasói-kölcsönzői igény messze elmarad a könyvtári állomány más részeinek kölcsönzési mutatóitól, ennek okait fel kell deríteni. E körben egy további pontosítást igénylő szempontra felhívjuk a figyelmet: a nemzetiségi gyűjtemény 40%-nál nagyobb hányadát a megyei könyvtárakban is a szépirodalom teszi ki. Az anyanyelvi nyelvtudást igénylő szépirodalom, amire igény — az olvasók alacsony nyelvi tudásszintje miatt, melyre sok jelzést kaptunk — a nemzetiségi szakkönyvek iránti keresletnél is alacsonyabb: feltételezhető, hogy a nemzetiségi szépirodalmi gyűjteményrész jelentős részét három vagy ennél is több éve senki sem használta.

12. Ugyanakkor a nemzetiségi lakosság és a nemzetiségi dokumentumok számából képezhető („mechanikus”) ellátottsági mutatók a megyei átlag töredékét teszik ki, különösen a kis létszámú nemzetiségi kisebbségek esetén, de ennél is jelentősen rosszabb ellátottsági mutatatói vannak a cigány kisebbségnek. Feltehető, hogy a nemzetiségi állományok jelentős, a valós igényeket kiszolgáló bővítése a nemzetiségi könyvek keresettségét is megnövelné.

13. A megyei könyvtárak nemzetiségi könyvállománya átlagosan 9000 darab körül mozog, ami évente 60-150 darabbal bővül. A nemzetiségi könyvek nagyobbik hányadát a megyei könyvtárak letétbe adják.
14. A letéti könyvek hasznosulásáról, mint már említettük, szinte semmit sem tudunk, de ami ennél sokkal riasztóbb, hogy maguk a megyei könyvtárak sem.

15. A megyei könyvtárak nyitvatartási ideje viszonylag hosszú, technikai felszereltségük kiváló, az ODR szolgáltatásokról tájékoztatnak, azt az olvasók igénybe is veszik.

16. Kapcsolatot civilszervezetekkel többnyire, kisebbségi önkormányzatokkal kevésbé jellemző módon tartanak.

A közölt adatok időnként nyilvánvalóan ellentmondóak, de ezekre külön megjegyzést, észrevételt többnyire nem tettünk.

Az egyes megyei könyvtárakat e fejezet 3. számú mellékletében mutatjuk be.

7. A nemzetiségi könyvellátási rendszer harmadik szintje

Ehhez a szinthez tartozik az ágazatért felelős szakminiszter, illetve az Országos Idegennyelvű Könyvtár (OIK) a nemzetiségi szolgáltatásaival.

7.1. Az oktatási és kulturális miniszter helyzetértékelése

Az 1997. évi CXL. törvény szerint a könyvtári terület ágazati szakmai felügyelete az oktatási és kulturális miniszter hatáskörébe tartozik.

A kisebbségek anyanyelvű irodalommal való ellátásának helyzetét — a megkeresésesünkre adott válaszok alapján — a miniszter így látja:
Az Országos Dokumentum-ellátási Rendszer (ODR), és az egyre több digitalizált tartalom lehetővé teszi, hogy az országban fellelhető könyvállományhoz bárki hozzájuthasson.

A nyilvános könyvtárak jegyzékének (nykj) átalakítását a miniszter nem tervezi, mert a Könyvtári Intézet honlapján bárki által elérhető adatbázis, az un. Könyvtári Minerva[211] feladata az ilyen jellegű adatszolgáltatás.

A kisebbségek könyvtári ellátásában alapvető szerepet a helyi önkormányzat — és ha megalakult, a helyi kisebbségi önkormányzat[212] — lát el, a helyi önkormányzat feladata a kisebbségi könyvtári ellátás biztosítása a helyi használói igények, elvárások felmérése alapján. A könyvtár és azt fenntartó önkormányzat közös felelőssége, hogy az olvasók igényeit felmérje, s ennek alapján biztosítsák a kisebbségek anyanyelvű irodalommal (szépirodalommal, ismeretterjesztő és a tudományos szakirodalommal) való ellátását.

„Az önkormányzatok által fenntartott könyvtárak mindig több feladatot látnak el, mint kizárólag kisebbségi kulturális feladat”, így gyakorlatilag sohasem kerülhet sor a könyvtár fenntartói jogainak (a Nektv. 49/A. §-ban szabályozott) az országos kisebbségi önkormányzat javára való kötelező átadására.

Amennyiben az országos kisebbségi önkormányzatok által fenntartott információs és dokumentációs központos ellátnak könyvtári feladatokat is, úgy ezekre az intézményekre is, mint minden Magyarországon működő könyvtárra, irányadóak az 1997. évi CXL törvény könyvtárakra vonatkozó előírásai.

Egy intézmény akkor minősül kisebbségi kulturális intézménynek[213], ha a fenntartó a kisebbségi feladat ellátását az intézmény alapító okiratában az intézmény egyik alapfeladataként határozza meg, és ennek elsődlegességét a költségvetés megállapításával, a munkaterv jóváhagyásával és az év közben kiadott további feladatok meghatározásával kifejezésre juttatja. Más kérdésünkre viszont azt a választ kaptuk, hogy a kisebbségi könyvtár (mint kisebbségi kulturális intézmény) szakmai tartalmának pontosabban meghatározása, jogszabályban történő rögzítésére azért nincs szükség, mert *„Kisebbségi könyvtárat a kisebbségi önkormányzatok vagy más kisebbségi szervezetek tartanak fenn, […] az 1997. évi CXL. törvényben rögzített könyvtári feladatokat a kisebbségi irodalom biztosításával a kisebbségi használók számára valósítják meg.”*

2002-től a kistelepülések önkormányzatai a települési könyvtári ellátás kötelező feladatait nemcsak intézmény fenntartásával, hanem nyilvános könyvtár szolgáltatásának a megrendelésével is teljesíthetik. Ezzel a lehetősséggel nagy számban éltek is az önkormányzatok, a könyvtárak száma csökkent, de *„mivel a könyvtári ellátás nem kizárólag a nykj-n szereplő könyvtárak feladata[214], ez a települési, és ezen belül a kisebbségi tevékenységet (is) ellátó könyvtári szolgáltatások színvonalát negatívan nem befolyásolja.”*

---

[211] http://www.ki.oszk.hu/minervaJindex. php
[212] Ezt mi vitatjuk.
[213] Nektv. 6/A. § (2) bekezdésének f) pontja értelmezi a kisebbségi kulturális intézmény fogalmát:„Olyan kulturális intézmény, amelynek feladata elsődlegesen a kisebbségi kultúra, hagyományok és a közösségi nyelvhasználat megőrzése, gyakorlása.”
[214]A Nektv. 49/E. § (1) bekezdése viszont így fogalmaz: „A kisebbségek anyanyelvű irodalommal történő ellátását nyilvános könyvtári ellátás biztosítja.”

A 1997. évi CXL. törvény 54. § (6) bekezdése előírja, hogy a települési könyvtár megszüntetése esetén a fenntartó beszerzi és a döntést hozó testülettel ismerteti a miniszter véleményét. Arra a kérdésünkre, hogy 2007. január 1-je óta hány esetben kértek ilyen miniszteri véleményt, ezen belül milyen számban a kisebbségi feladatot (is) ellátó könyvtárakat érintően, kitérő választ kaptunk. *„Az 1997. évi CXL. törvény szerint a települési könyvtári ellátás biztosítása a helyi önkormányzatok kötelező feladata, nem pedig a nyilvános könyvtár fenntartása. A könyvtári ellátás biztosítását az önkormányzat elláthatja: nyilvános könyvtár fenntartásával, önkormányzatok közötti társulásban nyilvános könyvtár fenntartásával, vagy nyilvános könyvtár szolgáltatásának megrendelésével. Ezért az, hogy hány nyilvános könyvtár szűnt meg, nem releváns adat, hiszen az ellátást továbbra is biztosítják csak más formában."* Megállapítható tehát, hogy a könyvtármegszűnéssel kapcsolatos miniszteri vélemény jogintézménye a gyakorlatban „nem él".

A jelenlegi finanszírozási rendszerben[215] az érdekeltségnövelő támogatás tekinthető olyan támogatási formának, amellyel a dokumentumvásárlás — ezen belül e nemzetiségi ellátásra szánt dokumentumok beszerzésre — lehet ösztönözni a könyvtárat fenntartó önkormányzatokat.

Az Oktatási és Kulturális Minisztérium által működtetett szakfelügyelet az elmúlt három évben nem végzett célvizsgálatot a kisebbségi feladatok ellátásáról. Átfogó jellegű vizsgálatok voltak (2006-2008 között 795 településen), amelyek egy-egy könyvtár, ill. könyvtári szolgáltató hely teljes működését vizsgálták, ezen belül a nemzetiségi ellátást is. (Átolvastuk az utóbbi évek szakfelügyeleti jelentéseit, de nemzetiségi feladatellátásra vonatkozó adatot nem láttunk.)

A minisztérium tapasztalatai és ismeretei szerint a kisebbségi feladatot (is) ellátó könyvtárak esetében a problémák hasonlóak, mint általában minden könyvtárnál. A leromlott infrastruktúra és az alacsony állománygyarapításra fordítható keret gátolja a színvonalasabb szolgáltatások megvalósítását. Más kérdésünkre viszont azt a tájékoztatást kaptuk, hogy *„A kisebbségi feladatokat (is) ellátó könyvtárak e tevékenységével kapcsolatosan a minisztériumba [működési problémát jelző] megkeresés nem érkezett."*

„A könyvtárakat illetően nem ír elő a törvény kötelező rendeletalkotást az önkormányzatok számára, rendelet alkotására inkább a közművelődési kérdésekben kerül sor. A kisebbség könyvtári ellátása a közkönyvtári feladat ellátásának része. A települési kisebbségi önkormányzat erre vonatkozóan is a települési önkormányzat - mint könyvtári ellátásért felelős testület - előtt gyakorolhatja[216] a Nektv.-ben[217] biztosított jogait."

[215]Országos Dokumentum-ellátási Rendszerben szolgáltató könyvtárak támogatása, (köztük az Országos ldegennyelvű Könyvtáré is); a könyvtárak az Önkormányzati Minisztérium keretéből érdekeltségnövelő támogatásban részesülnek a 4/2004. NKÖM rendelet előírásai szerint; a költségvetési törvényben foglaltak szerint a többcélú kistérségi társulások mozgókönyvtári és egyes közművelődési feladatainak támogatására normatív támogatást igényelhetnek; valamint NKA által kiírt pályázatokon vehetnek részt.

[216] Vizsgálatunk adatai ezt nem igazolják.

[217] A kultúra kérdéskörében – így a kisebbségi feladatot (is) ellátó, a helyi önkormányzat által fenntartott könyvtárak vonatkozásában is – a Nektv. 28. § (1) bekezdése a helyi önkormányzati rendeletalkotás esetén egyetértési jogot biztosít az adott kisebbségi lakosságot képviselő települési kisebbségi önkormányzat számára.

7.2. Az Országos Idegennyelvű Könyvtár tevékenysége

Az OIK jelenleg két egyedi feladatkört lát el: eredeti nyelvű, elsősorban kortárs világirodalmi, zenei, továbbá nyelvészeti tárgyú dokumentumokat gyűjtő szakkönyvtár; illetve nemzetiségi szakkönyvtár, és a magyarországi nemzetiségi könyvtárak koordinációs központja.

A gyűjteményében kiemelt helyen szerepel a nagy világnyelvek (angol, francia, német, olasz, orosz, spanyol), a Magyarországon élő nemzetiségek, a környező országok népeinek irodalmi, nyelvészeti és zenei anyaga. Mindezt kiegészítik a kis nyelvek, a holt, illetve mesterséges nyelvek hasonló tematikájú dokumentumai. A magyar irodalom, irodalomtörténet, nyelvtudomány, zene, zenetudomány a könyvtár gyűjteményének úgyszintén nagyon fontos eleme.

A teljes gyűjtemény jelenleg 350 ezer dokumentum. A könyvtár profiljának megfelelően a gyűjtemény nyelvileg igen sokrétű, összesen 146 nyelven vannak különböző dokumentumok. Ennek kiemelt részét képezik a magyarországi kisebbségek anyanyelvén megjelent kiadványok. A könyvtár gyűjti és hozzáférhetővé teszi a 13 hivatalosan elismert magyarországi kisebbség nyelvein született műveket, ezek magyar fordításait valamint az ezekhez kapcsolódó szekunder irodalmat. A kisebbségi anyanyelvű dokumentumok aránya a gyűjtemény egészében 24%.

A nemzetiségi szakkönyvtári feladatkör átfogó gyűjtési szemléletet igényel. A hazai nemzetiségek esetében a gyűjtés elvileg teljességre törekvő, de a gyakorlatban ez az elv nem tud maradéktalanul érvényesülni, az állománygyarapítási keret szűkös volta miatt. A kisebbségi kérdés nemzetközi vonatkozásaival kapcsolatos irodalmat az OIK szelektíven gyűjti: leginkább azokat a dokumentumokat szerzi be, amelyek rávilágítanak a kisebbségeket érintő társadalmi folyamatokra, jelenségekre.

Az OIK folyamatosan építi a Nemzeti és Etnikai Kisebbségi Adatbázist, amely a kisebbségi kérdéskörrel kapcsolatos kutatást, illetve az általános tájékozódást szolgálja azzal, hogy összegyűjti a magyarországi nemzeti-etnikai kisebbségekkel kapcsolatos, valamint a kisebbségi kérdéskör nemzetközi vonatkozásait tárgyaló publikációkat. Az adatbázis dokumentálja a kisebbségekkel kapcsolatos tudományos irodalmat, de a közgondolkodást, a hétköznapi diskurzust is rögzíti. Az adatbázis bibliográfiai adatokat tesz közzé, de teljes szövegeket is tartalmaz. Az online folyóiratok, bibliográfiai szempontoknak megfelelő formátumban közzétett, nemzetiségi tárgyú cikkei egyetlen kattintással elérhetőek. Az adatbázis az OIK honlapján található, a http://opac.oik.hu/monguz/index.jsp?page=search elérési útvonalon.

(Az adatbázisban megtalálhatóak a magyarországi zsidókról, a kisebbségben/emigrációban élő magyarságról szóló, továbbá, a migránsokkal, a migráció jelenségével kapcsolatos kiadványok is.)

Az OIK a Nemzetiségi Adatbázissal csatlakozott az Országos Széchényi Könyvtár (OSZK) HUMANUS (Humántudományi Tanulmányok és Cikkek Adatbázisa) tartalomfeltáró szolgáltatáshoz: http://www.oszk.hu/humanus/ Ezzel megvalósult az OSZK-val és más szakkönyvtárakkal közös felületen való megjelenés. A tudományterületek között a kisebbségtudományt az OIK gondozza.

A retrospektív konverzió, az adatbázis kibővítése is hamarosan megvalósul. Az OIK megnyerte a Társadalmi Megújulás Operatív Programra - KMR 3.2.4, „Tudásdepó-Expressz" - A könyvtári hálózat nem formális és informális képzési szerepének erősítése az élethosszig tartó tanulás érdekében - benyújtott pályázatot, amelynek részét képezi az adatbázis 1985-1991 közötti, nyomtatott nemzetiségi bibliográfiákkal való továbbfejlesztése.

Az OIK 1999-ben és 2006-ban CD-ROM-on is megjelentette saját építésű adatbázisait.

Az OKM a nemzetiségi dokumentum-ellátás céljaira biztosított központi keretösszeget 21 részre osztja: a 19 megyei könyvtár, a FSZEK és az OIK részesül belőle. A keret 2000-től 2007-ig változatlan, évi 5 millió Ft volt, amelynek 200 ezer forintnyi része kizárólag cigány nyelvű, vagy cigányokkal kapcsolatos témájú dokumentumokra volt fordítható.

A beszerzési keretet a partnerkönyvtárak kétféle módon költhetik el: rendelhetnek az OIK által készített — a nemzetiségi anyaországok könyvkínálatára koncentráló — ajánlati listákból, és ekkor a rendeléseket az OIK bonyolítja le a partnerei számára, vagy önállóan vásárolhatnak. (A könyvtárak 85%-a az OIK-tól is rendel.)

Általában elmondható, hogy az ellátási folyamat összetett, soktényezős, és ezért fokozott figyelmet, a partnerkönyvtárak részéről szoros együttműködést igényel. A nemzetiségi dokumentum-ellátást az OIK HunTéka integrált rendszeréhez - a könyvtár kérésére és finanszírozásával - kifejlesztett új modul (NELLA) segíti. A munka racionalizálása érdekében folyamatábra készült, amely az összes munkafázist átfogja. Az OIK dokumentum-ellátásban résztvevő partnerkönyvtárak elégedettségének kimutatására, illetve az igények felmérésére 2008-ban egy kérdőíves felmérést is lefolytatott: a kérdőívet mind a 20 partnerkönyvtára kitöltötte.

A felmérés összegzése megállapította, hogy a kiajánlott dokumentumokat téma szempontjából 60% tartja megfelelőnek, 30% közepesnek. A kritika azzal magyarázható, hogy az OIK munkatársai ugyanúgy állítják össze az ajánlólistákat, hogy a különböző témák körülbelüli egyensúlya megvalósuljon, de az ellentmondó elvárásoknak egyszerre megfelelni nem tudnak (nem is lehet), illetve lehetőségeiket a könyvpiac is meghatározza. Pl. Nincs minden nemzetiségi anyanyelven a nagyon igényelt könnyített olvasmány, nyelvkönyv hanganyaggal.

A megoldást az jelentheti, s ezt az OIK vállalja is, hogy a partnerkönyvtárak egyéni igényeit is kielégíti, az ajánlati listán kívüli dokumentumokat is beszerzi, illetve a kínálatot a hazai nemzetiségi piacon megjelent kiadványokkal bővíti. Az OIK a nyelvi kínálatot is megnövelte 7-ről 10-re: bolgár, görög, horvát, cigány (lovári, beás), lengyel, német, román szerb, szlovák, szlovén nyelvterületeket átfogó ajánlólisták készítésére is készen áll. (Legutóbb nyolc nyelvre készült ajánló lista.)

A kérdőív kiértékelésében az OIK kiemelte, hogy a kínálatban nem szereplő nyelvek dokumentumainak beszerzése nagyon nehéz. Kis példányszám esetén ugyanis a szállítók négyszeres felárat is elkérnek dokumentumonként, miközben a postai úton történő szállítás bizonytalan. (Fennáll az a veszély, hogy a küldemény határidőre, esetleg egyáltalán nem érkezik meg.) Ésszerű lenne a bolgár, görög, ukrán, ruszin nyelvű könyvekre egy évben egy nagyobb összeget szánni, mert így elfogadható áron hozná be a szállító. Az örmény nyelvű dokumentumok esetében az OIK csak a hazai kiadásúak kiajánlását tudja vállalni.

A könyvtár pályázatot nyújtott be a MEH-hez a kisebbségi koordinációs és intervenciós keret igénybevételére, hogy bolgár, görög, szerb, és szlovén dokumentumokat szerezhessen be.

Mivel az utóbbi két évben az 5 M Ft-os keretösszeget az OIK nem kapta meg, a dokumentum-ellátási feladatnak megvalósítása is elmaradt, így értelemszerűen, a felmérésből levont következtetések alapján kidolgozott változtatásokat sem volt mód a gyakorlatba átültetni.

A kisebbségi anyanyelvű dokumentumok aránya a gyűjtemény egészében általában 24% körül van. Figyelembe kell venni ugyanis, hogy élő gyűjteményről van szó, aminek a teljes gyűjteményhez viszonyított aránya a lehetőségek függvényében gyarapodik, illetve a szükséges selejtezések útján csökken. A jelenlegi adat 22,24%.

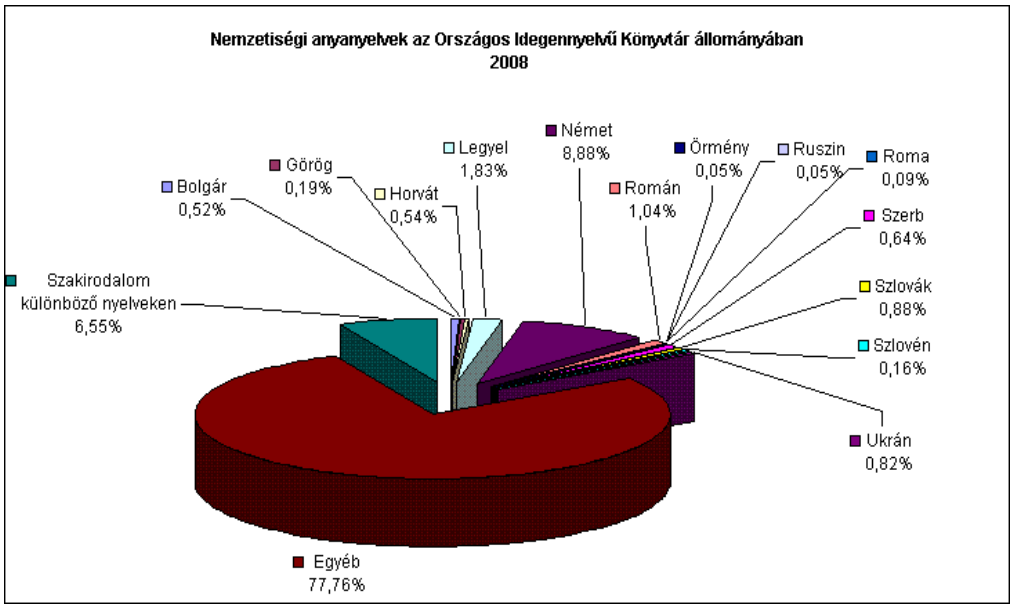

Az utóbbi két évben a nemzetiségi dokumentum-ellátás céljaira biztosított központi forrásból való gyarapítás leállt. Saját bevételből, pályázatból, ajándékba és terembérletért cserébe kapott könyvekből (e források természetéből adódóan nem tervszerű,7-8 ezer darabos) gyarapodásra mégis sor került.

2007-ben csak a vásárolt dokumentumokról készült statisztika nyelvek szerinti bontásban. E szerint 1217 dokumentumot vett az OIK, ebből kb. egyharmadnyi, 403 darab a kisebbségi gyűjteményt gyarapította. (Nyolc kisebbségi nyelv állománya nőtt, az ekkor vásárolt dokumentumok több mint 40%-a német.)

2008-ban beszerzett dokumentumok nyelvek és a beszerzés típusa szerinti bontásban

Nyelv	vétel/db	Ajándék	Köteles	Csere	össz.db	Összérték/Ft
angol	112	282	46		440	1 241 468 Ft
azeri		17	2		19	37 820 Ft
belorusz		17			17	34 000 Ft
bolgár		16	6		22	43 460 Ft
Cseh	10	1	2		13	33 393 Ft
eszperantó	1	29	2	9	41	77 831 Ft
dán		12			12	24 000 Ft
finn	1	15	1		17	48 434 Ft
francia		348	8		356	668 837 Ft
görög	5	252	1		258	536 605 Ft
grúz		83			83	159 000 Ft
holland		1			1	2 000 Ft
jelnyelv		6			6	12 000 Ft
horvát	9	13	6		28	94 532 Ft
Katalán			1		1	1 910 Ft
lengyel	39	10	5	20	74	245 323 Ft
lett			1		1	2 000 Ft
magyar	171	152	282		605	1 043 123 Ft
német	84	123	43	34	284	900 190 Ft
norvég		52			52	94 000 Ft
olasz		7	26		33	59 200 Ft
orosz	90	82	22		194	408 636 Ft
portugál		8	9		17	34 200 Ft
roma			2		2	3 800 Ft
román	102	2	4		108	231 206 Ft
spanyol	57	333	5		395	973 900 Ft
svéd		1			1	2 000 Ft
szerb	15	2	5		22	65 143 Ft
szláv egyéb		2	2		4	9 400 Ft
szlovák	27	25	8		60	124 250 Ft
szlovén		1			1	2 000 Ft
ukrán		17	1		18	37 200 Ft
többnyelvű		2			2	4 000 Ft
török		1			1	2 000 Ft
	723	1912	490	63	3188	7 256 891,00 Ft

Mint látható, a 2008-as beszerzés 60%-át, ezen belül a kisebbségi dokumentumok kb. 29 %-át a véletlenszerű gyarapítást jelentő ajándék teszi ki.(A vásárolt kisebbségi dokumentumok 15,2%-a, az ajándékba kapottak 28 %-a volt német.)

A nemzetiségi származású olvasókról felmérés nem készült. Az olvasókról és a látogatókról csak annyit lehet tudni, hogy legalább 50%-uk diák, további nagy hányaduk kutató és fordító, akik elsősorban nyelvkönyveket, kétnyelvű szépirodalmat, hangoskönyveket, feliratos, kisebb hányadban eredeti nyelvű filmeket, illetve könnyített olvasmányokat keresnek. A diákok, kutatók, fordítók elsődleges célja az anyaggyűjtés iskolai dolgozathoz, szakdolgozathoz, tudományos publikációhoz, tanulmányhoz.

2006-ban az OIK-ban végeztek egy könyvtárhasználati vizsgálatot, amelynek egyik célja volt, hogy választ adjon a kérdésre: az állomány mely részét és hogyan használják az olvasók a legjellemzőbben, tehát milyen nyelvi egységeket preferálnak a leginkább, milyen

állományegységek használata a leggyakoribb, milyen szolgáltatásokat vesznek igénybe az olvasók a legtöbbször s mindezt milyen mértékben?

A vizsgálat az olvasók kisebbségi hovatartozására vonatkozó kérdésekre ugyan nem terjedt ki, de a gyűjtemény egyes részeinek olvasótermi keresettségéről jó képet ad, s korlátozottan ugyan, de általánosítható tapasztalatokat is szerezhetünk általa:

Ebben a vizsgálatban nézték az olvasóteremben és a folyóirat-olvasóban helyben használt dokumentumok nyelvi megoszlását a használt dokumentumok darabszáma alapján. A helyben használt dokumentumok aránya nyelvek szerint a következőképpen alakult: magyar 26%, angol 24%, német 17%, orosz 10%, spanyol/portugál 6%, szláv 5%, francia 5%, olasz 2%, eszperantó 2%, egyéb 2%, skandináv 1%, finn 0%, keleti 0%. Az is kiderült a vizsgálatból, hogy az olvasóterem egyik legtöbbet forgatott állományegysége a szótáraké. A kétnyelvű szótárak használata a mintavételi héten: 46 használat, 10 különböző idegen nyelv a magyarral párosítva, valamint egy német–japán kétnyelvű szótár volt olvasói kezekben. A magyar nyelvvel párosított idegen nyelvek: angol, német, francia, spanyol, orosz, portugál, svéd, latin, dán és olasz. Ez az összes használat 17 %-a.[218]

Az OIK szerint a nemzetiségi használók aránya jobb partnerkapcsolatokkal (iskolák) és a nemzetiségi szolgáltatások jobb propagálásával volna növelhető.

A nyelvi referensek rendszerében a 13 kisebbségi nyelvből 9 van lefedve. Nincs az OIK-nak ruszin, örmény, ukrán és cigány nyelvi referense.

A könyvtári szolgáltatásokon túl a kultúrák megismerése, a kultúrák közötti párbeszéd érdekében az OIK évente 4 állandónak mondható és több eseti kisebbségi rendezvényt tart.
(Az éves rendezvények száma : cca. 50.)

Az OIK a Budapesti Nemzetközi Könyvfesztiválon megszervezi a *Nemzetiségek Magyarországon* című kiállítást, amely már hagyományra tekint vissza. A könyvtár 1995-től az évente megrendezett könyvfesztivál rendszeres kiállítója. A rendezvény ideje alatt a bemutatják a 13 hazai nemzetiség kiadványait, dedikálási lehetőséget nyújtanak azoknak a nemzetiségi szerzőknek, akiknek a közelmúltban könyve jelent meg, tájékoztatást nyújtanak az OIK nemzetiségi gyűjteményéről.

Az utóbbi években a támogatás hiánya miatt egyre nehezebb volt a könyvfesztiváli részvétel megszervezése. Több pályázaton is indult az OIK ezzel a programmal, de nem tudott támogatást szerezni. Az Országos Idegennyelvű Könyvtár standja az évek során egyre előnytelenebb helyre szorult. 2006-ban a Magyar Könyvtárosok Egyesületével közösen bérelt standon, nagyon kis helyen állították ki a nemzetiségek kiadványait, 2007-ben a kiállítás elmaradt, csak dedikálásra, és könyvbemutatóra nyílt lehetőség. 2008-ban már semmilyen formában nem tudott az OIK részt venni a könyvfesztiválon. Reményeik szerint a 2010-es könyvfesztiválon újra részt vesz a könyvtár, a KSH könyvtárral közös standon, de a folyamatos részvétel továbbra is bizonytalan.

[218] Az Országos Idegennyelvű Könyvtár Évkönyve, Bp., 2008.

Az OIK-ban 2005-ben kezdődött a Nyelvek Európai Napjának megünneplése, amelynek mindig több nemzetiségi rendezvénye is van. Minden évben más-más nemzetiséget kérnek fel a bemutatkozásra. 2006-ban több nemzetiségi hagyományőrző csoport mutatkozhatott be, 2007-ben német, 2008-ban görög, 2009-ben lengyel nemzetiségi programra került sor.

A görög programon sor került egy képzőművészeti kiállításra, és egy kórus-koncertre. A nap zárórendezvénye egy táncház volt a Sirtos együttessel és a Fengari tánccsoporttal. A lengyel program képzőművészeti kiállítást, néptáncot, irodalmi összeállítást, kórus-koncertet tartalmazott.

Az OIK minden nemzetiségi programot valamely nemzetiségi intézménnyel együtt szervezi. A kapott tájékoztatás szerint a műsorok mindig 200-300 fős közönség előtt zajlanak. Jelen vannak az adott közösség tagjai, vezetői, alkotói, a kisebbségi média, és sok érdeklődő.

Az OIK a nap programját mindig meghirdeti a az elektronikus és írott médiában, szórólapokon, plakátokon. A nemzetiségi programot hasonló módon teszik közzé a nemzetiségi elektronikus és írott médiában, szórólapokon, plakátokon. A lengyel nemzetiségi programot meg volt hirdették például a www.nemzetisegek.hu weboldalon és a Lengyel Intézet honlapján, valamint a Polonia Wegierska-ban is.

A Könyvtárak összefogása a társadalomért országos program részeként, 2007-ben és 2008-ban roma kulturális napot szervezett az OIK. 2007-ben a Cigány Ház közreműködésével sor került egy fotókiállításra és olvasódélutánra a Roma Parlamentben, képzőművészeti kiállításra, könyvkiállításra az OIK-ban. Az olvasódélutánon a romani nyelv különböző dialektusain hangzottak el részletek irodalmi művekből. 2008-ban sor került egy könyvkiállításra és egy irodalmi délutánra. A program a Cigány Tudományos és Művészeti Társaság együttműködésével valósult meg. (A program tartalmi részét a CTMT állította össze.)

Az OIK a Kisebbségek Napja alkalmából minden évben megrendez egy kisebbségeket érintő könyvtárszakmai konferenciát. A tanácskozás alkalmas arra, hogy a könyvtárosok a kisebbségeket érintő könyvellátás helyzetét értékeljék, a szakmai újdonságokat együtt áttekintsék, az innovációt megalapozzák. 2008. november 26-án került sor a *„Könyvtár, esélyegyenlőség, minőségmenedzsment. Eredmények és tervek a nemzeti, etnikai és nyelvi kisebbségek valamint a fogyatékossággal élők könyvtári ellátása terén”*, 2007 és 2006 decemberében pedig a „Nemzetiségi önkormányzati könyvtárak, nemzetiségi anyanyelvű gyűjtemények Magyarországon I – II.” című konferenciára.

A nemzetiségi könyvállomány éves gyarapítására szolgáló 5 M Ft-os minisztériumi támogatás kevés, az OIK ennek megemelését javasolja, illetve szívesen látna több, a nemzetiségi könyvtári feladatok jobb ellátását biztosító minisztériumi pályázati lehetőséget. Kívánatosnak tartják, hogy a kötelespéldányokból (az OSZK, a KSH, a Debreceni, a Pécsi és Szegedi Egyetem mellett) ő is részesülhessen. Tervezi a könyvtár a nemzetiségi referensi körének kibővítését, illetve az alkalmazottak nyelvi továbbképzését. Külső segítő igénybevételére jelenleg nincs fedezet. A jövőre nézve az OIK támogatni kívánja az örmény, lovári, ruszin, ukrán nyelvek tanulását a munkatársak számára, így hosszabb távon megoldható ezen hiánynyelvterületek lefedése is.

8. Az országos kisebbségi önkormányzatok könyvtárai

Szinte valamennyi országos kisebbségi önkormányzat tart fenn információs és dokumentációs, vagy kulturális és dokumentációs központ elnevezésű intézményt, amelynek keretén belül jellemzően könyvtári szolgáltatás is folyik. Ám csak a cigány és a német intézmény végzi ezt a tevékenységet nyilvános könyvtárként.

Ezek az intézmények hivatalosan nem minősülnek levéltárnak, azonban közreműködnek az országos kisebbségi önkormányzatok működésével összefüggő köziratok kezelésében is. A 375/2007. (XII.23.) Korm. rendelet támogatásigénylést segítő Útmutató-t is tartalmaz, ennek a 2.1.2. pontja szerint a dokumentumtár levéltárnak minősül, de a dokumentációs központ fogalmát sem ez, sem más jogszabály nem értelmezi. Mindenesetre a Magyar Országos Levéltár honlapján olvasható magyarországi levéltárak nyilvántartása egyetlenegy országos kisebbségi önkormányzat által fenntartott dokumentációs központot sem tart nyilván levéltárként. (Az általuk ellátott feladat valóban általános kulturális, illetve klasszikus könyvtári jellegű, de jellemzően ellátják az országos önkormányzatok hivatalos iratainak kezelését is.)

A kisebbségi önkormányzatok működésének egyik alapvető elve a nyilvánosság. A nyilvános ülésekről készült jegyzőkönyveket bárki megtekintheti.
A kisebbségi kulturális jogok érvényesülésével, a kisebbségi kulturális intézmények működésével kapcsolatban indult vizsgálat keretében tanulmányozni kívántuk a kisebbségi kulturális intézmények és a kisebbségi önkormányzatok köziratai átvételére és megőrzésére vonatkozó szabályokat, illetve fel kívánunk mérni ezek érvényesülését, a jogalkalmazás tényleges gyakorlatát is. Ezzel összefüggésben írásbeli tájékoztatást kértünk a Magyar Országos Levéltár (MOL) főigazgatójától.

A főigazgató válaszlevele szerint a MOL iratkezelés ellenőrzést végez az országos kisebbségi önkormányzatoknál, az ellenőrzés során tapasztalt hiányosságokról tájékoztatja az önkormányzatokat. 2004-ben került sor az országos horvátok, ill. német kisebbségi önkormányzat, 2005-ben a bolgár, görög, cigány, örmény, ruszin, szlovák, ukrán és szerb országos önkormányzatok ellenőrzésére. 2006-ban (ismét) ellenőrizték a német, illetve a lengyel kisebbségi önkormányzatot. 2009-ben újra ellenőrizték az ukrán és szerb országos kisebbségi önkormányzatokat. (Anyagi forrás hiányában sajnos eddig még nem kerülhetett sor a vidéki székhelyű szlovén és román kisebbségi önkormányzat ellenőrzésére.)

Az ellenőrzések tapasztalatai alapján az országos kisebbségi önkormányzatok nem tudnak megfelelni a 335/2005. (XII. 29.) Korm. rendelet előírásainak. Nem rendelkeznek iratkezelésben jártas szakemberrel, így az iratkezelésük nem felel meg a levéltár által elvárt szakmai követelményeknek. A legtöbb esetben az 1995. évi LXVI. törvény által előírt iratkezelési szabályzatot és irattári tervet sem tudják elkészíteni.

A levéltár fogalmát az 1995. évi LXVI. törvény határozza meg, illetve a levéltárakra vonatkozó szakmai követelményeket a 10/2002. (IV. 13.) NKÖM rendelet írja elő. Ezen jogszabályoknak az országos kisebbségi önkormányzatok által fenntartott dokumentációs központok nem felelnek meg, így ezek nem tekinthetők levéltárnak. Az itt őrzött iratokat a Magyar Országos Levéltár az iratkezelések ellenőrzése során ellenőrzi, az ezt biztosító jogi szabályozás megfelelő.

Álláspontunk szerint a hatékony feladatellátás megkövetelné, hogy a MOL rendelkezzék a személyi és tárgyi feltételekkel, melyek szükségesek a levéltári törvény szerinti ellenőrzési hatásköre gyakorlásához a kisebbségi önkormányzatok tekintetében. Az eddig elvégzett ellenőrzések alapján megállapítható, hogy az országos kisebbségi önkormányzatok nem tudnak megfelelni a levéltári iratkezelési szabályoknak. Alapvető követelmény, hogy a kisebbségi közösségek legfontosabb iratanyaga rendelkezésre álljon mind a kortársaknak, mind az utókornak kutatás, vagy egyéb megismerési célra. Ehhez azonban fokozottabb állami szerepvállalásra is szükség van.

Az alábbiakban azokról az országos kisebbségi önkormányzatok által fenntartott információs és dokumentációs központokról szólunk részletesebben is, amelyek szervezett keretek között látnak el könyvtári jellegű feladatokat. Általában elmondható azonban, hogy minden országos kisebbségi önkormányzat rendelkezik (eltérő nagyságú) könyvállománnyal, de — jellemzően a helyhiány miatt — ezeket nem tudják hozzáférhetővé tenni a szélesebb olvasóközönség számára. Az Országos Örmény Önkormányzat vezetői elmondták, hogy értékes és a közösségi kultúra szempontjából fontos könyveiket „dobozolva", esetenként ládákban, sőt magánszemélyeknél kénytelenek tárolni.

Országos Roma Könyvtár, Levél- és Dokumentumtár

A könyvtár az alapító okirata szerint 2005. május 1-én jött létre az Országos Cigány Önkormányzat költségvetési szerveként, részben önállóan gazdálkodó, *„részben önálló jogi személy"*. A nyilvános könyvtárak jegyzékén szerepel. A könyvtár működni 2006-ban kezdett. Ekkor vásárolta meg a fenntartó az EVIG könyvtárát.

Az alapító okirat szerint a könyvár alaptevékenysége a tudományos irodalomban és a sajtóban a magyarországi cigányokkal összefüggésben, hazánkban és külföldön megjelenő anyagok (szakdolgozatok, disszertációk, kép-, és hanghordozók, stb.) beszerzése, feldolgozása, nyilvántartása, az összegyűjtött anyagból kutatási lehetőség, könyvkölcsönzés és olvasótermi szolgáltatás biztosítása a hazai cigány közösség tagjai számára. (A külföldről érkező cigányoknak csak olvasótermi szolgáltatás jár.) Az SZMSZ ennél tágabban fogalmazza meg a szolgáltatás igénybe vételére jogosult kört: kutatók, politikusok, szakértők.

Fő gyűjtőköre: „az interdiszciplináris tudományterületek szakirodalma."

Állományát 2008-ban 194 db könyvvel gyarapította, köztük 100 történelmi dokumentummal. A Könyvtár három folyóiratot járat: Glinda, Amaro Drom, Világunk. *„Kisebbségi jogok, cigány demográfia, életminőség, önkormányzatiság, identitás, zene, politika, nyelv"* témakörben 2008-ban 50 dokumentummal egészítette ki az adatbázist.

A könyvtár 2008-as évben elkezdte a Roma Web lapok (C-press, Romnet, Romaweb) cikkeinek, tanulmányainak CD-re való lementését.

Kb. 5000 db könyvük van. A megvásárolt állományban 2000-ben volt az utolsó frissítés.

2006 után kezdődött el a cigány szakirodalmi gyűjtemény felállítása. Ennek részei: cigány írók, költők művei (90 %-os lefedettséggel), néprajz, szociológia, antropológia (nagyon kevés, a 2001-2007 közötti időszakban megjelent anyag 30-40 %-os lefedettséggel). A szakirodalmi gyűjteménynek része még hangzó anyag is, cd-ken, kb. 300 ezer, részben autentikus, részben klasszikus, részben külföldi dal.

Levéltári anyaga az intézménynek nincs, az OCÖ jegyzőkönyveit sem itt tárolják. A dokumentációs állományuk történelmi levéltári és egyéb dokumentumok gyűjteményét jelenti, 4-5 kötetet, ill. a Magyarországon megjelent cigány folyóiratokat, évenként bekötve.

Könyv-, és hangzóanyag-katalógusuk nincs, kereshetőség csak a táblázatos nyilvántartásból lehetséges.

Az olvasókról nyilvántartást nem vezetnek, mert *„csak helyben olvasásra van mód”*. Elsősorban egyetemisták jönnek a könyvtárba, kutatási céllal.

Személyzet: két fő dolgozik a könyvtárban, könyvtáros végzettsége egyiküknek sincs.

Szakfelügyelő még nem járt náluk.

Tervek: *„A nagykönyvtári részben vérátömlesztésre volna szükség”*.

Magyarországi Német Kulturális és Információs Központ Könyvtára

A könyvtár fenntartója a Magyarországi Német Kulturális és Információs Központ. Nem önálló gazdálkodású, de a nyilvános könyvtárak jegyzékén önállóan szerepel: nyilvános tudományos szakkönyvtár.

A könyvtár fő feladata, hogy állományával és szolgáltatásaival segítse a magyarországi németséggel kapcsolatos kutatásokat folytató és aziránt érdeklődő olvasók munkáját. Ennek érdekében a könyvtár a következő feladatokat végzi: gyűjteményét folyamatos gyarapítja, arról tájékoztat, biztosítja a helyben használatot, dokumentumokat kölcsönöz a beiratkozott olvasók számára, megőrzi és rendszerezi a Magyarországi Németek Országos Önkormányzata levéltári anyagait.

A könyvtár fő gyűjtőkörébe tartoznak mindazon dokumentumok, melyek a magyarországi németség történetével, néprajzával, műveltségével foglalkoznak, a magyarországi német írók, költők alkotásai, a magyarországi németség számára készültek, illetve a magyarországi német szervezetek kiadványai. A könyvtár mellék-gyűjtőköréhez tartoznak az általában a németséggel foglalkozó kiadványok, a német nyelvű szépirodalmi, nyelvészeti és társadalomtudományi művek.

A könyvtár profilja tehát a magyarországi németségről szóló irodalom. Állománya: 5500 könyv és 400 hangzó anyag. Érdekesség, hogy német tájnyelven írt irodalomból is 3-4 %-nyi anyaguk van. Különösen büszkék a tájnyelvi atlaszukra. Folyóiratok, napilapok száma: 29-30. Megtalálható a Budapester Zeitung, a Neue Landeslandt Forum, az Unsere Post, ez utóbbi a legnépszerűbb. (Folyóiratot viszont kevesen olvasnak.)

A dokumentumgyarapítás forrásai: adományok, vásárlás, pályázat. Általában 200-250 ezer Ft-ot költenek vásárlásra, 2009-ben ez az összeg 300 ezer Ft volt. Pályázati úton 60 ezer Ft-ot nyertek 2008-ban a Kulturális Alaptól.

Nyilvántartás: a könyvállományról szövegfile-ban, az olvasókról cédula alapú. Elektronikus nyilvántartás 1-2 éven belül lesz – szándékaik szerint.

Könyvtárhasználó a magyarországi németek iránt érdeklődő bármely magyarországi állandó lakhellyel rendelkező nagykorú állampolgár lehet. (Külföldi állampolgárok, illetve kiskorú személyek a Magyarországi Német Kulturális és Információs Központ igazgatónőjének, illetve a Magyarországi Németek Országos Önkormányzata ügyvezetőjének írásos engedélyével használhatják a könyvtárat.) Használók lehetnek továbbá, a magyarországi német intézmények és szervezetek tagjai és alkalmazottai; a német nemzetiségi szakos pedagógusok, egyetemi, főiskolai hallgatók.

Olvasók száma: 120-130, rendszeres olvasójuk: 30-35. Egyetemisták, kutatók, szakdolgozatírók, nemzetiségi középiskolások járnak ide. Elsősorban történeti könyveket és a magyarországi németek által alkotott szépirodalmat keresik.

A könyvtáros kettős identitású, német nyelvet beszélő bölcsész, informatikus-könyvtáros-történelem szakos középiskolai tanár. Másfél éve dolgozik itt, munkaköri leírásában a könyvtáros feladatkör mellett fordítási feladatok is szerepelnek.

A FSZEK-kal, az OIK-kal szervezett kapcsolatuk nincs.
Terveik között szerepel az elektronikus nyilvántartás bevezetése és számítógépek beszerzése.

Görög könyvtár

Az Országos Görög Önkormányzat hivatalvezetőjével beszélgettünk, tőle a következőket tudtuk meg:

Görögök száma a hivatalvezető szerint: 3800-4000 fő, ebből Budapesten él: 2500.

Könyvállomány: kb. 4000 db, klasszikusok és lexikonok. Zöme magánadomány, de 2008-ban a görög államtól is kaptak könyveket. Az állománynak 15-20 %-a jelent meg az utóbbi 10 évben. A nyilvántartás: kézi. (A Hivatalvezető említi, hogy három másik görög gyűjteményről van tudomása az országban: Beloianniszban, Miskolcon és Pécsett.)

A könyvtárban egy csak magyar nyelvet beszélő magyar könyvtáros dolgozott, akinek fizetését sem tudták biztosítani: megszüntették az önálló könyvtáros munkakört. Másfél éve az országos önkormányzat hivatalának két titkárnője végzi a könyvkölcsönzéssel kapcsolatos feladatokat

Beiratkozott olvasójuk nagyon kevés, inkább csak olvasóik vannak. A napilapokat, folyóiratokat az görög iskola szülői várójában lehet olvasni, ezeket Görögországból naponta kapják. Itt görög nyelvű tv-műsorokat is lehet nézni. Elsődlegesen nyelvtanulási céllal keresik fel a könyvtárat, a gyerekek az iskolai könyvtárat használják.

A könyvtár költségvetését az Országos Önkormányzat biztosítja, külön állami támogatást nem kap.

Kapcsolatot a Megyei Könyvtárral, az OIK-kal nem tartanak.

A fenntartó terve az, hogy egy görög szakos bölcsész lássa el a könyvtárosi teendőket a megépítendő/megvásárlandó ún. „Görögség Házában”, amiben egyszerre működhetne iskola, könyvtár és művelődési ház is. (Erre a célra az önkormányzatnak van is elkülönített pénze: 120-130 millió Ft, adományból 27 millió Ft, ez MOL részvényekbe van fektetve.)

Román könyvtár, Gyula

A Magyarországi Románok Országos Önkormányzata Dokumentációs és Információs Központot tart fenn, amelynek egyik tevékenysége a könyvtári ellátás is.

Dokumentumállomány: 2000 kötet. Alapja a román állam alapításkori ajándéka, könyvet azóta nem vettek. A könyvtár helyben olvasási szolgáltatást nyújt.

Könyvtárosuk, katalógusuk nincs.

Az intézmény dolgozói nem közalkalmazottak, amit az intézmény vezetője kifejezetten sérelmez.

Szerb könyvtár

Az Országos Szerb Önkormányzat Kulturális és Dokumentációs Központot tart fenn, ennek az intézménynek az egyik szolgáltatása a könyvtári szolgáltatás.

A könyvtár 10 éve létezik, nyitvatartási és használati szabályzata van, de nincs rajta a fenntartó honlapján[219]. 1992 decemberében kezdődött meg a könyvtárszervező munka a Szerb Demokratikus Közösség kezdeményezésére. Az összegyűjtött anyag másfél évvel később lett katalogizálva.

Tíz év alatt 700-ról 5000-re nőtt az állomány, katalogizálva ebből kb. 4000 könyv van. (A Szerb Önkormányzat 1997-ben kapta meg a Falk Miksa utcai irodát, amelynek tanácsterme egyúttal könyvtári funkciót is ellát. Az épület öreg, középre rakni polcokat nem lehet, csak a falak mentén tudja elviselni a súlyt.)

A könyvek zöme Szerbiából származik, 85-90 %-át ajándékba kapták. Az adományozók: Matica Serbska, Szerb Nemzeti Könyvtár, Szerb Tudományos és Művészeti Akadémia Könyvtára, Klió Könyvkiadó.

A könyvállomány 40-45 %-a szépirodalom, a többi ismeretterjesztő és szakirodalom. Az állomány javarésze szerb nyelvű. A magyarországi szerbek életéről 1975-ös kiadású, 10 kötetes néprajz könyvük van, aminek egy frissebb változata is készül, a könyvtárban a 2006-os a sorozat legutolsó darabja.

A könyvtárban olvasható a magyarországi szerb sajtó egésze: a Szerb Hetilap, az Éves Kalendárium, és a Szerb Püspökség éves kiadványa.

A könyvtáros elmondása szerint a könyvtár nyilvános könyvtár, és csak azért nem szerepel a nyilvános könyvtárak jegyzékén, mert nem önálló intézmény.

A 10 év precíz nyilvántartásai alapján 202 beiratkozott kölcsönzőt láttunk, összesen. (Az évek óta nem kölcsönzők is szerepelnek a cédula-alapú nyilvántartásban.) A 2009-ben beiratkozottak száma: 3-4 fő. Jellemző, hogy a könyvtáros az aktív olvasókat név szerint is

[219]Honlapján a kultúra címszó alatt a könyvek alcímnél 8 könyv címlapját lehet látni. A kulturális és dokumentációs központ anyaga „feltöltés alatt” áll.

ismeri. Bácsalmásról pl. egy olvasó telefonon kér könyveket, amit a könyvtáros postán küld meg részére.

Az olvasók között kevés a fiatal, mert a szerb gimnáziumnak van saját könyvtára.

A könyvtárnak önálló költségvetése nincs.

Személyi állomány: 10 éve ugyanaz a könyvtáros, akit munkaszerződéssel alkalmaznak, 26 óra/hét munkaidőben.

A könyvtár a tevékenységéről éves beszámolót a fenntartónak nem készít.

Ukrán könyvtár

Az Országos Kisebbségi Önkormányzat Kulturális és Dokumentációs központjának az egyik szolgáltatása a könyvtári szolgáltatás.

A könyvtár teljes állománya 2800 db könyv. A könyvállományban 620 gyerekkönyv, 82 tankönyv, 330 verseskötet és 648 egyéb szépirodalmi, és történelmi könyv található. Az állomány egésze adományokból származik. Sok könyvet kaptak az Ukrajnából Magyarországra látogatóktól, többek között az ukrán elnöktől is. A „kárpátaljai adminisztrációtól" is részesültek egy nagyobb adományban.

Folyóiratok a könyvtárban: az ukrán egyesület által kiadott két lap, az Ukrajnában megjelent legfontosabb hetilapok, egy kanadai ukrán nyelvű humorlap, egy Franciaországban kiadott ukrán újság.

A könyvekről csak számítógépes file-alapú, az olvasókról pedig csak egy füzetben vezetett nyilvántartásuk van.
A könyvkölcsönzők részben magyar diákok, pl. Károly Gáspár Református Egyetemről is járnak ide *„a nemzetközi polgári jogi ismeretek miatt"*. Az idősebb korosztály is megfordul. A kölcsönzés ideje maximum 2 hónap: ukrán nyelvű a használati szabályzat.

A megyei könyvtárral, az OIK-kal érdemi kapcsolatot nem tartanak, az Országos Levéltárral viszont van megállapodásuk.

9. Egy speciális problémakör: a cigány kisebbség közkönyvtári ellátása

A hazai kisebbségi lakosság elsöprő többsége a cigány kisebbséghez tartozik, ugyanakkor szervezett könyvtári ellátásukra tudomásunk szerint soha nem készült országos stratégia, sőt, sem a báziskönyvtári időszakban, sem az 1997. évi CXL. törvény hatálybalépését követően nem készültek, vagy ha mégis (egyről-kettőről tudunk), nem valósultak meg valódi-látványos eredményt felmutató megyei szintű átfogó elképzelések sem.

A hazai cigány lakosság a társadalmi élet minden területén a periférián van, integrációs esélyt, felemelkedési kilátást számára, mindenki ezt hangoztatja, csak a tanulás és a tudás adhatna, miközben sok közoktatási intézményben szegregálják a cigány gyerekeket, és a cigány lakosság jelentős része az ország könyvtárügyi szempontból is leghátrányosabb kistérségeiben él. A „cigány könyvtárügy" perifériku helyzetét jól mutatja, hogy a nemzetiségi

dokumentum-ellátásra szánt központi „cigány keret” mindössze évi 200 ezer Ft, amiből a 20 megyei könyvtár és az OIK nagyjából egyenlő mértékben részesül: az egy jogosultra eső rész kb. 9500 Ft, ami talán 3 dokumentum megvásárlására elég. Az OIK maga vásárolja meg a „roma könyveket” és küldi meg a megyei könyvtáraknak.

Kérdés persze, hogy mi minősül „roma könyvnek”. A romani és beás nyelvű könyvek egyértelműen „roma könyvek”, de a romákról szóló magyar nyelvű szakirodalom is ide tartozik. A cigány szerzők magyar nyelvű szépirodalmi műveit azonban nem tartjuk magától értetődően „roma könyvnek”. A költő, ha a szerelemről, a magányról, az elmúlásról, s más lírai alaptémákról ír, származása a mű szempontjából irreleváns; ha alkotása magyar nyelvű, akkor az a magyar irodalom része. Természetesen ugyanezt gondoljuk a nemzetiségi identitású szerzők szépirodalmi műveiről is. Fontosnak tartjuk azonban annak hangsúlyozását is, hogy egy magyar nyelvű szépirodalmi mű is, ha témaválasztása, az általa közvetített életérzés, hangvétel speciális nemzetiségi jelleget mutat, akkor az a nemzetiségi irodalomnak is része lehet. Erről minden esetben egyedileg kell dönteni.

Tudjuk, hogy a hazai cigányság többsége magyar anyanyelvű, azt is, hogy a romani és a beás/óromán nyelveket még beszélő közösségek létszáma is fogytán fogy. Tudjuk, hogy cigánynyelvű írásbeliségről rövid ideje beszélhetünk, sőt, egyik cigány nyelvjárásnak sem jött létre egységes, a világ minden országában elfogadott és kötelezően használandó[220] nyelvtana, de még ábécéje sem. Magyarországon ugyanakkor, mivel lovari és beás nyelvből is szerezhető államilag elismert nyelvvizsga-bizonyítvány, jelentős nyelvfejlődésnek vagyunk tanúi. A könyvtáros szakmától tudjuk, hogy a könyvtárhasználó cigány olvasók száma kicsi, s azt is, hogy cigánynyelvű szépirodalomra nekik sincs mérhető igényük, mi több, a cigány szerzőktől származó vagy a cigányság helyzetéről szóló magyar nyelven megjelent műveket sem ők, hanem a pedagógusok, a kutatók, az egyetemi-főiskolai hallgatók olvassák.

Kimondhatjuk, hogy a cigány lakosok közkönyvtári ellátása sokkal inkább integrációs társadalmi probléma, mint törvény által biztosított kisebbségi jog érvényesülésének kérdése. Meggyőződésünk, hogy a közkönyvtárak kiemelten fontos kultúrmissziójaként kellene megfogalmazni a cigány gyerekek olvasóvá nevelését. Ehhez szemléletváltásra, országos stratégiára és jelentős állami támogatásra van szükség.

10. Összegzés

A nemzetiségi könyvtári rendszer, könyvtári ellátás színvonalát adathiány miatt nehéz teljesen korrekt, tudományosan igazolt módon megítélni. A határozott megítélhetőség hiányát három tényező okozza: Az egyik ok, hogy az önkormányzati feladatellátás nincs megfelelő jogi keretek között szabályozva. A másik a hivatalos statisztikai adatközlési rendszer hibájából ered. A harmadik pedig, hogy a nemzetiségi állományok hasznosulását nem mérik megfelelően.

A nemzeti és etnikai kisebbségek anyanyelvi könyvtári ellátásának feladatát ugyan a települési önkormányzatok közkönyvtárai végzik, de mivel a nemzetiségi könyvtári ellátásra

[220] 1971-ben tartották meg az I. Roma Világkongresszust. Megfogalmazták a romani nyelv egységesítésének szükségességét, addig is, ideiglenes jelleggel a lovari dialektust fogadták el hivatalosnak. Elfogadták ideiglenesen az első cigány ábécét, azzal az állásfoglalással, hogy ki kell alakítani a romani írás végleges, általánosan alkalmazható formáját.

irányuló helyi igények felmérésének kötelezettségét nem tartalmazza törvény, a települési önkormányzatok ebben a kérdésben szabad belátásuk alapján járnak el.

Az igények objektív felmérésére utaló adatot vizsgálatunk során nem találtunk, holott az olvasói elégedettségvizsgálatok erre kitűnő alkalmat biztosítanának. Nincs adatvédelmi akadálya annak, hogy statisztikai célból, önkéntes alapon, beazonosításra nem alkalmas módon, a használói szokások és az elégedettség mérése során rákérdezzenek a látogatók kisebbségi hovatartozására és a nemzetiségi gyűjteménnyel kapcsolatos elvárásaira, használati szokásaira.

A feladatellátással érintett kisebbségi önkormányzatok jogai sincsenek megfelelően szabályozva. A nemzeti és etnikai kisebbségek anyanyelvű irodalommal való ellátása kisebbségi közügy, a feladat ellátására kötelezett azonban nem a települési kisebbségi, hanem a helyi önkormányzat. A jelenlegi szabályok a gyakorlatban nem teszik lehetővé, hogy a feladatellátással érintett kisebbségi önkormányzatok a helyi önkormányzat által fenntartott, kisebbségi feladatot is ellátó könyvtárak működésének legfontosabb kérdéseibe egyetértési/véleményezési joggal beleszóljanak.

A kisebbségi lakosságot is érintő helyi kultúráról szóló esetleges rendeletalkotás esetét leszámítva, nincs olyan szabály, amely a könyvtár, mint kulturális intézmény működésével kapcsolatban, ha az nem kifejezetten kisebbségi kulturális intézmény, hanem csak kisebbségi feladatot is ellátó intézmény, véleményezési jogot biztosítana az érintett kisebbségi önkormányzatnak.

A Nektv. 49/D. § (2) bekezdése így szól: „Ha jogszabály a kisebbségi önkormányzat részére valamely döntés meghozatalánál a kulturális intézmény és a kulturális feladat átadásával kapcsolatos ügyben véleményezési vagy egyetértési jogot biztosít, az eljárásra a 47/A. § rendelkezéseit kell alkalmazni.” E szabály több okból nem alkalmazható. Egyrészt, a törvény csak akkor biztosít egyetértési jogot könyvtárügyben a kisebbségi önkormányzatnak, ha a fenntartó helyi önkormányzat a könyvtári ellátás kérdéseit a kultúráról szóló esetleges rendeletébe beemelte, miközben a könyvtárak működésével kapcsolatban rendeletalkotás nem kötelező. Másrészt, „Az önkormányzatok által fenntartott könyvtárak mindig több feladatot látnak el, mint kizárólag kisebbségi kulturális feladat”, írta nekünk a miniszter, így gyakorlatilag sohasem kerülhet sor a könyvtár fenntartói jogainak (a Nektv. 49/A. §-ban szabályozott[221]) az országos kisebbségi önkormányzat javára való kötelező átadására. Harmadrészt, a 49/A. § (2) bekezdése a véleményezési/egyetértési jogok érvényesítésének eljárására egy olyan szabályt hív fel, ami az Országos Kisebbségi Bizottság által kijelölt nemzetiségi közoktatási szakértők közreműködését igényli. Úgy véljük, hogy közoktatási szakértők kulturális kérdésekben megfelelő szakértelemmel nem rendelkeznek.

Tapasztaltuk, hogy a megyei könyvtárak nemzetiségi feladatának meghatározása a gyakorlatban eltérő értelmezésekhez vezetett. Ezt azért is kifogásoljuk, mert a nemzetiségi könyvellátás kulcsszereplője a megyei könyvtár. A jogalkotó abból az axiómából indult ki, hogy megyei szinten létezik a nemzetiségi anyanyelvű irodalommal való ellátás iránti igény, így egyértelmű kötelezést fogalmazott meg a feladat ellátására, miközben a könyvellátás alsó

[221] 49/A. § (1) A kisebbség országos önkormányzatának megkeresésére az intézményt fenntartó helyi önkormányzat köteles átadni a kizárólag kisebbségi kulturális feladatot ellátó és az érintett kisebbség kulturális igényeit kielégítő kulturális intézmény fenntartói jogát a kérelmező országos önkormányzatnak.

szintjén a nemzetiségi ellátás nem evidencia: ha a községi/városi önkormányzat, mint intézményfenntartó úgy látja, hogy nincs igény nemzetiségi dokumentumokra, akkor ez a feladat számára nem feladat.

A bizonytalanság másik forrása az, hogy a közkönyvtárak a nemzetiségi állományaikról nemzetiségenként bontott adatot nem közölnek, mert nem kötelesek közölni. Gyakorta összemosódik emiatt az idegennyelvű és a nemzetiségi állomány fogalma. A lététbe adott és kapott könyvek is lehetőséget adnak a nemzetiségi feladatellátás kettős „kipipálására". Jelenleg átláthatatlan, hogy a valóságban mely nemzetiségi közösség, milyen szinten jut hozzá anyanyelvű irodalomhoz.
Jogi értelemben nem tisztázott, hogy mit kell értenünk nemzetiségi, vagy „kisebbségi" dokumentumon. A kérdés teljesen gyakorlati is, hiszen a helyes tematizálás a dokumentumkeresés alapja, tehát elsődlegesen érinti a katalogizálást, a bibliográfiakészítést, illetve az érintett dokumentumok szabadpolcos elhelyezését.

Álláspontunk szerint tartalmi értelemben legalább ötféle dokumentum jöhet szóba:

a) a hazai kisebbségek történelméről, nyelvéről, jogi státuszáról, szokásairól, kultúrájáról szóló szakirodalom,
b) a hazai kisebbségi nevelés-oktatás céljaira készült tankönyv,
c) a kisebbségi identitású hazai szerző által írott szépirodalom, ha témaválasztása, az általa közvetített életérzés, hangvétel alapján jellegzetesen nemzetiségi,
d) a hazai kisebbségi anyanyelvén nyelvén íródott, bármilyen tárgyú szak- és szépirodalom,
e) az anyaország társadalmi, politikai, kulturális életével foglalkozó szakirodalom.

Nincs átfogó és részletes adatsorunk arról, hogy a meglévő nemzetiségi állományokat ki olvassa, milyen gyakran, mit, milyen típusú dokumentumot keresnek, a dokumentumállomány mely részére nincs valós igény, milyen a nemzetiségi könyvállomány kihasználtsága, „forgási sebessége", s mindezek miatt az egyébként csekély mértékű nemzetiségi könyvgyarapítás is javarészt véletlenszerűnek látszik.

A vizsgálatunk során beszerzett, rendelkezésünkre álló részleges adatokból is látható azonban, hogy az egyes könyvtárak állománya pársáz darabos az ellátórendszer alapszintjén, párezer darabos középszinten, azzal a megszorítással, hogy a megyei könyvtárak nemzetiségi állományai azonban jelentős részben letétként vannak kihelyezve.

Az állományok frissülése rendkívül lassú.

Vizsgálatunk adatai alapján is kimondható, hogy a nemzetiségi állományok „hasznosulási szintje" alacsony. Ennek több, mélyebb elemzést igénylő, egymást erősítő oka lehet.

Szembe kell néznünk azzal a ténnyel, hogy a hazai nemzeti és etnikai kisebbségi nyelvek mindennapivá, élővé és megélhető tétele immár égetően fontos kultúramentő, stratégiát igénylő közfeladat. Számolnunk kell azzal, hogy amíg a közösségi lét megélésének nem lesz újra természetes és tömeges része a társadalmi élet minden területén a nemzetiségi anyanyelv használata, nemzetközi példákból tudjuk, hogy a revitalizáció igenis lehetséges, addig tudatos, hatékony, elsődlegesen e nyelvek tanulását segítő közoktatási és közművelődési lépéseket kell tennünk. A nyelv millió árnyalatát, ízét, hajlékonyságát, finomságát felmutató anyanyelvi szépirodalom, az igazi „magaskultúra" közvetítését — a nemzetiségi nyelvek társadalmi

valóságát egyre inkább meghatározó tanult nyelvi jelleg miatt — a közkönyvtárak fontos, de másodlagos feladataként kell meghatározni.
Határozott véleményünk szerint sokkal nagyobb, súlyának, jelentőségének megfelelő állami támogatást kell kapnia a jövőben a közkönyvtári ellátásnak.
Támogatni kell, hogy
- közművelődési találkozási teret adhasson az anyanyelvét már nem beszélő, de származástudattal rendelkező, nem nyelvi jellegű hagyományait őrizni akaróknak,
- a kisebbségi nyelvet beszélő keveseknek biztosíthassa az anyanyelvű irodalom megélésének élményét,
- a még fellelhető kisebbségi tájnyelvek dokumentálását elláthassa a tájnyelv nyelvtanának, szókincsének, ikonikus jelentőségű szépirodalmi alkotásainak megőrizhető formátumban való gyűjtésével,
- a kisebbségi nyelvi kultúrához visszakanyarodni akaró tanulók tömegének iskolai nyelvtanulási sikerességét, s a nyelven keresztül a kisebbségi identitáshoz való visszatalálását előmozdíthassa,
- a közkönyvtári ellátással eddig legkevésbé megszólított kisebbségi közösség tagjai, a cigányok, a cigány fiatalok közelebb kerülhessenek a tudáshoz, az iskolai, majd szakmai sikerhez, s ezen keresztül a társadalmi integrációhoz.

A közpénzekből való minden támogatási formának (normatív, cél, és pályázati) objektív helyzetfelmérésen, tudományos elemzésen és monitoringon kell alapulnia, nem jóhiszemű, de esetleg megalapozatlan feltételezéseken.

Úgy véljük, részben azért nem keresik a nemzetiségi könyveket, mert a nemzetiségi lakosság általános nyelvtudás-szintje a „magasirodalom” megértéséhez nem elégséges, miközben a nemzetiségi állományok nagyobb hányada minden szinten a szépirodalom. Ne feledjük, egy Ady-vers vagy egy lírai Krúdy-novella élményszerű megértéséhez, a katarzis átéléséhez egy felsőfokú magyar nyelvi nyelvvizsga is kevés — ugyanez igaz természetesen a nemzetiségi anyanyelvű irodalom és a nemzetiségi nyelvet tanult nyelvként, vagy csak tájnyelvként tudó nemzetiségi olvasó viszonyára is.

Biztos, hogy a kis nemzetiségi állományok és a lassú frissülés is negatívan hatnak az olvasottsági mutatókra.

Nyilvánvaló az is, hogy az olvasók korosztályi összetételének és az ebből fakadó igényeknek a jelenlegi szerkezetű könyvállományok nem felelnek meg.

Nincs elég reklám, nincs elég propaganda sem a nemzetiségi állományokról a könyvtárak honlapján, s más „üzenetküldő csatornáin”.

Nincs megfelelő számban jól képzett, a nemzetiségi anyanyelvet jól beszélő, elkötelezett könyvtáros sem.[222]

A könyvtár nem iskola, és nem munkahely, annak szolgáltatásait tehát nem kötelező igénybe venni, és még kevésbé kötelező meghatározott tematika iránt érdeklődni. Ebből pedig az következik, hogy az adott település kulturális intézményrendszerének kell (kellene) felhívni a figyelmet önmagára, szolgáltatásaira, köztük a nemzetiségi szolgáltatásaira. Úgy látjuk, hogy a könyvtári „kulturális marketingnek” egyre inkább a vizuális-, és más, mindenképpen

[222] Rendszeres nyelvi továbbképzésről egyetlen nyelvterületen, a németen tudunk, az is jellemzően egy nem magyar állami szervhez, a Goethe Intézethez kapcsolható.

élményközpontú szolgáltatásokra kell irányulnia annak érdekében, hogy a számítógép mellett felnövő új nemzedékeket elérje.

Az OIK stratégiai terve ezt meg is fogalmazza: „A könyvtárnak, mint intézménynek, egyre inkább közösségi térré kell(ene) alakulnia: olyan közösségi találkozóhelyet, dokumentum- és médiakínálatot kell nyújtania a felhasználóknak, amiért szívesen ejti útba a könyvtárat. A könyvtár szolgáltatásainak egyre kevésbé kellene kapcsolódnia egyetlen fizikai helyhez, hatalmas lehetőséget nyújtva a fizikai terek felszabadítására, átformálására, vonzóvá tételére. Közösségi térként a könyvtár egyszerre válhat a tudás és a kultúra központjává: helye lenne benne a gondosan megválogatott szabadpolcos állománynak, a régi könyves kiállításoknak, a tanulásnak és az egyéni inspirációk szerzésének, ahol mindig lehet valami érdekes dologról hallani, kipróbálni, beszélgetni róla, vagy egyszerűen csak informálódni a közösség dolgairól. A felhasználóbarát innovatív attitűd élettel töltené meg az intézményt akár fizikai, akár virtuális szolgáltatásai révén."

Látványosan megnőtt a könyvtárak agora-funkciójának jelentősége. Ha a megyei és a települési közkönyvtárak programkínálatára tekintünk, bátran lehet állítani, hogy ezek az intézmények felmérték az élő, a közvetlen élményszerzés értékrend-orientáló voltát. Ha a tétel igaz, akkor a feladat egyszerű: a könyvtári kulturális program-sorozatokba kell(ene) minél több kisebbségi tárgyú rendezvényt beilleszteni.

Az agóra-funkció ifjúságpolitikai és közrendvédelmi oldalához tartozik, hogy a könyvtár megfizethető és kéznél-lévő menedékül képes szolgálni az adott település hátrányos helyzetű, vagy éppen kifejezetten veszélyeztetett fiataljainak a szabadidős „foglalkoztatására", sikeres programok esetén olyan szocializációs műhellyé válhat, ahol készségfejlesztés, konvertálható ismeretek átadása történik meg, vagy egyszerűen olyan, a családban nem tapasztalt társas készségeket lehet egy védett és barátságos környezetben „beszerezni", mint az empátia, az együttműködés, a játékra való készség, stb.

A könyvtár tehát legalábbis az egyik hatékony ellensúlyát képezheti azoknak a csábító erőknek és motivációknak, melyek ma a társadalmi kirekesztettségben élő fiatalokat éri. Ha pedig nem vitatjuk, hogy a leküzdhetetlennek tűnő szociális hátrányok és a kirekesztettség elsődleges csoportjai ma a roma közösségek tagjai, akkor azonnal nyilvánvalóvá válik a könyvtár szocializációs funkciójának a kisebbségvédelmi jellege. Így válik aztán érthetővé a nyitva tartásnak, tehát egy látszólag semleges szolgáltatási paraméternek a jelentősége, ami abban áll, hogy az ilyen helyzetben lévő fiataloknak lehetősége legyen — mesze iskolaidőn túl is — védett, barátságos és információ- és program-gazdag környezetben eltölteni az idejüket.

A háromszintűre tervezett könyvkiajánlás a mai rendszerben egyszeri aktussal, s nem is teljes körben történik meg. A rendelkezésre álló keret szűkös volta ui. nem teszi lehetővé a többlépcsős beszerzést. A jelenlegi 5 milliós keretből ésszerűen csak évi egy beszerzés valósítható meg. Az anyaországi bolgár, görög, örmény, ukrán dokumentumokból általában pár példányt rendelnek a megyei könyvtárak. A szállító ezek behozatalát az eredeti ár négyszereséért vállalja, olyan szállítót pedig eddig még nem is talált az OIK, amelyik ukrajnai, illetve örmény könyvek beszerzését vállalta volna.

Most az OIK megkapta a 2008-ban elmaradt 5 milliós központi beszerzési keretet. Jelenleg 10 nyelvterületre tudnak ajánlólistát készíteni. Ezek: bolgár, görög, cigány, horvát, lengyel, német, román, szerb, szlovén, szlovák. Ezt teszi lehetővé az OIK személyi (nemzetiségi

referensi) állománya. Külső segítő igénybevételére jelenleg nincs fedezet. Jövőre nézve az OIK támogatni kívánja az örmény, lovári, ruszin, ukrán nyelvek tanulását a munkatársak számára. Így hosszabb távon megoldható ezen hiánynyelvterületek lefedése is.

A jelzett 10 nyelvből 50-100-150 címet tartalmazó ajánlólisták készülnek. A listák méretét az adott nyelven elérhető dokumentumok száma, illetve a megyei könyvtárak által ráfordítható összeg határozza meg. A megyei könyvtárak beszerzési javaslatot tehetnek. Az OIK azt javasolta a megyei könyvtáraknak, hogy egy-egy adott nyelvterületből nagyobb összegben rendeljenek, így ésszerűen lenne megoldható a beszerzés.

Igényfelmérés hiányában, nemzetiségekre lebontott dokumentumállomány-részek ismerete és a dokumentumhasználatra irányuló objektív felmérések nélkül a nemzetiségi könyvtári ellátás alapszintjét (de a megyei szintet ugyanígy) jelenleg csak a népszámlálási és népességföldrajzi adatok felől és csak mennyiségileg lehet megközelíteni.

A népességstatisztikai, népességföldrajzi adatokból megállapítható, hogy a nemzetiségi ellátást, gyűjteményt közlő könyvtárak a hagyományosan is nemzetiségiek által sűrűn lakott vidékeknek tekintett területeken találhatóak. A hiányos adatok ellenére már a vizsgálatunk kezdetén látható és kimondható volt, hogy a kis létszámú és szórtan élő hazai kisebbségek, illetve a cigányok anyanyelvű irodalommal való közkönyvtári ellátása megfelelő állomány és szemlélet hiányában egyetlenegy területen sem tekinthető megfelelőnek, és így a ruszin, a görög, a lengyel, a bolgár, az ukrán és a cigány nyelvterületeken ODR szolgáltatás is tulajdonképpen lehetetlen.

Álláspontunk szerint a kis létszámú hazai kisebbségek közkönyvtári ellátása, különösen, ha szórt közösségekről van szó, más megoldási utakat igényel, mint amit a nagyobb létszámú, viszonylag beazonosítható területen élő kisebbségi közösségre kitalált jelenlegi rendszer nyújtani tud.

Meg kell vizsgálni az egyes könyvtárak határon átnyúló együttműködésének a gyakorlatát annak érdekében, hogy kiterjeszthetők-e más könyvtárak viszonylatára is, illetve az országos önkormányzatok fenntartásában működő, könyvtári feladatokat is ellátó intézmények gyűjteményei bevonhatóak-e a közkönyvtári ellátásba.

A hazai cigányság könyvtári ellátása is speciális megközelítést igényel, itt valódi paradigmaváltás szükségességét látjuk. Ennek egyik elemeként, az aprófalvas, hátrányos helyzetű kistérségek lakosságának a könyvtári ellátására a könyvtárbuszos ellátást támogatni és népszerűsíteni kellene.

Kiemelten fontosnak gondoljuk, hogy a monitorozást is vállaló közkönyvtárak jelentős keretösszegre pályázhassanak a jövőben cigány gyermekek számára meghirdetett ingyenes olvasótáborok, játékos olvasódélutánok, irodalmi délutánok, „könyves játszóházak”, vers-, és prózamondó versenyek rendszerszerű szervezésére, valamint a szervezés sikerét előmozdító tájékoztatók, szórólapok, az írott és elektronikus sajtóban megjelenő reklámok megvásárlására. Véleményünk szerint közpénzen kell támogatni minden olyan jól felépített akciósorozatot is, ami a könyvtár szolgáltatásainak a cigány gyermekek, tanulók által leginkább látogatott iskolákban való bemutatását szolgálja.

Megállapítható, hogy a MOL költségvetési helyzetében nehézséget jelent a budapesti és a vidéki székhelyű országos önkormányzatok levéltári és iratkezelési szabályainak ellenőrzése.

A kisebbségi önkormányzatok köziratainak egy része kisebbségi nyelvű, így ezek szakszerű kezeléséhez megfelelő nyelvtudással is rendelkező levéltáros szakemberekre is szükség volna.

Az országos kisebbségi önkormányzatok többsége 1995-ben alakult meg, így közokirataik az elmúlt másfél évtizedben keletkeztek. Ezzel szemben csak a Nektv. 2005. évi módosítása tette számukra kötelezővé hivatali szervezet létrehozását. Ennek következtében gondot okoz, hogy — ha eddig nem tették volna meg — visszamenőlegesen is eleget tegyenek a levéltári törvényben megfogalmazott kötelezettségeiknek. Indokolt ezért, hogy fokozott szakmai támogatást kapjanak a megfelelő iratkezelési és levéltári rendszer kialakításához.

11. Javaslatok

- A nemzetiségi lakosság anyanyelvű irodalommal való ellátásának új támogatási rendszerét az ágazatért felelős miniszternek kell meghatároznia. A prioritások meghatározása stratégiai kérdés, ezért javasoljuk, hogy a miniszter kezdeményezzen szakmai és társadalmi vitát. Álláspontunk szerint a könyvtárügy országos stratégájának a nemzetiségi könyvellátás kérdéseire ki kell térnie, s ezen belül külön hangsúlyt kell kapnia a jelenlegi szisztémában megoldatlan kisszámú kisebbségek és a hazai cigányság ellátása problémáira is.

- Javasoljuk, hogy a miniszter kezdeményezzen jogszabály-módosítást annak érdekében, hogy a kisebbségek anyanyelvű irodalommal való közkönyvtári ellátása a valós igényekre épülhessen: a helyi önkormányzatok kötelesek legyenek felmérni a könyvtár aktív használói körében, hogy helyben van-e a nemzetiségi szolgáltatásokra igény.

- Javasoljuk, hogy a miniszter — a kisebbségi szervezetek és a könyvtáros szakma képviselőivel egyeztetve — kezdeményezzen jogszabály-módosítást a nemzetiségi könyvtári dokumentum fogalma meghatározása érdekében.
- Ehhez kapcsolódóan, — mivel a könyvstatisztika alapját a kötelespéldányról kitöltött adatlap képezi — a kiadványok nemzetiségi jellegének statisztikai kimutathatósága érdekében azzal a javaslattal fordulunk a KSH elnökéhez, hogy írja elő, hogy a könyvkiadás adatairól szóló adatlapon a kiadvány nemzetiségi jellege önálló rovatban szerepeljen.
- Javasoljuk, hogy minden olyan nemzetiségű tárgyú kiadvány esetében, amely pályázati úton költségvetési támogatásban részesül a Magyarországi Nemzeti és Etnikai Kisebbségekért Közalapítványtól, az elszámoláshoz kötelező legyen csatolni az igazolást arról, hogy a pályázó a jogszabályban előírt kötelespéldány-benyújtási kötelezettségét a tárgyévben és a megelőző két naptári évben az OSZK-val szemben teljesítette.
- Javasoljuk, hogy a miniszter kezdeményezzen jogszabály-módosítást annak érdekében, hogy a könyvtári szolgáltatások többféle biztosítási módja közüli választás önkormányzati rendeleti formában legyen szabályozva. Ha az önkormányzat a helyi közművelődés biztosításán belül a könyvtári ellátás formáját így szabályozza, akkor feladatellátással érintett kisebbségi önkormányzat — a Nektv. 28. § (1) bekezdése alapján — érdemi joghoz, egyetértési joghoz jutna.
- Javasoljuk, hogy az ágazatért felelős miniszter a kisebbségi feladatot is ellátó kulturális intézményekkel, ezen belül könyvtárakkal kapcsolatos egyetértési/véleményezési jogok gyakorlásának eljárására tegyen megfelelő javaslatot.

(A Nektv. 49/D., a 49/A., a 47/A. §-ok, amint azt az előzőekben részleteztük, a gyakorlatban nem alkalmazhatók.)

- A jogbiztonság érdekében javasoljuk, hogy a miniszter foglaljon állást abban a kérdésben, hogy a nemzetiségi feladat végzése és a megyei ellátás szervezése pontosan mit jelent, és erről tájékoztassa az érintett szerveket. Ennek legmegfelelőbb formája lehetne egy konferencia megszervezése, vagy miniszteri tájékoztató közzététele.

- Javasoljuk az ágazatért felelős miniszternek, hogy vizsgálja meg az egyes könyvtárak határon átnyúló együttműködésének tapasztalatait, s a jó példák elterjesztésére tegye meg a szükséges lépéseket.

- Javasoljuk az ágazatért felelős miniszternek, hogy a Könyvtári Intézet módszertani segítségével rendelje el a nemzetiségi könyvellátás gyakorlatának szakfelügyelői célellenőrzését elsősorban a megyei és városi feladatokat is ellátó megyei, másodsorban az egyéb megyei, harmadsorban a nemzetiségi/kisebbségi lakosság által sűrűn lakott területek városai vonatkozásában.

- A nemzetiségi állományok gyorsabb frissülése érdekében javasoljuk, hogy az ágazatért felelős miniszter kezdeményezze az érdekeltségnövelő támogatásra vonatkozó szabályok olyan tartalmú módosítását, amely kiemelt előnyt biztosítana a nemzetiségi dokumentum-beszerzés esetére, illetve jelentősen növelje meg a nemzetiségi könyvgyarapításra elkülönített minisztériumi keretösszeget.

- Javasoljuk, hogy az ágazatért felelős miniszter — jogszabály-módosítás kezdeményezése útján — a nyilvános könyvtárak adatközlési kötelezettségét egészítse ki a nemzetiségi dokumentumállományok nyelvi bontására és a letéti elhelyezésére vonatkozó adatokkal is.

- Javasoljuk, hogy a miniszter fontolja meg olyan pályázati keretösszeg biztosítását, amely elsődlegesen megyei könyvtárak összehangolt, rendszerszerű, monitorozást vállaló kisebbségi kulturális programsorozatának a megvalósítását, illetve a megyei könyvtárak nemzetiségi referenseinek nyelvi továbbképzését szolgálná.

- Javasoljuk, hogy a miniszter fontolja meg olyan országos kampány indítását, amely az olvasást, a könyvtárhasználatot propagálná.

- Megfontolásra ajánljuk, hogy a miniszter hirdesse meg az „Olvasás Évét”, amelynek egyik eleme a közkönyvtárak kölcsönzési szolgáltatásának az egyévi ingyenessége lehetne. A könyvtárak az előző évi beiratkozási díjakból származó bevételük alapján kaphatnának minisztériumi támogatást, illetve, ha a beiratkozott, aktív használók száma bizonyos mértéket meghaladna, további kompenzációt.

- Javasoljuk, hogy az OIK a nemzetiségi ajánlólistáinak szerkezetét változtassa meg: elsősorban a nyelvtanulást segítő dokumentumokat (nyelvkönyveket, szótárakat, komplett nyelvtanítási anyagokat, nyelvi szinthez igazodó tanolvasmányokat) kínáljon, emelje meg a kétnyelvű és a kisterjedelmű olvasmányok számarányát, javítsa a hangzó anyagok és a gyermekkönyvek arányát.

- Egy olyan, „esélyegyenlőség és cigány gyerekek” témakörben mozgó továbbképzés megvalósítását szorgalmazzuk, amelynek sikerességét — az ehhez hasonló más, a KI honlapján olvasható képzéstől eltérően, ami, úgy tudjuk, kevés embert mozgatott meg — a könyvtáros szakma számára több, egyidejű ösztönzővel (pl. költségmentesség és ösztöndíj, amit az OKM biztosítana) kellene előmozdítani.

- Javasoljuk valamennyi megyei könyvtár számára, hogy az intézmény honlapján tegyenek közzé minél több nemzetiségi és cigány tematikájú történeti, néprajzi, statisztikai elemzést, bibliográfiát, könyvajánlót, recenziót, illetve – a szerzői jogi rendelkezések alapján szabadon letölthető – népzenét.

- Javasoljuk, pályázati úton elérhető monitorozott plusztámogatás legyen elérhető ahhoz is, hogy a leghátrányosabb kistérségekben működő közkönyvtárak kölcsönzési szolgáltatása ingyenes lehessen. A könyvtárbuszos szolgáltatás, ha az iskolákkal való kapcsolatát, a hátrányos helyzetű gyerekek ellátását igazolni tudja, ezen túl is kaphasson utólagos pályázati plusztámogatást.

- Javasoljuk, hogy a cigány dokumentumok (írott, hang, kép) vásárlására rendelkezésre álló központi keretösszeget a miniszter emelje meg, a megyei könyvtárakkal egyeztetve differenciáltan ossza el.

- Az OIK a cigány dokumentumok közvetlen beszerzési gyakorlatát ne tartsa fenn, továbbá — a valóban szűk cigány nyelvű írásos dokumentumkínálatra is tekintettel — a létrehozandó ajánlati listát autentikus cigány anyanyelvű népzenei és egyéb hangzó, illetve képanyagokkal bővítse.

12. Mellékletek

1. számú melléklet
Általános Iskola és Könyvtár, Geszt

A geszti könyvtár az általános iskola épületében, a régi, szép, bár teljes felújítást igénylő[223] Tisza-kastélyban működik. Nem önálló intézmény.

Kis, rendezett könyvtár, helyben olvasásra is alkalmas helyiséggel és felszereléssel, két számítógéppel, internet-elérési lehetőséggel.

7200 db könyvük van, ebből jóindulattal kétpolcnyi a cigány, pontosabban a cigányokra vonatkozó magyar nyelvű anyag: történeti dokumentumgyűjtemény, néprajzi, szociológiai tanulmány.

A könyvtáros elmondása szerint a nemzetiségi könyvekre „eseti” az igény. Változás talán attól várható, hogy a lovári nyelvet két éve el kezdték tanítani az iskolában, az óvodában pedig 2009-ben bevezették a cigány kisebbségi nevelést.

[223] Ott jártunk előtt pl., nyomait még láttuk, hatalmas mennyezetdarab szakadt le a folyosói részen, láthatóvá vált a padlástér.

Beiratkozott látogatók száma 176, ami a település nagyságát figyelembe véve jó arány. A könyvtáros becslése szerint ebből kb. 100 a cigány származású. Árnyaltabb megítélést enged annak ismerete, hogy valamennyi tanuló beiratkozott (beíratott?) olvasó, s a diákok nagyobb hányada cigány. A látogatók 2/3 része gyermek.

Kisebbségi önkormányzattal, civilekkel, kisebbségi írókkal művészekkel — bár az utóbbiakkal „régebben" volt — elő kapcsolata a könyvtárnak nincs, közös programot (Ki mit tud?, ill. egy-egy színjátszó előadás évente) csak az iskolával tart.

A látogatói elégedettség-vizsgálat nem volt, ahogy fenntartói és szakfelügyeleti ellenőrzés sem.

A könyvtárosnak cigány nyelvismerete nincs, nemzetiségi könyvtári ellátással kapcsolatos konferencián nem vett részt.

Baj Község Nyilvános Könyvtára

A könyvtár a Tatai Többcélú Kistérségi Társulásban szolgáltatást fogadó hely. Szolgáltató könyvtára a tatai Móricz Zsigmond Városi Könyvtár. A könyvtár szervezetileg nem önálló, iskolával összevontan működik. Kisebbségi kulturális intézménynek nem minősül, az intézmény fenntartója *„nem biztosít semmilyen külön jogot"* a kisebbségi önkormányzatnak.

A könyvtárban egy felsőfokú végzettségű könyvtáros dolgozik, aki kisebbségi nyelvet nem beszél, nyelvi továbbképzésen, nemzetiségi könyvtári konferencián nem vett részt.

Az ügyfélforgalomról, a látogatottságról, a látogatók korosztályi, illetve kisebbségi összetételéről, az olvasói szokásokról statisztikai, tudományos igényű elemzés nem készült, és ezekre — bár kértük — becsült adatokat sem kaptunk. Fenntartói ellenőrzés nem volt, ahogy szakfelügyelői sem.

A könyvtár leltári állományában 12387 db dokumentum van, ebből nemzetiségi dokumentum 180 db. Ennek kb. 60%-át szerezték be az utóbbi 5-10 évben. A nemzetiségi állomány évi gyarapodásának mértéke tehát 7-8, legfeljebb 15 darab. A kisebbségi dokumentumok 60%-a szépirodalom, a szakkönyvek aránya 35%, ezen belül a szótáraké 5%.

Meglepő, de mint utóbb más példákból is láthatjuk ez az általános, a csekély leltári és az apró nemzetiségi állomány ellenére sem hívja fel a könyvtáros a könyvtárhasználók figyelmét az ODR szolgáltatásai igénybevételének lehetőségeire.

Kisebbségi kulturális programokat nem szerveztek, kisebbségi önkormányzattal, kisebbségi civilszervezettel, vagy kisebbségi írókkal, művészekkel kapcsolatuk nincs.

Községi Könyvtár, Környe

Az adatközés szerint az intézmény nem nyilvános könyvtár, nyilvánosan elérhető alapító okirata, szervezeti és működési szabályzata, küldetésnyilatkozata, nyilvános használati szabályzata nincs, szervezetileg a művelődési házzal összevontan működik.

Az elsődlegesen ellátott feladatai alapján a könyvtár kisebbségi kulturális intézménynek nem számít, a feladatellátással érintett kisebbségi önkormányzatnak a fenntartó *„nem biztosít külön jogokat”*.

A könyvtáros munkaköre betöltéséhez megfelelő szakmai végzettséggel rendelkezik, de a nemzetiségi gyűjteménnyel adekvát nyelvet nem beszéli, nyelvi továbbképzésen nem vett részt.
Az ügyfélforgalomról, a látogatottságról, a látogatók korosztályi, illetve a látogatók kisebbségi összetételéről, továbbá az olvasói szokásokról felmérés nem készült, és ezekre becsült adatokat sem kaptunk.

A dokumentumok 8%-a százaléka köthető a kisebbségi anyanyelvű irodalommal való ellátás feladatához, mind szabadpolcon található. 5-10 éven belüli állománygyarapításról adatot nem kaptunk, ahogy a szépirodalom/szakkönyv, felnőtt/gyermekkönyv viszonylatról sem.

Az állománybeszerzésről csak ennyi információhoz jutottunk: *„Kisebbségi irodalmat a megyei könyvtártól kapunk.”*

A könyvtárhasználók figyelmét az ODR szolgáltatásaira nem hívják fel.

Munkakapcsolatot a könyvtár oktatási intézményekkel, illetve a Cukorbetegek Klubjával alakított ki.

Kisebbségi kulturális programokat az utóbbi egy évben nem szervezett a könyvtár.

Leányvár Községi Könyvtár

A könyvtár szervezetileg nem önálló, a művelődési házzal összevontan működik.

Kisebbségi kulturális intézménynek nem minősül, a fenntartó *„nem biztosít külön jogokat”* a kisebbségi önkormányzatnak. Jellemző, hogy Leányvár Község honlapján néhány alapinformációval a könyvtárat bemutatják, de nem térnek ki kisebbségi jellegre, kisebbségi gyűjteményre.

A felsőfokú végzettségű könyvtáros kisebbségi nyelvet nem beszél, nyelvi továbbképzésen, kisebbségi szakmai konferencián nem vett részt.

Az ügyfélforgalomról, a látogatottságról, a látogatók korosztályi, illetve kisebbségi összetételéről, az olvasói szokásokról felmérés nem készült. De ezekről becsült adatokat sem kaptunk. A könyvtári szakfelügyelet folytatott vizsgálatot az intézmény működésével kapcsolatban, s *„mindent rendben”* talált.

Az összes leltári állomány 7178 db., ebből nemzetiségi dokumentum 334 db. A kisebbségi gyűjtemény 10%-át szerezték be az utóbbi 5-10 évben. Megállapítható tehát, hogy a teljes könyvállomány 4,65 %-a nemzetiségi dokumentum, aminek a javarésze régi; az évi gyarapodás mértéke 3-4, de legfeljebb 6-7 darab lehet. (Beszédes, hogy a könyvtáros a nemzetiségi könyvállomány arányát 7-8%-ra tette.) A nemzetiségi dokumentumok 70%-a szépirodalom, 30%-a szakirodalom. 70%-os a nemzetiségi gyerekirodalom aránya, ami viszont a teljes gyermekirodalmához viszonyítva 20% körül mozog.

Helyes, hogy az ODR szolgáltatásai igénybevételének lehetőségeire a könyvtáros tájékoztatja az olvasókat, s volt is nyilvántartott ODR szolgáltatás.

Közös kulturális programot a piliscsévi Kálmánfi Béla Művelődési Ház és Könyvtárral tartott a könyvtár, (ennek tényén kívül mást nem tudtunk meg: feltételezhető, hogy nemzetiségi szavalóversenyek szervezéséről lehet szó), civilszervezetekkel, kisebbségi önkormányzattal, kisebbségi művészekkel való kapcsolatról nem számoltak be.

Kálmánfi Béla Művelődési Ház és Könyvtár, Piliscsév

A könyvtár szervezetileg nem önálló, a művelődési házzal összevontan működik.

Nem minősül kisebbségi kulturális intézménynek, az érintett kisebbségi önkormányzatnak a fenntartó a könyvtár működésével kapcsolatban *„külön jogokat nem biztosít”*, bár a könyvtár általános helyzetével kapcsolatos vitába a fenntartó bevonta a kisebbségi önkormányzatot. (Feltételezzük, hogy ez annyit jelent, hogy a kisebbségi önkormányzat elnöke a helyi önkormányzat nyilvános képviselő-testületi ülésén jelen volt.) Jellemző mindenesetre, hogy Piliscsév Község honlapja a művelődési ház történeténél csak a könyvtár ki- és átalakításáról számol be, ill. onnan a 2008. évi könyvtári program letölthető, de a könyvtár kisebbségi állományáról, kisebbségi szolgáltatásairól információt nem kapunk.

A felsőfokú végzettséggel nem rendelkező könyvtáros nem beszél kisebbségi nyelvet, bár szlovák nyelvtanfolyamon 2005-ben részt vett. A szlovák könyvellátáshoz kapcsolódó szakmai programon a könyvtáros részt vett: a megyei könyvtár szervezett tapasztalatcserét célzó látogatáson járt Léván, Komárnóban, Nyitrán. (Ennek idejét nem ismerjük.)

A látogatók kisebbségi összetételéről nem készült felmérés. Az ügyfélforgalomról, a látogatottságról, a látogatók korosztályi összetételéről 2008-ban készült ugyan beszámoló, de ezek tanulságait nem osztotta meg velünk a könyvtáros. Ugyanezt tudjuk elmondani a könyvtári szakfelügyelet 2008-as vizsgálatával kapcsolatban is.

Összes leltári állomány: 10853 db., amiből a nemzetiségi dokumentumok száma 1900 db: 17%. A kisebbségi gyűjtemény kb. 10 %-át szerezték be az utóbbi 5-10 évben, ami évi 1-2, legfeljebb 3 darabos gyarapodást jelent. A kisebbségi dokumentumok 60%-a szépirodalom, 40%-a szakkönyv, s a szakkönyveken belül a szótárak aránya pedig 2%. A felnőtt és a gyermekkönyvek vonatkozásában hasonló az arány.

A szlovák nyelvű könyveket általában MNEKK pályázati összegekből, ill. a helyi szlovák önkormányzat támogatásával Szlovákiából szerzik be. (Beszámolt a könyvtár fenntartói, érdekeltségnövelő és uniós pályázati (KÜM) pénzről is, ezek teljes összege: 465 ezer Ft volt 2009-ben, de a szövegből nem derült ki, hogy ez az összeg is nemzetiségi célokat szolgál-e.)

A kapott tájékoztatás szerint *„Rendszeresen használjuk az ODR-t”*, ugyanakkor az utóbbi fél év vonatkozásában nyilvántartott ODR szolgáltatásról mégsem számolt be a könyvtár. Tudnak erről a lehetőségről tehát, de használata nem túl gyakori, rendszeresnek semmiképpen sem tekinthető.

A könyvtár nemzetiségi szavalóversenyek szervezésében vett részt, s ennek során oktatási és közművelődési intézményekkel épített ki szakmai kapcsolatokat. A Piliscsévért

Közalapítvány 2008-ban támogatta is a könyvtár nemzetiségi rendezvényeit 80 ezer Ft-tal. Kisebbségi kulturális programokat kisebbségi önkormányzattal, kisebbségi civilszervezettel az utóbbi egy évben nem szerveztek, kisebbségi írókkal-költőkkel író-olvasó találkozót azonban többet is. (Vendégeik voltak: Fuhl Imre, Kormos István, Gregor Papucek).

Vörösmárvány Művelődési Ház és Könyvtár, Tardos

A könyvtár a Tatai Többcélú Kistérségi Társulásban szolgáltatást fogadó hely, szolgáltató könyvtár a tatai Móricz Zsigmond Városi Könyvtár. A könyvtár szervezetileg nem önálló, a művelődési házzal összevontan működik.

Az intézmény kisebbségi kulturális intézménynek nem számít, a fenntartó az ellátott kisebbségi feladatra tekintettel az érintett kisebbségi önkormányzatnak a könyvbeszerzésben szakmai véleménynyilvánítási jogot biztosít. Meglepő ezután, hogy a könyvtár általános helyzetével kapcsolatos vitába a fenntartó nem vonta be a kisebbségi önkormányzatot. Az intézmény kisebbségi könyvtári ellátásban vállalt kötelezettsége egyértelműen kitűnik az alapirataiból.

A könyvtáros kisebbségi nyelvet nem beszél, nyelvi továbbképzésen nem vett részt.

Az ügyfélforgalomról, a látogatottságról, a látogatók korosztályi, kisebbségi összetételéről, továbbá az olvasói szokásokról statisztikai, tudományos igényű elemzés, hivatalos beszámoló nem készült, ezekről, bár kértük, becsült adatokat sem kaptunk.

Összes leltári állomány 14225 db, ebből nemzetiségi dokumentum 800 db, vagyis 5,6%. A kisebbségi gyűjtemény 10% százaléka tekinthető „frissnek”, vagyis az évi gyarapodás mértéke: 8-10 darab lehet, azzal a megszorítással, hogy amióta kistérségi ellátás működik, több dokumentumhoz jut hozzá a könyvtár. A kisebbségi dokumentumok 80%-a szépirodalom, 20%-a szakkönyv. A felnőtt és gyermekirodalom aránya: 60:40. A nemzetiségi irodalom 100%-a szabadpolcon van.

A könyvtárhasználók figyelmét az ODR szolgáltatásai igénybevételének lehetőségére nem hívják fel, így aztán ilyen szolgáltatásra az utóbbi fél évben nem is került sor.

Az elmúlt 5 évben szakmai kapcsolatot az Országos Széchenyi Könyvtárral, az Országos Idegennyelvű Könyvtárral, kisebbségi gyűjteménnyel is rendelkező más könyvtárral, más közgyűjteménnyel nem alakítottak ki. Élő munkakapcsolata a könyvtárnak a helyi óvodával és iskolával van, kisebbségi önkormányzattal, civilszervezettel, kisebbségi írókkal-költőkkel nincs.

Tarjáni Általános Művelődési Központ Könyvtára, Bildungszentrum, Tarján

A könyvtár a Tatabányai Többcélú Kistérségi Társulásban szolgáltatást fogadó hely, szolgáltató könyvtár: KEMÖ József Attila Megyei Könyvtár, Tatabánya.

A könyvtár a kapott tájékoztatás szerint nem nyilvános könyvtár, szervezetileg a helyi ÁMK egyik intézményegysége. Nyilvánosan elérhető alapító okirata, szervezeti és működési szabályzata, küldetésnyilatkozata, nyilvános használati szabályzata nincs, de elkészülésük folyamatban van. Az elsődlegesen ellátott feladatai alapján nem számít kisebbségi kulturális

intézménynek. A község honlapján a könyvtárról csak néhány alapinformáció (elérhetőség, nyitva tartás) található meg, a kisebbségi gyűjteményről és szolgáltatásról nem esik szó.

A nem felsőfokú végzettségű, kisebbségi nyelvet nem beszélő könyvtárosnak részegység-vezetői megbízatása van.

Összes leltári állomány 8551 db, ennek „kb. 20%-a" köthető a kisebbségi anyanyelvű irodalommal való ellátás feladatához. (Mivel a nemzetiségi dokumentumok száma 746, ezért ez az arány valójában 8,7%.) A kisebbségi gyűjtemény fele frissnek számít, ami azt jelenti, hogy évi 2-6 darab új könyvet kapnak, amibe a külföldről kapott adomány is beleszámít. A nemzetiségi állomány megoszlásáról értelmezhető információt nem kaptunk.

A könyvtár a könyvtárhasználók figyelmét az ODR szolgáltatásai igénybevételének lehetőségére nem hívja fel, könyvtárközi kölcsönzésre nem került sor.

Munkakapcsolatot két civilszervezettel, a Baráti Körrel és a Nyugdíjas Klubbal alakított ki a könyvtár. Az utóbbi egy évben kisebbségi kulturális programok szervezésére nem került sor.

Tát Nagyközség Önkormányzat Kultúrház és Könyvtár

A könyvtár szervezetileg nem önálló, kultúrházzal összevontan működik. Kisebbségi kulturális intézménynek nem számít, a fenntartó a kisebbségi önkormányzatnak a könyvtár működésével kapcsolatos döntéshozatal során *„nem biztosít külön jogokat"*. Tát Nagyközség honlapján néhány alapinformáció található a könyvtárról (nyitva tartás, elérhetőség), a kisebbségi gyűjteményről nem esik szó.

A könyvtárban ketten dolgoznak: a vezető felsőfokú végzettségű, egyéb szakmai munkakörben, és egy felsőfokú végzettséggel nem rendelkező személy, szakmai munkakörben. A könyvtáros kisebbségi nyelvet nem beszél, nyelvi továbbképzésen nem vett részt.

Ügyfélforgalomról, látogatottságról, a látogatók korosztályi, kisebbségi összetételéről, olvasói szokásokról statisztikai, tudományos igényű elemzés, hivatalos beszámoló nem készült, de ezekről becsült adatokat sem kaptunk.

Összes leltári állomány 15737 db, ebből nemzetiségi dokumentum: 288 db. (1,83%). A kisebbségi dokumentumok 2%-a számít „frissnek", vagyis az utóbbi 5-10 évben összesen 5 könyvet szereztek be, pontosabban kaptak ajándékba. A felnőtt-gyermek könyvek aránya 30:70. A könyvtáros ugyanakkor a könyvtárhasználók figyelmét felhívja az Országos Dokumentum-ellátási Rendszer szolgáltatásai igénybevételének lehetőségére, nyilvántartott ODR szolgáltatásra sor is került az utóbbi fél évben.

Szakmai kapcsolatról, munkakapcsolatról, kisebbségi kulturális programokról nem kaptunk információt.

Községi Könyvtár Várgesztes

A könyvtár szervezetileg nem önálló, összevontan működik a faluházzal. Elsődlegesen ellátott feladatai alapján kisebbségi kulturális intézménynek nem számít. A fenntartatója nem biztosít külön jogokat az érintett kisebbségi önkormányzatnak.

A könyvtárban egy művelődésszervező dolgozik, aki kisebbségi származású, a kisebbségi nyelvet beszéli. Az ügyfélforgalomról, a látogatottságról, a látogatók korosztályi összetételéről (30% 14 év alatti, 70% 14-65 év közötti) készült felmérés 2008-ban, kisebbségi összetételről nem. A könyvtáros becsült adata szerint a látogatók kb. fele lehet német származású. A forgalomra jellemző azonban, hogy van olyan hét, hogy a könyvtárat senki sem látogatja: az internet-elérhetőség az intézmény látogatottságát jelentősen visszavetette.

4516 darabos a könyvtár dokumentumállománya, ennek 10% százaléka, vagyis kb. 450 dokumentum köthető a kisebbségi anyanyelvű irodalommal való ellátás feladatához. A kisebbségi gyűjtemény 10% százalékát, 4-5 könyvet szereztek be az utóbbi 3-4 évben. (Korábban a könyvtár nem üzemelt.) Az éves gyarapodás mértéke átlagosan egy könyv.

A kisebbségi dokumentumok 90%-a szépirodalom, 10%-a szakirodalom. A szakkönyvek fele szótár és nyelvkönyv.

A könyvtár a könyvtárhasználók figyelmét az Országos Dokumentum-ellátási Rendszer szolgáltatásaira szóban felhívja, de nyilvántartott ODR szolgáltatásra az utóbbi fél évben nem került sor.

Szakmai kapcsolatról, munkakapcsolatról, kisebbségi kulturális programokról nem kaptunk információt.

Vértesszőlősi Községi Könyvtár

A könyvtár a Tatabányai Többcélú Kistérségi Társulásban szolgáltatást fogadó hely, szolgáltató könyvtár: KEMÖ József Attila Megyei Könyvtár, Tatabánya.

A könyvtár szervezetileg nem önálló, ÁMK részeként működik. Az elsődlegesen ellátott feladatai alapján Kisebbségi kulturális intézménynek nem számít. A kisebbségi önkormányzatnak az intézmény fenntartatója véleményezési/egyetértési jogokat nem biztosít.

A könyvtáros felsőfokú végzettségű, aki kisebbségi nyelvet nem beszél, nyelvi továbbképzésen nem vett részt.

Az ügyfélforgalomról, a látogatottságról, a látogatók korosztályi összetételéről készült statisztika, de mindössze annyit tudtunk meg, hogy *„A könyvtárba beiratkozók száma csökkent, de a beiratkozottak intenzívebben használják a könyvtárat. Az internet-hozzáférés, a könyvtárközi kölcsönzés népszerű.”* A látogatók kisebbségi összetételéről azonban becsült adatokat sem kaptunk.

A könyvtár az alapiratokkal rendelkezik, de ezekben *„a kisebbségi könyvtári ellátás kötelezettsége nem hangsúlyos”*.
Összes leltári állomány: 8129 db, ebből mindössze 81 darab (kb. 0,01%) köthető a kisebbségi anyanyelvű irodalommal való ellátás feladatához. A gyűjtemény frissességét firtató kérdésünkre választ nem kaptunk. A 81 könyv 80%-a szépirodalom, 20%-a szakkönyv, ennek fele szótár. A felnőtt és a gyermekkönyvek vonatkozásában: 30%: 70%.

A könyvtárközi kölcsönzés ugyan „népszerű”, de ennek ellentmondani látszik az, hogy nyilvántartott ODR szolgáltatás az utóbbi fél évben nem volt.

Kisebbségi kulturális programokat az utóbbi egy évben nem szerveztek.

Méhkeréki Kétnyelvű Általános Iskola és Könyvtár

A Méhkeréki Kétnyelvű Általános Iskola és Könyvtár fenntartója Méhkerék Község Önkormányzata. A községi könyvtárat összevonták a helyi román oktatási intézménnyel, de önálló épületben található. A könyvtár kisebbségi intézmény, ez szerepel az alapító okiratban is.

Egy főállású, könyvtáros végzettségű munkatárs látja el a könyvtárosi feladatokat. Vezetői megbízása nincs. A könyvtáros román nemzetiségű, illetve anyanyelvű.

A könyvtár részben önállóan gazdálkodik. A könyvtárban nincs beiratkozási díj, saját bevétele az internet használatáért kért díjból áll.

A könyvtár egész évben nyitva tart hétköznap 9–17 között, szombaton 14 és 17 között. A lakosság számára ez a nyitva tartás megfelelő.

A könyvtár tevékenységét jellemző néhány adat:

Év	Állomány	Gyarapodás	Olvasók	Kölcsönzések	ODR küldés	ODR kérés
1999	10 662	341	680	8 067	n.a.	10
2000	10 855	291	620	8 282	2	8
2001	11 136	421	520	7 499	0	5
2002	11 165	209	499	7 270	n.a.	n.a.
2003	10 074	373	486	7 114	n.a.	n.a.
2004	10 351	277	491	6 531	0	18
2005	10 588	237	468	6 856	4	15
2006	10 911	323	456	5 661	0	18
2007	10 542	189	466	5 696	0	14

A kapott tájékoztatás szerint a könyvtárban jelenleg 11115 könyvtári egység található, ebből 10533 a könyv. A könyvgyűjteményen belül mindössze 1.870 kötet a román nyelvű, miközben román többségű településről van szó.

Gyűjteményi körök: szépirodalom, szakirodalom pl. „mezőgazdaság”. Az olvasók igényeit próbálják kielégíteni, folyamatosan gyarapítják az állományt, még Harry Potter könyvük is van románul.

A román anyag 50-50%-ban tartalmaz szép- és szakirodalmat, felnőtt- és gyermekkönyvet.

Az elmúlt években 300 és 500 ezer forint között volt az az összeg, amit az állomány gyarapítására fordíthattak, beleértve a CD gyűjteményt is. Adományba is kapnak könyveket, de ezek egy része elavult, nem alkalmas arra, hogy állományba vegyék. (Pl. egy anyaországi településtől 300 könyvet kaptak, amelyek még a szocialista Romániáról szólnak.) A

könyvtárba jár román nyelvű hetilap. Az egyéb folyóiratokra szánt keret azonban csökkent az elmúlt években. Fontos, hogy az utóbbi években a román állományt nem gyarapították.

A katalógus hagyományos (cédulás) szerző és cím szerinti. Nem alkalmaznak integrált könyvtári rendszert. ODR szolgáltatás többé-kevésbé rendszeresen előfordul, ezek között vannak nemzetiségi könyvek is. Az állomány 90 %-a szabadpolcon található. A fenntartó évente tárgyalja a könyvtár helyzetét, de nem jellemző, hogy érdemi vita lenne, tudomásul veszik a beszámolót.

Munkakapcsolatban vannak az iskola pedagógusaival. A könyvtárban szervezik a szépkiejtés versenyt, az anyanyelv hete rendezvényeket. Két éve itt volt a helyi mesemondó verseny.

Az utóbbi években csökkent az olvasás iránti igény a településen. A beiratkozott olvasók száma jelenleg 605 fő, ebből a legnagyobb hányadot a tanulók adják. 2009-ben a kölcsönzések száma 4085 volt. Az 1999-es adatokhoz képest a könyvállomány nagysága tulajdonképpen nem változott, miközben a beiratkozott olvasók számaránya 11%-kal, a kölcsönzések aránya 50%-kal esett vissza.

A könyvtár vezetője ezt azzal magyarázza, hogy a helyi iskola tanulóinak száma csökkent, illetve a gazdasági válság a felnőttek olvasói igényeire is hatással van.

2. számú melléklet

Tata Város Önkormányzat Móricz Zsigmond Városi Könyvtár

A könyvtár a Tatai Többcélú Kistérségi Társulás szolgáltató könyvtára, kisebbségi kulturális intézménynek nem számít. A fenntartó a kisebbségi önkormányzatnak az intézmény működésével kapcsolatban külön jogokat nem biztosít. Van nyilvánosan elérhető alapító okirata, szervezeti és működési szabályzata, küldetésnyilatkozata, nyilvános használati szabályzata, de ezekből a kisebbségi könyvtári ellátás kötelezettsége nem tűnik ki. (A könyvtár honlapján az SZMSZ nem érhető el.) Gyűjtőkörként sem jelölte meg a könyvtár a kisebbségi anyanyelvű irodalmat. A kisebbségi könyvtári ellátással kapcsolatban a könyvtár honlapján semmilyen információ nem található.

14 alkalmazott közül a 12 szakmai munkakörben dolgozó munkatárs mindegyike felsőfokú végzettséggel rendelkezik. A könyvár kisebbségi gyűjteményét nem kisebbségi származású-identitású könyvtáros gondozza, a kisebbségi nyelvet nem is beszéli, nyelvi továbbképzésen nem vett részt. (A hétévenkénti kötelező szakmai képzésen igen.) Szakmai konferencián nem értékelték a könyvtár kisebbségi feladatai ellátásának minőségét.

A látogatók kisebbségi összetételéről, bár kértük, becsült adatokat sem tudtunk meg.

A könyvtár teljes állománya a 2008-as év végi statisztikai adatok szerint 220.686 db, de teljes körű revízió, tervezett állományapasztás van folyamatban. A nemzetiségi feladat ellátását biztosító állományt nem tartják külön nyilván, csak annyit lehet róla tudni, hogy német nyelvűek. Bázisadat nélkül egyértelműen ellentmondásnak kell tekinteni azt, hogy a kisebbségi állomány belső megoszlásáról viszont kaptunk információkat: a kisebbségi

dokumentumok között 80%-os arányt képvisel a szépirodalom, 20%-ot a szakkönyv. A felnőtt és a gyermekkönyvek viszonya: 90:10.[224]

A nemzetiségi állomány gyarapodása „évente 6-8 cím”.

A könyvforgalmi adatokra vonatkozó egyértelmű kérdésünkre konkrét választ nem kaptunk, mindössze annyit tudtunk meg, hogy a kistérségben lévő nemzetiségi könyvtárakban elsősorban a szlovák szépirodalmi könyveket, a központi könyvtárban leginkább nyelvgyakorlási célból német nyelvkönyveket keresnek/kölcsönöznek a látogatók.

A könyvtár a könyvtárhasználók figyelmét az ODR lehetőségekről tájékoztatja, s volt is nyilvántartott ilyen szolgáltatás az utóbbi fél évben.

Szakmai kapcsolatot kisebbségi gyűjteménnyel is rendelkező más könyvtárral, más közgyűjteménnyel nem alakítottak ki, kisebbségi kulturális programokat nem szerveztek az utóbbi egy évben.

Tatabánya Városi Könyvtár

A könyvtár szervezetileg nem önálló intézmény, a színházzal összevontan működik. Elsődlegesen ellátott feladatai alapján nem kisebbségi intézmény. Arra kérdésre, hogy *„Ha nem kisebbségi önkormányzat az intézmény fenntartatója, akkor az milyen jogokat biztosít az érintett kisebbségi önkormányzatnak?”* választ nem kaptunk. Van könyvtárhasználati szabályzata, alapító okirata, de ezek az iratok kisebbségi feladatra nem utalnak. (A könyvtár küldetésnyilatkozata, SZMSZ-e még nem érhető el nyilvánosan, a könyvtári szakfelügyelet által lefolytatott vizsgálat azonban *„mindent rendben”* talált.) A kisebbségi könyvtári ellátással kapcsolatban a könyvtár honlapján nem található információ. A könyvtár általános helyzetével kapcsolatos vitába a fenntartó azonban bevonta-e a kisebbségi önkormányzatot. Feltételezzük, tanácskozási joggal.

A 13 könyvtárosnak felsőfokú végzettsége van. A könyvár kisebbségi gyűjteményét nem kisebbségi származású-identitású könyvtáros gondozza, s a kisebbségi nyelvet sem beszéli, nyelvi képzésen sem vett részt.

Az ügyfélforgalomról, a látogatottságról, a látogatók korosztályi, kisebbségi összetételéről, továbbá az olvasói szokásokról statisztikai, tudományos igényű elemzés, hivatalos beszámoló nem készült, de ezekre — bár kértük — becsült adatokat sem bocsátottak a rendelkezésünkre.

A dokumentumok 0,6 százaléka köthető a kisebbségi anyanyelvű irodalommal való ellátás feladatához: a nemzetiségi dokumentumok száma 728 db, összes leltári állomány 120844 db. A kisebbségi dokumentumok 20%-a számít „frissnek”, ami évi 15-30 darabos gyarapodást jelent. A kisebbségi dokumentumok 70%-a szépirodalom, 30%-a szakirodalom, a felnőtt- és a gyermekkönyvek viszonya: 70:30.

Szakmai konferencián nem értékelték a könyvtár kisebbségi feladatai ellátásának minőségét, szakmai kapcsolat az Országos Széchenyi Könyvtárral, az Országos Idegennyelvű Könyvtárral, kisebbségi gyűjteménnyel is rendelkező más könyvtárral, más közgyűjteménnyel

[224]Az 51. számú kérdés: A kisebbségi dokumentumok százalékosan hogyan oszlanak meg? Válasz: a) a szépirodalom és a szakkönyvek (ezen belül, külön is: a szótárak); Szépirodalom: 80% Szakkönyv: 20% b) a felnőtt és a gyermekkönyvek vonatkozásában: Felnőtt: 90%, gyerek 10%

nem alakítottak ki. Egyedül a megyei könyvtár által Komárnóba, Érsekújvárra Nyitrára szervezett munkalátogatáson vettek részt.

Az utóbbi egy évben kisebbségi kulturális programokat — kisebbségi önkormányzattal, kisebbségi civilszervezettel, kisebbségi írókkal, művészekkel együttműködve — nem szerveztek.

Mohácsi Jenő Városi Könyvtár, **Mohács**

A könyvtárat 2009. szeptember 23-án látogattuk meg, de adatokat gyűjtöttünk a honlapjáról is.

2008-tól a Mohács Térségi Általános Művelődési Központ része. 1971-től áll az olvasók rendelkezésére, az egykori zsinagóga helyén. A könyvtárhasználók (kb. 2.800 beiratkozott olvasó) Mohács és vonzáskörzetének lakosságából tevődik össze.

Az állomány kb. 100.000 dokumentumból (könyv, folyóirat, lemez, CD, DVD, CD-ROM, video) áll össze, amely a Textlib integrált könyvtári rendszerben kerül feldolgozásra. Dokumentum-beszerzésre évente mintegy másfélmillió Ft áll rendelkezésre.

A könyvtár, mint nyilvános könyvtár a küldetésnyilatkozata szerint fő feladatai között tartja számon a településen élő hátrányos helyzetűek, illetve a településen élő nemzetiségek (horvát, szerb, német, cigány) könyvtári ellátásáról való gondoskodást. Az intézmény honlapja azonban a Bemutatkozás címszó alatt csak két nemzetiségi könyvállományról beszél: a németről és a horvátról. A korábbi szerb állományrészről pedig megtudtuk, hogy az a mohácsi szerb kisebbségi önkormányzathoz került. Ennek további sorsáról nincs információnk.

Az intézmény külön gyerekkönyvtári részleggel rendelkezik és a gyermek olvasókkal megkülönböztetett módon foglalkozik (Mesekuckó). Az alapszolgáltatások mellett rendszeres kulturális rendezvényekkel, író-olvasó találkozókkal, kiállításokkal várják az érdeklődőket, többször eredményesen szerepeltek a Családbarát Munkahely pályázaton, munkájukat a Pécs-Baranyai Kulturális Szövetség 2006-ban Nívódíjjal ismerte el. A könyvtár a vezető előadása szerint gyűjteményét folyamatosan fejleszti, értékes nemzetiségi, illetve helytörténeti anyagokkal is rendelkezik, biztosítja más könyvtárak állományának és szolgáltatásainak elérését, részt vesz a könyvtárak közötti dokumentum és információ cserében.

Itt is tapasztalhattuk az általános tendenciát, hogy az utóbbi években gyökeresen megváltoztak a könyvtárhasználati szokások: megnőtt a kereslet a gyors információk iránt, az olvasók között nőtt a diákság aránya, ugyanakkor egyre erőteljesebben jelentkezett az igény a szociális funkciókra is (munkanélküliek, idősek, hajléktalanok). Az elmúlt években megszűnt a könyvkölcsönzés dominanciája, ezzel párhuzamosan fokozódott a helyben olvasás, (többségében folyóiratok) a fénymásolás, és a különböző számítógépes szolgáltatások iránti igény. Az otthoni internethasználat rohamos terjedését a könyvtár is érzékeli a korábbi évekhez képest jóval kisebb a „netezni” bejárók száma az intézményben.

A könyvtár a hetvenes évek elejétől délszláv báziskönyvtári feladatokat látott el, Baranyában 22, Somogyban 4, Tolna megyében 1 település könyvtárát segítette, látta el állománnyal. Abban az időben készültek el az irodalomjegyzékek, bibliográfiák, speciális propagandaanyagok, melyek a kis könyvtáraknak komoly mértékben segített az anyanyelvi kultúra ápolásában, hagyományvédelemben. Az igazgató szerint nemzetiségi szempontból a

könyvtár számára a legsikeresebb az 1975 és 1990 közötti időszak volt, amikor egy széles olvasótáborral sikerült megismertetni a nemzetiségek életét. Ehhez persze egy lelkes, horvát nemzetiségű, a nyelvet jól beszélő könyvtárosra volt annak idején szükség, aki olvasótáborokat szervezett, a szakmai fórumokon képviselte a nemzetiségi könyvtári ellátást.

A rendszerváltozást követően megszűnt a báziskönyvtári funkció, elakadtak a dokumentum-beszerzések, a nemzetiségi programok is visszaszorultak. Ami megmaradt, azok a különböző anyanyelvápoló programok (szépkiejtési verseny, *„nagymama mesélj”*). Az általánosan tapasztalható nyelvi asszimiláció azonban az olvasói igények megváltozásában is tükröződik: hiába rendelkezik a könyvtár egy tizennyolc-ezres horvát nyelvű könyvállománnyal, amelyben a szak- és szépirodalom egyaránt megtalálható, ha gyakorlatilag nincs olvasója, hiszen a nemzetiségi családokban felnőtt fiatalok között ma már egyre kevesebben beszélik a horvát nyelvet.

Minden negatív tendencia és költségvetési megszorítás mellett is a könyvtár ma is kész arra, hogy a négy nemzetiség igényeit kielégítse, a könyvek mellett a különböző elektronikus kép- és hanghordozók beszerzésével, nemzetiségi érintettségű adatbázis létrehozásával, olyan kulturális rendezvények szervezésével, amelyek nemcsak az adott nemzetiség, hanem a városban élő többi kisebbség érdeklődését is kivívják. Mivel a könyvtári dolgozók nemzetiségi elkötelezettsége változatlan, az intézmény élő kapcsolatban áll egy széles olvasótáborral, a kisebbségi önkormányzatokkal, a megyei könyvtár munkatársaival, a város közművelődési intézményeinek vezetőivel, ezért már ma is sikerrel képes kezdeményezni, szervezni, lebonyolítani kisebbségi kulturális programokat.

Nagy Károly Városi Könyvtár, Bicske

A Nagy Károly Városi Könyvtár a Bicskei Kistérség legnagyobb közgyűjteménye, nyilvános közművelődési könyvtári funkciót lát el. Célközönsége elsősorban a városi lakosság, de a környező települések, a városban átmenetileg tartózkodók információs, irodalmi és kulturális igényeit is igyekszik kielégíteni. Az elmúlt 10 év statisztikai adatai azt mutatják, hogy a beiratkozott olvasók száma 2006-ban volt a legmagasabb, jelenleg kb. kétezer, valójában ennél jóval többen veszik igénybe (pl. számítógép-használatra) a könyvtári szolgáltatásokat, és akkor nem beszéltünk a számtalan, a könyvtár által szervezett kulturális rendezvény résztvevőjéről. Ebben a forgalomnövekedésben persze az is szerepet játszik, hogy a könyvtár a város központjában, jól megközelíthető helyen, esztétikus környezetben van.

2008-ban sem változott az a trend, hogy legnagyobb számban a 14 év alatti korosztály használja a könyvtárat (746 fő gyermek beiratkozott olvasó). Az óvodás korosztály általában csoportos foglalkozás keretében ismerkedik meg a könyvtárral, majd szüleikkel visszatérve válnak aktív könyvtárhasználókká. A gyerekek részére négy számítógép áll rendelkezésre. Ezeket leginkább internetes játékokra és különböző társasági oldalak nézegetésére használják. A számítógépes játékok mellett többféle hagyományos társasjátékkal lehet játszani. A 6-14 év közötti korosztály még erősen igényli a könyvtáros segítségét az iskolai feladatok, vetélkedők, kiselőadások készítéséhez, és mivel a diákok szívesen beszélgetnek a könyvtárossal, délutánonként külön olvasószolgálatos munkatárs teljesít szolgálatot a gyermek könyvkiválasztó övezetben.

A 2008. évi beszámoló szerint a könyvtári feladatokat az igazgatóval együtt 5 fő könyvtári szakalkalmazott, egy fő részmunkaidős adminisztrátor látta el. A könyvtárosok közül 2 fő főiskolai végzettségű, 3 fő könyvtáros asszisztens.

A könyvtárhasználati szokások fontos jellemzője a látogatások célja. A hivatkozott dolgozat adatai szerint majdnem azonos mértékben jelölték meg az olvasók a személyes érdeklődést (24 %), illetve szórakozást (22 %), mint könyvtár-látogatási célt. A tanulást 19 %-ban igen, és közel (17 %) ilyen arányban választották a munkát is. Megbízásából is igen sokan keresik fel a könyvtárat (16 %).

Ma már a kölcsönzés mellett az Internet használata a legnépszerűbb, de sokan jönnek be azért, hogy filmet kölcsönözzenek, egyszerűen azért, hogy helyben olvassanak valamilyen időszaki kiadványt. Sokan választják a térítéses szolgáltatások közül a szkennelést, a nyomtatást, a fénymásolást, a folyóirat kölcsönzést. Ugyanakkor igen kismértékű az előjegyzés, az irodalomkutatás, a hangoskönyv, illetve a CD-ROM-kölcsönzés. A helyismereti gyűjtemény anyagát a szakdolgozatírók használják.

A könyvtár gyűjtőköre általános jellegű. Gyűjti az egyes tudományágakra vonatkozó átfogó tudományos műveket, ismeretterjesztő műveket, szépirodalmat, ifjúsági irodalmat és gyermekirodalmat. Kiemelten gyűjti a Bicskére és a volt járás területére vonatkozó helyismereti irodalmat, helyi szerzők műveit. Erősen válogatva gyűjti a német anyanyelvű lakosság ellátását szolgáló irodalmat és a cigány kisebbség kultúráját ismertető műveket.

A felnőtt könyvtári állomány 47465 db dokumentumból és 141 db folyóiratból áll. A filmek közül 910 db, a CD ROM-ok közül 399 db. tartozik a felnőtt állományba.[225] A kölcsönözhető állományban klasszikus és kurrens szépirodalmi, ismeretterjesztő és tudományos szakirodalmi művek egyaránt megtalálhatók. Az olvasótermi állományban valamennyi tudományterület összefoglaló munkái, szótárai, lexikonjai, enciklopédiái, kézikönyvei és albumai, valamint szépirodalmi művek is fellehetők. A könyvtár nyitvatartási idejében tilos hazavinni ezeket, ugyanakkor hétvégére számos olvasó kikölcsönzi ezeket a példányokat.

A számítógéppel olvasható CD-ROM-ok között megtalálhatók teljes szövegű adatbázisok, lexikonok, szépirodalmi művek, faktografikus és bibliográfiai adatbázisok, melyek között vannak kölcsönözhetők és csak helyben használhatók is. Itt találhatók még a számítástechnikai folyóiratok CD-mellékletei is. A fogadótérben található öt olvasói gép, lehetőség van szövegszerkesztésre, Internet elérésre és nyomtatásra.

A könyvtár technikai ellátottsága jó. Van telefax, fénymásoló, nyomtató (színes és fekete-fehér), szkenner, projektor, színes televízió, videomagnó, DVD-lejátszó, külső DVD-író, mini audio torony és a számítógépek. Már 2002-ben 8 számítógép működött helyi hálózatba kötve, internet-csatlakozással. 2003-ban egy IHM pályázat keretében 5 db számítógépet tartozékokkal és operációs rendszerrel együtt nyert a könyvtár. 2004 májusától e Magyarország Pontként működik az internet-szolgáltatás. Jelenleg 6 számítógépet használhatnak felnőtt olvasók, melyekről van internetelérés és nyomtatási lehetőség. A könyvtár 2008-as beszámolója szerint 8.373 alkalommal használták a számítógépeket (2007-ben 9.209 alkalommal), és napi átlagban 35 használó veszi igénybe ezt a szolgáltatást.

A látogatás során tapasztaltak nem támasztották alá a könyvtár kisebbségi karakterét, sem a gyűjtőkörét, sem pedig az olvasói igényeket illetően. A 60 ezer kötetből néhány százat tesz ki a német nyelvű (túlnyomórészt a nyolcvanas évekből származó) szépirodalom. A munkatársak elmondása szerint évek óta nincs igény erre az állományra. Ugyanakkor a német nyelvkönyvek használata rendszeres.

[225] Nagy Károly Városi Könyvtár, állomány statisztika, 2008. 12. 31. 170. p.

Miközben a város lakosságának közel 10 %-a roma származású, gyakorlatilag nem áll rendelkezése elegendő számú, mértékadó és friss kiadású roma irodalom. Jelentős erőfeszítést tesznek annak érdekében, hogy a könyvtárban teret adjanak az egyébként csellengő roma gyerekeknek az internethasználat, a gyermekprogramok révén. Ezzel a roma gyerekek társadalmi integrációját és a közművelődési profil egyaránt erősítik legalább napi húsz gyermek körében.

Gr. Bercsényi Zsuzsanna Városi Könyvtár, Budaörs

A könyvtár önálló intézmény, kisebbségi kulturális intézménynek nem számít az elsődlegesen ellátott feladatai alapján. A kisebbségi könyvtári ellátás kötelezettsége az alapító okiratból, a szervezeti és működési szabályzatból, a küldetésnyilatkozatból, a nyilvános használati szabályzatból nem derül ki. A fenntartó nem folytatott a nemzetiségi könyvellátás feladatára is kiterjedő szakmai vizsgálatot az intézmény működésével kapcsolatban az utóbbi öt évben, szakmai konferencián sem értékelték a könyvtár kisebbségi feladatai ellátásának minőségét.

A könyvár német kisebbségi gyűjteményét nem kisebbségi származású-identitású, nem adekvát kisebbségi nyelvet beszélő könyvtáros gondozza. (Egy könyvtárosnak román nyelvvizsgája van.) Nyelvi továbbképzésre nem került sor.

Az igazgató becslése szerint, aki jeles helytörténész, Budaörsön a német kisebbség száma és aránya a többi kisebbséghez képest a legjelentősebb: 500-800 fő, családtagokkal együtt 2 000 fő, a nyelvet beszélők száma értelemszerűen kisebb. A könyvtár teljes állománya 56 ezer könyvtári egység. Ebből majd 1000 kötetes a német anyag, mind megtalálható a szabadpolcon, amihez egy német (és egy szlovák) nyelvű folyóirat társul. A német szépirodalom és a szakkönyvek aránya 60:40, a német felnőtt és a gyermekkönyvek viszonya 20:80.

Igaz, hogy frissnek csak a folyóiratok számítanak, de igény esetén nemcsak a könyvtári csatornákon keresztül lenne gyakorlatilag minden beszerezhető, hanem készen állnának arra is, hogy saját forrásból vegyék meg a szükséges német könyveket. A német anyag példányszámait *„azonnal képesek volnának felfuttatni”*, ám nincs erre vonatkozó kérés.

A német nyelvű gyűjteményből mindössze évi 2-3 alkalommal kölcsönöznek. A kölcsönzői kör: a német szakra járó helyi főiskolások és egyetemisták, akik főleg kötelező olvasmányokat keresnek. Ilyen kölcsönzési mutatók mellett a látogatók kisebbségi összetételének külön vizsgálata, kimutatása valójában értelmezhetetlen és fölösleges. (Az általános ügyfélforgalomról, látogatottságról, látogatók korosztályi összetételéről az éves statisztika, az éves munkaterv, az éves beszámoló jelentés, természetesen, érdemben szól.)

Megállapítható, hogy *„a német nyelvű könyveket — az egyedi eseteket leszámítva — a könyvtárban nem keresik.”* (A kérdőív kitöltésének napján kb. 500-600 kötet volt kikölcsönözve, ezek között német nyelvű kötet nem volt.) A németszakos hallgatók kötelező irodalmát leszámítva, a német nyelvű állomány egésze használaton kívül van. (Az idegen nyelvű könyveket azonban szándékosan nem selejtezik.)

Meg kell említeni, hogy a város szlovák kisebbségi önkormányzata 2003-ban szlovák nyelvű kötetekkel ajándékozta meg könyvtárat, az örmény önkormányzat elnöke pedig a magyar nyelven megjelent, az örmények múltját bemutató kötetekkel gazdagította a könyvtár állományát. (A könyvek számáról, használatáról adatokat nem tudtunk meg.)

A német kisebbségi önkormányzattal a könyvtár kapcsolata jó, közös rendezvényeket szerveztek, szerveznek együtt. A kisebbségi kulturális programok között az igazgató egyet említett, egy kisebbségi íróval író-olvasó találkozót szerveztek meg. (Budaörs lexikon, Kalász Márton.)

Radó Antal Könyvtár és Művelődési Központ, Mór

A könyvtár nem számít kisebbségi, csak kisebbségi feladatot is ellátó kulturális intézménynek – az alapító okiratban is csak ennyi szerepel. Az alapító okirat azonban nem, csak a könyvtárhasználati szabályzat és a küldetésnyilatkozat található meg a könyvtárban kifüggesztve, valamint — a kapott tájékoztatás szerint — a honlapon: (www.lambergkastely.hu). A könyvtár honlapján azonban a küldetésnyilatkozat nem érhető el, „feltöltés alatt áll", más linknél pedig nem olvasható információ a könyvtár nemzetiségi feladatellátásáról, gyűjteményéről.

Az intézmény 2006 január 1-jéig önálló intézményként működött, ekkor vonták össze a helyi művelődési irodával.[226]

A könyvár kisebbségi gyűjteményét német középfokú állami nyelvvizsgával rendelkező, aktív nyelvhasználó könyvtáros gondozza, akinek nyelvi továbbképzését 2010-re betervezték.

A teljes dokumentumállomány kb. 80 ezer, ezen belül a német nyelvű kb. 3000 darab, vagyis a dokumentumok 3,75%-a köthető a kisebbségi anyanyelvű irodalommal való ellátás feladatához, aminek kb. 20%-a számít frissnek. (Főként az ifjúsági területen volt bővülés.) A német gyűjtemény 70%-a szépirodalom, 30%-a szakirodalom, a felnőtt-, gyermekkönyv megoszlás 75:25. Az összes kisebbségi irodalom 70%-a van szabadpolcon.

2008-ban 39699 magyar dokumentum mellett 366 német nyelvű dokumentumot kölcsönöztek ki. Ez átlagosan havi 30 db kisebbségi dokumentumot jelent. A kölcsönzési arány alacsony, a teljes állományra vetítve: 0,496, a kisebbségi állomány esetén ennél is alacsonyabb: 0,122. A különbség 4-szeres.

A könyvtárvezető becslése szerint a ténylegesen használt és nem használt (min. három éve nem kölcsönzött) német dokumentumok aránya a felnőtt állományban 40%-60%, az ifjúsági részlegen 60%-40%.

A német anyag kölcsönzési mutatóin a könyvtárvezető szerint az állomány frissítésével és a nemzetiségi osztályba járó tanulók könyvtárba járásával lehetne javítani. Az igazgató a németül is értő/beszélő felnőttek távolmaradását egy országos jelenség részének tekinti.

A német nyelvű anyagból tényleges igény az igazgató szerint az iskolai kötelező olvasmányokra, klasszikus német irodalomra (Goethe, Schiller, Kleist, Brecht, Thomas Mann, stb.), modern regényekre, szórakoztató irodalomra (pl. Agatha Christie német nyelven), és a könnyen olvasható, megérthető könyvekre egyaránt szükség van. Az ifjúsági részlegen

[226] Az intézmények összevonásával kapcsolatban folytatott vizsgálatunk megállapításait, a feltárt visszásságokat a közművelődési fejezetben ismertetjük.

legfőként a mondókákat, a meséket, a rövidebb történeteket keresik. A szakkönyvek iránti kereslet nagyon csekély, többnyire az útikönyvek iránt érdeklődnek.

Az ügyfélforgalomról, látogatottságról, korosztályi megoszlásról éves statisztika készül, a kisebbségi látogatókról azonban nem.

Az állománygyarapítás forrása a fenntartói, illetve az érdekeltségnövelő támogatás. A könyvárak folyamatos emelkedése mellett a beszerzési keret stagnál, az érdekeltségnövelő támogatás pedig folyamatosan csökken, így egyre kevesebb dokumentumot tud a könyvtár vásárolni. Az elmúlt években néhány dokumentumot ingyenes juttatás, illetve adomány útján kapott az intézmény, ennek száma, aránya nem számottevő.

A könyvtárosok részt vesznek a megyei könyvtár által szervezett konferenciákon, képzéseken, ezeken azonban a könyvtár kisebbségi feladatai ellátásának minőségét nem értékelték.

Intenzív, napi munkakapcsolatban állnak a helyi oktatási intézményekkel és civil szervezetekkel, kölcsönösen részt vesznek egymás rendezvényein, illetve közösen is szervezik azokat. Az utóbbi egy évben kisebbségi önkormányzattal, kisebbségi civilszervezettel is szervezett közös kisebbségi kulturális programokat, ezek: Szent György-heti Vigasságok, Móri Bornapok, Márton-napok.

A könyvtár kisebbségi írókkal, művészekkel is együttműködik, író-olvasó találkozókat szervez, de erről konkrétumot nem tudtunk meg.

Szarvas Város Közoktatási és Közgyűjteményi Intézménye
Vajda Péter Gimnáziuma, Szakközépiskolája és Kollégiuma
Székely Mihály Szakképző Iskolája
Fő téri Általános Iskolája és Óvodája
Nyilvános Könyvtára

A könyvtár szervezetileg nem önálló intézmény, oktatási intézményekkel összevontan működik.

A könyvtár kisebbségi kulturális intézménynek az elsődlegesen ellátott feladatai alapján nem minősül. A kisebbségi önkormányzatnak a könyvtár működésével kapcsolatos esetleges véleményezési/egyetértési jogait firtató kérdésünket meg sem értették. Azt a választ kaptuk, hogy: *„Minden könyvtárhasználó azonos jogokat élvez a könyvtár használatakor.”*

A könyvtárban dolgozók végzettsége az adott munkakör betöltéséhez előírtaknak megfelel. A vezető mellett kilenc érdemi és egy technikai alkalmazottja van a könyvtárnak. A könyvár kisebbségi gyűjteményét kisebbségi származástudattal rendelkező könyvtáros gondozza, de szlovákul nem beszél.

Az ügyfélforgalomról, látogatottságról, a látogatók korosztályi összetételéről és az olvasói szokásokról minden évben elkészítik az éves hivatalos statisztikai jelentést, ill. beszámolókban tájékoztatják a fenntartót is, ennek azonban egyetlen szegmenséről kaptunk konkrét információt írásban: *„A város központjából kikerülve a látogatottság korábbihoz viszonyított visszaesése tapasztalható. Ezt igyekszünk kompenzálni bővülő szolgáltatásainkkal, rendezvények szervezésével. Az elmúlt év szeptembere óta azonban erősödött a kapcsolat a város óvodai, általános iskolai és középiskolai intézményeivel.”*

A helyszíni szóbeli tájékoztatás szerint az 1700 beiratkozott látogatóból a felnőttek-gyerekek aránya 50-50 %. A látogatók kb. 20 %-a kisebbségi származású, vagyis min. 240 fő.

A könyvtárnak nyilvánosan is elérhető alapdokumentumaiból az intézmény kisebbségi jellege „kitűnik". Ezek a dokumentumokat csak az olvasószolgálatnál és az intézményegység-vezetőnél lehet elérni. Megjegyezzük, hogy könyvtár[227], illetve a város[228] honlapján kisebbségi jogi vonatkozású, nemzetiségi állományról és nemzetiségi szolgáltatásról szóló tájékoztató, beleértve a feltehetően a küldetésnyilatkozatból való kiemeléseket is, nem található.

A felnőtt- és a gyermekrészlegen egyaránt 200-200 kisebbségi anyanyelvű könyv található szabadpolcon, a többiről (1800+100) a könyvtár vezetője azt állította, hogy a raktárban vannak. A kapott írásbeli tájékoztatás ettől némiképpen eltér: eszerint összesen 2000 szlovák nyelvű dokumentum van a könyvtárban, ami a teljes állomány 3%-a. Egy szlovák nyelvű folyóiratuk van.

Az éves beszerzések darabszáma csökkent, mivel a vásárlási keret évek óta nem emelkedett, pályázatokkal próbálják a gyarapítás szintjét javítani. (Időnként adománykönyveket is kapnak.) A felnőtt szlovák gyűjteményből frissnek csak a háziasszonyoknak címzett, horgolásról, főzésről szóló könyvek számítanak.

Az olvasók a szlovák szépirodalmat keresik legkevésbé, leginkább a szótárakat. A kereslet hiánya mögött a szlovák iskolák állnak, amelyeknek van saját könyvtáruk, ehhez társul még az is, hogy az idősebb generáció nem olvas szépirodalmat. A kereslet csökkenésében szerepet játszik az is, hogy 2000-ben a könyvtárat elköltöztették a belvárosból, így jelentősen romlott a megközelíthetősége. Személyes benyomásunk az volt, hogy a könyvtár bútorzata annyira elavult, ódon, hogy az olvasók minimális komfort-, és esztétikumigényét sem elégítik ki: ez is közrejátszhat a forgalom csökkenésében.

A könyvtár a könyvtárhasználók figyelmét az ODR szolgáltatások igénybevételének lehetőségeire nem hívja fel.

A könyvtári szakfelügyelet a 2004-es vizsgálat utóvizsgálatát 2009-ben folytatta le. A szakfelügyelő megállapította, hogy a könyvtár szakmai önállósága csökkent ugyan az összevonás után, működési feltételei azonban optimalizálódtak. A könyvtár elhelyezésének frekventáltsága továbbra is kifogásolható. A szakfelügyelő kiemeli a folyamatban lévő két nagy pályázatban való részvételt (TIOP – 1.2.3./08/01, TÁMOP – 3.2.4./08/01), mert a könyvtár további fejlődéséhez jó lehetőségnek tekinti azokat.

A könyvtár szakmai kapcsolatait a következő adatok jellemzik: *„Közösen beadott és nyert pályázatok a BMTK-val, digitalizálási pályázatban való részvétel az OSZK-val, állománygyarapítás, könyvtárközi kölcsönzés az OIK-val."*

Munkakapcsolatait a könyvtár (konkrétumok nélkül) így jellemezte: *„Közös rendezvények az iskolai könyvtárral, iskolákkal, Tessedik Sámuel Múzeummal, civil szervezetekkel."* A kisebbségi önkormányzathoz való jó viszonyát pedig azzal illusztrálta, hogy a TÁMOP pályázathoz — a Szlovák Általános Iskola és a települési cigány kisebbségi önkormányzat mellett — a Szlovák Önkormányzattal is támogatói szerződést kötöttek, illetve velük

[227] http://www.szvki.hu/page9.html
[228] http://www.szarvas.hu/content/view/200/99/

együttműködve szervezték meg a „Nyitott Könyvtár Hetek” rendezvénysorozatot, amelynek keretében a szlovák főkonzul is tartott előadást a könyvtárban a meghívott nagyszámú, zömmel szlovák közönség előtt.

Mogyoróssy János Városi Könyvtár, Gyula

A könyvtár kisebbségi feladatot is ellátó intézmény. Az alapító okirat ezt így fogalmazza meg: *„hatáskörében német és román nemzetiségi könyvtári ellátást biztosít”*. A Küldetésnyilatkozatában ez áll: *„támogatja a nemzetiségi lakosság könyvtári ellátását”*. SZMSZ-e megismétli az alapító okirat idézett mondatát, amihez a gyűjtőkörök felsorolásánál hozzáteszi, gyűjtőköre kiterjed *„erős válogatással az idegen nyelvű szépirodalomra, elsősorban a nyelvtanulás, az idegenforgalom és a városban élő nemzetiségek /német, román/ igényeire tekintettel.”* A kisebbségi önkormányzatnak a fenntartó települési önkormányzat a könyvtár működésével kapcsolatban véleményezési/egyetértési jogokat nem biztosít.

A könyvtárosok identitásáról az igazgató „nem nyilatkozhat”[229], beszámolt ugyanakkor arról, hogy nyelvismerettel több könyvtárosuk is rendelkezik. (Román: 3-4, német: 3) Nyelvi továbbképzésre a Goethe Intézet a német állománnyal foglalkozó könyvtárost saját költségén viszi.

A könyvtár nemcsak kellemes-kényelmes körülményeket biztosít az olvasáshoz, kölcsönzéshez, de a technikai adottságai is kifejezetten jók.

Kisebbségi gyűjteménye jelentős, a teljes állomány 8%-át teszi ki: 9800 dokumentum, ebből német 5 500, a többi román. Két éve még 13 ezer román dokumentumuk volt, Románvárosban ui. működött egy fiókkönyvtár is. A fiók átköltözött a román gimnáziumba, majd a kettős funkciója megszűnt. A gimnázium így jutott 9000 db román könyvhöz. Két helyi román lap és 20 német folyóirat jár a könyvtárnak.

A német állomány 1994-től friss, mert a Goethe Intézettel létrehoztak egy német olvasótermet. Az olvasótermi anyag előbb letéti állományként működött, majd 2008-tól a könyvtár tulajdonába került.

A nemzetiségi könyvállomány megoszlása szépirodalom: 40%, szakkönyvek: 50%, szótárak, kézikönyvek aránya:10 %. Felnőttkönyvek-gyerekkönyvek aránya: 95:5.

Olvasókat/használókat kisebbségi, etnikai hovatartozásukról nem kérdezik, ezért az ilyen jellegű összetételről nincs dokumentálható információjuk Kisebbségi látogatók számarányát az igazgató a teljes látogatói körhöz képest 5 % alá becsülte. Egyúttal fontosnak tartotta elmondani, hogy Gyulán mindössze 750-en vallották magukat románnak, 500-an németnek, ill. azt is, hogy a német, román lakosság az irodalmi nyelvet nem beszéli.

A könyvtárhasználók figyelmét az ODR szolgáltatásokra felhívják, a kérdőív kitöltését megelőző félévben 16 nyilvántartott ODR szolgáltatásra került sor.

Az állománygyarapítás során, a keresettségre reagálva, növelték elektronikus dokumentumok számát, az európai uniós dokumentumok és a hangoskönyvek beszerzését. Azt nem tudjuk, hogy a kisebbségi dokumentumok beszerzési irányaira is ugyanez a stratégia vonatkozik-e. A

[229] Írásban azt jelezte, hogy a kisebbségi gyűjteményt kisebbségi származású könyvtáros gondozza.

könyvtárnak van a költségvetésben elkülönített könyvbeszerzési kerete, ezen belül nincs nevesített összeg a nemzetiségi anyag gyarapítására, de elsősorban szótárakat és nyelvkönyveket vásárolnak. Központi állami forrásból mind német, mind román nyelvű anyagot rendszeresen válogatnak, ezen kívül a Goethe Intézet lebonyolításában évente a német könyvtermésből kaphatnak.

Német kisebbségi programként számolt be az igazgató a német gimnázium színpadi előadásáról, a némettanárok továbbképzéséről, illetve a frankfurti könyvvásár könyveinek a kiállításáról. Ezeket a programokat nem a kisebbségi önkormányzattal együttműködve szervezték. Kisebbségi írókkal, művészekkel intenzív kapcsolata a könyvtárnak nincs, 2008-ban egy romániai író járt a könyvtárban. A német klubbal és más civilszervezettel a kapcsolatuk jó, amit az is jelez, hogy székhelyként többek a könyvtárat jelölhetik meg.

Rendszeresen részt vesznek részt az OSZK és a Könyvtári és Informatikai Szövetség szakmai napjain (utóbbi szervezet képviselő-testületében 15 éven át az igazgató képviselte a városi könyvtárakat), 2007 decemberében a könyvtár egyik munkatársa előadást tartott az OIK konferenciáján a nemzetiségek könyvtári ellátásáról, a megyei könyvtárral pedig nagyon sok területen rendszeres a kapcsolatuk.

Az országos könyvtári szakfelügyelet 2006-ban vizsgálta teljes körűen a könyvtár tevékenységét, amit a szakértők kiemelkedőnek értékeltek, a lehetséges 100-ból 94,5 pontot kapott.

3. számú melléklet

Az egyes megyei könyvtárak

Bács-Kiskun Megyei Önkormányzat Katona József Megyei Könyvtára, Kecskemét

A könyvtár az elsődlegesen ellátott feladatai alapján — vélhetőleg — nem számít kisebbségi kulturális intézménynek, mert az eldöntendő kérdésünkre azt a választ kaptuk: *„a könyvtár a Bács Kiskun megyében élő nemzetiségi lakosság könyvtári ellátását az adott településeken szolgáltatásaival támogatja”*. A következő kérdésünkre, ami annak kiderítésére irányult, hogy a könyvtár kisebbségi kulturális intézményi jellegét az alapító okirat megfogalmazza-e, azonban azt a választ kaptuk: igen. A válasz így folytatódott: a könyvtár *„végzi, valamint szervezi a megyében élő nemzeti és etnikai kisebbséghez tartozó lakosság könyvtári ellátását.”*

A feladatellátással érintett kisebbségi önkormányzat(ok) esetleges véleményezési/egyetértési jogaira vonatkozó kérdésünkre azt a választ kaptuk, hogy: *„a Bács-Kiskun Megyei Közgyűlés Nemzeti és Etnikai Kisebbségi Bizottsága rendszeresen támogatja munkánkat, a megye kisebbségi önkormányzataival, szervezeteivel kapcsolatban állunk.”* A megyei közgyűlés ezen bizottsága 2005 óta támogatja céltámogatással a megyében élő nemzetiségi lakosság könyvtári ellátását a megyei könyvtáron keresztül.

A könyvtár kiválóan felszerelt, technikai ellátottsága nagyon jó, számos közösségi szolgáltató térrel is rendelkezik, kifejezetten könyvtári célra tervezett, háromszintes, közel 8000 négyzetméteres épületben működik.

A könyvtár minden dolgozója rendelkezik a munkaköréhez szükséges képesítéssel, a könyvtár kisebbségi feladatai ellátásáért német nyelvet felsőfokon beszélő könyvtáros felelős, aki horvát, szlovák és szerb nyelvet beszélő könyvtáros kollégák bevonásával gondozza a nemzetiségi gyűjteményt, szervezi a szolgáltatásokat a megyében. A nemzetiségi ellátásért felelős könyvtáros az elmúlt években ösztöndíjjal több ízben járt Németországban, a szlovák és horvát területen közreműködők pedig anyanyelvűként beszélik a kisebbségi nyelvet.

Az ügyfélforgalomról, a látogatottságról, a látogatók korosztályi összetételéről napi statisztika készül, a látogatók kisebbségi összetételéről azonban nem, mert *„ilyen adatgyűjtésre nincs jogi felhatalmazásunk, és lehetőségünk: napi 1300-1500 látogatót fogadunk”*. (Kérdésünk nem a napi statisztikára vonatkozott.) A látogatók kisebbségi összetételéről, olvasói szokásairól, bár kértük, becsült adatokat sem kaptunk, mert a letéti ellátással érintett települések nemzetiségi olvasóinak számát, olvasói szokásait a megyei könyvtár nem tudja megbecsülni sem, azokról körülbelüli adatokat sem tudhat, mert ott nem a megyei könyvtár végzi a közvetlen könyvári tevékenységet.

A könyvtár igazgatója az ügyfélforgalom kapcsán kiemelte: *„Az életen át tartó tanulást támogató programok és szolgáltatások, mint az e-ügyintézés és e-tanulás, a lakosság aktuális igényére reagált, azokat támogatta, akinek segítség kell a korszerű közigazgatási ügyfélszolgálati eszközök, kapcsoltok megtanulásához. A használók IKT képzése folyamatos, a tanfolyamaink teljes létszámmal működnek. 2000 óta ezernél több fő vett részt az internet-használói képzéseinken. Szervezett gyermekfoglalkozásokon ismerkednek meg a gyerekek és a fiatalok a kortárs irodalom alkotásaival, korszerű ismeretterjesztő művekkel, 2008-ban 249 csoportos foglalkozásra került sor a Gyermekvilágban…”* 2008-ban 527 programot szervezett a könyvtár a lakosságnak, melyeken 32 ezer látogató fordult meg. A könyvtárba beiratkozott 14 éven aluliak száma és kölcsönzési mutatói az elmúlt évben 18 %-kal emelkedtek.

A teljes dokumentumállomány 2,5 %-a köthető a kisebbségi anyanyelvű irodalommal való feladat ellátásához, ez az állományrész letétként van a megye egyes könyvtáraiba kihelyezve.

Bácsbokod	Horvát			Német
Baja (Ady Endre V.K.)	Horvát	Szerb		Német
Baja (MNÁMK)				Német
Bátya	Horvát			
Császártöltés				Német
Csátalja				Német
Csávoly	Horvát			Német
Csikéria	Horvát			
Dunaegyháza			Szlovák	
Dusnok	Horvát			
Felsőszentiván	Horvát			
Gara	Horvát	Szerb		Német
Hajós				Német
Harta				Német
Hercegszántó	Horvát	Szerb		
Katymár	Horvát			Német
Kiskőrös			Szlovák	
Mátételke	Horvát			
Miske			Szlovák	
Nemesnádudvar				Német

Vaskút				Német
Összesen	**12**	**3**	**3**	**13**

A letéti állomány Bács-Kiskun megyében: 15 362 dokumentumból áll, a nemzetiségi könyvtári szolgáltatásban részesülő települések száma: 21. A teljes könyvtári állomány 2008-ban 539 darabbal (ami 60-80 címet jelent) bővült, ami teljes egészében letétbe került. A letétbe adott könyvek letéti könyvtárankénti, illetve nemzetiségenkénti bontásáról adatot nem kaptunk, annak ellenére, hogy az igazgató utóbb elismerte: *„Dokumentumonként, nyelvenként, településenként pontos információk találhatók nyilvános számítógépes katalógusunkban.”*

A letétbe adott nemzetiségi állomány 65 %-a szépirodalom, 35 %-a szakkönyv, az utóbbiból kb. 6 %-nyi a szótár. A felnőtt és gyermekkönyvek viszonya az előző aránnyal nagyjából azonos.

Megállapítható, hogy a könyvtár a nemzetiségi feladatellátás törvényi kötelezettségének a letéti rendszer működtetésével tesz eleget, szűkebb értelemben vett saját nemzetiségi állománnyal nem rendelkezik. Az igazgatótól azonban hangsúlyozta, hogy könyvtár *„jelentős német nyelvű gyűjteményt tart fenn, ami messzemenőkig kielégíti a németajkúak könyvtári ellátását éppúgy, mint a nyelvet tanulókét. A könyvtár bármilyen kisebbségi nyelven jelentkező igényt ki tud elégíteni Kecskeméten is a könyvtári rendszer szolgáltatásain keresztül”* Kiemelte azt is, hogy *„Kecskemét nem sorolódik a kisebbség lakta települések közé”*.

A kisebbségi könyvtári (letéti) állomány beszerzésére 2007-ben több mint 1,7 millió, 2008-ban közel 1,1 millió állt, 2009-ben 1059 ezer Ft áll rendelkezésre.

A könyvtár az ODR szolgáltatást széles körben reklámozza, természetesen, ilyen szolgáltatásra sor is került az utóbbi fél évben.

A könyvtár honlapján sok-sok információval találkozunk Bács-Kiskun megye nemzetiségek lakta településeiről, a könyvtár nemzetiségi kulturális tevékenységéről, ezen információknak a frissítéséről — részben a mi jelzésünk alapján — gondoskodtak.

Szakmai kapcsolatot az OIK-kal ápolnak, ami egyrészt szakmai programokon való részvételt jelent, másrészt az OIK segíti a központi keret terhére történő nemzetiségi dokumentumok beszerzését. A szakmai programok révén a könyvtár kapcsolatban áll a többi megyei könyvtár nemzetiségi ellátással foglalkozó munkatársával is.

A könyvtár az utóbbi két évben is számtalan kisebbségi kulturális programot szervezett részben a Goethe Intézettel, részben kisebbségi önkormányzattal, kisebbségi civil szervezettel, kisebbségi írókkal, művészekkel együttműködve.

Csorba Győző Megyei Könyvtár, Pécs

A Baranya megyei könyvtár az elsődlegesen ellátott feladatai alapján nem minősül kisebbségi kulturális intézménynek. A fenntartó önkormányzat a feladatellátással érintett kisebbségi önkormányzatnak véleményezési, egyetértési jogot nem biztosít. A könyvtár alapirataiból, az alapító okiratból és az SZMSZ-ből a kisebbségi könyvtári ellátás kötelezettsége egyértelműen kitűnik. 2008-ban tárgyalta utoljára a fenntartó a könyvtár általános helyzetét, de az ezzel kapcsolatos vitába a kisebbségi önkormányzatot nem vonta be.

A könyvtár kisebbségi gyűjteményét kisebbségi nyelvet beszélő könyvtáros gondozza, nyelvi képzésen 2008-ban vett részt.
A könyvtár teljes állománya több mint 454 ezer dokumentum, ebből kisebbségi dokumentum majdnem 39 ezer, százalékosan: 8,5 %. A kisebbségi állomány 100 %-a szabadpolcon található. A kisebbségi dokumentumok az éves gyarapításnak és avulás miatti selejtezésnek köszönhetően frissnek számítanak, *„csak a használható, friss tudást tartalmazó dokumentumok kerülnek az olvasókhoz”*. Ugyanakkor megtudtuk, hogy az állomány 3 %-át szerezték be az utóbbi 5 évben.

A kisebbségi dokumentumok 66 %-a szépirodalom, 34 %-a szakirodalom, ezen belül a szótárak aránya: 6 %. A felnőtt és gyermekkönyvek arányára az igazgatótól adatot nem kaphattunk, mert a megyei könyvtárnak nincs gyermekrészlege, csak a letéti ellátásban találhatóak gyermekkönyvek. *„A felnőttirodalom aránya 46 %, a gyermek-ifjúsági irodalom 54 %”*. A beszerzés irányai az utóbbi 3-5 évben nem változtak, legfeljebb az információhordozók fajtái.

A kisebbségi dokumentumok beszerzésére minisztériumi támogatás 100 ezer forintos nagyságrendben érkezett, a saját forrás is ezzel azonos nagyságú volt. Ezen túl az igazgató konkrét adat közlése nélkül említést tett egy, az OIK-kal közös pályázatról és a Goethe Intézet németországi pályázatáról.

Az ügyfélforgalomról, a látogatottságról, a látogatók korosztályi összetételéről, az olvasói szokásokról 2004-ben készült felmérés. A látogatók kisebbségi összetételéről kérdőíves, vagy más módszerű kimutatás nem készült. Ezzel kapcsolatban azt a tájékoztatást kaptuk, hogy ilyen felmérés nem is készülhet, a törvény ugyanis nem teszi lehetővé a beiratkozáskor a kisebbségi származásra vonatkozó adatok rögzítését. Továbbá, a nemzetiségi állománnyal kapcsolatos mutatók (használati gyakoriság, aktív használó arány, forgási sebesség, dokumentum ellátottság, stb.) külön nem generálhatóak, mert *„csak a nemzetiségi állománygyarapodás regisztrált, ennél több nem”*.

A látogatók kisebbségi összetételéről, a kisebbségi dokumentumok keresettségéről, olvasottságáról, bár kértük, becsült adatokat sem kaptunk. A kisebbségi dokumentumok kölcsönzési gyakoriságát firtató kérdésünkre azt a választ kaptuk: *„Nem mutatható ki, van, amikor része pl. egy történelmi tárgyú kérdésnek, vagy csak egy adatbázis, vagy csak egy folyóiratcikk.”* Nem kaptunk választ arra a kérdésünkre sem, hogy a látogatók-kölcsönzők a kisebbségi dokumentumok közül milyen típusúakat keresnek elsősorban, mire van tényleges igény. Arra a kérdésre viszont, hogy mely könyveket nem keresnek, kaptunk feleletet. Ide tartozónak tartja az igazgató a 60-as, 70-es, 80-as évek szépirodalmát, az évkönyveket, a kalendárium-jellegű kiadványokat, az adattárakat, a lexikonokat, a szótárakat, az útikönyveket, a politikai vagy műszaki tartalom miatt elavult dokumentumokat, a régebbi nyelvkönyveket.

Az intézmény működésével kapcsolatban a fenntartó szakmai vizsgálatot folytatott az utóbbi 5 évben, de a vizsgálat kisebbségi feladatellátásra vonatkozó elemeket nem tartalmazott.

A kisebbségi gyűjteményt egyetemisták, kutatók, pedagógusok keresik elsősorban.
A könyvtárhasználók figyelmét szóban és írásban is felhívják az ODR szolgáltatásaira, természetesen, nyilvántartott ODR szolgáltatásra sor került az utóbbi fél évben is.

A kisebbségi könyvtári ellátásról a könyvtár saját kiadványaiban lehet részletes tájékoztatást kapni, melyek a könyvtár honlapján olvashatóak.

A nemzetiségi könyvellátás vonatkozásában szakmai kapcsolatot az OIK-kal alakítottak ki: ez a központi dokumentumrendelésből és az OIK által szervezett országos konferencián való részvételből áll. Kisebbségi kulturális programot az utóbbi egy évben egyet rendeztek, a német kisebbségi önkormányzattal, valamint kisebbségi írókkal közös szervezésben.

II. Rákóczi Ferenc Megyei Könyvtár, Miskolc

A megyei könyvtár az elsődlegesen ellátott feladatai alapján nem számít kisebbségi kulturális intézménynek, a kisebbségi önkormányzat együttdöntési jogokat nem kapott. Az alapiratokban a nemzetiségi gyűjteményt említik.

A kisebbségi gyűjteményt, kisebbségi nyelvet nem beszélő könyvtáros gondozza.

„A szlovákokon kívül a könyvtár a németajkúak könyvtári ellátását tervezi, amit elsősorban nem a nemzetiségi lakosság nagysága indokol, inkább az, hogy ők jelentős számban vallják anyanyelvüknek a németet” — tudtuk meg a könyvtár igazgatójától.

„A cigány kisebbség igen magas arányára tekintettel a könyvtár kiemelt figyelemmel gyarapította az anyanyelven írt és a cigánysággal foglalkozó szakirodalmi állományrészt, bibliográfia összeállításával is segítette ennek megismertetését. Könyves ünnepeken, író – olvasó találkozókon bemutatták, vendégül láttuk a megye szinte valamennyi cigány alkotóját. Kiemelt figyelmet fordít a könyvtár a cigány gyermekekre. A Gyermekkönyvtár olvasótáborai a tehetséggondozást, a közösségbe való beilleszkedést segítették. Folyamatosak a szünidei programok, vetélkedők, internetes bemutatók a megye hátrányos helyzetű tanulói számára, melyeken esetenként a szüleikkel együtt vehetnek részt a cigány gyermekek. A cigánység esetében a kölcsönzési adatokban akkor várható érdemleges változás, ha sokkal többen beszélnék a nyelvet, tudnának írni – olvasni, vagyis ez a könyvtárakon túlmutató, csakis együttműködésben megoldható feladat.”

Megtudtuk, hogy a könyvtár a további nemzetiségi szolgáltatások bevezetéséhez, annak hatékony működéséhez igényfelmérést tervez, aminek alapján további nemzetiségi letétek kihelyezését kezdik meg. A dokumentumok letéti elhelyezésén túl a könyvtár kiemelt tervei között programok kiszervezése, bemutató foglalkozások megvalósítása, kiadványok, tájékoztatók készítése, a kisebbségi pedagógiai programok, oktatás támogatása szerepel.

Az ügyfélforgalomról: az olvasók döntő többsége, 87,5%-a a könyvtári szolgáltatások közül a dokumentumkölcsönzést veszi igénybe, a dokumentumokat kb. 40 % használja helyben is. Az online katalógust 53,1 % használja, a látogatók 91,5%-a rendszeresen felkeresi az intézményt, stb.

A könyvtár teljes állománya közel 570 ezer egységből áll. A dokumentumok kb. 0,5 %-a köthető a kisebbségi anyanyelvű irodalommal való ellátás feladatához, ennek döntő része – 90 %-a — frissnek számít, az utóbbi tíz évben szerezték be, online kereshetők. A régebben beszerzettek retrospektív konverzió előtt állnak. A nemzetiségi állomány 20 %-a szépirodalom, 80 %-a szakkönyv. A felnőtt és gyermek könyvek aránya: 90:10. A kisebbségi állomány 0,5 %-a található mindössze szabadpolcon.

A látogatók kisebbségi összetételéről adatokat nem kaptunk. Kérésünkre azonban tájékoztatott minket a könyvtár egy nap kölcsönzési mutatóiról. 2009. október 30-án a könyvtár állományából 12 227 dokumentum volt kikölcsönözve, ebből mindössze 36 példány tartozott a nemzetiségi gyűjteményhez. Az összes forgalomhoz képest csekély (0,3 %) az érdeklődés tehát a nemzetiségi irodalom iránt.

„Számtalan oka van annak, hogy a nemzetiségiek nem élnek a könyvtári – dokumentum- és információszolgáltatási, közösségi – szolgáltatásokkal. A szlovák nemzetiségiek körében a fiatalok egyre kevésbé bírják az anyanyelvüket, talán megfogalmazható az is, hogy a beilleszkedési készségük erősebb, mint a nemzetiségi identitásuk megőrzésének igénye. A Megyei Könyvtáron kívül, a megye számos településén helyben is van lehetőség szlovák könyvek helyben használatára vagy kölcsönzésére. Községi könyvtárban: Bükkszentlászló, Bükkszentkereszt, Répáshuta, Füzér, Kishuta, Kovácsvágás, Pálháza, Sátoraljaújhely-Rudabányácska, Vágáshuta Háromhuta, Komlóska; iskolában: Miskolcon (általános iskola) és Sátoraljaújhelyen (középiskola).”

A könyvtár több évtizedes tapasztalata alapján a legnépszerűbben a meséskönyvek, a nyelvkönyvek és a szótárak. Kedvelték még az útikönyvek, és a gyermekeknek szánt ismeretterjesztő művek, valamint a nemzetiségpolitikáról, néprajzról, népművészetről szóló művek.

Az új dokumentumok beszerzésére fordított összegek az utóbbi időben megháromszorozódtak, mert a könyvtár feladatai kistérségi ellátással is bővültek. Mivel a megyei kistérségekben jelentős arányban megjelennek a kisebbségek, ezért „potenciálisan” a könyvtári dokumentumokkal való ellátásuk minőségileg javult. A beszerzés forrásai: állami támogatás az elmúlt öt évben egységesen 170 ezer forint évente, amit kismértékben egészített ki a megyei könyvtár állománygyarapítási kerete.

A könyvtár honlapja részletes tájékoztatást nyújt az általa ellátott nemzetiségi feladatokról: könyvtári oldalak, folyóiratok, tankönyv-jegyzék, nemzeti könyvtárak, önkormányzatok, statisztikai adatok rovatokat is tartalmaz.

A nemzetiségi könyvellátással kapcsolatos szakmai kapcsolatban az OIK-kal állnak, munkakapcsolatban legalább 10 civil szervezettel, együttműködnek helyi általános iskolákkal. A munkakapcsolatoknak közvetlen nemzetiségi vonatkozása azonban nincs. Az igazgatótól részletes tájékoztatást kaptunk egy 2007-es szakmai konferenciáról, amelynek kapcsán kifejti, hogy a többcélú kistérségi társulásokkal, a mozgókönyvtári szolgáltatások lehetőségeivel, az aprófalvas, romák lakta területek könyvtári ellátása jelentősen javult. Hangsúlyozta, hogy a mozgókönyvtári ellátással közel 100 településen jelent meg újra a könyvtári szolgáltatás, így mára a megyének alig akad olyan települése, ahol valamilyen formában ne működne könyvtári szolgáltató hely.

2008/2009-ből a megyei könyvtár 6 kulturális programról számolt be, ezek közül azonban (a címe alapján) legfeljebb 2 köthető a kisebbségi kultúrához.

Békés Megyei Tudástár és Könyvtár (BMTK), Békéscsaba

A BMTK nem kisebbségi kulturális intézmény. Alapdokumentumaiban, az alapító okiratában és a szervezeti és működési szabályzatában azonban megfogalmazza, hogy törvényi kötelezettségének eleget tesz, *„végzi, illetőleg szervezi a megye nemzeti és etnikai*

kisebbségéhez tartozó lakosainak könyvtári ellátását." A megye kulturális koncepciójában (2009-2015) a törvény idézett szövege mellett az is szerepel, hogy *„Az intézmény a feladatellátáson belül kiemelt figyelmet fordít a kisebbséghez tartozók igényeinek kielégítésére, az esélyegyenlőség biztosítására."*

A feladatellátással érintett kisebbségi önkormányzatoknak formális véleményezési/egyetértési joga nincs. A Megyei Önkormányzat Nemzeti Etnikai Bizottságának[230] felkérésére a BMTK a nemzetiségi tevékenységéről utoljára 2004-ben számolt be a kisebbségi önkormányzatok vezetőinek értekezletén.

BMTK-nak ugyan nincs ismerete az önkormányzatok közötti megállapodásról, de az intézmény vezetőjének (és helyetteseinek) mindennapos személyes kapcsolata van a román, a szlovák kisebbségi önkormányzat elnökeivel. A kapcsolat minőségét jelzi, hogy az EU-s pályázatok megírásához a BMTK megkereste a területi szlovák, román, roma kisebbségi önkormányzatokat, együttműködési megállapodást írtak alá a tervezett 24 órás portál kialakítása céljából. A nemzetiségi önkormányzatok vezetői meghívást kapnak a BMTK programjaira, szlovák önkormányzatokkal pedig több alkalommal volt közösen szervezett rendezvényük is.

A könyvtárosok közül ketten rendelkeznek (szlovák, román) nemzetiségi nyelvismerettel. Nyelvi továbbképzésre 2004-ben került sor, de az nem intézményi szervezésű volt. További nyelvi képzésekre a TÁMOP-3.2.4. projekt ad lehetőséget a következő 2 évben.

A könyvtár nemzetiségi dokumentumainak (könyv és néhány cd rom) száma 2911 dokumentum. Az 5-10 éves állomány aránya nagyságáról konkrét adatot nem kaptunk. Annyit tudtunk meg, hogy: *„A folyamatos beszerzés biztosított. A régi állomány törlése is folyamatos. Több száz elavult, illetve érdeklődésre számot nem tartó dokumentumot töröltünk az utóbbi években."*

A nemzetiségi állomány nyelvenkénti megoszlásáról pontos darabszámot nem tudtak megadni. Német nyelvű: kb. 777 db, szerb: kb. 67 db, román: kb. 546, szlovák: kb. 1176 db, cigány: kb. 345 db dokumentum. Szépirodalmi és szakirodalmi, gyerek-felnőtt megoszlásra nem tudtak adatot adni.

A nemzetiségi állomány gyarapodása csökkenő tendenciát mutat. 2003-ban 316 db, 2004-ben 444 db volt a megvásárolt dokumentumok száma, 2008-ban már csak 283 db.

A letéti helyekről *„területi alapon (nemzetiségi lakosság arányának ismeretében) döntött a megyei könyvtár vezetője a nemzetiségi ellátással foglalkozó könyvtárossal közösen."* A román és német ellátással kapcsolatban nagy mértékben figyelembe vették a gyulai Mogyoróssy János Könyvtár vezetőjének véleményét, hiszen korábban a román ellátást az a könyvtár végezte, mint báziskönyvtár.

2008-ban a BMTK nemzetiségi letéti állománya 33 német, 53 román, 11 szerb, 7 cigány, 105 szlovák nyelvű, összesen 209 dokumentummal nőtt a központi állami támogatásból. Hat magyar, 7 cigány nyelvű dokumentummal növelték a letétmennyiséget az érdekeltségnövelő támogatásból, a Magyarországi Szlovákok Kutatóintézetétől kapott 61 ajándékdokumentummal javították a szlovák letéti helyek ellátottságát.

[230] Jelenlegi elnevezése: Nemzeti és Etnikai Kisebbségi, Vallásügyi, Ifjúsági Bizottság

Nem tudtuk meg, hogy a letéti könyvtáraknak mekkora a nemzetiségi állománya, ahogy azt sem, hogy a BMTK hány darabból álló nemzetiségi letétet tart nyilván nyelvenkénti és letéti könyvtárankénti bontásban összesen.

Német állománnyal rendelkező könyvtárak: Almáskamarás, Békéscsaba, Elek, Gyula, Kétegyháza, Mezőberény.
Román nemzetiségi állománnyal bíró könyvtárak: Békéscsaba, Elek, Gyula, Kétegyháza, Lökösháza, Méhkerék.
Szerb nemzetiségi állomány Battonyán van.
Cigány nyelvű dokumentumállomány Békéscsabán, Dobozon, Geszten, Kevermesen, Mezőgyánban, Okányban, Végegyházán, Vésztőn található.
Szlovák dokumentumok találhatóak Békéscsaba, Csabacsűd Csorvás, Kardos Kétsoprony, Kondoros, Nagybánhegyes, Örménykút Szarvas, Telekgerendás, Tótkomlós könyvtáraiban.

A könyvtár nemzetiségi beszerzésre az *érdekeltségnövelő támogatásból*, pályázati forrásból, és az OIK által közvetített központi támogatásból évente közelítőleg 500 ezer Ft-ot költ. Saját forrásból nem vásárolnak nemzetiségi dokumentumot.

Az OIK által nyújtott támogatás alakulása az elmúlt 5 évben:

év	**darabszám**	**összeg**
2004.	444 db	708.741.-
2005.	341 db	716.000.-
2006.	205 db	451.570.-
2007.	281 db	646.439.-
2008.	180 db	436.599.-

A letéti helyek forgalmát a BMTK nem mérte, jelenleg erre nincs adata.

Kisebbségi olvasók igényeit írásban nem mérték, de *„szóban, a helyszínen tett látogatásokon, a könyvek kivitelekor tájékozódtunk. Illetve a nemzetiségi könyvtárosok értekezletein esett szó az olvasókról és igényeikről. A dokumentumvásárlások előtt az igényeket mindig felmérjük, konkrét címlistákat küldünk ki a könyvtárakba, amelyeken a könyvtárosok bejelölik az igényeiket.”*

A BMTK úgy tudja, hogy a tanulók, a nyelvvizsgára készülők elsősorban a használók, de számuk „nem becsülhető”. Korosztályuk: elsősorban iskolás és nyugdíjas korosztály, a nyelvvizsgákra készülők. Képzettségük: iskolás korosztály, pedagógusok.

Az olvasók elsősorban szótárakat, könnyen megérthető, rövid szépirodalmat, elbeszéléseket, novellákat, szakácskönyveket, útikönyveket, ismeretterjesztő irodalmat keresnek, nincs igény a tudományos, nehéz szövegezésű szakkönyvekre.

A nemzetiségi irodalmat a látogatók *„tanulás, illetve szabadidő eltöltése, identitástudat megőrzése”* érdekében keresik.
A nemzetiségi ellátásról a BMTK nemzetiségi oldalán (http://nemzetisegi.bmk.hu/) olvashatnak az érdeklődők, amit azonban 2008 óta nem tudtak frissíteni, igaz, *„még 2008-ban is felkerültek az új könyvek borítói.”*

Helyi újságban, tévében, plakátokon a nemzetiségi ellátás csak alkalmanként, nemzetiségi rendezvény szervezésekor jelenik meg.

A BMTK a nemzetiségi dokumentumok kölcsönzési gyakoriságát sem a nemzetiségi, sem a teljes állományhoz képest nem méri, ahogy az ODR-en keresztüli nemzetiségi kölcsönzést sem. *„Ezeket nem mértük, de a gyakorlat alapján ismerjük”* — tudtuk meg a könyvtártól konkrétumok nélkül. „Nem tudják mérni” egy adott nap nemzetiségi dokumentumokra vonatkozó kölcsönzési mutatóit sem.

Évi 3-4 nemzetiségi kulturális rendezvényt szervez a könyvtár. Rendezvényekhez, versenyekhez, vendégfogadásokhoz, az intézmény szolgáltatásainak bemutatásához, a hazai és határon túli kutatók munkájának segítéséhez kapcsolódóan keresik meg az önkormányzatok, az intézmények a BMTK-t. Nemcsak hazai szervezetekkel, hanem szlovákiai, szerb, és romániai intézményekkel és szervezetekkel is van kapcsolatuk.[231]

A BMTK azt tervezi, hogy az intézményi honlap szlovák, román és roma nyelven is tartalmazni fog információkat, az olvasók által használt adatbázisban is lehet majd keresni a nyelvekre, illetve a nemzetiségi tartalomra, lelőhelyre vonatkozóan.

Az intézmény szeretné elérni azt is, hogy a településekre kihelyezett állomány az igények alapján frissüljön; ehhez felmérést tervez.

Somogyi Károly Városi és Megyei Könyvtár, Szeged

A szegedi Nemzetiségi Könyvtár 2007. június 30-ig önállóan működött. A Csongrád Megyei Önkormányzat megegyezett Szeged Megyei Jogú Város önkormányzatával és a nemzetiségi könyvtár működtetésének feladatát a várostól a megye vette át, a gyűjtemény a megyei könyvtár Dóm téri épületébe költözött.

A könyvtár nem minősül kisebbségi kulturális intézménynek, az érintett kisebbségi önkormányzat a fenntartó helyi önkormányzattól jogosítványokat nem kap. A könyvtár általános helyzetével kapcsolatos vitába a fenntartó azért nem vonta be a kisebbségi önkormányzatot, mert csak másfél éve került a könyvtárba a nemzetiségi gyűjtemény.

A könyvtár kisebbségi gyűjteményét kisebbségi nyelvet nem beszélő könyvtáros gondozza, kisebbségi nyelvű továbbképzésen nem járt.

Az ügyfélforgalomról megtudtuk, hogy a látogatók száma stagnál, illetve enyhe 5-8 %-os emelkedést mutat. A könyvtár látogatóinak korosztály szerinti megoszlása változatlan: legnagyobb számban a 30 év alattiak, ill. a nyugdíjas korosztály látogatja a könyvtárat. A látogatók kisebbségi összetételéről felmérés nem készült, erre nézvést becsült adatokat sem kaptunk.
A megyei könyvtár teljes állományának 0,006 %-a köthető a kisebbségi anyanyelvű irodalommal való ellátás feladatához, ez 5893 dokumentumot jelent, ennek 14 %-át szerezték be az utóbbi 5-10 évben. A kisebbségi dokumentumok 42 %-a szépirodalom, 30%-a szakkönyv, a maradék 38 %-ot pedig szótárak, folyóiratok, nyelvkönyvek teszik ki. A felnőttkönyv-gyermekkönyv arány 82:18.

A kisebbségi állomány gyarapítására az OIK-tól kapott 150 ezer forint szolgált. Egyéb forrás: ajándék, kötelespéldány, saját bevétel. Az egyéb forrás nagyságáról információt nem kaptunk.

[231] Pl. Szerb Könyvtáros Egyesület, zrenjanini, szabadkai, aradi, nagyváradi, pozsonyi városi könyvtárak, Martini Nemzeti Könyvtár.

2008-ban pénzügyi-gazdasági ellenőrzés és szakmai vizsgálat is volt a könyvtár működésével kapcsolatban, ezeknek azonban nemzetiségi ellátással kapcsolatos megállapítása nem volt. A 2009-es belső ellenőrzés azonban sok nemzetiségi vonatkozást tartalmaz.

A belső ellenőr a következőket állapította meg.
„A nemzetiségi könyvtári feladatok 2007. július 1-i átvételét követően a Somogyi Könyvtár kiemelkedően magas, 50 %-os állománygyarapítást hajtott végre. Emellett azonban a megye nemzetiségi lakosságának dokumentum ellátottsága (1,5 db/fő) csak közel 1/3-a Csongrád megyei átlagnak (5,2 db/fő), ami az átvételkori rossz induló helyzetre vezethető vissza. Különösen alacsony – 1,0 db/fő alatti - az anyanyelvi dokumentum ellátottság a bolgár, horvát, örmény, ruszin és ukrán nemzetiségieknél, mind megyei szinten, mind az Országos Idegennyelvű Könyvtárral összehasonlítva. Megyei összehasonlításban a cigány nyelvű dokumentum ellátásban szintén jelentős az átlagtól való elmaradás. Az ellátottság 0,61 db/fő – figyelembe véve azt is, hogy országos átlagban a cigányságnak csak 5 %-a vallja magát cigány anyanyelvűnek. Az Országos Idegennyelvű Könyvtárhoz viszonyítva azonban a megyei cigányság ellátottsági intenzitási mutatója jobb: az átlagos 0,15 mutatónak az ötszöröse.”

Vagyis, míg a nemzetiségi dokumentumellátottság a megyében a megyei átlag 1/3-a, addig a megyei nemzetiség közel felét kitevő cigányságnál az ellátottsági mutató az átlag 1/8-ánál is kisebb. (2844 fő népességszámra 86 dokumentum jut). A belső ellenőr az okokat kutatva rámutatott arra, hogy a cigány népesség 5 %-a vallja anyanyelvének más megyékben a cigány nyelvet, de ezzel az adattal korrigálva is csak 0,61/fő viszonyszámot kapott.

Érdekes, hogy a megyebeli összes nemzetiségnél az anyanyelvi könyvellátottság a megyei átlag alatti, a német nemzetiségűek anyanyelvi könyvellátottsága megyei átlag felett van (6,85 db/fő). Meggyőződésünk, hogy ennek oka jelentős részben a német nyelv piaci értékében keresendő.

A belső ellenőr azt javasolta, hogy az 50%-os gyarapítási ütem lehetőség szerinti fenntartásával a nemzetiségi dokumentum-ellátottság relatív elmaradását csökkentse a könyvtár.

Szakmai kapcsolatot a könyvtár az OIK-kal ápol, munkatársai részt vesznek az őszi továbbképzéseken. Munkakapcsolatban állnak a SZTE román, szláv tanszékével, valamint a szegedi görög, és lengyel kisebbségi önkormányzattal.

A könyvtár igazgatója 2008-2009-es időszakból 12 nemzetiségi kulturális rendezvényt sorolt fel, amelyet a könyvtár a helyi horvát, lengyel, görög, kisebbségi önkormányzatokkal, a Szegedi Tudományegyetemmel, a Dugonics András Horvát-Magyar Kulturális Közhasznú Egyesülettel, a Magyarországi Szerb Kulturális és Dokumentációs Központtal, és több kisebbségi művésszel együtt szervezett.

Vörösmarty Mihály Megyei Könyvtár, Székesfehérvár

Az elsődlegesen ellátott feladatai alapján nem kisebbségi kulturális intézmény Az alapító okirata egy mondattal említi a nemzetiségi feladatokat: *„részt vesz Fejér megye nemzetiségi lakosságának könyvtári ellátásában.”* Küldetésnyilatkozata nemzetiségi tevékenységre nem utal. A feladatellátással érintett kisebbségi önkormányzatoknak nincsenek együttdöntési jogosítványai A könyvtár általános helyzetével kapcsolatos vitába a fenntartó nem vonta be a kisebbségi önkormányzatot.

A könyvtár kisebbségi gyűjteményét németül beszélő két könyvtáros gondozza.

A könyvtárigazgató nem tudta pontosan megmondani, hogy a dokumentumok hány %-a köthető a kisebbségi anyanyelvű irodalommal való ellátás feladatához, csak azt, hogy mennyi az idegen nyelvű könyv. Az idegen nyelvű állományban elsődlegesen német nyelvű könyvek találhatóak. Ezek száma közel 6000.

A megyében korábban Bakonycserjén szlovák letéti ellátás is folyt, az OIK-tól kapott 150 ezer forintos támogatásból oda is küldtek meg könyveket, de ma már nem kérnek, nincs rá igény helyi szinten.

Az állományban német, romani, lengyel könyv is található. A cigányok történetével, szociológiájával foglalkozó könyvekből 30-40 található az intézményben, magyar nyelven. Görög nyelvű könyvek Beloianniszban, a település működő könyvtárában elérhetőek, de őket nem a megyei könyvtár látja el utánpótlással: az anyaországból kapnak könyveket.

Az igazgató a helyszíni látogatásunk során hangsúlyozta, a nemzetiségi könyvellátási feladatok nem azt jelentik, hogy a megyei könyvtárban kell csak gyűjteni a kisebbségi anyanyelvű könyveket, a megyei könyvtár elsődleges feladata a koordináció. Ezen feladatuk keretében 2007-ben 38 könyvet vásároltak és adtak át a megye érintett könyvtárainak. 2008-ban 45 német nyelvű könyvet szereztek be és juttattak el a német letéti könyvtáraknak.

A könyvtár nemzetiségi könyvtári ellátással kapcsolatos feladata keretében – a Goethe Intézet támogatásával – folyamatosan gyarapítja saját német nyelvű állományát, előfizeti a német nemzetiség hetilapját, a Neue Zeitung-ot, de emellett több olyan német nyelvű folyóirat is rendelkezésükre áll, amely az általános tájékozódást és a nyelvtudás fejlesztését szolgálja. A szakdolgozók közül többen rendelkeznek német nyelvvizsgával, ami segíti a dokumentumok beszerzését és feldolgozását, és az olvasókkal való kapcsolattartást.

A könyvtár megyei nemzetiségi könyvellátási feladatának másik része: a német nemzetiségi településeken (Balinka, Etyek, Gánt, Isztimér, Mány, Mór, Pusztavám, Szár, Vértesacsa, Vértesboglár) működő közkönyvtárak munkájának segítése. Az Országos Idegennyelvű Könyvtártól kapott támogatás és dokumentumlista segítségével minden évben kb. 150 ezer Ft értékben szereznek be és adnak át a könyvtáraknak friss kiadású, értékes dokumentumokat. A segítség kiterjed e dokumentumok könyvtári feldolgozására és a meglévő állomány gondozására is.

Az intézmény fontos feladatának tekinti a roma kisebbség könyvtári ellátását is, azonban ez *„sem szervezettségében, sem módszertanában nem olyan kialakult, mint a német nemzetiségé”*. Kiemelt figyelmet fordít a nyelvtanuláshoz, a népszokások és a kulturális értékek megismertetéséhez kapcsolódó dokumentumok beszerzésére. A könyvtár előfizeti az Amaro Drom, a Lungo Drom, a Világunk c. roma lapokat. (A német letéti könyvek vásárlásáról konkrét számadatot kaptunk, a romák esetén viszont nem.)

Szakmai kapcsolatban az OIK-kal áll a könyvtár, amely hozzájárul a megyében a kisebbségi állomány gyarapításához. Jó kapcsolatban állnak a Goethe Intézettel, amelynek támogatásával saját német nyelvű állományukat növelik 2000 óta.

Kisebbségi kulturális programokat a német területi önkormányzattal és a roma területi önkormányzattal is szerettek volna kiépíteni, de erre nem volt igazán igény. Az Igazgató

szerint: *„A problémát talán az okozza, hogy a könyvtár székhelyén nem élnek nemzetiségi lakosok, Mórral már könnyebben lehetne közös rendezvényeket szervezni…”*

Az igazgató úgy látja, hogy többet kellene foglalkozni a romákkal, illetve azokkal a településekkel, ahol még élnek kisebbségi közösségek, *„sajnos azonban elsődlegesen a működésre megy el az energia…”*

Kisfaludy Károly Megyei Könyvtár, Győr

A könyvtár igazgatójával való levelezés alapján (kérdőív kitöltését nem kértük) a Kisfaludy Károly Megyei Könyvtár nemzetiségi feladatainak ellátásáról a következőket tudtuk meg:

A nemzetiségi lakosság anyanyelvű irodalommal való ellátási feladatait a könyvtár több mint három évtizede látja el, letéti könyvnek nem minősülő könyvekkel, az érintett települések könyvtárain keresztül. A könyvtár saját nemzetiségi állománnyal nem rendelkezik.

Nemzetiségi könyvtári ellátás a megyében három nyelvterületen és kilenc településen folyik.
Német nyelvterületen: Ágfalván, Fertőrákoson, Jánossomorján, Kimlén, Rajkán.
Horvát nyelvterületen: Bezenyén, Kimlén, Kópházán, Undon.
Roma nyelvterületen: Győrött, a Győr-Moson-Sopron Megyei Roma Kisebbségi Önkormányzat irodájában.

Megkérdeztük, hogy ki és milyen szempontok szerint „osztotta el” a nemzetiségi feladatokat az említett kilenc könyvtár között. Erre azt a választ kaptuk, hogy az 1992-ig kialakult, „hagyományos” rendszert követték. Annál is inkább, mert „tudomásuk szerint” ezeken a településekben élnek legtöbben nemzetiségiek. Vagyis, az 1997. évi CXL. törvény paradigmaváltást nem jelentett. Igaz, kísérletet tettek a nemzetiségi letéti rendszer bővítésére, de — ez is rendkívül tanulságos — *„általunk megkérdezett települések részéről nem volt fogadókészség a községi könyvtárak részéről. Példaként említjük Hegyeshalom települést…”* Fontos, és követendő példa ugyanakkor, hogy a könyvtár ellátórendszere nyitott, ahhoz bármely település csatlakozhat, az önkéntesség elve alapján.

Sajátos, bár nem feltétlenül követendő, megoldást választott a megyei könyvtár a cigány lakosság ellátására. A Győr-Moson-Sopron Megyei Roma Kisebbségi Önkormányzatnál lévő ellátórendszeri letéti állományuk bár helyben is használható és kölcsönözhető is, de nem nyilvános könyvtár, itt szakképzett könyvtáros nincs, a nyitva tartási idő pedig megegyezik a hivatali idővel.

A nemzetiségi könyvtári ellátás alappillére az ellátórendszer, melyet a könyvtár egyik osztálya, a Területi Könyvtári Szolgáltatás működtet. Az ellátórendszer társulásként működik. A társulás tulajdonában lévő dokumentumok nem részei a Kisfaludy Károly Megyei Könyvtár állományának. A megyei könyvtártól elkülönített állomány-nyilvántartásban szerepelnek, a könyvtárnak nem letétei. A Területi Könyvtári Szolgáltatás munkatársai folyamatosan tájékozódnak a könyvpiacon, beszerzik, feldolgozzák, feltárják, nyilvántartásba veszik a könyveket. Évente egy-két alkalommal szállítják ki a dokumentumokat a kisebbségek által lakott települések könyvtáraiba.

A nemzetiségieket közvetlenül ellátó könyvtárak gyűjteményi szempontból a községi könyvtárakba telepített ellátórendszeri letétek, szervezeti egységet képeznek a lakóhelyi könyvtárakkal.

A megyei könyvtár mindenütt szorgalmazza az oktatáshoz, a nyelvtanuláshoz, az anyanyelvi kultúra fejlesztéséhez szükséges irodalom népszerűsítését. A nemzetiségi könyvtárakban nyelvkönyvekre, útikönyvekre van igény elsősorban, de emellett a megyei könyvtár fontosnak tartja a gyermek- és ifjúsági könyvek gyarapítását is.

A megyében gradistyei horvátok élnek. Problémát okozott és okoz ma is az e nyelvjárásban íródott művek beszerzése, ilyet csak Burgenlandban adnak ki, könyvesbolti forgalmazásba nem kerülnek, és nem szerepelnek az Országos Idegennyelvű Könyvtár kínálatában sem. A könyvtár ezért felvette a kapcsolatot burgenlandi kiadókkal, illetve a bezenyei és kópházi könyvtárak segítségével tudnak beszerezni ilyen anyagokat. Nemzetiségi ellátás szempontjából igény ezekre a művekre van.

Német nyelvű könyveket elsősorban a nyelvtanuláshoz kérnek. A megyei könyvtár tapasztalatai szerint a könyvtárhasználók a német nyelvű könyveket nem mint nemzetiségiek olvassák, hanem mint nyelvtanulók. Az igényeknek megfelelően, a megyei könyvtár szótárakat, nyelvkönyveket, gyermekkönyveket, ismeretterjesztő irodalmat, útikönyveket, könnyű szépirodalmi olvasmányokat vásárol. A gyarapítás az igényekre reagáló, tudatos, de a könyvpiaci kínálatnak kiszolgáltatott. Végső soron, mivel a megyei könyvtárnak, mint ODR tagkönyvtárnak az ország valamennyi könyvtárából bármely könyv elérhető a könyvtárközi kölcsönzési útján, az olvasói igényeknek meg tudnak felelni.

A dokumentumok vásárlását többféle módon oldják meg. Megrendelik a helyi idegen nyelvű könyvesboltban, amit az beszerez akár Ausztriából is. (Lásd gradistyei nyelvjárás.) A rendeléseknél segítségükre van az Országos Idegennyelvű Könyvtár is az internetes listájával.

A megvásárolt műveket a NanLib program segítségével dolgozzák fel. A községek állományában lévő feldolgozott művek 2000-től kereshetők a megyei könyvtár internetes katalógusában is.

A nemzetiségi állomány gyarapításának elsősorban pénzügyi nehézségei vannak. A nemzetiségi ellátásra a könyvtárnak nincs elkülönített vásárlási kerete. A megyei könyvtár csak a pályázatokhoz szükséges önrészt biztosítja. 2008-ban az Országos Idegennyelvű Könyvtár 150 ezer Ft vásárlási keretet biztosított a könyvtárnak. A Győr-Moson-Sopron Megyei Önkormányzat Nemzetiségi Tevékenységet Támogató Pénzeszköz pályázatán 100 ezer Ft-ot nyertek, amit a könyvtár 30 ezer Ft önrésszel egészített ki. 2009-ben egy magánszemélytől 130 db német nyelvű könyvadományt is kapott a könyvtár. (Ennek feldolgozása folyamatban van.)

A 2008. december 31-i statisztikai adatok alapján a kisebbségi nyelvű könyvek aránya az állományokban a következőképpen oszlik meg:

Község	**Nyelv**	**Teljes állomány db**	**Nemzetiségi állomány db**	**Százalékos megoszlás**
Ágfalva	német	2510	378	15
Bezenye	horvát	6711	320	5
Fertőrákos	német	7079	339	5
Kimle	német	4212	414	10
Kimle	horvát	4212	286	7
Jánossomorja	német	19045	397	3
Kópháza	horvát	4086	459	11
Rajka	német	13512	432	3
Und	horvát	4595	442	10

Látható, hogy a nemzetiségi állományok nagysága egyetlen esetben sem éri el az 500-at. A települési könyvtárakban nincs elkülönített statisztika a nemzetiségi dokumentumok használatáról, így azok olvasottsága, hasznosulása kérdéses.

A Győr-Moson-Sopron Megyei Roma Kisebbségi Önkormányzatnál levő állomány 643 kötetből áll. A kisebbségi önkormányzattól megtudtuk, hogy a kapott könyvek elsöprő többsége magyar nyelvű irodalom, amelyen belül legnagyobb hányadot a szépirodalom tesz ki. Pontos adatokat mondani az állomány megoszlásáról nem tudtak, mert a megyei könyvtártól „ömlesztve" kapták a könyveket. Megjegyzendő, hogy ezek a könyvek mind — állapotuk és elavult tartalmuk miatt — leselejtezett könyvek. Néhány, kifejezetten roma tematikájú könyvet a kisebbségi önkormányzat saját forrásból maga vásárolt. Mint említettük, a kisebbségi önkormányzatnak saját könyvtárosa nincs, katalógus nincs, pontos nyilvántartás az állományról nincs, a kölcsönzőket (többnyire főiskolások) egy füzetbe regisztrálják.

Méliusz Juhász Péter Megyei Könyvtár és Művelődési Központ, Debrecen

A könyvtár az elsődlegesen ellátott feladatai alapján nem minősül kisebbségi intézménynek. A kisebbségi önkormányzatnak a fenntartó megyei önkormányzat jogokat valószínűleg nem biztosít: a feltett kérdésre a könyvtár nem válaszolt.

A könyvtár kisebbségi gyűjteményét kisebbségi nyelvet nem beszélő könyvtáros gondozza.

Ügyfélforgalomról, látogatottságról, látogatói összetételről 2003-ban készült felmérés, de a látogatók kisebbségi összetételét nem vizsgálták. A könyvtár honlapján az alapdokumentumok olvashatóak, a kisebbségi feladatellátását azonban csak az SZMSZ tartalmazza. Az SZMSZ vonatkozó része így szól: *„végzi, ill. szervezi a megye nemzeti és etnikai kisebbséghez tartozó lakosainak könyvtári ellátását."* A kisebbségi könyvellátásról konkrét információk a honlapon nem szerepelnek.

A könyvtár dokumentumállománya kb. 190 ezer, ennek „10%-a" köthető a kisebbségi anyanyelvű irodalommal való ellátás feladatához. Az adatok összevetése alapján megállapítottuk, hogy az idegen nyelvi állományt véletlenül azonosították a kisebbségi állománnyal. Kisebbségi dokumentumok 60%-a számít frissnek, ezeket letétbe adják.

A kisebbségi állomány: román nyelvű dokumentumokból áll alapvetően. Ezzel kapcsolatban megjegyezzük, hogy a megyében 15-ször annyi cigány él, mint amennyi román és örmény együtt. (Örmény könyvekről egyáltalán nincs tudomásunk.) A román nyelvű anyagot a megye egyes községi könyvtáraiba (10 településről van szó) letétként adják, szótárakat, gyermekirodalmat elsősorban. A román nemzetiségi ellátórendszer települései: Bedő, Darvas, Körösszakál, Körösszegapáti, Létavértes, Mezőpeterd, Pocsaj, Vekerd, Zsáka, Furta. A kapott tájékoztatás szerint azonban a letétekkel ellátott községi könyvtárak olvasói sem beszélnek román nyelven.

MJPMK KSZR (Debrecen) nemzetiségi letéti ellátásának gyarapítási adatai

MJPMK KSZR (Debrecen) nemzetiségi letéti ellátásának gyarapítási adatai

Év	Nemzetiségi ellátás		Nemzetiségi állomány összesen
	Román	Cigány	
2005	73	16	89
2006	187	5	192
2007	156	0	156
2008	92	3	95

A letéti román állomány 20%-a szépirodalom, 80%-a szakkönyv, aminek 10%-a szótár. A felnőtt-gyermek könyvek viszonylata: 80-20. Az olvasók elsősorban nyelvkönyveket, szótárakat keresnek, ezután szépirodalmat. A nyelvkönyveken és a szótárakon kívül más szakkönyvet alig keresnek, s ugyanez a helyzet a román szépirodalomra is. Szinte soha nem keresik a cigány szépirodalmat sem. A cigány nyelvkönyveket és szótárakat egyébként is csak a nyelvvizsgára készülők, illetve a cigány kisebbséggel foglalkozó szakemberek viszik, az e kisebbséghez tartozók nem. Az olvasói kör: diákok, tanárok, kisebbségi önkormányzatok tagjai, vezetői, de a nemzetiségi összetételre csak becsléseik vannak. A nemzetiségi könyvekről kölcsönzési, könyvforgalmi statisztika nem készül, a könyvtár rendszere *„nincs erre programozva”*. Nincs arra adat, hogy a nemzetiségi gyűjtemény hány %-át nem kölcsönözték az utóbbi 3 évben.

A megyei könyvtárnak a megye cigány lakosságára irányuló ellátási stratégiája nincs, könyvállománya azonban van. (Ennek nagyságát nem ismerjük.) A könyvtárellátási rendszeren belül cigányellátáshoz társult települések: Bedő, Bihartorda, Körösszakál, Nagykereki, Sáránd, Told.

A könyvtártól kapott tájékoztatás szerint a város cigány kisebbségi önkormányzatát — a többi kisebbségi önkormányzathoz hasonlóan — felkérték kulturális nap/est tartására, de a cigány kisebbségi önkormányzat a bemutatkozásért magas díjat kért volna, melyet a könyvtár nem tudott biztosítani. (A többi kisebbségi önkormányzat ingyen tett eleget a felkérésnek.)

A könyvforgalmi mutatókon a kisebbségi önkormányzatok bevonásával készült színvonalas könyvekkel lehetne javítani. Szükségük volna kisebbségi szakreferensre, valamint címzett központi támogatásokra és pályázati forrásokra is.

Az MNEKK 2005-ben 100 ezer, 2007-ben 80 ezer forintot adott a megye román nemzetiségi ellátórendszer állományának gyarapítására. A román ellátórendszerük gyarapodását a szaktárca az OIK-on keresztül 2004-ben 75 ezer forinttal, 2006-ban 47.500 forinttal, 2007-2008-ban: 147.130 forinttal támogatta. Ezen túl az OIK 2006-ban és 2007-ben 183 román és 3 roma nyelvű ajándékkönyvvel gyarapította a megyei könyvtár állományát. A cigány lakosság könyvtárhasználati lehetőségeinek bővítésére az NKA 2005-ben 400 ezer Ft támogatást utalt át a megyei könyvtárnak.
Szakmai kapcsolatot az OIK román referensével tartanak, illetve az OIK szakmai konferenciáin részt vesznek.

Munkakapcsolatként több közös rendezvényt, kiállítást, vásárt stb. is felsorol, de konkrét behatárolható információkat nem közölt. Kifejezetten kisebbségi kulturális programról többről is beszámol a könyvtár. Kisebbségi önkormányzatokkal együttműködve: német,

örmény, litván, bolgár kiállításokra, előadásokra, filmvetítésekre került sor, kisebbségi civil szervezettel közös gyermekfoglalkozást, kisebbségi művészekkel közös színházi estet szerveztek.

Bródy Sándor Megyei és Városi Könyvtár, Eger

A könyvtár az elsődlegesen ellátott feladatai alapján nem számít kisebbségi kulturális intézménynek, de az alapító okirata a kisebbségi feladat ellátási kötelezettséget megfogalmazza. "A kisebbségi önkormányzatnak a dokumentumok beszerzésére javaslattételi joga van. Ezen túl, a kisebbségi önkormányzat képviselői ingyenesen használhatják a könyvtár helyiségeit és a számukra a könyvtári tagság is díjmentes.

A könyvtár kisebbségi gyűjteményét nem kisebbségi nyelvet beszélő könyvtáros gondozza, de többen részt vettek nyelvi továbbképzésen 2009 májusában.

Az ügyfélforgalomról, a látogatottságról, a látogatók korosztályi összetételéről napi statisztika készül, illetve éves jelentés is, a látogatók kisebbségi összetételéről azonban felmérés nem volt. A rendelkezésünkre bocsátott elégedettség-mérési vizsgálat kisebbségi vonatkozásokat nem tartalmaz. A kisebbségi látogatókról becsült adatot sem közöltek velünk.

A kisebbségi anyanyelvű irodalommal való ellátás feladatához 400 dokumentum tartozik, a szabadpolcon találhatóak. A kisebbségi dokumentumok 90 %-a frissnek számít. A szépirodalom aránya 30%, a szakkönyvek aránya: 50%, a szótáraké 20%. A felnőtt- és gyermekkönyvek viszonylata: 80-20%.

A kisebbségi dokumentumok az idegen nyelvi gyűjtemény-részben kaptak helyet. (a könyvtár gyűjteményi körei: általános, zenei, idegen nyelvi, jogi.) A kisebbségi gyűjtemény döntő hányada a nyelvtanulás elsajátítását és megtartását szolgálja Emellett a kisebbségek kultúrájára vonatkozó, az anyaországot bemutató dokumentumokat is gyűjtik.

A kisebbségi állomány beszerzésére a könyvtár a saját költségvetéséből is fordít, az érdekeltségnövelő támogatás és az OIK nemzetiségi dokumentum ellátás keretében kapott pénzösszeg mellett. A Przemyska Bibliotektől adományként jutnak hozzá a Przemyski Przeglad Kulturalny című folyóirathoz.

Az ODR szolgáltatást széles körben népszerűsítik, nyilvántartott szolgáltatásuk volt is az utóbbi fél évben is.

A könyvtár honlapján az idegen nyelvi gyűjteményt bemutató szövegben hívják fel a figyelmet a nemzeti és etnikai kisebbségek nyelvét bemutató dokumentumokra. Elkészült és felkerült a honlapra a gyűjteményben található lengyel nyelvű dokumentumok ajánló listája is. A weblapon rendszeresen értesítik az érdeklődőket a kisebbségi gyűjtemény-részhez kapcsolódó rendezvényekről, új dokumentumokról.
A könyvtárat irányító szerv a Társulási Tanács évente két alkalommal tárgyalja a könyvtárat érintő aktuális témákat, de a vitába az érintett kisebbségi önkormányzatot nem vonja be. Az utóbbi 5 évben nem volt olyan szakmai konferencia, amelyen a könyvtár kisebbségi feladatainak ellátásának minőségét értékelték volna. Szakmai kapcsolatokat az OIK-kal ápolnak. Széles körben működnek együtt különböző oktatási, szociális, kulturális intézménnyel, civil szervezettel. Kisebbségi kulturális programokat 2009-ben kettőt szerveztek, 2009 márciusában a lengyel-magyar barátság napja alkalmából egy

könyvkiállításra, 2008 augusztusában pedig „Lengyel tájképek” címmel festménykiállításra került sor a Slupski Nemzetközi Alkotótábor festményeiből.

Jász-Nagykun-Szolnok Megyei Verseghy Ferenc Könyvtár és Művelődési Intézet, Szolnok

A könyvtár szervezetileg nem önálló, az intézmény egyik egysége. A nemzetiségi feladatok ellátását az alapító okirat a törvény megfelelő szakaszának átvételével fogalmazza meg. A helyi és a települési kisebbségi önkormányzat közötti véleményezési-egyetértési viszonyra irányuló kérdésünkre azt a választ kaptuk, hogy a két önkormányzat „együttműködik”.

A könyvtárosok megfelelő szakmai végzettséggel rendelkeznek, a könyvtár kisebbségi gyűjteményét kisebbségi nyelvet nem beszélő könyvtáros gondozza. A könyvtárosok nyelvi továbbképzésére nem került sor.

A könyvtár a megfelelő technikai berendezésekkel rendelkezik. Az internetezésre alkalmas számítógépeket felújították, korszerű operációs rendszert telepítettek rájuk.

A könyvtár széles körben és naponta méri az ügyfélforgalmat, de az olvasók kisebbségi hovatartozásáról nem kér és nem tárol adatokat „a vonatkozó törvény alapján”. A könyvtár évente elemzi statisztikai adatait a fenntartónak benyújtott beszámolójában, illetve jelentést készít azokról az OKM-nek.

A látogatóforgalomról megtudtuk, hogy a kölcsönzés száma csökkent, miközben a kölcsönzött dokumentumok száma nőtt. Ennek okát abban látja a könyvtár, hogy családon belül egy fő iratkozik be és valamennyi családtag számára kölcsönöz.

A nemzetiségi dokumentumállományról adatot nem kaptunk, ezt a szolgáltatást a könyvtár nem is tüntette fel. Ennek magyarázatául a következőket adta elő: *„megyénkben nem él jelentős számú nemzeti kisebbség, így ezen állományrészünk nagysága csak ezrelékekben lenne kimutatható, így a kérdések számunkra értelmezhetetlenek. A könyvtárunk idegen nyelvi gyűjteménnyel rendelkezik (angol, francia, német, nemzetiségi külön gyűjteménnyel - a fentiek miatt – nem. A megyében élő roma közösségek számára a nyelvükön megjelent műveket igyekszünk beszerezni, ezek száma azonban nem jelentős.”*

Az OIK a kisebbségi irodalom beszerzésére évente 50 ezer forintot biztosít.

A könyvtár a lengyel kisebbségi önkormányzattal, a Lengyel Klubbal és a Magyar-Izraeli Baráti Társasággal szervezett közös kiállítást és irodalmi estet. (Pontosabb információkat nem tudtunk meg.)

A megyében, a megyei könyvtár tudomása szerint, a jászkiséri könyvtár szerepelteti a nemzetiségi ellátást az éves statisztikai jelentésében. E könyvtár gyűjteménye 512 db, ami a 2008-as jelentés szerint nem gyarapodott.

A megyei könyvtár a helyi önkormányzatokkal kötött szerződés alapján 18 település könyvtára számára ellátórendszeri ellátást biztosít: az érintett településeken nagyszámú cigány lakos él.

Az intézmény összesen 113 cigány nyelvű művel (elektronikus, film, hangfelvétel, könyv, térkép, zenemű) rendelkezik, ebből a kizárólag cigány nyelvű dokumentumok példányszáma 159, ebből könyv 137 db.

A 137 roma nyelvű könyvpéldánynál 74 kölcsönzést regisztráltak 2005 novembere óta, ami azt jelenti, hogy éves szinten 20 alatti kölcsönzésről van szó. A könyvtár adatbázisában regisztrált kölcsönzési mutatója 2,35, egy adatbázisban regisztrált roma nyelvű könyv példányára pedig 0,54 kölcsönzés esik. A különbség 4-5-szörös.

A megyei könyvtár egyre kevesebb mű-példányt tud vásárolni, ennek ellenére is törekszik arra, hogy a cigány nyelvű irodalmat a teljesség igényével, a cigányságról szólókat pedig a teljességre törekedve szerezzék be és szolgáltassák.

Más forrásokból tudjuk, hogy a cigány nyelvű és a cigányokról szóló dokumentumok használói, olvasói nem cigányok.

Komárom- Esztergom Megyei Önkormányzat József Attila Megyei Könyvtára, Tatabánya

A könyvtár szervezetileg önálló, kisebbséginek nem minősülő intézmény.

Az érintett kisebbségi önkormányzat a könyvtár fenntartójának döntéshozatali eljárásában véleményezési, egyetértési jogokkal nem bír. (Az erre irányuló kérdésünket meg sem értették: azt a választ kaptuk, hogy külön jogokat senkinek, így a kisebbségi önkormányzatnak sem biztosít a könyvtár – miközben mi a két önkormányzat viszonyát firtattuk.)

A fenntartó utoljára a könyvtár átfogó helyzetelemzését 2004-ben végezte el, de a könyvtárról szóló beszámoló nem érintette a nemzetiségi könyvtári ellátást. A helyzetelemzéssel kapcsolatos vitába a fenntartó a kisebbségi önkormányzatot nem vonta be. A könyvtár kisebbségi feladatai ellátásának minőségét szakmai konferencián sem értékelték az utóbbi 5 évben. A fenntartó önkormányzat szakmai vizsgálatot is folytatott az intézmény működésével kapcsolatban, s ennek eredményeként támogatta a könyvtár bővítésére benyújtott pályázatot. (Sikeres pályázat esetén a nemzetiségi állományból is több kerülhetett volna a szabadpolcra. A pályázat azonban nem nyert.)

A könyvtárosok megfelelő szakmai végzettséggel rendelkeznek, a kisebbségi gyűjteményt, a kisebbségi nyelvet beszélő könyvtáros gondozza. 2008-ban nyelvi továbbképzésen is részt vett.

A könyvtár viszonylag jó technikai feltételekkel rendelkezik, kiemelkedően nagyszámú pl. a számítógép-állományuk.
Az éves statisztikai adatszolgáltatás érdekében széleskörű statisztikai adatfelvételre kerül sor a könyvtárban, de a látogatók kisebbségi összetételéről felmérés nem készült. A használói elégedettségmérés keretében sem tettek fel olyan kérdést, amelyik a látogatók származására, vagy legalább a nemzetiségi állomány keresettségére vonatkozott volna. A kisebbségi dokumentumok olvasottságára vonatkozó adatok azért nincsenek, mert ilyen statisztikát nem kell vezetni, az igazgató becslése szerint azonban *„ a kölcsönzések aránya 10 % alatt van”*. A könyvtár vezetője a kisebbségi irodalom iránti keresettséget cd-k, dvd-k, hangzó dokumentumok bővebb kínálatával látná javíthatónak.

A kisebbségi dokumentumok közül leginkább a nyelvkönyveket és a szótárakat keresik az olvasók, illetve a verses és rövidebb terjedelmű prózai műveket, néprajzi kiadványokat. A nem használt, nem igényelt nemzetiségi dokumentumállomány részre vonatkozó kérdésünkre konkrét választ nem kaptunk, mindössze annyit tudtunk meg, hogy a leselejtezett idegen nyelvű állományt a könyvtár felajánlja a városban működő nemzetiségi iskoláknak.

A könyvtár alapiratai közül a kisebbségek könyvtári ellátásának feladatát az SZMSZ és a küldetésnyilatkozat tartalmazza, az alapító okirat nem.

Az összes leltári állomány több mint 338 ezer, ebből nemzetiségi dokumentum 8739 egység. A szlovák nemzetiségi dokumentumok 3%-a, a német nyelvű állomány 9,6 %-a számít frissnek.

A kisebbségi dokumentumok szépirodalmi és szakkönyvi megoszlása 50-50%, a szakkönyvi állományon belül kb. 25 % a nyelvkönyv és a szótár. A nyelvkönyvek és gyermekkönyvek aránya 70:30%. A teljes állomány 30%-a található szabadpolcon, s ennek 1%-a a nemzetiségi állomány.

A nemzetiségi könyvek vásárlására az OIK-on keresztül kapnak 250 ezer forintot, de a helyismereti vonatkozású nemzetiségi dokumentumokat saját költségvetésükből vásárolják meg. (Erre konkrétabb adatot nem kaptunk.)

Az ODR szolgáltatások lehetőségére az olvasók figyelmét a könyvtár felhívja, történt is jelentős számú nyilvántartott ODR szolgáltatás az utóbbi fél évben.

Rendszeres szakmai kapcsolatban áll a könyvtár az OIK Nemzetiségi és dokumentációs osztályával, részben az OIK-on keresztülszerzik be a nemzetiségi irodalmat a községi könyvtárak részére. Részt vesznek az OIK által szervezett továbbképzéseken is. Szervezett látogatások voltak a Komárom-Esztergom megyei könyvtárak és a Nyitra kerületi könyvtárosok között: a megye könyvtárosai, köztük a nemzetiségi községek könyvtárosai is Komarnoba, Lévára, Érsekújvárra, és Nyitrára látogattak
Kulturális programok szervezése érdekében kisebbségi önkormányzattal, kisebbségi civil szervezettel, kisebbségi írókkal együttműködést nem alakítottak ki.

Balassi Bálint Megyei Könyvtár és Közművelődési Intézet, Salgótarján

A könyvtár az elsődlegesen ellátott feladatai alapján nem minősül kisebbségi kulturális intézménynek. Az alapdokumentumokból a kisebbségi feladatellátás kötelezettsége egyértelműen kitűnik. A fenntartónak szóló legutóbbi éves beszámoló nem tartalmaz a kisebbségek anyanyelvi irodalommal való ellátására vonatkozó részeket. A kisebbségi önkormányzatnak esetlegesen juttatott véleményezési vagy egyetértési jogra vonatkozó kérdésünket nem értették meg, azt a választ kaptuk, hogy a két önkormányzat közötti együttműködési megállapodásról van tudomásuk. A fenntartó 2009-ben tárgyalta utoljára a könyvtár általános helyzetét, a kapcsolatos vitába a kisebbségi önkormányzatot azonban nem vonta be.

A könyvtár többször tartott beszámolót az Országos Szlovák Önkormányzat által szervezett konferenciákon.

A dolgozói a munkakörük ellátásához szükséges végzettséggel rendelkeznek, a könyvtár kisebbségi gyűjteményét gondozó könyvtáros kisebbségi nyelvet nem beszél, nyelvi továbbképzésen nem vett részt.

Az ügyfélforgalomról, a látogatók korosztályi összetételéről napi statisztikát vezetnek, az olvasói szokásokról 2008-ban készült legutóbb elemzés. A látogatók kisebbségi összetételét semmilyen formában nem vizsgálták.

A teljes állomány 10-20 %-a (becsült adat, ilyen kimutatásuk nincs) köthető a kisebbségi anyanyelvű irodalommal való ellátás feladatához. Az éves beszerzés 5-10 %-át a kisebbségi dokumentumok teszik ki (ezt szintén becsült adat). Körülbelüli adatokat kaptunk a nemzetiségi szépirodalom és szakkönyvek közötti viszonyra is (30:70), valamint a felnőtt és gyermekkönyvek egymáshoz való arányáról is (20:80).

A könyvtár romológia, szlovák nyelvű irodalom, idegen nyelvű irodalom, öregbetűs könyvek, Braille-könyvek, hangos könyvek gyűjtőkörökkel rendelkezik, ezek nagyságáról azonban, bár kértük, tájékoztatást nem kaptunk. Mindenesetre az utóbbi években a kisebbségekről szóló dokumentumok beszerzése nagyobb hangsúlyt kapott.

A megyei könyvtár valamennyi rendelkezésére álló forrásból (az OIK-on keresztül kapott központi költségvetési támogatás, ODR támogatás, érdekeltség növelő támogatás, pályázati források), fordít nemzetiségi dokumentumok beszerzésére pénzt, de nem rendelkeznek olyan kimutatással, amelyből megállapíthatnák, hogy az egyes forrásokból mekkora összeget költöttek nemzetiségi dokumentumok vásárlására.

Az ODR szolgáltatásait ismerteti az olvasókkal, ilyenre az utóbbi fél évben sor is került.

A honlapján a kisebbségi könyvtári ellátással kapcsolatos információ nincs, csak az ellátás ténye szerepel, valamint az ellátott település neve.

A könyvtár a nemzetiségi könyvellátással kapcsolatos szakmai kapcsolatként az OIK-ot nevezte meg: konferenciáin részt vettek, illetve a nemzetiségi dokumentum beszerzésre fordítható (évi 150 ezer forint) keretet az OIK-on keresztül használták fel. Munkakapcsolatot több civil szervezettel tart, számos velük együtt szervezett rendezvényre került sor az utóbbi öt évben. Kisebbségi kulturális rendezvényről a könyvtár nem tudott beszámolni, csak annyit említett, hogy 2007-ig évente volt a kisebbségi önkormányzattal együtt szervezett szlovák nemzetiségi olvasótáboruk.

Pest Megyei Könyvtár, Szentendre

A könyvtár az elsődlegesen ellátott feladatai alapján kisebbségi intézménynek nem minősül. A kisebbségi önkormányzatnak biztosított véleményezési vagy egyetértési jogokra vonatkozó kérdésünkre azt a választ kaptuk: *„Nemzetiségi könyvellátás segítése Pest megyében – központi forrás (OIK) elosztása”*. A válaszból egyértelmű, hogy a kérdésünket nem értették meg. A könyvtár alapszabályai közül a szervezeti és működési szabályzat fogalmazza meg a nemzetiségi feladatellátás kötelezettségét: *„nemzetiségi báziskönyvtár Pest megyében, horvát, német, szerb, szlovák nemzetiségek ellátása”*. (A báziskönyvtárak az 1997. évi CXL törvény hatályba lépése óta megszűntek.) Az SZMSZ az alaptevékenységek között a vonatkozó törvény szabályát szó szerint beidézi: *„végzi, ill. szervezi a megyében a nemzeti és etnikai*

kisebbségekhez tartozó lakosok ellátását." Az SZMSZ megfogalmazza: a könyvtár *„ellátórendszert működtet, végzi a nemzetiségi könyvellátást"*.

A könyvtár kisebbségi gyűjteményét németül beszélő könyvtáros gondozza, aki nyelvi továbbképzésen 2006-ban vett részt.

Ügyfélforgalomról, látogatottságról, látogatók korosztályi összetételéről, olvasói szokásokról friss felmérésekkel rendelkeznek, de ezek az elemzések a látogatók kisebbségi összetételére nem tértek ki.

A kisebbségi anyanyelvű irodalommal való ellátás feladatához 3224 dokumentum köthető, ennek kb. 30%-a számít frissnek. Ennek alapján a kisebbségi gyűjtemény gyarapításának mértéke valószínűsíthetően évi 30-35 dokumentumra tehető. A kisebbségi dokumentumok megoszlása szépirodalom és szakkönyvek vonatkozásában 80-20 %, a szakirodalmon belül 5 % a szótárak aránya. A felnőtt és a gyermekkönyvek vonatkozásában a nemzetiségi állomány az előzőek szerint oszlik meg. A nemzetiségi állomány 50 %-a szabadpolcon található.

A kisebbségi dokumentumok beszerzésének forrása: saját állománygyarapítási eszközök, ill. az OIK-től kapott támogatás. A saját eszközök nagyságáról nincs információnk.

A könyvtárhasználók figyelmét a könyvtár felhívja az ODR szolgáltatásokra, ilyen szolgáltatásra az utóbbi fél évben sor is került.
A könyvtár honlapján a nemzetiségi könyvtári ellátással kapcsolatban „nem történt közlés".

Rendkívül érdekes és tanulságos a könyvtár elégedettség mérésről szóló beszámolója, amely a könyvtári állományról szóló részben 228 kérdőív feldolgozásával megállapította: *„minden válaszadó bejelölte a magyar nyelvet. E mellett közel fele az angol nyelvű irodalom használatát is megjelölte. A német nyelvű irodalom már jóval alacsonyabb számban került megjelölésre. 11 fő említette még a franciát. A többi nyelv alig-alig kapott említést. Érdekes számunkra- lévén Szentendrén a szerb nemzetiségi jelleg meghatározó -, hogy senki nem jelölte be a szerb nyelven való olvasást."* Ez a beszámolórész tartalmazza a könyvtári állományról szóló megállapítások között azt is, hogy a megkérdezettek közel fele középfokú, 39 %-uk felsőfokú, és csak 12 %-uk volt alapfokú végzettségű.

A könyvtár szakmai együttműködést az OSZK-val és a Könyvtári Intézettel alakított ki a LIBINFO, illetve közös konferenciák útján. Munkakapcsolatot a város általános iskoláival és középiskoláival tart a könyvtár, megemlítve a szentendrei Kulturális Kht-t, a zeneiskolát, a művészeti iskolát, az AGY Tanodát; ezeknek az iskoláknak szerződés alapján a könyvtár nyújtja a könyvtári szolgáltatásokat. Széleskörű együttműködést alakított ki a könyvtár civil szervezetekkel is.

A könyvtár kisebbségi kulturális programról nem számolt be, a német kisebbségi önkormányzattal közös könyvkiadásról tett említést mindössze.

Megyei és Városi Könyvtár, Kaposvár

A könyvtár az elsődlegesen ellátott feladatai alapján nem minősül kisebbségi kulturális intézménynek. A fenntartó megyei- és városi önkormányzat a feladatellátással érintett kisebbségi önkormányzatoknak jogokat nem biztosít a könyvtár működésével kapcsolatban. A

fenntartó 2008-ban vizsgálta a könyvtár általános helyzetét, de az ezzel kapcsolatos vitába nem vonta be az érintett kisebbségi önkormányzatokat.

A könyvtárban dolgozók munkakörük ellátásához szükséges végzettséggel rendelkeznek. A könyvtár kisebbségi gyűjteményét kisebbségi nyelvet nem beszélő könyvtáros gondozza, bár a 7 éves továbbképzés keretén belül több kolléga is részt vett nyelvi továbbképzésen.

Az ügyfélforgalomról, a látogatottságról, a látogatók korosztályi összetételéről minden évben készül felmérés, az olvasói szokásokról hivatalos beszámoló 2006-ban készült. A látogatók kisebbségi összetételét, forgalmát, olvasói szokásait, stb. nem mérték. Az olvasói szokásokról megtudtuk, hogy a látogatások száma csökken, a virtuális látogatásoké pedig nő. Stagnál a beiratkozott olvasók száma. Mindez összefüggésben lehet azzal, hogy a dokumentumvásárlási keret reálértéke is csökken, ezért egyre kevesebb dokumentumot tudnak vásárolni.

A könyvtár teljes állományából kb. 5 % köthető a kisebbségi anyanyelvű irodalommal való feladat ellátásához, ezek „frissnek" számítanak, ugyanakkor — ennek részben ellentmondva — azt is megtudtuk, hogy a kisebbségi gyűjtemény gyarapodását nem tartják számon. A könyvtár nem tudott választ adni arra sem, hogy a kisebbségi dokumentumok hogyan oszlanak meg szépirodalom/szakirodalom, felnőtt/gyermekkönyvek vonatkozásában.

A kisebbségi dokumentumok beszerzésére szolgáló keret egyetlen forrása az OIK által szétosztott központi keretösszeg, ami két részből áll: a könyvtár 50 ezer forintot kap nemzetiségi könyvek beszerzésére, ezen túl a roma könyveket az OIK szerzi be közvetlenül és juttatja el a könyvtárnak. Más forrást részben forráshiány miatt, részben a megye nemzetiségi lakosságának alacsony száma miatt nem áll rendelkezésre. A németajkúakat a megyei könyvtár állománya megfelelő szinten tudja kiszolgálni német nyelvű könyvekkel.

A könyvtár az ODR szolgáltatásról az olvasókat tájékoztatja, amivel az olvasók intenzíven élnek is: a könyvtártól 1110 dokumentumot, a könyvtár más könyvtáraktól 636 dokumentumot kért 2009-ben.

A kisebbségi könyvtári ellátással kapcsolatban a könyvtár honlapján, ami egyébként világos és áttekinthető, semmilyen információt nem lehet olvasni. Az igazgató tájékoztatása szerint a törvény ugyan előír nemzetiségi feladatellátást a megyei könyvtárnak, de Somogyban, tekintettel a kis létszámú nemzetiségi lakosságra *„megyei könyvtári szinten nem foglalkozunk e kérdéssel."* A minisztérium által nemzetiségi könyvellátásra biztosított összegből a könyvtár német nyelvű könyveket vett, melyet az ODR keretében a kis falvak könyvtárai bármikor elérhetnek. 2006-2007-től a kistérségi ellátás keretében valósul meg a nemzetiségi települések nemzetiségi könyvellátása.

A megyei könyvtár igazgatójának volt egy olyan tervezete, amely szerint a testvérváros közreműködésével látta volna el a megyei könyvtár magyar könyvekkel Kaproncát, cserébe horvát könyveket hoztak volna bibliobusszal. A könyvcsere azonban — egyszeri alkalom után, a vámviszonyok miatt — meghiúsult. Az igazgató hangsúlyozta, ha Horvátország az EU tagja lesz, a horvát nemzetiségi könyvellátásnak nem lesz akadálya.

Szakmai kapcsolatot nemzetiségi könyvellátással kapcsolatban az OIK-kal tartanak. Munkakapcsolatot két civilszervezettel építettek ki. Kisebbségi önkormányzattal, kisebbségi civil szervezettel, közös kulturális programot az utóbbi egy évben nem szerveztek. Kisebbségi

kulturális intézményként egy könyvbemutatóról kaptunk tájékoztatót: egy cigány antológiát mutattak be. A könyvtár 6 másik könyvtárral együtt megnyert egy Tudásdepo-Express elnevezésű pályázatot, amelynek keretén belül roma fiatalok felzárkóztatására szervez olyan tanfolyamokat, amelyeken segítőket képeznek a fiatalok olvasáskultúrájának fejlesztésére.

Móricz Zsigmond Megyei és Városi Könyvtár, Nyíregyháza

A könyvtár az elsődlegesen ellátott feladatai alapján kisebbségi kulturális intézménynek nem számít. A könyvtár kisebbségi feladat ellátási kötelezettsége a szervezeti és működési szabályzatban és a küldetésnyilatkozat minőségpolitikai részében van megfogalmazva. Az intézmény fenntartója a feladatellátással érintett kisebbségi önkormányzatnak a könyvtárral kapcsolatos döntéshozatal során véleményezési/egyetértési jogokat nem biztosít.

A megyei könyvtár alkalmazottai munkakörüknek megfelelő végzettséggel rendelkeznek, a kisebbségi gyűjteményt kisebbségi nyelvet nem beszélő könyvtáros gondozza. Nyelvi továbbképzésre 7 évvel ezelőtt, 2002-ben került sor.

Az ügyfélforgalomról, a látogatottságról, a látogatók korosztályi összetételéről folyamatosan követhető kimutatása van a könyvtárnak, ezt az integrált rendszer biztosítja. Az olvasói szokásokról minden évben készül beszámoló a fenntartó részére, esetenként pályázati jelentés is. A látogatók kisebbségi összetételéről felmérés nem készült.

A könyvtár teljes állományán belül a kisebbségi anyanyelvű irodalommal való ellátás feladatához 0,5 %, vagyis 2 300 dokumentum köthető. Ezen dokumentumok jelentős része települési könyvtárakba, letétként vannak kihelyezve: 10 településen cigány, 3 településen német nyelvű letéteket gondoznak. Ennek kb. 80 %-a számít frissnek. (1840) A nemzetiségi dokumentumállományon belül a szépirodalom aránya 70%, a szakkönyveké 30%, a szakkönyvek 60%-a szótár. A felnőtt-, és gyermekkönyvek viszonylata 30:70. Az utóbbi időben törekednek arra, hogy több „könnyű” olvasnivaló és a felsőoktatásban hasznosítható szakkönyv álljon az olvasók rendelkezésére.

A hazai cigányság ellátási nehézségeinek illusztrálásaként a könyvtár egyik munkatársától megtudtuk, hogy négy megyét érintő pályázatot nyújtott be 2008-ban „Előítélet, konfliktuskezelés” címmel az NKA-hoz. Az NKA a pályázatot teljes összeggel támogatta, a pályázattal érintett négy megyéből mégis alig lehetett 15 könyvtárost (pontosabban 11-et, hiszen négyen a határon túlról jöttek) a programba bevonni, mert *„a könyvtáros szakma is idegenkedve fordul a cigány olvasók felé”*.
A letéti helyek kiválasztásának szempontjai a jelentős számú cigány, illetve német lakosság mellett a működő kisebbségi önkormányzat, az aktív könyvtáros és a könyvtárat fenntartó önkormányzat fogadókészsége volt. Így választott ki a megyei könyvtár 10 cigány letéti könyvtárat, ahová 906 kötetet, és 3 német letéti helyet, ahová 315 kötetet vitt.

A nemzetiségi állományok kölcsönzési gyakoriságát a megyei könyvtár nem vizsgálja.

A tapasztalat azt mutatja, hogy a felsőoktatásban részt vevők, pedagógusok, vagy szociális pályára készülők jelentkeznek nemzetiségi könyv iránti igénnyel. A cigányokról szóló állományt nem a cigány lakosság használja, ahogy általában is ritkán jelennek meg a könyvtárban, hanem azok, akik munkahelyi-hivatásbeli érintettség miatt velük foglalkoznak. Ők cigány népismereti dokumentumokat, szociológiai tanulmányokat keresnek. Cigány

költők, írók műveit sem cigány, sem magyar nyelven nem keresik, csak nagyon ritkán. Nemzetiségi szépirodalomra alig van igény.

A könyvtár a nemzetiségi dokumentumok beszerzésére saját forrásból nem fordít, azok beszerzése az OIK-on keresztül kapott központi támogatásból történt mindezidáig. A cigány letéti helyek számát nem növelték, de a könyvtárnak juttatott 150 ezer forintos központi támogatásból a 10 könyvtár számára 75 leltári egységet vásároltak. 2007-ben a meglévő letéti állományt (5980 db) nem tudták fejleszteni. Az utóbbi 5 évben pályázati forrás sem állt rendelkezésre a nemzetiségi állomány gyarapítására.

Szepsivel és Kassával „3 könyvtár-300 könyv-3000 olvasó" elnevezésű együttműködési megállapodást kötött a megyei könyvtár. Ennek keretében 629 könyvet vittek Szlovákiába. Visszavittek további 203 db könyvet, s kaptak 279 szlovák nyelvűt. A szlovák könyvekhez kapcsolódóan elmondható, hogy a megyei könyvtár 14 településsel kötött együttműködési megállapodást, melyek közül egyben (Nagycserkesz) szlovák ellátás is van, pontosabban volt: működése ui. szünetel. (Másik ellátó helyet keres a megyei könyvtár.)

Az olvasók figyelmét az ODR szolgáltatásra felhívják, csak az utóbbi fél évben is 317 kérést közvetítettek.
A könyvtár honlapján kisebbségi könyvtári ellátással kapcsolatos információnak csak az interneten is elérhető katalógus számít, ami lelőhely-megjelölést is tartalmaz.

Szakmai kapcsolatként értékelhető, hogy az OIK éves konferenciáin a megyei könyvtár képviseli magát, illetve egy munkatárs rendszeresen dolgozik — a Magyar Olvasástársaság (HUNRA) országos tanácsának tagjaként — a Cigány Munkabizottságának munkájában. A letéti helyek látogatása nem rendszeres, alkalmi jellegű, általában más feladatok elvégzéséhez kapcsolódó.
Civilszervezetek munkáját a megyei könyvtár helyszín és technikai feltételek biztosításával segíti. Kisebbségi kulturális programot az utóbbi egy évben a könyvtár nem szervezett.

Illyés Gyula Megyei Könyvtár, Szekszárd

Az intézmény az elsődlegesen ellátott feladatai alapján nem kisebbségi kulturális intézménynek. A nemzetiségi feladatellátás, a törvényi szabályt beidézve, az SZMSZ-ben jelenik meg. A könyvtár úgy véli, a feladatellátással érintett német, cigány, szerb kisebbségi önkormányzat „élhetne" véleményezési/egyetértési joggal a könyvtárral kapcsolatos kérdésekben, *„ha lennének érdemi nemzetiségi könyvtári kérdések a megyei közgyűlés ülésein."*

A megyei könyvtár német letéti állományait többnyire németül beszélők (tiszteletdíjas könyvtáros szakemberek és nem szakemberek) gondozzák.
A beás nyelvű megyei letétek esetén Decs, Gyulaj, Báta könyvtára az iskolában van, *„ott a tanár vagy a könyvtáros érti a nyelvet."* (Megtudtuk, hogy a felsőoktatásban egyre többen választják a beás nyelvet nyelvvizsga eléréséhez, és a cigány témájú szakdolgozatok száma is növekszik, ők használják a szolgáltatásokat.)
A szerb letéti állomány a medinai szerb kisebbségi önkormányzat irodájában érhető el. *„Szakszerű kezelésről, statisztikai adatok gyűjtéséről nem lehet beszélni, de ha valaki keresne az állományban, szerb nyelvismerettel rendelkező kiszolgáló nyilván van."*
Német nyelvű továbbképzés a Goethe Intézetben évente 1 alkalommal van, amelyen a megyei könyvtár munkatársai vesznek részt.

Tolna megyében a nemzetiségi dokumentumok száma összesen 16 309. Ebből 15 500 db dokumentum német nyelvű 23 ezer német lakosra 36 letéti könyvtárban; 316 a szerb nyelvű 250 főre. 494 db cigány témájú, nyelvű dokumentum egyszeri megyei könyvtári kihelyezéssel került 13 településre tartós kölcsönzéssel, ezen felül a megyei könyvtár cigány gyűjteménye 500 db-os, kb. 4800 főre.

A megyei nemzetiségi dokumentum-ellátottság német nyelvterületen jó, annak ellenére, hogy nem éri el a felét annak az aránynak, ami a megyebeli létszámarányukból (10%-ra tehető) következne. A cigány nyelvterület dokumentum-ellátottsága töredéke a megyei szintűnek, de a német viszonyszámhoz (0,7) képest is 1/7-nyi. Igaz, a megyei könyvtár csak 2000 óta gyűjti szisztematikusan a cigány etnikumra vonatkozó kiadványokat.

A megyei könyvtár teljes állománya 350 ezer dokumentumból áll, ami évenként kb. 5000-rel nő. Ezen belül a megyei könyvtár évente kb. 700 dokumentummal bővíti-frissíti a nemzetiségi állományát: Szekszárdon maradt 2008-ban 130 db, 36 megyei település könyvtárának juttattak kb. 500 német letéti könyvet, ezen túl 35-40 db magyar nyelvű, cigányokról szóló dokumentumot.

Mindezek alapján frissnek megyei közkönyvtári szinten a nemzetiségi állomány 43-44%-a, a megyei könyvtár szűkebb nemzetiségi állományán belül (6500 dokumentum) — ha a gyarapodás a 2008-as adattal kb. azonos volt az utóbbi 10 évben — akkor 20%-a tekinthető.

A nemzetiségi állomány német nyelvterületén a szépirodalom-szakirodalom viszonya 40%-60%. Cigány: 20% szép-, 80 % szakirodalom. Szerb: 60% szép-, 40% szakirodalom.
Az állománygyarapításnak régebben több forrása volt, mára a központi keretösszeget csak a Goethe Intézet egészíti ki évi 500 eurós támogatással. Pályázati pénzösszegből jöhetett létre 13 helyen a cigányok ellátását szolgáló egyszeri kihelyezés, községenként 38 dokumentummal.

A nemzetiségi állomány olvasottságát a könyvtár úgy becsüli, hogy a nagyobb településeken napi, a kisebbekben heti 5-10 dokumentumot kölcsönözhetnek az olvasók.[232] A kisebbségi olvasók számát felméréssel nem állapították meg, a könyvtár becslése szerint a beiratkozott, német dokumentumokat kölcsönző olvasók száma kb. 3000 lehet, ami a teljes német népesség kb. 13%-a. A könyvtárat látogatók száma, különösen ott, ahol élénk német kulturális élet folyik (Bátaszék, Bonyhád, Gyönk: kéttannyelvű gimnázium, Hőgyész Kisszékely, Nagymányok) ennél jóval magasabb lehet.

A német anyanyelvű dokumentumok iránti igényt s ilyformán az olvasói korosztályt is, az iskola határozza meg. Ahol nemzetiségi általános iskolai oktatás folyik, ott a látogatók között a 6-14 éves, a nagyobb városokban, ahol német nyelvet is oktató középfokú oktatás létezik, a 14-18 éves, ahol felsőfokú német nyelvű képzés is van, ott az egyetemi korosztály érdeklődik-kölcsönöz leginkább német dokumentumot, veszi igénybe a településről a könyvtárközi kölcsönzést. A középgeneráció képzett alsó korosztálya használja a nyelvet és a dokumentumokat, a 40-50 évesek többnyire nem beszélnek idegen nyelvet, nemigen olvasnak, az idősebbek (a 60-80 évesek) pedig romantikus könyveket, nemzetiségi történelmi, néprajzi és kevés szépirodalmat keresnek.

[232] Feltehető ennek alapján, hogy a nemzetiségi irodalmat kölcsönző olvasók száma a nagyobb településeken heti ö5-10, a kisebbekben pedig heti 1-5.

A megye sajátossága, hogy sok a Németországból visszatelepülő németajkú és letelepülő holland, hétvégi házzal rendelkező személy. Ők igényes irodalmat és lektűröket, valamint hangoskönyveket keresnek.

Mindenesetre, a német irodalom iránti igény az iskolai oktatásban résztvevő, diákkorosztályon túliak esetén elsősorban a képzettekre jellemző, akik szívesen olvasnának külföldi periodikákat is. A megyei könyvtár 8 német és 2 cigány lapot fizet elő, 5 német nyelvű periodika érkezik a Goethe Intézettől, 2 német nyelvű települési lap van a megyében (Bonyhád, Paks), de minden helyi újságban vagy német nyelvű melléklet van, vagy magyar nyelven a kisebbségi önkormányzatok hírei jelennek meg (Bátaszék, Gyönk Hőgyész, Paks, Tolna).

Az olvasók a nemzetiségi gyűjteményből elsősorban szakirodalmat, internetes tájékoztatást kérnek, vagy érnek el saját maguk, DVD-ket kölcsönöznek, olykor-olykor szépirodalmat (kötelezőkön kívül) olvasnak vagy kérnek meg könyvtárközi kölcsönzéssel, amely szolgáltatás a legkisebb faluból is elérhető. Ez esetben a megyei könyvtár szolgáltatását igénylik. Elavult német anyagot a könyvtár nem tart, a politikailag és társadalomtudományi szempontból idejemúlt és/vagy érdektelen témájú dokumentumokat a könyvtár szakszerűen selejtezte.

A német dokumentumok iránti igények tehát csak közvetetten tekinthetőek a német kulturális identitáshoz való jog eszközének, közvetlenül sokkal inkább tanulási célzatról és önművelésről van szó.

A megyei könyvtár (letéti állomány nélkül vett) szűkebb nemzetiségi állományából napi kb. 30 német nyelvű (elsősorban szakdolgozat készítéséhez, nyelvtanuláshoz), 5-10 cigánytémájú dokumentumot kölcsönöznek az olvasók. Ez éves szinten kb. 9 ezres nemzetiségi dokumentumforgalmat jelent, ami a 6500-res nemzetiségi állományhoz — de különösen más könyvtárakhoz képest — jó eredmény. Más viszonyítási pont: a könyvtár napi teljes kölcsönzésszáma 500 db a könyvtár 350 ezres állományából, vagyis a nemzetiségi dokumentumok és a teljes állomány kölcsönzési gyakorisága közötti különbség mindössze 1,8-szeres.

Nemzetiségi könyvet az ODR-en keresztül ritkán kölcsönöznek az olvasók, mert a helyi állomány kitűnő, a megyebeli községek könyvtárai a megyei könyvtártól kölcsönöznek.

A könyvtár nemzetiségi dokumentum-beszerzésre jelenleg 390 ezer Ft-ot (ez korábban 600 ezer volt) és további 600 euró értékben letétbe kap dokumentumot. (Központi támogatás: 350 ezer, saját erő évente változó, az igények és új megjelenések függvényében, de a Goethe Intézet letéti kerete is változó, 800 euró volt, most 600.)

A könyvtár nemzetiségi szolgáltatásait széles körben „reklámozza”. A nemzetiségi ellátásról — saját honlapon túl, ami dicséretes részletességgel, valódi szolgáltató attitűddel kínálja a nemzetiségi gyűjteményt — az olvasók a Tolna megyei németek honlapjából (www.tolde.hu), illetve a Tolnai Népújságból[1], a Tolnai Krónikából és a faluújságokból is értesülhetnek. A helyi tévé a nagyobb eseményeket közvetíti, így például bemutatták a könyvtár szervezte német nyelvű olvasótáborokat, a német szépkiejtési versenyeket, illetve a Goethe Intézet vándorkiállításait is, amelyeknek a könyvtár biztosított helyszínt.

A könyvtár fontos kulturális eseményének számítanak a rendszeresen megtartott, kétnyelvű, a Magyarországi Német Színházzal közösen szervezett felolvasó estek. A helyi iskolákkal való kapcsolatok azonban megszakadtak, elmaradtak a korábbi közös programok, rendezvények (saját iskolai könyvtárak német adományokból jelentősen bővültek).

A könyvtár a jövőben nagyobb súlyt kíván helyezni a roma olvasók számának növelésére, a vissza- és letelepülők megnyerésére, illetve tovább szeretné kiadói tevékenységet folytatni.[233]

Berzsenyi Dániel Megyei és Városi Könyvtár, Szombathely

A könyvtár kisebbségi kulturális intézménynek az elsődlegesen ellátott feladatai alapján nem minősül. Kisebbségi feladatát „kisebbségi alapkönyvtár" funkcióként az alapító okirat megfogalmazza. A Megyei Közgyűlés Kisebbségi és Külügyi Bizottsága legutóbb 2007-ben kért tájékoztatást, beszámolót a könyvtár általános helyzetéről. Az intézmény fenntartója a kisebbségi feladatokra tekintettel véleményezési/egyetértési jogot ugyan nem biztosít az érintett kisebbségi önkormányzatnak, az igazgatótól kapott tájékoztatás szerint *„konzultációs, tájékozódási, javaslattételi és támogatási"* joga van.

A könyvtár valamennyi munkatársa munkakörének megfelelő végzettséggel rendelkezik. A kisebbségi gyűjteményt gondozó könyvtáros németül beszél, szlovén és horvát nyelvterületen pedig társadalmi segítőket vesznek igénybe. Nyelvi továbbképzésen évi 6-8 fő vett részt 2008-ig. Egy könyvtáros 2008-ban részt vett Németországban nyelvi továbbképzésen a Goethe Intézet ösztöndíjával.

Az ügyfélforgalomról, a látogatottságról, a látogatók korosztályi összetételéről hivatalos statisztika és elemzés készül minden évben, az éves beszámoló is olvasható a könyvtár honlapján. A látogatók kisebbségi összetételéről azonban a könyvtár statisztikát nem vezet, felmérést nem végzett. A 2008-as beszámolóban pár sor szól a kisebbségi ellátórendszerről: *„állománygyarapodása 240 kötet volt, 1 025 873 forint értékben. A kisebbségi könyvtárak közül Felsőcsatár horvát, és Pornóapáti német nyelvű dokumentumainak retrospektív adatbevitelét végeztük el. Év végéig a kisebbségi ellátásban részesülő könyvtári szolgáltató helyünk 11 alkalommal 163 kötet feltöltést kapott. Vissza egy alkalommal 72 kötetet hoztunk."* A beszámoló (az idézett két mondaton túl) kisebbségi ellátórendszer két évenkénti gyarapodásáról, illetve az ellátórendszer teljes állományának két évenkénti kötetszámáról ad tájékoztatást. Ez utóbbi szerint 2008-ban a kisebbségi ellátórendszerben 17 kisebbségi szolgáltató helyen, összesen 8444 nemzetiségi letéti dokumentum volt.

Az adatokat összevetve látható, hogy a nemzetiségi állomány éves gyarapodása 3 % körüli volt, letéti helyenként pedig a megyei könyvtár átlag 455 könyvet helyezett ki. A kisebbségi gyűjtemény kb. 30%-a számít frissnek. A teljes kisebbségi állomány 40 %-a szépirodalom, kb. 60 %-a szakirodalom, ebből szótár: kb. 1 %. A felnőtt könyv/gyerekkönyv megoszlás ezen a területen: 30:70%.

[233] A könyvtár saját kiadványaként 1978-1999 között Unsere Zeitung címen a váraljai német nemzetiségi olvasótáborról évente egy-egy lapszámot jelentetett meg, felelős kiadó: Elekes Eduárdné, akkori igazgató volt. Eddig megjelent, országos érdeklődést kiváltó kiadványaik: Knabel Vilmos életmű bibliográfia, az „Es scheint der Mond so hell" című, a nemzetiségi oktatásban mindmáig használatos Németkéri daloskönyv, Bayer Béla „Graublau" című verseskötete, az „Unverlierbare Heimat"- Szekszárdi Német Nemzetiségű Egyesület története, valamint „A váraljai német nemzetiségi tábor története" volt.

A nemzetiségi állomány gyarapítására a könyvtár évek óta saját forrásból 100 ezer forintot fordít, mely kiegészül az OIK közvetítésével kapott nemzetiségi beszerzési kerettel (150 ezer forint). 2005 óta a mozgókönyvtári normatívából is vásárolnak anyanyelvű dokumentumokat, azon szolgáltató helyek számára, ahol kisebbségek élnek: évi 100 ezer forint értékben. Szlovén cserekapcsolat révén jutnak hozzá további kb. évi 100 ezer forint értékű könyvhöz. Pályázati úton 2008-ban az MNEKK-tól 50 ezer forintot, 2009-ben a Kölcsey Alapítványtól 100 ezer forintot nyertek. Az érdekeltségnövelő támogatás kisebbségi keretre jutó részéből szótárakat vásárolnak.

A könyvtár az ODR nyújtotta lehetőségről az olvasókat tájékoztatja, ilyen típusú szolgáltatásra sor is került az utóbbi fél évben.

A könyvtár honlapja részletes tájékoztatást ad a kisebbségi alapkönyvtári feladatkörről. A honlap kisebbségi nyelvekkel való megjelenítéséhez 2009-ben NKA támogatást nyertek. (2010-es tárgyidőre.)
A könyvtár munkatársai rendszeresen látogatják a Könyvtári Intézet akkreditált továbbképzéseit, szakmai konferenciáit, vitanapjait. Az OIK-tól szintén a szakmai kapcsolatokhoz kapcsolódóan horvát nyelvű beszerzéseikhez kapnak segítséget, ill. részt vesznek az OIK által szervezett konferenciákon is. 2004-ben az OIK szlovén irodalmi esetet is szervezett a könyvtárral és a Szlovén Kisebbségi Önkormányzattal együttműködve. Német nyelvterületen a Goethe Intézet a partnerük, 2009-ben a könyvtár fogadta „Az irodalom és a film a német nyelv oktatásában” c. továbbképzésüket. Az Intézet ezen túl nyelvi továbbképzésre 2009-ben is biztosított ösztöndíjat a megyei könyvtár számára.

A megyei könyvtár széleskörű, nagy hagyományokkal rendelkező kapcsolatrendszert ápol civil szervezetekkel. Évente 80-120 rendezvényt, könyvtár bemutatást tart, melyen fő partnereik az iskolák és a közgyűjtemények. Kifejezetten kisebbségi kulturális programról azonban a könyvtár nem tudott beszámolni, az utóbbi évben pályázati forrás hiányában erre nem volt lehetőség.

Deák Ferenc Megyei Könyvtár, Zalaegerszeg

A könyvtár az elsődlegesen ellátott feladatai alapján nem minősül kisebbségi kulturális intézménynek. A kisebbségi könyvtári ellátás feladata az SZMSZ-ben szerepel. Az érintett kisebbségi önkormányzat esetleges véleményezési/egyetértési jogait firtató kérdésünkre azt a választ kaptuk: „nincs külön jogosultság megfogalmazva”
A könyvtár minden munkatársa rendelkezik munkaköre betöltéséhez szükséges végzettséggel. A könyvtár kisebbségi gyűjteményét kisebbségi nyelvet nem beszélő könyvtáros gondozza, nyelvi továbbképzésen nem vett részt.

Az ügyfélforgalomról, a látogatottságról, a látogatók korosztályi összetételéről, olvasói szokásairól minden évben részletes beszámoló készül, a látogatók kisebbségi összetételét azonban nem vizsgálják, mert „nem is vizsgálhatjuk”.

A könyvtár nemzetiségi állománya csak ezrelékekben mérhető az összes dokumentummal (300 ezer) összevetve. Horvát nyelvű dokumentum 171 db, cigány nyelvű 64 db. A horvát dokumentumok közül 59, a cigány nyelvűből 31 számít 10 évnél régebbi beszerzésűnek. A horvát nyelvű dokumentumok kb. fele-fele részben tartalmaznak szépirodalmi és szakirodalmi dokumentumokat, a szakirodalmon belül a szótárak száma: 8 db. A cigány nyelvű dokumentumok között a szépirodalom és szakirodalom aránya 26:32. Cigány nyelvű

szótárból a könyvtárban 6 db található. A felnőtt és gyermekkönyvek megoszlása mindkét nyelvterületen a felnőtt könyvek döntő többségét mutatja. Valamennyi nemzetiségi könyv szabadpolcon található.

A nemzetiségi dokumentumállományának frissítésére, gyarapítására az alapvető forrás az OIK-on keresztül kapott központi támogatás, aminek nagysága évi 75 ezer forint, 5 év óta változatlanul, időnként jutnak hozzá ingyenes juttatáshoz, „saját forrás, igény szerint”.

Az ODR szolgáltatásokról a könyvtár az olvasókat tájékoztatja, ilyen típusú szolgáltatásra az utóbbi fél évben sor is került.

A honlapon a kisebbségi könyvtári ellátással kapcsolatban az internetes katalógus és a letölthető cigánybibliográfia érhető el.

A könyvtár a nemzetiségi feladat ellátással kapcsolatban egy tényt említett, az OIK által szervezett kisebbségi konferencián részt vettek. Munkakapcsolata széleskörű, sokrétű a megyei civil szervezetekkel. Kisebbségi kulturális programot azonban sem kisebbségi önkormányzattal, sem kisebbségi civil szervezettel, sem kisebbségi írókkal együttműködve nem szerveztek.

A múlt szellemi üzenetét hordozó monumentális alkotások a népek évszázados hagyományainak élő tanúi a jelenkor számára. Az emberiség – amelynek nap mint nap lelkiismereti kérdése az emberi értékek egysége – ezeket az alkotásokat közös örökségnek tekinti és egyetemlegesen felelősnek vallja magát védelmükért a jövő generációi előtt, amelyeknek a hitelességük teljes gazdagságában kell ezeket az em1ékeket átadni.

Műemlékek és Történeti Együttesek Konzerválásának és Restaurálásának Nemzetközi Chartája

IV. Fejezet
A kisebbségi közösségek építészeti és kegyeleti emlékeinek védelme, valamint a szoborállítás

A kisebbségi közösségek tagjai között az egyik legfontosabb összekötő kapocs a történelmi múlt, a hagyományok tisztelete. Ahhoz, hogy ezek az ismeretek „megélhetők" legyenek a következő generációk számára is, alapvető követelmény az építészeti örökség megőrzése.

„Ahogy halottainkat tiszteljük, úgy viselkedünk az élőkkel is" – mondta ezt Nicolaus Lenau a XIX. század első felében. Ennek az örökérvényű gondolatnak a jegyében arra kerestük a választ, hogy milyen állapotban vannak a kisebbségi közösségek temetői, milyen intézkedések szükséges védelmük érdekében.

A kisebbségi közösségek szobrai, emléktáblái fontos szerepet töltenek be a kollektív történelemtudat formálásban. Nem engedik feledésbe merülni az egykori dicső vagy olykor tragikus eseményeket, a jeles személyiségeket. Az egyik alapvető rendeltetésük az is, hogy lehetővé teszik a közösség számára a méltó megemlékezést, a tiszteletadást.

A vizsgálat keretében a fővárosban és 23 településen tájékozódtunk személyesen a műemléki vagy helyi védelem alatt álló, illetve arra érdemes épületek helyzetéről, állapotáról és az ott található szobrokról. E települések többségében felkerestük a kisebbségi temetőket is. További 12 település önkormányzatától írásban kértünk felvilágosítást. Az így gyűjtött információk felhasználásával arra kerestük a választ, hogy a jogszabályi rendelkezések megfelelően biztosítják-e a kisebbségi közösségek kulturális jogainak érvényesülését vagy további fejlesztésük, módosításuk szükséges. Természetesen a jogalkalmazói tapasztalatokról is beszámolunk, hiszen a legkidolgozottabb jogszabály sem ér semmit, ha hiányzik a végrehajtásához szükséges szakismeret vagy pénzügyi forrás.

Tisztában vagyunk ugyanakkor azzal, hogy nem vállalhatjuk át a műemlékvédelmi szakemberek, történészek, néprajzkutatók feladatát, ezért a jelentésben részletes elemezés helyett csak röviden szólunk a kisebbségi szempontból kiemelt fontosságú műemlékekről, temetőkről, szobrokról.

Célunk ráirányítani a figyelmet ezekre az értékekre, amit azzal is szeretnénk elősegíteni, hogy a felkeresett településeken fényképeket készítettünk, és önkormányzatoktól is kértünk fotókat. Ezekből a felvételekből néhányat a jelentés mellékletében is közlünk. Bízunk abban, hogy

ezzel nemcsak a jelentés olvasóinak szerzünk néhány szép pillanatot, hanem ezek a fényképfelvételek eljutnak a műemlékvédelmi szakemberekhez is, hiszen ők azok, akik – az általunk bemutatott egyes lakóépületek vagy temetők esetében – dönthetnek a védelembe vételhez szükséges dokumentáció elkészítéséről.

1.A műemlékvélelem kisebbségi jogi kérdései

1.1. A műemlékvédelem gyökerei Magyarországon

A történeti építmények és műemlékek országos felügyelet alá vétele iránti törvényjavaslatot 1869-ben Henszlmann Imre terjesztette az Országgyűlés elé. A mindössze 10 szakaszból álló javaslat tilalmazni kívánta a védendő értékek megkárosítását, és rendelkezett arról, hogy *„a kártevők rendőri úton fenyítendők”*. Abban az esetben, ha a tulajdonos *„azokat fenntartani és koruk szerinti stylben kijavítani nem bírná vagy nem akarná, azok az állam intézkedése alá esnek”*, és nemcsak az építmények, hanem azok területe is kisajátítandó. Henszlmann felszólalásában maga is azzal a megjegyzéssel ajánlotta a Képviselőház figyelmébe beadványát, hogy *„ez nem mindennapi tárgy és igen kevés ember foglalkozik vele”*.[234] E kijelentés helytállóságát igazolta, hogy a törvényjavaslatot ebben a formában nem sikerült elfogadtatni.

„Az 1871-es év folyamán Ipolyi Arnold, Rómer Flóris bevonásával, kibővítik a törvényjavaslatot, nem csak az ingatlan, hanem az ingó műemlékekre is. 1872-ben a vallási és közoktatási miniszter rendeletével megalakul a Magyarországi Műemlékek Ideiglenes Bizottsága, melynek előadója Henszlmann Imre, építésze Schulek Frigyes. Az elnök Szalay Ágoston, a bizottság munkájában részt vesz Ipolyi Arnold és Rómer Flóris. A Bizottság törzskönyvet készít, melyben az akkori műemlékeket három csoportba sorolja: helyreállítandó, megóvandó, lerajzolandó ingatlanokat nevez meg”.[235]

A magyarországi műemlékvédelem alapjait a műemlékek fenntartásáról szóló 1881. évi XXXIX. törvény fektette le: rögzítette a műemlékek bejelentésének eljárását, megállapította a vallás- és közoktatásügyi miniszter – ekkor ezt a tisztséget Trefort Ágoston töltötte be – döntési jogkörét a műemlékké nyilvánításra, rendelkezett a tulajdonos fenntartási kötelezettségéről, illetve annak elmulasztása esetén, a végrehajtásra kötelezési eljárásról. Ha a tulajdonos nem tudta fenntartani a műemlékké nyilvánított építményt, akkor annak tulajdonlásáról lemondhatott, de kérhetett támogatást is „az erre szánt országos alapból”. Rendelkezett továbbá a „műemlékek országos bizottsága” felállításról, mely szervezet egy elnökből, egy előadóból, egy titkárból, egy építészből és több rendes és levelező tagból állt, akiket a vallás- és közoktatásügyi miniszter nevezett ki. Az országos bizottság jogállása sajátos „átmenetet” képezett az állami hatóságok és a társadalmi szervezetek között. A törvény előírta, hogy az elnök és bizottsági tagok „fizetést nem huznak”. Az országos bizottság *„a műemlékek felett a felügyeletet rendszerint vidéki (levelező) tagjai – s a mennyiben közigazgatási intézkedés szüksége merülne fel, a közigazgatási bizottságok utján gyakorolja”*. A közigazgatási bizottságok kötelesek voltak az országos bizottság felszólítására eljárni, valamint eljárásukról évenként jelentést tenni. E szabályozás alapján, aki a műemléket vagy tartozékát önhatalmúan ledöntötte, lebontotta vagy megrongálta, bírsággal volt sújtható és ha a helyreállításra lehetőség volt, azt az ő költségén végezték el.

---

[234] Képviselőházi napló, 1869. december 16. ülés jegyzőkönyve

[235] Fekete Ilona: Műemlékvédelem és örökség Magyarországon: intézménytörténet, perspektívák, vélemények Világosság 2005/6.

Talán a korai „alapoknak” köszönhető, hogy a hazai műemlékvédelem a II. világháború előtti időszakban már alkalmazta az Athéni Charta elveit, és azokat betartva állították helyre az esztergomi és a visegrádi királyi palotát, a szombathelyi Szt. Quirinus bazilikát, valamint a margitszigeti domonkos apácakolostort.[236]

1. 2. Az örökség védelme

A nemzetközi örökség fogalmát – Le Corbusier interpretálásában – az Athéni Charta (1931) vezette be. A dokumentum deklarálja, hogy az épületek megóvását folyamatos, rendszeres karbantartással kell biztosítani. Amennyiben a restaurálás, helyreállítás szükségessé válik, úgy azt a történelmi és művészeti értékek tiszteletben tartásával kell elvégezni.

A Velencei Charta (1964) meghatározta a műemlék fogalmát: ez alatt olyan önálló építészeti alkotások és városi vagy falusi együtteseket értünk, amelyek *valamely sajátos kultúrának*, jelentős fejlődésnek vagy történelmi eseménynek tanúi. E dokumentum is hangsúlyozza a műemlékek állandó karbantartásának szükségességét, amelyet kiterjeszt – arányainak megfelelő környezete – védelmére is.

E Charta, a benne foglalt célok megvalósítására létrehozta az ICOMOS-t (International Council on Monuments and Sites), a Műemlékek és Helyszínek Nemzetközi Bizottságát is. Az ICOMOS az UNESCO műemlékvédelmi világszervezete.

Az ICOMOS magyarországi szervezete az ICOMOS Magyar Nemzeti Bizottság Egyesület, mely az alábbi területeken végez közhasznú tevékenységet:

- tudományos tevékenység, kutatás,
- nevelés és oktatás, képességfejlesztés, ismeretterjesztés,
- kulturális tevékenység,
- kulturális örökség megóvása,
- műemlékvédelem,
- természetvédelem, állatvédelem,
- környezetvédelem,
- a magyarországi nemzeti és etnikai kisebbségekkel, valamint a határon túli magyarsággal kapcsolatos tevékenység,
- euroatlanti integráció elősegítése.

Az Egyesületnek többek között Történeti települések, Népi építészet, Kulturális turizmus, Szakképzési, és Örökség dokumentációs szakbizottságai vannak. Az Egyesület egyéb tevékenységéről a későbbiekben még szót ejtünk.

Az 1985-ben Granadában életre hívott Európai Építészeti Örökség Védelméről szóló Egyezmény – amelyhez Magyarország a környezetvédelmi és területfejlesztési miniszter által jegyzett 1991/6. nemzetközi szerződéssel csatlakozott – határozta meg az „építészeti örökség” fogalom tartalmát az ingatlanvagyon körében. Ezen Egyezmény rendelkezései szerint:

1. Műemlékek: minden történelmi, régészeti, művészi, tudományos, társadalmi, vagy műszaki-ipari szempontból kiemelkedő építmény, ideértve a kiegészítő és dekorációs elemeket is, ha azok az építmény tartozékai;

[236] I.m.

2. Építészeti együttesek: olyan történelmi, régészeti, művészi, tudományos, társadalmi, vagy műszaki-ipari szempontból jelentős egységes városi vagy vidéki épületcsoportok, amelyek szoros összetartozásuk miatt topográfiailag körülhatárolható egységet alkotnak;

3. Kultúrtájak: az ember és a természet együttes munkájának eredményei, olyan történelmi, régészeti, művészi, tudományos, társadalmi, vagy műszaki-ipari szempontból jelentős, részlegesen beépített területek, amelyek jellegzetességük, egységességük révén topográfiailag körülhatárolható egységet alkotnak.

Az Egyezményt aláíró felek többek között arra is kötelezettséget vállaltak, hogy kidolgozzák az építészeti örökség védelmének jogrendszerét, e jogrendszer keretében pedig gondoskodnak a műemlékek, építészeti együttesek és kultúrtájak védelméről.

A 2000-ben született Krakkói Charta, amely az épített környezet védelmének és restaurálásának alapelveiről szól, a többi között meghatározta az örökségvédelem területén alkalmazandó legfontosabb terminológiákat. Eszerint:

Örökség: mindazon emberi tevékenyég eredménye, *melyben a közösség felismeri saját különleges és egyéni értékeit* és amelyekkel azonosságot érez. Az örökség azonosítása és meghatározása így összefügg az értékválasztással.

Műemlék: lényege, értékek hordozója és az emlékezet fennmaradásának támasza. A műemlékekben az emlékezet az idővonal folyamán bekövetkezett emberi cselekedetek és gondolatok kifejeződését ismeri fel. A számunkra még belátható idő (közelmúlt) is ide tartozik.

Műemlékvédelem: a közösség azon erőfeszítéseinek összefoglaló értelmezése, amely arra irányul, hogy az örökség, s annak műemlékei fennmaradjanak. A műemlékvédelem a különlegességnek és a hozzá kapcsolódó értékeknek a megőrzésére irányul.

A Krakkói Charta legfontosabb üzenetét azonban a bevezetőjében hordozza. Eszerint „*minden közösség – a kollektív emlékezet alapján és saját múltjának tudatában – felelős saját örökségének azonosításáért és kezeléséért*”.

A hazai műemlékvédelem jelenlegi rendszerére döntő befolyással azt ezt követően megalkotott kulturális örökség védelméről szóló 2001. évi LXIV. törvény volt, mely életre hívta a Kulturális Örökségvédelmi Hivatalt, és a kulturális örökség fogalomkörébe vonta a műemlékvédelmet, az épített örökség védelmét.

Az örökség, kulturális örökség, épített örökség fogalmi lehatárolásának kérdéseit feszegette Erő Zoltán építész, az Országos Műemléki Felügyelőség korábbi műteremvezetője 2006-ban, az Építészfórum oldalán publikált vitaindító cikkében[237]: „*Az ’örökség’ szó használata az építészeti zsargonban az elmúlt tíz évben vált gyakorlattá Magyarországon, alapvetően az angol ’heritage’ vagy a francia ’patrimoine’ mintájára. A szó alkalmazása kétségkívül egyfajta szemléletet tükröz: arra utal, hogy a múltból ránk maradt emlékekkel dolgunk van, értéket képviselnek, de felelősséget is adnak. Miközben Magyarországon elsősorban a ’műemlék’, a ’műemlékvédelem’, a ’műemléki területek’ fogalomköre körül forgott a szó, a nemzetközi szóhasználat az ennél tágabb értelmű ’történeti épület’ vagy ’történeti város’ fogalma mellett egyre gyakrabban alkalmazta az ’építészeti örökség’ kifejezést.*”

[237] http://epiteszforum.hu/print/463

Az új terminológia – költőiesen szólva – erős hullámokat vetett a műemlékvédelem tavának sima tükrén, és a vizsgálat során számunkra is komoly nehézséget jelentett a gyakran összemosódó fogalmak értelmezése.[238]

1.3. Az épített környezetbe illeszkedő nemzetiségi kulturális értékek

A Kötv. az általános rendelkezések között deklarálja, hogy *„a kulturális örökség védelme közérdek, megvalósítása közreműködési jogosultságot és együttműködési kötelezettséget jelent az állami és önkormányzati szervek, a nemzetiségi szervezetek, az egyházak, a társadalmi és gazdasági szervezetek, valamint az állampolgárok számára.”*

Abból a kisebbségi közösségi jogból kiindulva, mely szerint a kisebbségek joga történelmi hagyományai, tárgyi és szellemi kultúrájuk megőrzése és gyarapítása, kimondhatjuk, hogy a helyi kisebbségi közösségek a nemzetiségi építészeti értékeik védelmének letéteményesei.

Az adott nemzetiség épített örökségének védelme is – mint az épített környezetbe illeszkedő kulturális érték – kisebbségi közügy.[239]

A Nektv. deklarálja, hogy a Magyar Köztársaság – törvények keretei között – biztosítja a kisebbségi közösségeknek építészeti emlékeik megőrzéséhez, ápolásához és átörökítéséhez fűződő jogait.[240] Ehhez a jogalkotó a következő jogosítványokat adja a kisebbségi önkormányzatok kezébe:

1. a települési kisebbségi önkormányzat egyrészt kezdeményezheti műemlékei és emlékhelyei védetté nyilvánítását, másrészt
2. a helyi hagyományápolás körében az adott kisebbséget érintő helyi önkormányzati rendeletet a helyi önkormányzat csak az e lakosságot képviselő települési kisebbségi önkormányzat egyetértésével alkothatja meg. Ebből következően az e témakörben megalkotandó önkormányzati rendeletnél a kisebbségi önkormányzatnak egyetértési joga van,
3. az országos önkormányzatok egyetértése szükséges az adott kisebbség történelmi hagyományokkal rendelkező településeinek és építészeti emlékeinek megőrzésével és ápolásával kapcsolatos jogszabály megalkotásához.

Építészeti örökség védetté nyilvánítható nemzetközi, országos és helyi szinten. A nemzetközi építészeti örökség a Világörökség részét képezi, és külön jegyzékben tartják nyilván. A Műemlékek Nemzeti Gondnoksága ellátja az egyes állami tulajdonban tartandó, jelentős kulturális örökségi értéket képviselő ingatlanok megóvásával kapcsolatos feladatokat, valamint gondoskodik ezen műemlékek kulturális célú fejlesztéséről, hasznosításáról és

---

[238] Szeretnénk leszögezni, hogy a műemlékvédelem területének teljeskörű „feltérképezésére” nem vállalkozhattunk, hiszen ezzel egyrészt túlterjeszkedtünk volna eljárási jogköreinken, másrészt ehhez olyan ismeretek is szükségesek, amelyekkel csak az e kérdésekkel foglalkozó szakemberek rendelkeznek. A célunk ezért az volt, hogy felvázoljuk azokat az alapproblémákat, amelyek megoldása megkerülhetetlen, és amelyek relevánsak akkor, ha a magyarországi kisebbségek kulturális értékei védelmének jelenlegi állapotáról akarunk képet alkotni.

[239] A Nektv. 6/A. § (1) bekezdés 1) pontja a kisebbségi közügy körébe sorolja – egyebek mellett – a kisebbségek kulturális autonómiájának a kisebbségi önkormányzatok által történő megvalósítása és megőrzése érdekében a kisebbségekhez tartozók meghatározott közszolgáltatásokkal való ellátásával, ezen ügyek önálló vitelével és az ehhez szükséges szervezeti, személyi és anyagi feltételek megteremtésével összefüggő ügyeket.

[240] Nektv. 18. § (4)

üzemeltetéséről. A Kulturális Örökségvédelmi Hivatal (KÖH) műemlékeket és a műemléki területeket érintően építésügyi hatósági, valamint jogszabályban meghatározott szakhatósági feladatokat lát el, alaptevékenysége körében tudományos értékvizsgálat alapján felkutatja és dokumentálja a kulturális örökség kiemelkedő jelentőségű elemeit, számba veszi azokat, és javaslatot tesz védetté nyilvánításukra, nyilvántartást vezet a kulturális örökség védetté nyilvánított elemeiről, és nyilvántartásaiból adatokat szolgáltat.

Az építészeti örökség védelme az épített környezet alakításáról és védelméről szóló 1997. évi LXXVIII. törvény (Étv.) hatálya alá tartozik. A hatáskör címzettje a helyi önkormányzat.

Az épített és természeti környezet védelmét, valamint a nemzeti és etnikai kisebbségi jogok érvényesítésének biztosítását az Ötv. egyaránt a helyi önkormányzat kötelezően ellátandó feladataként írja elő[241]. Nem kérdés tehát, hogy a településen élő nemzetiség, vagy nemzetiségek épített örökségének védelme nem pusztán lehetőség, de kötelezettség is.

Az építészeti örökség fogalomkörét az Étv. határozza meg. Eszerint építészeti örökségnek minősülnek a műemlékek, a műemléki környezetek, a műemléki jelentőségű területek, és a történeti tájak.

1.4. Műemlékké nyilvánítás ideiglenes védelem alá helyezéssel

A Kötv. 31. §-a értelmében a KÖH soron kívül legfeljebb egyéves időtartamra ideiglenes védelem alá helyezheti a műemléki védelemre javasolt ingatlant (területet), illetve a listára vett műemléki értéket a védetté nyilvánítás előkészítésének megindításával egyidejűleg, vagy azt a műemléki értéket, amelyet a megsemmisülés vagy értékeinek eltűnése fenyegeti. A Kötv. előírja azt is, hogy a határozat fellebbezésre tekintet nélküli végrehajtása is elrendelhető, valamint az ideiglenes védelem indokolt esetben egyszer és legfeljebb további egy évre meghosszabbítható.

A vizsgálat megindítása előtti hónapokban egy panasz kapcsán már foglalkoztunk a műemlékek ideiglenes védelmének kérdéseivel. A Budapest VIII. kerület, Tavaszmező utca 6. szám és a József utca 37. szám alatti ingatlanokat a KÖH 2008 augusztusában ideiglenes védelem alá helyezte, egyidejűleg előkészítette az épületek egyedi műemléki védelem alá helyezését. A Tavaszmező utcai épületben működik a Roma Parlament, mely társadalmi szervezet jogvédő, konfliktuskezelő tevékenysége mellett kulturális rendezvényeket, programokat is szervez, illetve helyet biztosít kiállítások, előadások számára.

Az elhúzódó eljárás miatt kerestük meg az oktatási és kulturális minisztert, aki tájékoztatást adott arról, hogy az egyedi ingatlanokra vonatkozó műemléki védelmek miniszteri rendelettel történő kihirdetésével kapcsolatban alkotmányossági aggály merült fel, amelyre az Igazságügyi és Rendészeti Minisztérium hívta fel a tárca figyelmét. A miniszteri rendelettel szemben az érintett ingatlan-tulajdonosok számára nem biztosított a jogorvoslat lehetősége, ami – az Alkotmánybíróság korábbi határozatait alapul véve – ellentmond az Alkotmány 57.§ (5) bekezdésében foglaltaknak.

A törvény szövege szerint ingatlant a hatóság legfeljebb egyéves időtartamra helyezhet ideiglenes védelem alá, és kiegészítő szabályként rendelkezik arról is, hogy az ideiglenes

[241] Ötv. 8. § (1) bekezdés

védelem indokolt esetben egyszer és legfeljebb további egy évre meghosszabbítható. A nevezett épületek ideiglenes védettsége tehát 2009 augusztusában nem szakadt meg, így az ideiglenes védelem – amint azt az oktatási és kulturális miniszter megkeresésünkre adott válaszában megfogalmazta – akár két évig is tarthat.

Az alkotmányos alapjogok biztosítása érdekében a kulturális tárca azt tervezi, hogy a jövőben a műemléki védettséget nem rendeleti úton, hanem közigazgatási határozattal rendelnék el, vagyis megnyílna a bírósági jogorvoslat lehetősége. Tekintettel azonban arra, hogy az új eljárási rendnek a jogi előkészítése még folyamatban van a közeljövőben nem várhatóak további műemléki védetté nyilvánítások, így az említett épületek műemlékké nyilvánítása sem – tájékoztatott válaszlevelében a miniszter.

A vizsgálat időszakában kihirdetett, egyes ingatlanok műemlékké, valamint műemléki jelentőségű területté nyilvánításáról, illetve műemléki védettségének megszüntetéséről szóló 9/2009. (III. 6.) OKM rendelet több száz budapesti – közöttük több tucat VIII. kerületi épületet nyilvánított védetté. A fentiekben említett Tavaszmező és Kis József utcai épületek műemléki védelmének elrendelésére azonban nem került sor.

Megítélésünk szerint komoly veszélye van annak, hogy a Kötv. hatályos rendelkezései alapján már nem kerül sor újabb műemléki értékek rendeleti úton való védelem alá helyezésére, miközben bizonytalan, hogy lesz-e, és ha igen, mikor újabb törvényi szabályozás.

1.5. Helyi építészeti örökség

Az Étv. szerint a helyi építészeti örökség részét képezik azok az építészeti értékek is, amelyek nem esnek országos műemléki védelem alá, de sajátos megjelenésüknél, jellegzetességüknél, településképi vagy településszerkezeti értéküknél fogva a térség, illetve a település szempontjából kiemelkedőek, hagyományt őriznek, az ott élt emberek és közösségek munkáját és kultúráját híven tükrözik.

Ebbe a kategóriába számos nemzetiségi jelleggel bíró épület, építmény is beletartozik, amelyeket – miután a nemzetiségi építészeti érték fogalmat nem használják a jogszabályok – az építészeti örökségen belül a népi épületek, nép lakóházak körébe sorolják.

Kisebbségi jogi szempontból ennek azért van különös jelentősége, mert – amint az a kulturális örökségre általában is jellemző – az egyes nemzetiségek építészeti hagyományai, építési módozatai is eltűnőben vannak, ám „hovatartozásuk”, a többségi társadalom kulturális értékeitől eltérő sajátosságaik okán nem kapnak külön figyelmet.

Erre vizsgálatunk során is láttunk példát. Gyulán a Siórét u. 21. szám alatti egykori vendégfogadót immár csak D. Nagy András Beszélő házak Memoria caselor[242]gyűjteményében megjelent leírás és fotó őrzi. A hagyományos vendégfogadó 1904-től egy román család tulajdonában állt, akik megóvták annak eredeti állapotát, ám az utolsó

[242] D. Nagy András Beszélő házak Memoria caselor Gyula 1999.
Kiadta a Magyarországi Román Önkormányzatok Szövetsége
A kiadvány a Nemzeti Kulturális Örökség Minisztériuma Kisebbségi Alapjának és a Gyulai Magyar-Román Baráti Társaság támogatásával készült

leszármazott 1993-ban meghalt, az épületet pedig 1995-ben lebontották, helyére üzletközpont épült.

Gyulán számos építészeti érték védelem alatt áll, és fokozott figyelmet fordítanak a település románvárosi részét jellemző utcakép megőrzésére. Ez azonban nem mentség arra, hogy az utolsó, eredeti állapotában megmaradt hagyományos román vendégfogadót nem sikerült megmenteni.

Tapasztalataink szerint különösen azok a nemzetiségi jelleget őrző építmények vannak veszélyben, amelyek olyan településen állnak, ahol már nincsenek jelen az adott kisebbség tagjai, mert kihaltak vagy annak idején kitelepítették őket. Az épített környezet képes emberöltőkkel tovább fennmaradni, mint az építői vagy akár az a közösség, amely kultúrájának jellegzetességeit őrzi. Felmerül azonban a kérdés, hogy mi történik velük akkor, ha az a helyi nemzetiségi közösség, amely védeni volna képes elődei keze nyomát, egyszerűen elfogy.

A vizsgálat azt igazolta, hogy ezek az építmények a teljes nemzetiségi közösség számára is elveszhetnek. A Nektv. kollektív kisebbségi jogként határozza meg a nemzetiség hagyományainak, tárgyi és szellemi kultúrájának megőrzését. A jogalkotó azonban nem rendelte az ágazati, szakmai törvények hatálya alá a nemzetiségi építészeti értékek védelmét kifejezetten azok nemzetiségi jellege miatt. Nem építette ki azokat a garanciális elemeket sem, amelyek az adott kisebbségi közösség közreműködését biztosítanák az épített örökségük védelmében, illetve meggátolnák a nemzetiségi építmények megsemmisülését.

Azok a védendő építészeti értékek, amelyeket az egyes kisebbségek jellegzetes építési módjait, hagyományait tükrözik – amint azt már említettük – az ágazati szabályok szerint a népi építészet körében kerülhetnek helyi védelem alá. Megítélésüknél különösebb szerepet nem játszik, hogy *valamely sajátos kultúrának* részei, pedig az örökségvédelmi charták éppen ezt tekintik a védelem egyik legfontosabb alapjának. Az Étv. rendelkezései ugyanis az építészeti értékek oltalmát illetően nem veszik figyelembe (a feltárás, a védetté nyilvánítás, nyilvántartás, stb során) azt, hogy a kérdéses építmény az adott nemzetiség sajátos kultúráját, hagyományát, építkezési szokásait őrzi.

Ennek következménye az is, hogy ma Magyarországon senki sem tud választ adni arra: hány nemzetiségi építészeti örökség áll helyi védelem alatt, mint ahogyan arra sem, mennyi szorul védelemre a jövőben. Arra a vizsgálat során végképp nem sikerült adatot találnunk, hogy hogyan oszlik meg ez a szám nemzetiségenként, a 13 kisebbségre vetítve.

A nemzetiségi közösségek tagjairól ránk maradt épített örökség megismerésének és megóvásának egyik gátja tehát az, hogy az épületekről hivatalosan nem lehet – a hatályos jogszabályok szerint nem is kell – tudni, hogy az *valamely magyarországi kisebbség sajátos kultúrájának* építészeti hagyományait tükrözi.

Az épített örökség, a nemzetiségi jelleggel bíró épületek nyilvántartása kiemelten fontos kérdés, ezért erről a későbbiekben részletesebben is szólunk.

1.5.1. A helyi védelem helyzete, jellemzői, hiányosságai

Az épített örökség helyi védelme, így a helyi építészeti örökség értékeinek feltárása, számbavétele, védetté nyilvánítása, fenntartása, fejlesztése, őrzése, védelmének biztosítása az Étv. rendelkezései alapján a települési önkormányzat feladata. A törvény végrehajtásáról az építészeti örökség helyi védelmének szakmai szabályairól szóló 66/1999. (VIII. 13.) FVM rendelet gondoskodik. E rendelet hatálya kiterjed az építészeti örökség mindazon elemeire, amelyeket önkormányzati rendelet helyi települési, táji, természeti, építészeti, néprajzi, képző- vagy iparművészeti, ipartörténeti, régészeti értékként védetté nyilvánít.

Az FVM rendelet kellő részletességgel sorolja fel, hogy milyen kategóriákban lehet építészeti értéket helyi védelem alá helyezni, de ezek között sem jelennek meg külön az építészeti örökség nemzetiségi jelleggel bíró elemei, mint önálló építészeti kulturális értékek. Ezt az építészeti örökség-csoportot a taxatíve felsorolt kategóriák egyikébe lehetséges csak besorolni, a népi építészet körébe. A jogi szabályozás jelenlegi vetületében a védetté nyilvánítás során az adott épített örökség nemzetiségi jellege nem releváns.

A helyi önkormányzatok az Étv.-ben biztosított felhatalmazás alapján alkotják meg a település helyi építészeti örökségének védeleméről szóló rendeleteiket.

A tanulmányozott helyi önkormányzati rendeletek rendszerint azt a gyakorlatot követték, hogy – a hivatkozott FVM rendelet részletszabályai alapján – népi lakóházként vonták helyi védelem alá az adott településeken található nemzetiségi jellegű épületeket a többi védendő építmény között. E helyi jogszabályok az épített örökség nemzetiségi jellegének védelmét külön célként általában nem említették. Ezzel ellentétes példákkal is találkoztunk azonban, így egyes önkormányzatok nyilvánosságra hozták a védelem alá helyezett épületeik nemzetiségi jellegét is. Néhány település pedig fejlesztési koncepciójában a nemzetiségi épületek megőrzésére, bemutatására, hasznosítására is összpontosított.

A kulturális vizsgálatba bevont települések többnyire rendelkeztek az építészeti értékek helyi védelméről szóló rendelettel, így Békéscsaba, Budaörs, Gyula, Kétegyháza, Tótkomlós, Szarvas is. A rendeletek mellékletében azonban ezek az önkormányzatok sem minden esetben tüntették fel a védelem alatt álló épületeket, azokban az esetekben pedig, amikor a védett helyi építészeti örökség elemeit tartalmazó nyilvántartást hozzáférhetővé tették (például interneten), ezekből az épületjegyzékekből sem volt megállapítható, hogy az adott épület valamely kisebbség építészetének jegyeit viseli-e magán, és ha igen, melyik ez a nemzetiség.

Nem csak ebben mutatkoznak hiányosságok a helyi védelem szabályozásával kapcsolatosan. Az Étv.-ben rögzített felhatalmazás alapján a helyi védetté nyilvánításról vagy annak megszüntetéséről, a védettséggel összefüggő korlátozásokról és kötelezettségekről, illetve a támogatásokról a települési önkormányzat rendeletben dönt. A helyi védelem körének meghatározása céljából a 66/1999. (VIII. 13.) FVM rendelet előírásai szerint értékvizsgálatot kell készíteni. Ezen a ponton az épített örökség védelme a településrendezéshez kapcsolódik. Műemlékvédelmi munkaréssszel ugyanis – a településtervezés során megalkotandó – szabályozási tervnek kell rendelkeznie. Amennyiben a település szabályozási tervéhez (rendezési terv) készült értékvizsgálati munkarész, úgy a helyi védelem alá helyezésről szóló rendelet szakmai megalapozásához azt kell alapul venni. A szabályozási terv tartalmazza a település védett és a védelemre tervezett területeit, építményeit. Az épített értékek védelmével kapcsolatos követelményeket, jogokat és kötelezettségeket helyi építési szabályzatban kell megállapítani. A helyi építési szabályzatot – ami meghatározza a védett és védendő

építményeket – és a hozzá tartozó szabályozási tervet – amely a kapcsolódó konkrét előírásokat tartalmazza – együtt kell alkalmazni. Majd csak ezt egészíti ki esetlegesen az építészeti értékek helyi védelméről szóló önkormányzati rendelet, amit a szabályozási terv értékvizsgálati munkarésze alapján állítanak össze.

Az építészeti örökség védelme valójában nem az építészeti értékek helyi védelméről szóló önkormányzati rendelet jóváhagyásával kezdődik. A helyi önkormányzatoknak már a településfejlesztési koncepció kidolgozásakor, a településrendezés első lépcsőjében fel kell(ene) mérniük a település védelemre szoruló építészeti értékeit, és meg kell fogalmazniuk az ezzel összefüggő célkitűzéseket, feladatokat. Meg kell azonban jegyeznünk, hogy jelenleg – kifogásolható módon – az értékvizsgálati tervnek nem kötelező tartalmi előírása az építészeti érték behatárolása az azt létrehozó nemzetiség sajátos kultúrájára alapján.

A településfejlesztési koncepciókban jobbára feltűnik a helyi védelemre érdemes polgári, vagy paraszti lakóházak, tájházak, utcák védelmének igénye. Az önkormányzatok számolnak a település védelemre kijelölt épületállományának megőrzésével, a fellelhető vagy helyreállítható értékeinek az utókor számára történő átörökítésével, ennek függvényében a településfejlesztés céljai között jobbára megjelennek a helyi védelem alá helyezéssel kapcsolatos feladatok, amelyeket a célkitűzések területén sok esetben összekötnek a turisztikai fejlesztésekkel, településközpont rendezésével.

Az ICOMOS XXV. Szombathelyen 2009. szeptember 2-5-én tartott Országos Műemléki Konferenciája felhívta a figyelmet a rendezési tervek felületességére és ezzel kapcsolatosan az önkormányzatok felelősségére. Még indokoltabb lett volna ez a kritika, ha a konferencián a nemzetiségi közösségek által létrehozott építészeti értékek védelmének kérdéseit is áttekintik.

Az örökségvédelemi hatástanulmányról szóló 4/2003. (II.20) NKÖM rendelet 2. számú melléklete határozza meg azt, hogy a településfejlesztési koncepció, illetve a településszerkezeti terv, helyi építési szabályzat és szabályozási terv elkészítéséhez milyen elemzéseket kell elvégezni. E rendelkezések között található az is, hogy amennyiben a korábban készített településrendezési eszközök (ÁRT-k) a hatástanulmányt nem, vagy nem kellő mélységben tartalmazzák, akkor e rendelet hatálybalépése után benyújtandó terveknél a tervezési területre kiterjedően a hiányzó munkarészeket – a műemlékvédelmi hatástanulmányt – pótolni kell.

Az ICOMOS Híradó című kiadványának 2009. októberi számában megjelent írás[243] a védendő objektumok kapcsán rámutat arra, hogy mind az országos, mind a helyi szinteken folyó politikai játszmák teljes mértékben kiüresíteni látszanak a településfejlesztési koncepció fogalmát. Amint az olvasható: *„Hasznos lenne, ha a megvalósításhoz vezető folyamat valóban egy alaposan átgondolt folyamat lenne mind a városfejlesztések, idegenforgalmi és turisztikai fejlesztések, közterek és épület felújítások, mind az országos és helyi jogszabályok, mind pedig az örökségvédelem területén. … A szakértelem hiánya, az ad-hoc típusú beruházások nagyban befolyásolják az épített örökség arculatának megmaradását. Természetesen a településfejlesztés területén belül is találkozhatunk követhető, jó példákkal. Talán, ha átállunk arra, hogy a fejlesztést megelőzi a koncepció és nem pedig követi az elégedetlenség és a bánkódás, akkor sok-sok pénzügyi és egyéb erőforrás megtakarítása mellett leszünk képesek a haladásra.”*

[243] ICOMOS Híradó 17. évfolyam 5. szám 4. oldal Szigethy Balázs írása

A vizsgálat során azonban találkoztunk követésre érdemes gyakorlattal, olyan alapos örökségvédelmi hatástanulmánnyal is, amely a védett épületeket részletes leírással, fotókkal illusztrálva mutatja be, hozzáférhetővé téve azt a nyilvánosság számára is. A Baranya megyei Palkonyán kidolgozott hatástanulmányban nem csak a megóvásra szánt épületek adatait tüntették fel, de a hagyományos, az adott nemzetiségre jellemző utcaképet is védelemre javasolták. A helyi szabályozás alapján 52 sváb parasztház áll védelem alatt.

Ófalu Örökségvédelmi Hatástanulmánya is jó példaként szolgálhat arra, hogy mely adatok összegyűjtése szükséges az integrált műemlékvédelmi értékvizsgálathoz. Ez a dokumentum azonban – bár két ízben utal erre – nem hangsúlyozza kellőképp a település hagyományos német nemzetiségi jellegét. Nem viszonyítja a helyi német közösség által követett építési módot a hagyományos német építészethez, nem mutat rá a védendő jellemzőkre, pusztán felsorolja a meglévőket. Mindössze 3 épületet említ, annak ellenére, hogy – a fotóillusztrációk alapján – az utcaképet több hasonló, jellegzetes épület alakítja. Nem különíti el markánsan a védendő, illetve a védelem alatt álló épületeket, viszont kitér a melléképületekre és azok védendő értékeire: *„a település vezetésének és lakóinak épülethez való kötődése és az építészeti értékek tiszteletben tartása megkívánja, hogy a műemlék részét képező kisebb építmények saját rendeltetésüket bemutatva jelenjenek meg és ne a hirdetőtábla funkcióját vállalják át”*. A tanulmány kitér a karakteres épületek fennmaradása és a turisztikai fejlesztések közötti összefüggésre, azonban megjegyzi, hogy ez esetenként nem jelent valódi védelmet a védendő épület vagy utcakép számára.

A helyi védettség alá helyezést megalapozhatja az önálló értékvizsgálat. Az értékvizsgálat lényege, hogy feltárja a védelemre szoruló építményeket, számba vegye a már védelem alá kerülteket, azokról pontos leírást adjon. Mint rámutattunk, jelenleg semmi nem kötelezi a helyi önkormányzatokat, illetve az értékvizsgálatot készítő szakértőt arra, hogy ezen adatok körében kitérjen a hagyományos nemzetiségi jellemzőkre is, illetve a településen fennmaradt és védendő építészeti örökség mellett az azt létrehozó helyi kisebbségi közösséget is említse.

A másik probléma azzal áll összefüggésben, hogy milyen módon teszik közzé az értékvizsgálat eredményét, vagyis a védett, illetve védendő épületek jegyzékét, feltüntetik-e az építmények mellett, ha az építészeti jegyei alapján valamely nemzetiséghez köthető.

A tanulmányozott helyi örökségvédelmi rendeletek között találtunk példát arra, hogy a helyi értékvédelmi vizsgálat a rendelet mellékletét képezte. Volt olyan önkormányzat is, amely még ennél is precízebb megoldást választott: helyi értékvédelmi katasztert állított fel, és a helyi védelem alá vont építmények mellett számba vette a helyi védelemre javasolt épületeket, és ezt egy olyan listában jelenítette meg, amely egyben a védelem sorrendjét is magában foglalta. Emellett még arra is figyelmet fordítottak, hogy azokat az épületeket is számba vegyék, amelyek kapcsán fontosnak ítélték, hogy legalább vizsgálat szintjén szerepeljenek a mellékletben. Mindezek mellett a legfontosabb építményekről még részletes leírást is közöltek, ami azért jelentős, mert itt kézenfekvő feltüntetni – pl. egy szlovák vagy német lakóház – „származását”, nemzetiségi jellemzőit. Találkoztunk olyan helyi rendelettel is, mely esetében az önkormányzat a rendelethez csatolta a helyi védelem alatt álló épületek törzslapját. Ezen azonban nem tartalmazott olyan rovatot, amely lehetővé tette volna a védelem alatt álló építmény nemzetiségi sajátosságainak jelzését.

Néhány élenjáró kezdeményezést is említhetünk: vannak olyan épített örökség helyi védelméről szóló rendeletek, amelyek mellékletében a felsorolt épületek mellett feltüntették az adott lakóházaknál azok nemzetiségi karakterét. Hivatkozhatunk például a Békés megyei

Mezőberény Város Önkormányzatának az épített örökség helyi értékeinek védelmével összefüggő rendeletére.

A nyár folyamán Békés megyei településeket vizsgáltunk. A felkeresett települések közül Békéscsabán volt leginkább érezhető, hogy számottevő tapasztalattal rendelkeznek az építészeti értékeik védelmét illetően, hiszen az erről szóló rendeletet az önkormányzat már 1992-ben kihirdette. Békéscsaba Megyei Jogú Város Önkormányzata 2008-ban lakossági egyeztetésre bocsátotta a város kulturális célkitűzéseit 2015-ig meghatározó Kulturális Stratégiájának tervezetét. E stratégia kiemelt célként fogalmazza meg a turisztikában rejlő kulturális lehetőségek kiaknázását, említést tesz a társadalmi kohézió erősítéséről és számol a nemzetiségi igényekkel is. Az Épített és régészeti örökség fejezetében azonban csak a régészeti feltárásokat említi, nem támaszkodik a település gazdag szlovák építészeti értékeinek bemutatására.

A stratégia tervezetében olvashattunk arról az elképzelésről is, hogy összeállítják egy helytörténeti séta útvonalát, amely az oktatási és közművelődési intézményekben, egyéb szervezeteknél rendelkezésre álló helytörténeti jellegű gyűjteményeket, kiállításokat érintené.

Ezen az ötleten felbuzdulva a helyszíni látogatásunk alkalmával magunk is elkészítettük egy olyan kulturális séta útvonaltervét, amely a szlovák lakóházakat köthetné össze, és – tekintettel a település valóban kiemelkedő jelentőségű építészeti örökségére – azt ténylegesen be is jártuk.

Eredeti úticélunk a Békési úti Közösségi Házak voltak, vagyis az a szlovák népi lakóházakból álló épületegyüttes, amely jelenleg közművelődési feladatokat lát el. Erre tartva egy olyan deszka oromtornácos lakóépületet is felfedeztünk, amely a helyi szlovák népi építészet sajátos vonását viseli magán. A véletlenül utunkba került lakóház tulajdonosa érdeklődésünket látva beinvitált és végigkalauzolt az éppen felújítás alatt álló, 1862 óta álló épületben. Beszélgetésünk során rávilágított a védett épület helyreállításának nehézségeire. A helyreállítás anyagi hátterével kapcsolatos kérdésünkre azt a választ kaptuk, hogy rengeteg pénzt és odafigyelést igényel az, ha valaki ebbe a fába vágja a fejszét. Előkerültek azok a fényképtablók is, amelyek alapján az épület hiteles, korhű felújítása megkezdődött. Békéscsabai sétánkat abban az 1865-ben épült műemlék jellegű népi lakóházban fejeztük be, amely ma Szlovák Tájházként funkcionál.

Békéscsaba honlapján a turisztikai látnivalók között szlovák vonatkozású épületként csak a Békési úti Közösségi Házakat, a Kinizsi utcai Diáktanyát és a Szlovák Házat említik. Nem találtunk olyan információs bázist, amely az egyéb szlovák építményeket, mint kulturális értékeket felsorakoztatta volna. Véleményünk szerint érdemes volna ezekre az adottságokra turisztikai szempontból is koncentrálni, kihasználva az ebben rejlő előnyöket, és mint régi-új nevezetességekkel a városba csalogatni a hagyományos építészet iránt érdeklődő közönséget. Ez önmagában nagy ívű projektet, illetve erőt meghaladó költségvetési ráfordítást nem igényelne, mégis öregbítené a város patinás hírnevét, és kellő figyelmet összpontosítana a szlovák közösség értékeire is.

A vizsgálat során felkerestük Budaörsöt is. A település helyi értékeinek védelméről szóló önkormányzati rendelet melléklete teljes körűen felsorolja a város védett építészeti értékeit, és rendelkezik arról is, hogy fenntartásuk érdekében – a tulajdonosi kötelezettségek teljesítésének elősegítéseként – évente egyszer pályázat útján támogatás igényelhető az önkormányzat éves költségvetésében meghatározott keretösszeg erejéig. Ez a rendelet sem tér

ki azonban a város történelme és építészeti értékei szempontjából egyaránt meghatározó német nemzetiségi kötődésre, és több oldalas, védett épületeket felsoroló melléklete az egyes építmények német nemzetiségi hagyományokat követő jellegére nem utal.

Budaörsön a Heimatmuseum hitelesen helyreállított épületében kezdtük az ismerkedést a budaörsi németek épített örökségével. Ez az épület 1888-ban épült, és 1987 óta működik itt a Helytörténeti Gyűjtemény. Az itt élő németség múltjától és jelenétől elválaszthatatlan a hitélet és annak épített emlékei. A Kálvária-dombon 1821-ben építette meg a katolikus egyházközösség a Keresztutat jelképező 14 stációt, amely napjainkban felújított formában vezet a Kálvária tetején álló Kereszthez. A teljes egészében felújított Kálvárián a stációk közül a jobb állapotban lévőket eredeti formájukban hagyták meg.

A Kálvária-domb aljában – korabeli fotók alapján – az eredeti mintájára építették fel a földig lerombolt Kálvária Kápolnát. A Kápolna őrzi jelenleg a Kálvária-dombon eredetileg állt Kereszt darabjait is. Ennek érdekessége, hogy ezeket a darabokat háború idején a budaörsi németek mentették haza, majd annak helyreállításakor adták át a közösség számára. Hasonló a története a Mária szobornak, amelyet a hagyomány szerint IX. Pius pápa küldött a Kőhegyi Kápolna avatására[244], és amit az 1946-ban kezdődő kitelepítések után elmenekítettek a településről, majd 1997-től újra eredeti környezetében tisztelhetik. A Kálvária-domb aljában szépen felújított téren szembesülhettünk a helyi német közösség egyik fontos épített emlékének hiányával: az itt állt boltozott kőhíd a városfejlesztés áldozatává vált.

Ez a példa is jól illusztrálja, hogy egy adott építmény, amelyhez egy nemzetiség hagyományai, emlékei kötődnek, a közösséghez nem tartozó számára – feltéve, hogy nem örökségvédelmi szakember – esetleg nem is épített örökség részére, hanem pusztán egy elavult köztéri elem.

Külön szót kell ejtenünk a Kőhegyi Kápolnáról[245], amely a Buda-környéki németség legfontosabb emlékhelye. 2003-ban közadakozásból újraépítették a Kőhegyi Kápolnát, azóta újra megrendezi itt a Budaörs Német Nemzetségi Önkormányzat a Passiót[246]. Krisztus szenvedéstörténetét az 1933-39-es évekhez mintájára júniusban adják elő, szabadtéri színházi előadás formájában német és magyar nyelven egyaránt. A Kőhegyi Kápolna 2004-ben két kis harangot is kapott, szintén adományokból. 2005-ben avatták fel a Kápolna jobb oldalán, az eredetinek megfelelően felállított Szentháromság szobrot, és napjainkra már baloldalon is áll egy Kőkorpusz. *„Így őrizték a Budaörsiek szívükben az 1930-as évek Budaörsi Passióját és az álmot, hogy egyszer még a Kőhegyen újra Budaörsi Passió lesz.*[247]*”*

A Kálvária Kápolnát és a Kőhegyi Kápolnát tehát környezetével együtt állították vissza a fotókról és filmszalagokról visszaidézett állapotba. Az örökséget – az emlékezés épületekben testet öltött elemeit – ez esetben nem műemléki oltalom alá vétellel és papírmunkával, hanem közösségi összefogással a helyi német közösség tagjai és támogatói őrizték meg.

---

[244] Budaörsi Lexikon Budaörs 2009.

[245] Franz Wendler és a Kőhegyi Kápolna 150 éve Regélő múlt 4. Kiadja Budaörs Német Kisebbségi Önkormányzata és a Reidl Ferenc Helytörténeti Gyűjtemény Budaörs Város, a Nemzeti Kulturális Örökség Minisztériuma, és a Magyar Nemzeti és Etnikai Kisebbségekért Közalapítvány támogatásával

[246] A Budaörsi Passióról részletesen is szólunk a jelentés előadó-művészeti szervezetekről szóló fejezetében.

[247] http://www.deutschestheater.hu/dokumentumok/sajtoanyag.doc

A vizsgálat során ellátogattunk Magyarország legszlovákabb településére,[248] Tótkomlósra is. A városban ma is büszkék az előtornácos oszlopos lakóházakra, valamint a Szlovák Emlékház, Szlovák Tájház mellett egy önálló néprajzi gyűjteményt is fenntartanak. A helyi védettség alá tartozó építészeti értékek jegyzékét a rendelethez itt sem csatolták, a település honlapja a műemléknek nyilvánított Szép u. 5. szám alatti épület (Szlovák Emlékház) kapcsán kifejezetten rámutat arra, hogy a ház a nemzetiségi kultúra jegyeit ötvözi mind építészeti stílusában, mind pedig berendezési tárgyaiban. Ez alátámasztja azt az érvelésünket, hogy igenis jelentősége van megnevezni az építészeti értékek közül azokat, amelyek az adott nemzetiség kulturális örökségének szerves részét képezik. Az önkormányzat élenjáró a tekintetben is, hogy szabálysértési bírság kilátásba helyezésével is óvja a helyi védett építészeti értékeit.

A település egyik büszkesége az 1795-ben épült, a település újranépesítéséhez köthető evangélikus templom. A barokk stílusú műemlék épületben magyar és a szlovák istentiszteletet is tartanak. A templom belsejét eredetiben őrzik, mind motívumokban, mind berendezési tárgyaiban. A jellegzetes torony külső felülete láthatóan már igényli a felújítást, ehhez azonban a forrást még nem sikerült megtalálni.

Ami azonban leginkább előremutató a városban, az a jól szerkesztett, kétnyelvű, praktikus adatokat is tartalmazó brosúra, amely térképen mutatja a kiemelt szlovák épületek helyét, így ezeknek az információknak a felhasználásával a településen tehetünk egy „szlovák sétát”. Üdvözölnénk ugyanakkor, ha Tótkomlós weboldalán megtalálható képgalériában a jelenleginél több felvétel lenne látható a város jellegzetes arculatát meghatározó épületekről.

Békés megyei látogatásunk alkalmával felkerestük Gyula városát is. A település ún. Románváros nevezetű része nevében is az évszázadokkal ezelőtt itt letelepedett román családok emlékét őrzi. Románváros történelmi központjában épült fel a Szent Miklós román ortodox templom. Az 1825-re datált klasszicista részletekkel kiegészült késő barokk templomépület műemléki védelem alatt áll. A templom éke az ikonosztáz, amely a város román ajkú lakosságának évszázados történelmét őrzi. Ez az ország egyetlen román ortodox műemléki temploma, a templomkertben bővülő szoborparkkal. Műemléki jellegéből adódóan jól dokumentált, ez azonban a gazdag nemzetiségi háttérrel rendelkező város egyéb védett épületeiről nem mondható el.

Gyula Város Önkormányzatának az építészeti örökség helyi védelméről szóló rendelete csalódást okozott a tekintetben, hogy nem tartalmazta a védett épületek jegyzékét: „*A rendelet mellékletei nyomtatott formában a Városi Főépítészeten tekinthetők meg.*” Egyfajta listára hosszas internetes kutatás után a gyulaközkincs.hu[249] portálon akadtunk rá. A KÖH által nyilvántartott műemlék-adatbázis kivonatát tartalmazó internetes oldal[250] alapján tájékozódva azzal kellett szembesülnünk, hogy a Gyulán fellelhető védett épületek listája lapján több ponton ellentmondásban áll a helyszíni állapottal: azaz a védelem alatt álló épület címén nem volt ott a védett épület.[251] Egyik adatbázisban sem tüntették fel, hogy az adott épület valamely nemzetiségi közösség építészeti öröksége körébe tartozik-e.

Kétegyházán, a „legnagyobb magyarországi román nemzetiségű településen” felkerestük a Román Tájházat. A Tájház híven őrzi a román építészeti hagyományokat. Itt nemcsak a

[248] Ando György – Dr Horváth Endre: Szlovák néprajzi gyűjtemények Magyarországon LEGATUM, 2009.
[249] http://gvopappser.gyulakozkincs.hu/portal/page?_pageid=116,92248&_dad=portal&_schema=PORTAL
[250] http://www.muemlekem.hu/
[251] http://www.muemlekem.hu/muemlek?id=-1833

lakóépület, de a gazdasági melléképületek – kukoricagóré, ólak, tároló, kút – is megóvásra kerültek. A kétegyházi román görögkeleti templomot az 1723-ban betelepült bánáti románok építettek 1779-ben. A templom központi helyen fekszik, gondozott környezetben, épülete jól karbantartott. Finanszírozási problémák inkább a tájház fenntartásával kapcsolatosan jelentkeznek.

Szarvas Város Önkormányzata a helyi építészeti örökség védelméről szóló rendelete mellékletében sorolja fel a város helyi védelem alá tartozó épületeit. dokumentum is csak a népi lakóház minősítést használja, a nemzetiségi jellemzőket az érdeklődő nem ismerheti meg belőle. Az önkormányzat rendeletében részletesen kidolgozta a védelem alá helyezett épület helyreállítására vonatkozó követelményrendszert, és ehhez hozzárendelt egy szintén jól kimunkált támogatási mechanizmust is. A rendelet mellékletében felsorolt helyi védelem alatt álló épületek felújítására – a védett homlokzat felújítására és helyreállítására –, a munkák költségeinek részbeni fedezésére, az önrész kiegészítésére pályázat útján biztosít vissza nem térítendő támogatást az önkormányzat. Az önkormányzat azonban a jelenlegi pénzügyi helyzetében a költségvetéséből nem képes finanszírozni ezt a tevékenységet, így erre célra nincs elkülönített forrás, tehát nem pályázható a védett épület karbantartásához, felújításához támogatás.

A település jegyzője 2002-ben készített egy összefoglaló előterjesztést a Közgyűlés számára *Városi emlékművek és műemlékek helyzete Szarvason* címmel. Ez a vizsgálat során fellelt legrészletesebb tanulmány, amely ugyan nem tér ki a helyi védettség alatt álló épületek nemzetiségi jellegére, de a műszaki állapotra, a karbantartás minőségére, a tulajdonosra igen, ami mindenképp az építészeti örökség – köztük a szlovák épületek – érdekét szolgálja.
A nemzetiségi lakóház helyben történő megóvására jelenleg a legnagyobb esély az épület tájházzá való átalakítása, műemlék együttesek, múzeumfalvak kialakítása esetén van. A nemzetiségek által lakott településeken jobbára sikerült megőrizni a legjellegzetesebb hagyományos épületet, és abban – sok esetben a korábbi lakók eredeti berendezési tárgyait megőrizve – mutatják be az egykori életmódot.[252]

1.6. A nemzetiségi építészeti örökség védelme a szabadtéri múzeumokban

Az elmúlt évtizedekben számos kiemelkedő értéket képviselő, esetenként évszázados falusi lakóházat, amelyek jelentőségük miatt erre érdemesnek találtattak, szabadtéri múzeumokban építettek fel újra, nagy gonddal, éppen úgy, ahogy eredeti helyükön álltak, csűrjeikkel, malmokkal, kézműves műhelyekkel, jellegzetes falusi portákkal körülvéve.[253]

Legnagyobb hazai szabadtéri múzeumunk, a Szentendrei Skanzen tájegységekre osztva mutatja be az ország néprajzi értékeit, köztük a nemzetiségi építészet elemeit. A helyszínen, az adott épületről szóló ismeretetőben tájékozódhatunk annak nemzetiségi jellegéről, tematizált tájékoztatóval azonban sem külön brossúrában, sem a Kiállításvezetőben nem találkozhatunk. Megítélésünk szerint fontos lenne, hogy egy írásos kalauz tematikusan sorra vegye a skanzen területén fekvő, egyes nemzetiségi közösségek hagyományait tükröző építészeti emlékeket.

[252] A tájházakról a jelentés muzeális intézményekről szóló fejezetében részletesen szólunk.
[253] A szabadtéri múzeumokkal kapcsolatos részletesebb megállapításaink a muzeális intézményekről szóló fejezetben olvashatóak.

A Vasi Múzeumfaluban horvát, német, szlovén nemzetiségű falvak lakóházait, gazdasági épületeit őrizték meg. A megye falusi lakosságának két évszázados építészeti kultúrájáról, életmódjáról nyújt képet e szabadtéri néprajzi múzeum. Itt mutatják be Pornóapátiból a füstöskonyhás, fakéményes német portát (1792), Szentpéterfáról egy horvát házat és a Felsőszölnökön lebontott és itt újraépített boronafalú füstösházat is. Ez utóbbi épületben kapott helyet 2002-ben a Szlovének Háza, amelynek létrehozását a Határon Túli Szlovének Hivatala, az Országos Szlovén Önkormányzat és a Vas Megyei Múzeumok Igazgatósága támogatta. A Múzeumfalu épületei eredeti életterüket mintázva igyekeznek illusztrálni a megyében élő nemzetiségek életét, a kialakított mesterséges domb az Őrség és a szomszédos szlovének ún. szeres településeit mutatja be. Az újonnan épített kápolna harangját 2009 júniusában a Múzeumfalu búcsúja alkalmával szentelték fel, és ekkor egy, a falu életét bemutató kiállítás is nyílt, amelyet szlovén néptáncosok, népdalosok műsorával is ünnepeltek.

1.7. A népi lakóház fogalom jelentősége

Amint azt a vizsgálat feltárta – néhány progresszív kezdeményezéstől eltekintve – nem jellemző, hogy azok az épületek, amelyek a településen egyébként szlovák, német, horvát, szlovén stb. lakóházként élnek a helyi köztudatban, az épített értékek helyi védelméről szóló rendeletben is e minőségükben szerepeljenek. A helyi védett épületek jegyzékében ezeket általában népi lakóház megnevezéssel jelölik. Az épület nemzetiségi jellegének feltüntetésére a magasabb szintű jogszabályok nem köteleznek, így ennek elmaradása a jogszerűség szempontjából nem kifogásolható.

A népi lakóház, népi épület megnevezést használják az egyes műemlékek védetté nyilvánításáról, illetőleg műemléki védettség megszüntetéséről szóló NKÖM rendeletek is.
A legutóbbi e tárgyú – korábban már hivatkozott – OKM rendelet is a népi lakóház építészeti értékeinek megőrzésében fogalmazta meg a védetté nyilvánítás célját. Jogszabályban azonban nem fellelhető, hogy mit kell népi lakóház alatt érteni, a fogalom magyarázata az ágazati jogszabályokból hiányzik. A helyzet így az, hogy e megnevezést a helyi szabályok kialakítása során az önkormányzatok is anélkül használják, hogy annak pontos tartalma jogszabályban meghatározott volna. Megfelelő értelmező rendelkezés hiányában ez a fogalom egyáltalán nem ad lehetőséget arra, hogy segítségével bárki is tájékozódhasson az adott népi lakóház nemzetiségi jellegéről.

Felmerül a kérdés, hogy miért van ennek különös jelentősége? Miért kellene figyelemmel lenni arra, hogy az épített örökség a nemzetiségi sajátosságai miatt érdemes a védelemre? Miért volna szükség a helyi védelemről szóló önkormányzati rendeletekben feltüntetni az építmény nemzetiségi karakterét?

Megítélésünk szerint ez azért indokolt, mert a nemzetiségi jelleg megjelölésének hiányában nincs mód a védelem alatt álló nemzetiségi építészeti örökség számbavételére, az állapotfenntartás nyomon követésére. Így azt sem lehet tudni, hogy központi vagy helyi költségvetési forrásból milyen összeget fordítanak a nemzetiségi épített értékek fenntartására. Mindezek hiányában pedig nem érvényesülhet az adott kisebbségi közösségeknek a helyi építészeti emlékeik megőrzéséhez, ápolásához és átörökítéséhez fűződő joga, illetve sérülhet annak következtében, ha egyébként megóvható épített értékei megsemmisülnek.

Az Országos Területfejlesztési Koncepcióról szóló 97/2005. (XII. 25.) OGY határozatban a jogalkotó kinyilvánította, hogy a területfejlesztés célja a nemzetiségi térségek, a települések

arculatának erősítése, karakterisztikus nemzetiségi kultúrák megőrzése, erőforrás-potenciáljának kialakítása. Nem születtek meg azonban az ez irányba ható jogszabályok, illetve jogszabály módosítások.

A jelenleg alkalmazott fogalmak mellett elvész annak a lehetősége, hogy minden védett építményről megtudhassuk: valamely magyarországi kisebbségi közösség kulturális öröksége körébe tartozik-e. Az épület nemzetiségi jellegének feltüntetése nem öncélú, újabb statisztikai adat. A kulturális diverzitás szemléltetésén túl alapvető jelentősége van a kisebbségi jogok biztosítása terén is.

1.8. Nemzetiségi szakértő

Építészeti emlékek, nemzetiségi lakóházak helyi védelem alá az azt megalapozó értékvizsgálat alapján kerülhetnek. Ezt azonban csak megfelelő szakképzettséggel rendelkező személy készítheti el az erre irányadó jogszabályok és szakmai szempontok alapján.

A Magyar Építész Kamara külön Műemlékvédelmi Tagozattal rendelkezik, elvileg tehát rendelkezésre áll az a szakmai réteg, amelynek tagjai szakértőként működhetnek közre a helyi épített örökség védelmében. Tapasztalataink szerint a műemlékvédelmi szakértők nem tudják kifejezni a helyi védelem alá helyezésről szóló rendeletet megalapozó értékvizsgálatban a sajátos nemzetiségi szempontokat.

Ezek megjelenítése és érdekképviselete leginkább az adott nemzetiségtől várható el. A helyi kisebbségi közösség saját építészeti emlékeihez fűződő kötődését a kisebbségi önkormányzatok is megfogalmazhatják, és kezdeményezhetik az adott nemzetiség épített örökségének védelem alá helyezését.
A kisebbségi önkormányzat tagjai azonban többnyire nem műemlékvédelmi szakértők, így ezen érdekek szakmai képviseletére nem képesek, bár az identitásukhoz tartozó épített örökség megóvását természetesen igénylik.

A kulturális szakértők jelenleg 15 különböző szakterületen tevékenykedhetnek, a műemlékvédelem ezek egyike. A kulturális szakértők működésének engedélyezéséről és a szakértői névjegyzékek vezetéséről szóló 18/2000. (XII. 18.) NKÖM rendelet melléklete határozza meg a műemlékvédelmi szakértő működését. Feladatkörébe tartozik az épített kulturális örökség javainak számbavétele, feltárása, feldolgozása, kutatási eredményeinek közzététele, érték- és kárbecslése, helyreállítása, bemutatása és hasznosítása.

A jogalkotó a műemlékvédelmi kulturális szakértői tevékenységet általános jelleggel határozta meg, vagyis a szabályozás külön nem szól a nemzetiségek építészeti értékeinek védelmével kapcsolatos speciális feladatokról.

A feltárt ellentmondások azt sugallják, hogy szükség van a nemzetiségi építészetben elmélyült tudással rendelkező, az adott a témában a kisebbségi közösséggel, az őket képviselő kisebbségi önkormányzatokkal rendszeresen kapcsolatot tartó örökségvédelmi szakértőkre, akik megfelelően tudják képviselni az építészeti szakmai szempontokon túl a nemzetiségi érdekeket is. Ez azt jelenti, hogy nem pusztán az általános szemléletű örökségvédelmi értékvizsgálatokban képesek közreműködni, hanem az épített nemzetiségi örökség feltárásában, és ezen túlmenően annak megóvásában is szerepet vállalnak.

A hatóság oldaláról, az építésügyi és építésfelügyeleti hatósági döntés-előkészítő és döntéshozó köztisztviselőknek is speciális – műemlék és helyi építészeti értékvédelemre is kiterjedő – szakmai ismeretekkel kellene rendelkezniük. A 161/2008. (VI. 19.) Korm. rendelet kötelező 5 éves szakmai továbbképzést és építésügyi vizsgát ír elő számukra, hogy ezzel bizonyítsák, birtokukban vannak azon speciális építésügyi igazgatási ismereteknek, amelyek révén a közigazgatás minden szintjén alkalmasak az építésügyi és építésfelügyeleti hatósági feladatok közé tartozó döntések jogszabályi előírásoknak megfelelő előkészítésére, illetve meghozatalára.

A szakmai továbbképzés kötelező és szabadon választható részből áll. A kötelező 40-50 órás szakmai továbbképzés – az építésügyi hatósági eljárásokban szakhatóságként részt vevő hatóságok szakmai irányításáért felelős miniszterekkel egyeztetett tartalmú – programjáról az építésügyért felelős miniszter gondoskodik. Indokolt esetben a miniszter a szakmai továbbképzési programban nem szereplő kötelező szakmai továbbképzést is elrendelhet.

A képzéseket 2009-től szervezik. A köztisztviselőnek a szabadon választható továbbképzési formákból egy szakmai továbbképzési időszak alatt legalább ötöt kell teljesítenie azzal, hogy ebből legalább kettőnek a továbbképzési időszak első két évében kell eleget tennie. Ilyen képzéseket a műszaki képzési területen képzést folytató felsőoktatási intézmény, akkreditált felnőttképzési intézmény, továbbá a Magyar Építész Kamara és a Magyar Mérnöki Kamara szervezhet. Az építésügyi vizsgán a köztisztviselő számot ad az építésügyi igazgatás anyagi jogi követelményrendszere keretében a műemlékvédelemmel és a helyi építészeti értékvédelemmel kapcsolatos ismereteiről is.

Nincsenek ismereteink arról, hogy a képzési tematikában helyet kapna a helyi építészeti értékvédelmen belül a kifejezetten nemzetiségi épületek védelmével kapcsolatos ismeretanyagok elsajátítása, a jó gyakorlatok megismerése.
Nincs tudomásunk olyan konferenciákról, szakmai találkozókról sem, ahol a döntéshozó, döntés-előkészítő köztisztviselők szélesebb körű tájékoztatást kaphatnának e témában.

Hiányosságként értékeljük tehát, hogy jelenleg nincs olyan jogszabály, ami arra kötelezné a helyi önkormányzatokat, hogy az értékvizsgálat elkészítése során nemzetiségi szempontokat is érvényesítsenek, vagy azt biztosítandó nemzetiségi szakértőt vonjanak be.

Nyilvánvalóan vannak olyan szakemberek, akik a nemzetiségi építkezés területén magas szintű szakmai és kisebbségi identitást is érintő ismeretekkel rendelkeznek. Erőfeszítéseket kell tenni annak érdekében, hogy ez a szakmai szakértői csoport ismertté váljon azok számára, akiknek érdeke közössége kultúrájának, a még meglévő építészeti értékeknek a védelme. Ha nincs ilyen szakértői réteg, képzés útján kell megteremteni kialakításának lehetőségét.

A Corvinus Egyetem Tájépítészeti Karának Kerttechnikai és Műszaki Tanszéke kötelező tantárgya a Települési értékvédelem[254]. Az egyébként adekvát tantárgyi programban nem jelenik meg a nemzetiségi perspektíva, pedig a vázolt tematika erre kiváló alapot szolgáltat. Kiaknázhatóak volnának a felsorolt témakörök kisebbségi szemléletű megközelítésében rejlő lehetőségek.

[254] http://www.uni-corvinus.hu/index.php?id=22720&tanKod=STKKP3TV1YN

Az ISES Alapítvány[255] a Norvég Finanszírozási Mechanizmusok (Norvég Alap) támogatásával 2009. szeptember végén „Kulturális örökség menedzsment és fenntartható fejlődés” felsőfokú szakirányú képzést indít, amely keretében szintén volna lehetőség a specializálódásra.

Megfontolandónak tartjuk ezért a képzési tematikák bővítését a helyi építészeti értékek védelmén belül, a nemzetiségek épített örökségének védelme irányában is.

Ez összhangban lenne a Magyar Építész Kamara Műemlékvédelmi, Restaurátori Tagozatának kezdeményezésével is, amely a 18/2000. (XII. 18.) NKÖM rendelet módosításával kívánja megteremteni a műemléki restaurátorok nyilvántartásának jogi alapjait. A cél a műemléki restaurátorok szakértői névjegyzékének létrehozása. Ugyanezen elv mentén volna lehetséges kialakítani a nemzetiségi közösségek örökségvédelmének szakértői nyilvántartását is, természetesen megfelelő szakmai kontrollal, és a szintén már említett képzéssel.

1.9. Egyetértési jog gyakorlásának hiánya

Amint arra korábban már utaltunk, az építészeti értékek védelmével összefüggő jogszabályok egyeztetésének folyamata jelenleg kisebbségi jogi szempontból nem megfelelően szabályozott. A kisebbség történelmi hagyományokkal rendelkező településeinek és építészeti emlékeinek megőrzésével és ápolásával kapcsolatos jogszabály megalkotásakor – ide nem értve a helyi önkormányzatok rendeleteit – az országos önkormányzatok egyetértésének beszerzése szükséges[256]. A helyi hagyományápolás kérdéskörében a kisebbségi lakosságot e minőségében érintő helyi önkormányzati rendeletet a képviselő-testület csak az érintett települési kisebbségi önkormányzat egyetértésével alkothatja meg.[257]
Kérdés tehát, hogy az építészeti emlékek helyi védelme során mikor, mely rendelet jóváhagyásakor érvényesítheti egyetértési jogát a kisebbségi önkormányzat? Vegyük számba azokat az épített környezet védelmét érintő helyi jogszabályokat, amelyeket rendelettel hagy jóvá a helyi önkormányzat képviselőtestülete.

Amint fentebb már utaltunk rá, az építészeti örökség védelmének első lépése a településfejlesztési koncepció készítésének időszakában a védelemre szoruló építészeti értékek felmérése. A legnagyobb probléma az, hogy a településfejlesztési koncepciót, amely megalapozza a helyi örökségvédelemi stratégiát, a helyi önkormányzat határozattal fogadja el, ebből adódóan a helyi önkormányzat jóváhagyásakor nem köteles a kisebbségi önkormányzat egyetértését kérni. A koncepció véleményezési időszakában a kisebbségi önkormányzat a település lakóival azonos módon fejtheti ki véleményét a nemzetisége által épített örökség védelmét illetően, ami nem elfogadható, különösen, ha azt vesszük alapul, hogy ez a sarokköve a nemzetiségi lakóházak védelembe vételének.

A szabályozási tervet – mely része a műemlékvédelmi munkarész (értékvizsgálat) – és a helyi építési szabályzatot a helyi önkormányzat rendelettel fogadja el. Ennek megfelelően e rendelet elfogadásához a helyi kisebbségi önkormányzat egyetértése szükséges. Ugyancsak a kisebbségi önkormányzat egyetértése kell az építészeti értékek helyi védelméről szóló

[255] Institute for Social and European Studies Társadalomtudományok és Európa-tanulmányok Intézete http://www.ises.hu/
[256] A nemzeti és etnikai kisebbségek jogairól szóló 1993. évi LXXVII. törvény (Nektv.) 38. § (2) bekezdés
[257] Nektv. 28. § (1) bekezdés

önkormányzati rendelet jóváhagyásához (amelyet a műemlékvédelmi munkarész/értékvizsgálat alapján állítanak össze).

Három önkormányzati rendelet megalkotása során van tehát a kisebbségi önkormányzatoknak egyetértési joga. A gyakorlat azonban azt igazolja, hogy ezekben a rendeletekben a nemzetiségi szempontokkal többnyire nem számolnak, így az sem garantált, hogy az érintett kisebbségi önkormányzatokat az előkészítésbe bevonják, az adott rendeletet nemzetiségi vonatkozásai miatt egyetértésüket kérik. Így előfordulhat, hogy kulturális autonómiájuk körében az építészeti hagyományaik, értékeik megőrzése érdekében a kisebbségi közösség érdekeit képviselő kisebbségi önkormányzatok nem tudják közösségi jogaikat érvényesíteni.

A helyi önkormányzatok sok esetben nem egyeztetnek a kisebbségi önkormányzatokkal a településrendezés kapcsán sem. Ez egyrészt annak a következménye, hogy csak az ebben az eljárásban irányadó jogszabályban felsorolt mintegy 20 szervet keresik meg, ezek között pedig nem szerepel a kisebbségi önkormányzat. Nem veszik figyelembe, hogy a Nektv. alapján már a koncepció, a stratégiaalkotás kialakításának időszakától biztosítani kellene a kisebbségi önkormányzatok együttdöntési jogait a nemzetiségi épített örökség elemeinek védelmében. Ez tehát egy helytelen jogalkalmazási gyakorlat.

Az azonban jogalkotás hiányosság, hogy nincs részteleiben meghatározva az egyeztetési folyamat: mit tehet a kisebbségi önkormányzat, ha nem vonják be a helyi védelem folyamatába, illetve mi a teendő abban az esetben, ha nem sikerül a helyi önkormányzatnak megszereznie a kisebbségi önkormányzat egyetértését az épített örökség védelmének körében.

Ezzel összefüggésben a következő részletszabályok megalkotás tartjuk indokoltnak:

- miként biztosítható, hogy a kisebbségi önkormányzat a településfejlesztési koncepció időszakában befolyással bírjon a helyi épített örökségvédelmi stratégia kialakítására a nemzetiségi építmények védelmét illetően;

- az adott nemzetiségre jellemző építészeti hagyományok megőrzése érdekében meg kell erősíteni a kisebbségi önkormányzat egyetértési jogát: a település szabályozási tervének, helyi építési szabályzatának, valamint az építészeti értékek helyi védelméről szóló önkormányzati rendeletének jóváhagyásához a kisebbségi önkormányzat egyetértését be kell szerezni, annak hiányában a jelzett rendeletek nem léphetnek hatályba (a településfejlesztési koncepció nem hagyható jóvá);
- meg kell határozni, hogy a településfejlesztési koncepció, illetve a szóban forgó rendeletek megalkotása során a kisebbségi önkormányzatnak mennyi idő áll rendelkezésére álláspontja kialakításához, egyetértésének megadásához vagy megtagadásához, és tisztázni kell az erre nyitva álló időszak meghosszabbításának eljárási szabályait is;
- jogszabályban kell rendezni annak pontos eljárási rendjét is, hogy mi a teendő akkor, ha az adott koncepció, vagy rendelet elfogadásához a kisebbségi önkormányzat nem adja egyetértését, kimunkálni az egyeztető bizottság létrehívásának és eljárásának rendjét.

A jelentésben már szóltunk az örökségvédelmi szakértők feladatairól. Erre most, az egyeztetési folyamat, az egyetértési jog gyakorlása miatt is vissza kell térnünk. Egyrészt azért, mert amint azt fentebb említettük, célszerű volna, ha a kisebbségi önkormányzat az egyetértésének megadása előtt igénybe vehetné a nemzetiségi építészetben is eligazodó

szakértő segítségét, mert így megalapozott álláspontot képviselhetne egy adott építmény védelmének indokoltságáról.

1.10. A műemlékekről és a helyi védett értékekről vezetett nyilvántartások

1.10.1. A nyilvántartások minősége

Az ország mintegy négymillió építményéből 10 ezer feletti számban tartanak nyilván műemlékeket. Településeink történetinek nevezhető, helyi sajátosságokat őrző és megőrzésre érdemes épületállománya az országosan védett emlékek többszörösére tehető.[258] Arról nem áll rendelkezésre adat, hogy országosan hány nemzetiségi jellegű épület található, valamint ezek közül mennyi áll védelem alatt, illetve milyen a műszaki állapotuk. Amint arról már szóltunk, nem egységes a helyi védelem alá vont építészeti értékek nyilvántartása a megvizsgált helyi önkormányzati rendeletek tükrében sem.

A kulturális örökség hatósági nyilvántartására vonatkozó szabályokat a 17/2002. (VI. 21.) NKÖM rendelet határozza meg. Előírja, hogy a KÖH a műemlékekről egységes központi hatósági nyilvántartást vezet. E hivatal a nyilvántartásából kérelemre adatot szolgáltat díjfizetés – minimálisan 2200 forint – ellenében. Amennyiben az adatszolgáltatás településrendezési eszközök elkészítéséhez szükséges, úgy 5000 forintot kell fizetni kérelmenként.

A hivatkozott NKÖM rendelet előírja, hogy a KÖH honlapján bárki számára korlátozás nélkül hozzáférhetővé kell tenni a régészeti lelőhelyek, a régészeti védőövezetek, a műemléki területek és a műemlékek, valamint az azonosításukhoz szükséges és a védettségükre vonatkozó adatok naprakész, az adatok közötti keresés lehetőségét biztosító adatbázisát.
Az idézett rendelkezés célja egyebek között az egyes közigazgatási ügyekben eljáró hatóságok tájékoztatása arról, hogy az adott esetben helye van-e a KÖH, mint a Kormányrendelet 1. § (2) bekezdése szerinti szakhatóság megkeresésének**.** Az adatbázis használatával lesz ugyanis megállapítható, hogy az ügyben érintett ingatlan régészeti lelőhelynek vagy védőövezetnek, illetve műemléknek vagy műemléki területnek minősül-e.

A KÖH honlapján ugyanakkor az olvasható, hogy *„a már korábban is elérhető adatbázis még nem teljesíti a rendeletben előírt feltételeket. (…) Az örökségi érdekű védelemmel érintett ingatlanoknak a 2009. április 1-től hatályos rendelet előírásának megfelelő, helyrajzi szám szerinti megjelölése és a közzétételnek alapvető feltétele, hogy legyen biztosított a Hivatal számára olyan hivatalos, naprakész kataszteri térképállomány, amely felhasználásával közhitelesen biztosítani tudná a kulturális örökség elemeinek hiteles közigazgatási adatait, így különösen érvényes helyrajzi számait. A KÖH csak a kataszteri térképállomány birtokában tudja a rendelkezésére álló szakmai kapacitás teljes kihasználásával, gyorsított ütemben ezt a munkát, kb. 3 hónap alatt szakszerűen elvégezni. A KÖH honlapján keresztül elérhető adatbázis tehát jelenleg még nem teljes körű, ezért hangsúlyozzuk, hogy az adatbázisban (átmenetileg még) nem szereplő ingatlan esetében is fennállhat a KÖH megkeresésére vonatkozó kötelezettség – és annak valamennyi jogkövetkezménye”***.

A helyi védelem alatt álló értékekről a 66/1999. (VIII. 13.) FVM rendelet alapján egy másik nyilvántartást kell vezetni, amely tartalmazza a védelem szakszerű, rövid indokolását,

[258] Orosz Bálint: az építészeti örökség helyi védelmének országos adatbázisa, XII. Országos Térinformatikai Konferencia

fotódokumentációt, a helyi védelem védettségi kategóriáját és a helyrajzi számot. Egyedi védettség esetén ezeken kívül a védett érték pontos helyét (utca, házszám, helyrajzi szám), helyszínrajzot, valamint a védett érték rendeltetését és használatának módját.

Az építésügy körébe tartozó egyes hatósági nyilvántartásokról szóló 255/2007. (X. 4.) Korm. rendelet alapján a helyi építészeti értékek védelmével kapcsolatos nyilvántartásokat az első fokú építésügyi hatóság vezeti. E nyilvántartás tartalma a következőkre korlátozódik:

- a helyi értékvédelemről szóló vagy azt módosító rendelet száma,
- jóváhagyásának dátuma,
- hatálybalépésének időpontja,
- helyi területi védelem esetén területi hatálya (közterület lehatárolás),
- helyi egyedi védelem esetén a védelem alatt álló építmények, építményrészek címe, helyrajzi száma.

Hiányosságként értékeljük, hogy a fent hivatkozott rendeletek szerint nem kell kiterjednie e nyilvántartásnak a helyi védelem alatt álló érték nemzetiségi jellegére. Hogyan kérheti számon az adott kisebbséghez tartozó közösség, hogy az elődjeiktől átörökített értékeket óvják-e, hogyan tud közbelépni, egy építészeti emlék megsemmisülése előtt, miként tudja bemutatni a hajdanvolt technikákat, díszítőelemeket, struktúrákat, építészeti hagyományokat, ha azt sem lehet tudni, egy településen mennyi van belőlük, hol találhatók, milyen állapotban vannak.

A jelenlegi kimutatások alapján erre vagy egyáltalán nincs lehetőség vagy csak aránytalan nehézséggel valósítható meg. Egyetlen adat közlésének hiánya nem pusztán a kisebbségi közösségek helyi tagjait „rövidíti meg” – kisebb településeken jellemzően egyébként is ismerik a hagyományos épületeiket –, hanem az adott kisebbség tágabb értelemben vett tagjait is. Mindemellett a többségi társadalmat is megfosztja attól, hogy a kisebbségi kultúra látható, kézzelfogható, közkinccsé tehető részéhez közelebb kerülhessen.

1.10.2. A nyilvántartások hozzáférhetősége

Az országos műemlékvédelem és a helyi védelem egymásra épülése egy piramishoz hasonlítható, ennek csúcsán az országos emlékeink közül is kiemelkedő, az UNESCO világörökségi védelmébe tartozó objektumok állnak, míg széles alapját az önkormányzatok által helyileg védett építészeti örökség alkotja.[259] Ahhoz, hogy erről az épületállományról a lehető legteljesebb kép alakuljon ki szisztematikus adatgyűjtésre, országos összesítésre és térinformatikai rendszerű adatbázisra van szükség.

A vonatkozó jogszabályok nem rendelkeznek egzakt módon a nyilvántartás(ok) megismerhetőségéről, ezért alakulhatott ki az az eltérő gyakorlat, melyet tapasztaltunk. A helyi önkormányzatok jegyzékben, kataszter, internetes jegyzékben, önkormányzat honlapján, más honlapon, építészeti irodán nyomtatott formában, stb. hozzák nyilvánosságra a helyi építészeti örökség védelméről szóló önkormányzati rendelettel védett épületeik listáját. Az is előfordul azonban, hogy erről semmilyen módon nem gondoskodnak.

[259] Orosz Bálint: az építészeti örökség helyi védelmének országos adatbázisa. Az előadás elhangzott a XII. Országos Térinformatikai Konferencián.

Az építésügy, a településfejlesztés és -rendezés körébe tartozó dokumentációk központi nyilvántartásáról 277/2008. (XI. 24.) Korm. rendelet 2009 januárjától tette kötelezővé az adatszolgáltatást egyes építésügy, a településfejlesztés és -rendezés körébe tartozó dokumentációkra kiterjedően. Ide tartoznak az építmények műemléki és régészeti védettségére, valamint a helyi építészeti és természeti értékek védelmére, az azokkal összefüggő tilalmakra, korlátozásokra vonatkozó határozatok és rendeletek.

Az Étv. a településrendezés általános szabályai szerint az elfogadott helyi építési szabályzatot, valamint településrendezési terveket vagy azok vonatkozó részét, illetőleg kivonatát a polgármesternek (főpolgármesternek) meg kell küldenie az azok véleményezésében részt vett szerveknek, továbbá a dokumentációt a külön jogszabályban meghatározott országos dokumentációs központnak. Ez utóbbi pedig a VÁTI Magyar Regionális Fejlesztési és Urbanisztikai Nonprofit Korlátolt Felelősségű Társaság, amely az építésügyért felelős miniszter felügyeletével, az általa működtetett országos illetőségű Dokumentációs Központ útján gondoskodik ezen dokumentumok megőrzéséről és közérdekű hasznosításáról.

A KÖH Műemléki Kutató és Dokumentációs Központja kezeli saját tudományos gyűjteményeit (így különösen Könyvtár, Fotótár, Tervtár), kezeli és archiválja a jogelőd intézményekben keletkezett, a műemlékek védelmével kapcsolatos dokumentumokat (irat, terv, egyéb dokumentáció, fotó, könyv, stb.), illetve gondoskodik a gyűjtemények nyilvános, közgyűjteményként történő működtetéséről, valamint gyarapításukról, nyilvántartásukról, állományvédelmükről, megfelelő használatukról és közzétételükről.

Arra a kérdésünkre, hogy a Műemléki Kutató és Dokumentációs Központ adattára tartalmaz-e kisebbségi jellegre vonatkozó adatot, nem kaptunk választ. A megkeresésünkre adott tájékoztatás szerint *„a www.muemlekem.hu oldalon elérhető a Magyar Geocaching Közhasznú Egyesület által működtetett portál, amely a Kulturális Örökségvédelmi Hivatal adatbázisából átvett adatokon felül rövid ideje a helyi önkormányzat rendelettel védetté nyilvánított emlékekre vonatkozó adatokat is tartalmaz.”* A válaszlevél említést tesz arról is, hogy az oldalon fellelhető adatok forrása nem a Kulturális Örökségvédelmi Hivatal, hanem a VÁTI Magyar Regionális Fejlesztési és Urbanisztikai Közhasznú Társaság.

Az említett weboldal a felmerült igényt felismerve, lényegében civil kezdeményezésként egy nem közhiteles jegyzéket tesz közzé. Ez lényegében a KÖH és a Magyar Geocaching Közhasznú Egyesület közös támogatásával létrejött játék, amelynek célja, hogy segítse az épített örökség megismerését, az épületek sorsának figyelemmel kísérését, és ennek eredményeként akár új építményekkel bővülhessen a hazai védett műemlékek listája.
Ez az internetes oldal úttörő a tekintetben, hogy adatlapjain 26 ezer olyan épület, szobor, homlokzat, védett terület szerepel, amelyek fontosak az ország múltja, építészettörténete szempontjából. Ez tehát az ismeretterjesztés szempontjainak tökéletesen megfelel. Érthetetlen azonban, hogy a KÖH miképp hivatkozhatott erre az adatbázisra egy hivatalos megkeresésre adott válaszában. Az örökség nyilvántartásának kérdése valóban néhány lelkes szereplőn múlik? A strukturált keresés lehetőségét, a védett épített örökség megismerésének jogát tényleg el lehet kerülni az erre az adatbázisra való hivatkozással?

Az építészeti örökség helyi védettségű épületállományának helyzetéről már 1997-ben folyt kutatás a VÁTI Műemléki Irodáján. Itt merült fel az adatbázis létesítésének gondolata, ezért 2001-ben a Széchenyi Terv Információs Társadalom és Gazdaságfejlesztési Programja keretében – az adatbázisok képzésére – meghirdetett forrásra nyújtottak be pályázatot országos adatbázis létrehozására, amelyet támogatásra érdemesnek találtak.

A vizsgálat időszakában a VÁTI adatbázisa nem volt kutatható, telefonos megkeresésünkre sem tudtunk információt kapni arról, hogy hány építmény áll ma helyi védelem alatt Magyarországon, nem is beszélve a nemzetiségi adatokról. Tájékozódásunkra azt tudtuk meg, hogy mivel a VÁTI nem hatóság, a Dokumentációs Központnak nincs felhatalmazása adatszolgáltatásra felhívni azokat a településeket, ahonnan nem érkeznek adatok. Adatok pedig nem jönnek rendszeresen, így a jelenlegi nyilvántartás feltehetőleg nem is teljeskörű. Jelenleg egy 2006-ban felvett táblázatból tudnak adatot szolgáltatni, ez azonban – a tevékenységüket szabályozó rendelet alapján – csak településsoros adat a védelem alatt álló építményekről. Ennél nagyobb mélységben nem képesek információt adni.

Egy lekérdezésre alkalmas integrált, térinformatikai megoldásokkal támogatott adatbázis létrehozásához a nonprofit szervezet nem rendelkezik forrással. A VÁTI közreműködő szervezetként részt vesz az uniós Regionális Fejlesztés Operatív Program megvalósításában, ezért összeférhetetlen, hogy a Dokumentációs Központja egy kutatható, integrált adatbázis kialakításához EU-s forrásra pályázzon például az Elektronikus Közigazgatás Operatív Programból (EKOP). Mindezek miatt a szakminisztérium költségvetési támogatásától függ az adatbázis felállításának lehetősége.

Németh Iván – Győr korábbi főépítésze – a szombathelyi Országos Műemléki Konferencián rámutatott arra, hogy az érték nem állandó, egzakt fogalom, hanem állandóan változó kategória, éppen ezért van nagy jelentősége az érték meghatározásának a védendő emlékek nyilvántartásában.

Az építészeti értékek megismerése nem pusztán lehetőség, de jog. A védett öröksége ismeretének joga megilleti mind a 13 magyarországi kisebbségi közösség tagját, akár országos, akár helyi védelem alá tartozó építészeti örökségről legyen szó. Kisebbségjogi visszásságot jelent az, ha a kisebbséghez tartozók nem ismerhetik meg a kultúrájuk részét képező, nemzetiségi jelleget hordozó építészeti kulturális értékeik elemeit. A megismerés körébe pedig nem pusztán a védelembe vett épületek, hanem a védelemre szorulók, illetve az örökségvédelmi szempontból még nem ismeretes épületek is bele kell, hogy tartozzanak.
Szükséges tehát egy közhiteles, rendszeresen frissített, kutatható adatbázis, amely az alapadatokon kívül tartalmazza a védett, valamint védelemre szoruló építmények állapotrögzítő fotóját, leírását, benne a nemzetiségi jellegére utaló megjelölést is. Ezt teljeskörű állapotfelmérésnek kell megelőznie, elsősorban helyi adatgyűjtéssel, illetve a meglévő kutatási adatok felhasználásával. A helyi adatbázisokat az általuk képviselt értékek és veszélyeztetettségük foka alapján – szakértő közreműködésével és az adott kisebbségi közösség egyetértésével – rangsorolt építmények minősítésével kell felállítani annak érdekében, hogy az egyre szűkülő pénzügyi forrásokat eredményesen lehessen felhasználni az épített örökség és köztük a nemzetiségi építmények megóvása érdekében.

1.11. Az épített nemzetiségi örökség megismerése: tanagyag, ismeretterjesztés, szakmai találkozók

Az Étv. az oktatási, tudományos és együttműködési feladatok körében rendelkezik arról, hogy a lakosság – különös tekintettel a tanulókra és a hallgatókra – megismerhesse az épített környezet emberhez méltó, egészséges és esztétikus alakításával, az építészeti kultúra terjesztésével, fejlesztésével, az építészeti értékek, örökség védelmével kapcsolatos alapvető ismereteket az alap-, közép- és felsőfokú, valamint az iskolarendszeren kívüli oktatás, képzés, nevelés keretében, a közművelődés és ismeretterjesztés, a sajtó és a tömegtájékoztatás útján.

Természetszerűleg ide tartozik a nemzetiségek épített örökségének megismertetése, amelyet települési szinten kell kezdeni a meglévő értékek feltárásával, felbecsülésével. A nemzetiségi épített értékek népszerűsítése a településvezetés és a kisebbségi közösséget képviselő önkormányzati vagy civil csoportok kiemelten fontos feladata. E téren szoros együttműködést kell kialakítani és fenntartani az iskolákkal, nem pusztán a tananyagba beépülő ismeretanyag oktatása miatt, de a spontán, aktualitásokhoz igazodó események, bemutatók, kiállítások okán is.

Elengedhetetlen a kultúraközvetítő szemlélet a települések honlapjain, microsite-jain (pl. közkincs oldalak), hiszen az ismeretszerzés legkézenfekvőbb eszköze napjainkban az internet. Különösen igaz ez az ifjúsági korosztályra, illetve a kutatókra. A vizsgálat során is tapasztalható volt az a nagyfokú változatosság, amelyet a kulturális örökség bemutatása terén tapasztalhattunk a települések weblapjain mind kedvező, mind kedvezőtlen irányban. El kell érni, hogy a települések felismerjék: elemi érdekük, hogy a település lakói és a településen kívül élők az önkormányzat honlapjáról informálódhassanak az építészeti értékeikről. Az is nélkülözhetetlen, hogy tematizáltan, valamilyen rendezőelv alapján tegyék érdekessé a virtuális kirándulást a látogató számára a nemzetiségi közösség értékeinek bemutatásakor is.

Mindemellett azonban nem szabad elfelejtkezni az építészeti örökség valós környezetében történő megismerésének eléréséről. Ehhez a települések jellemzően a nyomtatott kiadványokat választanak eszközül: turisztikai kiadvány, brosúra, útikalauz, helyi újság, településtörténeti könyv.

A védett épületek, utcák, tájegységek és szabadtéri múzeumok mellett ritkábban találkozhatunk kifejezetten az egyes nemzetiség építészeti örökségét bemutató kiadvánnyal, tárlattal, kiállítással, illetve arról a tömegtájékoztatás eszközein keresztül elvétve láthatunk csak beharangozót. Pedig a tágabb értelemben vett közösség, közönség figyelmének felkeltésére és megragadására éppen ezen elmúló értékekre tekintettel nagyobb szükség van, mint bármikor.
Erre példa a hagyományos német favázas építészetről Bonyhádon rendezett kiállítás.[260] Ennek kapcsán Dobosyné Antal Anna, kutató a hagyományokhoz való kötődés fontosságát hangsúlyozta. A Fachwerk a Schwäbische Türkei területén című tárlat a favázas építkezés módját is bemutatja és vázolja a hazai németség betelepülésének történetét. Schwäbische Türkeinek a Tolna, Baranya és Somogy megyében lévő németlakta területeket nevezik, erre a vidékre a török hódoltság után telepítettek svábokat.[261]

A klasszikus fachwerk-épületek közül jelenleg csupán két lakóház és egy villányi présház védett, egynek a védetté nyilvánítása pedig előkészítés alatt áll. A legszebb egy 1774-ben épült kismányoki lakóház, amely az egyedüli datált fachwerk-ház. A többi épület méltatlan állapotban van. Az építész szerint nagyon nehéz a tulajdonosokat meggyőzni ezeknek a házaknak az értékéről, különösen ott, ahol már nem kötődnek a hagyományokhoz.

A bonyhádi kiállítás anyaga először 2008-ban Lipcsében, a Denkmal kiállítás[262] magyar pavilonjában volt látható. A Denkmal Európa egyetlen műemlékvédelmi szakkiállítása, amelyet az UNESCO védnöksége alatt rendeznek meg kétévente. Ez az építészek, speciális

[260] http://www.regiostart.hu/index.php?id=4218
[261] Dobosyné Antal Anna csaknem húsz éve kutatja a népi építészetet, munkájának eredményeit 2008-ban foglalta össze a Kvantum Kiadónál megjelent Fachwerk a schwäbische türkei területén című monográfiájában.
[262] Az UNESCO védnöksége alatt Európa egyetlen műemlékvédelmi szakkiállítása, amelynek Lipcse ad otthont kétévente. 2008-ban a díszvendég ország Magyarország volt.

építőipari vállalakozások, kézművesek, restaurátorok legnagyobb találkozója a kontinensen. 2008-ban Magyarország volt a díszvendég, mintegy 300 m² nagyságú standdal képviseltette magát. Ennek területén kb. 25 m²-en a magyarországi német tájházak kaptak bemutatkozási lehetőséget. Kiállították a Bátaszék, Császártöltés, Ófalu, Szederkény településeken található négy jellegzetes német parasztház, valamint a budaörsi Kőhegyi Kápolna makettjét, továbbá négy tablót a magyarországi németek, illetve külön Budaörs történetéről és nevezetességeiről. A magyar pavilon sikeres volt, amit az is elősegített, hogy a látogatókat hagyományos német viseletbe öltözött kísérők fogadták.

2009. október 1-3-án rendezték meg a XVI. Békési Népi Építészeti Tanácskozást, a népi örökségvédelem konferenciáját. A találkozón számos, közérdeklődésre méltán számot tartó témát vitattak meg a résztvevők, Tótkomlóson és Békéscsabán a szlovák, Kétegyházán a román, Eleken a német nemzetiség kulturális örökségével ismerkedtek. A napirenden olyan hangsúlyos témák szerepeltek, mint a Szlovák néprajzi gyűjtemények magyarországi helyzete Andó György előadásában, Winkler Gábor az Europa Nostra és a népi műemlékek védelméről beszélt, L. Balogh Krisztina a helyi védelem kérdéseiről tartott vitaindítót, hogy csak néhányat említsünk a számtalan hasznos témából. Az előadásokat azonban csak szűk szakmai közönség hallhatta, és erről az ICOMOS honlapján[263] is csak szűkszavú szubjektív beszámoló áll rendelkezésre. Ennek hiányában az ott elhangzott tapasztalatokat, a megismert jó gyakorlatokat nem tudják hasznosítani azok, akik a helyi értékek védelmében érdekeltek, ám ezeken a találkozókon nem vettek részt. A magyarországi műemlékvédelemmel foglalkozó szervezetnek, amelynek tevékenysége kiterjed a hazai kisebbségekre is, szükséges volna megfontolnia, hogy a hasonló konferenciákon kialakított véleményeket, álláspontokat, ismereteket megossza a téma iránt elkötelezett, szélesebb értelemben vett érdeklődő közönséggel is. Célszerű volna ezért – ha nem is nyomtatott kiadványban –, de legalább az internetes oldalukon publikálni az eredményeket, jó példákat bemutató vagy éppen a hibákra rámutató, ismeretterjesztő előadásokat.[264]

2009. május 19-24-én Tusnádon tartott nemzetközi tudományos konferenciasorozat részeként előadást tartottak „A többnemzetiségű régiók népi építészete” címmel. E konferencián a résztvevők elfogadták a többnemzetiségű környezetben lévő népi épített örökség védelméről szóló „Torockói Dokumentumot”, melyben kinyilvánították, hogy megfelelő megoldásnak a multikulturális régiók népi épített örökségénél az érték-alapú helyszíni védelmet tartják. Helyi vagy területi szabadtéri múzeumba való szállítását csak azonnali és közvetlen veszély esetén tekintik megoldásnak, mint egyedi és végső lehetőséget. Leszögezték azt is, hogy a gazdasági globalizáció veszélyt jelent a népi épített örökség számára, de ugyanakkor a globális gazdaság által szolgáltatott adatterjesztő és kommunikációs technikai eszközök biztosítják a szakemberek és a laikusok számára a népi épített örökség értékeinek könnyebb dokumentálhatóságát és beazonosíthatóságát.

E jelentésben is szeretnénk hangsúlyozni, hogy nem elég megőrizni a kulturális örökséget, azt meg is kell ismertetni.

[263] http://www.icomos.hu/dhg/hun/215/downloads/icomos_hirado_2009_oktober.pdf
[264] Követendő példának tartjuk, hogy az 1991 és 2006 között rendezett Országos Térinformatikai Konferenciák előadásai nyilvánosak, olvashatók az otk.hu weboldalon.

1.12. Az építészeti örökség védelmének finanszírozása

„A szegénység a legjobb műemlékvédő.” E kijelentés hátterében az a hosszútávú és többes megfigyelés áll, hogy a házak tulajdonosai pénz nélkül nem tudják ”fejleszteni” ingatlanaikat, így azok a régi, sokszor építéskori arcukat, a tervezői koncepciót, népi épületek esetében a helyi jellegzetességeket megtartva maradnak fenn az utókornak. Állagromlásuk, pusztulásuk még az alapvető karbantartási munkák teljes elhanyagolása esetén is sokkal lassabb, mint a pénzzel bőven, azonban hagyománytisztelettel, szépségérzettel ritkán rendelkező befektetők dózerei. Számos tulajdonos szerető gazdája az ingatlanának, érzi a többszázéves falak erejét, áldoz a fellelhető elemek helyreállítására, kijavítására, restaurálására és büszkén mutatja be az így lényegesen megnövelt értékű ingatlanát. Ezek miatt az emberek miatt hamis a fenti mondás, ők azok, akik valójában a vállukon viszik a műemlékvédelmet.[265]

A Szombathelyen, 2009. szeptember 2-5-én tartott XXV. Országos Műemléki Konferencia témája az értékőrző városfejlesztés volt. A városfejlesztés kulcskérdéseivel kapcsolatban Meggyesi Tamás professzor a települési értékvédelem zálogát, valamint a városfejlesztés stratégiájának alapját a történelmi város és a történelmi települési táj megújításában, illetve a városok identitás-rétegeinek feltárásában, valamint az egyes rétegek közötti viszony tisztázásában határozta meg.

Ikvai Szabó Imre fővárosi főpolgármester-helyettes e konferencián az értékőrzés és fenntarthatóság összefüggéseiről beszélt, budapesti példákkal illusztrálva állításait. Megjegyezte, hogy a jelen körülmények között nincs „kitalálva” a műemlékvédelem anyagi támogatásának eszközrendszere.

Ehhez azt kell hozzáfűznünk, hogy egyedül Budapest rendelkezett külön Műemlékvédelmi Alappal, ami a városban fellelhető védelem alatt álló, illetve arra szoruló építmények számát tekintve indokolt is. A Fővárosi Közgyűlés Városfejlesztési és Városképvédelmi Bizottsága ennek segítségével a főváros építészeti értékeinek rekonstrukcióját, felújítását támogatja. A Budapest városképét meghatározó épített értékek megmentésére, azok felújítására, restaurálására az épületek, építmények tulajdonosai és használói pályázhatnak. 2009-től a Települési Értékvédelmi Támogatást[266] igényelni lehet vissza nem térítendő támogatás vagy kamatmentes kölcsön formájában is.

A 2009- évi Országos Műemléki Konferencia résztvevői megfogalmazták a Szombathelyi Memorandumot az értékőrző városfejlesztés kulcskérdéseiről. Ebben rögzítették, hogy hiányzik az értékőrző fejlesztések megvalósításához szükséges döntéshozói szemlélet, a szakmai háttér (a szaktudás, a képzett szakmunkás, a szociológiai, kommunikációs, marketing ismeretek és a menedzsment), az értő társadalmi támogatás, a szakmai és általános lobby erő, valamint a gazdasági ösztönzés rendszere (támogatások, kedvezmények).

Felhívták arra is a figyelmet, hogy az épített örökség nem megfelelő hasznosítása következtében gyakori az örökség pusztulása éppúgy, mint a terméketlen vita az egyes objektumok értékéről, értéktelenségéről, ami ugyanolyan veszélyforrás, mint a funkcionálisan vagy formailag idegen, környezetkárosító új létesítmények vagy „álműemlékek” építése.

A finanszírozás oldaláról azt emelték ki, hogy ki kell dolgozni az épített örökség helyreállítását és gazdasági szempontú fenntarthatóságát segítő eszközrendszert, illetve az

[265] http://www.icomos.hu/dhg/hun/215/downloads/icomos_hirado_2009_oktober.pdf
[266] http://www.budapest.hu/engine.aspx?page=aktualis_palyazatok#A26

örökség és a környezet kapcsolatán alapuló gazdasági lehetőségek kihasználásának módszertanát. Ehhez az ismeretek széleskörű elsajátítása, terjesztése elengedhetetlen a műemlékvédelem, a városfejlesztés, az ingatlanfejlesztés, a városgazdálkodás, és más csatlakozó szakmák gyakorlóinak körében egyaránt. Mindezek alapja a nevelés és az oktatás. A város műemlékeinek vagy régészeti emlékeinek közkinccsé tételével, megfelelő újrahasznosításával a város rangja, történetisége, egyedisége hangsúlyozható, a helyi identitástudat erősíthető – fogalmazták meg a résztvevők.

A hivatásos műemlékvédők azt is megállapították, hogy *„a jelen körülmények között nincs kitalálva a műemlékvédelem anyagi támogatásának eszközrendszere”*. Szaló Péter szakállamtitkár foglalta össze az örökségvédelem városfejlesztési támogatásának formáit, melyek a TEKI (Területi Kiegyenlítő Támogatás), a (LEKI), (Leghátrányosabb Helyzetű Kistérségek Fejlesztési Támogatása), a CÉDE (Céljellegű Decentralizált Támogatás), a Phare és más uniós támogatások.

Erő Zoltán előadásában hangsúlyozta: bár elismeri egyes indirekt ösztönző rendszerek létjogosultságát (illetékkedvezmény, szja-kedvezmény, áfa-visszatérítés, ingatlanadó stb.), csak a direkt támogatási rendszerben hisz, vagyis a vissza nem térítendő és a visszatérítendő támogatásokban. Elmondta: *„egy Magyarországhoz kísértetiesen hasonló országban 150 Mrd forintra lenne szükség éves szinten a műemlékek fenntartásához”*. Emellett rámutatott arra is, hogy a gazdasági krízisben a műemlékvédelem alkalmas lehet több tízezer munkahely teremtésére.

Ennek kapcsán valóban szükséges megemlíteni azt, hogy a közteherviselés rendszerének átalakítását célzó törvénymódosításokról szóló 2010. január 1-jén hatályba lépő 2009. évi LXXVII. törvény a társasági adóról és az osztalékadóról szóló 1996. évi LXXXI. törvény módosításával tervezte ösztönözni az épített környezet értékeinek védelmét. E szerint a műemlék, illetve a helyi egyedi védelem alatt álló épület, építmény értékét növelő felújítás költsége csökkentheti a társasági törvény hatálya alá tartozó adózó adózás előtti eredményét. A rendelkezést a 2010. évi adókötelezettségre lehet alkalmazni.

A támogatás jelenlegi rendszerének egyik alappillére az Agrár- és Vidékfejlesztési Operatív Program kihirdetéséről szóló 172/2004. (XII. 23.) FVM rendelet. Az Európai Unióban használt kritériumok szerint Magyarország területének 96%-a vidéki térségnek minősül, ahol a népesség 74,5%-a él.
Az alapvetően vidéki területek részaránya 58,3%, az össznépességből való részesedésük 31,3%, mely 3,2-szer magasabb az EU (9,7%) átlagánál. Az összlakosság 35,9%-a él községekben, s több mint egyötöde a községek 54,3%-át kitevő 1000 főnél kisebb településeken. A kistelepüléseken a mezőgazdálkodáson kívül alig folyik másfajta gazdasági tevékenység, ezért a mezőgazdaság és a hozzá kapcsolódó tevékenységek alapvetően befolyásolják a népességmegtartó képességet. Számos vidéki térség, település rendelkezik kiemelkedő tájjellegű gasztronómiai hagyományokkal, nagy múltra visszatekintő, máig megőrzött kézműiparral, falusi mesterséggel. Az értékek turisztikai attraktivitása kihasználatlan, mely részben a hiányos idegenforgalmi felkészültségre, a szolgáltatások igen szerény választékára és alacsony színvonalára vezethető vissza.

A vidék súlyosbodó gazdasági - társadalmi - szociális gondjai elsődlegesen az elhúzódó strukturális változásokra, a mezőgazdaság gazdasági súlyának, a jövedelemtermelésben és a foglalkoztatásban betöltött szerepének csökkenésére vezethetők vissza. A jogalkotó úgy ítélte meg, hogy a mezőgazdasági tevékenységhez kapcsolódva az ágazat kiemelt fontosságú a

környezet fenntartásában, a kulturális örökségek, a hagyományok megőrzésében, ezért a vidéki térségek fejlesztési prioritásban jelenik meg kulturális örökség támogatása.

Ennek a célnak a megvalósítását az AVOP a vidéki környezet vonzóbbá tételével kívánja elérni, mely keretében mód nyílik a vidéki térségek épített, kulturális és természeti értékeinek megőrzésére és megújítására. Azt azonban fel kell ismerni, hogy ez nemcsak egy, a helyben élők számára vonzó élettér kialakítását alapozza meg, de a vidékre irányuló turizmus és a kereskedelmi szolgáltatások fejlődéséhez is jelentősen hozzájárul. A cél megvalósítása elősegíti az egészséges vidéki környezet fenntartását is.

Az Európai Mezőgazdasági Vidékfejlesztési Alapból nyújtandó, a vidéki örökség megőrzéséhez igénybe vehető támogatások részletes feltételeiről szóló 138/2008. (V.18.) FVM rendelet alapján igényelhető támogatás kifejezett célja a vidéki térség településein a kulturális örökség fenntartása, helyreállítása, korszerűsítése, ezen belül a településkép és a környezet állapotának javítása, az épített, természeti és kulturális örökség és helyi identitás megőrzése, megújítása, és ezáltal a települések vonzerejének növelése. Támogatásra jogosultak az FVM rendelet mellékletében meghatározott 5000 fő alatti vagy 100 fő/km^2 népsűrűség alatti községek, kivéve a budapesti agglomeráció településeit és a kistérségi központokat, illetve azok a települések, ahol a település lakosságának több mint 2%-a él külterületen, tanyás térségben, azonban e települések is csak a külterületen, tanyás térségben megvalósuló fejlesztésekre jogosultak.

Pályázatot azonban csak a településen működő települési önkormányzat, települési kisebbségi önkormányzat, önkormányzati társulás, amelynek a fejlesztéssel érintett település a tagja, valamint székhellyel, illetve telephellyel rendelkező nonprofit szervezet, valamint egyházi jogi személy nyújthat be, magánszemély tehát nem, annak ellenére, hogy e forrásból lakóház külső felújítása is támogatható.

A jogszabály azonban lehetőséget biztosít arra, hogy amennyiben a fejlesztéssel érintett épület, építmény nem az ügyfél tulajdonában van, akkor a támogatás igénybevételére lehetőség van, ha az ingatlan tulajdonosával a beruházás megvalósításáról szóló megállapodást köt. E megállapodás pedig igazolja, hogy a támogatási kérelem benyújtója jogosult a beruházást megvalósítani, és az ingatlanon, az ingatlan tulajdonosa üzemeltetési kötelezettsége lejártáig az egységes arculatot meghatározó elemeken változtatásokat nem végez.

Külön kutatás tárgya lehetne az, hogy hány épületet sikerült e támogatási forrás igénybevételével felújítani, illetve hány pályázat került elutasításra, összevetve azoknak a helyi védettség alá vont, illetve védeni tervezett építmények számával, amelyek felújításra szorulnak. A központi, pályázható forrás mértéke megalapozottan ezen számok ismeretében határozható meg.

Az építészetileg értékes épületek megújítására általában az egyes régiók operatív programjai is biztosítanak lehetőséget kistelepüléseken a településkép javítása címén[267], vagy helyi településfejlesztési akciók keretében.[268]

A Nemzeti Kulturális Alap Műemléki és Régészeti szakmai kollégiuma szintén építmény állagmegóvására, felújítására, helyreállítására, szintén jelentős támogatások megítélésével

[267] például KDOP-2009-3.1.1.C pályázat
[268] például ÉAOP-2009-5.1.1.E pályázat

járul hozzá, azonban ezekről sem lehet tudni, hogy van-e közöttük kisebbségi közösség építészeti emlékét, hagyományát őrző építmény.

A Nemzeti Diverzifikációs Program keretében a vidéki települések megújítására és fejlesztésére igénybe vehető támogatások részletes feltételeiről szóló rendeletnek csupán a tervezete áll rendelkezésünkre, de ebből kitűnik, hogy a cukorgyárak bezárásával érintett, külön felsorolt településeken a lakosság elvándorlásának megakadályozása érdekében a településkép, a vidéki lakókörnyezet és a közösségi terek, közterületek állapotának javítását kívánják segíteni. Ennek keretében tervezik, hogy támogatni fogják a helyi vagy országos védelem alatt nem álló, a település megjelenésében szereppel bíró épületekkel kapcsolatos fejlesztéseket is. Ennek keretében a még védelem alá nem vont épületek is felújíthatóvá válhatnának.

A zöldturizmus, a borturizmus, a termálturizmus mellett itt volna az ideje a „nemzetiségi örökségturizmus" felfedezésének is. Magyarországon 13 törvényben elismert, évszázados múltra visszatekintő kisebbség él különböző tájegységekben.

A fenntartható használat lényegének megértése, előnyeinek kiaknázása talán lehetőséget ad azoknak a közvetlenül az államhatár mellett fekvő zsáktelepüléseknek, amelyek egy része a község gazdasági értelemben vett szinten tartásáért küzd, az épületek állagának megóvására nem jut költségvetési forrás, a pályázatok kusza erdejében pedig képtelen eligazodni. A jelenleg alkalmazott „tájház-politika" annyiban szerencsés, hogy egy-egy nemzetiségi lakóházat, lakóteret annak egészében képes megőrizni, de általában véve az épített örökség részét képező épületek száma olyan mértékben csökken, hogy ennél sokkal intenzívebb – több épületre, határozott koncepció szerint kiterjedő – védelemre volna szükség.

A nemzetiségi kultúra megőrzése – amint a kisebbségi politika a nemzeti politikában – némileg háttérbe szorul a többségi kultúra védett értékeinek fenntartásával, megóvásával szemben, illetve annak egy jelentéktelenebbnek tűnő szegmensét képezi. Támogatásokhoz is – amint az fentebb vázoltuk – főként az általánosan kiírt forrásokon keresztül juthat. Kivételt képeznek ez alól a Nemzeti Kulturális Alapon, illetve a Magyarországi Nemzeti és Etnikai Kisebbségek Közalapítványán keresztül elnyert pályázati források, illetve az országos kisebbségi önkormányzati támogatásokra, amelyek azonban általában egyedi, kisebb volumenű célkitűzések – egy-egy épület, építmény-együttes megvalósítását teszik lehetővé. Mégis – szerencsére – van példa egy-egy jól sikerült helyreállításra is.

A vizsgálat során egy olyan települést is felkerestünk, ahol a hagyományos népi építészeti örökség megőrzésére átfogó programot indítottak. Feked egy mintegy 250 lakosú aprófalu Baranya észak-keleti részén. A helybeli németeket a II. világháborút követően kitelepítették, de ők hazatértek és visszavásárolták egykori ingatlanaikat. A település zsákfalu volt, kevés munkalehetőséggel, emiatt a munkaképes fiatalok elvándoroltak a közeli nagyvárosokba. Az idősebb generációk emiatt nem bővítették, nem korszerűsítették lakóházaikat, így azok – bár gyakran leromlott állapotban –, de megőrizték sajátos megjelenésüket. A falu arculatát meghatározzák a XX. század első harmadában épített parasztházak, amelyek jellemzője az esztergált faoszlopos tornác, valamint a színes üvegablakokkal díszített, nagyon keskeny és magas utcai bejárati ajtó, valamint a kovácsoltvas kerítés.

A faluban azt követően kezdődött nagyobb arányú értékmegóvó munka, hogy a Paksi Atomerőmű Zrt. létrehozta a Duna-Mecsek Területfejlesztési Alapítványt 2006 áprilisában. Az alapítvány pályázati úton évente 500 millió forinttal támogatja a település-, térség- és

gazdaságfejlesztést a nukleáris létesítmények környezetében található, továbbá a hulladéktároló-helyek kutatásában érintett településeken.

Feked az utcakép megőrzésére több pályázaton is támogatásban részesült. Azt a megoldást követték, hogy a felújítás költségeinek 1/3 részét az alapítvány, 1/3 részét a helyi önkormányzat, 1/3 részét a tulajdonosok biztosították. Az első körben 28 házat újítottak fel mintegy 23 millió forintból. A programba bevont valamennyi lakóépület homlokzatát helyreállították, volt ahol csak festésre volt szükség, máshol a nyílászárókat is ki kellett cserélni, hogy azok illeszkedjenek az egységes, hagyományos településképbe. Az 1990-es évek végén helyi védelem alá helyezték a régi kovácsoltvas kerítéseket, majd ezt kiterjesztették a felújított lakóingatlanokra is. Fekeden jelenleg több mint negyven épített emlék – lakóházak, kovácsoltvas kerítések és kapuk, pincék, gazdasági épületek, és egy kőfeszület – áll helyi védelem alatt. Példaértékűnek tartjuk azt a kitartó munkát, amelyet a helyi önkormányzat végez az épített örökség megóvása érdekében. Mindezek eredményeként ma már büszkén hirdeti úgy magát a település, mint a „magyarországi német építészet gyöngyszeme”.

A Nemzeti Fejlesztési és Gazdasági Minisztérium Építésügyi és Építészeti Főosztálya 2009-ben harmadízben hirdette meg a „Helyi Építészeti Örökség” című építészeti nívódíj pályázatot. A nívódíjra pályázni lehet az ország területén lévő, önkormányzati rendelettel a helyi védelem körébe vont elemekkel, melyek jelentős építészeti értéket képviselnek, és helyreállításuk, bemutatásuk példaszerű színvonalon, értéknövelő módon valósult meg. E díjazásban az épületek építtetői, tervezői és kivitelezői részesülnek.

2008-ban díjazták – a magyar-szlovák határ mentén található – Gömörszőlős, Kassai út 53. népi lakóház felújítóit. Az épület Gömörszőlős szélén álló népi lakóház, mely az 1880-as években épült. A településen – viszonylagos elzártsága miatt – több népi építészeti érték maradt meg, lakóházak és gazdasági építmények egyaránt. Ezek a pályázó épülettel együtt a hagyományos falukép meghatározó elemei, az egykori életforma máig fennmaradt tanúi.

Egy másik, 2008-as díjazott a szentlászlói Népművészeti Alkotóház és Csuhémúzeum. Az építtető Szentlászló Község Önkormányzata. A település lakossága sokszor cserélődött, keveredett. A török után horvát és magyar lakosságához német telepesek csatlakoztak. 1945 után az ő otthonaikba Szlavóniából, illetve a Felvidékről telepítettek magyar családokat.

A település hagyományait reprezentáló, több mint százéves svábházat az önkormányzat vásárolta meg és alakította át, mintaszerűen. A helyi védelem alatt álló épület felújítását az önkormányzat a Közkincs Hitelprogram révén elnyert pályázati támogatásból végeztette el. A csuhézást a felvidéki Naszvadról idetelepített magyarok hozták magukkal. A múzeumban állandó helye lett a kézműves mesterségek eszközeinek, termékeinek, az égetőkemencétől a szövőszékig.[269]

Igazán azonban a díj alapításának évében, 2007-ben arattak elsöprő sikert a kisebbségi épületek. Az Önkormányzati és Területfejlesztési Minisztérium megosztva díjazta Závod helyi védelem alatt álló lakóházai homlokzatának felújításában, és Györköny helyi védelem alatt álló Pincehegy épületegyüttese védelmében, felújításában és fenntartásában közreműködőket.

[269] Forrás: www.vati.hu

Györkönybe két hullámban érkeztek telepesek, először az ausztriai Burgenlandból, majd a németországi Hessen tartományból. Mivel a betelepülők a szőlőtermesztést eredeti szülőhazájukból hozták magukkal, és honosították meg a településen, nyilvánvaló, hogy ez épített környezetükön is nyomot hagyott. A település célul tűzte ki, hogy a szinte skanzennek tekinthető Pincehegyet az eredeti állapotában megőrizve, felújítva, karbantartva örökítse át az utókor számára.[270]

Závod első telepesei a török pusztítás után a rácok voltak, de a XVII. század legvégén visszahúzódtak a mai Szlavónia területére, így a falu újra elnéptelenedett. A német telepesek 1718-ban érkeztek ide, ők voltak Tolna megye első Fulda környéki svábjai. A tisztán német ajkú település *„élő, működő falu, ahol a megmaradt értékeket igyekeznek rendben tartani, az elpusztultakat jó színvonalon rekonstruálni. ...Ezzel egységes, a történeti értékeket előtérbe helyező utcaképeket, településkaraktert állítottak helyre hitelesen. A helyreállított lakóépületek megőrzik eredeti funkciójukat, hasznosításuk továbbra is biztosított.”*- szól a méltatás a díjazott örökségvédelemről.[271] A felújításokhoz a SAPARD program támogatását vették igénybe.

Példáinkat annak illusztrálására mutatjuk be részletesen, a település történelmi hátterével együtt, hogy nyilvánvalóvá váljon: ha az épület összefüggésbe hozható valamely magyarországi kisebbség kultúrájával, hagyományaival, de arról nem közölnek információt, akkor e minősége elvész az érdeklődők számára. Mindezt egy csepp anyagi ráfordítás nélkül, pusztán – ha van – az adott építmény kisebbségi jellegének feltüntetésével el lehet kerülni. Külön költségráfordítás nélkül is lehet tehát tenni a nemzetiségi épített emlékek megőrzéséért. Mindazonáltal hasznos volna átvenni az Európai Uniós projekteknél ismert disszeminációs (a jó gyakorlatok terjesztésére irányuló) modellt.

1.13. Az épített örökség védelmének szankciórendszere

Az építészeti örökség védelme az Étv. hatálya alá tartozik. A törvény az értelmező rendelkezései között határozza meg az építészeti örökség fogalmát: az épített környezet maradandó építészeti értéket is képviselő elemeinek (építmény, épületegyüttes, táj- és kertépítészeti alkotás) összessége, annak minden beépített alkotórészével, tartozékával és berendezésével együtt. Az építészeti örökség védelme a helyi önkormányzat építésügyi feladatai körébe tartozik.
A települési önkormányzat – szintén az Étv. alapján – a településkép előnyösebb kialakítása érdekében településrendezési kötelezettség körében beépítési kötelezettséget, helyrehozatali kötelezettséget és beültetési kötelezettséget rendelhet el. A helyi építészeti örökség különös védelmére a törvényben nincs ilyen felhatalmazás.

Az építésügyi hatóság elrendelheti az építmény, építményrész kötelező jókarbantartás körét meghaladó felújítását, ha azt az építészeti örökség védelmének érdekei megkövetelik. Olyan rendelkezés azonban nincs, melynek alapján az építésügyi hatóságnak az építészeti érték védelme érdekében el kell rendelnie az építmény, építményrész részleges vagy teljes átalakítását, lebontását, újraépítését.

Az építésügyi hatóság köteles az engedélyhez kötött építési munka végzését a helyszínen ellenőrizni. Ennek keretében vizsgálnia kell az engedélyezési tervnek megfelelő, a szakmai

[270] http://www.gyorkony.hu/turizmus/phegy5.html
[271] http://www.zavod.hu/index.php?q=node/54

előírások megtartásával történő építkezést, e körbe tartozóan pedig a védelem alá helyezett épületekre vonatkozó speciális szabályok betartását. Ezen túlmenően megelőzi, felkutatja, megakadályozza a szabálytalanul végzett építési tevékenységet, így a védelem alá eső épületekre vonatkozó szabályok megsértésével végzett építkezéseket is.

Az építésügyi hatóság a szabálytalan építési tevékenység esetében az építtetőt – az építésügyi bírság megállapításának részletes szabályairól szóló 245/2006. (XII. 5.) Korm. rendelet alapján – építésrendészeti eljárás keretében építésügyi bírsággal sújtja. A bírság összege helyi védelem alatt álló épületen végzett építés és bontás esetén 70%, ha a szabálytalanság a védettség elrendelésének alapjául szolgáló építmény(rész)t érinti, világörökség területén és műemléki védelem alatt álló ingatlanon meglévő, nem védett épületen történő építés és bontás esetén pedig 80%.

A műemléki védelem alatt álló építményekkel kapcsolatos építési tevékenység esetén a hatáskörrel rendelkező építésügyi hatóság a műemlékekre vonatkozó jogszabályi követelményeket is köteles érvényesíteni.

Az építésfelügyeleti bírságról szóló 238/2005. (X. 25.) Korm. rendelet alapján az építésfelügyeleti hatóság a rendeletben meghatározott jogsértő cselekmény fennállása esetén építésfelügyeleti bírsággal sújtja az építtetőt. A bírság mértéke a rendelet szerint megállapított bírságösszeg[272] 150%-a a műemléki vagy a helyi védelem alatt álló építményen végzett építési tevékenység esetében, illetve műemléki területen (műemléki környezetben, műemléki jelentőségű területen, történeti tájon), helyi védelem alatt álló, a világörökség részét képező vagy védett természeti területen épített építmény, illetve végzett építési tevékenység esetében.

A törvény a kulturális örökség elemeit – az Étv.-hez hasonlóan – az értelmező rendelkezései között határozta meg. E szerint kulturális örökségnek minősül: a régészeti örökség, műemléki értékek, valamint a kulturális javak. A műemlék olyan műemléki érték, amelyet a Kötv. alapján jogszabállyal védetté nyilvánítottak. Műemléki értékeket a kulturális örökségvédelmi hatóság előterjesztése alapján a miniszter rendeletben nyilvánít védetté, melynek egyébként tartalmaznia kell a műemléknek a műemlékvédelmi bírság szerinti számítási kategóriájába sorolását is.

A Kötv. tiltja a kulturális örökség védett elemeinek veszélyeztetését, megrongálását, megsemmisítését, meghamisítását, hamisítását.
A műemlék fenntartásáról, jókarbantartásáról a műemlék tulajdonosa köteles gondoskodni. A műemlékeket épségben, jellegük megváltoztatása nélkül kell fenntartani. A fenntartási, jókarban tartási kötelezettség a műemlékek esetében a rendeltetésszerű használathoz szükséges műszaki állapot fenntartásán túlmenően kiterjed az azok sajátos értékeit képező építészeti, képző- és iparművészeti, valamint kertépítészeti alkotórészeire és tartozékaira, felszerelési tárgyaira.

A kulturális örökség védelméről szóló törvény alapján azt a természetes vagy jogi személyt és jogi személyiséggel nem rendelkező szervezetet, aki (amely) az e törvényben engedélyhez kötött tevékenységet engedély nélkül vagy attól eltérő módon végzi, illetve a védetté nyilvánított, vagy e törvény erejénél fogva védelem alatt álló kulturális örökség elemeit jogellenesen megsemmisíti vagy megrongálja, illetve a védett kulturális örökségi elemet kötelezettségének elmulasztásával veszélyezteti, örökségvédelmi bírsággal kell sújtani. Az

[272] A 238/2005. (X. 25.) Korm. rendelet a jogsértő cselekmény jellege alapján differenciáltan állapítja meg a bírság legmagasabb összegét.

örökségvédelmi bírság kiszabása nem mentesít egyéb, építésügyi eljárásban kiszabható bírság alól. A bírságot kulturális örökségvédelmi célokra kell fordítani.

A bírságolásra vonatkozó részletes szabályokat, valamint a bírság megállapításának alapjául szolgáló értékhatárokat és a bírság legmagasabb összegét az örökségvédelmi bírságról szóló 191/2001. (X. 18.) Korm. rendelet határozza meg. E rendelet a műemlékké nyilvánított ingatlanokat – figyelemmel azok korára, ritkaságára, a kulturális örökség egészén, valamint az érintett társadalmi (etnikai, kulturális, vallási stb.) közösségen belüli jelentőségére – különböző kategóriákba sorolta. Az I. és II. kategóriába sorolt, 1998. január 1-je előtt műemlékké nyilvánított ingatlanokat a rendelet melléklete tartalmazza, a III. kategóriát alkotják az e körbe tartozó, de a mellékletben nem szereplő műemlékek, tehát amelyeket a miniszter rendelettel azzá nyilvánít.

Az építészeti örökség helyi védelmének szakmai szabályairól szóló 66/1999. (VIII. 13.) FVM rendeletben a jogalkotó nem gondoskodott a helyi építészeti örökség kulturális örökséghez hasonló szintű védelméről. Nem biztosította a helyi építészeti örökség elemeinek védelmét a megsemmisítés, megrongálás ellen. Nem határozta meg a helyi védett építmény kötelezettségének elmulasztásával veszélyeztető tevékenységet, és a helyi építészeti örökségvédelmi bírság kiszabására sem adott felhatalmazást.

A helyi önkormányzatok így eszköztelenné válnak a helyi építészeti értékek védelme terén, és csupán az építésügyi hatósági eljárás keretén belül lefolytatott eljárásban van lehetőség szankcionálni a mulasztókat, illetve az építményekben más módon kárt okozó személyeket. Az emiatt befolyt bírság összegétől – amit egyébként az örökségvédelmi bírsághoz hasonlóan vissza lehetne forgatni a helyi épített értékek védelmére – elesnek.

A helyi önkormányzatok egy része a helyi építészeti értékek védelméről szóló rendeleteikben előírta, hogy szabálysértési bírsággal kell sújtani azt, aki a helyi védettség alá helyezett értéket megsemmisíti, megrongálja.

A szabálysértésekről szóló 1999. évi LXIX. törvény 157. § (3) bekezdése szerint százezer forintig terjedő pénzbírsággal az sújtható, aki műemléket gondatlanul megrongál. Ezzel szemben a helyi építészeti örökség elemeinek megrongálása csak akkor minősül szabálysértésnek, ha azt szándékosan követik el, a jogalkotó a gondatlan elkövetést nem szankcionálja. Rongálás szabálysértése abban az esetben valósul meg, ha az okozott kár nem haladja meg a 20 ezer forintot.

A Büntető Törvénykönyv a rongálás minősített eseteként szankcionálja, ha valaki a más tulajdonában álló műemléket vagy a kulturális javak körébe tartozó tárgyat, régészeti lelőhelyet megsemmisíti vagy megrongálja. Bűntettet követ el az is, aki a tulajdonában lévő műemléket vagy kulturális javak körébe tartozó és védett tárgyat rongálja meg.[273]

A kulturális javak körébe nem tartoznak bele az ingatlanok.[274] Ebből következően, ha valaki a tulajdonában lévő helyi védelem alatt álló ingatlant rongálja meg, nem követ el bűncselekményt.

---

[273] Lásd: Btk. 216 § és 217. §

[274] A Kötv. 7. § 4. pontja értelmében a kulturális javak: az élettelen és élő természet keletkezésének, fejlődésének, az emberiség, a magyar nemzet, Magyarország történelmének kiemelkedő és jellemző tárgyi, képi, hangrögzített, írásos emlékei és egyéb bizonyítékai - az ingatlanok kivételével -, valamint a művészeti alkotások.

Tisztában vagyunk azzal, hogy a büntetőjogi szankció végső eszköz arra az esetre, ha az adott jogsértés olyan súlyú, hogy már nem elegendő más jogkövetkezményt alkalmazni. A jogalkotó eredeti szándéka szerint helyi védelem alatt azoknak az épületeknek kellene állniuk, amelyek értéke nem teszi indokolttá a műemléki védettséget. A gyakorlatban azonban – nem utolsósorban a műemlékvédelmi eljárások elhúzódása miatt – számos önkormányzat olyan épületeket is helyi védelem alá helyezett, amelyek műemléki értékkel bírnak. Emiatt nem látjuk indokoltnak, hogy a büntetőjog ilyen éles határt húz a védendő jogtárgyak között.

1.14. Összegző megállapítások

Alapvető tapasztalata e vizsgálatnak a kulturális örökség részét képező építészeti örökség területén, hogy a nemzetiségi épített emlékek fogalmát a jogszabályok nem határozzák meg. Ennek következménye, hogy a kisebbségi közösségek épített öröksége a népi építészet kategóriában szerepel többnyire népi lakóházként, népi épületként. E besorolásnál általában figyelmen kívül hagyják, hogy az adott építményt mely kisebbségi közösség hozta létre. Miután ezt a gyakorlatot a szélesebb értelemben vett szakmai kör alakította ki, ezt követik a jogalkotó szervek – beleértve a helyi védelem alá helyezésről döntő helyi önkormányzatokat is – valamint a jogalkalmazók is. Hiányosságként értékeljük, hogy a jogi szabályozás a népi építészet nemzetiségi kötődésének jelzésére alkalmatlan.

Mindezek miatt mindenekelőtt jogi szabályozás útján biztosítani kell a 13 magyarországi kisebbség kulturális öröksége nemzetiségi jellege kiemelésének lehetőségét. Az adott nemzetiségre jellemző épített értékeket a nemzetiséghez tartozóként kell nyilvántartásba venni, és a továbbiakban akként számon tartani, arról információt e minőségében is szolgáltatni.

Biztosítani kell a kisebbségi önkormányzatok egyetértési jogát a településfejlesztési koncepció, az értékvizsgálat megalkotásától egészen a helyi védelemről szóló rendeletig. Az egyetértési jog gyakorlásának garanciáit ki kell építeni, pontos eljárási szabályait ki kell dolgozni, gondoskodni kell az egyeztető bizottság életre hívásáról.

A nemzetiségi építészet szakterület elismert szakértőinek elérhetősége érdekében szükséges szakértői névjegyzéket létrehozni. Szükség esetén gondoskodni kell megfelelő szakemberek képzéséről, a tananyagok, képzési anyagok 13 magyarországi kisebbség épített örökségével kapcsolatos ismeretanyaggal történő kiegészítéséről.
A létrehozandó védelembe vett építményeket rendszerező adatbázisban meg kell teremteni a 13 kisebbség épített öröksége nyilvántartásának és lekérdezésének lehetőségét, nemzetiségenként.

Gondoskodni kell elsősorban a magán és önkormányzati tulajdonban lévő nemzetiségi építészeti értékek védelmének finanszírozási hátteréről. Ki kell alakítani egy olyan információs rendszert, amelyen keresztül az e célból igénybe vehető forrásokról – egészen a helyi önkormányzati értékvédelmi támogatás szintjéig –, illetve más műemlékvédelemmel, helyi értékvédelemmel kapcsolatos információról, tudásanyagról, szakmai találkozókról értesülhet a szélesebb értelemben vett közösség, így a szakértői rétegen túl azok is, akik ilyen épület tulajdonosai, használói, vagy épp megóvásra szeretnének épített értéket javasolni.

Nem tartjuk indokoltnak, hogy miközben a Btk. a műemléki védettségű épületek, valamint a kulturális javak megsemmisítését és megrongálását bűntetté minősíti, addig a helyi védelem alatt álló ingatlanok esetében ugyanezt a cselekményt nem szankcionálja. Szükséges lenne,

hogy a kulturális javak megrongálása tényállását a jogalkotó terjessze ki a saját tulajdonban lévő helyi védelem alatt álló ingatlanokra is.

Meg kell teremteni a jó gyakorlatok megosztásának platformját, meg kell találni a tapasztalatok megosztásának módját. A kisebbségi közösség szereplőivel együttműködve szélesíteni kell a nemzetiségek épített örökségének bemutatási lehetőségét, meg kell találni azokat az ismeretterjesztési módokat, amelyek a helyi ismeretekre alapozva a nemzetiségi adatokkal kiegészítve felállított nyilvántartás adataival kiegészülve pontos képet adnak a kisebbségek építészeti értékeiről. Gondoskodni kell arról, hogy mindezeket a megóvandó értékeket a helyi és a tágabb értelemben vett közösség, annak nemzetiségi és nemzetiséghez nem tartozó tagjai, óvodások, iskoláskorúak, tulajdonosok, és szomszédok kutatók és érdeklődők megismerhessék, és tehessenek védelmük érdekében.

„Tisztában kell lennünk azzal, hogy egyszer, egy következő generáció számára a jelen kor megmaradó része jelenti majd az örökséget, a kulturális örökséget.[275]*”*

1.15. Javaslatok

A kisebbségi közösségek épített értékeinek megőrzése és továbbörökítése érdekében a következő intézkedéseket javasoljuk:

A műemlékvédelmet és a helyi védetté nyilvánítást érintő jogszabályok módosítására irányuló javaslatok

- Javasoljuk a nemzeti és etnikai kisebbségek jogairól szóló törvény módosítását annak érdekében, hogy a helyi kisebbségi önkormányzatok egyértési joga egyértelműen kiterjedjen a nemzetiségi jelleget mutató építészeti örökség védelmével kapcsolatos valamennyi helyi önkormányzati döntésre, beleértve nemcsak a rendeleteket, hanem a határozatokat is.

- Javasoljuk az épített környezet alakításáról és védelméről szóló törvény helyi építészeti örökség fogalmának kiegészítését, hogy az kifejezetten utaljon a nemzeti és etnikai kisebbségi jellegre, mint védendő értékre.

- Javasoljuk a kulturális örökségvédeleméről szóló törvény értelmező rendelkezéséi között szereplő műemléki érték fogalmának olyan kiegészítését, hogy az egyértelműen utaljon a nemzeti és etnikai kisebbségek önazonosságtudatára, mint figyelembe veendő szempontra.

- Javasoljuk a Büntető Törvénykönyv módosítását annak érdekében, hogy a saját tulajdonban lévő, helyi védelem alatt álló ingatlan rongálása szankcionálható legyen, hasonlóan a saját tulajdonú műemlékek esetében már most is hatályos szabályozáshoz.

A kisebbségi közösségek épített örökségének védelmét elősegítő javaslatok

[275] ICOMOS Híradó. 17. évfolyam 7. szám 2009. október Szigethy Balázs

- Javasoljuk, hogy az oktatási és kulturális miniszter törvényelőkészítő jogkörében tegye meg a szükséges intézkedéseket a műemléki védelem elrendelésére irányuló eljárás rendjének – Alkotmányos keretek között történő – meghatározása érdekében.

- Javasoljuk egy olyan országos felmérés előkészítését, amely eredményeként – a kisebbségi kutatóintézetek, kisebbségi önkormányzatok, helyi önkormányzatok közreműködésével – elkészülhet a helyi védelem alatt álló vagy arra érdemes kisebbségi szempontból jelentős építészeti örökség adatbázisa.

- Javasoljuk, hogy a VÁTI Dokumentációs Központ által az építészeti örökség védett állományáról vezetett nyilvántartás váljék a világhálón ingyenes lekérdezésre alkalmassá, lehetővé téve a nemzetiségi jelleg szerinti keresést is.

- Javasoljuk, hogy ezzel párhuzamosan kezdődjék meg egy átfogó – a várható költségeket és azok forrásait is megjelölő – program kidolgozása a kisebbségi közösségek építészeti hagyományainak, épített örökségének megőrzése érdekében.

- Javasoljuk a nemzeti és etnikai kisebbségi műemlékvédelmi szakértőkről vezetett nyilvántartás létrehozását. Ez a feltétele annak, hogy a helyi önkormányzatok és a kisebbségi önkormányzatok között az épített örökséggel kapcsolatos vitás kérdések megoldásához független szakmai segítség állhasson rendelkezésre.

- Javasoljuk, hogy a Kulturális Örökségvédelmi Hivatal dolgozza ki a kisebbségek építészeti örökségének védelmével kapcsolatos rendszeres tapasztalatcsere – a jó gyakorlatok – megosztásának fórumát. Biztosítsa, hogy az ilyen konferenciákra, műhelybeszélgetésekre, kiállításokra meghívást kapjanak az érintett kisebbségi közösségek képviselői is.

2. Kisebbségi szobrok, emléktáblák

A szobrászat az egyik legősibb művészeti ág. A ma ismert legrégebbi emberábrázolás egy mamutcsontból faragott női szobor, amely mintegy 35 ezer éves, vagyis Altamira és Lascaux barlangrajzainál is korábban készült. A szobrok rendeltetése folyamatosan változott az egyes történelmi, illetve művészettörténeti korszakokban. Kezdetben ezek az alkotások a hiedelemvilág, majd az intézményesült vallások tárgyai voltak, de már az ókorban készültek szobrok az uralkodókról, a társadalom vezető rétegének tagjairól, katonákról, sportolókról. A középkor első felében a szobrászat egyszerű kőfaragó mesterséget, épületek díszítését jelentette. A szobrok a reneszánsz időszakában kezdtek ismét önálló életet élni, majd a XVI. századot követően benépesítették a nyugat- és dél-európai kastélyok kertjeit és a köztereket.

Amint azt Pótó János egyik előadásában kifejtette,[276] a köztéri szobroknak – eltekintve most az egyházi emlékektől – két csoportját különböztethetjük meg: az emlékműveket és a díszítő szobrokat. Az emlékművek a létrehozó szándéka és a megörökítendő emlék jellege alapján két további altípusba sorolhatók. Az emlékőrző alkotások a nemzeti emlékezetben általánosan elfogadott megítélésű, nem vitatott személynek, eseménynek, eszmének kívánnak fizikai jelet állítani. A szerepük tehát a létező hagyomány őrzése, helyhez kötése, az emlékezés helyének megteremtése. A másik altípus képviselői, a politikai emlékművek általában a közeli múltra mutatnak, olyan eseményre, személyre, eszmére, amely erősíti, legitimálja a fennálló hatalmi rendszert vagy képes megjeleníteni annak politika céljait. A rendeltetésük ennek megfelelően egy új hagyomány megteremtése, annak „besulykolása" az emlékezetbe az állandó köztéri jelenlét által, azaz a felállító szándéka szerint ezek az emlékeztetés helyei.

A vizsgálat során a szobrokkal nem, mint művészeti alkotásokkal foglalkoztunk, hanem a kulturális javak olyan elemeinek tekintjük, amelyek a kisebbségi közösségek múltjára, dicső vagy éppen tragikus történelmi eseményeire, jeles személyiségeire való méltó megemlékezést teszik lehetővé. Ennek megfelelően nem csak szobrokról, hanem az e funkciót betöltő emlékművekről, emléktáblákról is szólunk a jelentésben.

A vizsgálat kezdetekor az oktatási és kulturális minisztertől, valamint a KÖH elnökétől tájékoztatást kértünk arra vonatkozóan, hogy létezik-e adatbázis a kisebbségi közösségek szempontjából jelentős szobrokról, emlékművekről, domborművekről, emléktáblákról. A kapott válasz szerint nincs ilyen nyilvántartás, a műemléki védettség alatt álló alkotásokat úgy tekintik, hogy azok „a magyar társadalom egésze számára" kiemelkedő jelentőségűek, ezért azok nemzetiségi jellegét nem tüntetik fel.

Kisebbségi adatbázis hiányában magunknak kellett összeállítanunk egy jegyzéket a kisebbségi közösségek szempontjából fontos szobrokról, emléktáblákról. A jelentésben bemutatott alkotásokat, emlékeket elsődlegesen saját szubjektív szempontjaink alapján választottuk ki és csoportosítottuk, de az országos kisebbségi önkormányzatoktól, illetve a vizsgálat során felkeresett településeken működő kisebbségi önkormányzatoktól is javaslatokat kértünk. A célunk az volt, hogy felhívjuk a figyelmet azokra a kulturális értékekre, amelyeket gyakran észre sem vesz az, aki nem kifejezetten a köztéri alkotások és emléktáblák megtekintése céljával érkezik egy településre. Az elmúlt években több szoborállítással kapcsolatos panasz érkezett hozzánk. A korábbi vizsgálataink során felmerült problémák ismertetésével a jogi szabályozás hiányosságaira kívántunk rámutatni.

[276] Pótó János, az MTA Történettudományi Intézet tudományos főmunkatársa Hősök emlékezete – a köztéri szobrok tükrében című előadása a Történelemtanárok 16. Országos Konferenciájának 2006. október 14. tartott ülésén hangzott el.

2.1. A kisebbségi szobrok, emléktáblák bemutatása

A magyar történelem, művészeti vagy tudományos élet kiemelkedő alakjai közül sokakat olyan természetességgel vallunk ma már magyarnak, hogy fel sem merül velük kapcsolatban családjuk eredete, sőt esetenként vállalt nemzetiségi identitásuk sem. A kevés kivétel közé tartozik Petőfi Sándor, akinek szlovák édesanyjáról az iskolai tananyag is említést tesz. Nem ilyen közismert azonban, hogy Erkel Ferenc felmenői németek voltak, és ő maga is közel négy éven át a pesti Német Színház karnagyaként dolgozott. Kós (Kosch) Károly, a kiváló építész és író egy temesvári szász család leszármazottja. Tessedik Sámuel munkásságáról pedig bizonyára azok is hallottak, akik nem tudnak arról, hogy egy evangélikus szlovák lelkészcsalád sarja.

Ezeket a példákat hosszan lehetne sorolni, ám mindezzel nem azt akarjuk mondani, hogy származási alapon bárkit is ki lehetne rekeszteni a magyar nemzet tagjai közül, ha ő maga közösséget vállalt annak az országnak a sorsával, kultúrájával, amely akár szülőhazája, akár választott lakhelye volt. Tény azonban, hogy számos olyan jeles személyiség élt vagy alkotott Magyarországon, akiknek teljesítményére nem csak a magyarság, hanem a hazai kisebbségi közösségek is joggal büszkék és magukénak érzik azt. Az ő tiszteletükre emelt szobroknak, emléktábláknak ezért nyilvánvalóan szerepük van a kisebbségi identitás erősítésében is. A jelentésben azonban elsődlegesen azokról az alkotásokról, emlékekről szólunk, amelyek témájuk vagy többnyelvűségük okán kifejezetten a hazai kisebbségekhez kötődnek.

2.1.1. A magyarországi letelepedés emlékei

A magyar állam már megalakulásakor sem volt „egynyelvű és egyszokású” ország, amint az Szent István Intelmeiből is kitűnik. A társadalom etnikai összetétele azonban a török hódoltságot követően még inkább tagolttá vált, amikor eleinte spontán módon, majd szervezett formában, az egyházi és világi földbirtokosok támogatásával nagy számban költöztek telepesek az ország elnéptelenedett vidékeire. A németek három nagy hullámban érkeztek a Duna mentén az ország nyugati megyéibe, majd az Alföldre egészen a Kárpátok pereméig. Az ország felvidéki részén élő szlovákok a Dél-Alföld mezővárosaiban, falvaiban találtak otthonra. A törökök bosszúja elől menekülő szerbek legnagyobb csoportja a déli Határőrvidékre költözött, míg mások a Duna vonalát követve kerestek új hazát és egészen a mai Szentendréig eljutottak. Horvát települések jöttek létre Fejér, Zala, Somogy, Vas, Győr és Pest megyékben. A román földművesek az Alföld délkeleti részein és kisebb létszámban Szabolcs megyében telepedtek le. A görög kereskedők Budára és Pestre, valamint néhány nagyobb városba költöztek. A migrációs folyamat nem zárult le a XVIII. században. A bolgárkertészek és a beás cigányok a XIX. század folyamán települtek át Magyarországra, a második görög diaszpóra mintegy 10 ezer fős csoportja pedig 1948 és 1950 között érkezett a polgárháború menekültjeként.

Az ország területén számos letelepedési emlék található, ezek közül csak néhányat említünk. Békéscsabán szlovák és magyar nyelvű emlékkövet állítottak az 1718. évi újratelepülés 275. évfordulóján. Szarvason 2002-ben, a város újratelepítésének 280. évfordulóján emlékművet emeltek, amelynek követei Szlovákiából kapta a város ajándékba. Tótkomlóson 2007-ben az újratelepítés 261. évfordulóján emlékművet avattak, amelynek három gránit kövét a Szlovák Nemzeti Park és Jeláava, a város testvértelepülése ajándékozta.

Kimlén 1984-ben állították a horvátok letelepedésének 450. évfordulója előtt tisztelgő emlékművet.

Gyulán 1994-ben magyar és német nyelvű emléktáblát avattak a németek letelepedésének 270. évfordulója alkalmából. Kismaroson 2004-ben állították az Ulmi skatulya című szobrot, mely arra emlékeztet, hogy ilyen tutajokon érkeztek a települést megalapító sváb ősök.

Szentendrén azzal tették ünnepivé a szerbek 1690. évi betelepülésének 300. évfordulóját, hogy felújították a szerb kereskedők által 1763-ban a Fő téren felállított Kalmár-keresztet.

2006-ban Buda-Pest városok egykori jeles görög polgárainak állított emléket a Görög Köztársaság, a Ciprusi Köztársaság, valamint az Országos Görög Önkormányzat és a Görög-Ciprusi-Magyar Baráti Társaság. 2008-ban Miskolc Megyei Jogú Város Önkormányzata egy dór oszlopból és a menekültek áradatát szimbolizáló ívekből álló szoborkompozícióval emlékezett meg az 1946-49-es görögországi polgárháború emigránsainak magyarországi új hazára találásáról és a város második görög diaszpórájának létrejöttéről.

A Felsőzsolcai Bolgár Kisebbségi Önkormányzat 2005-ben avatta fel a XX. század első harmadában a településre költözött bolgárkertészek emlékművét. Halásztelken 2007-ben a bolgárkertészek emlékére Bolgárkerék szobrot állítottak.

2.1.2. Az anyaország történelméhez, kultúrájához való kötődést kifejező szobrok, emléktáblák

A kisebbségi anyaországok költőinek, íróinak emléktábláit, szobrait nem csak nemzetiségi településeken találhatjuk meg. Így például a kiskőrösi Petőfi múzeum kertjében felállították Ivan Vazov bolgár és Eugen Jebeleanu román műfordítók mellszobrát, akik Petőfi Sándor verseit ültették át anyanyelvükre. Hriszto Botev bolgár költő emléke előtt Veszprémben és Budapest IX. kerületében is mellszobor állításával tisztelegtek.

Hugo Hartung német író mellszobrát 2009-ben leplezték le Székkutason. Az író 1922-ben néhány hétig cserediákként vendégeskedett a faluban. Élményeiből született 1954-ben az Ich denke oft an Piroschka című regény, amely nagy sikert aratott német nyelvterületen. A szoborállítás közadakozás segítségével valósulhatott meg.

Szentesen emléktábla tájékoztat arról, hogy Heinrich Böll, Nobel-díjas német író 1944-ben a helyi gazdasági iskolában működött hadikórház ápoltja volt.

Más településeken azonban ezek az alkotások, emléktáblák a hazai kisebbségek és az anyanemzetük közötti kulturális összetartozást is szimbolizálják. Emiatt is volt jelentősége annak, hogy a Baranya megyei Sombereken, ahol a német közösség jelentős része elszenvedte a kitelepítést, 1979-ben Heinrich Heine szobrot avattak. Gyulán mellszobrot emeltek a román Liviu Rebreanu írónak és Nicolae Balcescu költőnek. A szláv írásbeliség megteremtői, Cirill és Metód hittérítők pannóniai tevékenységének emlékoszlopát 1985-ben Zalalövőn állította az Eötvös Lóránd Tudományegyetem, Zala Megye Tanácsa és a Bolgár Népköztársaság. Vuk Karadzic írónak, a ma is használt szerb irodalmi nyelv megalkotójának mellszobra Budapest I. kerületében áll, a nevét viselő szentendrei téren pedig emléktáblája található.

A történelmi múlthoz való kötődést fejezik ki az anyaország elődjének tekintett államalakulatokról, azok uralkodóiról való megemlékezések. Pribina és fia, Kocelj a Rába és a Dráva közötti területen a IX. században fennállt alsó-pannóniai fejedelemségének emlékoszlopát a Magyarországi Szlovének Szövetsége és a Magyar-Szlovén Baráti Társaság állította Zalaváron 2005-ben.

A Budai Várnegyedben található az a szerb és magyar nyelvű domormű, amely arra emlékeztet, hogy az épületet Zsigmond király adományozta szövetségesének, Lázerevics Istvánnak, Szerbia fejedelmének. A domormű és a már említett Vuk Karadzic mellszobor Belgrád város ajándéka és mindkét alkotást 1987-ben avatták fel.

I. András magyar király és hitvese, Anasztázia kijevi nagyhercegnő emlékére az Országos Ukrán Önkormányzat és Tihany Község Önkormányzata közösen állított szobrot 2001-ben.

Szent Kinga, III. Béla király lánya és V. Boleszláv fejedelem hitvese emléke előtt tisztelegve Belváros-Lipótváros Lengyel Kisebbségi Önkormányzata – az V. kerületi Önkormányzat és a Magyarországi Nemzeti és Etnikai Kisebbségekért Közalapítvány támogatásával – 2002-ben szobrot állított a főváros V. kerületében.

2.1.3. A kisebbségi közösségek neves személyiségei előtti tiszteletadás

A kisebbségi közösségek jeles művészeinek, tudósainak, illetve más köztiszteletben álló személyiségeinek szobrai és emléktáblái az ország számos településén megtalálhatók. Ezek közül csak néhány említésére vállalkozhatunk a jelentésben.

A görög Sina család[277] emléktábláját 2001-ben állította a XVIII. Kerületi Görög Kisebbségi Önkormányzat. Az V. kerületi Haris közben 1984-ben emléktáblával tisztelegtek az utca névadója, „a város szépítésért aktívan tevékenykedő” Haris görög kereskedőcsalád emléke előtt.

Péli Tamás[278] roma festőművész halálának 15. évfordulóján, 2008-ban avatták fel életnagyságú szobrát, amely a Kalyi Jag Roma Nemzetiségi Szakiskola Hősök falát díszíti. Domborműves emléktábláját a Ferencvárosi Művelődési Központ falán helyezték el.

A vizsgálat során több olyan településről szeretünk tudomást, ahol cigányzenészeknek állítottak emléket. Ezek közül a legismertebb alkotás Dankó Pista[279] 1912-ben Szegeden állított fehérmárvány szobra. Hálának centenárium alkalmából a szobor közelében emléktáblát helyeztek el, melyen Juhász Gyula Dankó Pistának című verséből olvasható egy

[277] A Sina görög kereskedőcsaládnak több jeles tagja ismert. Sina György (1782-1856) bankár, nagybirtokos, a Lánchíd építésének egyik finanszírozója, érdemeiért bárói rangot kapott. Fia, Sina Simon (1810-1876) jelentős adományokkal segítette nemzeti intézmények létesítését, a vasút és gőzhajózás fejlesztését, folyók szabályozását, kórházak, bölcsődék, árvaházak alapítását.

[278] Péli Tamás (1948-1994) roma festőművész. Tanulmányait a Holland Királyi Képzőművészeti Akadémián végezte. Diplomamunkája elnyerte az Amszterdam Város Tanácsa által meghirdetett képzőművészeti pályázat első díját. Az 1970-es évek közepétől számos magyarországi kiállításon szerepelnek munkái. 1993-tól haláláig országgyűlési képviselő volt.

[279] Dankó Pista (1858-1903) cigányzenész, zeneszerző, mintegy 400 magyar nóta és 5 népszínmű fűződik a nevéhez. Népszerűségét jól érzékelteti, hogy szegedi szobrát tiszteletből készítette el a szobrász, csak a márvány költségeit számolta fel.

versszak. Szülőfalujában, Szatymazon emléktáblája található és születésének 150. évfordulóján a helyi művelődési házat és könyvtárat róla nevezték el.

Bihari János[280] a fővárosi Margitszigeten álló mellszobra a II. világháborúban elpusztult, ezért 1969-ben egy másik alkotást avattak fel annak helyén.

Egy város összefogása tette lehetővé Fátyol Mihály[281] – vagy ahogyan mindenki ismerte Fátyol Misi – cigányprímás makói szobrának felállítását 2009. augusztus 19-én. A kezdeményezés egy helyi nyugdíjas zenésztől indult, ehhez 603 helyi lakos csatlakozott aláírásával. Makó Város Önkormányzatának képviselő-testülete egyhangúan döntött a nyílt szoborpályázat kiírásáról. A szoborkompozíció egészalakos, 5/4-es léptékű, és az előtt a szálloda előtt állították fel, ahol a kiváló prímás évtizedeken át zenélt.[282]

Egyes településen a cigány kisebbségi önkormányzatok emlékeztek meg a híres zenészekről. A Mohácsi Cigány Kisebbségi Önkormányzat 2002-ben domborműves emléktáblát állított annak az étteremnek a falán, ahol Peti Bogdán Péter tambura prímás évtizedeken át játszott a vendégeknek. Abaújszántón is a cigány kisebbségi önkormányzat kezdeményezésére született meg a helyi cigány muzsikusok emlékműve. A kompozíció két részből áll: egy prímás életnagyságú, fából faragott szobra mellett egy kő talpazaton fekete gránittábla áll, amelyre felvették a helyi cigányzenészek nevét. Balassagyarmaton az egyik helyi étterem falán található Baranyi (Rekett) Dezső emléktáblája. Abonyban emléktáblát állítottak a város egykori neves cigányzenészeinek emlékére.

Ante Evetović[283] (művésznevén Ante Miroljub) horvát költő mellszobrát 1988-ban avatták fel Bácsalmáson. Alkotója Ivan Meštrović a leghíresebb jugoszláviai szobrász.

Ivan Antunović[284] (Antunovity János) horvát püspök emléktáblája szintén Bácsalmáson található, ahol több mint tíz éven volt plébános. Emléktábláját közösen állította a város önkormányzata, valamint a települési, a fővárosi és az országos horvát önkormányzat.

Felsőszentmártonban született a magyarországi horvátok két jeles költője. Josip Gujaš Džuretin[285] mellszobrát 1986-ban avatták fel. Duso Šimara Pužarov (Simara György)[286]

---

[280] Bihari János (1764-1827) cigányzenész, prímás, a magyar verbunkos zene legnagyobb alakja. Szerzeményei közül több mint 80 mű maradt fenn.

[281] Fátyol Misi (1909-1980) cigányzenész, zeneszerző. A II. világháború előtt a fővárosban és külföldön lépett fel nagy sikerrel, majd évtizedeken át Makón zenélt.

[282] A szoborállítás 10 millió forintos költségének 51 %-át a városi önkormányzat fedezte. Lakossági közadakozásból mintegy 463 ezer forint gyűlt össze. A szobor költségeihez a MEH Kisebbségi Koordinációs és Intervenciós Kerete 4 millió forint vissza nem térítendő támogatással járult hozzá, a Magyar Művelődési Intézet és Képzőművészeti Lektorátus pályázati úton 1 millió 500 ezer forintot biztosított.

[283] Ante Evetović (1862-1921) horvát költő. Néhány évig tagja volt a ferences rendnek, majd világi papi szolgálatot látott el. Versei rendszeresen megjelentek szabadkai, zágrábi, eszéki újságokban és 1908-ban önálló kötettel is jelentkezett.

[284] Ivan Antunović (1815-1888) püspök, költő, a bácskai és a dunamelléki horvátok szellemi vezetője. Egyházi művei mellett horvát verseket és novellákat is írt.

[285] Josip Gujaš Džuretin: (1936-1976) horvát költő. Az 1969-ben megjelent U kolo című antológia egyik szerzője. Povratak u Podravinu (Hazatérés a Dráva mentére) című verseskötete az 1945 utáni magyarországi horvát irodalom első önálló kötete.

[286] Duso Simara Puzarov (1949-1994) horvát költő. A szerkesztésében és fordításai felhasználásával jelent meg 1991-ben Josip Gujaš Džuretin Iverje (Forgácsok) című kötete, amely a magyarországi horvát irodalom első teljességgel kétnyelvű könyve. Verseskötetei: Stojim pred vama (Előttetek állok), Djeci a ne samo (Nem csak gyerekeknek). Halála utána kiadták válogatott verseit Još uvijek snivam (Még mindig álmodom) címmel.

emlékére 2009. november 11-én állítottak szobrot, amely több horvát szervezet támogatásával készülhetett el. A költségekhez az MNEKK 100 ezer forinttal járult hozzá.

A lengyelek körében nagy tiszteletnek örvend Szent Hedvig.[287] Belváros-Lipótváros Lengyel Kisebbségi Önkormányzata 2009. október 18-án a Belvárosi Főplébánia Templom kertjében állította fel szobrát.

Nikolaus Lenau[288] (Franz Niembsch Edler von Strehlenau) német költő emlékét számos emléktábla őrzi. Sátoraljaújhelyen, ahol ifjúkori tanulmányait folytatta 1976-ban mellszobrot állítottak emléke előtt tisztelegve. Tokajban emléktáblát helyeztek el annak a háznak a falán, ahol 1815 és 1817 között élt. Lenau mellszobra megtalálható a Nyugat-Magyarországi Egyetem Mosonmagyaróvári Kara épületének udvarán is. A Mosonmagyaróváron töltött éveire egy márványtábla és egy kőpad is emlékezet egykori szállásán. A nevét viseli a magyarországi németek egyik legjelentősebb kulturális központja, a pécsi Lenau-ház is.

Koch Valéria[289] német költő, irodalmár emléktáblája szülőfalujában, Szederkényben, valamint egykori iskolájában, a pécsi Leőwey Klára Gimnáziumban található. Emlékét őrzi a Magyarországi Németek Országos Önkormányzata Oktatási Bizottsága által adományozott Koch Valéria-díj, valamint egy pécsi iskolaközpont is felvette a nevét.

Szentágothai (Schimert) János[290] neurobiológus, akadémikus egy erdélyi szász család sarja. Pécsett, a nevét viselő sétányon, valamint a SOTE épületében emléktáblát helyeztek el tiszteletére.

Az egyik legismertebb erdélyi örmény család a Korbuly. Felmenői közé tartozik Hollóssy Simon[291] festőművész is, akinek édesapja az 1848-1849. évi szabadságharc hatására változtatta meg családnevét. Több magyarországi településen, így például Budapest XII. kerületében és Szombathelyen utcát neveztek el róla.

Hodinka Antalnak[292] a ruszin történelem kutatójának emléktábláját annak a főváros VI. kerületében álló háznak a falán helyezték el, ahol politikai okból történt kiköltöztetése előtt lakott. Születésének 140. évfordulóján a Pécsi Tudományegyetemen emléktáblát avattak

---

[287] Szent Hedvig (1374-1399) Lengyelország uralkodója, Litvánia nagyhercegnője. Anyai ágon a lengyel Pias uralkodóház leszármazottja, apai ágon Nagy Lajos magyar király lányaként az Anjou dinasztia tagja.

[288] Nikolaus Lenau (1802-1850) a romantika jelentős költője. Költészetének hangulatát a világfájdalom és a melankólia jellemzi. Verseit német nyelven írta, de kiválóan beszélt magyarul is. A gimnáziumot Sátoraljaújhelyen és a pesti piaristáknál végezte. Tanulmányait a pozsonyi Jogakadémián, a magyaróvári Gazdasági Akadémián, a Bécsi Egyetem jogi és orvostudományi karán folytatta, a heidelbergi egyetemen filozófiát hallgatott. A magyar Alföld, a puszta ihlette művei Petőfi Sándorra is nagy hatással voltak. Jelentősebb alkotásai: Faust (1835), Savonarola (1837), Johannes Žižka (1838-42), Az Albigensek (1842).

[289] Koch Valéria (1949-1998) költő, író, műfordító, tanár, filozófus. A magyarországi kortárs német irodalom legismertebb és legsokoldalúbb egyénisége volt. 8 éven át a Neue Zeitung című német nyelvű újságnál dolgozott, majd szabadfoglalkozású irodalmár lett. Német és magyar nyelven egyaránt maradandót alkotott. Önálló kötetei: Zuversicht/Bizalom (1982). Sub Rosa (1989), A herceg es a rózsa (1994) Kiolvashatatlan (1997), Stiefkind der Sprache (1988) Ez utóbbi kötetének 2008-ban jelentették meg második kiadását.

[290] Szentágothai János (1912-1994) az idegrendszer világhírű kutatója, anatómiaprofesszor, az MTA elnöke 1976-1994 között.

[291] Hollósy Simon (1857-1918) festőművész a XIX. századi naturalizmus és realizmus egyik legkiválóbb magyarországi képviselője. Máramarosi örmény családból származott. 1886-ban Münchenben nagy hatású magániskolát hozott létre. 1896 nyarán ő volt a Nagybányai festőiskola egyik megalapítója.

[292] Hodinka Antal (1864–1946) történész, nyelvész, az MTA rendes tagja, a Pécsi Tudományegyetem rektora, egyetemi tanár. A ruszin történelem legjelesebb kutatója.

tiszteletére. Az Országos Ruszin Önkormányzat Hodinka Antal emlékplakett adományozásával fejezi ki elismerését a magyarországi ruszin kisebbség körében végzett kiemelkedő tevékenységért.
Moise Nicoară[293] román irodalmár és tanár mellszobrát szülővárosában, Gyulán állította a Magyarországi Románok Szövetsége és a Magyarországi Román Kutatóintézet 1994-ben.

Kohán György[294] román festőművész emléktábláját 1967-ben avatták Gyulán, majd 1986-ban a város szobrot állított tiszteletére. Hódmezővásárhelyen 1967-ben helyeztek el emléktáblát annak a háznak a falán, ahol utolsó műterme volt. 1979 óta e városban egy szobor is emlékeztetett a művészre.

Samuel Tešedík (Tessedik Sámuel)[295] szlovák pedagógus, mezőgazdász szobrát 1942-ben állították Szarvason a nevét viselő Főiskola parkjában. Születésének 200. évfordulóján márványtáblát helyeztek el a szarvasi Evangélikus Ó-templomban. Szülővárosában, Albertirsán 1942 óta emléktábla áll szülőháza, a helyi lelkészlakás falán. E városban 1978-ban szobrot emeltek tiszteletére, majd 2008-ban szlovák nyelvű emléktábláját avatták fel.

Ľudovít Haan (Haan Lajos)[296] lelkész, történetíró mellszobrát 1971-ben állították Békéscsabán. A városban emlékét magyar és szlovák nyelvű emléktábla is őrzi egykori lakóhelye falán. A nevét viselő utcában magyar nyelvű tábla emlékezik meg róla. Szülőfalujában, Sámsonházán emléktáblát állítottak tiszteletére.

Anton Haan (Haan Antal)[297] szlovák festő emléktábláját 2002-ben, születésének 175. évfordulóján avatták fel szülővárosában, Békéscsabán.

Jožef Košič **(**Kossics József)[298], szlovén evangélikus lelkész emléke előtt tisztelegve Surdon 1970-ben magyar nyelvű, 2003-ban szlovén nyelvű emléktáblát avattak. 1995-ben kétnyelvű emléktábláját helyezték el a felsőszölnöki plébánia falán. A Felsőszölnöki Kossics József Kétnyelvű Általános Iskola falán 2000-ben leplezték le kétnyelvű emléktábláját.

Vujicsics Tihamér[299] szerb zenekutató, zeneszerző emléktáblája szentendrei szülőháza homlokzatán található. Az ő és öccse, Vujicsics Sztoján[300] emlékét domborművel díszített, két

---

[293] Moise Nicoară (1784-1861) román irodalmár és tanár. Nagy szerepe volt az aradi tanítóképző (1812) és a teológiai intézet (1822) létesítésében. A román ortodox vallás egyenjogúságának elismertetésért folytatott küzdelmet. 1825-ben Bukarestbe települt át, és nem tért vissza.

[294] Kohán György (1910-1966) Kossuth-díjas és Munkácsy-díjas festőművész. Visszatérő témája volt az Alföld, drámai erejű művészetének egyik jellemzője a népművészet és a szimbolikus látásmód egyesülése. Gyula városára hagyta örökül 691 festményét és 2215 grafikáját, mely alkotások a Kohán György Képtárban láthatók.

[295] Tessedik Sámuel (1742-1820) evangélikus lelkész, pedagógus, gazdasági szakíró. A világ első gyakorlati-mezőgazdasági iskolájának megalapítója, a Békés megyei evangélikus iskolák felügyelője.

[296] Haan Lajos (1818-1891) lelkész, történetíró, az MTA levelező tagja. Feldolgozta Békés-Csaba mezőváros történetét, mely művében leírta a helyi szlovákság nyelvi sajátosságait, szokásait, népviseletét is.

[297] Haan Antal (1827-1888) festőművész a bécsi akadémián tanult. . Elsősorban portrékat és vallási tárgyú képeket festett. Élete jelentős részét Olaszországban töltötte, Capri szigetén hunyt el.

[298] Kossics József (1788-1867) evangélikus lelkész, író. Ő nevezte elsőként szlovéneknek az addig vendként ismert népcsoportot. A Magyar Országi Vendus-Tótok című tájmonográfiában pontos képet adott az a lakosság lélekszámáról, viseletéről, vallásáról, szokásairól, gasztronómiájáról, művelődéséről, lakóházairól, azok berendezéséről, és szólt az egészségügyi viszonyokról, valamint a szociális problémákról is.

[299] Vujicsics Tihamér (1929-1975) zeneszerző, népzenekutató, a balkáni, elsősorban a szerb népzene legnagyobb hatású gyűjtője.

[300] Vujicsics D. Sztoján (1933 – 2002) író, irodalomtörténész, műfordító, az MTA Irodalomtörténeti Intézet tagja. A Szerb Ortodox Egyházművészeti és Tudományos Gyűjtemény alapító igazgatója.

szerb és magyar nyelvű márványtábla őrzi annak a fővárosi V. kerületi háznak a falán, ahol éltek és alkottak.

Hrihorij Szkovoroda[301] ukrán filozófus és író tokaji emléktáblájának avatását közösen szervezte a Magyarországi Ukránok Kulturális Egyesülete, valamint a Kárpátaljai Magyarok Kulturális Szövetsége 1998-ban.

2.1.4. Katonai szobrok, emléktáblák

A kisebbségi közösségek részesei Magyarország történelmének, így tagjaik között egyaránt megtalálhatók az itt zajló háborúk, forradalmak hősei, mint ahogyan e harcok áldozatai is. Nem hallgatható el az a tény sem, hogy a történelem folyamán esetenként más eszmékért küzdöttek a többségi társadalom és a kisebbségi közösségek tagjai, ám az idő múlásával természetessé válhat a megbékélés jegyében való megemlékezés róluk is.[302]

1986-ban a főváros I. kerületében márványtáblát állítottak *„azon nemzetek katonái emlékére, akik 300 esztendeje Lotharingiai Károly és Miksa Emánuel vezérletével Buda várát a törököktől visszavívták”*. Ez a sereg zömében osztrák és bajor katonákból állt, az ostromban részt vett magyarok száma mintegy 15 ezer fő volt.

Jovanovics Szegedinac Pero, szerb határőrkapitány, a Békés megyei felkelés vezetője és társai 1736. évi kivégzésének 250. évfordulóján magyar és szerb nyelvű emléktáblát állított a Fővárosi Tanács 1986-ban.

Az 1848-1849. évi szabadságharc ütközeteiben számos nemzet tagjai vettek részt. A magyar csapatok oldalán mintegy négyezer lengyel katona is harcolt, sőt egy önálló légiót is létrehoztak. A lengyel légionisták emlékműve a főváros X. kerületében található.

Józef Zachariasz Bem (Bem József) altábornagy, az erdélyi, majd rövid ideig a teljes magyar hadsereg főparancsnoka tiszteletére számos emléktáblát és több szobrot emeltek országszerte. Legismertebb szobra a főváros II. kerületében, a róla elnevezett téren található. 1989-ben a közelében egy emlékkövet helyeztek el, amelyre a lengyel tábornok legfontosabb életrajzi adatait és a szobor talapzatának homlokzati részén olvasható idézet lengyel fordítását vésték. A Magyar-Lengyel Egyesület 1926-ban magyar nyelvű felirattal ellátott domborművet állított a főváros V. kerületében található egykori szállásának a falán. A domormű alá a Fővárosi Lengyel Kisebbségi Önkormányzat 2000-ben egy márványtáblát helyezett el, amelyen a felirat lengyel fordítása olvasható.

Henryk Dembiński (Dembinszky Henrik) altábornagyról, a magyar hadsereg lengyel származású főparancsnokáról számos településen neveztek el közterületet. Emléktáblája megtalálható például a főváros VII. kerületében és Egerben.

Józef Wysocki vezérőrnagynak, a lengyel légió parancsnokának Cegléden, Isaszegen, Szolnokon is található emléktáblája, mellszobra a Nemzeti Múzeum kertjében áll.

---

[301] Hrihorij Szkovoroda (1722-1794) ukrán költő, tanár és filozófus. 1744-ben költözött át Magyarországra, Tokajban öt évig templomi énekes volt. Ukrajnába visszatérve költészetet és görög nyelvet tanított. A pedagógusi pályát a hatalommal való összeütközése miatt el kellett hagynia, és 25 évet vándorlással töltött.

[302] Közismert példája a megbékélésének az utolsó budai török helytartónak, Abdurrahman Arnaut pasának az Anjou-bástyán található síremléke, amelyen magyar és török felirat hirdeti: „Hős ellenfél volt, békesség vele”.

Herceg Woronieczki-Korybut Mieczysław ezredesnek, az 1849. októberi megtorlás mártírjának emléktábláját 1932-ben avatta a Magyar-Lengyel Egyesület a mai Földművelésügyi Minisztérium falán.

A német légiót külföldi önkéntesek alapították, majd tagjait egyre inkább a magyarországi svábok közül toborozták. Vezetőjét, a porosz származású Peter Giron ezredest Woronieczki ezredessel együtt végezték ki. A vizsgálat során nem sikerült felkutatnunk emléktábláját. Emlékhelyeként említhető a Kerepesi temetőben található obeliszk, amelyet a szabadságharc nyolc másik vértanújával közös sírja fölé emeltek.

Nagy tisztelet övezi az Aradon kivégzett 13 főtiszt szobrait, emlékhelyeit, emléktábláit szerte az országban. A vértanúk számos nemzet tagjai voltak, és többen nem is beszéltek magyar nyelven. Közülük Aulich Lajos, Láhner György, gróf Leiningen-Westerburg Károly, Poeltenberg Ernő és Schweidel József német, Damjanich János szerb, Knézić Károly horvát nemzetiségű volt, Kiss Ernő és Lázár Vilmos családja pedig erdélyi örmény volt.

A magyar szabadságharc századosa, a román nemzetiségű Pomutz György címzetes dandártábornoki (brevet brigadier general**)** rendfokozatot ért el az amerikai polgárháborúban az északi államok katonájaként. Szülővárosában Gyulán, 1998-ban román és magyar nyelvű emléktáblát állított tiszteletére a Magyarországi Románok Kutatóintézete, 2007-ben pedig felavatták mellszobrát a róla elnevezett téren. A szobor és a térrendezés költségeihez a Román Köztársaság Kormánya is hozzájárult.

Számos településen található olyan emlékmű, amelyet a kisebbségi anyaországok a II. világháborúban elesett katonáinak tiszteletére emeltek. Ezek között említhető például Hajdúböszörményben a román katonák emlékére állított obeliszk, valamint Somogyudvarhelyen a Bolgár Hősi Emlékmű. Közös emlékművet állított a Magyarországon elesett örmény katonák és az Örményországban hadifogságban elhunyt magyar katonák emlékére a XVIII. Kerületi Örmény Önkormányzat 2002-ben. Az emlékmű párját Örményország fővárosában, Jerevánban avatták fel 2004-ben.

A hazáért hősi halált halt cigány áldozatok tiszteletére állított emléktáblát a Honvédelmi Minisztérium, a Hadtörténeti Intézet és Múzeum, valamint a Farkas János Alapítvány 2008-ban. Az emléktáblát a honvédelmi miniszter és a kisebbségi biztos közösen leplezték le a Hadtörténeti Intézet és Múzeum díszudvarán.

Az 1956-os forradalom és szabadságharc idején 17 éves korában elesett cigány származású Szabó Ilonának 1994-ben a Corvin közben állítottak emléktáblát harcostársai, az 56-os Forradalmi Nemzeti Szövetség és az Igazolt Magyar Szabadságharcos Világszövetség.

A szlovák légierő csapatszállító repülőgépe 2006-ban Hejce térségében lezuhant, a tragédiában 42 katona vesztette életét. A baleset helyszínén két évvel később obeliszket és 42 kopjafát állítottak, amelyek a szerencsétlenségben elhunyt békefenntartókra emlékeztetnek.

2.1.5. Tragikus történelmi események mementói

A kisebbségi közösségek nem csak történelmük dicső mozzanatairól emlékeznek meg, hanem nemzetük, őseik vagy akár a közöttük élő idős emberek hányattatásairól, megpróbáltatásairól, szenvedéseiről is.

A törökök ellen vívott 1389. évi rigómezei csatában óriási emberveszteség érte a szerb sereget. Lazar Hrebljanović fejedelem az ütközetet követően vesztette életét. A szentté avatott nemzeti hőst olyan nagy tisztelet övezte, hogy amikor a szerbek a balkáni felkelést követően Arsenije Čarnojević (Csarnojevics Arzén) pátriárka vezetésével Magyarország területére menekültek, magukkal hozták földi maradványait és egy Szentendrén emelt fatemplomban helyezték el. 1697-ben az ereklyéket a Szerémségben lévő Vrdnik kolostorba vitték, majd visszakerültek eredeti nyughelyükre, a Ravanica kolostorba. A szentendrei fatemplom helyén ma a Szent Lázár Cár kereszt áll, valamint a városban a fejedelem egy mellszobra is megtalálható. A szerb közösség Szent Vid napján a mai napig megemlékezik a tragikus kimenetelű rigómezei csatáról.

A kutatók 600 ezer és 1.5 millió fő közé teszik az örmény népirtás áldozatainak számát. A genocídium kezdetének 1915. április 24-e éjjelét tekintik, amikor a török kormány tudtával összegyűjtöttek és kivégeztek körülbelül kétszázötven örmény értelmiségit. Ezt követően törvényt fogadtak el arról, hogy azokat, akiket az államra nézve veszélyesnek tartanak, ki lehet telepíteni Anatóliából. Létrehoztak egy különleges alakulatot, amely az örmények menetét kísérte, tanúvallomások szerint rendkívül brutális módon. Az áttelepítés során a hatóságok nem gondoskodtak élemről és ivóvízről, így a szíriai sivatagban tömegével haltak meg az örmény gyermekek, nők és férfiak. Másokat kegyetlen módszerekkel kivégeztek. Törökország elutasítja, hogy az örmények kiirtására szisztematikusan, állami utasításra került volna sor, a hivatalos álláspont szerint a legtöbben járványok miatt haltak meg.

Az Országos Örmény Önkormányzat 2005. január 17-én nyílt levelet írt a magyar parlament képviselőinek. Ebben ez olvasható: *„Mint Magyarország legnagyobb legitim örmény szervezete, és az itt élő örmények nevében kérjük, hogy Magyarország – hasonlóan a világ eddigi 35 országához – ismerje el az örmény népirtás tényét. Megtette ezt az elmúlt néhány év során többek között Kanada, Franciaország, Olaszország, Görögország, Ausztria, Svájc, Belgium. A tragikus események elismerése nagyon fontos nem csak a magyarországi, hanem a világ minden részén élő örmény nép számára, hiszen ezzel lehet leginkább bizonyítani az örmény történelem ezen időszakának szenvedéseit. Ez úton kérjük, nyújtson segítséget abban, hogy mielőbb a parlament napirendi pontjai közé kerüljön az örmény népirtás tényének elismerése Magyarországon.”*[303] A politikai álláspont kedvező változásának előkészítése érdekében a genocídiumot alátámasztó dokumentumokat ezt követően minden parlamenti képviselőcsoporthoz eljuttatták.

2005. április 25-én egy képviselő napirend előtti felszólalásában részvéttel emlékezett meg az örmények ellen elkövetett népirtásról. A külügyminisztérium politikai államtitkára azt válaszolta: *„Én is egyetértek azzal, hogy ami kilencven évvel ezelőtt történt, az feltáratlan, azzal kapcsolatban egy nép nem kapott történelmi elégtételt, talán azért, mert soha nem kínálkozott hozzá megfelelő politikai légkör sem abban az országban, amely okkal és joggal utódja az ottomán birodalomnak, sem a tágabb európai közvéleményben. Itt volna az ideje, hogy minden részletét feltárjuk ennek az emberi katasztrófának, és kimondassék végre a történelmi igazság, és szolgáltassék igazság az örmény népnek, amely valóban genocídium áldozata lett. Osztozva az örmény nép gyászában, megemlékezve az akkor történtekről, azt kell mondjam, az igazi európai megoldás az volna, hogy nemcsak ez a katasztrófa, hanem minden hasonló katasztrófa, amelyet népek ellen elkövettek, (…) nemcsak Törökország és az örmények akkori konfliktusában, hanem sok más esetben, a történelem asztalán végre megfelelő módon elbírálásra kerüljön.”*

[303] http://www.armenians.hu/html/hirekold.htm

E kormányzati nyilatkozat ellenére a Magyar Köztársaság hivatalos formában máig nem foglalt állást az örmény népirtás megtörténte mellett.

Az örmény genocídiumnak azonban 2000 óta van egy központi emlékhelye Magyarországon. A pesti Duna-korzón az Országos Önkormányzat emlékkeresztet állított a kereszténység örményországi felvételének 1700. és az örmény genocídium 85. évfordulójára. A kereszteskő az örményországi Hanghpati kolostorban 1220-ban felállított kőkereszt másolata.

A 2008. április 24-én megemlékezésre összegyűlt tömeg azzal volt kénytelen szembesülni, hogy az emlékművet obszcén felirattal festették össze és a „lie" (hazugság) szót írták rá.
A sztálini önkény évei alatt mesterségesen, állami eszközökkel előidézett éhínség sújtotta Ukrajna területét. A holodomor halálos áldozatainak száma 1932 áprilisa és 1933 októbere között megközelítőleg 7 millió ember - ebből mintegy 3 millió gyermek - volt.

Az Országgyűlés az 1932-1933. évi nagy ukrajnai éhínség 70. évfordulójára kiadott 129/2003. (XI. 26.) OGY határozatában kinyilvánította, hogy mély megrendüléssel emlékezik az emberiség történelmének e szörnyű tragédiájára, a népirtás áldozataira. Kifejezte továbbá a magyar nép szolidaritását és együttérzését a szovjet sztálini rendszer által szándékosan előidézett éhínség áldozatainak hozzátartozói, leszármazottai és a túlélők iránt.

Az Országos Ukrán Önkormányzat és Ukrajna Magyarországi Nagykövetsége 2009-ben szobrot állított a holodomor áldozatainak emlékére a pesti Duna-korzón. Az alkotás egy mintegy 3 méter magas gyertyát formáz, amelyen szögesdrót tekeredik körbe. A szobrot Viktor Juscsenko ukrán elnök avatta fel.

A Katinban (lengyelül: Katyń) és más környező településeken 1940 áprilisában és májusában a szovjet NKVD által meggyilkolt lengyel tisztek létszámát a kutatók 15 ezer és 22 ezer fő közé teszik.

Budapest Főváros Önkormányzata és a Lengyel Köztársaság Kormánya 2008-ban pályázatot írt ki a katinyi mártírok emlékművének megtervezésére. Az emlékmű helyszíne a III. kerületben kialakítandó Katinyi mártírok parkja lesz. A nemzetközi pályázaton benyújtott 64 pályaművet a szakmai zsűri elbírálta, az emlékművet 2010. első felében tervezik felavatni.

A roma holokauszt, a porajmos áldozatainak emléknapjaként a Cigány Világszövetség augusztus 2-át határozta meg. 1944-ben ezen a napon négyezer romát öltek meg az auschwitzi cigánytábor felszámolásakor. A magyarországi roma áldozatok pontos számát ma sem ismerjük. Van olyan kutató, aki szerint 5 és 10 ezer embert gyilkoltak meg, más vélemény szerint az áldozatok száma 20 ezer főnél is több lehetett.

Az Országgyűlés 1/2005. (III. 10.) OGY politikai nyilatkozatával megkövette a magyar nemzet részét alkotó cigányságot a holokauszt miatt. Kifejezésre juttatta, hogy a zsidók és a cigányok ellen elkövetett bűnök a magyar nemzet elárulását jelentették. A nyilatkozat szólt arról is, hogy a magyar cigányokat ma is sújtják az előítéletek, a szegénység és az iskolázatlanság. E hátrányokat a többségi nemzet és a cigányság csak együttesen, közös erőfeszítéssel számolhatja fel. Ennek az együttműködésnek feltétele a közös múlt vállalása és a többségi nemzet nevében elkövetett bűnök bevallása.

A cigány holokauszt emlékhelyének létrehozását már az 1970-es években kérték a roma közösség tagjai, ám az első ilyen emlékmű avatására csak a rendszerváltozás után nyílt

lehetőség. Nagykanizsán 1991-ben a helyi Phralipe szervezet fából faragott szobrot állított, mely a börtönablak alatt sirató cigányasszony alakját ábrázolja. Pécsett 2004-ben állították fel a roma holokausztra emlékeztető carrarai márvány szobrot. Véméden 2009-ben avatták fel egy fafaragó művész alkotását, amely emléket állít az áldozatoknak.

A fővárosban több civil szervezet kezdeményezésére 2006-ban avatták fel a Roma Holokauszt Emlékművet a Nehru parkban. A három méter magas, fekete márvány emlékmű a krematórium izzó kemencéjét jelképezi. Az emlékmű történetének szomorú fejezete, hogy az alkotást több alkalommal is meggyalázták az elmúlt években. 2009 novemberében, majd decemberében önkéntes munkával lemosták az emlékművet, ám azt ismételten bemocskolták.
A szovjet állam időszakát, különösen a sztálini diktatúra éveit a kárpátaljai ruszinok túlnyomó többsége elnyomásként élte meg. A ruszin nyelv hivatalos használatát betiltották, és intézkedéseket hoztak a görög katolikus egyház ellen. A lelkészeket az ortodox egyházba próbálták kényszeríteni, az ellenállók akár 25 év kényszermunkával is számolhattak. Munkács görög katolikus püspöke, Romzsa Teodor 1947-ben vértanúhalált halt, amelyet II. János Pál pápa azzal ismert el, hogy 2001-ben boldoggá avatta.

Az Országos Ruszin Önkormányzat egy ruszin görög katolikus fatemplom építését tervezi Máriapócson, a közösség szent zarándokhelyén. A vértanú görög katolikus papok tiszteletére egy emlékparkot is létre kívánnak hozni a templom körül. Az építkezés finanszírozását a Széchenyi Tudományos Társaság vállalta az Újfehértó Városért Alapítvány segítségével.[304]

A II. világháborút követően a magyarországi német közösség súlyos jogfosztást szenvedett el a kollektív bűnösség jegyében. A Vörös Hadsereg több tízezer svábot – és nagyszámban véletlenszerűen kiválasztott férfiakat és nőket nemzetiségüktől függetlenül – deportált szovjetunióbeli kényszermunkára, málenkij robotra. Önkényesen meghozott rendeletek alapján a hazai németség jelentős részét megfosztották magyar állampolgárságától és kitelepítették Németországba. A kitelepítés 1946. január 19-én Budaörsön kezdődött és 1948-ig tartott. Végrehajtása során formálisan sem tartották be a jogszabályi előírásokat, nem vizsgálták, hogy az érintettek milyen magatartást tanúsítottak a háborús években. Az elűzetésnek mintegy 200 ezer áldozata volt. Számos településen azokat a svábokat, akiket nem telepítettek ki, hatósági határozat nélkül egyszerűen elkergették házaikból és földjeikről.

Az Országgyűlés 35/1990. (III. 28.) OGY határozata megállapította, hogy a magyarországi németek 1944-től kezdődő elhurcolása, majd az azt követő kitelepítése az emberi jogokat súlyosan sértő, igazságtalan eljárás volt. Az érintettek ártatlanul, nemzetiségi hovatartozásuk miatt szenvedtek, amiért az Országgyűlés részvétét fejezte ki az elhunytak hozzátartozóinak, és együttérzéséről biztosította a szenvedés túlélőit.

A kitelepítés országos emlékhelye a budaörsi Ó-temető, ahol 2006-ban avatták fel a magyarországi németek elűzésének 60. évfordulója alkalmából emelt emlékművet. A bezárt kaput és egy asztalt a ráhelyezett kulccsal ábrázoló emlékmű azt a pillanatot szimbolizálja, amikor a sváb gazda letette a kitelepítést végző rendőr elé kapujának kulcsát. Az emlékművet a Magyarországi Németek Országos Önkormányzata állította. Az emlékművön Koch Valéria Gedenkzeilen über die Vertreibung (Emléksorok a magyarországi németek elűzéséről) című versének sorai olvashatók: „Stoppt schon den kleinssten Haß, sagt rechtzeitig halt!”, vagyis a legkisebb gyűlöletet is állítsátok meg, időben mondjatok megálljt!

[304] Ruszin Világ VII. évfolyam 64. szám (2009 március), és VII. évfolyam 67. szám (2009 június).

Az egykor kitelepítést elszenvedett településeken túlnyomó többségében találhatunk valamilyen mementót. Ezen alkotások közül csak néhány bemutatására van lehetőségünk. Az Eleken 2001-ben avatott monumentális szoborkompozíció háttere egy sváb ház homlokzatát szimbolizáló fal, amely előtt egy idős házaspár, valamint egy német népviseletbe öltözött fiatalasszony és gyermeke állnak, akikre a tető magasságából szárnyas alak sújt le pallossal. Újbarok kitelepítési emlékműve egy kiszáradt fagyökeret ábrázol. Számos településen állítottak emlékkövet, így például Sombereken, Pécsváradon, Etyeken, Mányon. Móron egy kompozícióval emlékeztek meg a németek 300 évvel korábbi betelepítéséről és elűzetéséről. Ez utóbbi település említése azért is indokolt, mert 2008-ban itt tartották a kitelepítés 60. évfordulója alkalmából szervezett országos rendezvénysorozat záróeseményét.

2.1.6. Szakrális emlékek

A kisebbségek által lakott települések jelentős részében található valamilyen szakrális jellegű alkotás. Ezeket a szobrokat, kálváriákat, szabadtéri kereszteket az ott élő közösség vagy egyes családok állították hálából, illetve azért, hogy megóvják magukat és településüket valamilyen fenyegető veszedelemtől, csapástól. Az ilyen emlékeket csak ritkán említik az útikönyvek, gyakran az is feledésbe merül, hogy ki állította azokat. Nagyon fontos kezdeményezésnek tartjuk ezért a Magyar Geocaching Közhasznú Egyesület által Kereszteshadjárat címmel kezdett pontszerző játékot. Ennek célja, hogy a játékosok minél több közterületen található keresztet mérjenek fel és feltöltsék azok adatait a muemlekem.hu weboldalra. Így egy nyílt, bárki számára hozzáférhető adatbázist hoznak létre a magyarországi keresztekről, ami a későbbiekben tudományos kutatások vagy műemléki védések alapja lehet. Azokról a keresztekről lehet jelentéseket készíteni, amelyek nem síremlékek részei. Eddig több mint 8 ezer kereszt helyét, fényképét és – ha olvasható volt – feliratát gyűjtötték össze. Ezek között jelentős számban vannak olyan szakrális emlékek, amelyek egy adott kisebbségi közösségekhez kötődnek. Így példaként említhető a Nagymányokon, a pincesor végén található 1865-ben emelt kereszt (Leicht család), a Fekeden 1857-ben állított kereszt (Anton Hesz), Bácsalmás egykori bírájának Jágits Andrásnak 1852-ben emelt keresztje, amelyet a település horvát kisebbségi önkormányzata 1997-ben helyreállítatott, Véménden 1851-ben állított kereszt (Karl Assman).

A szélesebb körben is ismert szakrális emlékek közül csak néhányat említünk meg a jelentésben.

A Tabáni Keresztet 1865-ben állították a görögkeleti egyház hívei Budapest az 1930-as években lebontott városrészének Kereszt nevű terén.

Budaörsön a Kálvária domb alján található kápolnát és a kálvária 14 stációját 1945 után lerombolták. A fennmaradt fényképek és rajzok alapján 2002-ben a városi önkormányzat és a Budaörsért Alapítvány anyagi támogatásával ezeket a kulturális értékeket újjáépítette a Budaörsi Római Katolikus Egyházközösség és a Budaörsi Német Nemzetiségi Önkormányzat. A település központjában található Kőhegyen álló kápolna szintén megsemmisült a II. világháborút követően, ám 2003-ban újjáépítették, és a Kőkorpusz és a Szentháromság-szobor felállításáról is gondoskodtak. A Kőhegy tetején emelt keresztet az 1950-es években eltávolították, majd 1995-ben egy 4,5 méter magas keresztet állítottak a helyére.

Fekeden a temető dombon álló kálvária 14 stációját és a feszületet 2000-ben újították fel.

2003-ban az Országos Cigány Önkormányzat vatikáni zarándokutat szervezett. A magukkal vitt keresztet II. János Pál pápa megáldotta. A kereszt azóta bejárta Magyarország 19 megyéjének székhelyeit és a nagyobb városokat, ahol cigány és magyar mise keretében mutatták be a hívőknek. A keresztet a hazai cigány közösség legszentebb búcsújáróhelyén, Csatkán, egy erre a célra épített kápolnában helyezték el.

2008-ban szentelték fel a főváros XVII. kerületében II. János Pál pápa egész alakos szobrát. A szoborállítás költségéhez a XVII. Kerületi Lengyel Kisebbségi Önkormányzat is hozzájárult az általa nyert pályázati támogatás összegével.

2.1.7. A városok, népek, nemzetek barátságának szimbólumai

Általánosnak mondható az a gyakorlat, hogy azok a magyarországi városok, községek, ahol jelentősebb nemzetiségi közösség él, kapcsolatot ápolnak valamely anyaországi testvértelepüléssel. Erről számos településen megemlékeznek.

A Villány környékéről kitelepítettek svábok a németországi Eislingenben leltek új hazára. A két település jó viszonyát szimbolizálja a villányi Eislingen téren elhelyezett ún. Barátságkút.

Pécs a németországi Felbach által adományozott szobrot az e városról elnevezett téren állította fel.

Soltvadkerten található az Ölelkező hársak című alkotás, amely a magyar-német barátság emlékműve. A felhasznált mészkő a németországi Erbach adománya és a Schwäbische Alb hegységből szállították, abból a térségből, ahonnan a soltvadkerti svábok ősei származnak. Az emlékművet a testvértelepülés, Bodelshausen polgármestere avatta fel.

Számos településen az ott élő népcsoportok, illetve a Magyarország és valamely kisebbség anyaországa közötti jó kapcsolatot jelképező emlékmű található.

Mohácson 1932-ben avatták fel a város három legnépesebb nemzetiségének barátságát szimbolizáló szobrot. A magyar, a sváb és a sokác népviseletbe öltözött lányok jelképezik a közösségek együttélését és egyetértését. A talapzat nyugati oldalán a következő Lessing idézet olvasható: *„Nyújtsatok itt kezet egymásnak, jöjjetek! Hadd tartsa meg mindnyája az ő szokását, hadd vélje anyját szebbnek mindenkinél, hadd járjon azután a nyelvetek ezerfelé. A szívnek csakis egy nyelve van közöttünk."*

Sopron Jerevánról elnevezett városrészében 1977-ben állították fel a magyar és az örmény nép barátságát jelképező, kettős női fejet ábrázoló szobrot.

Mezőberényben 1989-ben avatták fel a Népek Barátsága Emlékművet, amelynek három összekapaszkodó nőalakja a szlovák, német és magyar népcsoport együttélésére utal.

Piliscsabán 2002-ben a helyi szlovák kisebbségi önkormányzat szervezésében készült el az Ősök parkja, amely a település egykori szlovák, cigány, magyar, német és szlovák lakosainak állít emléket.

2003-ban a Budapest XVIII. kerületében található Nemzetiségi parkban avatták fel a Nemzetiségi Emlékhelyet. Az emlékmű egy több mint három és fél méter magas mészkő

oszlop, tetején stilizált, bronz gránátalmával, amely a magyarság és az itt élő nemzetiségek összefogását jelképezi.

A Győri Pilsudski Magyar Lengyel Történelmi Társaság kezdeményezése közadakozásból valósult meg Győrben a Magyar-Lengyel Barátság Emlékmű. Az alkotást a Magyar Köztársaság és a Lengyel Köztársaság elnökei avatták fel 2006-ban számos lengyel és magyar testvérváros delegációjának jelenlétében. Az emlékműállítás alkalmából kiadott Győri Nyilatkozatra is figyelemmel, a Magyar Országgyűlés 17/2007. (III. 14.) OGY határozatával, valamint a Lengyel Szejm 2007. március 16-án hozott döntésével március 23. napját a Magyar-Lengyel Barátság Napjává nyilvánította.

A Lengyel Köztársaság Budapesti Nagykövetségének kezdeményezésére és szervezésében 2009 szeptemberében zajlott az a rendezvénysorozat, amelynek keretében a II. világháború lengyel menekültjeinek magyarországi befogadására emlékeztek. A megemlékezések részeként több településen, ahol a lengyelek menedéket találtak – így Brennbergbányán, Mórahalmon, Zalaszentgróton, Egerben – emléktáblát avattak, Fertőszentmiklóson pedig szobrot állítottak.

2.2. A szoborállítással kapcsolatos viták

A Magyar Köztársaság Kormánya 244/2001. (XII. 14.) Korm. rendeletével az 1921. évi soproni népszavazás emlékére december 14-ét a Hűség Napjává nyilvánította.[305] Kimondta azt is, hogy a leghűségesebb városnak, Sopronnak szökőkutat adományoz, a népszavazáson részt vett községekben pedig méltó emlék állításáról gondoskodik.

A Kormány Ágfalva község részére egy szobrot adományozott, ez azonban megosztotta a település lakóit. A népszavazás során a lakosság mintegy 83 % az Ausztriához való csatlakozás mellett szavazott, ezért az Ágfalvi Német Önkormányzat szerint az ősök emlékét sértette a szoborállítás. A kisebbségi önkormányzat tiltakozását nem vették figyelembe, arra hivatkozva, hogy nincs egyetértési joga ebben a kérdésben. A szobrot végül felavatták, a kisebbségi önkormányzatnak azonban sikerült elérnie, hogy egy kis táblát helyeztek el az emlékmű alsó részén, amely a történelmi tényszerűség érdekében feltünteti az Ágfalván tartott népszavazás eredményét.

Tarasz Sevcsenko születésének 190. évfordulója közeledtével, 2002-ben felmerült az az ötlet, hogy Budapesten szobrot állítsanak a legnagyobb ukrán nemzeti költőnek. Az elképzelés megvalósítását támogatta Ukrajna Budapesti Nagykövetsége is. A Fővárosi Önkormányzat eredetileg az Erzsébet téren szerette volna elhelyezni a szobrot, az egyetértési jogot gyakorló V. kerületi képviselő-testület azonban egy másik helyszínt, a Március 15. teret javasolta. 2004-re elkészült egy alkotás, amely a fiatal költőt ábrázolta. Az Országos Ukrán Önkormányzat szerint a szobor nem hasonlított Sevcsenko közismert arcképére, ezért tiltakozott annak felállítása ellen. A Fővárosi Önkormányzat és az V. kerületi Önkormányzat álláspontja szerint azonban a szoborállításhoz nem kellett beszerezni az országos kisebbségi

[305] Az I. világháború után vita bontakozott ki Ausztria és Magyarország között az államhatár kérdésében. Ennek során fegyveres összecsapásokra is sor került az osztrák csendőrök és a magyar szabadcsapatok között. A vitatott területekről végül népszavazás döntött 1921. december 14-én. A mintegy 26 ezer jogosult közel 90 %-ának részvétele mellett zajlott szavazás eredményeként 257 km^2 Magyarország része maradt. A népszavazást azt döntötte el, hogy a soproni szavazók több mint 72 %-a Magyarország mellett szavazott, miközben 8 kisebb település kinyilvánította, hogy Ausztriához kíván csatlakozni.

önkormányzat egyetértését. A tiltakozás hatására azonban a szobor hivatalos avatása mégis elmaradt, bár a talpazat mintegy két évig ott állt a Március 15. téren.

Az Országos Ukrán Önkormányzat elnöke 2004 nyarán új emlékmű felállítását kezdeményezte a költő tiszteletére. Ez a vita azzal zárult, hogy a korábbi alkotást az Ukrán Köztársaság Budapesti Nagykövetségének kertjében helyezték el, míg az új Sevsenko szobrot avatására 2007-ben került sor a két ország államfőjének jelenlétében az ukrán nyelvű istentiszteleteknek helyet adó templom melletti parkosított téren.

Tapasztalataink szerint az emlékműállítás ügyében olykor még egy harmadik, pártatlan fél közvetítésével sem sikerül megegyezésre jutnia a kisebbségi és a települési önkormányzatnak.

A Biatorbágyi Német Kisebbségi Önkormányzat emlékhelyet kívánt állítani a német kitelepítés 60. évfordulóján. Erről 2005 júniusában döntött, majd szándékát 2007 februárjában újabb határozattal erősítette meg. A helyi önkormányzat képviselő-testülete a következő hónapban határozott arról, hogy támogatja a kitelepítési emlékhely létrehozását. Egy bizottságot hoztak létre, és ezzel gyakorlatilag átvették a kezdeményezés megvalósítását a kisebbségi önkormányzattól. Miközben a cél közös volt, a helyszínről nem tudtak megegyezni.
A kisebbségi önkormányzat az emlékművet a Viadukt környékét kívánta felállítani, mert az jól látható hely, jelentős az átmenő forgalom és egyben az is kifejezésre juttatja, hogy a kitelepítés több környező települést is érintett.

A helyi önkormányzat a Faluház környékét javasolta, mert ez az épület volt korábban az a vasútállomás, ahonnan a kitelepítetteket útnak indították. Érvelése szerint a Viaduktnak semmi köze nincs a kitelepítéshez, mert a svábokat szállító vagonok az ellenkező irányba haladtak.

A kisebbségi biztos személyesen közvetített a két önkormányzat között. Felhívta a figyelmet arra: *„a hazájukból elüldözöttekre való emlékezés ugyan a teljes társadalom erkölcsi kötelessége, a német közösségtől azonban nem lehet elvitatni azt a jogot, hogy meghatározza: milyen módon kíván tisztelegni az áldozatok és a túlélők előtt. A német kisebbségi önkormányzatok tehát jogosan várják el, hogy a megkerülésükkel sem az állam, sem a helyi önkormányzatok ne létesítsenek emlékhelyet a kitelepítés mementójaként. (…) Egy ilyen kezdeményezés csak a kisebbségi önkormányzat és a helyi önkormányzat együttműködésével valósítható meg, függetlenül attól, hogy mely testület fogalmazta meg előbb az emlékhely kialakításának szándékát”*.

A két önkormányzat álláspontja nem közeledett egymáshoz, így Biatorbágyon nem létesült kitelepítési emlékhely. A településen így továbbra is a Faluház belső udvarán már korábban, 1996-ban felavatott emléktáblánál tartják az elűzetésről való megemlékezéseket.

2007 novemberében a nagyszebeni román-magyar közös kormányülésen döntés született arról, hogy Gyulán, a román katedrális előtti téren szobrot állítanak Andrei Saguna erdélyi román ortodox püspöknek születésének 200. évfordulóján. A püspök nevéhez fűződik az erdélyi román oktatásügy megszervezése, közel 800 népi iskola létrehozása. Sokat tett a román középfokú oktatás fejlesztésért is. Fontos szerepe volt abban, hogy a hatóságok engedélyezték a brassói román főgimnázium működését, valamint kezdeményezője volt a brádi gimnázium megnyitásának is. E tevékenységét az UNESCO is elismerte.

A Saguna szobor alapkő letételét 2008. október 19-ére tűzték ki, ám az esemény előtt néhány nappal az egyik parlamenten kívüli párt gyulai szervezete engedetlenségi mozgalmat hirdetett, és kilátásba helyezte, hogy demonstrálni fog a ceremónián. Ezt azzal indokolták, hogy Saguna az 1848/1849. évi szabadságharc idején „magyarellenes" magatartást tanúsított. A Magyarországi Román Ortodox Püspökség a tiltakozások hatására elhalasztotta az alapkőletételt, azonban közleményben fejezte ki, hogy továbbra is támogatja Andrei Saguna metropolita szobrának felállítását. 2009 februárjában, magyarországi látogatása alkalmával Traian Basescu román elnök is sürgette a szoborállítást. A gyulai képviselő-testület többségi frakciója azonban nyilatkozatban kérte a román püspökséget, hogy álljon el a szoborállítástól. Többek között arra is hivatkoztak, hogy Sagunának nem volt személyes kötődése Gyula városához, és szobra állandósult botrányokat váltana ki a településen.[306]

Ebben az ügyben szerettük volna megismerni a hivatalos kormányzati álláspontot, ám írásban feltett kérdésünk megválaszolásától elzárkózott a kisebbségi ügyekért felelős szakállamtitkár. A Román Ortodox Püspökség a tulajdonában lévő ingatlanon, a Katedrálishoz tartozó területen kívánja felállítani a szobrot. A hatósági eljárást ezért a Kulturális Örökségvédelmi Hivatal fogja lefolytatni.
A kisebbségi közösségek történelmi személyiségeinek szerepéről nem tisztünk állást foglalni. Azt azonban a kisebbségek el nem vitatható jogának tartjuk, hogy méltó módon megemlékezhessenek múltjuk fontos eseményeiről, jeles személyiségeikről, mert ez identitásuk alapvető része.

A hatályos jogi szabályos – amint az az ismertetett ügyekből is kitűnik – nem tesz eleget ennek az alapvető elvárásnak.

A helyi önkormányzatok és szerveik, a köztársasági megbízottak, valamint egyes centrális alárendeltségű szerveik feladat- és hatásköréről szóló 1991. évi XX. törvény 109. §-a értelmében kizárólag az adott település önkormányzatának képviselő-testülete – Budapesten a fővárosi önkormányzat – dönthet bármilyen művészeti alkotás közterületen való elhelyezéséről, átnevezéséről vagy lebontásáról. A döntéshez a műalkotás művészi értékére vonatkozóan szakvéleményt kell beszerezni. A fővárosban szobor, illetve emlékmű elhelyezéséhez, áthelyezéséhez vagy lebontásához az érintett kerületi önkormányzat egyetértése szükséges.

A törvényben meghatározott szakvélemény adására országosan a Magyar Művelődési Intézet és Képzőművészeti Lektorátus keretében működő Képző- és Iparművészeti Lektorátus, a fővárosban a Budapest Galéria jogosult. A szakvélemény kiadásával a Lektorátus térítés ellenében, a megbízó felkérésére foglalkozik a szakértői névjegyzékben szereplő alkotóművész és művészettörténész szakértők bevonásával. Új műalkotás kezdeményezésekor sor kerülhet helyszíni szemlére, konzultációra, tervbírálatra, amelyek alkalmat adnak a konkrét igény, elképzelés, művészeti program részleteinek, költségigényének tisztázására. A Lektorátus – felkérésre – művészeket ajánl és pályázatot ír ki. A szakvéleményezés további fázisai az 1:1 léptékű modell és a kész mű bírálata. Erre a bírálatra van akkor is szükség, ha a megbízó részt kíván venni a kulturális tárca által évente meghirdetett, a köztéri alkotások megvalósulását támogató pályázaton.[307]

A Lektorátusnak nincs hatósági jogköre, állásfoglalását nem kötelező figyelembe venni. Az elmúlt években több településen is előfordult, hogy valamely – nem nemzetiségi jellegű –

[306] Békés Megyei Hírlap online 2009. szeptember 30.
[307] Forrás: a Képzőművészeti Lektorátus weboldala, http://www.lektoratus.hu/mubiralat/2_1.html

alkotást a Lektorátus megvalósíthatatlannak minősített, ám a helyi önkormányzat ennek ellenére is ragaszkodott annak közterületen való elhelyezéséhez. A Lektorátus támogató véleménye sem jár feltétlenül azzal a következménnyel, hogy az adott alkotást ténylegesen fel is avatják.

A 1991. évi XX. törvény eredetileg a belügyi igazgatás, a földművelésügyi igazgatás, az ipari és kereskedelmi igazgatás, a környezetvédelmi és területfejlesztési igazgatás, a közlekedési, hírközlési és vízügyi igazgatás, a művelődési és közoktatási igazgatás, a népjóléti igazgatás, a pénzügyi igazgatás területét szabályozta.

A jogszabály 147 paragrafusából azonban az elmúlt közel húsz évben 118 paragrafust hatályon kívül helyeztek. Napjainkban már a törvény címe is értelmezhetetlen, mert az abban említett köztársasági megbízotti intézményt 1994-ben megszüntette az Országgyűlés. Álláspontunk szerint a jogegységesítés és a jogrendszer koherenciájának megteremtése érdekében indokolt volna felülvizsgálni az 1991. évi XX. törvényt abból a szempontból, hogy indokolt-e a hatályban tartása vagy inkább ágazati jogszabályokba kellene átültetni a rendelkezéseit.

Az 1991. évi XX. törvény szoborállításra vonatkozó előírásait több szakértő is kifogásolta az elmúlt években. Wenher Tibor művészettörténész egyik tanulmányában kifejtette: *„a laza, pontatlan törvényi szabályozás szellemében (…) nincs világosan és egyértelműen definiált köztér-fogalmunk, és nem tudható, mi is valójában, hogy fizikai valóságában mi egy köztéri mű, hogy mik a létesítésének, fenntartásának, esetleges átalakításának, áthelyezésének, eltávolításának és megsemmisítésének pontos feltételei és következményei.”*[308]

2007-ben az Alkotmánybíróság előtt támadták meg az 1991. évi XX. törvény rendelkezéseit. Az indítványozó álláspontja szerint sem ez a törvény, sem a szavak általános jelentése nem igazít el, hogy az emlékmű – szemben a szobor fogalmával – feltétlenül művészeti alkotás-e.

Az Alkotmánybíróság a szobor- és emlékműállítást szabályozó rendelkezés megsemmisítésére vonatkozó indítványt elutasította.[309] A határozat indokolása szerint a törvény fogalomhasználata világos, megfelelően értelmezhető és alkalmazható. Egyértelműen következik belőle, hogy mind a szobrok, mind az emlékművek esetében szakvéleményt kell beszerezni azok művészeti értékére vonatkozóan. Az Alkotmánybíróság – erre vonatkozó indítvány hiányában – nem foglalkozott a szoborállítás kisebbségi jogi kérdéseivel.

Alapvető probléma, hogy az 1991. évi XX. törvény szoborállítással kapcsolatos előírásai a kisebbségi önkormányzati rendszere létrejötte előtt születtek, és módosításukra azóta sem került sor. A Nektv. sem mondja ki a kisebbségi önkormányzatok együttdöntési jogát az ilyen ügyekben.

A Nektv. 28. § (1) bekezdése értelmében *„A helyi sajtó, a helyi hagyományápolás és kultúra, valamint a kollektív nyelvhasználat kérdéskörében a kisebbségi lakosságot e minőségében érintő helyi önkormányzati rendeletet a képviselő-testület csak (…) a kisebbségi önkormányzat egyetértésével alkothatja meg”*.

---

[308] Wenher Tibor: A köztér részleges nyilvánossága - Szoborállítási abszurditások Magyarországon. http://www.jamk.hu/ujforras/0409_13.htm

[309] Lásd: 666/B/2007. AB határozat

A kisebbségi önkormányzat tehát formálisan nem élhet egyetértési jogával, ha a települési önkormányzat a döntését nem rendeleti, hanem határozati formában hozza meg. Jellemzően ez a helyzet áll elő a szoborállítások kapcsán is, mert a helyi önkormányzatok erről általában határozatban döntenek.

A kisebbségi önkormányzat egyetértési joga így csak közvetett módon vezethető le a Nektv. rendelkezéseiből. Abban az esetben, ha a döntés végrehajtása rendeletalkotást igényel – így például módosítják a helyi építési szabályzatot – ehhez már be kell szerezni a kisebbségi önkormányzat egyetértését.

A Nektv. 2005. évi módosításakor az Országgyűlés felruházta a kisebbségi önkormányzatokat a kisebbségi közügyek önálló vitelének jogával. Kisebbségi közügynek számítanak például a törvényben biztosított egyéni és közösségi jogok érvényesítése, a kisebbséghez tartozók érdekeinek kifejezésre juttatása – különösen az anyanyelv ápolása, őrzése és gyarapítása –, továbbá a kisebbségek kulturális autonómiájának a kisebbségi önkormányzatok által történő megvalósítása és megőrzése.

A kisebbségi közösség történelmét, hagyományait, önmeghatározását érintő szoborállítás a kisebbségi közügyek körébe sorolható. A döntés joga tehát a helyi önkormányzatokat illeti meg, azonban az ilyen tárgyú alkotások esetében elvárható, hogy a határozathozatal előtt minden lényegi kérdésben egyeztessenek a kisebbségi önkormányzatokkal.

Ettől a jogértelmezéstől függetlenül szükségesnek tartjuk a kisebbségi önkormányzatok együttdöntési jogainak egyértelmű törvényi meghatározását.

2.3. Javaslatok

A vizsgálat megállapításaira figyelemmel az alábbi intézkedéseket tartjuk szükségesnek a kisebbségi szempontból jelentős szobrok, emlékművek és más köztéren elhelyezett emlékek megőrzése, valamint újabb alkotások állításának elősegítése érdekében.

- Javasoljuk a helyi önkormányzatok és szerveik, a köztársasági megbízottak, valamint egyes centrális alárendeltségű szerveik feladat- és hatásköréről szóló 1991. évi XX. törvény hatályon kívül helyezését és rendelkezéseinek átültetését a megfelelő ágazati jogszabályokba. Így különösen, a szoborállításra vonatkozó előírásokat célszerű lenne a kulturális örökség védelméről vagy az épített örökség védelméről szóló törvényben szabályozni.

- Javasoljuk a Kulturális Örökségvédelmi Hivatalnak, hogy a jelentést abból a szempontból is tekintse át: az említett szobrok, stációk és egyéb szakrális emlékek között vannak-e olyanok, amelyek védelembe vételének előkészítése indokolt.

- Javasoljuk, hogy a Kulturális Örökségvédelmi Hivatal és az Országos Kisebbségi Önkormányzatok Szövetsége tekintsék át, milyen módon tudnak a jövőben együttműködni a kisebbségi közösségek kulturális értékkel bíró szobrainak, stációinak és egyéb szakrális emlékeinek felkutatásában, illetve a védelembe vétel előkészítése során.

3. A kisebbségi temetők helyzete

Az emberi élet szükségszerű velejárója a halál. A holtakról való gondoskodás ezért az egyik legősibb rítusa az emberiségnek. Ezek a szertartások földrajzi területenként és történelmi korszakonként változnak, de– egészen a legutóbbi időkig – egységes jellemezőjük volt, hogy minden közösség szigorúan őrködött a betartásuk fölött.

Európában a kereszténység felvételét követően a földbe való eltemetés számított általánosnak egészen a XIX. század végéig.[310] Magyarországon a temetést lehetőség szerint az elhunyt lakóhelyén tartották, így a települések túlnyomó többségében találhatunk működő vagy lezárt temetőt.

A vizsgálat során arra kerestük a választ, hogy milyen állapotban vannak a kisebbségi közösségek temetői, milyen intézkedések szükségesek azok megóvása érdekében. Azt a módszert választottuk, hogy - nem reprezentatív mintavétellel, de széles körben – a közismerten nemzetiségi települések temetkezési helyeiről tájékozódtunk. Figyelembe vettük azt is, hogy a reformációt követően a XIX. század végéig az elhunytakat elsősorban a vallási felekezethez tartozásuk szerinti temetőbe vagy temetőrészbe temették, és ez gyakran nemzetiség szerinti elkülönülést is eredményezett.[311]

Az egyeztetések során a kisebbségi közösségek egyöntetűen megfogalmazták azt az igényüket, hogy meg kell őrizni temetőiket, sírhelyeiket. Ennek elsődlegesen kegyeleti oka van, hiszen a sírok ápolása a legfőbb biztosítéka annak, hogy az elhunytak emléke méltó módon fennmarad a jövő generációk számára. Fokozottan így van ez azokon a településeken, ahol már csak a temető és annak egyes sírjai, illetve a templom a végső mementója a kisebbségi közösség egykori jelenlétének. A sírjelek, síremlékek ugyanakkor műemléki értékük miatt is védendők, amelyet - jellegzetes, történelmileg kialakult szerkezetükre, beépítésük módjára, összképükre figyelemmel - indokolt lehet kiterjeszteni egyes temetők egész területére.

3.1. A Nemzeti Sírkert

Szimbolikus jelentősége miatt szükséges szólnunk az egy adott temetkezési helyhez, parcellához nem köthető temetőről, a Nemzeti Sírkertről is. A temetőkről és a temetkezésről szóló 1999. évi XLIII. törvény (temetőtörvény) egy olyan panteon létrehozásáról rendelkezett, amely a Nemzeti Emlékhely és Kegyeleti Bizottság (Kegyeleti Bizottság) által a Nemzeti Sírkertbe tartozónak minősített temetők, hősi temetők, hősi temetési helyek, továbbá temetkezési emlékhelyek, kegyeleti emlékhelyek, valamint temetési helyek összessége. Egy

[310] A mai értelemben vett első modern halotthamvasztót 1876-ban Milánóban állították fel. Magyarországon 1932-ben Debrecen külterületén épült az első krematórium, de nem kapott működési engedélyt, így csak 1951 óta van lehetőség hamvasztásra a koporsós temetés helyett. Napjainkban - különösen a nagyobb városokban - egyre több a hamvasztásos temetés, ennek aránya a fővárosban 2007-ben meghaladta a 72 %-ot, miközben a kisebb településeken jellemzően továbbra sem éri el a 30 %-ot.

[311] A vallási egyenjogúsítás jegyében az 1868. évi LIII. törvény előírta, hogy a temetőkben a különböző keresztény felekezetek tagjai vegyesen és akadálytalanul temetkezhetnek. Ez a rendelkezés értelemszerűen nem vonatkozott a már kialakított sírhelyekre, és számos településen továbbra sem változtattak a korábbi temetkezési gyakorlaton. A vallás szabad gyakorlásáról szóló 1895. évi XLIII. törvény ezért ismételten kimondta, hogy a törvényesen elismert vallásfelekezetek saját céljaikra külön temetőket rendezhetnek be, és tagjai a községi temetőkben akadálytalanul temetkezhetnek.

virtuális sírkert tehát, amelybe a nemzet jeles halottainak Magyarországon fellelhető sírjai tartoznak.

A Kegyeleti Bizottság által kiadott módszertani útmutató szerint a Nemzeti Sírkert részévé minősítés minden esetben az elhunyt életművének megítélése alapján történik. Az számít döntő szempontnak, hogy az adott személy jelleme, cselekedetei, műveltsége és tehetsége révén a közélet, a politika, a tudomány, a kultúra, a vallás, a gazdaság vagy a sport területén maradandót alkotott, illetve a hazát önfeláldozóan szolgálta, és így elvitathatatlan, a közösség által is elismert érdemek tulajdoníthatóak számára. A panteonba való felvétel annak kinyilvánítása, hogy aki tevékenységével a nemzet érdekeit szolgálta, az ország fejlődését előmozdította, hírnevét öregbítette, az halála után az utókor megkülönböztetett kegyeletére tarthat számot.[312]

A hatályos jogi szabályozás szerint a rendelkezési jog időtartamának lejártát követően a sírokat újraváltatlanság esetén a felszámolás veszélye fenyegeti. A nemzeti panteon részévé nyilvánított temetési hely azonban kegyeleti védettséget élvez, ami azt jelenti, hogy nem szüntethető meg és nem helyezhető át a Nemzeti Sírkert fennállásáig. A Nemzeti Sírkert részét képező síremlékkel, sírjellel kapcsolatos mindennemű módosítás kizárólag külön jogszabályi rendelkezés szerint, illetve a Kegyeleti Bizottság hozzájárulásával történhet.

A Kegyeleti Bizottság arról tájékoztatott, hogy *„döntéseiben a nemzeti és etnikai kisebbségekre vonatkozóan nem tesz semmilyen megkülönböztetést”*. A temetéstörténeti adattár a személyi adatok köréből csak a nevet, előnevet, rangot, rendfokozatot, művésznevet, a születési dátumot, helyet, valamint a foglalkozásra és tevékenységre vonatkozó részletes leírást tartalmazza. Ezen felül csak a sírhely paramétereit, a védettséget, illetve annak kihirdetését jelölik.

A már hivatkozott módszertani útmutató szerint a Nemzeti Sírkertté nyilvánításról, valamint a sírhely a Nemzeti Sírkert részeként történő nyilvántartásba vételről a Kegyeleti Bizottság dönthet hivatalból, illetve arra javaslatot tehetnek:
- önkormányzatok,
- országos hatáskörű testületek,
- intézmények,
- hivatali és társadalmi szervezetek,
- szakmai szervezetek, valamint
- magánszemélyek, ez utóbbi esetben azonban szükséges szakmai szervezetek ajánlása is.

A Kegyeleti Bizottság eddigi közel 10 éves működése alatt nem lépett kapcsolatba az országos kisebbségi önkormányzatokkal. Ez azért lenne szükséges, mert a Nemzeti Sírkertben – amint azzal a Kegyeleti Bizottság is egyetért – helyet kell biztosítani a kisebbségi közösségek jeles, köztiszteletben álló személyiségei, művészei, oktatói, tudósai, politikusai, katonái sírjának is, hiszen tevékenységükkel ők is jelentősen hozzájárultak az ország fejlődéséhez. Természetesen ez nem azt jelenti, hogy a nemzeti panteon halottjait származásuk szerint kellene nyilvántartani. Fontos lenne azonban, hogy haláluk után se vesszen feledésbe azon személyek identitása, akik életükben nyíltan, büszkén vállalták valamely kisebbségi közösséghez tartozásukat. Ezt segíthetné elő, ha a jövőben rendszeres

[312] A Nemzeti Sírkertről a Nemzeti Emlékhely és Kegyeleti Bizottság weboldalán, a www.nkb.hu címen található részletesebb információ.

együttműködés alakulna ki a Kegyeleti Bizottság és az országos kisebbségi önkormányzatok között.

Fontos azonban az is, hogy minél több helyi kisebbségi önkormányzat és társadalmi szervezet értesüljön erről a javaslattételi lehetőségről, hiszen ők rendelkezhetnek leginkább ismeretekkel a székhelyük szerinti temetőkben található sírokról.[313]

3.2. A kisebbségi temetők műemléki védettsége

A Kövt. rendelkezései értelmében műemléki védelemben részesíthető a temető egész területe, a temető körülhatárolt területrésze, egyes síremlék, síremlékcsoport vagy sírépítmény, valamint a temető egyéb építménye, tartozéka, illetve eleme.

Egy régi, esetenként lezárt temető fennmaradását döntően befolyásolja az a tény, hogy műemléki védelem alatt áll-e, mert ez esetben a felszámolására nem adható engedély.

Megkeresésünkre a Kulturális Örökségvédelmi Hivatal arról tájékoztatott, hogy nyilvántartása szerint az országban 7 olyan kisebbségi temető van, amelyekben védelem alá helyezett nemzetiségi temetkezési helyek találhatóak. Ám miután erről település szerinti kimutatást kértük, egy olyan írásbeli kiegészítést küldtek, mely szerint tévedésből az izraelita temetőkre vonatkozó adatokat ismertették, valójában csak egyetlen nemzetiségi temető sírkövei részesülnek műemléki védelemben. Ez a székesfehérvári szerb temető, amelyet az itt található XVIII. század végi, XIX. század eleji sírkövek miatt vettek nyilvántartásba. Megkezdődtek a zsámbéki német és a budakalászi szerb temető védelembe vételére irányuló eljárások is, ám ezek még kutatási stádiumban vannak.

Azok a síremlékek, sírjelek, amelyek Magyarország múltja és – a Kötv. fogalomhasználata szerint – a közösségi hovatartozás-tudat szempontjából kiemelkedő jelentőségű történeti vagy művészeti emléknek minősülnek, műemléki védelem alá helyezhetők. A Kulturális Örökségvédelmi Hivatal tájékoztatója szerint: *„történeti és tudományos jelentőséget hordozó ritkaság volta miatt a műemlékké nyilvánításhoz elegendő, ha a védési folyamat során bebizonyosodik, hogy az emlék lényeges része korábbi 1875-nél. Kivételt jelentenek a sírkövek és síremlékek, amelyeknél ez az automatizmus 1830-ig érvényesül”*.

Az elvi lehetőség ellenére a gyakorlatban elenyésző hányada védett a nyilvánvaló műemléki értékkel bíró régi sírjeleknek, sírköveknek. Ebből a megközelítésből kedvező helyzetben vannak a fővárosi Fiumei úti sírkertben (közismertebb nevén a Kerepesi úti temetőben) található síremlékek. Ez a temető művészi értékei révén Európa legnagyobb szabadtéri szoborparkjának tekinthető.[314] Egész területe az állam kizárólagos tulajdonában tartandó műemlékegyüttesnek minősül, és számos síremlék – így például a görög Lyka és a román Gozsdu család sírhelye – önálló műemléki védelem alatt áll. Várhatóan a közeljövőben

[313] A módszertani útmutató feljogosítja az önkormányzatokat a javaslattételre, így ebbe értelemszerűen beleértendők az országos, a területi és a települési kisebbségi önkormányzatok is. Ezzel a lehetőséggel ugyanakkor – tevékenységi körüktől függetlenül – a társadalmi szervezetek is élhetnek.

[314] Az Országos Szobrász Bíráló Bizottság összesítésére támaszkodva az 1960-as évek végén számba vették a még meglévő művészi értékű síremlékeket és ekkor a temetőben 168 művész 603 műalkotását írták össze.

rendeződni fog a román nemzetiségű Teodor Pap[315] gyulai síremlékének jogi sorsa is, mert a védési dokumentációja már elkészült és felterjesztésre vár.
Az Étv. rendelkezései értelmében az építészeti örökség azon elemei, amelyek értékük alapján nem részesülnek országos egyedi műemléki védelemben, de a sajátos megjelenésüknél, jellegzetességüknél, településképi vagy településszerkezeti értéküknél fogva a térség, illetőleg a település szempontjából kiemelkedőek, hagyományt őriznek, az ott élt emberek és közösségek munkáját és kultúráját híven tükrözik, a helyi építészeti örökség részét képezik. A helyi védetté nyilvánításról vagy annak megszüntetéséről, továbbá a védettséggel összefüggő korlátozásokról, kötelezettségekről és támogatásokról a települési önkormányzat rendeletben dönt.

A helyi (önkormányzati) védelem alatt álló kisebbségi temetők, temetőrészek, sírjelek vagy síremlékek helye és pontos száma nem ismert. Ezeket az adatokat nem a Kulturális Örökségvédelmi Hivatalnak, hanem a VÁTI Magyar Regionális Fejlesztési és Urbanisztikai Nonprofit Kft-nek kell nyilvántartania. Ennek alapja az a jogszabályi rendelkezés, mely szerint 2009. január 1-jét követően a jegyzőknek a helyi védettségről szóló rendeletet a döntést követő 30 napon belül el kell küldeniük a VÁTI Dokumentációs Központjának.[316] Az eddigi tapasztalatok szerint viszonylag kevés önkormányzat tett eleget ennek az előírásnak, amiben annak is szerepe lehet, hogy a mulasztásnak nincs nevesített szankciója. A kormányrendelet ugyanakkor az adatszolgáltatási kötelezettséget nem terjesztette ki a hatálybelépése előtt hozott önkormányzati döntésekre is, pedig ez szükséges volna a teljes körű nyilvántartás létrehozásához. A jövőben szükségesnek tartjuk, hogy a helyi védelem alatt álló temetőkről egy könnyen, gyorsan hozzáférhető adatbázis álljon rendelkezésre.

A vizsgálat azt igazolta, hogy gyakran még azon nemzetiségi települések önkormányzatai sem helyezik helyi védelem alá a sírjeleket, síremlékeket, amelyek fontosnak tartják a régi sírok megőrzését, és lehetőségeihez mérten rendben is tartják azokat. Ez tapasztaltuk például Eleken, Pusztavámon, Pilisszentkereszten, Méhkeréken, Szarvason. Nem élveznek megfelelő helyi védelmet a fővárosi sírok sem. A Budapesti Városrendezési és Építési Keretszabályzatról szóló rendelet kimondja, hogy a főváros területén lévő minden temető védett.[317] Ez a védelem azonban nem az egyes sírhelyekre, hanem a temető teljes területére vonatkoztatható. A fővárosi közgyűlés eddig közelítőleg 1000 épületet, építmény helyi egyedi védelméről döntött, ám ezek között egyetlen sírjel vagy síremlék sincs.[318] Ez különösen érthetetlen annak ismeretében, hogy Budapesten jelenleg 13 köztemető működik, és számos korábban felszámolt temetőből származó sírkő is fellelhető még a fővárosban.

Tudomást szereztünk azonban egy példaértékű önkormányzati kezdeményezésről is. Miskolc Megyei Jogú Város területén összesen 34 önkormányzati, illetve egyházi temető (29 működő és 5 lezárt) található, amelyekben számos védelemre érdemes sír maradt fenn. A Borsod-

[315] Teodor Pap (1822-1887) a magyarországi románok jelentős mecénása. Gyulán született, a tanítóképző elvégzése után görögkeleti kántor Budapesten, majd jogakadémiai tanulmányokat követően Lugoson törvényszéki ülnök. Ösztöndíjakat alapított a román görögkeleti vallású gyermekek számára, támogatta a görögkeleti román egyházat és iskolát. Végrendeletével vagyonának jelentős hányadát a nevét viselő, román oktatási és kulturális célokat szolgáló alapítványra hagyta.
[316] Lásd: az építésügy, a településfejlesztés és -rendezés körébe tartozó dokumentációk központi nyilvántartásáról szóló 277/2008. (XI. 24.) Korm. rendelet 3. § (1) bekezdés f) pont.
[317] Lásd: a Budapesti Városrendezési és Építési Keretszabályzatról szóló 47/1998. (X. 15.) Főv. Kgy. rendelet 5. számú melléklete.
[318] A főváros városképe és történelme szempontjából meghatározó épített környezet védelméről szóló 54/1993. (1994. II. 1.) Főv. Kgy. rendelet a temetkezéssel összefüggésben mindössze a Farkasréti temető 1938-ban épült bejárati épületét helyezi védelem alá.

Abaúj-Zemplén Megyei Levéltár vezetője 10 éven át kutatta a város temetőit a Herman Ottó Múzeummal, valamint a B-A-Z Megyei Honismereti Egyesület miskolci csoportjával együttműködve. Ekkor elvégezték a város összes temetőjének helyszíni szemléjét és rögzítették a jelentősnek tartott sírok állapotát. Az önkormányzat oktatási és kulturális bizottsága a Kulturális Mecénás keretből rendszeresen támogatta ezt a helytörténeti kutatómunkát.

Az elvégzett temetőfeltárások alapján megfogalmazott javaslatokat egy ad-hoc bizottság véleményezte, amelyben az alpolgármester és az önkormányzat kulturális osztályának vezetője mellett muzeológusok, illetve más érintett szakterületek szakértői vettek részt. Ez a bizottság összeállította a védelemre elsődlegesen javasolt síremlékek listáját, amely alapján közgyűlési előterjesztés készült. A védelem indokaként elsősorban az eltemetett személy tevékenységének várostörténeti jelentőségét vették figyelembe, és csak néhány esetben a síremlék művészi értékét. A listán szereplő sírok egy része ma is gondozott, néhány sírhelybe még újabb temetés is várható. A védelmüket azonban azért tartják indokoltnak, hogy a síremlékek – a későbbi megváltás nélkül is – fennmaradjanak.

A közgyűlési előterjesztés 12 temetőből összesen 107 sír (ebből 7 sírjel, 82 egyedi sírhely, 17 kripta és 1díszsírhely) helyi védelem alá helyezését javasolta. Kisebbségi szempontból kiemelt jelentősége van annak, hogy az egykori görög kereskedők és leszármazottaik sírjainak helyi védelmét is indokoltnak tartották. A miskolci Ortodox Templom kertjében feltárt sírok közül 9 görög síremlék (8 egyedi sír és 1 sírjel) került be a védendő sírhelyekről összeállított listába. E sírok többsége a XVIII. század utolsó évtizede és a XIX. század első harmada közötti időszakból származik, két síremléket pedig az 1880-as években állítottak. (A miskolci görög sírokról a következő alfejezetben szólunk részletesebben.)

A védetté nyilvánított sírok, síremlékek megóvásának, fennmaradásának, megőrzésének elősegítése jelentős anyagi ráfordítást tesz szükségessé. Az előterjesztést ezért több fordulóban tárgyalták. A közgyűlés 2008 novemberében elfogadott egy határozatot, amely felkérte a polgármestert, hogy készítse elő a védelemre javasolt síremlékek teljes körű felmérését, valamint a szükséges költségvetés tervezetét, és azt 2009-ben terjessze elő. A határozathozatalt követően széles körű társadalmi és szakmai vita kezdődött, amelynek keretében – 2009. szeptember 25-i határidővel - javaslatokat vártak a lakosságtól egyes miskolci sírok, síremlékek védetté nyilvánítására. Összesen 11 magánszemélytől és szervezettől érkeztek javaslatok, észrevételek, amelyek közül többet elfogadtak, és azzal kiegészítették a védendő sírhelyek listáját. Az eredetileg védelemre javasolt sírhelyek között azonban olyan is volt, amely időközben megszűnt, így azt a felsorolásból törölni kellett. A közgyűlés elé terjesztett újabb előterjesztésben így már összesen 117 sír (6 sírjel, 90 egyedi sírhely, 19 kripta és 2 díszsírhely) szerepelt.

Miskolc Megyei Jogú Város Önkormányzatának Közgyűlése 40/2009. (XII. 2.) számú rendeltével döntött a helyi védett síremlékekről. A rendelet kimondja, hogy az önkormányzat a sírjel művészeti értéke miatt, illetve a köztiszteletben álló elhunyt személy emlékének megőrzése érdekében sírjelet, temetési helyet védetté nyilváníthat. A síremlék védelme az alábbiakat jelenti:

a) A sírhely megváltással történő fenntartását (élő hozzátartozók esetén a család jogosult megváltani a sírt, a családtagok újabb temetési lehetőségének fenntartásával),
b) A sírhely megváltás nélküli fenntartását, a sírhely gondozásával együtt,
c) A sírhely gondozását az elhunytak hozzátartozóinak hiányában.

Az önkormányzati rendelet előírásai szerint a védettség alá helyezést, illetve annak megszüntetését az e célból alakult Miskolci Kegyeleti Bizottság javasolja. A védelem alá helyezésről, illetve annak megszüntetéséről a Közgyűlés dönt. A védetté nyilvánításra a temetéstől számított 20 év elteltével kerülhet sor. A védelem alá helyezést, illetve megszüntetésének tényét a temető könyvébe be kell jegyezni. Az adott temetőben a védett síremlékek elhelyezkedéséről a főbejáratnál elhelyezett tábla fogja tájékoztatni a látogatókat.
A temetési hely feletti védelem – a temető fennállásáig – határozatlan idejű. A védett sírok körét 5 évente felül kell vizsgálni. Az önkormányzat külön megállapodást kíván kötni az érintett egyházakkal a tulajdonukban lévő temetőkben lévő védett síremlékekről. A védett síremlék gondozásával, karbantartásával, felújításával kapcsolatos feladatokat – rendelkezni jogosult személy hiányában – a temető tulajdonosa látja el. A védett síremlékben keletkezett kárt, rongálódást a temető fenntartója köteles jelezni a polgármester felé. A síremlékek védelem alá helyezésével járó költségek fedezetét a miskolci közgyűlés évente, a költségvetési rendeletben határozza meg.

A város védett síremlékeinek gyűjteményét „A megtartó idő” címen, könyv formában meg kívánják jelentetni.

Ezt a programot azért ismertettük részletesen, mert megítélésünk szerint ilyen komplex módon indokolt foglalkozni a sírhelyek megőrzésének kérdésével. Követendőnek tartjuk azt is, hogy a tudományos kutatás eredményei mellett a lakosság javaslatait is felhasználták, mert ez erősíti a helyi védettség biztosításról szóló közgyűlési döntés társadalmi támogatottságát.

3.3. A vizsgált kisebbségi temetők, sírhelyek állapota

A kisebbségi temetőkről eddig nem készült országos adatbázis. A kisebbségi kutatóintézetek jellemzően egy-egy település nemzetiségi temetőinek adatait dolgozták fel. Arra is volt azonban példa, hogy a temetőtörténettel egy adott régióban vagy megyében foglalkozó kutatás nemzetiségi településeket is érintett.[319]

Egyes kisebbségi anyaországokban ettől lényegesen nagyobb figyelmet fordítanak a temetőkutatásokra. A Szlovákiában működő Fórum Kisebbségkutató Intézet Etnológiai Központja elkészítette 11 dél-szlovákiai – jellemzően magyar – temető teljes dokumentációját digitális változatban, lejegyezte 12 temető valamennyi sírfeliratát, valamint hagyományos fotókból álló dokumentációt állított össze 105 temetőről. Emellett további 30 szlovákiai település temetőjében közel 5 ezer digitális felvételt készítettek, és az intézet adattárában 8

[319] Jáki Réka és Takács András „Pest megye falusi-paraszti-kisvárosi temetői" címmel folytatott kutatást, amelynek célja az volt, hogy felhívják a figyelmet a helyi jelentőségű kulturális értéket képviselő temetők helyi önkormányzati védelmének szükségességére és szakmai támogatást nyújtsanak ehhez. A felkeresett temetők között olyanok is voltak, amelyek, nemzetiségi szempontból jelentősek. A kifejezetten kisebbségi temetőket érintő tanulmányok, kiadványok közül csak néhányat említünk a teljesség igénye nélkül:
Dobrossy István (2001): A miskolci orthodox templom és sírkertje. Miskolc.
Krupa András (1987): A békéscsabai szlovákok temetkezési szokásai. Folklór és Tradíció, 4: 57-65 szám.
Szabó Orsolya: Sarvašský evanjelický cintorín. In: Ján Chlebnický (szerk): 275 rokov v Sarvaši (Sympózium o Slovákoch v Maďarsku, Sarvaš, 1997.) Békéscsaba
Tám László (1999): Keresztek, szentek, kálváriák, temetők. A magyarországi németek szakrális emlékei. Pro Pannónia Kiadói Alapítvány

európai ország számos temetőjéből származó több mint 1000 hagyományos felvétel is megtalálható.[320]

A vizsgálat során tehát egy magyarországi meglévő adatbázisra nem támaszkodhattunk, így – a kisebbségi közösségek javaslatait is figyelembe véve – magunk választottuk ki a felkeresni kívánt temetőket. Arra törekedtünk, hogy ha nem is reprezentatív jelleggel, de egyaránt tájékozódjunk önkormányzati és egyházi fenntartású, működő és lezárt, illetve fővárosi, megyeszékhelyen lévő, kisvárosi és községi temetők, sírhelyek állapotáról.

Fiumei úti (Kerepesi) temető

E temetőbe több mint 160 éve temetkeznek, így a kisebbségi közösségek számos jelentős személyisége nyugszik itt. A jelentésben az alábbiak síremlékek bemutatására van lehetőségünk.[321]

A falsírboltok, a falak belső oldala mellett végighúzódó kriptasor kialakítása az 1850-es évek elején kezdődött meg, és a XIX. század végéig ez volt a temető legkitüntetettebb része. Napjainkban ez a temető legrégebbi, nagyrészt eredeti állapotában megmaradt területe. A temető fala mellett álló összes síremléket 1975-ben műemléki védelem alá helyezték.

A falsírboltokban számos politikust, művészt és tudóst helyeztek végső nyugalomra, akik közül sokan pesti német polgárok voltak. Közülük csak néhányat említünk: Brein Ignác és Brein Ferenc építőmesterek; Fauser Antal gyógyszerész, Gerster Béla mérnök, a Korinthoszi-csatorna tervezője, a Duna–Tisza-csatorna építési munkálatainak vezetője; Rottenbiller Lipót főpolgármester. Staffenberger István, várospolitikus, árvaházalapító.

A falsírboltok között jelentős számban találhatók görög, szerb és román sírok is. Ezek jellemzően jó állapotban vannak – mint például a Dimits család közös síremléke –, de vannak olyan sírkövek – így a Вељkob családé is – amelyeken egyre kevésbé létszik a sírfelirat.

A Murati[322] görög kereskedőcsalád sírjai jó állapotban vannak. Johann Murati görög kereskedő síremlékét 2007-ben újította fel a Józsefvárosi és a III. Kerületi Görög Önkormányzat a Fővárosi Önkormányzat és a Nemzeti és Etnikai Kisebbségekért Közalapítvány támogatásával.

Gozsdu Manó (Emanuil Gojdu)[323] román ügyvéd, mecénás síremléke a falsírboltok bal oldalán, a 134. számú sírhelyen található. A sírbolt kora eklektikus stílusban épült, különleges értékét vasszerkezete adja, amelyet 1999-ben felújítottak. A síremlék jó állapotban van.

---

[320] Forrás: www.foruminst.sk

[321] A temető történetéről, sírhelyeiről részletes ismertető olvasható a www.nemzetisirkert.hu weboldalon, valamint Tóth Vilmos tanulmányában: A kerepesi temető története, In: A Kerepesi Temető, Budapesti Negyed XI. évf. 2. szám, Fővárosi Levéltár.

[322] Johann Murati (1800-1873) gazdag görög kereskedőcsalád tagja. A dinasztia magyar ágát alapító Panajot Muratisz Kozániban született, majd Pesten gyapjúkereskedőként jelentős vagyonra tett szert. A Murati család nemesi címet is szerzett, anyai ágon az egyik leszármazottjuk gr. Teleki Pál miniszterelnök.

[323] Gozsdu Manó (1802-1870) román kereskedőcsaládból származott. Évtizedekig neves pesti ügyvédként dolgozott, majd Krassó vármegye főispánjává nevezték ki, mely tisztségéről az Országgyűlés feloszlatása elleni tiltakozásul lemondott. A kiegyezés idején országgyűlési képviselő, ezt követően pedig a legfőbb ítélőszék bírája volt. Az általa létrehozott és a nevét viselő alapítvány 1870 és 1919 között mintegy 5 ezer magyarországi román fiatal tanításának költségét fedezte. Ez volt a monarchia egyik legjelentősebb vagyoni hátterű magánalapítványa, amely értékpapírok mellett egy nagy ingatlanegyüttessel (a fővárosi Király utca 13., a Dob utca 16. és a Holló utca 8. épülete) is rendelkezett.

Lyka Anasztáz[324] görög kereskedő mauzóleuma a bal oldali falsírboltok 121/122. sírhelyén áll. A vasszerkezetű síremlék 1871 előtt készült kora eklektikus stílusban, kivitelezője a XIX. század második felének leghíresebb magyarországi sírkő gyártója és kereskedője, a Gerenday cég. A Lyka-sírbolt nagyon rossz állapotban van, a díszítőelemek hullanak, a tető hiányos, sőt már az omlásveszély táblát is kihelyezték. A műemléki védelem alatt álló síremlék megmentéséhez sürgős felújításra van szükség.
Wekerle Sándor[325] német származású miniszterelnök egyszerű, akár puritánnak is mondható sírban nyugszik a 10. parcella 1. sorában.

Több neves cigányprímás sírja található a 11-es parcellában. A Kerepesi temetőre nem jellemző, hogy az azonos foglakozású elhunytakat egymás közelébe temették volna, bár ennek megvalósítása érdekében több alkalommal is felmerült a sírok újrarendezésének ötlete. Egyedinek számít tehát, hogy ezt a parcellát – ahol gyáriparosok, bankárok, politikusok, magas rangú minisztériumi tisztségviselők is nyugszanak – tudatosan választották a XX. század első felének híres, egymással rokoni kapcsolatban is álló cigányprímásai. A Kegyeleti Bizottság a Nemzeti Sírkert részeként tartja nyilván Bura Károly, Radics Béla, Magyari Imre[326] és Kóczé Antal az 1930-as és 1940-es években állított sírjait. A síremlékek jó állapotban vannak, igényes kőfaragások, külön említést érdemel Radics Béla egészalakos szobra és Bura Károly sírköve.

Herceg Woronieczki-Korybut Mieczysław lengyel főnemes, katonatiszt, az 1849-es megtorlás mártírja.[327] Síremlékét a Fiumei úti temető ma már nem létező 4/a. parcellában állították fel, onnan helyezték át az 1848-as hősök számára kialakított 30. parcellába. Sírfeliratai: „1848/49-ben a lengyel lovas légió hős ezredese.” - „Az 1848/49-ik évi magyar szabadságharcz lengyel vértanujának hálája és kegyelete emlékeűl emelte a magyar ifjuság 1877-ben.”. A síremlék jó állapotban van, az ezredes vértanúhalálának 150. évfordulója alkalmából felújította a Budapest V. kerületi Lengyel Kisebbségi Önkormányzat. A sírnál rendszeresen tartanak megemlékezéseket a lengyel kisebbségi önkormányzatok.

Farkasréti temető

Az 1894-ben nyitott Farkasréti temető az ország egyik legnagyobb presztízsű temetője, bár jogi értelemben soha nem nyilvánították dísztemetővé. A magyar művészet és tudományos élet kiemelkedő személyiségei nyugszanak itt, de az ország számos vezető politikusának sírja is ebben a temetőben található.

Kisebbségi szempontból fontos említenünk a mai Vár-, Gellért- és Naphegy között elterült egykori „Rácváros” szerb közössége néhány jeles alakjának emléket állító közös sírt. Felirata szerb és magyar nyelven olvasható: *„Itt nyugszanak a tabáni sírkertből 1930 évben örök*

---

[324]Lyka Anasztáz (1800-1871) az egyik legtekintélyesebb XIX. századi pest-budai görög család tagja. Vagyonos polgárként bőrgyárat alapított és a város arculatát meghatározó ingatlanokat építtetett.

[325] Wekerle Sándor (1848-1921) jogász, politikus, Magyarország első polgári származású miniszterelnöke. A dualizmus idején több kormányban is miniszteri posztot töltött be. Pénzügyminiszterként nevéhez fűződik a fizetőeszköz aranyalapúvá tétele. Wekerle Sándor móri sváb család leszármazottja, szülővárosában a művelődési ház és könyvtár épületében emlékszobát alakítottak ki a tiszteletére.

[326] Magyari Imre (1894-1940) a XX. század első felének legismertebb prímása, a Magyar Rádió cigányzenekarának tagja. Népszerűségét jól mutatja, hogy 1931 szeptemberében, az első magyar hangos filmhíradóban az ő zenekara játszotta el a Rákóczi-indulót.

[327] hg. Woronieczki-Korybut Mieczysław (1828-1849) kezdetektől részt vett a magyar szabadságharcban, ezredesi rendfokozatot ért el, ő volt az 1. lengyel dzsidásezred parancsnoka. 1849. augusztusában 3. osztályú katonai érdemjellel tüntették ki. A császári hadbíróság halálra ítélte és 1849. október 20-án kivégezték.

nyugvó helyeikre áthozott neves halottaink és jótevőink földi maradványai”. Valójában az elhunytakat a kiürített Tabáni temetőből eredetileg a Németvölgyi temetőbe helyezték át, de ott is csak három évtizedig maradhattak, mert az 1960-as években ezt a temetkezési helyet is felszámolták. A közös sírkövön 35 nevet tüntettek fel halálozási évvel együtt. E szerint 1804 és 1912 között elhunyt szerb férfiak és nők nyugszanak itt. A síremlék jó állapotban van, azonban az egyik kő fedlap megrepedt. Ez a sír ismereteink szerint jelenleg sem műemléki, sem helyi védettség alatt nem áll, ezért e jelentésben is szót emelünk jogi helyzetének rendezése érdekében.

Székesfehérvári Szerb Temető

A lezárt temetőben műemléki védettség alatt álló copf stílusú sírkövek találhatók cirill betűs felirattal a XVIII. század végéről, a XIX. század elejéről. Egyes későbbi sírokon magyar sírfelirat olvasható. A temető területe ápolt, rendezett, a fűnyírásról a Székesfehérvári Szerb Kisebbségi Önkormányzat gondoskodik. A sírkövek állapota jellemzően jó, de szemrevételezés alapján úgy tűnt, hogy van közöttük olyan is, amelyet meg kellene erősíteni.

Budaörsi Ótemető

A Budaörs (Wundersch) német telepeseinek első temetkezési helye a templom környékén volt. Az Ótemető 1755-ben nyílt meg, és a következő évszázadokban számos generációnak lett a végső nyughelye. A II. világháborút követően a kollektív büntetés elvét követve a budaörsi német közösség kb. 90 %–át Németországba telepítették. Azokat a családokat kényszerítették szülőföldjük elhagyására, akik gondozhatták volna őseik sírját, így a temető területe egyre elhanyagoltabbá vált. Az utolsó temetéseket az 1950-es években tartották.
Az Ótemető megmentése azután került napirendre, hogy azt a Magyarországi Németek Országos Önkormányzata 1995-ben Országos Német Emlékhellyé nyilvánította. A jelentősebb területrendezési és sírrekonstrukciós munkálatok azonban csak mintegy 10 évvel később kezdődtek el. Ehhez Budaörs Város Önkormányzata eddig több tízmillió forintos anyagi támogatást biztosított, a 2009. évi költségvetési rendeletében 40 millió forintot határozott meg erre a célra. 2008-ban képviselő-testületi határozat született arról, hogy a munkálatok folytatására felhasználható pénzügyi keretet támogatási szerződés formájában átadják Budaörs Német Nemzetiségi Önkormányzatának (BNNÖ).

A német közösség is segíti a temető rendbetételét, fenntartását. Itt található az Országos Német Kitelepítési Emlékmű, a Bezárt kapu című alkotás, amelyet 2006-ban állított a Magyarországi Németek Országos Önkormányzata. A Pest Megyei Német Önkormányzat 2008 novemberében az Országos Német Emlékhely (Ó-temető) felújításának támogatása és az Országos Kitelepítési Emlékmű karbantartása céljából együttműködési megállapodás megkötését kezdeményezte a BNNÖ testületével. A BNNÖ képviselői nem vesznek fel sem tiszteletdíjat, sem belföldi költségtérítést, annak összegét az Ótemető rekonstrukciójára, illetve a Budaörsi Passió megrendezésére fordítják. A helyi Jakab Bleyer Heimatmuseum 2008 májusától több mint 1300 sír azonosítását kezdte meg.

2006-ban Budaörs Város Önkormányzatának kiadásában egy rövid elbeszélésekkel, történetekkel, fényképekkel gazdagított kiadvány jelent meg Úton a budaörsi temetőbe címmel, melynek szövegét Závada Pál írta, a felvételeket Szüts Miklós készítette.
Az Ótemető a legnagyobb és legegységesebb arculatú magyarországi német temető. A sírok között több olyan is található, melyet anyakönyvileg is bizonyítottan a betelepülők első nemzedéke hagyott hátra az 1700-as évek második felében. A legrégebbről származó sírkő az

1782-ben elhunyt Mertinger József plébánosé. A síremlékek döntő többségét a XIX. század második felében és XX. század első felében állították. 1997-ben egy művészettörténészi szakvélemény védelemre érdemesnek tartotta a temető területét, illetve a későbarokk és klasszicizáló sírköveket. 1997-ben kezdeményezték a műemléki védettség alá helyezést, ám ez az eljárás elakadt, a döntés máig nem született meg. A Budaörs város építészi örökségének helyi védelméről szóló 28/2004. (V. 25.) rendelet azonban védett területté nyilvánította az Ótemetőt.

Fekedi temető

Feked kb. 250 fős német község a Mecsek keleti lábánál. A ma is működő temető a Kálvária dombon található. Az elmúlt években jelentős felújítási munkálatok folytak, rekonstruálták a Kálvária stációit, valamint kialakítottak egy részt a temetőben, ahol a legrégebbi, nem újra váltott mintegy 25 sírhely sírköveit helyezték el. A temetőben számos gótbetűs német feliratú sír maradt fenn, de a néhány éve állított síremlékek között is találhatóak német nyelvűek. A temető területe ápolt, gondozott.

Gyulai temető

Gyula németvárosi közösségének temetőjében számos gótbetűs feliratú régi sírkő maradt fenn. A Gyulai Német Kisebbségi Önkormányzat egyik képviselője felfigyelt arra, hogy ezek egy része kidőlt, romos, az enyészet fenyegeti. A német kisebbségi önkormányzat 2003-ban programot indított a sírkeresztek felújítására, amelyhez támogatást nyújtott a Gyula Város Önkormányzata által alapított Wenkcheim Krisztina Közalapítvány is. Évente 4-4 már nem gondozott sírhoz tartozó sírkő restaurálására nyílt lehetőség. A felújított sírköveket a temető központi részében helyezték el ünnepélyes keretek között papi áldás mellett, minden évben halottak napja előtt. Az így kialakított emlékhelyre 21 síremléket tudtak átmenteni. A német kisebbségi önkormányzat 2009-ben az emlékhelyen emléktáblát állított a német ősök tiszteletére.

Ebben a temetőben nyugszik Erdős Kamill etnográfus, nyelvész, a magyarországi cigányság néprajzának és nyelvének jeles kutatója.

Kimlei temetők

Kimle (horvát nevén Kemlja, németül Kimling) Győr-Moson-Sopron megyei település a Mosoni-Duna partján. A mai Kimle négy település, Horvátkimle, a németek által lakott Magyarkimle, Novákpuszta – és az időközben, 2002-ben kivált – Károlyháza egyesítésével jött létre 1966-ban. Ennek következménye, hogy a településen három temető is működik.

A Szabadság úti temetőben a német közösség több mint száz éves sírkövei is megtalálhatók. A Kimlei Német Kisebbségi Önkormányzat 2007-ben közel 1 millió 3000 ezer forintot nyert el egy AVOP Leader pályázaton, amely lehetővé tette, hogy magyarkimlei temető egykori német síremlékeiből sírkertet alakítsanak ki. A síremlékek restaurálása mellett elkészült egy kb. 90 m^2 alapterületű térburkolat a temető főbejárata és a kápolna között, valamint növényeket is telepítettek.

A horvát településrész Szent Mihály templomától hangulatos gesztenyefasorral szegélyezett út vezet a 48-as tér melletti temető kapujáig. A fasort 1932-ben ültették a háborúban elesettek emlékére, és itt állították fel 1993-ban Krisztus keresztútjának fából faragott stációit, Krepsz

István és Balázs András közös alkotását. Ebben a temetőben nyugszik Mate Meršić Miloradić, a nyugat-magyarországi horvátság legnagyobb költője, aki öt évtizeden keresztül a helység papjaként szolgált.[328] A kimlei önkormányzat 2009-ben 12 millió 595 ezer forintot nyert a temető új ravatalozójának építésére a Nyugat-dunántúli Regionális Fejlesztési Tanács CÉDE pályázatán, amelyhez mintegy 4 millió forint önrészt tudtak biztosítani. Az önkormányzat saját forrásaiból fedezi a kerítésépítés költségeit.

Kétegyházi temető

Kétegyháza (Chitighaz) Békés megyei nagyközség. A Központi Statisztikai Hivatal helységnévtára szerint a lakosságon belül a románok aránya mintegy 30 %. A településen ma is használják a társas érintkezésben a román nyelvet, amit az is mutat, hogy a községi temetőben számos román feliratú sír található. Ezek között vannak hagyományos fa sírjelek, illetve régi sírkövek is. A román felirat a legújabb síremlékeken is gyakori, és ez vonatkozik a megváltott, de még üres sírokra is. Egy nyelvi kutatás szerint a kétegyházi román közösség tagjainak egymás közötti beszélgetése során elterjedt a ragadványnevek használata, amelyek néhány sírfeliraton is megtalálhatók.[329]

Alsószölnöki temető

Alsószölnök (szlovén nevén Dolnji Senik, illetve németül Unterzemming) Vas megyei község Szlovénia és Ausztria szomszédságában. Többnemzetiségű település, szlovén és német közösség is lakja. A régi, a templom melletti temetőt felszámolták, napjainkban már csak egy 1964-ben állított kőkereszt jelzi a helyét. Az osztrák határ mellett létrehozott új temetőben szlovén és német sírhelyek találhatók. Itt nyugszik Jožef Sakovič (Szakovics József), a község néhai plébánosa, akinek kiemelkedő szerepe volt a magyarországi szlovén nyelv ápolásában és megőrzésében.[330] A szlovén közösség 2003-ban új sírkő állításával tisztelgett emléke előtt. Az alsószölnöki önkormányzat az anyagi lehetőségeihez mérten jelentős felújításokat végeztetett a temetőben. Közkutat fúrattak, díszes kovácsoltvas korlátot emeltek, valamint 2007-ben a tájba illő, faoszlopokon álló fedett résszel toldották meg a ravatalozót.

Pilisszentkereszti temető

Pilisszentkereszt (Mlynky) szlovák többségű település Pest megyében. A község délnyugati belterületének határán található temető 1778-ban nyílt meg, üzemeltetője a Szent Kereszt Plébánia. A temető hosszú működési idejének következménye, hogy a régi sírok rendszerezetlenül, szétszórva találhatók. A terület ugyanakkor gondozott, ápolt, a települési önkormányzat 2008-ban 425 ezer forintot biztosított a rendbetételére. A Környezetvédelmi Minisztérium "Illegális hulladéklerakók felszámolása" című pályázatán nyert támogatás felhasználásával a települési önkormányzat, a Pilisszentkereszti Somvirág Egyesület és a Dobogókő Egyesület részvételével 2008-ban megtisztították a temető melletti önkormányzati

[328] Mate Mersic-Miloradic (1850-1928) plébános, költő, tudós, a gradistyei horvát nemzeti megújulás kiemelkedő alakja. Filozófiai, matematikai és fizikai tanulmányokat is írt, valamint egyik elindítója volt a Naše Novine című horvát újságnak.

[329] Borbély Anna: A kétegyházi román ragadványnevek rendszere és használata, Az V. Magyar Névtudományi Konferencia előadásai, A Magyar Nyelvtudományi Társaság Kiadványai 209. szám Budapest–Miskolc, 1997.

[330] Jožef Sakovič (1874-1930) plébános, a szlovén (vend) nyelv egyik nagy megújítója. Tíznél is több településen teljesített egyházi szolgálatot. Az általa kiadott imakönyvek, továbbá iskolai hittankönyv és evangélium jelentősen hozzájárultak a szlovén irodalmi nyelv reformálásához.

területet, ahol az elmúlt évtizedekben több köbméter építési hulladék, aszfalt és betontörmelék halmozódott fel.

A temetőben ma is tartanak szlovák nyelvű énekekkel kísért gyászszertartásokat. Évtizedes hagyomány, hogy a szlovák testvértelepülés zenekara, a Šarfianka eljön a pilisszentkereszti falunapra és az első nap a temetőben megemlékeznek a helyi Pávakör elhunyt tagjairól. A síroknál előadnak egy-egy zeneszámot, imádkoznak és virágot helyeznek el. A községi önkormányzat Pénzügyi Bizottsága 2008-ban pályázati úton 50 ezer forinttal járult hozzá a Nemzetiségi Kulturális Egyesület Szentkereszt (Nationalitäten Kulturverein zu Heiligenkreuz) a temetői sírokról, sírfeliratokról készülő kiadványa megjelentetésének költségeihez.

Tótkomlósi temető

A Békés megyei Tótkomlóst (Slovenský Komlóš) ma is használatban álló temetője óriási területen helyezkedik el, ezért karbantartása, állandó kaszálása nehéz és költséges. Jelenleg a körbekerítését kívánják megoldani a temető értékeinek óvása céljából, a kerítés ugyanis eddig teljes egészében hiányzott. A főbejárati fronton a szlovák feliratos fafaragásos kaput elkészítették, és ennek bal oldalán már a kerítés is áll. Ezt követően az oldalsó bejárathoz kapcsolódó kerítésrést tervezik elkészíttetni.

A temetőben nagy számban találhatók szlovák sírok. Megközelítőleg egy helyütt vannak a hagyományos fakeresztek, máshol csoportosan a kőből készült síremlékek. Legalább 30-40 egymáshoz közeli síron megtalálható az eredeti szlovák nyelvű, szlovák hagyomány szerint készített fejfa, de a temető egy másik területrészén is számos szlovák sírfelirat olvasható. A kő síremlékek egy részét – az archaikusabbakat – megmentették, ezeket a temetőben körbevezető sétány mellett állították fel. A sírkövek közül néhány – stabil alapozás hiányában – megdőlt, illetve a földön fekszik. A feliratuk rosszul kivehető, ugyanis restaurálni még nem sikerült. Utolsó előtti percben van a szlovák fakeresztes síremlékek megmentése. A fakeresztes temetkezési helyek egy részét a családtagok még láthatóan ápolják, azonban hozzátartozó hiányában számos sír gondozatlanná vált. Ezen a területen fekszik a legtöbb olyan nyughely, melynek eredeti, jellegzetesen szlovák hagyomány szerint készült a fejfája.

A tervek között szerepel a temető távolabbi részén található kisebbségi sírokat magába foglaló terület rehabilitálása is. A szlovák sírjelek, illetve a százéves sírkövek restaurálását, a szlovák sírok területének kialakítását (ez adott esetben a teljes sírhely, tehát sírkő és emberi maradványok exhumálását és újratemetését is jelenti), valamint a terület méltó kialakítását, parkosítását a szükséges pénzügyi források hiányában nem tudják elvégezni. A munkálatok megkezdéséig is célszerű volna ezeket az emlékeket legalább helyi védelem alá helyezni, és így megóvni az utókor számára.

Miskolci görög sírok

2009-ben Miskolc Megyei Jogú Város Önkormányzata helyi védelem alá helyezte a település temetőiben található jelentősebb síremlékeket. A Deák téri Ortodox Templom kertjében eltemetett görög kereskedők sírjai közül 9 helyi védelem alá került. A templomkertben az egykori északi bejárat környékén 34 sírhelyet tártak fel, amelyek többsége kriptaszerű, görög nyelvű fedlapokkal van ellátva. A templom nyugati bejáratával szemben 18 fülkéből álló temetkezési helyet alakítottak ki. A fülkék részben emléktáblák elhelyezésére szolgáltak, részben a társadalmi hierarchiára utaltak.

Amint azt már korábban is kifejtettük, nagyon fontos kezdeményezésnek tartjuk a Miskolcon elindított síremlék-védelmi programot. A XVIII. század végi, XIX. század eleji görög sírok azonban olyan kiemelkedő jelentőségű történeti emlékek, amelyek esetében nemcsak a helyi, hanem a műemléki védettség biztosítása is indokolt lehet.

Buda környéki lezárt temetők

A Pilis-Buda-Zsámbék Többcélú Kistérségi Társulás alapítói között számos nemzetiségi település van. A társulás 2007-ben elfogadott Területfejlesztési Stratégiai Programja elismeri, hogy *„az elhagyott régi temetők kultúrtörténeti jelentőségét még nem ismerték fel a települések, mert több magára hagyott, régi sírköves (fejfás) temető vár rendbetételre”*.

3.4. A sírhelyek és a temetők megszüntetése

A vizsgálat során azt is tapasztaltuk, hogy az ország számos településén található olyan „elfeledett,” lezárt kisebbségi temető, amelynek sírjai egyre rosszabb állapotban vannak. A gondozatlan temetők folyamatosan pusztulnak, és ebben nemcsak a múló időnek, az időjárás viszontagságainak van szerepe, hanem gyakran a szándékos rongálásoknak is. A régi temetők azonban leginkább azért vannak veszélynek kitéve, mert – ha nem rendelték el védettségüket – a terület tulajdonosai a hatályos jogszabályok alapján viszonylag könnyen végigvihetik kiürítésüket, felszámolásukat.

A kisebbségügyi kérdésekért felelős szakállamtitkár megkeresésünkre adott válaszában így fogalmazott: *„az elnéptelenedő, valamint a nemzetiségi lakosságát elvesztő települések temetőinek, illetve nemzetiségi sírhelyeinek sorsa aggodalomra ad okot. A hozzátartozók elköltözése, és a nyughelyek időbeni nem megváltása miatt számos esetben számolják fel a nemzetiségi sírhelyeket, síremlékeket. Ugyanakkor vannak települések, ahol a legértékesebb nemzetiségi síremlékeket egy közös sírkertbe menekítették át.”*

A vizsgálat során nem találtunk adatot arra vonatkozóan, hogy az elmúlt száz évben hány, a kisebbségi közösségek szempontjából jelentős temetőt számolhattak fel országszerte. Azonban ez a szám magas lehet, mert ebben az időszakban sorra szüntették meg azokat a XVIII-XIX. században a belterület szélén nyitott temetőket, amelyeket addigra körbevett a fejlődő település. A régi temetők felszámolásának hátterében esetenként az a szándék is állt, hogy azzal együtt a település múltjának legfontosabb jelképét is „eltöröljék”.

Különösen sok temető tűnt el nyomtalanul a fővárosban. Ezek közül csak azokat említjük meg, amelyeknek egyértelmű kisebbségi vonatkozása van. A Tabáni temető kiürítéséről már szóltunk a jelentésben. A Kiscelli temető – amelyet sváb temetőnek is hívtak, mert többnyire az óbudai német polgárok temetkeztek ide – 1924-ig működött. A Vízivárosi temetőt 1785-ben nyitották, az utolsó temetést 1914-ben tartották, a temető teljes felszámolására pedig 1939-ben került sor. Az ún. Nagy-Budapest 1949. évi létrejöttével a települési önállóságukat elvesztett peremkerületekben működő 87 temető többsége – a budai oldalon 23, a pesti oldalon 52 – megszűnt. Az 1885-ben nyitott Németvölgyi temetőt az eredeti elképzelés szerint dísztemetőnek szánták, azonban 1912-ben lezárták és 1963-ban felszámolták. 1952-ben határozat született a Kerepesi úti temető bezárásáról és felszámolásáról is. A munkálatokat elkezdték, majdnem kétszáz sírboltot felszámoltak a következő év végéig. Ezt követően elálltak ettől az elképzeléstől, ám a Fiumei út szélesítésére hivatkozva egyes parcellákat kiürítettek. A síremlékek tömeges felszámolása az 1960-as években is

folytatódott. Nem lehet azonban azt állítani, hogy ebben a temetőben csak az utóbbi évtizedekben bántak volna ilyen módon a sírokkal. Így például az 1902-ben végzett átalakítások során tűntek el végérvényesen Hild József maradványai.[331] A Kerepesi úti temetőben a megnyitását követő 100 éven belül, 1941-ig mintegy háromszázezer temetés történt, ám a napjainkban megtalálható sírok száma alig néhány ezer. Abban az esetben, ha a falsírboltokat nem vesszük számításba, tíznél is kevesebb azon meglévő sírok száma, ahol olyan 1885 előtt elhunyt személy nyugszik, akinek itteni temetése nem újratemetés volt, és akit később sem temettek át máshová.[332]

Egy kutató hívta fel a figyelmet arra, hogy a Farkasréti temetőben az utóbbi négy-öt évtizedben – beleértve a rendszerváltozást követő időszakot is – közel 800 jeles személy, így művészek (írók, festő- és iparművészek, szobrászok, színészek), tudósok (köztük 25 akadémikus), vezető politikusok, és egy 1848-as honvéd sírját számolták fel az újraváltás hiánya miatt.[333]

3.4.1. A temető kiürítésének szabályai

Természetes folyamat, hogy minden működő temetőt a folyamatos változás jellemez, hiszen újabb és újabb sírhelyeket alakítanak ki, temetések történnek, sírépítményeket emelnek, majd szüntetnek meg. Ez azonban nem jelenti azt, hogy ne lenne a társadalomnak kötelessége megőrizni a kegyeleti vagy műemlékvédelmi okból arra érdemes sírokat.

A temetőtörvény végrehajtási rendelete értelmében a temetési hely feletti rendelkezési jog időtartama (használati idő) nem lehet kevesebb, mint

a) a koporsós betemetés, illetve rátemetés napjától számított 25 év;
b) sírbolt esetén 60 év;
c) urnafülke és urnasírhely esetén 10 év;
d) urnasírbolt esetén 20 év.

A temetési hely feletti rendelkezési jog meghosszabbítható (újraváltható). A jogi szabályozás azonban nem teszi lehetővé, hogy a sírhely tulajdonjogának megszerzésével legyen biztosítható az elhunyt „végső nyugalma” egy adott temetőben. A korlátlan időre szóló birtoklás és használat joga a temető rendeltetésszerű használatát, folyamatos működését akadályozná. A temető befogadóképessége véges, az e célra felhasználható föld nagysága korlátlanul nem növelhető. Az állam ezekre az ésszerű okokra tekintettel korlátozta a sírhelyek tulajdonjogának megszerzését.[334]

A már ismertetett rendelkezések értelmében nem lehet megszüntetni a műemléki védettség és a helyi védettség alatt álló sírokat, valamint azokat, amelyeket a Kegyeleti Bizottság a Nemzeti Sírkert részévé nyilvánított
A gyakorlati problémát azonban az jelenti, hogy egy sírhely tervezett megszüntetéséről vagy kiürítéséről általában nem értesülnek azok a szervek, amelyek a védelembe vétellel

[331] Hild József (1789-1867) pesti német polgárcsalád tagja. A hazai klasszicista építészet legnagyobb alakja, munkásságával döntően meghatározta a reformkori Pest építészeti arculatát. Közreműködött a Szent István Bazilika, az Esztergomi Bazilika, valamint a Deák téri Evangélikus Templom építésében is.
[332] Tóth Vilmos, A kerepesi temető története, In: A Kerepesi Temető, Budapesti Negyed XI. évf. 2. szám, Fővárosi Levéltár.
[333] Tóth Vilmos, A Farkasréti temető felszámolt síremlékeinek válogatott jegyzéke, In: A Farkasréti Temető, Budapesti Negyed XI. évf. 2. szám, Fővárosi Levéltár.
[334] 529/B/1999. AB határozat

megmenthetnék az arra érdemes sírokat. Ezt a tényt megerősítette az OKM is a vizsgálat során adott válaszlevelében: a Kegyeleti Bizottság *„időről-időre tájékoztatást, bejelentést kap a különböző temetők felszámolásáról, sajnos csak utólagosan”*.

A temetkezési jogszabályok az alábbiak szerint határozzák meg a temető kiürítésének rendjét. Abban az esetben, ha a a temető, temetőrész, sírhelytábla, temetési hely betelt, azt a temető fenntartója jogosult lezárni, és ott a további temetkezést megtiltani. A temető és a temetési hely megszüntethető a tulajdonos döntése alapján, ha a temetési hely használati ideje lejárt. Lezárt temetési hely kiüríthető, ha a lezárásától, illetőleg az utolsó temetkezéstől számított használati ideje letelt.

Temetőt vagy temetőrészt a terület más célú felhasználása esetén a temetési helyek kiürítésével lehet megszüntetni.

A temető, temetőrész, sírhelytábla (parcella), temetési hely lezárását hirdetményben kell közölni. A hirdetményt a lezárás időtartamáról a tájékoztató táblán, szükség szerint a temetőkapun, ravatalozón és az érintett temetőrésznél is ki kell függeszteni. A temető, illetve a temetési hely megszüntetést megelőzően azt hirdetményben, továbbá három alkalommal, legalább egy országos és egy területi napilapban – egyházi (felekezeti) temetőnél az egyház (felekezet) lapjában és a helyben szokásos módon is – közzé kell tenni úgy, hogy a hirdetmény kifüggesztése és az első közzététel a megszüntetés előtt legalább 6 hónappal, a továbbiak pedig kéthavonként történjenek.

A lejárt használati idejű temetési helyek kiürítéséről a temető tulajdonosa (üzemeltetője) gondoskodik. Amennyiben a lejárt használati idejű temetési helyen lévő holttestmaradványokat az elhunyt hozzátartozója máshol el kívánja temetni, erről a kiürítésre megjelölt időpontig kell gondoskodnia. Azoknak a temetési helyeknek az áthelyezéséről, amelynek a használati ideje még nem járt le, a temetési hely felett rendelkezni jogosulttal kötött megállapodás alapján, a temető tulajdonosa (üzemeltető) gondoskodik. Az áthelyezett temetési hely használati ideje az eredetileg megváltott temetési hely használati idejéhez képest nem változik. Sírbolt és át nem helyezhető síremlék esetében a tulajdonos a létesítőt köteles kártalanítani. A kártalanítás módjára és mértékére, valamint érvényesítésére a Polgári Törvénykönyvnek a kártérítésre vonatkozó szabályait kell értelemszerűen alkalmazni.

A holttestmaradványokat (az urnákat) a kiürítésre megjelölt időpontot követő 6 hónap elteltével – az Állami Népegészségügyi és Tisztiorvosi Szolgálatnak a temető fekvése szerint illetékes kistérségi vagy fővárosi kerületi intézete jelenlétében – közös sírhelyben kell elhelyezni, illetve a hamvak az arra kijelölt helyen szétszórhatók.

A sírjellel az rendelkezik, aki a temetési hellyel rendelkezik. Abban az esetben, ha a rendelkezésre jogosult, illetőleg annak örököse a kiürítésre megjelölt időpontig a sírjel elszállításáról nem intézkedik, a megjelölt időpontot követő hat hónap elteltével a sírjelet a temető tulajdonosa értékesítheti.

3.4.2. A temetkezési jogszabályok módosításának indokai

A jogi szabályozás tehát nem védett temető, illetve temetési hely esetén a tulajdonos kizárólagos döntési jogkörébe utalja, hogy mit tesz az adott területtel. Egyetlen megkötés, hogy ha nem temetkezési célra kívánja használni, úgy köteles a kiürítéséről gondoskodni.

Tapasztalataink szerint azonban a temető tulajdonosai e kötelezettségüknek sem tesznek feltétlenül eleget.[335]

A tulajdonost semmi nem kötelezi arra, hogy a kiürítés előtt felmérje, milyen sírhelyek találhatók az adott temetőben. Ez azért lenne szükséges, mert – amint a kiküldött kérdőívekre adott válaszokból kitűnik – nemcsak a már lezárt, de a még működő régi temetők egy része esetében sem található meg az a temetőkönyv, ami ehhez eligazítást adhatna. Még egy olyan frekventált temetőben, mint a Farkasréti sírkert, sincs meg a nyitást követő első húsz évben vezetett temetőkönyv, így csak 1918-at követően állnak rendelkezésre pontos adatok. Emiatt a temetők jelentős részében csak bejárással, feltérképezésével lehetne a még olvasható sírfeliratok alapján képet kapni arról, kik és milyen sírokban nyugszanak ott.

A temető kiürítését ténylegesen végző temetkezési szolgáltatók nyilvánvalóan nem tudják megítélni, hogy az adott síremlék történeti vagy művészeti szempontból vagy az elhunyt személyére figyelemmel védendő-e. Ebben a kérdésben csak műemlékvédelmi szakemberek, néprajzkutatók, helytörténettel foglalkozó muzeológusok, levéltárosok tudnának állást foglalni, ám az ő közreműködésüket a hatályos jogi szabályozás nem írja elő.

Tudomást szereztünk ugyanakkor egy olyan kezdeményezésről, amely egy temető értékeinek minél teljesebb megóvását célozta, ám – jelentős részben a jogi szabályozás hiányosságai miatt – az eredeti célkitűzést nem sikerült maradéktalanul megvalósítani.

A váci szerb közösség tagjai a XIX. század második feléig temetkeztek saját ortodox temetőjükbe. Ezeket a sírokat utóbb az 1700-a évek eleje óta használt Középvárosi Temető részének tekintették, ahol az 1960-as évek végén történt utoljára temetés. Ekkor ugyanis arra hivatkozva, hogy ezen a területen fog haladni egy közút nyomvonala lezárták temetőt. Az út nem épült meg, de a temetőt nem nyitották újra és a területet kisajátította az állam. A temetőt elhanyagolták, benőtte a növényzet, már a sírok is alig voltak láthatók. A rendszerváltozást követően a temető nagyobb része a Deákvári Római Katolikus Egyházközség, kisebb része pedig – az egykori szerb sírokkal együtt – a váci önkormányzat tulajdonába került. Az Egyházközség anyagi lehetőségei nem tették lehetővé a terület rendbetételét, ezért 2004-ben az elidegenítés mellett döntöttek. Ennek magvalósítása érdekében csere útján megszerezték a váci önkormányzat tulajdonában lévő temetőrészt is. E megállapodás részeként az önkormányzat azt kérte, hogy a megszűnő temető területén emlékparkot alakítsanak ki.

Ezt követően meghirdették a temető kiürítését, és 2005 májusáig mintegy százan szállították el hozzátartozóik maradványát, volt, aki több elhunyt személyét is. Az Egyházközség a teljes temetőterületet értékesítette a rajta lévő sírjelekkel együtt egy vállalkozói csoportnak. Megállapodás született azonban arról, hogy a Magyar Természettudományi Múzeum Embertani Tárának antropológus szakemberei, a váci Tragort Ignác Múzeum munkatársai, az Állami Népegészségügyi és Tisztiorvosi Szolgálat váci intézetének munkatársai folyamatosan figyelemmel kísérik a temető kiürítésének munkálatait. Az eredeti elképzelés az volt, hogy a Tragort Ignác Múzeum muzeológusai dokumentálják a temetőt, fényképezik a sírokat és a feltárt sírhelyeket, valamint javaslatot tesznek a kegyeleti parkban elhelyezendő sírjelek kiemelésére. A temető időközben eltűnt nyilvántartásnak pótlására Vác Város Levéltára kimutatást készít a megismert nevek alapján az egykori eltemetettekre vonatkozó iratokból. A

[335] Az Állami Számvevőszék a Főváros XXIII. kerületi Önkormányzata gazdálkodási rendszerének 2006. évi átfogó ellenőrzése során feltárta, hogy a képviselő-testület még ki nem ürített temetők értékesítéséről, illetve haszonbérbe adásáról döntött. A számvevőszéki jelentés a szabályszerű vagyongazdálkodás érdekében a lezárt temetőkre kötött adásvételi, illetve bérleti szerződések felülvizsgálatát javasolta.

Természettudományi Múzeum antropológusai végzik a feltárási munkálatokat, majd a maradványokat az embertani tárban megvizsgálják. Elhatározták azt is, hogy a közreműködő intézmények kicserélik egymással az összegyűjtött adatokat. A váci önkormányzat felkért egy alkalmi munkacsoportot, hogy az segítse a felszámolás kapcsán felmerülő dokumentációs és értékőrző munkálatokat.

A kitűzött célok közül végül annyi valósult meg, hogy az emberi maradványok zömét sikerült a Természettudományi Múzeumba szállítani. Elkészült a temetőtérkép, mintegy 4 ezer fényképfelvétel, kb. 1000 síremlék adatait rögzítették.

A temetőben lévő sírok egy része rendkívül elhanyagolt állapotban volt. Itt nyugodott Landerer Lajos nyomdatulajdonos is, de az ő obeliszkjét sem tudták már megmenteni.[336]

A temetőt és a sírjeleket megvásároló vállalkozói csoport munkatársai ugyanakkor nem kellő mértékben segítették az értékmegőrző munkát. A szerb sírokat olyan sűrű növényzet borította, hogy azokhoz alig lehetett hozzáférni. Mire a muzeológusok elkészíthették volna a dokumentációt, illetve kiválaszthatták volna az értékes sírjeleket, a területet munkagépekkel letarolták. Így csak néhány ortodox sírkövet tudtak megmenteni, és ezek is magánszemélyekhez kerültek.. A tervezett kegyeleti emlékpark nem készült el, a katolikus temetőrészből átmentett sírjelek egy része a Természettudományi Múzeumban van, illetve az egyházközség és magánszemélyek őrzik.

A temető kiürítésének történetéhez tartozik az is, hogy 2007 elején a sződligeti Duna parton sírkőmaradványokat és emberi csontokat találtak. A rendőrség nyomozást indított környezetkárosítás gyanúja miatt, és megállapította, hogy ezek a maradványok valószínűleg a Váci Középtemető felszámolásából származtak. A rendőrség tájékoztatása a gyanúsított nem magyar állampolgár volt, időközben külföldre távozott, és a tartózkodási helyének megállapítására tett intézkedések sem vezettek eredményre, így a nyomozást felfüggesztették.

A történtek arra hívják fel a figyelmet, hogy önmagában egy jó szándékú kezdeményezés nem lehet eredményes, ha a szükséges jogszabályi feltételek nem adottak. Az értékmentés nem önkéntes alapon kell folytatni, hanem jogszabályban kell meghatározni az egyes feladatok felelőseit.

3.5. Összegző megállapítások

A temetők – akkor is, ha nem állnak műemléki védettség vagy helyi védelem alatt – részei kulturális örökségünknek.

A vizsgálat egyértelműen bizonyította, hogy jelenleg nincs nyilvántartás a kisebbségi szempontból jelentős temetőkről, sírokról. Ezt azért hiányoljuk, mert a történelmi múltra, az ősökre emlékeztető temetőknek fontos szerepük van a kisebbségi identitás megőrzésében, átörökítésében.

[336] Landerer Lajos (1800-1854) német nemzetiségű pesti polgár. Heckenast Gusztáv könyvkereskedővel társulva megalapította az első, modern nyomdaipari vállalkozást Magyarországon. Itt nyomtatták ki 1848. március 15-én a 12 pontot, valamint a szabadságharc idején a Kossuth-bankókat. Landerer a világosi fegyverletételt követően bujdosni kényszerült, és visszatérése után sem vehetett részt vállalkozása irányításában.

Azok a sírok, amelyek esetében már nincsenek gondoskodni képes hozzátartozók, a rendelkezési jog lejártát követően megszüntethetők. Ennek megelőzése érdekében a műemlékvédelmi hatóságnak és a helyi önkormányzatoknak fokozott gondossággal kell mérlegelniük, hogy a védelem alá helyezéssel mely sírok megőrzését tudják elősegíteni.

Szükségesnek tartunk ezért egy országos felmérést annak érdekében, hogy hány kisebbségi szempontból jelentős temető található az országban. Ezt követően lehet meghatározni, hogy milyen pénzügyi keret szükséges legalább a legveszélyeztetettebb kisebbségi temetők, sírok megmentéséhez. A rekonstrukciós munkálatok elvégzése különösen indokolt azokon a településeken, ahol elsődlegesen már csak a temető utal a kisebbségi közösség egykori jelenlétére.

A települések túlnyomó többségében a helyi önkormányzatok anyagi lehetőségei nem teszik lehetővé, hogy kizárólag saját költségvetésükből elvégezzék legalább a halaszthatatlan sírrekonstrukciós munkálatokat. A késlekedés ugyanakkor azzal jár, hogy további temetők, sírok enyésznek el. Az elmúlt három évben a Magyarországi Nemzeti és Etnikai Kisebbségekért Közalapítvány csak néhány temetőt érintő pályázatot tudott támogatni. E körbe sorolható az is, hogy két temetői kereszt és harangláb felállítását segítették. A Közalapítvány sírrekonstrukciós munkálatokat is támogatott, így a III. Kerületi Görög Önkormányzat egy görög sír felújítására 100 ezer Ft, a Fertőrákosi Német Önkormányzat egy későbarokk német papi síremlék és keretes tábla restaurálására 100 ezer Ft támogatásban részesült. A Garai Német Önkormányzat temetői emlékhely kialakítása 2007-ben 100 ezer Ft. támogatást kapott, majd 2009-ben a munkálatok folytatására további 120 ezer Ft-ot nyert el. A Gyulai Román Gimnázium, Általános Iskola és Kollégium részére a gyulai román ortodox temető sírjainak gondozása céljából 60 ezer Ft-ot biztosítottak. Nyilvánvaló, hogy ezek az összegek elenyészőek a szükséges forrásokhoz képest.

Követendő példának tartjuk, hogy a Kormány 2002-ben elindított egy temető megmentési programot. Ekkor a központi költségvetés általános tartalékából 1 milliárd 40 millió forintot különítettek el az 5000 lakosnál kisebb településeken szolgálatot teljesítő egyházi személyek jövedelempótlékának, valamint a teljes egészében lezárt zsidó temetők vallási előírásokat és kegyeleti szempontokat tiszteletben tartó fenntartásának, nem zsidó hitközségek tulajdonában álló lezárt zsidó temetők fenntartásának, és használatban lévő zsidó temetők felújításának támogatására. Hasonló program indítása szükséges lenne a kisebbségi közösségek temetőinek megmentése érdekében is.

A jogi szabályozás hiányosságaként értékeljük, hogy egy temető kiürítése előtt a tulajdonosnak nem kötelessége műemlékvédelmi szakemberek (muzeológusok, néprajzosok) közreműködésével dokumentálni a még fellelhető sírokat. Különösen fontos volna ez a feltáró munka azokon a településeken, ahol már nincs meg vagy hiányos a temetőkönyv, így azt sem lehet tudni, hogy kik nyugszanak a temetőben. A költségek viselésével kapcsolatban hasonló megoldás merülhet fel, mint amelyet a Kötv. a régészeti lelőhelyek feltárása esetén alkalmaz. A régészeti feltárások költségeit – a mentő feltárások kivételével – annak kell fedeznie, akinek érdekében a feltárás szükségessé vált (beruházó, építtető). A költségeket tehát annak volna indokolt viselnie, akinek érdekében történik a temető kiürítése.

A kisebbségi közösségek kulturális jogainak sérelmét idézheti elő az a jogszabályi rendelkezés, amely értelmében, ha a rendelkezésre jogosult, illetőleg annak örököse a kiürítésre megjelölt időpontig a sírjel elszállításáról nem intézkedik, hat hónap elteltével azt a temető tulajdonosa értékesítheti. Ennek következtében pótolhatatlan kulturális javak

semmisülhetnek meg, hiszen a régi sírokat éppen azért számolják fel, mert azokról már nem gondoskodik senki. Nem értünk egyet azzal, hogy a kulturális értékkel bíró sírkövekkel is szabad belátása szerint rendelkezhet a tulajdonos, akár kőtörmelékként is felhasználhatja azokat.

A temetőben – a kegyeleti jogok gyakorlása céljából – a temetési helyekről az üzemeltető nyilvántartásokat vezet. A sírboltokról szóló nyilvántartás vezetésére a sírbolt könyv, az egyéb temetési helyek nyilvántartására a nyilvántartó könyv szolgál. A vizsgálat azt igazolta, hogy még a működő temetők egy részében is hiányos a temetőkönyv, elvesztek az évtizedekkel ezelőtt készült dokumentumok. A lezárt vagy felszámolt temetők esetében még kevésbe nyomon követhető a temetőkönyvek sorsa. A temetkezési jogszabályok nem rendelkeznek arról, hogy a temető lezárását, illetve kiürítését követően mit kell tenni ezekkel a dokumentumokkal. A levéltári törvény alapján levezethető, hogy a sírbolt könyvet és a nyilvántartó könyvet közokiratként meg kell őrizni, ám helyesebb volna, ha ezt a kötelezettséget a jogalkotó egyértelműen kimondaná. Hasonlóan ahhoz, hogy a temetőtörvény végrehajtási rendelete a hamvasztóüzem megszűnése esetén már most is kötelezi a tulajdonost az ott vezetett könyv levéltárban való elhelyezésére.

Nagyra értékeljük, hogy vannak olyan elkötelezett lokálpatrióták, akik az ősök iránti tiszteletből megmentenek az enyészettől egyes sírjeleket. Véleményünk szerint azonban erre nem lehet alapozni az értékmentést, hanem ezt a feladatot elsődlegesen az erre hivatott állami szerveknek, intézményeknek kell ellátniuk.

Az elmúlt évtizedekben a temetőkben pótolhatatlan kisebbségi kulturális értékek semmisültek meg. Ez a sérelem utólag már nem orvosolható, azonban az általunk javasolt intézkedések elősegíthetik, hogy a még meglévő temetők sírjai, síremlékei közül a művészeti vagy történelmi szempontból jelentősek átörökítődhessenek a jövő nemzedékek számára. Azokról a temetőkről és sírokról pedig, amelyek fizikai valójukban nem őrizhetők meg, fontosnak tartjuk, hogy legalább egy jól előkészített dokumentáció maradjon fenn az utókornak, amelyet aztán – például az elkészített fényképfelvételeket is tartalmazó CD lemezen – hozzáférhetővé lehetne tenni a kutatók, de akár az érdeklődők szélesebb köre számára is.

3.6. Javasolt intézkedések

A kisebbségi közösségek a temetőket érintő kulturális és kegyeleti jogainak érvényesülése érdekében a következő intézkedéseket tartjuk szükségesnek.

A temetkezési jogszabályok módosítását igénylő javaslatok

- Javasoljuk, hogy a temetők kiürítésére csak akkor kerülhessen sor, miután műemlékvédelmi szakemberek (muzeológusok, néprajzosok) dokumentálták a sírokat, sírfeliratokat, felvételeket készítettek és javaslatot tettek az esetlegesen áttemetéssel megőrzendő sírhelyekre. Ennek költségeit – hasonlóan a régészeti feltárásokhoz – annak indokolt viselnie, akinek érdekében áll a temető kiürítése.

- Javasoljuk, hogy a lejárt használati idejű sír kiürítésekor más jogosult hiányában a temető tulajdonosa rendelkezésébe kerülő sírjelet kötelező legyen bemutatni műemlékvédelmi szakembereknek, és az csak akkor legyen értékesíthető, ha kulturális

értékként, illetve az elhunyt személyére figyelemmel nem indokolt megőrzése, közgyűjteménybe helyezése.

- Javasoljuk jogszabályban kimondani, hogy a temető megszüntetése (esetleg már lezárása esetén is) a tulajdonos köteles gondoskodni a sírbolt könyvet, illetve más temetői nyilvántartás levéltárban való elhelyezésről.

A kisebbségi közösségek szempontjából jelentős temetők, sírok megőrzését segítő javaslatok.

- Javasoljuk, egy olyan országos felmérés előkészítését, amely eredményeként – a kisebbségi kutatóintézetek, kisebbségi önkormányzatok, helyi önkormányzatok, temetőket fenntartó egyházak, társadalmi szervezetek, valamint a Nemzeti Emlékhely és Kegyeleti Bizottság közreműködésével – elkészülhet a magyarországi kisebbségi temetők, a kisebbségi közösségek szempontjából jelentős sírok adatbázisa.

- Javasoljuk, hogy ezzel párhuzamosan kezdődjék meg egy átfogó – a várható költségeket és azok forrásait is megjelölő – program kidolgozása a kisebbségi közösségek az enyészet által fenyegetett, megőrzésre érdemes sírjainak megmentése érdekében.
- Javasoljuk, hogy a Kulturális Örökségvédelmi Hivatal műemlékvédelemmel foglalkozó szakemberei keressék fel a jelentésben említett temetőket, régi sírokat, sírköveket, és ha azok kulturális értéke miatt indokolt, készítsék elő a védelem alá helyezést.

A kisebbségi közösségek jeles személyiségei emlékének ápolását segítő javaslat

- Javasoljuk, hogy a Nemzeti Emlékhely és Kegyeleti Bizottság, valamint az Országos Kisebbségi Önkormányzatok Szövetsége közösen tekintse át: milyen módon lehet elősegíteni a Nemzeti Sírkertbe való felvételét a kisebbségi közösségek azon egykori tagjainak, akik a nemzet jeles halottai közé tartoznak.

„A színház az egyik legkifejezőbb és leghasznosabb eszköz egy ország építésére” .

/Federico Garcia Lorca/

V. Fejezet
A kisebbségi előadó-művészeti szervezetek szerepe az identitás megőrzésében

1. A kisebbségi amatőr és hivatásos színjátszás

A magyarországi kisebbségi színházakról nehéz összegző jelleggel értekezni. A színjátszás rendkívül komplex művészi tevékenység, amelynek műfaji besorolása – az adott társulat önmeghatározásának függvényében – nagyon sokrétű lehet. Ennek következtében nem is adható általános érvényű válasz arra kérdésre, hogy mi a színházak szerepe a mai társadalmi viszonyok között. Ez ugyanis éppen úgy magába foglalhatja a kultúraközvetítést, a morális problémák felvetését, mint a széles közönségigényeket kielégítő szórakoztatást.

A megkeresett kisebbségi társulatok ugyanakkor egységesek voltak abban, hogy hitvallásuknak tekintik saját közösségük megszólítását, céljuk a kisebbségi identitás erősítése, az anyanyelv használatának bátorítása, az anyaországi klasszikus és kortárs kultúra megismertetése, „élővé tétele”. Különösen a roma színházak – de más kisebbséghez tartozó társulatok is – hangsúlyozták, hogy előadásaikkal közelíteni szeretnék egymáshoz a többségi és kisebbségi társadalom tagjait, segíteni kívánják a meglévő „falak” lebontását.

A kisebbségi színjátszás a hasonló szerepfelfogás ellenére is rendkívül tagolt: vannak színész szakon végzett tagokból álló társulattal bíró, saját épülettel rendelkező, több tízmillió forintos költségvetéssel gazdálkodó intézmények, a professzionalitás határán mozgó színházak, illetve az amatőr színjátszás keretén belül működő társulatok is. Ezt a sokszínűséget jól érzékelteti az évente megrendezett ARCUS Nemzetiségi Színházi találkozó, ahol 2009-ben már 19 kisebbségi társulat, illetve alkotóműhely fellépésére nyílt lehetőség.

A vizsgálat során ezért azt a célt tűztük ki magunk elé, hogy ha nem is teljes, de minél átfogóbb képet adjunk a kisebbségi színjátszás történetéről és jelenéről, a szélesebb értelemben vett magyarországi színházi élethez való kapcsolódásáról, szóljunk a megoldásra váró problémákról, ugyanakkor azokra a sikerekre is felhívjuk a figyelmet, amelyeket ezek a társulatok elértek az elmúlt években.

Ennek jegyében valamennyi ismertebb kisebbségi társulat tevékenységéről tájékozódtunk, 8 színházat és alkotóműhelyt személyesen is felkerestünk.

1.1. A kisebbségi színjátszás története

A kisebbségi színjátszás legújabb kori története az 1980-as évek közepétől datálható, de igazi „újjászületése” alig egy évtizede zajlott. Ez a kifejezés azért helytálló, mert a történelmi előzmények visszanyúlnak egészen a XVIII. század végéig, illetve a XIX. század elejéig, amikor a színházaknak – beleértve mind a magyar, mind a kisebbségi társulatokat – kitüntetett szerepük volt a nemzeti öntudatra ébredés előkészítésében. Színháztörténészek ugyanakkor

kimutatták azt is, hogy ebben a kezdeti időszakban szoros kapcsolat állt fent a nemzetiségi és a magyar színjátszás között. Ezt elősegíthette az is, hogy azokon a településeken, ahol több népcsoport élt egymás mellett, a mainál elterjedtebb volt a többnyelvűség, a lakosság kölcsönösen beszélte, de legalábbis értette egymás nyelvét.[337]

1.1.1. A nemzetiségi színjátszás kezdete

A német nyelvű színtársulatok közönsége – különösen a XIX. század első felében - jellemzően nem nemzetiségi alapon szerveződött, hanem az előadott színpadi művek iránt fogékony városi rétegekből állt. Más nemzetiségi társulatok darabjait sem csak saját közösségük kísérte figyelemmel, hanem a színvonalas szórakoztatást igénylő nézők széles köre. A szerb színjátszás első vezetői – Joakim Vujić, Antonije Hadžić – jártasak voltak a magyar drámairodalomban, és jól beszélték a magyar nyelvet. Ez a hatás azonban kölcsönös volt, így több feljegyzés is fennmaradt arról, hogy ha magyar színészek szerb publikum előtt játszottak, a primadonna néhány dalt szerb nyelven adott elő.[338]

Ebben a korszakban más nemzetiségek is megfogalmazták az anyanyelvű színjátszás iránti igényüket. A XIX. század negyvenes éveitől kezdve működő szlovák társulatok működtek Liptószentmiklóson és Túrócszentmártonban. Erdélyben a román nyelvű színházi kultúra szintén a XIX. század második felében kezdett kibontakozni. Szoros kapcsolat jött létre az induló horvát színjátszás és a magyar színházi élet között is.

Német színházak

A hivatásos színjátszás kialakulásának idején Magyarország a Habsburg Birodalom része volt, így nem csak az uralmi rendszer volt közös, hanem a kulturális szokások és a művelődés is. Közel száz éven át meghatározó volt a német színtársulatok tevékenysége a kulturális életben, és fontos hatást gyakoroltak a magyar színjátszásra is.

A XVIII. század folyamán a városi polgárság a német nyelvű vándortársulatok révén kezdett ismerkedni a színházzal. Az osztrák vándorszínészek jelenléte egyre rendszeresebbé vált a nagyobb városokban. Ahogyan az osztrák, úgy a magyar színháztörténetben is döntő szerepet játszott a bécsi Hof- und Nationaltheater (Burgtheater) megalapítása 1776-ban, mely példát mutatott a magyarországi színjátszásnak is. II. József 1787-ben átépíttette a budai várbeli karmelita templomot színházzá (budai Várszínház) a német színészek számára. Pesten a Rondellában, egy Duna-parti átépített körbástyában szintén német színészek játszottak 1774 és 1812 között. Fontos még megemlíteni a német kezdeményezésre épült kőszínházaknak otthont adó helyszínek sorában: Sopron (1769), Nagyszeben (1788), Győr (1789), Kassa (1789) és Temesvár (1795) városát. Míg sok városban téli évadokat tartottak, addig Pozsonyban, Pesten és Budán a XIX. század fordulóján már egész évben játszottak.

[337] Az alfejezet összeállításakor forrásként használtuk a Magyar Színházi Intézetben 1990-ben készült Magyar Színháztörténet című kiadványt (http://vmek.oszk.hu/02000/02065/html/1kotet/38.html), továbbá az Akadémiai Kiadó, valamint az Országos Színháztörténeti Múzeum és Intézet gondozásában 1994-ben megjelent Magyar Színházművészeti Lexikont (http://mek.niif.hu/02100/02139/html/index.html).

[338] Déryné Széppataki Róza 1812-ben a budai szerb polgárok támogatásával előadott Czerny György című darabban hatalmas sikert aratott szerb nyelvű énekszámával, melyről így emlékezett meg: „Volt dicsőség, volt tapsvihar, én még kis életemben olyat nem kaptam, de akkoriban még tán senkisem.” A színésznő annyira megszerette az egyik szerb dalt, hogy annak szövegét több mint negyven évvel később le is jegyezte naplójába.

Ebben az időszakban szoros volt a kapcsolat a bécsi színházakkal. E hatásnak tudható be a klasszicista, „szabályos” darabok meghonosodása a színpadi rögtönzések ellenében, valamint később a polgári romantika megjelenése. A XIX. század első feléig tehát egyértelműen a német színjátszás volt domináns, ezt követően kezdett egyfajta „egyensúly” kialakulni. A Pesti Városi Német Színház 1812-es megnyitásától 1849-ig a mai Vörösmarty téren, a Vigadó telke mögött álló épületben működött. A klasszicista stílusú háromemeletes épületben 3500 néző fért el. Műsorrendje változatos volt, egyaránt színre vittek opera és prózai darabokat. 1833-1838 között e színház karnagya volt Erkel Ferenc. 1847-ben a színház leégett, de néhány hónap alatt felújították az épületet. Ez is mutatja, hogy a német nyelvű színjátszás iránt komoly nézői igény volt. 1843-ban Philip Nötzl nyári arénát nyitott Ofner Tagstheater in der Christinenstadt néven, amely Budai Színkörként vált ismertté.

1870-ben a Buda Város Tanácsa megtiltotta, hogy színházaiban állandó német nyelvű együttes játsszon. Az utolsó pesti német színházat, az 1869-1889 között működő Gyapjú utcait tűz pusztította el. Ezután már csak vendégjátékok szereplését lehetett látni. Minden évadban játszott egy-egy vendégtársulat a Vígszínházban 1901-1936 között és a Magyar Színházban is szerepeltek a vendégek, igaz ritkábban. A jelentős német együttesek közül játszott Budapesten a II. világháború kitöréséig: a Burghtheater, a Deutsches Volkstheater, a Theater in der Josefstadt, a Raimund Theater társulata Berlinből, a Deutsches Theater, a Neues und Kleines Theater, a Lessing Theater, végül Heinrich George vezetésével a Schiller Theater.

Szerb színjátszás

A szerb hivatásos színjátszás műkedvelő előzményei között említhetjük az 1787-ben Nagybecskereken Mark Jelisejic által rendezett előadást, valamint azt az 1802-es eszéki fellépést, melyen a Jelasics-ezred tisztjei szerb nyelven adtak elő egy darabot. A szerb hivatásos színjátszás gyökerei azonban Szentendrére nyúlnak vissza, és Joakim Vujić (1772-1847) bajai születésű szentendrei gimnáziumi tanár nevéhez fűződnek. Balog István társulatának segítségével 1813. augusztus 24-én vitt színre nagy sikerrel egy általa lefordított Kotzebue-darabot, Krestalica címmel a pesti Rondellában. Itt azonban Vujić további játékengedély iránti kérelmét nem hagyta jóvá a város, ezért ettől kezdve az ország szerb nyelvű vidékein adták elő a produkciót. 1815-ben Baján, Szegeden és Újvidéken játszottak, 1823-ban ismételten, 1824-ben Pancsován és Temesvárott. Vujić munkásságának eredménye ezen kívül még további huszonhárom darab szerb nyelvre történő lefordítása is. Egy másik kezdeményezés Nikola Djurković nevéhez fűződik, aki Pancsován színjátszó csoportot szervezett 1844-ben. A csoport 1850-ben ismét fellépett, több helyszínen: Szabadkán, Zsomborban és Törökbecsén. Később Jovan Knezević volt az, aki Újvidéken lépett fel a Nagykikindán 1860-ban alapított társulatával. Az első Szerb Nemzeti Színház Szabadkán alakult meg, az első előadást 1861. július 23-án mutatták be. Kövér Lajos egy vígjátékát és Laza Lazarevics Prijatelji (Barátok) című darabját játszották. A társulat 1867-68-as belgrádi vendégjátékának fontos szerepe volt abban, hogy Jovan Djordjevic vezetésével megalakult Belgrádban az első állandó jellegű hivatásos szerb színház.

Horvát színházi élet

A horvát színjátszás kezdetei is kapcsolódnak a magyar színi élethez. 1860 nyarán Zágrábban játszott Reszler István társulata, mely nagy szerepet játszott abban, hogy néhány hónapra rá, 1861-ben Horvátország parlamentje, a Szábor meghozta azt a törvényt, mely szerint nemzeti intézménnyé minősítette a színházat és állandó támogatást biztosított számára. A horvát

operát – ugyancsak Zágrábban – Ivan Zayc alapította meg, akinek műveit 1861-től a Budai Népszínházban és a Budai Nyári Színházban is színre vitték. Varasd, ahol 1873 végén épült fel a horvát színház, szintén kapcsolatot tartott a magyar színjátszással.

Román társulatok

Az erdélyi román nyelvű színházi kultúra kibontakozásának első lépése az ASTRA (Asociatiunea transilvana pentru literatură română şi cultura poporului român) 1861-es kolozsvári megalakulása volt. A szervezet többek közt azt a célt tűzte maga elé, hogy a hivatásos román színészet váltsa fel az addigi műkedvelő-előadásokat.

1864-ben a kolozsvári katolikus gimnázium keretében szerveztek egy úgynevezett „drámai szekciót", ez később átalakult „transzilvániai vándor-társulattá". Ugyancsak 1864-ben lépett fel Erdélyben először az 1858-ban egyesített önálló román állam területéről érkező hivatásos román színtársulat. Egy évvel később, 1865-ben megismételték brassói vendégjátékukat. 1868-ban a híres színész, Mihail Pascaly együttese először játszott Erdélyben, több városban is szerepeltek (Brassó, Szeben, Lugos, Temesvár, Arad, Oravica). 1870. március 21-én öt román művész Pesten kiáltványt tett közzé román nemzeti színház megalapítása tárgyában. Fontosnak tartották, hogy az Erdélyen kívüli román tartományokkal kapcsolatokat építsenek ki, és hogy hasznosítsák a jelentős – a parasztság, a céhek és diákok körében kibontakozott – műkedvelő mozgalmak eredményeit. Így a hatóság hozzájárulását kérték tervük megvalósításához. A magyar kormány 1871-ben erősítette meg a román színház megteremtésére szervezett egyesület alapszabályát. Egy további kezdeményezés Alexandru Ferentiu – a román nyelvű műkedvelő színjátszás egyik első szorgalmazója – nevéhez fűződik, aki gyűjtést indított annak a társaságnak a támogatására, amely a román nemzeti színház felépítéséhez szükséges pénzalap előteremtésére alakult.

Szlovák színházi mozgalom

A szlovák színjátszás előzményei a XIX. század első harmadára nyúltak vissza. Liptószentmiklóson 1830. augusztus 22-én diákszínjátszók adták elő Ján Chalupka Kocoúrkovo (Kandúrfalva) c. vígjátékát, Gaspar Fejérpataky-Belopotocký szervezésében. 1843-ig működött ez a társulat, mely 1839-ben Pesten is vendégszerepelt. Többek között cseh szerzők műveit (pl. Václáv Kliment Klicpera, Jozef Kajetán Tyl darabjait), és a Kotzebue szlovák változatait is előadták. Az 1848-as szabadságharc bukása után a cenzúra a szlovák nemzetiségi törekvéseket is sújtotta. A Tatran nevű kör ennek ellenére folytatott művészi munkát, Karol Ruppeldt irányításával. Meg kell említeni, hogy Mikuláš Dohnány 1845-ben megírt tanulmánya, a Slovo o dramate slovakom (Néhány szó a szlovák drámáról) csak 1861-ben jelenhetett meg. Sokfelé játszottak ugyanakkor a szlovákok lakta területeken (Turócszentmártonban, Szobotistyén, Mijaván, Szenicen és Zólyombrézón) Ludovit Stúr „iskolájának" tagjai. Jan Palárik is jelentősen hozzájárult a szlovák kultúra önállósodásához, 1860-ban Dolezitost dramatickej literatúry u nás (A drámairodalom fontossága nálunk) címmel megírt cikkével, valamint vígjátékaival (Inkognito, Drotár), illetve tragédiájával, a Dimitrij Samozvaneccel (Az önjelölt Dimitrij). Az 1870-es évek végéig élénk műkedvelő tevékenység folyt Eperjesen, Körmöcbányán, Nagyszombaton, Alsókubinban, Tiszolcon. A szarvasi, tótkomlósi, békéscsabai egyesületekben is rendszeresek voltak a műkedvelő színészek előadásai. 1868-ban Pesten megalakult a Szlovák Dalkör (Slovenský spevokol) amely színpadi előadásokat is tartott. A hivatásos szlovák színjátszás megindulásához azonban akkor még hiányoztak a politikai-társadalmi feltételek, a Felvidéken a hivatásos színjátszást a magyar vándorszínészet képviselte.

1.1.2. A dualizmus korszaka

A kiegyezést követően a nemzetiségi színjátszás a politikai csatározás kereszttüzébe került, mely vita elsősorban a Nemzeti Színház állami támogatása kapcsán bontakozott ki. 1868-ban a kormány a Nemzeti Színház számára 54 ezer forintot javasolt. A képviselőház szerb tagja, Dimitrievics Milos jelezte, hogy megszavazza ezt az összeget, de a Szerb Nemzeti Színház számára 5 ezer forint segélyt kért. A vitában Deák Ferenc is felszólalt és kijelentette: *„sehogy sem tudom megegyeztetni az igazsággal azt, hogy az állam, mely politikai tekintetben egységes és osztatlan magyar állam, magára a színházra, mint a magyar nyelvet művelő s egyáltalában művelődési intézetre, egyedül és kizárólag csak egyik nyelvű és nemzetiségű nép számára költsön a közös adókból”*. Deák abban látta a megoldást, hogy sem a magyar, sem a szerb színház ne részesüljön állami segélyezésben. A képviselőház végül megszavazta a Nemzeti Színház támogatását, ám a szerb képviselő indítványát elutasította.[339]

A következő években ez a vita többször is megismétlődött a képviselőházban. 1869-ben a törvényhozás 58 ezer forintot állapított meg a Nemzeti Színháznak, míg az 1870. évi államköltségvetés tervezete 62 ezer forintot irányzott elő erre a célra. Borlea Zsigmond román nemzetiségű képviselő ennek az összegnek az elhagyását indítványozta, arra hivatkozva, hogy *„Ha tehát a kormány a nép adójából akarta a magyar nemzeti színházat évi dotatióval ellátni, akkor azt hiszem, az igazság és méltányosság szempontjából azt kellett volna nemcsak a magyar, hanem valamennyi nemzetek színházait s illetőleg azok alapjait is évi segedelemmel ellátni”*. Egy másik román képviselő, Hodossiu József a román nemzeti színház alapítására 200 ezer forint biztosítását kérte. Ezeket az indítványokat több képviselő a nemzet államisága elleni támadásnak minősítette felszólalásában. Elhangzott az az érv is, hogy *„Magyarországban vagyunk, Pest magyar város, és végre is itt más színháznak segélyt adni nem lehet.”* A képviselőház ezúttal sem támogatta a nemzetiségi képviselők indítványát, csak a Nemzeti Színház részesült állami dotációban.[340]

Még élesebb szóváltás jellemezte 1875-ben azt az ülést, melyen a Nemzeti Színház részére felújítás és bérház építésére nyújtandó kölcsönt, valamint a bérház 30 évig való adómentességének engedélyezését tárgyalták. A nemzetiségi képviselők álláspontja az volt, hogy a törvényhozásnak a nemzetiségi színházak ügyét is meg kell vitatnia. A kormány és a felszólaló képviselők ezzel szemben arra hivatkoztak, hogy a Nemzeti Színház támogatásának semmi köze nincs a nemzetiségi kérdéshez. Elhangzott az a vélemény is, mely szerint a nemzetiségi törvény *„tévutakra és jogtalan fölfogásokra”* vezette azokat, akik ebből *„deducálják egy nem magyar színház fölállítását”*.[341]

1.1.3. A két világháború közötti időszak és a szocializmus évei

A magyarországi nemzetiségi színjátszás XIX. századi történetét több kutatás is feldolgozta. Az I. világháborút követő évekről azonban lényegesen kevesebb publikált adat áll rendelkezésre. Az azonban egyértelműen kijelenthető, hogy ebben az időszakban elsősorban az amatőr kisebbségi társulatok tevékenysége fejlődött. Számos nemzetiségi településen működött színjátszókör, amely nem csak a helyi közösség érdeklődésére számot tartó előadásokat adott elő. Ilyen kezdeményezés volt a német és magyar nyelven előadott Budaörsi Passió is, melynek történetéről a későbbiekben részletesebben is szólunk.

---

[339] Képviselőházi napló, 1968. november 14. ülés jegyzőkönyve
[340] Képviselőházi napló, 1870. február 10-12. ülés jegyzőkönyve
[341] Képviselőházi napló, 1875. április 13. ülés jegyzőkönyve

A szocializmus időszakában az államosított magyar színház részeként hivatásos nemzetiségi színjátszásról nem beszélhetünk. A színházi élet nemzetközi kapcsolatai megmaradtak ugyan, de szűkültek annak következtében, hogy elsődlegesen a szocialista országokból érkezett társulatok vendégjátékára nyílt lehetőség.[342] Külön említést érdemel a Berliner Ensemble 1959-es és 1965-ös fellépése, amelynek hatására a magyarországi színjátszás tudatosan alkalmazni kezdte az epikus színház formai jellemzőit, az elidegenítő effektusokat, narrátorok szerepeltetését.

Ebben az időszakban nem volt arra lehetőség, hogy a nemzeti vagy etnikai kisebbségekhez tartozó színészek létrehozzák saját hivatásos társulatukat. Az első kisebbségi színházi kezdeményezés a magyarországi németek kulturális értékeinek megőrzése érdekében, államközi egyezmény segítségével is támogatott szekszárdi székhelyű Deutsche Bühne Ungarn volt, amely 1985-től önálló intézmény. A rendszerváltás előtt, 1989-ben nyitotta meg kapuit a Pécsi Horvát Színház is. A kisebbségi színjátszás történetének legújabb, máig tartó szakasza a kisebbségi törvény hatálybalépésével vette kezdetét.

1.2. A színházi élet a számadatok tükrében

A kisebbségi színházakra vonatkozó megállapítások előtt szükséges röviden ismertetnünk a magyarországi színjátszás fontosabb adatait.[343]

Az 1980-as évek közepétől nagymértékben csökkent Magyarországon a színházlátogatások száma. Előtérbe kerültek az otthon igénybevehető kikapcsolódási lehetőségek, amiben szerepe volt a kábeltelevíziózás elterjedésének, a növekvő számú hazai tv-csatornának, de nyilvánvalóan a családok anyagi lehetőségeinek szűkülése is közrehatott ebben. Az ezredfordulóra a lakosság kulturális, szórakoztató tevékenységre fordítható idejének négyötödét a televíziónézés, videózás, egytizedét az olvasás (újság, folyóirat, könyv) tette ki, és csak a fennmaradó egytized rész jutott egyéb tevékenységekre, rendezvény (színház, mozi, hangverseny stb.) látogatásokra. A 2000-es évek elejétől az évtized közepéig a színházlátogatások száma átmenetileg emelkedett, majd 2006 és 2007 között a fővárosban 2,6%-kal csökkent, míg vidéken 0,3%-kal nőtt. A száz lakosra jutó színházlátogatás 2007-re 40-re csökkent a 2006. évi 41-ről. A következő években, amikor a gazdasági válság már érezhető volt, 4%-kos csökkenés volt tapasztalható, és főként a vidéki színházakat érintette. A KSH 2008. évi előzetes adatai szerint a 3 millió 890 ezer színházlátogatás több mint fele budapesti volt.

A színházak száma az 1990-es évek elejétől a 2000-es évek közepéig emelkedett, majd 2008-ban kettővel csökkent. 2008-ban a vidéki színházak száma az 1990-es évi 21-ről 33-ra nőtt, a budapestieké pedig 21 maradt – egyik esetben sem számítva az alternatív és a független színházakat. A színháztermek száma nyolccal csökkent a fenti időszakban, 2008-ban az országosan rendelkezésre álló 113 teremből 65 vidéki, 48 fővárosi volt. A férőhelyek száma ezzel szemben mind vidéken, mind a fővárosban folyamatosan nőtt, az 1990-es évi 24 ezerhez képest a legfrissebb adatok szerint 2007-ben elérte a 32 ezret.

[342] Mindez nem jelenti azt, hogy ebben a korszakban ne látogattak volna Magyarországra nyugat-európai társulatok, így például a londoni Royal Shakespeare Company vendégjátéka 1964-ben nagy sikert aratott Budapesten.

[343] Forrás: Statisztikai Tükör III. évfolyam 54. szám 2009. április 28. „A színházak tevékenysége”; valamint a Központi Statisztikai Hivatal „A színházak adatai 1992- 2001” című kiadvány.

Az alternatív és független színházak közé sorolható társulatok száma egyre nő. 2007-ben 18 ilyen intézményről álltak rendelkezésre adatok. A látogatások száma közel 92 ezer, az előadásoké 1036 volt, átlagosan 90 látogató vett részt egy előadáson. A KSH adataival szemben a szegedi székhelyű MASZK Egyesület közel 150-re becsüli a – gyakran hivatásszerűen működő – alternatív színházak, társulatok számát.

A színházi előadások száma – a 2007. évivel csaknem megegyezően – 2008-ban 13 ezer 500 volt, melynek közel felét budapesti színházakban rendezték meg. A látogatások és az előadások regionális eloszlása egyenlőtlen. Az összes előadás 48%-át, illetve a látogatások 57%-át a – fővárost is magában foglaló – közép-magyarországi régióban regisztrálták.

Az előadások legnagyobb hányadát – 40%-ot, közel 6000-et – a prózai művek tették ki a 2007. évben. Jelentős volt még a báb- és gyermekelőadások (27%) és a zenés prózai művek, musicalek, operettek (23%) aránya, annak ellenére, hogy az előbbi az előző évhez képest csökkent.

A látogatások számát tekintve a zenés prózai művek, operettek és musicalek aránya volt a legmagasabb 2007-ben, elérte a 37%-ot. A nem zenés prózai művek aránya 34%, míg a báb- és gyerekdaraboké 16%, az opera, dalmű, balett és táncé pedig 12% volt, mely adatok alig térnek el a 2006. éviektől.

A szabadtéri játékok vonatkozásában mind az előadások, mind a látogatások száma nőtt 2003-tól, 2007-ben az előző évinél 11-gyel több, 505 előadást tartottak, a látogatások száma pedig 259 ezer volt ebben az évben – ami az előző időszakhoz képest 8%-os növekedést jelent.

2007-ben növekedett a hazai színházak külföldi vendégszereplése az előző évhez képest: 40 társulat 28 országban lépett fel. Emelkedett a műsoron szereplő darabok száma – 2007-ben 93, 2006-ban 76 volt – valamint az előadások száma is, ez 4%-kal haladta meg az előző évit.

Növekedtek a külföldi színházak magyarországi vendégszereplései is. Az előadások száma 35%-kal, a látogatásoké pedig 75%-kal növekedett. Összesen 110 társulat érkezett 32 országból, míg 2006-ban 92 társulat 24 országból. A külföldi vendégszereplők kínálata a fővárosban volt nagyobb – előadásszám, műsoron szereplő darabok száma szerint – ugyanakkor a látogatások száma vidéken volt több. Arra vonatkozóan nincsenek adataink, hogy a vendégjátékok hány százalékét adták elő határon túli magyar társulatok, illetve milyen számban voltak láthatóak a kisebbségek anyaországaiból érkezett produkciók.

1.3. A színházi tevékenység dokumentálása, kutathatósága

A vizsgálat során nem volt arra lehetőségünk, hogy valamennyi kisebbségi színházat, társulatot felkeressük. A pontosabb helyzetértékelés érdekében ezért elsőként arról tájékozódtunk, hogy készült-e az elmúlt években felmérés a kisebbségi színházak személyi, tárgyi, működési feltételeiről.

Az Országos Színháztörténeti Múzeum és Intézet (OSZMI) ismeretei szerint nem készült ilyen témájú tanulmány, a *„hivatásos kisebbségi színjátszás története egyelőre még megíratlan fejezete a magyar színháztörténetnek”*. Az OSZMI igazgatója megkeresésünkre adott válaszában hangsúlyozta, hogy az intézmény alapfeladata a magyar és a magyarországi hivatásos színjátszás adatainak, dokumentumainak gyűjtése. Hivatásosnak tekintik azokat a

produkciókat, amelyekben a résztvevők művészi felkészültsége vitathatatlan, művészi tevékenységük szakmai visszaigazolása folyamatos, valamint azokat a színházakat, amelyek évadszerűen valósítják meg a programjukat és az ehhez szükséges tárgyi, infrastrukturális feltételekkel rendelkeznek. Az amatőr színjátszás értékteremtő munkája eredményeinek dokumentálása az OSZMI álláspontja szerint a közművelődés témakörébe tartozik. Ebből következően nincsenek adataik mind a 13 kisebbségi közösség színházi tevékenységéről, csak az országos kisebbségi önkormányzatok által is támogatott német, horvát, szerb és szlovák színházakról. Figyelemmel kísérik ugyanakkor a hivatásos színművészek által kezdeményezett, és a közreműködésükkel működő alkalmi társulatokat, az általuk létrehozott produkciókat, így a bolgár kisebbségi színház és 3-4 roma társulat működését.

A vizsgálat során nem azt kívántuk áttekinteni, hogy milyen gyűjteménnyel rendelkezik az OSZMI, hanem arról tájékozódtunk, mely adatokhoz lehet hozzáférni könnyen, gyorsan az interneten keresztül. A jelenlegi helyzetet kívántuk tehát bemutatni annak ismeretében, hogy az intézmény weboldala (www.oszmi.hu) 2009-ben megújult, és a jelentés elkészítésekor még fejlesztés alatt állt.

Az OSZMI alaptevékenysége két fő részre tagolható: egyrészt országos gyűjtőkörű szakmúzeum, másrészt tudományos intézet. A Múzeumi Osztály csoportjaként működik a Hang-, video és digitális archívum, melynek gyűjteményi egységei a Digitális stúdió és archívum, a Hangtár és a Videotár.[344]

Az OSZMI – szervezetileg az Intézményi Osztályhoz tartozó – Színházi Adattárat működtet, amelynek feladata a magyar színházi élet alapadatainak gyűjtése, feldolgozása, nyilvántartása és hozzáférhetővé tétele. E körben:
- folyamatosan feldolgozza a kortárs színházi előadások adatait, az évad valamennyi bemutatójának teljességére törekedve,
- nyilvántartja a fontosabb színházi események (találkozók, vendégjátékok, kitüntetések) adatait,
- színházi alkotókról személyi adatbázist épít.
- színházi intézmények és társulatokról alapinformációkat gyűjt és azt adatbázisban rögzíti,
- színházi évad rendszerezett adatait Színházi Évkönyvbe szerkesztve jelenteti meg.
- gondoskodik az adatbázisok tartalmainak szolgáltatásáról, interneten történő közzétételéről.

Az OSZMI a Nemzeti Kutatási és Technológiai Hivatal által meghirdetett Jedlik Ányos Program keretében 2005-ben 41 millió 600 ezer forint támogatást nyert el a magyar színházak műsoradatainak, forrásainak elemzése, a 21. század színháztörténet-írásának elméleti és gyakorlati megalapozása céljaira. Ez tette lehetővé a Digitális színháztörténet címet viselő projekt megvalósítását, amelynek eredményeként három év alatt összeállították, elemezték, adatbázisba rendezték és digitalizálták az 1949-től 1989-ig tartó korszak magyarországi színházi előadásaihoz kapcsolódó dokumentációt. E kutatás során rekonstruálták és egy átfogó rendszerbe foglalták a színházak repertoárját elsőként 1949-től kezdődően 1989-ig, majd ezt folytatták 2009-ig. A cél az volt, hogy minden olyan előadás adatait feldolgozzák, amelyek ebben az időszakban az állandó társulatokkal rendelkező kőszínházakban a magyarországi közönség elé kerültek.
A Színházi adattár internetes oldalán[345] jelenleg több mint 19 ezer színházi produkció főbb adatai érhetők el. Ezek között számos, a nemzetiségi színházak előadásaira vonatkozó

[344] A Videotár működését a kisebbségi filmalkotások megőrzésével foglalkozó fejezetben mutatjuk be részletesebben.
[345] www.szinhaziadattar.hu

információt (a bemutató időpontja, a társulat, produkció, rendező neve, esetenként a szereposztás stb.) találtunk.

A Deutsche Bühne 2001 decemberét követően bemutatott 56 előadása szerepel ebben az adatbázisban. Az adatokat folyamatosan aktualizálják, így a 2009 májusi premierről is lehet tájékozódni. Fontos lenne azonban a kutathatóság érdekében, hogy a színház működésének első hat évében játszott előadások is bekerüljenek az internetes adattárba.

A Pécsi Horvát Színház 34 produkcióját tüntették fel. 2004-ig pontos a nyilvántartás, ám az elmúlt 5 év premierei között csak egy 2008. decemberi és egy 2009. januári bemutató szerepel az adattárban.

A Cervinus Színház (illetve a jogelőd Szarvasi Szlovák Színház) 2004 áprilisa és 2009 júniusa között bemutatott 10 előadása szerepel az adatbázisban. Az Országos Szlovák Önkormányzat fenntartásában működő szlovák színházról, a Vertigoról azonban nem találtunk említést.

A Magyarországi Szerb Színház saját honlapján több mint 20, már bemutatott színdarab címe olvasható, ám ezek közül csak a 2008 decemberében színre vitt előadást tüntették fel az adattárban.

A bolgár Malko Teatro 12 színdarabbal szerepel az adatgyűjteményben, a legutóbbi bemutatója 2009 májusában volt.

A roma társulatok darabjai közül csak a Duende Színházi Társulat egy előadása található meg az adattárban. A magát ma már nem cigány színházként meghatározó Maladype 9 bemutatójáról lehet tájékozódni, köztük egy 2009 decemberi darabról is.

Az OSZMI fotótára 1952, vagyis az intézet megalapítása óta gyűjt fényképeket. A gyűjtemény 500 ezer is több fotóból áll, melyek közül az adattár internetes oldalán mintegy 15 ezer fénykép nézhető meg. A Jedlik Ányos program támogatásával az 1989-ig bemutatott előadások fényképfelvételeiből készített válogatás közzétételére nyílt lehetőség. Az ezt követő 20 év színházi produkcióiról kevesebb, mint 200 fotó tekinthető meg az internetes adatbázisban, és ezek között egyetlen kisebbségi színházi előadásról készült fényképfelvétel sem található.

Az OSZMI igazgatója arról tájékoztatott, hogy nem áll módjukban olyan munkatársat alkalmazniuk, aki kiemelten a kisebbségi színjátszás ügyével foglalkozna, és ez – költségvetési lehetőségeik ismeretében – a jövőben sem várható. Megértjük, hogy az intézmény a jelenlegi alkalmazotti létszám mellett nem tud újabb feladatokat vállalni. Az azonban szükséges lenne, hogy az OSZMI az egyébként is ellátott tevékenysége során nagyobb figyelmet fordítson a kisebbségi színjátszásra. Azt tapasztaltuk ugyanis, hogy míg az internetes adattárban egyetlen produkcióra vagy – jellemzően nyári – rendezvényre összeállt (nem kisebbségi) társulatok előadásai is szerepelnek, addig a nemzetiségi színjátszás legrangosabb eseményén, az ARCUSFEST-en bemutatott színdarabokról nem közölnek információkat. Ezt azért is kifogásoljuk, mert a színházi találkozó dokumentációs anyagai az OSZMI rendelkezésére állnak, azokat a fesztivál szervezői rendszeresen eljuttatták az intézményhez.

Fontosnak tartjuk, hogy a jövőben OSZMI törekedjék a kisebbségi színházak működésének „naprakészebb” dokumentálására, illetve az adatok minél szélesebb körének interneten való megjelenítésére. A kisebbségi színjátszás kutathatóságát segítené elő, ha az internetes színházi adattárban lehetővé tennék az előadás nyelvére történő keresést is. az Erre a funkcióra azért is szükség lenne, mert a társulatok egy része magyarul és kisebbségi nyelven is játszik, sőt gyakran ugyanazon produkciót váltakozva adják elő két nyelvi változatban. Természetesen javaslatunk megvalósítása az érintett társulatok közreműködését is igényli, hiszen elsődlegesen ők tudnak információkat adni színházi évadjuk főbb adatairól. Abban az esetben azonban, ha ez az adatszolgáltatás elmarad, az OSZMI-tól elvárható, hogy megkeresse a kisebbségi színházakat, illetve más egyéb módon (például az interneten keresztül, programújságokból) tájékozódjon az előadásaikról.
Az OSZMI alaptevékenysége *„a kortárs magyar színházművészet egészének infrastrukturális, szervezeti, gazdasági, személyi és művészeti szempontú dokumentálása és az adatvédelmi jogszabályoknak megfelelő módon történő hozzáférhetővé tétele”*. Természetesen vannak olyan alkotók, illetve szervezetek, amelyek büszkén vállalják, hogy amatőrként tevékenykednek, ám a kisebbségi társulatok jelentős része a rendelkezésére álló hiányos működési feltételek ellenére is képes professzionális előadásokra, ezért visszautasítja az e kategóriába sorolást. Szükséges lenne ezért, hogy a jövőben az OSZMI nyisson az ilyen színházi kezdeményezések irányába is. A kialakult gyakorlaton azért is szükséges változtatni, mert a Film- és Előadóművészeti Iroda által ez évtől vezetett színházi nyilvántartásban olyan kisebbségi társulatok is szerepelnek, amelyek tevékenységét eddig az OSZMI nem követte figyelemmel. Megítélésünk szerint nem lehet amatőrnek tekinteni azokat az előadóművészeti szervezeteket, amelyek e regisztrálás alapján 2010-től – a besorolási kategória alapján – állami támogatásban fognak részesülni.

1.4. A kisebbségi közösségek színházai, ismertebb társulatai

A német színjátszás

A nagy múltra visszatekintő magyarországi német színjátszást napjainkban elsősorban a két hazai német színház, a szekszárdi Deutsche Bühne Ungarn (Magyarországi Német Színház) és a budapesti Deutsches Theater Budapest (Budapesti Német Színház) képviseli meghatározóan. Mindkét színház elsődleges feladatának tekinti a magyarországi német kulturális értékek megőrzését, a német nyelv ápolását és közvetítését, a német kisebbség és a magyar lakosság közötti kulturális párbeszéd erősítését.

A Deutsche Bühne német nyelven játszó professzionális teátrum és egyben Tolna Megye egyetlen színháza. Fenntartója Tolna Megye Önkormányzata és a Magyarországi Németek Országos Önkormányzata. Az országban ez az egyetlen olyan német társulat, amely önálló színházi épülettel rendelkezik. A színház Szekszárd városközpontjának egyik legszebb épületében (egy átépített mozihelyiségben) működik, befogadóképessége 80 fő. A repertoár rendkívül változatos, így komédiákat, tragédiákat, musicaleket, zenés kabaré-esteket, gyerekeknek, diákoknak szóló ifjúsági előadásokat, felolvasóesteket is műsorra tűznek. Különösen nagy hangsúlyt helyeznek a német nyelvű klasszikus és kortárs drámairodalom bemutatására. A közönség 60-70 %-a ért németül, a többiek tolmácsgépet kölcsönözhetnek a pénztárban díj ellenében. A színházi alkalmazottak száma a műszaki és gazdasági munkatársakkal együtt 34 fő, és további mintegy 15 fővel állnak még szerződéses kapcsolatban. A társulatnak 7 állandó színész tagja van, ez a létszám a műsorterv megvalósításához nem elegendő, ezért a produkciók színre viteléhez magyar és külföldi

vendégművészeket is foglalkoztatnak. A társulat évente 50-60 vendégjátékot tart belföldön, és 2009-ben 5 külföldi vendégszereplése is volt. A színterem 211 m^2 alapterületű, a színpad 75 m^2. Rendelkeznek a szükséges háttér és műszaki helyiségekkel, egyedül a próbaterem kis méretével vannak gondjaik. A színház hang- és fénytechnikai felszereltsége jó. Az évenkénti fizető nézők száma meghaladja a 14 ezret. Több díjat is nyertek már a nemzetiségi színházi találkozókon, valamint szakmai teljesítményüket Tolna Megye Önkormányzata Babits-díjjal ismerte el.

A Deutsches Theater 1998 márciusában alakult meg azzal a céllal, hogy az évszázados magyarországi német nyelvű színházi hagyományokat a modern színjátszás eszközeivel ötvözze. A színháznak nincs saját játszóhelye, eddig a Várszínházban és a Pesti Vigadó Kamaratermében lépett fel rendszeresen. Eddig már több mint 160 színházi estén játszották 43 különböző szerző műveit. A színház rendszeresen tart előadásokat német nemzetiségi településeken is. A színház igazgatójának szakmai elismertségét mutatja, hogy ő az ARCUSFEST, illetve a jogelőd rendezvények programigazgatója.

A német közösség több amatőr társulata, diákszínjátszó csoportja is sikeresen tevékenykedik. A 2009. évi ARCUSFEST rendezvényen a „PaThália” színtársulat, valamint a „Kulturelle Offensive” (Kulturális Offenzíva) színjátszó csoport – a gyulai román amatőr társulattal megosztva – különdíjban részesült.

Egykoron, 1933-ban amatőr kezdeményezésként indult a Budaörsi Passió bemutatása is. Krisztus szenvedéstörténetét 1939-ig évente több alkalommal adta elő mintegy 200 helyi öntevékeny színjátszó a Kőhegyen felépített szabadtéri színpadon. Ez az előadás megmozgatta az egész falut és európai ismertséget, hírnevet szerzett Budaörsnek. Az ország minden részéből és külföldről idelátogató közönség évente 15-20 alkalommal megtöltötte a 2000 fős nézőteret. A II. világháború, majd a magyarországi németek 1946-1947. évi kitelepítése hosszú évtizedekre megszakította az előadásokat. Ezt a kulturális és egyházi hagyományt 1996-ban sikerült felélesztení, akkor az auermacheri színjátszó csoport budaörsi statisztákkal német előadást mutatott be a helyi művelődési házban. 2000-ben az eredeti helyszínen a Csíksomlyói Passió volt látható. Az ezredfordulót követően megtalálták az 1934-ben használt szövegkönyvet, így 2003-ban, 2006-ban és 2009-ben már az autentikus Budaörsi Passiót láthatták a nézők. Ezeket a német és magyar nyelvű előadásokat színházi rendezők és hivatásos színészek viszik színre mintegy 200 statiszta közreműködésével. A Passiót Budaörs Német Nemzetiségi Önkormányzata szervezi Budaörs Város Önkormányzatának kiemelt támogatásával.

Pécsi Horvát Színház

A Pécsi Horvát Színház története 1989-ig nyúlik vissza, ekkor mutatták be Miroslav Krleza Szentistvánnapi búcsú című drámájának előadását horvát és magyar nyelven. Az intézmény néhány évig az akkori Pécsi Nyári Színház és Pécsi Kisszínház tagozataként működött. A Pécsi Horvát Színház fenntartója 1995 óta Pécs Megyei Jogú Város Önkormányzata, így szervezetileg önállósítani tudta magát anyaszínházától, saját épülettel rendelkezik. Továbbra is jó kapcsolatokat ápol azonban a Pécsi Nemzeti Színházzal, közösen is hoztak létre színdarabokat. Sikerült az anyaországi színházi élettel is jó együttműködést kialakítaniuk az Eszéki Színház, a Verőcei Színház, valamint zágrábi művészek révén. A Pécsi Horvát Színház kiemelten fontos feladatának tekinti az anyanyelv ápolását, ezért Bajától Szombathelyig mindenhol szívesen vállalnak előadásokat, ahol értik a horvát nyelvet. A Pécs 2010 Európa Kulturális Főváros projekt keretében a színház épületének bővítését és felújítását tervezik,

erről megállapodás is született. Tárgyalások kezdődtek egy, a Zrínyiek életét áttekintő opera bemutatásáról is. A színház előadásait és társulatát több alkalommal is elismerésben részesítették az ARCUSFEST találkozókon.

A szlovák színjátszás

A szlovák közösség egy fővárosi és egy vidéki színházzal is rendelkezik. E társulatok között eredményes munkakapcsolat alakult ki az elmúlt években, egyes előadásokat közösen visznek színre, illetve együttműködnek fesztiválok, rendezvények szervezésében is. Jelentős, máig élő hagyományai vannak az amatőr, valamint a diákszínjátszásnak is.

A szarvasi Cervinus Teátrum elődje 2000 januárjában alakult. A fenntartó Szarvas Város Önkormányzata. Az első években – Weöres Sándor Regionális Színház néven – produkciós formában hozott létre előadásokat. 2004-től a magyarországi szlovák nemzetiség önálló színházaként működnek. Ezt azzal is jelezték, hogy felvették a Szarvasi Szlovák Színház elnevezést. E társulat bemutatkozó előadását 2004 húsvét nagypéntekjén tartotta, amikor a szarvasi Evangélikus Egyházközösség 1859-ben megjelentett Passióját vitték színre. 2008-tól Cervinus Teatrum néven működnek, ami kifejezi azt a törekvést, hogy céljuk nem csak a szarvasi közönség, hanem színházba járó réteg minél szélesebb körének megszólítása. Ennek jegyében produkcióikat jellemzően két nyelven állítják színre, előadásaik mintegy 70 %-a szlovák, 30 %-a magyar nyelvű. Rendszeresen tartanak vendégjátékokat belföldön, de több alkalommal külföldön is felléptek. Az elmúlt években 7 színésszel rendszeres munkakapcsolatot tudtak kialakítani. Ők más színházakban, társulatokban is játszanak, így a műsorterv összeállításakor ezt is figyelembe kell venniük. A színház Szarvas központjában, a helyi közművelődési intézményben működik. 2006-ban korszerűsítették a hang- és fénytechnikai berendezéseket. 2005 óta szervezik a szarvasi Körös Napokat, valamint a nyári Cervinus Művészeti Fesztivált, melyet különleges környezetben, a Holt-Körös partján emelt Víziszínpadon rendeznek meg. A 2008. évi ARCUSFEST rendezvényen a legjobb előadás díját a Cervinus Teatrum nyerte el a Temetőkönyv című darabbal.

A Vertigo budapesti székhelyű szlovák színház. Tagjai 1997 óta színjátszó csoportként tevékenykedtek, 2003-ban alakultak színházzá, amikor az Országos Szlovák Önkormányzat átvette a fenntartásukat. Színházi épületük nincs, fővárosi előadásaikat és alkalmanként a próbákat a Szlovák Intézetben tartják bérleti díj ellenében. Ez a színházterem mintegy 200 m^2 alapterületű, a színpad kb. 60 m^2. A fény- és hangtechnikai berendezések megfelelőek, és szállíthatóak, ami azért fontos, mert a társulat gyakran vendégszerepel szlovák településeken. A közönség elvárásait is figyelembe véve egy 100-150 fő befogadására alkalmas, a szükséges kiszolgálóhelyiségekkel rendelkező színházépületet tartanának ideális elhelyezésnek. Egy évben 1-2, esetenként 3 bemutatót tudnak színre vinni. Előadásaik száma évi 30-35, ezek mindegyike szlovák nyelvű. Több alkalommal felléptek anyaországi színházakban, fesztiválokon is, valamint a Vajdaságba is kaptak meghívást. Repertoárjukban főként anyaországi szerzők darabjai szerepelnek. A közönség igényelne ifjúsági, valamint gyermek előadásokat is, ám ehhez bővíteni kellene a társulat létszámát, amihez hiányzik a pénzügyi háttér. A színjátszást elsődlegesen „kulturális missziónak” tekintik, a Szlovák Intézetben tartott előadásaik ingyenesek. Vidéken a meghívó fél kisebb összeggel hozzájárul a színészek honoráriumához. 2009-ben egy saját irodát tudtak kialakítani az Országos Szlovák Önkormányzat szomszédságában lévő épületben. A szervezési és adminisztrációs feladatok jelentős része az igazgatóra hárul, szükség lenne egy irodai munkatársra, azonban a bérköltséget nem tudják előteremteni. A 2008. évi Arcusfest színházi találkozón a Vertigo társulatának tagja kapta a legjobb női mellékszereplő díját.

Magyarországi Szerb Színház

A Magyarországi Szerb Színház tizenöt éve alakult, Pomáz – akkor még – községi önkormányzata volt társalapító. 1999-ben a többségében szerbek által lakott Lórév község önkormányzata átvette a fenntartói jogokat, azóta székhelyük a településen van. A helyi művelődési házban kialakították a színjátszás feltételeit. A színházterem mintegy 200 m^2 alapterületű és 150 fős közönség befogadására alkalmas. A nyári hónapokban az épület udvarán kialakított fedett nézőterű színpadon is játszanak. A fény- és hangtechnikai feltételek alkalmasak az előadások megtartására. A 2009 októberében átadott Szerb Információs és Dokumentációs Központ egyik terme színielőadások céljára is használható, ám a színjátszáshoz szükséges egyéb helyiségek (például kelléktár, öltözők) nem férnek el. A szerb közösség egyértelműen megfogalmazta azt az igényt, hogy az anyanyelvű színjátszás kezdetének 200. évfordulójának emlékünnepét 2013-ban saját fővárosi színházépületükben szeretnék megtartani. A társulat célja, hogy magas színvonalú, professzionális előadásokat játsszon szerb nyelven és azokat eljutassa mindenhová, ahol igénylik a színházat és az anyanyelven megszólaló színészt. A színház jelentős részt vállal a magyarországi szerbség nyelvének és identitásának megőrzéséből. Néhány színpadi műfajt az egész szerb nyelvterületen a Magyarországi Szerb Színház honosított meg elsőként. Ilyenek a szerb passiójáték, operett, zenés vígjáték vagy rockopera. Repertoárjukban egyaránt megtalálhatók a kortárs hazai szerb szerzők alkotásai, szerb klasszikusok művei, magyar és világirodalmi színpadi művek. 2008-ban a Hát, parancsoljon Szakulába! című darabbal elnyerték az ARCUSFEST nagydíját. A Magyar Művelődési Intézet és Képzőművészeti Lektorátus a Magyarországi Szerb Színház kimagasló szakmai munkáját a 2007. évi Pro Cultura Minoritatum Hungariae közművelődési díjjal ismerte el.

A cigány közösség színházai, társulatai

A legnagyobb létszámú magyarországi kisebbségi közösség színházi élete nagyon változatos. Számos társulat működik, amelyek ismerik, lehetőségeikhez képest segítik is egymást, azonban művészi koncepciójuk között jelentős különbségek vannak.

A leghosszabb ideje működő, magát ma is roma társulatként meghatározó előadó-művészeti szervezet a Cinka Panna Cigány Színház. 1992-ben egy alapítványt hoztak létre a színház működtetésére, és ezt a szervezeti formát máig megtartották. Az elmúlt több mint másfél évtizedben számos ígéretet kaptak állami és önkormányzati szervektől, hogy állandó színjátszóhelyet biztosítanak számukra, végül azonban egy társadalmi szervezet, a Roma Parlament fogadta be a társulatot 1995-ben. Ekkor felvették a Duende Színház nevet. 2008-tól új befogadó otthonuk a Rajkó Művészegyüttes, illetve a Talentum Művészeti Szakiskola színházterme. Eddig bemutatott előadásaik mindegyike a roma kultúrához kötődik témaválasztása, szerzője alapján, illetve a rendezők, színészek, zenészek személye okán. Hitvallásuk, hogy a cigány nemzetiség művészetét, zenei világát a közönség széles rétegeivel szeretnék megismertetni. E mondanivalóhoz előadásaikban gyakran ismert hazai és külföldi szerzők darabjai adnak keretet. Ebbe a körbe tartozik „Faludy-Villon Máshogy” című produkciójuk is, amely a 2009. évi ARCUSFEST rendezvényen elnyerte a legjobb előadásért járó díjat.

A Karaván Művészeti Alapítvány tandíjmentes színészképző stúdiójának és klubtanodájának növendékei Budapest VII., VIII., IX. kerületeiben, illetve gyermekotthonokban élő, 12-25 éves roma és nem roma származású fiatalok. Szakmai munkájuk színvonala alapján ma már nem tekinthetők amatőröknek, sikerült egy cigány nemzetiségi gyermek- és ifjúsági társulatot

létrehozniuk. A színházi műhely a Pince Színházban repertoárszerűen ad elő gyermekeknek és fiataloknak szóló darabokat. 2008-ban az ARCUSFEST zsűrije a fiatalok nemzetiségi anyanyelvű színjátszásáért adott díjjal ismerte el a Karaván Színház Minden egér szereti a sajtot című előadását.

Szintén roma és nem roma fiatalokból áll a 2005-ben alakult miskolci Romano Teatro társulat. Az alkotóközösség célja, hogy a művészet segítségével közelebb hozzák egymáshoz a fiatalokat. A Romano Teatro a 2009. évi ARCUSTFEST színházi találkozón Horváth Zsolt: „Antigoné" című rock-musicalt vitt színre. A társulat különdíjban részesült, amelyet a nemzetiségi színjátszás útján történő sikeres közösségépítésért ítéltek oda.

Egyedülálló, új színházi törekvés a Roma legenda, amely életre kelt egy monumentális történetet, a cigányság történetét, mítoszokkal átszőve, zenével és tánccal felfedezve a misztikus legendát. Magyar és cigány művészek közösen tárják a nézők elé a cigány és más kultúrák találkozásait, a hosszú vándorláson keresztül Indiából egészen Európáig. Szerzője Varga Gusztáv, a Kalyi Jag alapító vezetője. A darab ősbemutatója 2005-ben volt a Margitszigeten. A társulat időszakos előadásként mutatja be a produkciót finanszírozási nehézségek miatt. A Roma legenda 2006-ban érettségi tétel volt Magyarországon.

A cigány színjátszás rövid bemutatásából nem hagyható ki a legkorábban, 1989-ben alakult, ám magát ma már nem roma színházként meghatározó társulat, a Hókirálynő Egyesület fenntartásában működő Hókirálynő Meseszínpad (Jivendeski Karjaskie**)** sem. 2003 áprilisában ez a társulat nyitotta meg a Nemzetiségi Színházak Fesztiválját. Az egyesület 52 főből áll, a szabadfoglalkozású profi színészekből álló színtársulat létszáma 12-22 fő. Zenés, utazó, repertoár színházként gyermek és ifjúsági színházi darabokat játszanak nagyszínház díszlettel, jelmezzel, kellékkel klasszikus színházi stílusban. A műsoron lévő színdarabjaik száma 17. A társulat vezetője 2003-ban Cum Amore Pro Sanitare kitüntetést kapott, a társulat munkáját pedig Cum Amore Pro Sanitare oklevéllel ismerték el. A 2009. évi ARCUSFEST színházi találkozón Szécsi Magda: „Cincinfrász kincsesládája" című előadását vitték színre, és a Hókirálynő Meseszínpad a többség és a kisebbség közötti tolerancia és együttműködés elősegítéséért a zsűri különdíját érdemelte ki. A társulat a 2009-ben első alkalommal összeállított előadó-művészeti nyilvántartásba már nem nemzeti és etnikai kisebbségi színházként, hanem független színházként kérte besorolását.

Más színházi műfajban ugyan, de hasonló utat járt be a Maladype Színház is. 2000 márciusában alapították meg az előzményének tekinthető Vareso Aver (Valami Más) színházi társulatot, azzal a céllal, hogy cigány nyelven játsszanak színházi előadásokat a nagyközönségnek. Bemutatkozó előadásukat, García Lorca Vérnászát – amely egyaránt kiérdemelte a színházi szakma és a közönség elismerését - a Magyarországi Roma Parlament épületében mutatták be. A társulat tagjai közt a kezdetekben sem volt mindenki cigány származású, de közösen vallották, hogy fő motivációjuk a roma kultúra közvetítése. 2001-ben váratlanul távozott a társulat vezetője, így választ elé kerültek. A tagok egyetértettek abban, hogy továbbra is a cigány nyelv és előadó-művészet népszerűsítésért kívánnak dolgozni, de újítani is kívántak. Ekkor hozták létre a Maladype – Találkozások Színházat. A társulat az új művészeti vezetővel a Vérnász felújítását követően egyéni hangvételű darabokat mutatott be. 2003-ban Ghelderode Bolondok iskolája című művének színre vitelével kiérdemelték a Színikritikusok díját "Az évad legjobb alternatív előadása"-ként. A társulat az elmúlt években egyre ismertebbé vált független színházként. E kategóriában kérték felvételüket az előadó-művészeti nyilvántartásába is.

A román színtársulatok

A magyarországi román színjátszás meghatározó képviselője a 2004-ben megalakult, professzionális projekt-színházként működő Teatrul Vis, Magyarországi Román Színház. Első fellépésük egy Eminescu-est volt Gyulán, a teátrum azóta is ezt az irányt követi, a román, illetve az egyetemes drámairodalom legjelentősebb szerzőinek alkotásait magas művészi színvonalon viszi színre. Céljuk a román kisebbség kulturális értékeinek és nyelvének gondozása, ennek előmozdítása érdekében támogatták 2006-ban a Magyarországi Román Kulturális Közhasznú Alapítvány – Egy Profi Színházért létrehozását. A Teatrul Vis a 2009. évi ARCUSFEST rendezvényen a zsűri egyik különdíját kapta Egressy Zoltán: „Cartofi prăjiți cu sos de măcriș (Sóska, sültkrumpli)" című darabjának előadásáért.

Egyre erőteljesebb a román amatőr színjátszás is. A gyulai Teatrul Roman De Amatori – Román Amatőr Színjátszó Kör 2002 januárjában alakult a Gyulai Román Gimnázium diákjai részvételével. Célja a fiatalok anyanyelvű színjátszási lehetőségének megteremtése és a magyarországi román nyelvű színjátszás újraindítása. A társulat a 2009. évi ARCUSFEST rendezvényen – két német amatőr színházi műhellyel megosztva – különdíjban részesült.

A bolgár Malko Teatro

A magyarországi bolgár színjátszás meghatározó képviselője az 1996-ban létrejött Malko Teatro. A társulat, bár alapvető feladatának tartja anyanyelvének és kultúrájának megőrzését, ápolását és magyarországi bemutatását, sikeresen nyitni tudott a nem nemzetiségi közönség irányába is. Bolgár nyelven előadott produkcióik közül többet magyar nyelven is bemutattak már, illetve kétnyelvű előadásaik is vannak. A színház eddig 35 önálló produkciót hozott létre 22 tagja és több mint 40 munkatársa segítségével. Előadásaik műfaj szerinti megoszlása rendkívül változatos, szívesen vesznek részt alternatív jellegű fesztiválokon is. Törekvésük, hogy egyesítsék az újabb színházi irányzatokat és megoldásokat, valamint a kisebbségi színjátszás jegyeit. Tevékenységükhöz az 1997-ben létrehozott Alternatív Művészeti Alapítvány biztosítja a hátteret. A 2008. és a 2009. évi Arcusfest találkozókon a legjobb női főszereplő díját a Malko Teatro tagja nyerte el.

Az ukrán társulat

Hazánkban az ukrán színjátszás legismertebb képviselője a 2003 márciusa óta működő Első Magyarországi Ukrán Színház. Alapítója a budapesti II. Kerületi Ukrán Kisebbségi Önkormányzat volt. Az elmúlt években a színház hat színházi előadással és hét zenés-irodalmi esttel lépett a közönség elé. A társulat célja, hogy anyanyelvű előadásaikkal, az ukrán színházi, zenei és irodalmi kultúra, a néphagyomány felelevenítésével és népszerűsítésével erősítsék a Magyarországon élő ukránság identitását, valamint bemutassák azt saját közösségükön kívül is.

A görög társulat

A Neaniki Szkini színházi műhely a 12 Évfolyamos Kiegészítő Görög Nyelvoktató Iskola diákjaiból, tanáraiból és a közösség rendezvényein önzetlenül fellépő magyarországi hivatásos görög színészekből áll. Előzményeként említhető, hogy a magyarországi görög közösség már az 1950-es években is szervezett amatőr színielőadásokat. A Neaniki Szkini az Országos Görög Önkormányzat támogatásával 2004-ben mutatkozott be, azóta több bemutató is tartottak, így 2006-ban Arisztophanész Plutoszának zenés átdolgozását vitték színre. A

2009. évi ARCUSFEST találkozón Dimitriosz Hadzisz: „Μαργαρίτα Περδικάρη (Margarita Perdikari)” című előadásuk volt látható. A zsűri különdíjjal ismerte el az anyanyelvű nemzetiségi színjátszás tradícióinak ápolásáért és továbbfejlesztéséért végzett tevékenységüket.

A szlovén színjátszó társulatok

A Vidám Barátok színjátszó csoport 2000-ben alakult meg Apátistvánfalván. Kizárólag komédiákat visznek színre szlovén nyelven, hogy ezzel is segítsék megőrizni a Rába-menti közösség dialektusát. A 2009. évi ARCUSFEST rendezvényen a hetedik darabjukat mutatták be. 2009 novemberében a szentgotthárdi színházban került sor a Szlovén Színjátszók Találkozójára a Magyarországi Szlovének Szövetsége szervezésében, amelyen Vidám Barátok mellett a Fodor duó, a Cankovai, Budinci, Šalamenci, Puconci Kulturális Egyesületek színjátszói is felléptek.

A Dom Otwarty Színjátszó Csoport 1997 tavaszán alakult Budapesten lengyel szakos egyetemistákból. 1998-tól kezdődően a társulatnak évenként legalább egy bemutatója van, illetve részt vesz alkalmi fellépéseken is. Célközönségük alapvetően a magyarországi lengyel közösség, illetve a lengyel kultúra iránt érdeklődő színházlátogatók.

Az örmény színjátszás

Magyarországon eddig nem alakult örmény színtársulat, azonban a 2008. évi ARCUSFEST találkozón egy anyaországi, jereváni színház előadása is látható volt. Művészi értéke miatt azonban szükségesnek tartjuk, hogy említést tegyünk egy magyarországi szerző darabjáról. Az Örmény legenda című tánckantáta ősbemutatóját 2001. június 17-én, az örmények napján tartották meg a budapesti Kiscelli Romtemplomban. A cselekmény Krisztus után 301-ben játszódik, amikor az örmények a világon elsőként tették államvallássá a kereszténységet. A szerző számos eredeti dallamot, motívumot használ fel, ezeket ötvözi saját zenei elgondolásaival. A hangszerelés nem a hagyományos örmény hangszereken (duduk, dzurna) alapul, azonban egy Jerevánból érkezett énekes előadásában négy ízben szólal meg a sarakan, vagyis az az egyszólamú, liturgikus dallam, amely a gregorián zene örmény megfelelője. Az előadáson a Magyar Állami Népi Együttes táncosai léptek fel, és jelenleg is szerepel repertoárjukban ez a darab.

1.5. A kisebbségi színházak jelenléte a magyar színházi életben

A kisebbségi társulatok egyöntetűen arról számoltak be, hogy nem magyar nyelvű színdarabokkal nagyon nehéz felkelteniük a színházi szakma érdeklődését. Ez éppen úgy vonatkozik a hagyományos, klasszikus színjátszás értékeit közvetítő előadásokra, mint azokra a bemutatókra, amelyek a kortárs színházi irányzatokat követik.

E tekintetben egyes roma társulatok tapasztalatai kedvezőbbek, ám ők is azt érzik, hogy saját koncepciójuk felvállalása lényegében egyet jelent a színházi élet „fősodrából” való kikerüléssel és az alternatív produkciók közé sorolással. Ez a helyzet azért ellentmondásos, mert bár az újító szellemiségű előadások közönsége nyitottabb, és így nagyobb érdeklődést mutathat a roma színházak produkciói iránt, ám ez azzal is járhat, hogy e társulatokat „beskatulyázzák” a színjátszás egy viszonylag szűk területére.

A kisebbségi színjátszás megjelenítésében szinte semmilyen szerepet nem vállal az országos írott és elektronikus sajtó. Ez a megállapítás természetesen nem vonatkozik a kisebbségi médiára. A Magyar Televízió kisebbségi magazinjaiban rendszeresen láthatók előadásrészletek, beszámolnak a premierekről és az ARCUSFEST rendezvényeiről. A kisebbségi írott sajtó is törekszik arra, hogy népszerűsítse a kisebbségi színjátszást. A megyei napilapok és a helyi televíziók időnként hírt adnak az ismertebb kisebbségi színházak előadásairól, ám a kevésbé professzionális körülmények között működő társulatokról csak kivételesen tudósítanak. E téren legkedvezőbb tapasztalatokról a szekszárdi székhelyű Deutsche Bühne és a Pécsi Horvát Színház számolt be. A kisebbségi színjátszás helyzetét jól érzékelteti, hogy az egyik legnagyobb ingyenes terjesztésű programajánló műsorfüzet különszámában 60 fővárosi és vidéki színház 2010/2011-es évadjának előadásait ismertetik, ám meg sem említik a kisebbségi társulatokat.

Az ideális állapot természetesen az lenne, ha a kisebbségi nyelv használata nem járna e társulatok elszigetelődésével, hanem egyfajta hidat, összekötő kapcsot teremtene a színjátszás iránt fogékony, különböző nemzetiségű nézői rétegek között. Erre a szerepre predesztinálja a kisebbségi színházakat az is, hogy esetenként olyan darabokat tudnak színre vinni, amelyeket magyar nyelven játszó társulatok előadásában még nem láthatott a közönség.
A külföldi példák azt mutatják, hogy a kisebbségi színjátszásnak nem szükségszerűen kell háttérbe szorított helyzetben lennie. Romániában minden év áprilisában a Román Színházi Szövetség (UNITER) díjazza az előző színházi évad előadásait és alkotóit. Három alkotást, illetve alkotót jelölnek minden kategóriában, ezek közül választja ki a zsűri a legjobbakat. A Kolozsvári Állami Magyar Színház magyar nyelven, többnyire román feliratozással vagy fordítás mellett adja elő a színdarabokat. Ez azonban nem akadálya annak, hogy a színházi szakma értékelje a produkciók művészi teljesítményét: az utóbbi tíz évben 3 alkalommal nyerték el a legjobb előadás, 4 esetben a legjobb rendező díját.

Magyarországon hasonló sikerről egyelőre még nem tudunk beszámolni. Ez csak akkor várható, ha általánossá válik az a szemlélet, hogy a kisebbségi színházak bemutatói ugyanolyan figyelmet érdemlő eseményei a színházi életnek, mint a többségi nyelven előadott színdarabok. Ám addig is a kisebbségi színházak azzal kénytelenek szembesülni, hogy magas szintű teljesítményüket a szűkebb értelemben vett színházi szakma kevéssé ismeri el, azt jellemzően csak a számukra szervezett ARCUSFEST keretei között díjazzák.

A kisebbségi társulatok helyzetét az elmúlt években az is nehezítette, hogy nem tudták megfelelően érvényesíteni érdekeiket a meglévő szakmai keretek között. A legnagyobb létszámú színházi szervezetnek, a Magyar Színházi Társaságnak – a weboldalán elérhető információk szerint – 23 budapesti és 25 vidéki színház, 9 bábszínház, továbbá 15 színházi egyesület, szervezet a tagja. A kisebbségi színházak közül azonban csak a Deutsche Bühne és a Cervinus Színház szerepel a tagnyilvántartásban. Ennek az az oka, hogy a Magyar Színházi Társaság alapszabálya kizárja az amatőr társulatok csatlakozását, a tagok kizárólag jogi személyként működő magyarországi hivatásos állami, önkormányzati és magán színházak, szakmai szervezetek és egyéb szakmai intézmények lehetnek. Megkeresésünkre a szervezet elnöke arról tájékoztatott, hogy a nemzetiségi tagok ugyanolyan jogokkal rendelkeznek, mint a többi tag, tehát meghívják őket a rendezvényekre, bármely szakmai kérdésben rendelkezésükre állnak, és megkapják az aktuális információkat. Hangsúlyozta azonban, hogy a kisebbségi társulatokkal való szorosabb kapcsolatot – a szervezet profiljából adódóan – csak professzionális színházak esetében tudja elképzelni.

A Magyar Színházi Társaság szervezésében zajlik a magyar színházi szakma egyik legfontosabb eseménye, a 2009-ben immár 9. alkalommal megrendezett Pécsi Országos Színházi Találkozó (POSZT). A versenyprogram rendszerint 25-30 előadásból áll, és emellett számos off-program, valamint folyamatos rendezvény is megtekinthető. A versenyprogramokban az eddigi gyakorlat szerint kizárólag hazai vagy határon kívüli társulatok magyar nyelvű előadásai vehettek részt. A kisebbségi nyelven előadott produkciók részvételét - azok művészi értékétől függetlenül - eleve kizárták.

A már közzétett pályázati felhívás szerint jelölési joga van:
- a költségvetési intézményeknek (előadó-művészeti törvény I., II. IV. kategória) 1-1 előadásra,
- a független, de regisztrált színházaknak (előadó-művészeti törvény VI. kategória) 1 előadásra,
- a független, nem regisztrált alkalmi társulások által létrehozott produkcióknak, de ehhez a Magyar Színházi Társaság Elnöksége két tagjának ajánlását kell írásban mellékelniük,
- a Magyar Színházi Társaság nem színház tagjainak (dramaturgok, rendezők stb.).

A javaslatok alapján az adott évben ezzel a feladattal megbízott neves színházi szakember (akik között az elmúlt években megtalálható volt pl. rendező, kritikus, a Színház- és Színházművészeti Egyetem tanára) válogatja össze a versenyprogramot. Köteles minden ajánlott előadást megnézni, de emellett tetszése szerint más produkciókat is meghívhat.

A 2010. évi POSZT versenyprogramjának kialakítása még nem zárult le. A pályázati felhívás azonban már eleve hátrányos a kisebbségi társulatok számára. Az V. kategóriába sorolt előadó-művészeti szervezeteknek (ebbe a kategóriába tartoznak a regisztrált kisebbségi színházak) nincs jelölési joga, ami egyértelművé teszi, hogy az általuk bemutatott produkciókat 2010-ben sem tervezik beválogatni a versenyprogramba.

Az elmúlt években kivételesen fordult elő az is, hogy a kisebbségi társulatok versenyen kívüli bemutatkozási lehetőséget kaptak a POSZT keretében. Ismereteink szerint csak a Pécsi Horvát Színház és a Cinka Panna Cigány Színház előadása volt látható, ám évek óta egyetlen professzionális vagy amatőr kisebbségi társulatot sem hívtak meg. Ez azért is kifogásolható, mert az off-programok kínálata rendkívül mindig is színes volt: színielőadások, amatőr társulatok fellépései, hangversenyek, koncertek, kiállítások, szakmai beszélgetések követték egymást, de helyet kaptak már cirkuszi produkciók is, sőt az is a POSZT-hoz kapcsolódva hirdették meg, hogy az egyik étteremben színészek mutatták be szakácstudományukat. Érthetetlennek tartjuk, hogy Pécsett, amely büszkén vállalja, hogy soknemzetiségű település, az elmúlt három év 500-at is meghaladó versenyen kívüli programjai között alig találtunk kisebbségi vonatkozású produkciót. A kisebbségi közösségeket mindössze néhány zenekar, tánccsoport, illetve a helyi német tagozatos Leöwey Klára Gimnázium szervezésében lebonyolított drámanap képviselte.

Más, nem nemzetiségi magyarországi fesztiválok esetében sem sokkal kedvezőbb a kép, általános az a gyakorlat, hogy a kisebbségi társulatokat nagyon kevés helyre hívják meg. A Deutsche Bühne igazgatójától kapott tájékoztatás szerint több éves „lobbizás” eredményeként sikerült elérniük, hogy egy színdarabbal részt vehetnek 2010-ben a Vidéki Színházak Találkozóján.

A teljes helyzetképhez ugyanakkor az is hozzátartozik, hogy a nemzetközi színházi rendezvényeken számítanak a kisebbségi színházak, társulatok fellépésére. Nem kizárólagosan saját anyaországuk színházi találkozóira kapnak meghívást, hanem időnként a szomszédos államok fesztiváljaira is. Egyes magyarországi társulatok maguk is aktív kezdeményezői, résztvevői a nemzetközi rendezvényeknek. 2006 decemberében a fővárosi Új Színház szervezésében zajlott Budapesten a SzínHázTömb Fesztivál, amely magyar, román és szlovák közönség, művészek, alkotók részvételével kívánta demonstrálni, hogy a kultúra a nemzeti hovatartozásoktól függetlenül képes közösséget teremteni, és felhív a népek közötti együttműködés fontosságára. A fesztivál programjában koncertek, kiállítások, színházi előadások, felolvasó színházi produkciók, kerekasztal-beszélgetések is szerepeltek. A komáromi és egy pozsonyi színház mellett a Vertigo és a Szarvasi Szlovák Színház előadása is megtekinthető volt. 2008 novemberében rendezték meg a Szlovák Színházi Találkozót Szarvason, amelyen fellépett a Vertigo, valamint szlovákiai (Pozsony, Zólyom, Poprád), romániai (Nagylak) szlovák nyelvű színtársulatok, a vendéglátó város színjátszói és Tótkomlós amatőr szlovák társulata is.

Nagyon fontos és előremutató kezdeményezésnek tartjuk, hogy a Békéscsabai Jókai Színház a 2009/2010-es évadját a „Közép-európai Színházi Szomszédolás" jegyében hirdette meg. Egy-egy hónapot a szomszédos országok művészetének szentelnek, így szeptember az ukrán, október a szlovák, december az osztrák, január a szerb, február a szlovén, március a horvát, április a román kultúra hónapja. Ez azt jelenti, hogy előadják az adott hónapban érintett ország szerzőjének művét, illetve kisebbségi társulatok bemutatkozására is lehetőség nyílik. Az egész színházi évad így egy nagy nemzetközi fesztivál lesz. Szeptemberben Gogol Háztűznéző című darabját vitték színre a Kijevi Ifjúsági Színház művészeti vezetőjének rendezésében, fellépett a Magyarországi Ukrán Kulturális Egyesület Veszelka Néptáncegyüttese, felvételről, feliratozva megtekinthető volt a kijevi Molody Színház előadásában Irine Koval Marinated aristokrat (Tartósított arisztokrata) című színpadi műve, valamint kerámiakiállítás nyílt a budapesti ukrán nagykövet alkotásaiból. Az ukrán kulturális hónap nyitórendezvényén a színház igazgatója így fogalmazott: *„Azt ígértük Önöknek, hogy idehozzuk Európából a szomszédos országok kultúráját. Olyan embereket hívunk Békés megyébe, akik valamilyen újat mutatnak nekünk, de akik elég hitelesek ahhoz, a jóhírünket elvigyék Európába"*.

Nyitott szemlélet jellemzi a szegedi székhelyű MASZK Egyesületet is. E független, non-profit szervezet 1991-es alapítása óta a kísérletező, innovatív alkotóközösségek bemutatását és segítését tűzte ki céljául. Tevékenységének eredményeként szubkultúrák, a kisebbségi-marginális helyzetben lévő alkotók legjobbjai mutatkozhattak be Szegeden. Figyelmet fordítanak arra, hogy ne csak a leghíresebb tengerentúli, nyugat-európai és magyarországi alkotó csoportokat mutathassák be, hanem a most születő progresszív kezdeményezéseket is. A MASZK Egyesület koordinálja a helyi Régi Zsinagóga épületében rendszeresen, a tavaszi és az őszi hónapokban szervezett színházi programokat. Eddig huszonhat ország több mint százharminc színházi alkotóműhelye mutatkozott be a városban. A Malko Teatro 2005-óta minden évben új előadással van jelen. A produkciók bolgár nyelvűek, azonban 2009-ben a fordítást kivetítették. A társulat bemutatói sikeresek, felkeltik a közönség érdeklődését.
Ezektől a kezdeményezésektől függetlenül a kisebbségi társulatok többsége számára az önálló nemzetiségi színházi fesztivál teremti meg a közönség szélesebb rétegeivel való találkozás lehetőségét. Az első nemzetiségi színházi találkozót a Deutsche Bühne Ungarn igazgatója,

valamint a Nemzeti és Etnikai Kisebbségi Hivatal azóta elhunyt elnöke, Wolfart János kezdeményezésére 1993-ban rendezték meg Budapesten négy nemzetiség (horvát, német, roma és szerb) színházi műhelyeinek részvételével. Tíz évvel később a Szerb Országos Önkormányzat akkori elnöke és a Magyarországi Nemzeti és Etnikai Kisebbségekért Közalapítvány (MNEKK) horvát kurátora szervezőmunkájának eredményeként 2003-ban megtartották a második színházi találkozót, amelyen már nyolc nemzetiség tíz produkciója volt látható. Az elkövetkező évek rendezvényeinek lebonyolítását a Magyarországi Nemzeti és Etnikai Kisebbségekért Közalapítvány, a már megszüntetett Nemzeti és Etnikai Kisebbségi Hivatal, illetve a feladatait részben átvevő Nemzeti és Etnikai Kisebbségi Főosztály segítette.

A színházi találkozó 2007-ben vette fel az ARCUS nevet, amelyet 2008-ban ARCUSFEST-re módosított. A latin „arcus" jelentése „szivárvány", ami a találkozó sokszínűségére és a sokszínűségben megvalósuló egységre utal[346].

Az ARCUSFEST mára a Magyarországon élő nemzetiségi és etnikai kisebbségek legjelentősebb és leglátványosabb kulturális-művészeti rendezvénysorozatává nőtte ki magát. Minden év tavaszán a budapesti helyszíneken 15-20 kisebbségi társulat mutatkozik be 10-12 nemzetiségi nyelven és magyarul. A rendezvény nyelvi és kulturális sokszínűsége egyedülálló Európában. A fellépő színészek, közreműködő művészek, színházi szakemberek száma eléri a 200 főt is. A szervezők célja, hogy elősegítsék a nemzetiségi anyanyelvű színjátszás sokoldalú fejlődését és kapcsolatépítését nemcsak a saját, nemzetiségi közönségével, hanem a többségi társadalommal, valamint a hazai és nemzetközi színházi szakmával is.

A legutóbbi, hetedik Magyarországi Nemzetiségi Színházi Találkozóra 2009. február 26. és 2009. március 6. között került sor a budapesti Thália Színházban és a Bábszínházban. A színháztalálkozón 18 nemzetiségi színházi műhely vett részt 18 előadással. Az előadások 10 nemzetiség nyelvén (bolgárul, görögül, horvátul, lengyelül, németül, románul, szerbül, szlovákul, szlovénül és ukránul) hangzottak el, amihez szinkrontolmácsolást, feliratozást vagy magyar nyelvű kísérőlapot biztosítottak a szervezők. Több cigány nemzetiségi előadást magyar és részben romani nyelven adtak elő.

Az ARCUSFEST célja, hogy ösztönözze, támogassa és fejlessze a magyarországi nemzetiségek anyanyelvű színjátszását, elősegítse kapcsolataik építését: egymás között, a magyar színházi szakmával és nemzetközi téren is. Az ARCUSFEST egyben lehetőséget nyújt arra is, hogy a nemzetiségi színjátszás a "saját" nemzetiségi közönségen túl a nagyobb nyilvánosság előtt is bemutatkozzon, elfogadottá váljon. A fesztivál ugyanakkor lehetőség arra is, hogy az előadások „megméretessenek" egy öttagú szakmai zsűri előtt, amely dönt a díjak odaítéléséről.

Az ARCUSFEST széles körben reprezentálja a kisebbségi színjátszást. A fellépők között egyaránt megtalálhatók kistelepülési amatőr csoportok, diákszínjátszó körök, alternatív műhelyek, valamint hivatásos társulattal rendelkező kőszínházak. Számos műfaj képviselteti magát, így például a klasszikus tragédia, a vígjáték, a zenés darabok, az abszurd és az amatőr szórakozást szolgáló komédia.

[346] A fesztivál ismertetéséhez felhasználtuk a színházi találkozó hivatalos weboldalán (www.ARCUSFEST.hu) megtalálható információkat.

A találkozót eddig nagyrészt az Magyarországi Nemzeti és Etnikai Kisebbségekért Közalapítvány (MNEKK) finanszírozta. A 2009. évi ARCUSFEST meghívásos pályázatán 4 kisebbségi színház összességében 1 millió 430 ezer forint vissza nem fizetendő támogatásban részesült 150 ezer és 600 ezer forintos összeghatárok között. Nyílt pályázaton további 7 millió forintot nyert el 18 társulat, mely támogatás összege 100 ezer és 700 ezer forint között alakult.

Ezek a pályázatok nem pusztán a fesztiválon való részvételt tették lehetővé a kisebbségi társulatok számára, hanem gyakran a pénzügyi alapját jelentették a premiereknek, bár e támogatás összege önmagában nyilvánvalóan nem fedezte egy bemutató költségeit. A felhívások eleve tartalmazták azt a kitételt, hogy az ARCUSFEST-re készülő új színházi produkcióval lehet pályázni.

Az eddigi gyakorlat szerint az MNEKK rendszerint tavasszal kiírta a következő évi színházi találkozó támogatását célzó pályázatát, így a kuratórium rendszerint már szeptember hónapban elbírálhatta a beérkezett pályázatokat. Így tudták biztosítani, hogy az új darabok premierképesek legyenek a februárban tartott fesztivál idejére.

2009-ben az MNEKK nem írta ki az ARCUSFEST pályázatot. A rendelkezésünkre álló információk szerint e késlekedésnek kizárólag pénzügyi oka van, az ország gazdasági nehézségei miatt veszélybe került ennek a rangos, hagyományteremtő fesztiválnak a léte.

Következetesen tartózkodni szoktunk attól, hogy a többségi és a kisebbségi társadalom kulturális értékeinek állami dotációját pusztán nominális alapon összevessük egymással. Ezúttal azonban kénytelenek vagyunk hangot adni azon véleményünknek, hogy az ARCUSFEST-et érintő elvonás sokkal nagyobb mértékű annál, mint amelyet a nem kisebbségi színjátszás esetében valaha is megpróbáltak volna keresztülvinni.

Amint arról a korábbiakban már szó volt, az MNEKK múlt évi meghívásos és nyílt pályázaton kb. 8 millió 400 ezer forintot biztosított a kisebbségi színházak az ARCUSFEST-en való részvételének támogatására.

Viszonyításképpen a POSZT 2008. évi gazdálkodásról szóló beszámoló adatai szerint ennek a rendezvénynek a teljes bevétele 178 millió 994 ezer forint volt, melynek mintegy 85 %-át tette ki a közvetlen állami, illetve önkormányzati támogatás. A POSZT megrendezéséhez a Nemzeti Kulturális Alap 75 millió forinttal, a Magyar Gazdaságfejlesztési Központ 2 millió forinttal, Pécs Megyei Jogú Város Önkormányzata 75 millió forinttal járult hozzá.

Természetesen tisztában vagyunk azzal, hogy kulturális célokra csak olyan összeg fordítható a költségvetésből, amelyet az ország teljesítőképessége megenged a pénzügyi stabilitás megőrzése mellett. Meggyőződésünk szerint azonban az ARCUSFEST továbbélése fontos kifejezése lenne annak, hogy az állam a kisebbségi közösségek művészi eredményeit egyenrangúnak tekinti a többségi társadalom kulturális teljesítményével. Ennek a fesztiválnak a „hozadéka” ugyan közvetlenül nem mérhető anyagiakban, ám úgy véljük, helytelen lenne a pénzügyi nehézségekre hivatkozással megvonni az állami támogatást, hiszen azt más, piaci alapú forrásokból (például reklámbevételekből, szponzori tevékenységből, a jegyárak emeléséből) nem lehet pótolni.

Az ARCUSFEST 2010-ben a hagyományos februári időpontban már nem tartható meg. Szükségesnek tartjuk azonban, hogy a pénzügyi háttér áttekintése érdekében kezdődjenek soron kívüli egyeztetések az érintett kormányzati szervek és fesztivál szervezői között. Támogatjuk azt az elképzelést, hogy ez a színházi találkozó – más időpontban, például az őszi hónapokban – 2010-ben is megrendezésre kerüljön.

Az ARCUSFEST megtartását a vizsgálat során megkeresett kisebbségi társulatok alapvető elvárásként fogalmazták meg. Ezt a célt tűzte ki maga elé a 2008-ban megalakult Magyarországi Nemzetiségi Színházi Szövetség is. E szakmai érdekképviseleti szervezet létrehozásának közvetlen előzménye, hogy a Magyar Művelődési Intézet és Képzőművészeti Lektorátus 2008 márciusában színházi és kisebbségi önkormányzati szakértők részvételével műhelybeszélgetést kezdeményezett a nemzetiségi színjátszás helyzetéről. Ekkor született meg az az elképzelés, hogy a nemzetiségi színházak körében elvégeznek egy kérdőíves felmérést, és annak megállapításait felhasználva megpróbálják a kisebbségi színjátszás szempontjait érvényesíteni az előadóművészeti törvény folyamatban lévő előkészítése során. Júniusban egy újabb szakmai találkozóra került sor, ekkor a kisebbségi színházak tevékenységének társadalmi visszhangját tekintették át. A harmadik, novemberben megtartott műhelybeszélgetésen már egyértelműen megfogalmazták a közös érdekeket képviselő önálló kisebbségi szakmai szervezet megalakításának szükségességét. Még abban az évben egy újabb találkozó keretében elfogadták a Magyarországi Nemzetiségiségi Színházi Szövetség alapszabályát és megválasztották az elnökséget. Ezt követően kérték a bírósági bejegyzést, azonban ez az eljárás jelentősen elhúzódott, ami hátráltatta az érdemi munkavégzést. Fontosnak tartjuk, hogy a kisebbségi színházak helyzetét érintő jövőbeli egyeztetések során (beleértve a költségvetési tárgyalásokat) ez a színházi szövetség is képviseltethesse magát.

Szükséges szólnunk arról a jelenségről is, amelyet a színházi szakma úgy fogalmaz meg, hogy a magyarországi színjátszás túlságosan „fővárosközpontú". A 2010. évi POSZT válogatója, Fáy Miklós kritikus így foglalta össze a fesztivál előkészítése során szerzett tapasztalatait: *„elkényeztetett dámaként Budapest megmutatja a magyar vidéknek, mi is az a színház (…) amit viszont nem értek, és nem tetszik, az a főváros eluralgása a vidéki színházak felett"*.[347] Az ideális állapot természetesen megítélésünk szerint is az lenne, ha minden társulat, színház szabadon kialakítaná saját művészi arculatát, amely szerencsés esetben a közönség elvárásaival is találkozik. Jelenleg azonban a kisebbségi társulatok sem tudják függetleníteni magukat attól a helyzettől, hogy ha be akarnak kerülni a színházi „köztudatba", nekik kell bemutatkozniuk a fővárosban, mert egyébként a produkcióik saját helyi közösségükön kívül visszhangtalanok maradnak. A professzionális kisebbségi színházak túlnyomó többsége vidéki székhelyű, mert közel kívánnak lenni az adott régióban, megyében koncentrálódó nemzetiségi közösséghez. A fővárosi jelenlétüket tehát egyértelműen nehezíti, hogy nincs olyan befogadó színház, amely egész évben folyamatos fellépési lehetőséget biztosítana a különböző kisebbségi társulatok számára.[348] Egy ilyen intézményre azért is szükség lenne, mert a budapesti kisebbségi társulatok egyike sem tud professzionális feltételek között működni: be kell érniük közművelődési intézmények átalakított termeivel, civil szervezek helyiségeivel, és csak időnként, bármikor felmondható megállapodások alapján használhatnak teátrumi színpadokat.

Annak érdekében, hogy a kisebbségi színjátszás ne csak egyenjogúnak mondott, de valóban egyenrangú szereplője legyen a magyarországi színházi életnek, szükségesnek tartjuk az elkövetkező évekre vonatkozó fejlesztési koncepció kidolgozását. Ennek legfontosabb eleme,

[347] Pest Műsor Évadnéző 2009/2010.
[348] A befogadó színház az előadások tartására alkalmas játszóhellyel rendelkező, társulat nélküli színház.

hogy át kell gondolni, az állam milyen szerepet tud vállalni a kisebbségi színjátszás működési feltételeinek biztosításában. Fenn kívánja tartani a jelenlegi helyzetet, amikor – amint erről a későbbiekben szó lesz - az állami költségvetést nem különösebben megterhelő pályázati támogatásokat nyújt számukra, vagy hozzá kívánja segíteni a ma még amatőr vagy félamatőr kisebbségi társulatokat a professzionális működés lehetőségéhez. Ez utóbbi megoldás esetében sem várható el azonban, hogy a kisebbségi színházakat kizárólag a közönség „tartsa el", hiszen erre a nem kisebbségi teátrumok sem képesek. Hivatásos színjátszóként azonban megteremtődhetne annak lehetősége, hogy saját bevételeikre is támaszkodhassanak, ne legyenek teljes mértékben kiszolgáltatva a támogatásokról döntő különböző szervezeteknek. Az a paradox helyzet állt tehát elő, hogy a jövőbeli állami szerepvállalás csökkenését azzal lehetne a leghatékonyabban elősegíteni, ha az elkövetkező években jelentős költségvetési többlettámogatásban részesülne a kisebbségi színjátszás. Ennek első lépéseként szükség volna egy olyan fővárosi befogadó színházra, amely kifejezetten a kisebbségi társulatok rendelkezésére állna. Elképzelhető, hogy egyes kisebbségek nem ezt az utat kívánják járni, hanem inkább saját, önálló színházi struktúrájukat szeretnék erősíteni. Ezt a döntést természetesen nem lehet tőlük elvitatni, és fontos hangsúlyoznunk, hogy nem egymást kizáró alternatívákról van szó. A befogadó színházat nem a már meglévő társulatok, színházak „kárára", nem az ő forrásaik elvonásával kellene létrehozni. Ez az intézmény ugyanakkor a vidéken működő kisebbségi színházak érdekeit is szolgálhatná, hiszen rendszeres fellépési helyet biztosítana a fővárosban. Felvetésünk mellett szól az az érv is, hogy számos társulat önmaga nem tud „kitölteni" egy teljes színházi évadot, más kisebbségi színjátszó műhelyekkel együttműködve azonban – természetesen a művészi önállóság és az anyanyelv megőrzése mellett – megteremthető lenne a befogadó színház ésszerű, racionális fenntartása.[349] Ennek a színháznak vélhetően abban is szerepe lehetne, hogy kialakuljon egy olyan közönség, amely a nyelvi különbségek ellenére is rendszeres látogatója egy sokrétű, sokszínű kulturális élményt nyújtó intézménynek.

A vizsgálat tapasztalatai alapján fontosnak tartjuk egy közös, mind a 13 kisebbségi közösség befogadó színházának helyet adó komplex (közgyűjteményi, közművelődési funkciót is ellátó) kulturális intézmény létrehozását.

1.6. Az előadó-művészeti törvény várható hatásai

Az előadó-művészeti szervezetek támogatásáról és sajátos foglalkoztatási szabályairól szóló 2008. évi XCIX. törvény elfogadásával új fejezet kezdődött a magyarországi színjátszás történetében.[350] Korábban teljes mértékig hiányzott az ágazati szabályozás, annak ellenére, hogy az egyértelmű és rendezett jogi helyzet megteremtésének szükségességét mind a színházi szakma, mind a politikai döntéshozók hangsúlyozták.

Az előadó-művészeti törvény alapvető célkitűzése, hogy biztosítsa a művészeti élet szabadságát, amely alapján minden alkotónak joga, hogy legjobb képességeinek megfelelően művészeti alkotást hozzon létre, illetve művészeti alkotás létrehozásában közreműködjön. Elő kívánja mozdítani az alkotásokhoz, előadásokhoz való hozzáférést, a mobilitást, új művek

[349] Ahhoz, hogy a hatályos szabályozás alapján a befogadó színházat a II. kategóriába sorolják, évente legalább 140, a IV. kategóriához pedig legalább 100 előadást kell tartani, és legalább 30%-os arányt el kell érnie a saját előadásnak.

[350] Az előadó-művészeti törvényt az Országgyűlés 20008. december 8-i ülésén fogadta el 211 igen, 155 nem szavazattal.

létrejöttét magyar és kisebbségi nyelveken egyaránt, valamint a kutatási és dokumentációs tevékenységet.

1.6.1. A törvényjavaslat kidolgozása

A törvény koncepcióját 2007 októberében bocsátották szakmai vitára, ám hivatalunkat és az országos önkormányzatokat csak egy évvel később – nem sokkal a törvényjavaslat benyújtását megelőzően – vonták be az egyeztetésekbe. A részünkre megküldött szövegváltozattal kisebbségi jogi szempontból nem értettünk egyet. Alapvető problémának tartottuk, hogy előterjesztés egységesnek tekintette a nemzetiségi színjátszást, nem volt figyelemmel a társulatok működési körülményei közötti jelentős eltérésekre.

Általános jellegű észrevételként jeleztük, hogy nem tartjuk elfogadható megoldásnak, ha a kisebbségi színházak a jövőben is csak pályázati úton részesülhetnek költségvetési hozzájárulásban. A pályázati finanszírozás akkor lehet hatékony, ha a támogatás egy konkrét cél elérését segíti elő, vagy ha biztosítani kell a döntés viszonylag rövid időszakonkénti felülvizsgálatának lehetőségét (például ösztöndíjak esetében). A rendszeresen jelentkező közfeladatok ellátása – így egy színház működtetése – nem függhet egy pályázat sikerétől, ezért nem célszerű ezt a finanszírozási formát választani.

Konkrét javaslatokat is tettünk, amelyeket a kulturális tárca figyelembe vett a törvényjavaslat szövegének véglegesítésekor.

A hazai cigány közösség közel háromnegyede magyar anyanyelvű. A magukat „cigány színházként" meghatározó társulatok ezért gyakran magyar nyelvű előadást visznek színre. Olyan definíció megalkotását javasoltuk ezért, amely nem zárja ki e társulatokat a nemzeti és etnikai kisebbségi színház köréből, azonban nem ad alapot a támogatás reményében való visszaélésekre sem. Ezt a problémát az elfogadott értelmező rendelkezés eredményesen áthidalja azzal, hogy kisebbségi színházként határozza meg az országos kisebbségi önkormányzat nyilatkozatával elismert, nemzeti kisebbségi nyelven vagy magyar nyelven játszó színházat, ám ez utóbbi esetben megköveteli, hogy az adott kisebbséghez kötődő alkotóközösség által létrehozott előadások alapvetően e kisebbség anyanyelvű művelődési igényeinek kielégítését szolgálják és annak szocio-kulturális hátteréhez, hagyományaihoz kötődjenek.

Elfogadták azt a felvetésünket is, hogy a színművészet és a zenei élet az államot érintő általános és koncepcionális kérdéseiben döntés-előkészítő, javaslattevő jogokkal felruházott Előadóművészeti Tanács tagjai közé – a kisebbségi színházak, táncegyüttesek, zenekarok érdekeinek megjelenítése céljából – az országos kisebbségi önkormányzatok is delegálhassanak egy főt.

Jeleztük azt is, hogy a Nektv. 28. § (2) bekezdése értelmében a kisebbségi intézmények vezetőinek kinevezésére az érintett kisebbségi önkormányzat egyetértésével kerülhet sor. A javaslatunkra került be a törvény szövegébe, hogy a költségvetési szervként működő kisebbségi előadó-művészeti szervezet vezetőjének személyéről a munkáltató a kisebbségi önkormányzat egyetértésével dönt.[351]

[351] E törvényi rendelkezést figyelembe véve folytatták le a Pécsi Horvát Színház igazgatójának magasabb vezetői megbízására kiírt pályázatot. Az új igazgató 2009. novemberében nyerte el ezt a tisztséget.

1.6.2. Az új törvényi rendelkezések

A 2009. március 2-án hatályba lépett előadó-művészeti törvény különösen két területen, a foglalkoztatási jogviszonyokban és a támogatási rendszerben eredményez változásokat.

Korábban az általános munkajogi rendelkezések nem vagy csak nehezen voltak alkalmazhatók a színházi dolgozókra. A törvényi szabályozás abból indult ki, hogy a művészeti élet sajátosságaira történő hivatkozás nem teheti kétségessé az előadóművészek munkavállaláshoz fűződő jogait, ám nem hagyhatók figyelmen kívül a szakmai szokások, valamint a színházak működésének rendje sem. A jogalkotó a munkavállalói jogviszony keretében való foglalkoztatást kívánta elsődlegessé tenni, azonban lehetőséget adott arra, hogy bizonyos művészi feladatok elvégzésére a Ptk.-ban szabályozott megbízási vagy vállalkozási szerződés alapján produkciós szerződést kössenek. Előnyösebb munkajogi státuszt eredményez az is, hogy – az eddigi általános gyakorlattal szemben – a határozott idejű foglalkoztatási jogviszony időtartama az öt évet nem haladhatja meg. Igazodva azonban a színházi vezetők elvárásaihoz, egyes munkakörök esetében a törvény lehetővé teszi, hogy a munkáltató felmondhassa a határozatlan időre szóló munkaviszonyt, amennyiben a megváltozott művészi koncepcióval összefüggésben a foglalkoztatottat nem tudja legalább a kötelező előadásszám vagy szolgálatszám 40%-ának mértékéig ellátni feladatokkal. Ez a felmondás tehát nem a szakmai alkalmatlanság kimondását jelenti, hanem azt, hogy a művészi elképzelések között áthidalhatatlan különbség áll fenn. Kompenzálásaként azonban az a művész, akinek foglalkoztatási jogviszonya meghaladja a törvényben meghatározott időszakot, az általános szabályok szerint járó juttatások (felmondási idő, végkielégítés) mellett több havi átlagkeresetének megfelelő összegre válik jogosulttá. Korábban a színészek munkaidejét gyakorlatilag a munkáltató határozta meg egyoldalúan. A törvény ezzel szemben szabályozza a művész munkakörben foglalkoztatottak által évadonként teljesítendő előadásszámot, amelytől a felek a munkaszerződésben legfeljebb 25 %-kal térhetnek el. A jogalkotó előírta azt is, hogy a színházi munkavállalók bizonyos körét munkanaponként átlagosan két munkaóra felkészülési idő illeti meg.

Az előadó-művészeti szervezetek által nyújtott szolgáltatásokhoz való hozzáférést az állam két módon kívánja segíteni. Egyrészt a kiemelkedő szerepet játszó előadó-művészeti szervezetek fenntartásával, másrészt a nem állami fenntartású előadó-művészeti szervezetek támogatásával. Ez utóbbi körbe tartozik, hogy a kultúráért felelős miniszter – az Előadó-művészeti Tanács előzetes véleményezése alapján – legfeljebb öt évre szóló többször megújítható közszolgáltatási szerződést köthet meghatározott művészi feladatok ellátására a kivételesen magas művészi színvonalú teljesítményt felmutató nem állami vagy önkormányzati fenntartású színházzal és zenekarral.

A központi költségvetési támogatás igénybevételének alapfeltétele, hogy az adott előadó-művészeti szervezet kérje a nyilvántartásba vételét, és ennek alapján besorolják valamely kategóriába. A regisztrálás azonban nem kötelező, nem feltétele a színházi vagy zenekari tevékenység folytatásának. A nyilvántartásba vételt a költségvetési szervek és a közhasznúvá minősített szervezetek kérhetik a törvényben meghatározott adataik megadása mellett. Az előadó-művészeti államigazgatási szerv a szolgáltatott adatok alapján kategóriákba sorolja a kérelmezőket. Egy előadó-művészeti szervezet csak egy kategóriába kerülhet. Az állami fenntartású, illetve a miniszterrel közszolgáltatási szerződést kötött előadó-művészeti szervezeteket a hatályos szabályozás alapján nem kell besorolni.

A kategóriák meghatározása során a törvény figyelembe veszi azokat az infrastrukturális, tárgyi és személyi feltételeket, melyek a tevékenység folytatásához minimálisan szükségesek, valamint a besoroláshoz teljesítendő szakmai minimumokat is rendel.

1.6.3. Az állami támogatás korábbi rendszere

2007-ben a költségvetés a kulturális kiadás 15%-át, azaz 26 milliárd 346 millió forintot fordította színházi kiadásokra. Ebbe beleértendő a kisebbségi és nem kisebbségi színházak, társulatok támogatása egyaránt. Ez az összeg az előző évhez képest folyó áron 3,5%-kal nőttek, és elérte a GDP 1 ezrelékét.[352]

A színházak összes bevétele – az alternatív és független színházak nélkül – 2007-ben 36,8 milliárd forint volt, ami folyó áron 1,8%-os csökkenést jelentett. Az összes kiadás 37,0 milliárd forintot tett ki, ez folyó áron 3,2%-kal volt kevesebb, mint 2006-ban. A bevételek 66%-át a fenntartói éves támogatás, 19%-át a jegybevétel fedezte, a fennmaradó rész egyéb (pályázati, egyéb költségvetési és önkormányzati, szponzori, vállalkozási stb.) forrásokból származott. Az egy fizető látogatóra jutó jegybevétel 1966 forintra volt, vagyis 207 forinttal nőtt. A kiadások 45%-át intézményfenntartásra, 41%-át személyi kifizetésekre és azok járulékaira, működtetésre és szakmai tevékenységhez kapcsolódó dologi kiadásokra, 2,4%-át felújításra, beruházásra, a többit egyéb célokra fordították.

2008-ban az előző évihez hasonló gazdálkodási körülmények közt működött a színházak többsége, a színházi szféra finanszírozásának jellege alapvetően nem változott. A költségvetési törvény a helyi önkormányzatok színházi támogatására meghatározott előirányzata 200 millió forinttal nőtt az előző évhez képest. A teljes színházi szféra bevételeinek több mint a kétharmadát továbbra is az állami költségvetés adta. A jegyeladás kevesebb, mint 8 milliárd forintot hozott a teátrumoknak. A színházjegyek átlagára 1881 forint volt, vagyis a 2007. évi 1774 forinthoz képest mintegy 6 %-kal nőtt.

A költségvetési törvény színházi előirányzatai

A költségvetési törvény nevesített színházi célú előirányzatai az alábbiak szerint alakultak 2009-ben. A költségvetési törvény összesen 13 milliárd 870 millió forintot határozott meg az önkormányzati fenntartású színházak támogatására. Ennek összege az alábbiak szerint oszlott meg az egyes színházak között:

Kőszínházak működtetési hozzájárulása	9 milliárd 518,3 millió Ft
Művészeti tevékenység kiadásaihoz való hozzájárulás	1 milliárd 700 millió Ft
Bábszínházak működtetési hozzájárulása	377 millió Ft
Bábszínházak művészeti tevékenységének kiadásaihoz való hozzájárulás	190 millió Ft
Önkormányzati színházak pályázati támogatása	523 millió Ft
Kiemelt művészeti célok pályázati támogatása	400 millió Ft
Az önkormányzatok által támogatott magánszínházak pályázati támogatása	1 milliárd 161 millió Ft

[352] Az adatokat a Központi Statisztikai Hivatal „A színházak tevékenysége”című kiadványából vettük át. Statisztikai Tükör III. évfolyam 54. szám 2009. április 28.

A Deutsche Bühne önkormányzati fenntartású intézményként a kőszínházi keretből 67.9 millió forint működtetési hozzájárulásban részesült. A fenntartó önkormányzat költségvetési rendeletében elfogadott színház-támogatási előirányzatot és a 2008. évben realizált fizető nézők számát figyelembe véve további 10 millió forint összegű hozzájárulásra vált jogosulttá a művészeti tevékenység kiadásaihoz való hozzájárulás címén.

A költségvetési törvény a helyi önkormányzatok által alapított, illetve támogatott nemzetiségi színházak számára 127.7 millió forintot különített el. A pályázati úton elosztott támogatásokról szakmai kollégium javaslata alapján a kulturális miniszter döntött. A támogatási összeg megoszlása a következő volt:

Pécsi Horvát Színház	50 millió Ft
Magyarországi Szerb Színházi Kht.	38 millió Ft
Szarvasi Szlovák Színház Kht. (Regionális Szlovák Színház Kht.)	22 millió Ft
Hókirálynő Közhasznú Egyesület	4 millió Ft
Karaván Művészeti Alapítvány	10 millió Ft
Cinka Panna Színházi Alapítvány (Duende Színházi Társulás) Kiemelt művészeti célok pályázati támogatása	2 millió Ft
Romano Teatro Kulturális Egyesület, Miskolc	1,7 millió Ft

Az OKM tájékoztatása szerint ezen a pályázaton összesen 7 nemzetiségi színház indult, amelyek mindegyike megfelelt az előírt feltételeknek, így támogatásban volt részesíthető. Kérdésként vetődik fel azonban, hogy a kisebbségi társulatok döntő többsége miért maradt távol ettől a pályázattól. Ennek oka, hogy a pályázatot kifejezetten „helyi önkormányzatok által alapított, illetve támogatott" hivatásos nemzetiségi színházakra írták ki. Emiatt azt feltételezték, hogy a kisebbségi önkormányzatok által alapított, illetve támogatott színházak, társulatok nem jogosultak ezt a támogatást igénybe venni, illetve csak akkor, ha valamely helyi önkormányzattal támogatási szerződést kötnek.

Ez a gyakorlat nincs figyelemmel arra, hogy a Nektv. 63. § (1) bekezdése értelmében a kisebbségi önkormányzatokra megfelelően alkalmazni kell a kisebbségi önkormányzatokra vonatkozó rendelkezéseket. Tény, hogy a pályázat anyagi forrását a költségvetési törvény 7. számú melléklete biztosítja, amely a helyi önkormányzatok színházi támogatása nevet viseli. Ez azonban megítélésünk szerint nem adhat alapot arra, hogy ezekből a támogatási formákból a jövőben eleve kizárják a kisebbségi önkormányzatok kizárólagos fenntartásában lévő színházakat. Ez ellentmondana annak, hogy a kisebbségi kulturális autonómia célja éppen az, hogy a kisebbségi közösségek saját választott önkormányzataik útján gondoskodhassanak a kisebbségi közszolgáltatások ellátásáról, beleértve saját színházaik, társulataik alapítását, működtetését is.

Ez a probléma még súlyosabb annak ismeretében, hogy az OKM a nemzetiségi színházi keret többszörösét osztotta szét egyéb pályázatok útján. Az önkormányzatok által támogatott magánszínházak részére nyújtható támogatás keretösszege 1 milliárd 161 millió forint volt. Ezen belül a független színházi műhelyek 410 millió forint, a tánc- és mozgásszínházi műhelyek 300 millió forint, a független színházi és táncszínházi befogadó színházak 350 millió forint, a non-profit színházi vállalkozások 101 millió forint támogatásból részesülhettek.

A pályázat általános feltételeként határozták meg, hogy legalább két éve működjék az adott színház, alkotóközösség. Követelmény volt az is, hogy egy helyi önkormányzatnak együtt

kellett működnie a pályázóval, illetve a támogatást utaló Önkormányzati Minisztériummal. Az elnyert összeget vissza nem térítendő támogatás formájában, előfinanszírozás keretében nyújtották. A megítélt támogatás az együttműködő helyi önkormányzatot illette meg, amely a pályázóval szerződésben állapodott meg a támogatás igénybevételéről, felhasználásának feltételeiről, folyósításának ütemezéséről, rendeltetésszerű felhasználásának ellenőrzéséről és elszámolásáról, valamint a szerződésszegés jogkövetkezményeiről, az elállás jogáról.

Ezen a pályázaton olyan állandó társulatok részvételére is lehetőség volt, amelyek nem rendelkeztek saját színjátszó hellyel, de évente legalább 1 új bemutatót és 20 egészestés, önállóan meghirdetett előadást tartottak. A non-profit színházi vállalkozások kategóriában kifejezett feltétel volt, hogy elsősorban a színházi ellátás szempontjából hátrányos helyzetű társadalmi rétegek, korosztályok számára hozzanak létre előadásokat, és tevékenységükkel hiánypótló feladatokat lássanak el. E kategóriában is pályázhattak az állandó játékhellyel nem rendelkező színházi vállalkozások, ám ehhez legalább évi 2 új bemutatót és 40 előadást kellett igazolniuk.

E pályázat keretében a kisebbségi társulatok közül kizárólag a Malko Teatro nyert 3.5 millió forint összegű támogatást a non-profit színházi vállalkozás kategóriában. Azok a társulatok, amelyek művészi teljesítményük alapján nem tekinthetők amatőr alkotóknak (például Vertigo, Deutsches Theater, Teatrul Vis) sem ebből a pályázati forrásból, sem a fentebb említett nemzetiségi színházi keretből nem részesültek. Áttekintve a pályázati kiírásban meghatározott szakmai követelményeket, vélelmezhető, hogy azoknak maradéktalanul meg tudtak volna felelni.

Hasonló módon zajlott a kiemelt művészeti célok megvalósítására kiírt 400 millió forint keretösszegű pályázat is. Ezen belül 7 altémát hirdettek meg, amely között bábszínházi és táncművészeti előadások támogatása is szerepelt.

Az egyik altéma, a Katona József produkciós pályázat célja a kortárs magyar színművek színpadra kerülésének támogatása volt. Ennek eredményeként 32 pályázó 68 millió 500 ezer Ft támogatásban részesült. Egyedüli kisebbségi színházként a Deutsche Bühne 2 millió 500 ezer Ft támogatást nyert el Görgei Gábor: „Komámasszony, hol a stukker?” című darabjának színrevitelére.

A magyar szerzők műveinek – a régmúlt és a közelmúlt magyar nyelvű klasszikus drámairodalmának – bemutatását, repertoáron tartását és felújítását 43 millió 700 ezer forinttal támogatták, és ebből 37 pályázó részesült. A nyertes pályázók között nem volt kisebbségi színház.

A kiemelkedő színházi események, előadások, projektek támogatására kiírt pályázat keretösszege 170 millió forint volt. Ennek eredményeként több mint 80 produkciót támogattak, amelyek között nem volt kisebbségi színházi előadás.

E pályázat keretében 15 millió forintot különítettek el a hazai nemzetiségi színházak anyaországi, illetve az adott nyelvterület országaiban történő előadásainak támogatására, illetve az ezen országokból érkező vendégprodukciók bemutatására, illetve a hazai nemzetiségi színházak tájolására, vendégjátékainak lebonyolítására. A pályázati kiírás ebben az esetben is valamely helyi önkormányzat közreműködését követelte meg.

E pályázati támogatásból az alábbi kisebbségi színházak részesültek:

Cinka Panna Színházi Alapítvány	3 millió 100 ezer Ft
Regionális Színház Nonprofit Kft (Szarvasi Szlovák Színház)	2 millió 800 ezer Ft
Magyarországi Német Színház	2 millió 800 ezer Ft
Magyarországi Szerb Színház	2 millió 800 ezer Ft
Pécsi Horvát Színház	2 millió 500 ezer Ft
Romano Teatro Kulturális Egyesület	1 millió Ft

Megállapítható tehát, hogy a 2009. évi költségvetési törvényben a színjátszás támogatására biztosított mintegy 13 milliárd 800 millió forintnak csak nagyon kis hányada jutott el a nemzetiségi színházakhoz, társulatokhoz. Számításaink szerint ennek a költségvetési előirányzatnak mintegy 1,6 %-át, vagyis kb. 226 millió forintot fordítottak közvetlenül a nemzetiségi színjátszásra.[353] Ez elsősorban azzal magyarázható, hogy ennek a költségvetési tételnek túlnyomó része – mintegy 80 %-a – eleve az önkormányzati kőszínházak támogatását szolgálta.

Az a tény azonban, hogy a kisebbségi társulatok túlnyomó többsége sem a kifejezetten nemzetiségi színházak számára kiírt, sem a non-profit színházi vállalkozások működést segítő pályázati támogatásokból nem részesült, egyértelműen a finanszírozási rendszer hiányosságára utal. Meggyőződésünk szerint a kisebbségi színházakat, társulatokat – azonos művészi teljesítmény felmutatása esetén – nem lehet alkotmányos módon kizárni a nem nemzetiségi színjátszók számára nyitva álló pályázatokból kizárólag azon az alapon, hogy nem helyi önkormányzat az alapítójuk, támogatójuk, együttműködő partnerük, hanem kisebbségi önkormányzat.

A színjátszás támogatásának egyéb forrásai között szólnunk kell a költségvetési törvény más előirányzatairól is. Ezek közül a helyi önkormányzati és a kisebbségi önkormányzati forrásokat nem érinti a vizsgálat, mert ehhez olyan nagyszámú költségvetési rendeletet, illetve kisebbségi önkormányzati határozatot kellett volna áttekinteni, ami meghaladta lehetőségeinket.

A minél teljesebb helyzetértékelés érdekében azonban tájékoztatást kértünk a Nemzeti Kulturális Alaptól, az MNEKK-tól, valamint a Magyarországi Cigányokért Közalapítványtól.

A kisebbségi célú közalapítványok és a Nemzeti Kulturális Alap által biztosított támogatások

[353] E támogatások körébe soroltuk a Deutsche Bühne mintegy 78 millió forintos támogatását, a hivatásos nemzetiségi színházak 127,1 millió forintos keretét, a Malko Teatro non-profit színházi vállalkozásként elnyert 3,4 millió forintos támogatását, a Katona József produkciós pályázaton a Deutsche Bühne részére megítélt 2,5 millió forintot, valamint a nemzetiségi színházak anyaországi vendégszereplésére és tájolására fordítható 15 millió forintot. Tény, hogy például a befogadó színházak számára biztosított támogatásból közvetve a nemzetiségi társulatok is profitálhatnak, ám ennek anyagi vonzatát nem lehet kimutatni. Miután más költségvetési fejezetben szerepel, nem vettük figyelembe az országos kisebbségi önkormányzatok által fenntartott oktatási és kulturális intézmények támogatása a 2009. évi költségvetési törvényben előirányzott 444,5 millió forintot. Ebből az összegből jellemzően oktatási feladatokat láttak el, egy részét azonban a nemzetiségi színjátszásra fordították.

Az MNEKK kuratóriumának elnöke arról tájékoztatott, hogy 2009-ben 13 millió 450 ezer forinttal támogatták a kisebbségi színjátszást. Az állami költségvetésből biztosított források folyamatos csökkenése miatt ez mintegy 6 millió forinttal kisebb a 2007 évi támogatásnál, illetve kb. 5.5 millió forinttal alacsonyabb ez az összeg, mint amennyit e célra 2008-ban tudtak fordítani.

A Magyarországi Cigányokért Közalapítvány a Roma Kulturális Alap pályázat keretében 2007-ben egy kisebbségi társulatot 1 millió 400 ezer forinttal, 2008-ban egy másik színházi műhelyt 1 millió 200 ezer forinttal támogatott. A 2009. évi döntés még nem ismert a vizsgálat zárásakor.

A Nemzeti Kulturális Alaptól tájékoztatást kértünk arra vonatkozóan, hogy 2009-ben hány színházi pályázatot írtak ki, ezek között volt-e olyan, amelyet kifejezetten a kisebbségi színjátszás körében hirdettek meg, milyen összegű támogatás felosztásáról született döntés, és ebből – legalább becslés alapján – milyen arányban részesültek a kisebbségi színházak, társulatok.

Az NKA a rendelkezésére álló adatok alapján megpróbált minél pontosabban válaszolni. Hangsúlyozta azonban, hogy a számítógépes nyilvántartásukban nem jelölik külön a kisebbségi kulturális célra nyújtott támogatásokat, így ilyen adatgyűjtést csak akkor tudnak végezni, ha a pályázó vagy a pályázati téma nevében szerepel valamely kisebbség megjelölése. Az NKA nem tudott adatot közölni a kisebbségi színjátszás támogatásáról, hanem a kisebbségi kulturális célokra együttesen fordított összeget becsülte meg.

Az NKA által hivatkozott módszert követve áttekintettük a Színházi Szakmai Kollégium az elmúlt két évben hozott valamennyi döntését, beleértve a meghívásos pályázatokat és a folyóiratok támogatását is.[354] 2008-ban ez a szakmai kollégium 438 millió 195 ezer forint támogatást ítélt meg. Az elbírált 676 pályázat közül 320-at támogatott, 326-ot elutasított, 30 érvénytelen volt. A támogatott szervezetek között mindössze két kisebbségi társulatot találtunk: a Karán Művészeti Alapítvány részére 600 ezer forintot biztosítottak az Osztálytalálkozó című darab bemutatására, valamint a Pécsi Horvát Színház több pályázatával együttesen 1 millió 750 ezer forintot nyert el. Nem sorolható a kisebbségi színjátszás körébe, de említésre érdemes, hogy a Mesebolt Bábszínház 200 ezer forint támogatásban részesült a Suttogó füzesek című cigány legenda Szombathelyen történő továbbjátszására. A Maladype 1 millió 200 forintot nyert Alfred de Musset: Lorenzaccio című művének színpadra állítására. 2008-ban tehát a Színházi Szakmai Kollégium a rendelkezésére álló keret kb. 0,5 %-át, 2 millió 350 ezer forintot használt fel a kisebbségi társulatok, színházak támogatására.

2009-ben a Színházi Szakmai Kollégium pénzügyi kerete 249 millió forintra csökkent. Pályázatainak kedvezményezettjei között két kisebbségi társulatot találtunk: a Karaván Művészeti Alapítvány 600 ezer forintot nyert el Garaczi László: Csodálatos vadállatok című darabjának bemutatásra, valamint a Pécsi Horvát Színház Székelyfonó című produkciójának szabadtéri bemutatását 1 millió 300 ezer forinttal támogatták. Nem kisebbségi színjátszásként, de együttesen 2 millió 700 forinttal támogatták a Békéscsabai Jókai Színház a „Közép-európai Színházi Szomszédolás” jegyében bemutatott Gogol darabját[355], illetve a Maladype két produkcióját.

[354] A szakmai kollégium alábbi keltezésű döntéseit tekintettük át: 2009.december 7., július 23., június 17,. május 18.,február 27., valamint 2008. december 9., augusztus 21.,április 16., január 22.
[355] A Közép-európai Színházi Szomszédolás című programsorozatról az 1.5 alfejezetben szóltunk részletesebben.

A miniszter keret elosztásáról hozott 2009. évi döntések közül egyetlen közvetlen kisebbségi színházi vonatkozásút fedeztünk fel. 5 millió forinttal támogatták a 7. ARCUSFEST találkozó megrendezését.

Azt nem tudtuk a vizsgálat során tisztázni, hogy a nemzetiségi társulatok eleve nem pályáztak vagy pedig a döntéshozók voltak velük szemben elutasítóak. Az azonban egyértelműen kitűnik az adatokból, hogy az NKA az elmúlt években a rendelkezésére álló pénzügyi kerethez képest nagyon kis szerepet vállalt a kisebbségi színjátszás támogatásában.

Ennek nem lehet elfogadható magyarázata, hogy a kisebbségi társulatok az MNEKK, illetve a MACIKA kifejezetten számukra kiírt színházi pályázati forrásaiból is részesülhetnek. Egy ilyen érvelés egyrészt azért nem helytálló, mert a NKA felhívások nem tartalmazzák, hogy az adott szervezet más pályázat útján nem támogatható, sőt a színházak esetében a „többcsatornás" finanszírozás tekinthető általánosak. Másrészt azért is elutasítjuk ezt a megközelítést, mert a kisebbségi közalapítványok pénzügyi kerete csak töredéke az NKA forrásainak, vagyis azt nem tudja „kiváltani".

A vizsgálat során azt a tájékoztatást kaptuk a Pénzügyminisztériumtól, hogy várhatóan 2009 év vége előtt az NKA keretén belül nemzetiségi szakkollégium alakulhat, amely várhatóan 100 millió forinttal fog rendelkezni. Ezzel az elképzeléssel[356] egyetértünk, azonban fontosnak tartjuk hangsúlyozni, hogy ez csak akkor eredményezhet érdemi előrelépést a támogatás terén, ha azokat a kisebbségi szervezeteket, amelyek nem ebből a keretből kívánnak pályázni, nem fogják eleve elutasítani, illetve átirányítani az illetékes más szakkollégiumok.

1.6.4. Az amatőr színjátszás támogatása

Az amatőr színjátszás támogatása nem a színházi, hanem a közművelődési keretből történik. Ennek ellenére fontosnak tartottuk, hogy ha nem is teljeskörűen, de tájékozódjunk az amatőr társulatok számára nyitva álló pályázati lehetőségekről is.

Az OKM 2009-ben 31 millió forintos keretösszeggel pályázatot hirdetett a fiatal korosztályok színházi nevelésének, ezen belül a nagy hagyományokkal rendelkező általános iskolai gyermek-, a középiskolai diák-, valamint a főiskolai-egyetemi színjátszás lehetőségeinek kiszélesítésének, szakmai tartalma fejlesztésének támogatása céljából. A pályázat pénzügyi forrása a 2009. évi költségvetési törvény OKM fejezetén belüli Művészeti tevékenységek támogatása cím volt.

Az egyik pályázható témakör az amatőr színházi produkciók támogatása volt, amelyen
- önálló jogi személyiségű, társadalmi szervezetként, egyesületként, alapítványként működő általános és középiskolai, egyetemi és főiskolai színjátszó csoportok;
- a csoportokat fenntartó, működtető (vagy befogadó) intézmények (közművelődési intézmény, közoktatási intézmény, felsőoktatási intézmény, önkormányzat, egyház, jogi személyiségű társadalmi szervezet, alapítvány, egyesület) vehettek részt.

A rendelkezésre álló keretösszeg 14,5 millió forint volt, ebből 86 oktatási és kulturális intézmény, valamint egyesület színjátszó csoportja, alkotóközössége részesült. A pályázat nyertesei között három olyan szervezetet találtunk, amelynek tevékenysége egyértelműen

[356] A vizsgálat zárásáig a nemzetiségi szakkollégium nem alakult meg.

köthető a nemzetiségi színjátszáshoz: a pilisvörösvári Friedrich Schiller Gimnázium – amelynek diákszínjátszó csoportja, a „PaThalia” az ARCUSFEST találkozón is fellépett – a Komlóskai Ruszin Nemzetiségi ÁMK, valamint a Szarvasi Vajda Péter Művelődési Központ.

Miközben tehát a kisebbségi társulatok egy része azért nem lehet eredményes a színházi pályázatokon, mert nem professzionálisan működik, addig az amatőr színjátszócsoportok számára nyitva álló támogatásoknak csak nagyon kis része jut el hozzájuk. Szükségesnek tartjuk ezért a pályáztatás gyakorlatát úgy átalakítani, hogy az figyelemmel legyen a kisebbségi amatőr színjátszás érdekeire is.

1.6.5. A színházi regisztráció eddigi tapasztalatai

Az előadó-művészeti törvény a hatálybalépéstől számított 90 napon belül határozta meg a nyilvántartásba vétel kérelmezésére nyitva álló jogvesztő határidőt. Ennek betartása nem jelentett nehézséget az önkormányzati költségvetési szervként működő színházaknak, mert a csatolandó adatok egyébként is a rendelkezésükre álltak. A nem önkormányzati fenntartású színházak jelentős része ugyanakkor közszolgáltatási megállapodással sem rendelkezett, így mindössze három hónapja volt arra, hogy ilyen szerződést kössön.
A felkeresett kisebbségi színházak jelentős része arról számolt be, hogy nagyon kevés információ jutott el hozzájuk a törvényi szabályozásról, hiányolták a közérthető nyelven megfogalmazott tájékoztató anyagokat. Elmondásuk szerint, ha segítséget kértek az Előadó-művészeti Iroda munkatársaitól, ők minden szükséges felvilágosítást megadtak számukra. Az iroda egyik munkatársát kérték fel a 2009. évi ARCUSFEST szakmai zsűrije elnökének, aki a fesztivál idején külön is felhívta a résztvevő társulatok figyelmét a színházi regisztráció lehetőségére és határidejére.

Ettől függetlenül az a véleményünk, hogy célszerű lett volna, ha az Előadó-művészeti iroda – amely kifejezetten a hatósági nyilvántartás vezetése és az előadó-művészetek kategóriákba sorolása érdekében jött létre – a szóbeli tájékoztatás és a weboldal működtetése mellett a társulatok minél szélesebb körét célzó felvilágosító „kampányt” is folytat. Így például a tömegtájékoztatási eszközök felhasználásával vagy szóróanyagok szétküldésével is segíthették volna a minél pontosabb informálódást.[357]
A vizsgálat során azt tapasztaltuk, hogy a megkeresett előadóművészeti-szervezetek egy része (jellemzően zenekarok, illetve néhány színházi társulat) a határidő lejárta előtti hetekben sem értesült a hatósági nyilvántartás lehetőségéről. A Magyar Távirati Iroda útján ezért 2009. május 13-án egy közleményt adtunk ki, amelyben felhívtuk az előadó-művészi szervezetek figyelmét arra, hogy komoly állami támogatástól eshetnek el a nyilvántartásba vétel elmulasztása esetén.

Észleltük azt is, hogy az előadó-művészeti iroda weboldalán olvasható rövid ismertetőben tévesen tüntették fel a regisztráció határidejét. Eszerint ugyanis *„a nyilvántartásba vételi és besorolási eljárás megindítására vonatkozó kérelmek első alkalommal a 2009. március 1-jétől számított kilencven napon belül, tehát 2009. május 29-ig nyújthatók be. Eddig az időpontig a kérelmeknek papíralapon is meg kell érkezniük a Film- és Előadó-művészeti Irodához”*. Miután a 90 napos határidő május 30-án, egy szombati napon járt le, megítélésünk

[357] Ez a felvilágosító munka nem feltétlenül igényelt volna pénzügyi ráfordítást. A Magyar Távirati Iroda Országos Sajtószolgálat a politikai, társadalmi, kulturális és különböző civil szervezetek, közintézmények, valamint közéleti szereplők közleményeit, állásfoglalásait egy regisztrálást követően meghatározott terjedelmen belül ingyenesen közli.

szerint alkalmazni kellett volna a közigazgatási hatósági eljárás és szolgáltatás általános szabályairól szóló 2004. évi CXL. törvény (Ket.) 65. § (3) bekezdésébe foglalt azon rendelkezést, mely szerint *„ha a határidő utolsó napja olyan nap, amelyen a hatóságnál a munka szünetel, a határidő a legközelebbi munkanapon jár le”*. A Ket. 65. § (4) bekezdése kimondja azt is, hogy *„a postán küldött beadvány előterjesztési ideje a postára adás napja”*. Az előadó-művészeti iroda tájékoztatójával ellentétben tehát – a Pünkösd hétfő miatti munkaszüneti napra is figyelemmel – legkésőbb június 2-án még mulasztás nélkül lehetett a kérelmet postára adni vagy személyesen benyújtani. Széles körben nyilvánosságra jutott sajtóközleményünkben egyértelműen felhívtuk a figyelmet a határidő számításának törvényes módjára, ennek ellenére az Előadó-művészeti Iroda weboldalán még hónapokkal később, a vizsgálat zárásakor is a helytelen tájékoztatás volt olvasható.

2010-től a nyilvántartásba vétel jelenti a legfőbb alapját a központi költségvetési támogatás elosztásának, ezért indokolt szólnunk a finanszírozás jövőbeli gyakorlatáról is.

1.6.6. Az állami támogatás elosztásnak új szabályai

Az előadó-művészeti törvény jelentősen átalakítja a korábbi finanszírozási rendszert. 2010-től csak azok a költségvetési szervként vagy a külön törvény szerint közhasznúvá minősített szervezetként működő előadó-művészeti szervezetek részesülhetnek központi költségvetési támogatásban, amelyeket kérelmükre a Kulturális Örökségvédelmi Hivatal keretében működő Előadó-művészeti Iroda nyilvántartásba vett. További feltétel, hogy – az állami fenntartású (tulajdonú) előadó-művészeti szervezetek és a kultúráért felelős miniszterrel közszolgáltatási szerződést kötött szervezetek kivételével – a nyilvántartásba vett előadó-művészeti szervezetet be kell sorolni.

A besorolás a következő kritériumok alapján történik:

- I. kategória: az a színház, bábszínház, amely évente legalább 180 előadást tart, saját társulattal legalább két bemutatót hoz létre, és a megtartott előadások legalább 75%-a a színház, bábszínház saját előadása.
- II. kategória: az a produkciós színház, amely évente legalább 100 előadást tart, és legalább két bemutatót hoz létre, valamint az a befogadó színház, amely évente legalább 140 előadást tart, és az általa játszott előadások legalább 30%-a saját előadása.
- III. kategória: az a balett- vagy táncegyüttes, amely évente legalább 50 balett-, tánc- vagy mozgásművészeti előadást tart.
- IV. kategória: az a színház, bábszínház, amely évente legalább 100 előadást tart, saját társulattal legalább két bemutatót hoz létre, és a megtartott előadások legalább 75%-a a színház, bábszínház saját előadása, valamint az a befogadó színház, amely évente legalább 100 előadást tart, és az általa játszott előadások legalább 30%-a saját előadása.
- V. kategória: szabadtéri színház, valamint a máshova nem sorolt nemzeti és etnikai kisebbségi színház, amely évente legalább 20 színházi előadást tart vagy legalább évi 50 ezer fizető nézője van, és legalább egy bemutatót hoz létre.
- VI. kategória: az a független színház, amely legalább két éve működik, és nem felel meg az I-V. kategóriába sorolás feltételeinek.

Az I-V. kategóriákba való besorolás további feltétele, hogy az előadó-művészeti szervezet:

- önkormányzati költségvetési szervként működik vagy önkormányzattal kötött, az e törvény szerinti központi költségvetési támogatás igénybevételének időtartama alatt érvényes közszolgáltatási szerződéssel rendelkezik, és
- a munkáltató vezetőjét az adott szervezetre vonatkozóan e törvényben foglalt szabályoknak megfelelően bízták meg.

Az országgyűlés a költségvetési törvényben határozza meg az I-VI. kategóriába sorolt színházak, balett- vagy táncegyüttesek, valamint az I-II. kategóriába sorolt zenekarok és énekkarok eloszthatóa támogatásának keretösszegeit.

A vizsgálati jelentés összeállításakor már rendelkezésünkre álltak a 2010. évi költségvetési törvény elfogadott sarokszámai. A költségvetési törvény 7. számú mellékletében foglaltak szerint a helyi önkormányzatok által fenntartott, illetve támogatott előadó-művészeti szervezetek (zenekarok, valamint a fenti kategóriák valamelyikébe sorolt színházak, balett- és táncegyüttesek) előirányzata összesen 11 milliárd 885 millió forint. Ebből a zenekarok számára meghatározott összeg 1 milliárd 175 millió forint, vagyis a színházak támogatására ebből az előirányzatból 10 milliárd 709 millió forint használható fel.[358]

Az I-II. kategóriába besorolt színházak, bábszínházak fenntartói ösztönző részhozzájárulásban, valamint művészeti ösztönző részhozzájárulásban részesülhetnek, amelynek összege együttesen 9 milliárd 961,5 millió forint.

A III. kategóriába tartozó balett és táncegyüttesek költségvetési támogatására 53 millió forintot határoz meg a költségvetési törvény.

A IV. kategóriában lévő színházak, bábszínházak költségvetési támogatásának összege 365 millió forint.

Az V. kategóriába besorolt szabadtéri színházak, nemzeti és etnikai kisebbségi színházak pályázati támogatásának előirányzata 330 millió forint. A pályázatokról történő döntései megalapozásához a miniszter az Előadó-művészeti Tanács javaslatának figyelembevételével szakmai kuratóriumot kér fel. A döntésekre a szakmai kuratórium előterjesztése alapján az Előadó-művészeti Tanács tesz javaslatot. A javaslattól eltérő döntéseit a miniszter köteles megindokolni.

Nem a költségvetési törvény 7. számú mellékletében, hanem az OKM fejezetében található az előadó-művészeti törvény végrehajtásából adódó feladatokra elkülönített 2 milliárd 319 millió forint. Ebből nyerhetnek pályázati úton támogatást a VI. kategóriába sorolt színházak, a II. kategóriába sorolt zenekarok és énekkarok, valamint a nyilvántartásba nem vett előadó-művészeti szervezetek.

A törvényi szabályozás elviekben lehetővé teszi, hogy a kisebbségi színházak az előadásszámuk alapján felsőbb, kiszámíthatóbb támogatási kategóriába kerülhessenek. A gyakorlatban azonban – a Deutsche Bühne kivételével - csak az V. kategóriába való besorolás

[358] Ez az előirányzat nem tartalmazza a VI. kategóriába sorolt színházak, a II. kategóriába sorolt zenekarok és énekkarok, valamint a kulturális miniszter által a nyilvántartásba nem vett előadó-művészeti szervezetek támogatására fordítható összeget, valamint a központi költségvetési szervként működő művészeti intézmények, és az OKM fenntartásban lévő, illetve általa támogatott nonprofit gazdasági társaság formájában működő előadó-művészeti szervezetek költségvetési forrásait.

feltételeinek tudtak megfelelni, illetve egyes kisebbségi társulatok a VI. kategóriába tartozó független színházként kérték nyilvántartásba vételüket.

A Deutsche Bühne, amely 2009-ben még az önkormányzati kőszínházak pénzügyi keretéből részesült, 2010-től a IV. besorolási kategóriához tartozó forrásokból juthat támogatáshoz. Ez azt jelenti, hogy 365 millió forintot fognak elosztani a Deutsche Bühne, valamint két további színház és három bábszínház között.

Az előadó-művészeti nyilvántartás V. besorolási kategóriájában a következő kisebbségi színházak szerepelnek:

- Magyarországi Szerb Színház;
- Pécsi Horvát Színház;
- Regionális Színház Szolgáltató Közhasznú Nonprofit Kft. (Cervinus Színház);
- Vertigo Szlovák Színház;
- Romano Teatro;
- Karaván Művészeti Alapítvány
- Cinka Panna Színház Alapítvány.

Ez azt jelenti, hogy 2010-ben 9 szabadtéri színház és 7 kisebbségi színház között fog megoszlani a 330 millió forintos pályázati keretet.[359]. Egyelőre nem ismert, hogy milyen arányban osztják meg az V. kategóriába sorolt szabadtéri színházak, valamint a kisebbségi színházak között a rendelkezésre álló támogatási összeget. Tény azonban, hogy ez az összeg kb. 35 %-kal alacsonyabb annál a támogatásnál, amelyet a 2009. évi költségvetési törvény biztosított e két színházi csoport számára

Fontosnak tartjuk ezért jelezni, hogy az új támogatási rendszer bevezetése – legalábbis a 2010-es költségvetési évben – várhatóan jelentős forráselvonást eredményezhet az előadó-művészeti törvény alapján regisztrált nemzetiségi színházak esetében.

Azok a színházak, amelyek nem kérték a nyilvántartásba vételüket, pályázati úton lesznek támogathatók a VI. kategóriába sorolt független színházakkal és a II. kategóriában lévő zenekarokkal együtt. Ebből a 2 milliárd 319 millió forint összegű keretből kell fedezni az előadó-művészeti törvény végrehajtásából adódó feladatokat, így valószínűsíthető, hogy a 2009. évhez képest kisebb összegű támogatásban részesülnek majd az egyes előadó-művészeti szervezetek.

Az előadó-művészeti törvény indokolása hangsúlyozza, hogy e támogatások célja a elsődlegesen a szakmai műhelyek folyamatos munkájának biztosítsa. E törvény hatálya nem terjed ki az NKA támogatásokra, ezek ugyanis évről évre változó pályázati kiírások alapján meghatározott projekthez, feladathoz kapcsolódnak. Az előadó-művészeti törvényben szabályozottakon kívüli támogatási formákból – ide sorolhatók az NKA, illetve kisebbségi közalapítványok pályázatai is – nem zárták ki a nyilvántartásba nem vett színházakat, zenekarokat.

A költségvetési törvény elfogadását követően kevés esélyt látunk az előadó-művészeti törvény alapján biztosított támogatás keretösszegének évközi növelésére. Éppen ezért fontos lenne, hogy az NKA, illetve a kisebbségi közalapítványok a lehetőségeikhez mérten – akár

[359] A vizsgálat során az Előadó-művészeti Iroda weboldalán található legfrissebb adatokat használtuk fel. A nyilvántartásba vételi eljárás azonban ekkor még néhány esetben nem zárult le, így az egyes kategóriákba sorolt előadó-művészeti szervezetek száma még változhat.

más kulturális célok támogatásának átgondolásával – megpróbálják mérsékelni kisebbségi színházak, társulatok 2010. évi várható forráscsökkenését.

2. A kisebbségi közösségek ének-, zene- és tánchagyományai

Egy népcsoport önazonosságtudatának meghatározó eleme, hogy milyen ének-, zene- és tánchagyományokat ápol. Ezek a kifejezésmódok jelentősen erősítik az összetartozás-érzést, amely előfeltétele a közösségi identitás kialakulásának.

Az ének és a zene a gondolatok, hangulatok, érzések közvetítésének egyik legközvetlenebb formája. A psziché olyan rétegeire is hatnak, ahová a beszéd nem feltétlenül jut el. Nem véletlen tehát, hogy a gyermekként hallott dallamok, zenei motívumok gyakran végigkísérik a teljes életet. A tánc az elmúlt évszázadokban szintén szerves része volt mind a falusi, mind a városi rétegek közösségi életének, ez jelentette a társas érintkezés alapját. Közösségteremtő ereje napjainkra csökkent ugyan, de továbbra is kedvelt szórakozási forma és ismerkedési lehetőség, valamint – különösen a táncházmozgalom megjelenése óta – hozzájárul a kulturális identitás megtalálásához, továbbéltetéséhez is.

Magyarországon a rendszerváltozás előtti évtizedekben egész generációkat érintett a nyelvi asszimilálódás. Az identitás átörökítésében vagy akár felélesztésében ezért különösen nagy szerepe van a kisebbségi előadó-művészeti szervezeteknek, mert a közvetítésükkel azok is megszólíthatók, elérhetők, aki már nem- vagy csak kevéssé beszélik saját közösségük nyelvét.

A vizsgálat keretében elsődlegesen arra kerestük a választ, hogy a kisebbségi zenekarok, énekkarok, kórusok, tánccsoportok milyen körülmények között tudnak működni Magyarországon, melyek a főbb problémáik, illetve milyen segítségre számíthatnak az állam részéről ezek megoldásához. A sikereikről, eredményeikről is szeretnénk azonban beszámolni, mert nyíltan vállalt célunk az is, hogy lehetőségeinkhez mérten népszerűsítsük a kisebbségi előadó-művészeti szervezeteket.

Eljárásunk kezdetén azt a célt tűztük ki, hogy a népzenei kultúra, illetve a hagyományos fúvószene megőrzése érdekében tett állami intézkedéseket tekintsük át. Azt tapasztaltuk azonban, hogy a kisebbségi közösségek ének és zenei élete napjainkban is fejlődik, változik, folyamatosan ötvöződnek a korábbi értékek a kortárs elgondolásokkal, megoldásokkal, és esetenként új elemek, stílusok jelennek meg. Az eredeti koncepcióhoz képest ezért tájékozódásunkat kiterjesztettük a kulturális értékeket közvetítő, de nem autentikus népzenét játszó egyes zenekarokra is. Összességében elmondhatjuk tehát, hogy a kisebbségi ének-, zene- és tánckultúra kicsi, ám stílusát tekintve sokszínű szeletével ismerkedtünk meg a vizsgálat során.

Ezt azzal is szeretnénk szemléltetni, hogy a vizsgálati jelentés mellékleteként összeállítottunk egy kereskedelmi forgalomba nem kerülő, ingyenesen terjesztett gyűjteményes kiadványt, amelyen 16 felvétel hallható. Ezek között szerepel népzene és fúvószene, énekkari mű, egyházi ének, klasszikus zene, a kisebbségi zenei hagyományokból merítkező mai szerzemény, de felkerült erre a multimédiás CD lemezre megzenésített vers is. Ezúton is szeretnénk köszönetet mondani a megkeresett zenekaroknak, énekkaroknak, amelyek kedvezően fogadták kezdeményezésünket és hozzájárultak egy-egy zenei vagy kórusmű szerepeltetéséhez kiadványunkban.

A vizsgálat során 16 zenekart, 6 énekkart, 14 tánccsoportot kerestünk meg személyesen vagy írásban kérdőív kiküldésével. Ez a minta ugyan nem reprezentatív, de lehetővé tette, hogy összegezni tudjuk az általánosnak tekinthető problémákat, és javaslatokat fogalmazzunk meg azok megoldása érdekében.

2.1. A kisebbségi zenekarok, együttesek közösségteremtő szerepe

A vizsgálat kezdetén az tűnt a legkézenfekvőbb megoldásnak, hogy a kisebbségi zenekarokat saját önmeghatározásuk alapján soroljuk ebbe a kategóriába. Néprajzkutatók azonban arra hívták fel a figyelmünket, hogy ennél árnyaltabb módszertani megközelítés szükséges. Tapasztalataik szerint ugyanis a „kisebbségi zenei együttes” helyett sokkal életszerűbb, reálisabb az alábbi csoportosítás:

a) Saját lakóhelyük, nemzetiségi régiójuk hagyományát ápoló együttesek, melyek tagjai az adott nemzetiséghez tartozónak vallják magukat.
b) Valamely magyarországi nemzetiség hagyományát ápoló együttesek, melyek tagjai az adott kisebbségi közösséghez tartozónak vallják magukat, de repertoárjukat lakóhelyük tradícióitól függetlenül alakítják ki.
c) Magyarország valamely nemzetiségének hagyományát ápoló együttesek, melyek tagjai jellemzően nem a származástudatuk révén kötődnek az adott kisebbségi közösséghez, illetve a többségi társadalomhoz tartozóknak vallják magukat (példaként említhetők a különféle délszláv vagy más balkáni folklóranyagot megjelenítő magyar társulatok).
d) Döntően a többségi társadalom hagyományát ápoló együttesek, melyek tevékenységük egyes részterületeiben megjelenítik a magyarországi nemzetiségek értékeit is (ide sorolható a magyar táncházzenekarok többsége).
e) Külön kategóriában indokolt számon tartani azokat a zenei együtteseket, melyek tagjai ugyan felvállalják a kisebbségi identitásukat, de zeneszolgáltatásuk, repertoárjuk túlnyomó részét a többségi társadalom népzenéjének, vagy népies műzenéjének darabjai teszik ki (e körbe tartoznak az ún. népi cigányzenekarok).

A "hagyományőrző zenekar", illetve a "hagyományőrző táncegyüttes" kifejezéseknek a szakirodalomban általánosan követett jelentéstartalma van. Azt a formációt takarja, amely egy helyi közösség, vagy szűkebb régió hagyományos zenei, vagy tánchagyományát képviseli, az adott közösség tagjaiból áll, és a repertoárjának anyagát jellemzően nem közművelődési jellegű, önképző tevékenység útján sajátította el, hanem belenevelődés, a hagyomány generációk közötti átadása és átvétele, átöröklése útján tanulta meg.

A minél alaposabb tájékozódás érdekében rövid helyzetértékelést kértünk a Hagyományok Háza kutatóitól. Tapasztalataik szerint a II. világháborút követő társadalmi változások hatásaként a néptánc, a hangszeres népzene és a tárgyalkotó népművészet átörökítésének természetes folyamata gyakorlatilag leállt. Az egyes népművészeti ágak hagyományőrző képviselői ezért jellemzően a 60 év feletti korosztályba tartoznak, és a folklór egyes kiragadott értékeinek továbbélését főként a közművelődési intézményrendszer biztosítja. Ebből a szempontból kedvezőbb helyzetben vannak a tradicionális cigány közösségek – főleg kistelepüléseken élő – tagjai, mert erős családi-nemzetségi kötődéseik többé-kevésbé ma is biztosítják a folklór hagyományozódásának társadalmi kereteit.

2.1.1. Az önszerveződés, az érdekvédelem lehetőségei

A vizsgálat azt igazolta, hogy a kisebbségi zenei, kórus- és táncélet nagyon sokrétű. Az előadó-művészeti csoportok, egyesületek jelentős része elhivatott amatőrként tevékenykedik, ami nem művészi teljesítményüket minősíti, hanem működésük körülményeit. Közöttük is nagy különbségek tapasztalhatók azonban: számos szervezet csak saját szűkebb közösségén belül ismert, és gyakran nem formalizált jogi keretek között működik, míg más formációk rendszeres fellépői rendezvényeknek, fesztiváloknak, sőt külföldi meghívásokat is kapnak.
Alapjaiban más helyzetben vannak azok az – elsősorban zenei – együttesek, amelyek professzionálisan működnek, ez a tevékenység biztosítja részben vagy egészben tagjaik megélhetését. E körbe tartoznak például a népi cigányzenekarok és néhány délszláv együttes, illetve számos nem autentikus népzenét játszó, de a hagyományokból építkező ún. revival zenekar.

Elsősorban a hivatásos előadók és előadó-művészeti szervezetek érdekvédelmének ellátására jött létre a Magyar Zeneművészek és Táncművészek Szakszervezete. Tevékenységi körébe az érdekképviseleten túlmenően beletartozik a társadalombiztosítási és a munkavédelemmel összefüggő kérdésekben való jogi tanácsadás; a zenészek képzését, oktatását segítő zenei stúdió alapítása, működtetése; művészüdülő üzemeltetése; kedvezményes költségtérítés mellett bölcsődei, óvodai elhelyezés biztosítása a szakszervezeti tag szülők gyermekeinek. Az elnökség és a zenei- táncművészeti jogdíjbizottság segíti az előadóművészek közös jogkezelő szervezetének, az Előadóművészi Jogvédő Irodának a tevékenységét. A szakszervet szakmai konzultatív munkaszervei a tagozatok, amelyek jelenleg a következő formában működnek: szimfonikus zenekar, zenepedagógus, énekkar, táncművész- és táncpedagógus, szórakoztatózenész. A népzenészeknek tehát nincs saját tagozata. Önálló jogi személyiséggel nem rendelkező szervezeti egység az Országos Szórakoztatózenei Központ, amely munkaközvetítő szervezetként a foglalkoztatás jogszerű, a szórakoztatózenészek érdekeinek leginkább megfelelő kialakítását kívánja elősegíteni.

A koordináció, a helyi szervezetek tevékenységének összehangolása iránti igény vezetett 1996-ban a Magyarországi Német Ének-, Zene- és Tánckarok Országos Tanácsa (Landesrat der ungarndeutschen Chöre, Kapellen und Tanzgruppen) megalakításához is. Napjainkra közel háromszáz tag szerepel a nyilvántartásukban. Ez nem fedi le teljeskörűen a német előadó-művészeti életet, mert számos településen nem bejegyzett együttesek működnek, így velük formálisan nem tudnak tagsági viszonyt létesíteni, illetve egyes német tánccsoportok más, nem nemzetiségi jellegű országos szervezethez csatlakoztak. A Landesrat három szekcióban működik: kórusok és egyházi művek, zenekar valamint néptánc. Minden szekciónak van egy elnöke és két elnökhelyettese, akik az ország északi, illetve déli területein működő szervezetekért felelősek. A zenekari szekción belül saját működési keretei vannak a sváb zenekaroknak és a harmonikásoknak. A tisztségviselők társadalmi munkában dolgoznak, beleértve a havonta megjelenő kiadvány szerkesztőjét is. Egyetlen fizetett alkalmazottjuk van, aki a pénzügyi, irodai munkát végzi, az ő bérét az országos német önkormányzat támogatásából biztosítják. A Landesrat a német előadó-művészeti csoportok számára minősítő rendszert dolgozott ki. Minden évben országos fesztivált rendez, melynek döntőjében a területi előválogatókon a legjobb minősítést elért csoportok, együttesek vesznek részt. Ekkor választják ki a legszínvonalasabb produkciót bemutató 3 énekkart, néptánccsoportot és

zenekart, amelyek aztán fellépnek az országos gálán[360]. A Landesrat szervezésében évente tartanak egyházzenei koncertet is 8-10 énekkar és 1-2 zenekar közreműködésével.

Nincs tudomásunk arról, hogy más nemzetiségek is létrehoztak volna hasonló országos „ernyőszervezetet", azonban minden kisebbségi közösségről elmondható, hogy kiemelt fontosságúnak tartja zenei és tánchagyományainak megőrzését. E tevékenység ellátásában szerepet vállalnak a kisebbségi önkormányzatok, a kisebbségi kutatóműhelyek, a kulturális és hagyományőrző társadalmi szervezetek, a kisebbségi sajtó, valamint az ifjúsági zenekarokat, tánccsoportokat, énekkarokat működtető iskolák is.

A kisebbségi előadó-művészeti csoportok, együttesek aktívan és eredményesen vesznek részt a nem nemzetiségi alapon szerveződött országos művészeti szervezetek munkájában is.

A Magyar Kórusok és Zenekarok Szövetsége (KÓTA) a Magyarországon tevékenykedő öntevékeny zenei csoportok szakmai érdekképviseleti szerve, non-profit társadalmi szervezet. Közel 3000 együttessel áll kapcsolatban, bár ezek közül formálisan nem mindenki tag. Több mint 60 nemzetiségi csoporttal alakítottak ki együttműködést. A KÓTA szakmailag összefogja az együtteseket, segíti őket művészi színvonaluk emelésében, illetve szintentartásában. Sokrétű tevékenységi körébe beletartozik az énekkari és népzenei kultúra ápolása, hagyományainak megmentése és továbbadása, a zenei műveltség emelése, az öntevékeny zenei élet szakmai segítése, érdekvédelem, programok koordinálása, szakmai továbbképzés, művészeti oktatás, pedagógus továbbképzés, hangversenyek, hazai és nemzetközi fesztiválok, versenyek szervezése. Minősítő rendszere az énekes és hangszeres népzenei hagyományok őrzését és élményszerű továbbadását szolgálja és értékeli. A minősítés három szinten zajlik, amelyek feltételezik és kiegészítik egymást. Szerte az országban évente kb. 120 minősítő hangversenyt rendeznek ifjúsági, népzenei és felnőtt-énekkari kategóriában. A KÓTA ajánlásaival segíti az állami és egyéb elismerésekre vonatkozó felterjesztéseket, és saját díjat is alapított, amelynek nemzetiségi tagozata is van.

Számos nemzetiségi tagja van a Muharay Elemér Népművészeti Szövetségnek is. Ez a szervezet feladatának tekinti a néphagyomány bármely ágával – tehát a népzenével, néptánccal is – foglalkozó művészeti csoportok, táncházak tevékenységének szervezését, segítését. A szövetség minősítő rendszert működtet, amelyen az elmúlt években több nemzetiségi néptáncegyüttes ért el kiválóan megfelelt minősítést.

A Martin György Néptáncszövetség munkájában is tevékenyen részt vesznek kisebbségi néptánccsoportok, közöttük minősítést elért együttesek is. Ez a szervezet a néptánc és népzene értékeinek felkutatását, ápolását, megőrzését, valamint a hagyományok megőrzésében kiemelkedő szerepet betöltő néptáncosok érdekvédelmét, érdekképviseletét tűzte ki céljaként.

A népművészet és a néphagyomány iránt érdeklődő gyerekek, gyerek-közösségek, és az őket támogató felnőttek összefogására, tevékenységük segítésére, érdekeik érvényesítésére jött létre az Örökség Gyermek Népművészeti Egyesület. Bemutatóikat felmenő rendszerben szervezik. Minden megye önállóan biztosítja saját területi megmutatkozási lehetőségeit, majd innen kerülnek a legjobbak a régiós, majd az országos fesztiválokra. A tagjai között nemzetiségi iskolai tánccsoportok is megtalálhatóak.

[360] Az országos német önkormányzat minden év januárjának második szombatját a "Magyarországi Német Önkormányzatok Napjává" nyilvánította. Ezen a napon országos gálaműsor keretében adják át a magyarországi németek legmagasabb elismerését az "Ehrennadel in Gold für das Ungarndeutschtum" elnevezésű kitüntetést.

A vizsgálat során azt tapasztaltuk, hogy a kisebbségi közösségek ének, zenei és táncegyüttesei figyelemmel kísérik egymás tevékenységét, törekednek arra, hogy a kölcsönösség jegyében bemutatkozzanak egymás településein. Jellemző az is, hogy kapcsolatot tartanak a településükön vagy a megyében működő nem nemzetiségi vagy más kisebbséghez tartozó előadó-művészeti csoportokkal is. Amint megfogalmazták, a zene, a tánc az ének szeretete a nemzetiségtől, identitástól függetlenül képes közösséget teremteni.

2.1.2. Társas összejövetelek, rendezvények

A kisebbségi közösségek államalkotó tényezők, ezért is különösen fontos, hogy zenekaraik és táncegyütteseik szerepet kapjanak az állami és nemzeti ünnepek hivatalos programjaiban. Ezek szervezését és lebonyolítását a Miniszterelnöki Hivatal a közbeszerzési eljárás nyertes vállalkozójának közreműködésével valósítja meg.

Az elmúlt években átalakult a korábban hagyományosnak tekintett állami rendezvények struktúrája. Az ünnepségek műsorszerkezetét már nem az egymást váltó zenekarok és tánccsoportok, előadóművészek meglévő produkcióiból állítják össze, hanem színházi előadásszerűvé vált a program.

A fellépő művészek kisebbségi hovatartozásáról eddig nem készült statisztikai kimutatás, ám kérésünkre a Miniszterelnöki Hivatal e szempont alapján csoportosította a fellépőket.

2007-ben az Európai Unióhoz való csatlakozás ünnepi programjaiban az alábbi nemzeti és etnikai kisebbségi előadó-művészeti szervezetek vettek részt:
- a soroksári sváb hagyományőrzők;
- a Toofengári görög táncegyüttes;
- a Khamaro cigány táncegyüttes és zenekar.

A 2008. évi Európai Unióhoz való csatlakozás ünnepségein fellépett:
- a Lipa Szlovák Folklóregyesület;
- Kolo zenekar és Tököli Délszláv Táncegyüttes;
- Szilvási Gipsy Folk Band.

2009. március 15-én a Nemzeti Múzeum főlépcsőjén lezajlott ünnepi megemlékezés történetének – az ebben az időszakban romák sérelmére elkövetett gyilkosságsorozatra figyelemmel – fontos cselekménynszála volt a magyarországi cigányság jelene. Az előadás főszereplője Nyári Oszkár, a kaposvári színház színésze volt, a darabban pedig kiemelten foglalkoztak a tatárszentgyörgyi gyilkosság gyermekáldozatával. A nemzeti ünnep másik fő eseményén, a Művészetek Palotájában a Nemzeti Dal első megzenésítőjének, Kálóczi János cigányprímásnak az emlékét idézték meg. Az ünnepi programban fellépett továbbá Oláh Dezső kvartettje a külön erre az alkalomra írt Ünnepi szerzeményével. A Nemzeti Múzeum lépcsőjén bemutatott ünnepi előadásban közreműködtek kisebbségi csoportok is – így a sajókazai cigány hagyományőrzők és a budaörsi sváb hagyományőrzők – de nem önálló fellépőként, hanem a művészeti produkció részeseként.

A Miniszterelnöki Hivatal tájékoztatásából kitűnik, hogy az elmúlt években csak néhány kisebbségi közösség előadó-művészeti szervezetei működtek közre a hivatalos állami ünnepségek programjaiban. Megítélésünk szerint a rendezvények előkészítése során törekedni

kellene arra, hogy további kisebbségi közösségek táncegyüttesei, előadói is fellépési lehetőséget kapjanak az ünnepi műsorokban.

Az elmúlt évtizedben jelentősen megnövekedett a helyi rendezvények száma. Alig akad olyan település, amely ne tartana évente legalább egy alkalommal zenés, táncos „falunapot", bált vagy más hasonló összejövetelt. A programok műfaja és színvonala rendkívül változó. Van, ahol inkább csak a zene hangereje és nem a minősége számít, de természetesen az igényes szórakoztatásra is számos példát lehet találni.

Azokon a településeken, ahol jelentős létszámban élnek valamely kisebbségi közösség tagjai, a szervezők többnyire figyelnek arra, hogy a fellépők reprezentálják a lakosság különböző népcsoportjait. Több hagyományőrző együttes panaszolta azonban, hogy azt érzékelik, a népzenét és a néptáncot – nemzetiségtől függetlenül – gyakran kiszorítják a programból az éppen „divatos" zenei irányzatok, előadók.

Számos településen a kisebbségi önkormányzatok a rendelkezésükre álló szűkös anyagi források mellett is aktív szervezői ezeknek a rendezvényeknek. Általános az a tapasztalat, hogy a közönség szívesen veszi a kisebbségi zenekarok, tánccsoportok, énekkarok szereplését. Miután a népi ruházat mindennapi használata napjainkra szinte teljesen visszaszorult, már önmagában az felkelti a nézők érdeklődését, amikor a fellépők népviseletben jelennek meg a színpadon. Ennek hatásaként, ha nem is nagy számban, de ismét kezdenek feltűnni a közönség tagjai körében a máig megőrzött, ám közösségi összejövetelek hiányában már régóta nem hordott hagyományos viseletek.

A kisebb településeken gyakran csak a szervezők elhivatottságának köszönhető, hogy egyáltalán megvalósulhatnak ezek a programok. A kisebbségi önkormányzatok jellemzően néhány százezer forint éves költségvetésből gazdálkodnak, így csak kis összeget tudnak áldozni erre a célra. A felhasználható pénzügyi keret lényegében annak függvénye, hogy sikerül-e elnyerniük a megpályázott támogatást, illetve segíti-e őket az érintett helyi önkormányzat. Budapesten és a nagyobb városokban kedvezőbb a helyzet, a kisebbségi önkormányzatok sokkal inkább számíthatnak anyagi támogatásra, különösen, ha több nemzetiség közösen szervezi az adott rendezvényt. Ez összefügg azzal, hogy a fővárosi kerületek nagy részében és egyre több településen a helyi önkormányzatok nem általános működésre, hanem meghatározott kulturális célra biztosítanak pénzügyi támogatást, amelynek összegével a kisebbségi önkormányzatoknak részletesen el kell számolniuk.

Számos olyan nemzetiségi fesztiválról szereztünk tudomást, ahol egy adott megye (például Békés, Győr-Sopron, Fejér, Nógrád, Vas) kisebbségi zenekarai, tánccsoportjai, kórusai közösen lépnek fel. E kulturális találkozók finanszírozása viszonylag rendezett, de előfordulnak pénzügyi nehézségek is. Fejér megyei látogatásunk alkalmával tájékozódtunk a Nemzetiségi Nap lebonyolításáról. Ennek a rendezvénynek minden évben más település ad otthont.[361] 2009-ben Mány község volt a házigazda, a szervezést pedig a helyi német önkormányzat vállalta magára. A fesztivál sikeresen zajlott, öt nemzetiség (cigány, horvát, német, szerb és szlovák) előadó-művészeti szervezetei, csoportjai léptek fel. A korábbi Nemzetiségi Napok a megyei önkormányzat anyagi támogatásával valósultak meg, 2009-ben azonban ennek összegét jelentősen csökkentették. A települési önkormányzat és a helyi német

[361] 2008-ban Ercsiben rendezték a Fejér Megyei Nemzetiségi Napot. A 35 tánccsoport, fúvószenekar, kórus a megye számos településéről, így – a vendéglátó Ercsin kívül – Bakonycsernyéről, Bodajkról, Etyekről, Gántról, Isztimérről, Mányról, Mórról, Pusztavámról, Szápárról, Szárról, Vértesboglárról, Vértesacsáról, érkezett.

önkormányzat önmagukban nem tudták volna finanszírozni a rendezvényt. A megyei önkormányzati támogatás elmaradt részét végül a területi német önkormányzat pótolta.

Egyre több település kezdi ugyanakkor felismerni, hogy a nemzetiségi rendezvényeknek komoly turisztikai vonzereje van. A gasztronómiai fesztiválok, egész napos sportesemények kísérő programjaként rendszeresen meghívnak kisebbségi együtteseket, csoportokat. Arra is egyre több példát találhatunk azonban, hogy a kisebbségi kulturális rendezvények önmagukban is képesek közönséget toborozni.

Magyarország leghíresebb nemzetiségi eredetű folklórprogramja a mohácsi busójárás, amely a farsangi időszak végén rendezett maszkos, rituális, karnevál jellegű felvonulás.[362] A több napon át tartó, tánccal, zenével kísért, rendkívül látványos elemekben bővelkedő, „alakoskodó szokás" az egész várost megmozgatja: részt vesznek benne a busócsoportok mellett a kísérő zenészeken, táncosokon és a maszkokat készítő kézműveseken kívül a helyi lakosok is sőt, az idelátogató turistákat, vendégeket is bevonják a felvonulásba.

A sokác hagyomány eredetéről több magyarázat is létezik. Az egyik szerint a sokác kifejezéssel Pokládának nevezett farsangolás célja a téltemetés, a télűzés volt. Egy másik magyarázat szerint a mohácsi csata után a város lakói a törökök elől a mohácsi sziget mocsaras vidékére menekültek, ahol azt a jóslatot kapták, hogy egy napon egy égi jelre rémisztő álarcokba, ruhákba kell öltözniük és akkor ki tudják űzni a törököket a városból. Mohács önkormányzata és a busócsoportok minden évben közösen szervezik meg a busójárást, mely hat napig tart, ám a csoportok egész évben készülnek rá: felújítják a busóruházatot, tervezik és elkészítik az álarcokat. A busójárás egy része előre tervezett program (a busók gyülekezője, felvonulása, a telet szimbolizáló koporsó elégetése, busóavatás, néptáncbemutatók, kézműves vásár), másik része spontán esemény.

A kezdetekkor a mohácsi horvát nemzetiséghez kötődő hagyomány mára a város szimbólumává vált. Nemcsak a horvát közösség sikere és elismerése tehát, hanem Mohács városáé, sőt egész Magyarországé, hogy az UNESCO Szellemi Kulturális Örökség Kormányközi Bizottsága – hazánkban elsőként – a mohácsi busójárást vette fel az emberiség szellemi kulturális örökségének reprezentatív listájára. A szellemi kulturális örökség megőrzéséről szóló egyezmény alapján jelenleg 166 ilyen védendő érték található a világon.

Idegenforgalmi szempontból kiemelt helyszínen, a fővárosi Felvonulási tér Hősök tere felőli oldalán zajlott a Phralippe Független Cigány Szervezet, a Német Kultúregyesület és a LIPA Szlovák Folklóregyesület szervezésében a „Sokszínű Budapest - Nemzetiségek Fesztiválja" című rendezvény. A 2009. július 6. és augusztus 15. közötti programsorozat keretében egy-egy hétig cigány, német és szlovák zenei és táncegyüttesek léptek fel az ország különböző részeiből, valamint a hazai kisebbségek közös programjára is sor került szintén egy hetes időszakban. A Kalyi Jag Művészeti Egyesület 1979 óta szervez Nemzetiségi Gálát, amelynek 20. jubileumi előadásán, 2009. szeptember 18-19-én Balatonfüreden mintegy 30 zenekar és táncegyüttesek lépett fel. Ráckevén 2009. április 25-26-án rendezték meg a X. Országos Nemzetiségi Fesztivált, amelyen szinte mindegyik kisebbségi közösség képviseltette magát. A 2009 szeptembere és novembere közötti időszakban négy helyszínen (Tököl, Szeged, Békéscsaba, Budapest) zajlott a Balkán Hangja Fesztivál, amelyen 28 táncegyüttes, valamint hagyományőrző vagy revival zenekar lépett fel.

[362] Forrás: www.szellemiorkseg.hu (http://www.szellemiorokseg.hu/index.php?menu=nyomtatvany_lead&jny_id=3&m=nemzeti), www.busojaras.hu

Ezek a helyi, megyei és országos rendezvények sikeresek, jelentős közönséget vonzanak, ám a felkeresett amatőr kisebbségi együttesek vezetői arról számoltak be, hogy fellépéseikért jellemzően semmilyen honoráriumra nem számíthatnak vagy csak jelképes összegűre. Az az általános gyakorlat, hogy legfeljebb ellátásukat, élelmezésüket biztosítják, sőt esetenként még az utazási költségeiket is maguknak kell állniuk. Ennek ellenére is fontosnak tartják, hogy részt vegyenek az ilyen fesztiválokon, találkozókon, mert a közönséggel való találkozás inspirálja őket egyre magasabb szintű tevékenységre. Tapasztalataink szerint a professzionális zenekarok is vállalnak viszonylagos gyakorisággal ingyenes vagy kedvezményes fellépéseket a nemzetiségi rendezvényeken.

2.1.3. Rövid kitekintés a kisebbségi zenei és táncéletre

A személyesen vagy kérdőív kiküldésével megkeresett előadó-művészeti szervezet, csoportok többsége amatőr körülmények között működik.[363] Tagjaik között azonban számos képzett zenész, énekes és táncos van, míg mások a rendszeres - esetenként évtizedes - alkotó munka eredményeként jutottak el a magas színvonalú művészi teljesítményig. Gyakori, hogy a zenész utánpótlást a helyi vagy környékbeli zeneiskolák biztosítják. Egyes csoportok, együttesek sajátos „köztes” helyzetben vannak: a tagok polgári hivatásukból, foglalkozásukból élnek vagy tanulnak, de bevételt biztosító fizetős rendezvényeken is fellépnek, esetenként pedig zenei felvételeikből is jövedelemhez jutnak. Működnek ugyanakkor sikeres és nagy múltú professzionális nemzetiségi együttesek is, amelyek elismert szereplői a magyarországi zenei életnek.

A délszláv, balkáni, illetve román zenét játszó zenekarok, valamint az e kultúrát képviselő táncegyüttesek gyakori résztvevői a fesztiváloknak, rendezvényeknek. Lendületes, életteli vagy éppen az érzelmekhez szóló produkcióik nem csak a népzenét szeretők körében népszerűek, hanem azok között is, akik műfaji kötöttségek nélkül nyitottak az igényes előadásokra.[364]

A Vujicsics Együttes hazánkban és külföldön is ismert nemzetiségi zenekar. 1974-ben alakult, 1976 óta viseli Vujicsics Tihamér zeneszerző és népzenekutató nevét, aki a kezdetektől támogatta törekvéseiket. Az együttes tevékenységével döntő mértékben hozzájárult a délszláv, elsősorban szerb és horvát népzenei hagyományok feltárásához, széles körű megismertetéséhez, népszerűsítéséhez. A világ számos részén léptek már fel a Közel-Kelettől Ausztráliáig. A zenekar nagy jelentőségű érték- és hagyományőrző munkát végez, amelynek része, hogy 10 népzenei album, illetve CD lemez jelent meg saját felvételeikből, valamint számos folklór válogatásalbumon is szerepeltek. A Vujicsics Egyesület kiadóként is jegyez – zömmel népzenei - CD lemezeket. Elismeréseik közül csak néhányat említünk: 1977-ben "Ki mit tud"? győzelem népzene kategóriában, 1999-ben Kisebbségekért díj, 2000-ben „eMeRTON” díj.

A Kolo Együttes 1976-ban alakult. Azóta is töretlenül tartja magát kitűzött céljához: gyűjti, feldolgozza és színpadra állítja a magyarországi délszláv népek, a szerbek, a horvátok és a

[363] A vizsgálati jelentésben nem vállalkozhattunk arra, hogy minden megkeresett csoport, együttes tevékenységét ismertessük, ám a külön nem nevesített előadóktól, szervezetektől kapott felvilágosítást is felhasználtuk általános jellegű megállapításaink megfogalmazásához. Együttműködésüket ezúton is köszönjük.

[364] A vizsgálati jelentést tartalmazó CD lemezen több ilyen zenei felvétel hallható a Békés Banda, Mydros, Kolo, Pravo,Sumartonski Lepi Dečki és a Vujicsics Együttes zenekarok előadásában.

szlovének népzenei hagyományait. A zenekar kezdettől aktív és állandó résztvevője a hazai táncházmozgalomnak. 2009-ben a Tököli Művelődési Központban és a Ferencvárosi Művelődési Házban tartottak rendszeresen délszláv táncházat.

A Sumartonski Lepi Dečki horvát zenét játszó tamburazenekar. A dél-zalai Tótszentmártonban (Sumarton) alakultak 2002-ben. Ezen a településen élénk nemzetiségi kulturális élet zajlik. A Sumarton Kulturális Egyesület 1996-ban jött létre, napjainkban már öt szekciója – felnőtt és gyermek tánccsoport, fúvós zenekar, vegyes kórus, tamburazenekar, valamint hagyományőrző csoport – működik. A tamburazenekar a népzenei hagyományok ápolása mellett szívesen játszik horvát slágereket is. Gyakori fellépő a helyi és megyei rendezvényeken, de a fővárosban és az ország más településein is sikeres koncerteket adott. Számos előadásuk volt Horvátországban és többször szerepeltek Szlovéniában is.

A Mydros zenekart 2001-ben alapították a görög közösséghez és kultúrához kötődő lelkes fiatalok. Repertoárjuk felöleli a görög zene legtöbb stílusát. Hangszerelésük leginkább a görög tavernazenére jellemző: szólóhangszereik a buzuki, és a tangóharmonika, a kíséretet pedig a dob, a basszusgitár, a gitár, a zongora és a baglama – egy népi pengetős hangszer – adja. 2006-ban CD lemezt jelentettek meg, amelyen a görög mellett más balkáni zene is hallható. A zenekar rendszeresen ad koncertet, részt vesz nemzetiségi rendezvényeken, illetve táncházakban is fellép.

A Pravo saját meghatározása szerint balkáni zenét játszik, repertoárjában főképp bolgár és macedón népzene, valamint szerb dallamok és saját feldolgozások szerepelnek. Szoros a kapcsolatuk a bolgár közösséggel, székhelyük, próbahelyiségük is a Bolgár Művelődési Házban van. Gyakran lépnek fel nemzetiségi rendezvényeken, illetve kulturális és ifjúsági fesztiválokon, a múlt évben a Martenica Táncegyesülettel turnéztak Törökországban. 2002-ben és 2008-ban jelent meg CD lemezük, valamint 2007-ben egyik zeneszámuk szerepelt egy mozifilm dalaiból kiadott lemezen is.

A magyarországi román közösség rendkívül gazdag népzenei hagyományokkal rendelkezik, amelynek eredetiségére az 1950-es évektől kezdve a folklórkutatók is felfigyeltek. Napjainkban ezeket a tradíciókat elsősorban a néptánccsoportok ápolják, nem működik hagyományőrző román zenekar. Számos együttes repertoárjában szerepelnek ugyanakkor autentikus román zenék, illetve azok feldolgozásai. Külön említést érdemel a több mint negyedszázada alakult Békés Banda, amely legfontosabb feladatának a magyar és a Magyarországon élő nemzetiségek (románok, szlovákok) népzenéjének minél mélyrehatóbb megismerését és továbbéltetését tekinti. Az általuk gyűjtött folklór anyagot autentikus módon kívánják előadni, ezért gyakran eredeti vagy azok mintájára gyártott népi hangszereket használnak. A 2004-ben kiadott CD lemezükön magyarországi román (méhkeréki, kétegyházi, eleki) népzene hallható. A válogatás során a tánchoz való kötődés volt a fő szempont, a sorba rendezés, szerkesztés általában a hagyományos táncos alkalmak, a jocok (zsokok) táncrendjét követi.
A magyarországi cigány közösségen belül eltérő történelme, nyelve, hagyományai és szokásai alapján három fő csoport különböztethető meg: romungrók (magyar anyanyelvű cigányok), beások és oláh cigányok. Ennek szükségszerű következménye, hogy a cigányság zenéje nem egységes, számos műfaj, stílus, előadásmód jellemzi.[365] Korábban a legtöbb zenész népies műzenét játszott, mely műfajról a jelentés egyik alfejezetében külön is szólunk. Napjainkban a cigányzenészek körében jelentős életmódváltásnak lehetünk tanúi, ami annak

[365] Arra törekedtünk, hogy a vizsgálati jelentés kapcsán kiadott CD lemezen több különböző cigány zenei stílus is hallható legyen. Az előadók: Rajkó Zenekar, Kalyi Jag és a Karaván Együttes.

következménye, hogy szinte teljesen megszűnt az ún. magyar nótához kapcsolódó éttermi zenélés, amely generációk óta a legnagyobb presztízsű megélhetést biztosította számukra. Ezzel egyidejűleg egyre több cigány származású művész fordult a komolyzene, a jazz és egyéb szórakoztató műfajok, illetve az autentikus roma népzene felé és szerzett elismerést ezen a területen.

A 100 Tagú Cigányzenekar 1985-ben alakult, közvetlen előzménye, hogy több száz zenész közösen búcsúztatta id. Járóka Sándor prímást a temetésén. Ezt követően született az az ötlet, hogy ne csak ez a fájdalmas esemény hozza össze a muzsikusokat, hanem alakítsanak egy nagy létszámú koncertzenekart. Napjainkban a zenekarnak már 140 tagja van. Kiemelt figyelmet fordítanak az utánpótlás oktatására, a neves muzsikusok mellett ma már több "saját nevelésű" fiatal tehetség is játszik az együttesben, akik konzervatóriumi végzettséggel rendelkeznek vagy a zeneakadémia hallgatói, illetve felsőfokú zenei végzettségük van. Az együttes fennállása alatt több mint 1000 koncertet adott színvonalasan szórakoztatva a közönséget az ország legkülönbözőbb településeinek kis kultúrházaiban éppen úgy, mint Európa, Ázsia, Amerika, Ausztrália, Új-Zéland koncerttermeiben. A zenekar repertoárjában egyaránt megtalálható nemzetközi klasszikus zene – Liszt, Bartók, Kodály, Hubay, Brahms, Strauss és más zeneszerzők művei – valamint tradicionális magyar cigányzene. Eddig 21 CD-lemezük jelent meg, ebből 3 platina-, 5 aranylemez lett. Tagjaik közül 57 muzsikus kapott kiváló művészi teljesítményének elismerésként állami kitüntetést, díjat. 2006-ban a zenekar örökös főprímása, Boross Lajos Kossuth-díjban, 1998-ban Berki László művészeti igazgató posztumusz Liszt–díjban, 1999-ben Lendvay József hegedűművész Liszt-díjban részesült. 2000-ben a 100 Tagú Cigányzenekar megkapta a Magyar Örökség Díjat.

A Rajkó Művészegyüttes 1952-ben alakult azzal a céllal, hogy bizonyítsa, a cigányzene alkalmas önálló színpadi produkcióként is szórakoztatni az embereket. Mára nemcsak Magyarországon, de szerte a világon megismerték a Rajkó Együttes nevét, 5 kontinens több mint száz országában léptek fel. Szerepfelfogásuk szerint a zenekar a „Magyar Kultúra Nagykövete.”A 6 tagú kamarazenei szerepléstől a 21 vagy akár 40-50 tagú nagyzenekari felállásig képesek magas színvonalú művészi teljesítményre a legkülönbözőbb műfajokban, így komolyzene, cigányzene, népzene, szalonzene, jazz, operett, egyházi zene vagy örökzöld dallam. Repertoárjukban éppen úgy megtalálhatók Kodály Zoltán, Bartók Béla vagy Liszt Ferenc művei, mint kortárs darabok, mint például Markó Iván balettművésszel és társulatával előadott Romantiáda előadás. A Rajkó Zenekar Talentum Tánczenekara 1950-ben alakult, 1973 óta hivatásos tánckarként működik. A Rajkó neve összefonódott a tehetséges roma gyermekek zenei képzésével, e tevékenységről a jelentésben később szólunk. Az együttes számos elismerés birtokosa, így 2003. januárjában a Pro Renovanda Cultura Hungariae Alapítvány kuratóriuma „Kodály Zoltán Közművelődési Díj”-at adományozott a Zenekarnak és tagjainak a roma és a magyar zenei kultúra ápolásáért, a fiatal muzsikus tehetségek neveléséért. 2004-ben a nemzeti kulturális örökség minisztere a „Nemzeti Ifjúsági Zenekar” címmel ismerte el a zenekar teljesítményét.

Az oláh és beás cigányság tradícionális ének- és dallamvilágát ápoló zenekarok az 1970-es évek végétől jelen vannak a magyarországi zenei életben. A legismertebb zenekarok közül a Kalyi Jag 1978-ban, az Amaro Drom 1984-ben, a Kanizsa Csillagai 1993-ban alakult. E műfaj szélesebb előadói bázisa azonban csak a rendszerváltozást követően kezdett kialakulni.

A Kalyi Jag az első együttes volt az országban, amely megkezdte a magyarországi cigányság népzenei anyagának gyűjtését, és roma nyelvű folklórt adtak elő. A megalakulásukat követő évben, 1979-ben elnyerték a „Népművészet Ifjú Mesterei" címet. A tagok 1980 óta hivatásos

előadóként és tudatosan foglalkoznak az autentikus cigány népzenével. Mára a világ több kontinensén és számos országában megismerték és megszerették zenéjüket, több alkalommal 10 ezer fős koncertarénákban is sikerrel léptek fel. Eddig 8 önálló albumuk jelent meg Magyarországon és egy film is készült róluk 1988-ban, amely Japánba és Dél-Koreába is eljutott. Számos elismerésük közül néhányat említve: 1981. Országos „Nívó díj” 1983.-ban a „Ki Mit Tud?” győztesei, 1994-ben az Európa Ifjúsági Parlament a „One World Group” , valamint a Music Television Európa-díjjal tüntette ki az együttest. Az egyesületi elnök, Varga Gusztáv 1996-ban Kisebbségekért díjban, 2000-ben a Magyar Köztársasági Érdemrend lovagkeresztje kitüntetésben részesült. Kezdeményezésére alakult a Kalyi Jag Roma Nemzetiségi Szakiskola, Szakközépiskola és Alapfokú Művészeti Oktatási Intézmény, azzal a céllal, hogy a roma gyermekek továbbtanulási esélyeit növelje, segítse társadalmi integrációjukat.

A magyarországi német és szlovák közösségen belül nagyon erős tradíciói vannak a fúvós zenének. Ezek a hagyományok számos településen átörökítődtek napjainkra is. A vizsgálat során az amatőr működési körülmények ellenére is professzionális zenekari munkát felmutató zenekarok tevékenységével ismerkedtünk meg.[366]

A Móri Fúvósegyüttes 1981-ben alakult a német zenei hagyományok ápolására. A kezdeti 15-20 fős zenekar időközben 80-100 főre bővült, közülük többen is hivatásos zenészek. Az együttes rendszeres fellépője a helyi és a megyei rendezvényeknek, de eddig már 28 külföldi szereplésük is volt Európa 9 országában és Izraelben. A zenei repertoárjuk több száz műből áll, német nemzetiségi darabok, klasszikus és modern művek is részét képezik. Eddig 1 albumuk, 3 CD lemezük és 3 kazettájuk jelent meg. 2001 novemberében show-és koncertfúvós kategóriában nemzetközi arany, német nemzetiségi fúvószene kategóriában kiemelt nemzetközi arany minősítést értek el. Menetzene kategóriában Olaszországban három alkalommal is elérték az arany szintet. A Magyar Milleniumi Nemzeti Fesztiválon fúvós kategóriában I. helyezést értek el.

A Pusztavámi Német Nemzetiségi Fúvószenekar 1989-ben kezdte meg működését. Aktív résztvevője a község és a környező települések rendezvényeinek. Rendszeresen képviseli Pusztavámot a nemzetközi és a belföldi fúvószenekari találkozókon. Külföldön is több helyen felléptek már, így például Finnországban és Szentpéterváron. Az együttes 2008-ban szórakoztató-show kategóriában arany fokozatú minősítést, koncert-fúvószenekari kategóriában kiemelt arany fokozatú minősítést ért el.

A német zenei tradíciók továbbélését mutatja az Eleki Fúvósok 2007. évi megalakulása. A zenekar főleg nemzetiségi rendezvényeken, illetve a Békés megyei települések ünnepségein lép fel, és Németországban is volt előadásuk.

A Tótkomlósi Ifjúsági Fúvószenekar számos zenei stílusban játszik, de őrzi a szlovák zenei hagyományokat is. A zenekar 1969 óta működik, létszáma 60 fő. Tagjai közül többen választották élethivatásuknak a zenét. Rendszeresen adnak koncertet Békés megye településein, de külföldön is számos fellépésük volt már. Főbb elismeréseik között említhető, hogy 1994-ben egy Békéscsabán rendezett nemzetközi fúvószenekari versenyen I. helyezést értek el. 1995-ben Belgiumban, Európa legnagyobb és legrangosabb Ifjúsági Fúvószenei Versenyén "CUM LAUDE" fokozatot nyertek. Ugyanebben az évben egy lengyelországi nemzetközi fúvószenekari versenyen a zsűri zenekarunkat ítélte a legjobbnak, I. helyezést

[366] A vizsgálati jelentés CD mellékletén a Móri Fúvósegyüttes és a Tótkomlósi Ifjúsági Fúvószenekar egy-egy felvétele is meghallgatható.

értek el. A Bajor Fúvószenei Szövetség minősítő versenyén 1999-ben "Legfelső fok" kategóriában I. helyezést értek el. 2002-ben „Kiemelt Gyémánt” minősítést szereztek.

A kisebbségi zenei élet kapcsán indokolt szólni az egyre népszerűbb világzenei törekvésekről is. E zenei stílus jellemzője, hogy az együttesek egy vagy több – gyakran népzenei – kultúrkör hagyományos, megkülönböztető elemeit, illetve jellegzetes hangszereit felhasználva hozzák létre saját produkcióikat.

A Karavan Familia világzenei együttes, amely Európa különböző vidékeiről való cigány folklórt játszik a bolgártól az albánon, szerben, a románon, magyaron keresztül a spanyolig a népzene tradicionális és modern formáinak felhasználásával. A repertoárban a különböző cigány dallamok a zenekar saját stílusára formálva szerepelnek. A zenei igényesség jegyében fontosnak tartják, hogy a temperamentum, a virtuozitás mellett a cigány zene *„szelíd és lírai, szemérmes és kulturált, bölcs és befogadó”* oldalát is megmutassák. Az együttes mostani felállásában 2 CD lemezt adott ki és válogatáslemezeken is szerepel. A zenekart alapító házaspár 2002-ban Boban Markovic közreműködésével készített egy CD-t. Több más neves szakmai díj mellett 2009 tavaszán a Fringe Fesztivál különdíját is elnyerték.

Az Ajde Braco fúvósbanda 2005-ben alakult, a dél-szerbiai, makedón, bolgár cigány fúvós zenekarok mintájára. Repertoárjában szerb, román, bolgár, makedón, görög, török cigány dalok és táncdallamok változatos feldolgozásai szerepelnek.[367] Temperamentumos, átütő balkáni fúvószenét játszanak, tüzes, érzelemdús előadásmódjuk lenyűgözi a közönséget. Hangszereik a trombiták, szaxofonok, a furulya, valamint az ütősök: tapan, derbuka. A zenekar tagjai nem tartoznak egyik hazai kisebbségi közösséghez sem, a balkáni zene iránti szeretetük határozta meg dalaik kiválasztását. Többször léptek már fel a bolgár, illetve a szerb kisebbségi önkormányzatok felkérésére, bár alapvetően inkább fesztiválokon zenélnek. Több más fellépés mellett nagy sikerrel koncerteztek már a Sziget Fesztiválon, az A38 hajón és a Félsziget Fesztiválon is.

A nemzetiségi hagyományok és identitás ápolásában fontos szerepe van az énekkaroknak. Előadásukban gyakran hallhatók olyan régi kórusművek, énekek is, amelyek az anyanyelv archaikusabb változatát őrzik.[368]

A budaörsi Lyra Dalkört 1912-ben alapították, tagjai helyi német gazdálkodók, iparosok és munkások voltak. Az 1920-as és 1930-as években színjátszó-csoport is létrejött a Lyra keretén belül. Tevékeny szerepet játszottak a Budaörsi Passió szervezésében, előadásában is. Az 1940-es években tevékenységüket felfüggesztették, majd az 1946/47-es német kitelepítés után működésük megszűnt. 1983-ban újjászervezték az egyesületet, mely mai is a budaörsi német hagyományok és kulturális tradíciók egyik legfőbb ápolója. Ennek kifejezése, hogy a Lyra Dalkör tagjai – elődjeiket követve – közreműködnek a Passió újbóli színrevitelében.

A Chopin Vegyeskar a békéscsabai Magyar-Lengyel Baráti Kulturális Egyesület kórusa. 2006-ban alakult az egyesület tagjaiból, zeneszerető fiatalokból, tanárokból. A kórus előadásában elsősorban lengyel nyelven megszólaló művek hangzanak el, de magyar dalok is szerepelnek repertoárjukban. 2006-ban Nívó-díjat kaptak a csabai „Kulturális börzén”, 2008-ban kórusminősítésen arany fokozatot értek el.

---

[367] A jelentéshez tartozó CD lemezen az Ajde Braco is szerepel egy felvétellel.

[368] A vizsgálati jelentést tartalmazó CD lemez előadói között a Lyra Dalkör és a Pável Ágoston Szlovén Vegyeskar is szerepel, valamint szlovák zsoltárének is hallható.

A Pável Ágoston Szlovén Vegyeskar több mint 60 éves múltra tekinthet vissza, sőt előzményei visszanyúlnak 1938-ig, amikor megalakult Felsőszölnökön az egyházi énekkar. Ennek a kórusnak a magjából nőtte ki magát az 1950-es években a mai vegyeskar. A kórus rendszeresen fellép magyarországi és anyaországi rendezvényeken, de több előadásuk is volt Ausztriában és Olaszországban is. Két kazettájuk jelent meg, az egyik világi, a másik egyházi művekkel. 2002-ben adták ki első CD lemezüket.

Mindhárom említett énekkar repertoárjában szerepelnek egyházi művek. Ez összefügg azzal, hogy miután a rendszerváltozás követően lehetővé vált a vallási meggyőződés szabad kinyilvánítása, a kisebbségi közösségek körében is felerősödött az egyházi, illetve a vallási tárgyú zene megőrzésére való törekvés. A Vujicsics Egyesület 2002-ben CD lemezen adta ki az Úr Színeváltozásának napján celebrált szentendrei szerb ortodox liturgia hanganyagát. A Szarvasi Szlovákok Kulturális Köre szlovák zsoltárokat jelentetett meg. E törekvések körébe sorolható az is, hogy a Magyar Katolikus Egyház felkérésére a Kalyi Jag együttes alapítója miseénekeket és zsoltárokat zenésített meg elsőként a világon roma hangzásvilággal. Az elkészült dalok 2009 októberében a Szent István Bazilikában hangzottak fel, ahol misét mutattak be a Kárpát-medencében élő népek egységéért. Ökomenikus egyházi művek átírásából és megkomponálásából 2003-ban a Kalyi Jag együttes lemezt adott ki.

A zene és az irodalom összekapcsolására való törekvés is megfigyelhető a hazai nemzetiségi előadó-művészetben: a Magyarországon élő ukrán szerzők és előadók zenei CD-jén Valentina Zincsenko megzenésített versei szerepelnek.

A magyarországi kisebbségi közösségek körében kitüntetett szerepe volt a táncnak. Ez abban is megnyilvánult, hogy a zenekarok gyakran csak kísérők voltak a táncosok mellett, önálló produkciókat nem adtak elő. Az elmúlt évtizedekben ismét „reneszánszát” éli a néptánc, sorra alakulnak az együttesek, csoportok. Ez azonban azzal a következménnyel is járt, hogy a tánccsoportoknak nehéz olyan zenekart találniuk, amelyik állandó partnerként kísérné őket. Általánossá vált, hogy a próbák többségén már felvételre táncolnak, ami azért nem megfelelő, mert a koreográfiát az élő zene lüktetése mellett lehet a legjobban begyakorolni.

A nagy múltú szervezetek közé tartozik az Eleki Román Hagyományőrző Egyesület, amelynek elődszervezete 1947-ben alakult. Elsősorban helyi néptáncot adnak elő, de számos népzenét is gyűjtöttek. A tradíciók átörökítésének szándéka vezette a táncegyüttes abban is, hogy az Eleki Román Kisebbségi Önkormányzat irodájában kialakítottak egy olyan „tájszobát”, ahol román népviseletek, használati tárgyak láthatók. Az elmúlt évtizedekben az együttes munkásságát számos elismeréssel, oklevéllel, versenyeken elért magas helyezésekkel ismerték el és 1997-ben átvehették a Kisebbségekért díjat is. Az alapítók közül ma már senki nem aktív táncos, de a jelenlegi tagok között is vannak, akik évtizedek óta közreműködnek a táncegyesület munkájában.

A Csaba Nemzetiségi Néptáncegyüttes története 1986-ig vezethető vissza, akkor alakult meg egy helyi vállalat támogatásával a nemzetiségi tánccsoport. Kezdetektől szlovák, román és magyar koreográfiák alkották a repertoár nagy részét. Azóta is e három nemzetiség folklórja a meghatározó a műsoraik összeállításában, de alkalmanként más néptánchagyományokból is merítenek. A táncegyüttes rendszeresen tart táncházat, valamint közreműködik a „Mindenki tánciskolája” összejövetelein, amelynek célja, hogy korosztálytól függetlenül lehetőséget adjon a népi kultúra megismerésére. A táncegyüttes számos hazai és külföldi fesztiválon vett részt, így 12 európai országban léptek már fel. A tánccsoport a helyi Szlovák Kisebbségi Önkormányzattól Békéscsaba Szlovákságért kitüntetésben részesült, az együttes vezetőjének

munkásságát a helyi Román Kisebbségi Önkormányzat Békéscsaba Románságáért-díjjal ismerte el.

A Fáklya Horvát Művészegyüttes (Fáklya Folklór Centrum Egyesület) jogelőd szervezete 1959-ben alakult. Kezdetben horvát hagyományőrző táncok tartoztak a repertoárjukba, mára azonban színpadi előadásaikhoz a folklór mellett liturgikus, kortárs és világzenei művekre előadott koreográfiák is beletartoznak. Rendszeresen készítenek táncszínházi produkciókat is. Évente számos nemzetiségi rendezvényen, fővárosi és országos fesztiválon vesznek részt. Állandó – és amatőr táncegyüttesként egyetlen – fellépői a táncművészet legrangosabb magyarországi eseményének, a Magyar Állami Operaházban évente megrendezett Táncpaletta gálának. Többször meghívást kaptak a POSZT versenyen kívüli programjába. Önálló műsorukat évente bemutatják a Művészetek Palotájában és a Hagyományok Házában. Az anyaországban évente turnéznak, de volt már fellépésük Tunéziában, Algériában, Egyiptomban, Törökországban és más európai országokban is. Egy törökországi világversenyen a helyi együttessel közösen első helyezést értek el 19 versenyző közül. Többször részesültek szakmai nívódíjban, és elnyerték a kiváló együttes címet.

A Jantra Bolgár Néptáncegyüttest 1996-ban alapították Magyarországon élő bolgár fiatalok. Az együttes arról az észak-bulgáriai folyóról kapta az elnevezését, amelynek környékén található településekről származnak a magyarországi bolgárok. Céljuk a bolgár néptánc, népzene és hagyományok ápolása, valamint azok megismertetése, és ezen keresztül a magyarországi bolgár fiatalok identitásának erősítése. Közel egy évtizedes fennállásuk alatt arra törekedtek, hogy elsajátítsák a bolgár folklór páratlan sokszínűségét, ezért repertoárjukban Bulgária valamennyi néprajzi régiójának – Sop, Severnyaski, Dobrudzsai, Trák, Pirini – autentikus táncai megtalálhatóak. Számos néphagyományt bemutató tánc is része az előadásaiknak (például a koledari, lazarki, rusalii). A táncegyüttes táncait eredeti bolgár népviseletekben adja elő, törekedve a teljes hitelességre. Számos magyarországi és külföldi fesztiválon is részt vettek. Szerepeltek Magyarországon, Bulgáriában, Szlovákiában, Csehországban, Ausztriában, Olaszországban, Spanyolországban és Máltán. 2000-től szervezője és házigazdája a BULFEST (Bulgária Fesztivál) elnevezésű rendezvénynek, amely egyre nagyobb népszerűségnek örvend Budapesten és vidéken. Nagy hangsúlyt fektetnek a szakmai továbbképzésekre, ezért minden évben néptánc és népzenei tábort szerveznek a tagjaiknak, bulgáriai vendégtanárok meghívásával. Táncoktatói és tagjai minden évben bulgáriai tanfolyamokon és továbbképzéseken vesznek részt, illetve autentikus fesztiválokon végeznek kutatásokat. A táncegyüttes tagja a Közép-magyarországi Néptáncszövetségnek. 2005-ben a spanyolországi Palma de Mallorcán rendezett Nemzetközi Néptánc Világfesztiválon Néptánc kategóriában 2. helyezést értek el több mint 60 résztvevő közül.

2.2. A kisebbségi népi előadó-művészet kutatása

A tudományos jellegű népzenekutatás több mint 100 éves múltra tekinthet vissza Magyarországon, 1905-ben vette kezdetét Bartók Béla és Kodály Zoltán fellépésével. Az ő munkájuk sem volt azonban előzmény nélküli, a korábbi gyűjtők közül különösen Vikár Bélát indokolt említenünk, aki a világon másodikként, Európában elsőként használta a fonográfot népdalgyűjtésre 1896-ban.

A szlovák, román, szerb és cigány dallamkincs feldolgozása már a XX. század elején megkezdődött, és mára nagyon jelentős gyűjtemény állt össze. Ezzel szemben a magyarországi ukrán, örmény és a lengyel közösség folklórjáról lényegesen kevesebb adat áll

a kutatók rendelkezésére. Ez az aránytalanság egyes kisebbségi közösségeken belül is megfigyelhető, így például nem azonos mértékben dokumentáltak a lovári és a beás cigányok tánchagyományai. A hazai horvát közösség különböző csoportjainak (sokác, gradistyei, Mura menti, Dráva menti, Pécs környéki horvátok) zenei és tánckultúráját is eltérő részletességgel dolgozták fel a kutatók.

Napjainkban a néptánc és a népzene gyűjtése, dokumentálása több államilag támogatott intézményben, illetve a kisebbségi közösségek kutatóintézeteiben folyik. Ebben a munkában részt vesznek elhivatott folklórszerető emberek is, így például együttesek, zenekarok tagjai, illetve a táncházi találkozók közönsége. A vizsgálati jelentésben a Hagyományok Házában és az MTA Zenetudományi Intézetében megtalálható gyűjteményekről szólunk részletesebben.

2.2.1. MTA Zenetudományi Intézet

Az MTA Zenetudományi Intézete az eredeti, hagyományos, népzenei és folklór adatok gyűjtését, archiválását, tudományos feldolgozását tekinti feladatának.

A két folklórosztályon dolgozó kutatók szinte mindegyike közreműködött már eseti feladatként nemzetiségi anyagok feldolgozásban, publikálásában. A Népzenei Osztály „senior" munkatársának szakmai önéletrajzából kitűnik, hogy mintegy félezer horvát, szlovák, német, román, jiddis és cigány dallam gyűjtését végezte. A Néptánc Osztály vezetője az 1970-es évektől kezdődően több mint 10 éven át a dél-kelet alföldi magyar, cigány és szerb közösségek, majd 4 évig a magyarországi nemzeti kisebbségek tánchagyományait kutatta. Egyik munkatársa nemzetközi szinten is jegyzett cigány népzene kutatásokat végez.

A Zenetudományi Intézet arról tájékoztatott, hogy már évek óta nincsenek a népzene és a néptánc gyűjtését célzó, államilag támogatott tudományos programok. Az Országos Tudományos Kutatási Alapprogramok keretében évente egy-két folklór-kutató pályázat számíthat támogatásra. 2008-ban új kutatási témaként vizsgálni kezdték egy teljes faluközösség mai zenei aktivitásának formáit, amit visszaemlékezések gyűjtésével kiterjesztenek a XX. század első felének műfajaira és zenélési módjaira. A kutatás megalapozására 46 munkanapnyi terepmunkát végeztek Tolna megyében, és ezt 40 órányi videofelvétellel, 60 órányi hangfelvétellel és 120 fényképpel dokumentálták. A múlt évben lezárták egy Zala megyei beás mesemondó-énekes személyes egyéniség-monográfiájának kéziratát, és tanulmányt írtak a roma zenei identitásról.

A Zenetudományi Intézet Népzenei Archívumot is működtet, amely 15-16 ezer óra hangfelvételen mintegy 300 ezer dallomot őriz. A Fotótárban több mint 80 ezer felvétel található. Ezen belül a gyűjtemény 15-20 %-át tekintik hazai kisebbségi vonatkozásúnak, ám ennek nemzetiségek szerinti megoszlásáról nem adtak felvilágosítást. A gyűjtemény folyamatos fejlesztésére, sőt még az állagmegóvásra sincs elkülönített költségvetési keret. A gyarapításra, a folyamatos archiválásra csak eseti pályázatok keretében van lehetőség. A Zenetudományi Intézet 2003-ban 10 millió forintot nyert el a 24. óra - Kulturális kincseink digitalizálása pályázaton, amelyet az Informatikai és Hírközlési Minisztérium írt ki a pusztuló adathordozón lévő kulturális örökség védelme, megőrzése és fenntartása, valamint a nyilvánosság számára történő széleskörű és egyenlő hozzáférhetővé tétele érdekében. A cigány népzenei felvételek egy részének digitalizálását a Soros Alapítvány támogatta. Abban az esetben, ha a pályázat kiírója nem jelöli ki a digitalizálandó anyagot, akkor a leginkább veszélyeztetett régi hordozókat veszik előre.

A kottás lejegyzésű népdalok gyűjteményében külön szerepelnek a magyarországi nemzetiségi népdalok – összesen mintegy 24 ezer dallam – az érintett kisebbség, illetve a gyűjtés helye szerint rendezve. Ezek a lejegyzések részben hivatásos, részben műkedvelő gyűjtőktől, valamint nyomtatott kiadványokból származnak. A kutatás előzetes egyeztetés alapján lehetséges.

A Népzenei Archívum munkatársainak jelenlegi létszáma mellett csak előzetes egyeztetés alapján, esetenként tud fogadni külső kutatókat és érdeklődőket. Közönségszolgálat létrehozása helyett a folklór anyag minél nagyobb részének internetes publikálására törekednek. A Zenetudományi Intézet által működtetett weboldalon 16 ezer hangfelvétel, 14 ezer kottás lejegyzés, 5 ezer fotó és 255 táncfilm ingyenesen letölthető és kereshető.[369]

Ebben az internetes adatbázisban több online szolgáltatás is elérhető, így például 6 ezer, korábban már publikált népzenei felvételt lehet meghallgatni jó minőségben. A tájékozódást az alábbi keresési kategóriák segítik: kezdősor, archívumi szám, műfaj és részletes műfaj, hangszer, helység és megye, a gyűjtés ideje, a gyűjtő(k) neve, az előadó(k) neve és születési éve. Nincs tehát olyan keresési funkció, amely lehetővé tenné az egyes kisebbségi közösségek zenéjének gyors kiválasztását. Részletesebben áttekintve ugyanakkor ezt az adatbázist, azt tapasztaltuk, hogy abban a kisebbségi közösségek zenéje – talán csak a cigány folklór kivételével – szinte meg sem jelenik. A közismerten nemzetiségi zenei hagyományokat ápoló települések nem szerepelnek a gyűjtőhelyek között, de ha mégis, jellemzően akkor sem az ott élő kisebbségi közösség zenéje hallható a felvételeken.

Fontosnak tartjuk, hogy a Zenetudományi Intézet tekintse át az interneten publikált hanganyagokat, és törekedjék a kisebbségi közösségek népzenei felvételeinek megjelenítésére, mert ennek hiányában ez az adatbázis nem tudja betölteni szerepét, nem reprezentálja a magyarországi folklórt.

2.2.2. Hagyományok Háza

A Hagyományok Háza a Kárpát-medencei néphagyomány ápolására és továbbéltetésére létrehozott nemzeti intézmény, szolgáltató központ, melyet 2001-ben a Nemzeti Kulturális Örökség minisztere alapított.[370] Az intézményben tudományos igényességgel végzik a népzene, néptánc, népköltészet és népi kézműves hagyaték felkutatását, értelmezését, rendszerezését, feldolgozását és hozzáférhetővé tételét minden érdeklődő számára. Az alapító okiratban meghatározott feladatok közé tartozik *„népi hagyományaink (ide értve a hazánkban élő nemzeti kisebbségek népi hagyományait is) élő és újraélesztheto részének gondozása, napjaink kultúrájába történő átemelése és továbbéltetése.”* A Hagyományok Házában színpadi munka is folyik, zene- és táncstúdiót működtetnek, emellett programokat, kiállításokat rendeznek, hiánypótló kiadványokat jelentetnek meg.

A Hagyományok Háza három nagy szervezeti egységet működtet: a Magyar Állami Népi Együttest (művészeti tár), a Népművészeti Módszertani Műhelyt (közművelődési tár) és a Lajtha László Folklórdokumentációs Központot (közgyűjteményi tár).
A Folklórdokumentációs Központ a Kárpát-medence hagyományait, népi kultúráját rögzítő audiovizuális és szöveges dokumentumokat teszi hozzáférhetővé. Gyűjteményei fontos

[369] http://db.zti.hu
[370] Az intézmény tevékenységéről a http://www.hagyomanyokhaza.hu weboldalon lehet tájékozódni.

tárházát jelentik a hazai kisebbségi közösségek és anyaországaik kulturális örökségének is. Az audio-vizuális adattár mintegy 18 ezer órányi folklór zenei, illetve táncfelvételt tartalmaz. Ezen belül azonban a hazai kisebbségi vonatkozású dokumentumok arányának felmérése még nem történt meg.

A Martin Médiatár az intézmény gyűjteményi főosztálya. Ennek keretében működik a népzene, néptánc és néprajzi tematikájú szakkönyvtár, amelynek gyűjtőköre kiterjed a rokon- és segédtudományok (zene- és tánctörténet, szociológia, nyelvészet, kulturális antropológia, történelem, pszichológia stb.) körére is. Megtalálható továbbá Lajtha László népzenekutató és Martin György néptánckutató életművének könyvtári állománya is. 2008-ban az adatbázis tételeinek száma elérte a 64 ezret.

A Folklórdokumentációs Központ másik részlege az Archiválási Főosztály. Tevékenységének eredményeként 2008-ban a feldogozott gyűjtemény 24 db hanghordozóval, 124 video hordozóval és 547 db állóképpel bővült. Digitalizáltak 711 óra audió- és videó anyagot, valamint 8 848 darab állóképet és kéziratoldalt. Archiválási céllal 877 darab CD és DVD készült el[371].

Az elmúlt években állandósult az a probléma, hogy a rendelkezésre álló munkatársi létszámmal és technikai eszközökkel nem tudták a meglévő gyűjtemények archiválását és feldolgozását kellő gyorsasággal végezni. Ez azért vált sürgető feladattá, mert az analóg hordozókról folyamatos az adatvesztés, digitalizálás nélkül a gyűjtések egyre rosszabb állapotba kerülnek. A Hagyományok Háza pályázatot nyújtott be a Norvég Alaphoz, és ez év májusában kaptak értesítést arról, hogy 680 ezer eurót nyertek, amelynek 15 százalékos, 120 ezer eurós önrészét az NKA állja.

Ebből a forrásból külsős munkatársakat kívánnak felvenni a Folklórdokumentációs Központban zajló munka gyorsítása érdekében. Fejlesztésekre is lehetőség nyílik, így a meglévő adatbázist standardként elfogadtatva az MTA Zenetudományi Intézetével, a Néprajzi Múzeummal, a Kolozsvári Folklórintézettel, valamint reményeik szerint egy szlovákiai partnerrel közös honlapot terveznek létrehozni. Ennek az elképzelésnek a megvalósulását követően több nyelven elérhető lesz és összetett szempontok alapján kutathatóvá válik minden olyan hang- és videofelvétel, fotó, valamint más információ, amely az érintett három ország kutatóintézeteiben fellelhető.

A Folklórdokumentációs Központ tevékenységét már ma is korszerű technika és az internet segítségével, a tudományos intézetekkel együttműködve látja el, anyagait több multimédiás adatbázison keresztül teszi elérhetővé. Egyre több hangfelvétel, mozgóképfelvétel, fotó és dia, könyv, írott és nyomtatott dokumentum hozzáférhető online szolgáltatásként a gyűjteményi egységek fokozatosan bővülő feldolgozásával. Egyelőre tesztelési céllal négy adatbázis került az internetre, így a folklórdokumentumok keresőrendszere, a hangzó kiadványok adatbázisa, a könyvtári keresőrendszer, valamint a térképes kereső.

A folklórdokumentumok keresőrendszerében autentikus Kárpát-medencei népzenei, néptánc-, népszokás- és egyéb felvételek találhatóak. Többek között Martin György és Lajtha László hagyatéka, Kallós Zoltán teljes gyűjteménye, magángyűjtemények és partnerintézményekből származó anyagok, valamint az Utolsó óra című gyűjtéssorozat anyagai is. Ezek részletes feldolgozása megtörtént, így komplex keresésre nyílik lehetőség többek között etnikumok

[371] Forrás: a Hagyományok Háza 2008. évi tevékenységéről szóló beszámoló.

alapján, valamint nyelv és nyelvjárás szerint is. E két választható keresési kategóriában azonban csak 11 hazai kisebbséget tüntettek fel, ezek között a bolgár, görög és örmény nemzetiség nem szerepel. A felvételekbe való betekintés korlátozott időtartamú az internetes felhasználók számára, a teljes anyagok a Martin Médiatárban rendelhetők meg.

A Hangzó kiadványok internetes adatbázisa a már publikált népzene és néptánc, valamint a folklórmozgalmak képviselői által előadott és közreadott revival felvételek leíró adatait tartalmazza. A felvételek meghallgatására, megtekintésére az intézmény könyvtárában van lehetőség. Az online kiadványtárban 1129 hanghordozó, illetve több ezer felvétel adatai érhetők el. Ennek többszöröse a tényleges állomány, ám azt csak a feldolgozást követően tudják megjeleníteni a weboldalon. Az adatbázisban a következő kategóriákban lehet keresni: albumok, előadók, műfajok, települések, megyék, tájegységek, előadásmódok, etnikumok és gyűjtők. Az etnikum keresőjében 65 népcsoportot tüntettek fel, közöttük – a szlovén kivételével – valamennyi hazai kisebbségi közösséget. A nemzetiségi gyűjteményben 1279 román, 832 cigány, 699 szlovák, 225 horvát, 187 német, 126 bolgár, 123 szerb, 80 lengyel, 56 görög, 41 ruszin, 14 örmény és 7 ukrán felvételről lehet tájékozódni.[372] Ezek előadói között egyaránt megtalálhatók hazai és határon túli, kisebbségi hagyományőrző és revival együttesek, énekesek.

Az internetes Fotótárban különböző folklórprogramokon, táncházi rendezvényeken, kiállításokon, népművészeti- és néptánctáborokban készült felvételek láthatók.

A Hagyományok Házában tehát jelentős nemzetiségi zenei gyűjtemény áll az érdeklődők rendelkezésére. Az elkövetkező években megvalósuló fejlesztések során fontosnak tartjuk, hogy kellő figyelmet kapjon a kisebbségi folklór gyűjtése, feldolgozása és interneten való elérhetővé tétele is.

2.2.3. Az Utolsó Óra program

1997-ben a Magyar Tudományos Akadémia Zenetudományi Intézete, a Nemzeti Kulturális Örökség Minisztériuma és a Néprajzi Múzeum támogatásával egy három éven át tartó, az egész Kárpát-medencére kiterjedő népzenei gyűjtőprogram indult a Fonó Budai Zeneházban. Ennek kezdeményezője és vezetője ma a Hagyományok Háza főigazgatója.[373]

A program elnevezése Bartók Béla egy majdnem száz évvel korábban Erdélyből írt levelére utal, melyben arra hívta fel a figyelmet, hogy utolsó óráit éli az egykori népélethez kapcsolódó zenekultúra. Ennek hatására 1936 és 1944 között átfogó gyűjtés indult, majd ennek az anyagnak egy részéből állították össze a Pátria lemezsorozatot. Magyarországon, de jelentős mértékben a szomszédos államokban is az eredeti hagyományátadás az 1950-es években megszakadt, így az „Utolsó Óra” kifejezése annak, hogy már csak az 1920-30-as években született generáció tagjai azok, akik át tudják adni az eredeti népzenei és néptánctudást. Ők azonban már nagyon idősek, így lényegében a 1997-2000 közötti időszak volt az utolsó lehetőség arra, hogy bevonják őket a gyűjtésbe.

[372] A keresőben szereplő etnikum kategória nem követi a Nektv. rendszerét, így külön tünteti fel a német és a sváb, valamint a horvát, sokác, bunyevác és bosnyák csoportokat.
[373] A program ismertetéséhez felhasználtuk a Hagyományok Háza főigazgatójával az MR1 Kossuth Rádió Népzene határok nélkül című műsorában 2009. október 11-én elhangzott beszélgetést.

Az Utolsó Óra program során felhasználták a legmodernebb digitális technikát. A gyűjtés nem az egyes régiókban, településeken folyt, hanem a Fonó Budai Zeneházban. Ennek előkészítése érdekében a különböző földrajzi területek felelősei, „intézői", megkeresték az adott területen fellelhető jelentős zenekarokat, előadókat és meghívták őket Budapestre. Az eredeti cél az volt, hogy Erdélyből körülbelül negyvenöt zenekart meghívjanak a gyűjtéshez, ám a munka során ráébredtek a szervezők, hogy tágabb területekben, jóval több felvételben kell gondolkozniuk, mert annyi érték lelhető még fel. A program eredményeként végül több mint 1200 óra felvétel készült, Románia erdélyi részéről 47, a szlovákiai Felvidékről 25, a többi területről (Magyarország és egyes szomszédos állomok) további mintegy 20 zenekarra terjedt ki a gyűjtés.

A program úgy zajlott, hogy hetente fogadták a zenekarokat a Fonóban, majd napi 9-10 órában folytatták a gyűjtést, muzsikáltatták őket, kérdezték őket az emberi élet fordulóiról, naptári év ünnepeiről, majd a táncgyűjtés következett. *„Egy-egy zenekar megközelítőleg teljes, több etnikumot is kiszolgáló repertoárjának felgyűjtésére öt nap állt rendelkezésre, ezért jutott idő arra is, hogy ne csak a dallamkészletet, hanem a zenével, tánccal, népszokásokkal kapcsolatos szöveges adatokat is rögzítsük. Minden zenekarral egy-egy pár táncos, illetve egy-két énekes is érkezik, ami a hangszeres népzene vokális és funkcionális kapcsolatainak feltárásához nyújtott segítséget anélkül, hogy a projekt felvállalhatta volna a vokális népzene és a néptáncok a hangszeres zenéhez hasonló, felmérésszerű rögzítését."*[374] Minden héten szerdánként nyilvános bált tartottak az adott héten soron lévő zenekar muzsikálásával, amelyen minden érdeklődő részt vehetett. Csütörtökönként rövid felvételt készített a Duna Televízió, majd pénteken az előre elkészített kérdőívekre válaszoltak a kérdezettek a hazaindulásuk előtt.

Az Utolsó óra kiadásait eleinte a Fonó Budai Zeneház állta és hitelezte meg, majd különböző állami támogatásokat kaptak (különösen az NKA-tól, minisztériumi pályázatokból) négy év alatt összesen mintegy 54 millió forintot.

A program szervezői rendkívül fontosnak tartják, hogy az összegyűjtött anyaghoz való hozzáférést minden érdeklődőnek biztosítsák, ne csak egy szűk, szakmai kör számára. Ez a kulcsa ugyanis annak, hogy ezek a felvételek hasznosuljanak is. A gyűjtés lezárását követően a Hagyományok Háza megkezdte egy olyan adatbázis létrehozását, melynek célja, hogy a XX. század népzenei, néptánc gyűjteseit összegezzék, és az interneten hozzáférhetővé tegyék. A feldolgozás, rendszerezés még folyamatban van, sok ezer munkaóra kell még az elkészüléséhez, de az Utolsó Óra program anyaga már elérhető a Hagyományok Háza honlapján, a Zenetudományi Intézetnél és a Fonóban is. Az anyag egy része, a legsikerültebb, a legkiemelkedőbb művészeti értéket képviselő felvételek megjelent Új Pátria sorozat néven CD lemezeken is. Az eddigi tizennyolc lemez mellett egy elnyert pályázati támogatás segítségével további CD-lemezek jelenhetnek majd meg a közeljövőben az Utolsó Óra programból.

Az Utolsó Órát követően elindították a Fehér Foltok programot, mely a korábbi gyűjtésekből kimaradt földrajzi területekre és azok művészeti értékeire koncentrál. Az elképzelések szerint ezt a programot is folytatni fogják, hiszen számos kulturális érték vár még feltárásra.

A kisebbségi kulturális jogok érvényesülése szempontjából is jelentősnek tartjuk ezt a gyűjtőmunkát, valamint azt, hogy ezeket az anyagokat az érdeklődő közönség számára is

[374] http://www.fono.hu/utolsoora/utolsoora.html

hozzáférhetővé teszik. Minden olyan kezdeményezést támogatandónak tartunk, amely elősegíti a többségi és a kisebbségi, valamint az anyaországi kulturális értékek kölcsönös megismerését. Ezt segítette elő ez a gyűjtés is, hiszen annak célja nem egy adott népcsoport, hanem egy meghatározott földrajzi terület hagyományainak, hangszeres zenéinek, énekeinek, táncainak átörökítése volt a jövő generációk számára.

E program esetleges folytatása esetén, de akár attól függetlenül, önálló gyűjtés keretében is alapvető elvárásnak tartjuk, hogy a kutatás stratégiájának összeállítása során kifejezett szempont legyen a magyarországi kisebbségek zenei és tánckultúrájának részletes feltárása. A minél nagyobb hitelességre való törekvés jegyében fontosnak tartjuk, hogy ne csak „közvetítő" előadók útján, hanem a kisebbségi közösségek saját zenekarainak, táncegyütteseinek bevonásával történjék ez a jövőbeli gyűjtőmunka.

2.3. A táncházmozgalom

A kisebbségi tánchagyományok megőrzésében tudatosan szerepet vállal a táncházmozgalom is, ezért indokolt, hogy a vizsgálati jelentésben röviden összefoglaljuk közel három évtizedes múltját, eredményeit.

„A szó szoros, klasszikus folklorisztikai értelmében néptáncnak azokat a hosszú ideig közhasználatú táncokat tekintjük, amelyek Európában végül is legtovább a parasztság hagyományában maradtak meg, a múltban lassan változó falusi közösségek szertartásainak, szórakozásainak, életének szerves részeként."[375]

A nemzeti kultúrák kialakulásában a néptáncok rendkívül fontos szerepet töltöttek be hazánkban, csakúgy, mint más közép-kelet-európai népeknél, így például a szlovákoknál, lengyeleknél, oroszoknál és a balkáni népeknél. A néptáncok a nemzeti kultúra, a történelmi örökség szerves részét képezik, a nemzeti identitás egyre fontosabb tényezői.

A néptánc iránti tudatos érdeklődés már a XVIII. századtól jelen van mind a magyar, mind a környező népek életében. Ám csak a XX. században váltak fontossá az egyedi adatok, táncleírások a néptáncismeretben a néprajztudomány megerősödésével. *„A harmincas, az ötvenes, majd a hetvenes években (...) is három érdeklődési hullám figyelhető meg"*[376] a néptánc iránt hazánkban. Az úgynevezett Gyöngyösbokréta mozgalom – több szempontból vitatott jellegétől eltekintve – fontos szerepet játszott a tánchagyományok életben tartásában abban a közel száz községben, ahol működött. Később, az ötvenes években pedig nagyobb, akár száztagú népi együttesek jelentek meg színpadi fellépéseken.

A hetvenes évek változásainak, új törekvéseinek legfontosabb eredményeként kialakult a táncházmozgalom. Míg az addigi táncegyüttesek a versenyen alapuló, koreografált produkciókra építkeztek, az „élő" tánckultúrák megismerése és térnyerése a széki táncokkal indult. Ezt a mintát követve az első, szűk szakmai körben szervezett táncházat a fővárosi Liszt Ferenc téri könyvklubban szervezték 1972-ben. A következő évben már mindenki számára nyitott táncházat rendeztek a Fővárosi Művelődési Ház körtermében. A mozgalom egyenletesen fejlődött: míg kezdetben egy táncház volt, ahol egyetlen zenekar játszott, később

[375] Martin György: „A hagyományos táncaink védelmében" (http://www.folkradio.hu/folkszemle/martin_hagyomanyostancainkvedelmeben/)
[376] Martin György: A magyar néptánckutatás és néptáncmozgalom kapcsolatának történetéről http://www.folkradio.hu/folkszemle/martin_neptanckutatasesmozgalom/

egyre több táncház indult, amelyek rendszeres időközönként és több zenekarral működtek. Napjainkban a táncház a városi fiatalok egyik jellemző szórakozási formájává vált. Számtalan helyszínen, több száz zenekar játszik a táncolóknak szinte minden nap, elterjedtek a fesztiválok, szakmai és rajongói fórumok. Zenekarok, táncegyüttesek, dalkörök alakultak és sok lelkes amatőr gyűjtőmunkába kezdett. Fontos eredmény, hogy különböző néprajzi területek táncait – akár falvakra, sőt, egy-egy táncosra leszűkítve is – sikerült rendszerezni és továbbadni.

Az elmúlt húsz évben – jelentős részben a táncházmozgalom hatására – a néptánc egyre elismertebb műfajjá vált. A Táncművészeti Főiskolán 1971 óta középfokú szakképesítést lehetett szerezni néptánc és színházi táncművész szakon, ám ma már népművészeti mesterszak is működik. Népzenei és néptánc újságok jelentek meg (mint például a Folkmagazin), hivatalos honlap működik www.tanchaz.hu címen, amelyet hasonló témájú weboldalak követtek. Folkrádió néven internetes rádió indult, amely kizárólag népzenét sugároz, de népzenei feldolgozások jelentek meg a magyar popzenében is. A táncházmozgalom állandó éves ünnepévé vált az Országos Táncháztalálkozó és Kirakodóvásár.

2.3.1. Nemzetiségi táncházak napjainkban

A táncházmozgalom intézményesülésének egyik fejlődési irányaként, egyfajta specializálódásként kialakultak a kimondottan nemzetiségi táncházak. Általános ugyanakkor az is, hogy sok táncházban táncolnak vegyesen helyi magyar, illetve nemzetiségi táncokat.

A kifejezetten nemzetiségi táncházak közül rendkívül népszerűek többek között a görög, a sváb, a balkáni és dél-szláv táncházak. Számtalan fesztivál, egyedi rendezvény ad otthont a kisebbségi táncházaknak, de vannak rendszeresen, több éve ugyanott és ugyanazon zenekarral működő táncházak is.

A Falkafolk együttes táncházában Nemzetiségi Táncházbarát Egyesület szerveződött, amely feladatának tekinti, hogy segítse a kisebbségi (különösen a bolgár, görög, horvát, szerb) közösségek tradicionális értékeinek, népzenéjének, néptáncainak megőrizését, életben tartását, bemutassa azokat mind a magyar társadalomnak, mind a határon túli közönségnek. A nemzetiségi táncház iránti nagy érdeklődést és igényt mutatja, hogy az elmúlt években minden két hétben balkán táncházat tartott az együttes. A Cerbul de Aur Román Néptáncegyüttes rendszeresen együttműködött a zenekarral, különösen a román táncok tanításában. A Falkafolk együttes vezetője azonban elmondta, hogy mára egyre nehezebb a táncház rendezvényeket megtartani, mert a közművelődési intézmények csak bérleti díj ellenében bocsátják rendelkezésükre a szükséges helyiséget.

A számtalan nemzetiségi táncház közül meg kell említeni a Pécsi Kulturális Központ szervezésében megrendezett szabadtéri nemzetiségi táncházakat, melyek egész nyáron szerda esténként várták az érdeklődőket Pécsett, a Színház téren. Programjaik közül említhető a cigány táncház a Kanizsa Csillagai Együttessel, a balkáni táncház a Falkafolk együttessel, bolgár táncház a Rila Együttessel és görög táncház a Mydros Együttessel. A Kolo együttes délszláv táncházat tart Tökölön a helyi művelődési központban minden hónap első péntekén, a Ferencvárosi Művelődési Központban pedig minden szerdán. A Pécsi Ifjúsági Házban minden hónap utolsó péntekén rendeznek délszláv táncházat, ennek szervezője a Tanac Néptáncegyüttes. Sváb táncházat rendez a Heimatglocken Tánckar, mely 2008-ban alakult

azzal a céllal, hogy a német nemzetiségi táncokat profi előadásban ismertessék meg közönségükkel. A görög táncházak is rendkívül népszerűek szerte az országban, a Mydros Együttes mellett többek között a Syrtos Együttes is közreműködik ilyenek szervezésében. A Békéscsabán felkeresett Csaba Táncegyüttes is rendszeresen tart szlovák táncházakat, amelyeken különböző táncrendeket állítanak össze, hogy a teljesen amatőröktől kezdve a profi táncosokig mindenki számára színvonalas programot tudjanak nyújtani. A Sziget fesztiválon is számos alkalommal rendeztek sikeres cigány táncházakat. A rendszeresen szervezett, adott kisebbségek táncait bemutató táncházakon kívül számtalan, egy-egy alkalomra szóló összejöveteleket is tartanak. Időnként egy-egy kávéház vagy más vendéglátóhely ad helyet a nemzetiségi táncháznak.

A célkitűzés azonban minden nemzetiségi táncház esetében közös: arra törekednek, hogy minél szélesebb körben felkeltsék az érdeklődést hagyományaik megismerése iránt, és ezzel elősegítsék a többségi társadalom fogékonyabbá válását a kisebbségi kultúrák befogadására.

2.3.2. A táncházak működésének jogi problémái

A vizsgálat során szembesültünk azzal a ténnyel, hogy bár a táncházak már közel három évtizedes múltra tekinthetnek vissza, jogi helyzetük máig rendezetlen. A korábbi rövid ismertetés alapján egyértelműen kitűnik, hogy mi a táncház lényege, ám a fogalmát egyetlen jogszabály sem határozza meg. Ennek ellenére több jogszabály említi a táncházakat, így a kerettanterv a tánc és dráma műveltségterülettel összefüggésben a pedagógusok feladatává teszi, hogy gondoskodjanak arról: tanulóik személyes élmények alapján (pl. videofilm, táncelőadások, bemutatók, vizsgakoncertek megtekintése, játszó- és táncházakban való részvétel) ne csak a tanórákon, hanem szabadidejükben is érdeklődjenek a tánc iránt. Az érettségi vizsga részletes követelményeiről szóló OKM rendeletben pedig a tradicionális összejövetel körében a „vasár- és ünnepnapi táncház” a román népismeret egyik elsajátítandó témája.

Jelenleg csak az ARTISJUS Magyar Szerzői Jogvédő Iroda Egyesület évente megjelentetett közleményeiben szerepel az a meghatározás, hogy a táncház *„olyan rendezvény, ahol a közönség élő népzenére, illetve népzenei feldolgozásra épülő zeneszolgáltatás mellett táncol”*.[377] Az ARTISJUS e közleménye alapján állapítja meg a szerzői jogdíj mértékét, ám az jogi jellegét tekintve mégsem tekinthető normatív aktusnak. A jogbiztonság érdekében szükségesnek tartjuk a táncház fogalmának jogszabályi meghatározását, amelynek alapjául az ARTISJUS definíciója is szolgálhat. Megítélésünk szerint ez az értelmező rendelkezés leginkább a muzeális intézményekről, a nyilvános könyvtári ellátásról és a közművelődésről szóló 1997. évi CXL. törvény előírásai közé illeszthető be. A közművelődési tevékenység ugyanis *„a polgárok iskolán kívüli, öntevékeny, önművelő, megismerő, kultúraelsajátító, művelődő és alkotó célú cselekvése, amely jellemzően együttműködésben, közösségekben valósul meg”*, így a tehát a táncház ennek egy speciális megnyilvánulási formájaként is értelmezhető.

A táncház definiálásának – amint az az ARTISJUS fenti közleményéből is kitűnik - szerzői jogi szempontból is jelentősége van. A szerzői jogról szóló 1999. évi LXXVI. törvény (Szjt.) fenntartja a korábban hatályos jognak azt az alapelvét, hogy az irodalom, a tudomány és a

[377] ARTISJUS Magyar Szerzői Jogvédő Iroda Egyesület közleménye az előadások szervezői számára az irodalmi és zeneművek nem színpadi nyilvános előadásának engedélyezése fejében fizetendő szerzői jogdíjakról, valamint a felhasználás engedélyezésének egyéb feltételeiről

művészet minden alkotása akkor is szerzői jogi védelem alá tartozik, ha azt a törvény külön nem nevezi meg. Az Szjt. tehát nem alkalmaz taxációt, csupán példálózóan sorolja fel a védelem alá tartozó alkotásokat, a főbb műtípusokat. A Szjt. rendelkezései negatív oldalról is körülhatárolják a szerzői jogi védelem tárgyát: megállapítják egyes szellemi teljesítményekről, hogy nem sorolhatók a szerzői művekhez, illetve kizárnak a védelemből olyan szellemi alkotásokat, amelyek egyébként megfelelhetnének a szerzői jogi védelem kritériumainak. E körbe sorolható az Szjt. 1. § (7) bekezdése is, amely kimondja, hogy: *„A folklór kifejeződései nem részesülnek szerzői jogi védelemben. E rendelkezés nem érinti a népművészeti ihletésű, egyéni, eredeti jellegű mű szerzőjét megillető szerzői jogi védelmet.”* Amint az az Szjt. indokolásában is olvasható, a folklór kifejeződései - többek között a szerzői jog alanyának azonosíthatatlansága miatt - nem részesülnek szerzői jogi védelemben. Ebből azonban természetesen nem következik, hogy a törvény kizárná a népművészeti ihletésű, ám egyéni, eredeti jellegű mű védelmét. Az ilyen mű szerzőjét továbbra is megilleti a jogi védelem.

Az ismertetett rendelkezések alapján egyértelműnek tartjuk, hogy a folklórt előadó, népzenére táncoló művészek előadása, továbbá az olyan rendezvények, melyre a közönség népzenehallgatásra gyűlik össze, vagy amelyen népzenére táncolhat a törvény erejénél fogva, automatikusan mentesülnek a szerzői jogdíj fizetésének kötelezettsége alól. Ez természetesen nem vonatkozik arra az esetre, ha népzenét, népdalt feldolgozott formában adják elő, ez ugyanis szerzői jogi védelem alatt áll.

A folklór fogalmát a hatályos jogszabályok nem határozzák meg. Az Unesco Közgyűlése 1989-ben ajánlást fogadott el a hagyományos kultúra és a folklór védelmében, amely a következő definíciót alkalmazza: a folklór (vagy hagyományos kultúra) egy kulturális közösség hagyományokon alapuló alkotásainak az összessége, amelyek egy-egy csoport vagy egyén révén nyernek kifejezést, és amelyek egy közösség elvárásait jelzik, amennyiben annak kulturális és társadalmi identitását tükrözik; mintái és értékei szájhagyomány és utánzás útján, vagy más módon öröklődnek és terjednek. Műfajai többek között a nyelv, az irodalom, a zene, a tánc, a játék, a mitológia, a rítus, a szokások, a kézművesség, az építészet és más művészetek.

Az ARTISJUS – amint azt a Hagyományok Házával kötött, a későbbiekben ismertetett megállapodás is tartalmazza – a folklór körébe sorolja a Kárpát-medencei magyar és nemzetiségi, kisebbségi népzenét, néptáncot. Ez az értelmezés kisebbségi jogi szempontból csak akkor fogadható el, ha a folklór fogalmába beleértik a Nektv-ben meghatározott 13 kisebbségi közösség anyaországi kulturális – különösen zenei, ének és tánc – hagyományainak ápolását is.

Megítélésünk szerint a kisebbségi közösségek kulturális jogainak maradéktalan érvényesülésének biztosítása szükségessé teszi a folklór jogszabály definíciójának megalkotását. Ezt azért is javasoljuk, mert így a jövőben megelőzhetők lennének a bizonytalan fogalomhasználatból adódó esetleges szerzői jogi jogviták.
A szerzői művek és a szomszédos jogi teljesítmények fajtáinak minden egyes felhasználását nem lehetséges külön-külön jogosítani egyfelől a szerző, a szomszédos jogi jogosult és másfelől a mű leendő felhasználója által aláírt egyedi szerződésekkel. Ha nagyszámú felhasználó használ egy adott művet, előadást, gyakorlatilag azonos időben, az engedélyezési jogok vagy díjigények érvényesítését számos gyakorlati nehézség akadályozza. Az Szjt. mindezekre tekintettel előírja, hogy a szerzői művekhez, az előadóművészi teljesítményekhez, a hangfelvételekhez, a sugárzott vagy vezetéken átvitt műsorokhoz, valamint a filmelőállítói

és az adatbázis-előállítói teljesítményekhez kapcsolódó és a felhasználás jellege, illetve körülményei miatt egyedileg nem gyakorolható szerzői és szomszédos, illetve adatbázis-előállítói jogok érvényesítése a jogosultak által erre létrehozott szervezet útján közös jogkezelés keretében történik.

Az irodalmi és zenei szerzőket érintő közös jogkezelést az ARTISJUS Magyar Szerzői Jogvédő Iroda Egyesület végzi.[378] Tagjai között található közel 1700 zeneszerző, szövegíró, irodalmi szerző és zeneműkiadó. Az ARTISJUS által végzett közös jogkezelés segítségével a felhasználók egy kézből szerezhetnek engedélyt, és a jogosultak javára is biztosított a szerzői jog érvényesítése a vendéglátóiparban, kereskedelemben, koncerteken, egyéb nyilvános felhasználási körben a zeneművek felhasználásakor.

A nyilvános zenefelhasználás bejelentése és a már bejelentett zenefelhasználás megváltozásának bejelentése a közös jogkezelést végző Artisjushoz a szerzői jogi törvény szerint kötelező. Ennek elmulasztása esetén az Artisjust a fizetendő jogdíjon felül költségátalány illeti meg. A bejelentési kötelezettséget a zenefelhasználás megkezdése előtt a letölthető vagy az Artisjus Műsorengedélyezési Főosztályának munkatársaitól személyesen, telefonon, postai úton elkérhető adatszolgáltatási lapok kitöltésével kell teljesíteni. Az adatszolgáltatási lap minden típusában az Artisjus megjelöli a szerzői jogdíjfizetés főbb jogszabályi alapját, valamint külön felhívja a felhasználók figyelmét a jogdíjfizetést érintő bármiféle változás bejelentési kötelezettségükre. A zenefelhasználás különböző módjaira – figyelemmel a jogdíj mértékének megállapításakor használt szempontokra – más-más adatszolgáltatási lapot használnak, ezeken a valóságnak megfelelően kell feltüntetni a zenefelhasználás körülményeit és a zenefelhasználást végző adatait, majd eredeti aláírással és pecséttel ellátva kell ezeket eljuttatni a Műsorengedélyezési Főosztály megfelelő vidéki vagy fővárosi címére. Az adatszolgáltatási lap időben történő megküldése és pontos kitöltése az engedélyezéshez elengedhetetlen. A felhasználó a felhasználási engedélyt csak a Jogdíjközlemények szerinti jogdíj megfizetésével szerzi meg. A be nem jelentett, vagy a bejelentéstől eltérő, illetve az a felhasználás, amellyel kapcsolatosan a felhasználó a jogdíjat nem fizette meg, szerzői jogot sért.

A zenefelhasználók kötelesek időszakonként bejelenteni az elhangzott élőzenei műsorszámokat is. Az Szjt. által előírt bejelentési kötelezettség mellett folyamatos és egész országra kiterjedő ellenőrzést is folytatnak, s egy-egy területen folyamatosan tartják a kapcsolatot a zenét szolgáltató üzletekkel, és e közben ellenőrzik a zenefelhasználás körülményeinek esetleges változását, a bejelentési kötelezettség teljesítését és ebben az utóbbi körben a nem zenélő üzleteket is. A jogdíjszámlák kiállítása, kiküldése a felhasználók bejelentései, illetve a zenét szolgáltató helyeken kiállított adatszolgáltatási lapok és egyéb adatok alapján történik.

Az ARTISJUS 2009-ben a táncházak esetében a jogdíj mértékét az alábbiak szerint határozta meg: az áfát nem tartalmazó bevétel 8%-a, de a fizetendő szerzői jogdíj nem lehet kevesebb, mint a belépődíj nélküli rendezvényekre a jogdíjközlemény külön hivatkozott pontjában megállapított szerzői jogdíj mértéke. Ha egy előadáson belül a nem védett művek száma a 33%-ot meghaladja, de 66%-nál kevesebb, úgy a fizetendő szerzői jogdíj az áfát nem tartalmazó bevétel 5%-a. Ha egy előadáson belül a nem védett művek száma a 66%-ot meghaladja, úgy a fizetendő szerzői jogdíj az áfát nem tartalmazó bevétel 2%-a.

[378] Forrás: http://www.artisjus.hu

Egyes belépődíj nélküli rendezvényeken – beleértve a táncházakat is – a közönség számától függően, helyszínenként, naponta az alábbi összegű szerzői jogdíjat kell fizetni:

1-50 főig	2 590 Ft
51-100 főig	5 030 Ft
101-200 főig	9 760 Ft
201-500 főig	18 930 Ft
501-1000 főig	35 960 Ft
1001-2000 főig	64 730 Ft
2001-4000 főig	110 030 Ft
4001-6000 főig	132 040 Ft
6001-10 000 főig	176 050 Ft
10 001-20 000 főig	281 680 Ft
20 000 fő felett minden megkezdett 20 000 fő után további	216 000 Ft

A jogdíjfizetőnek (rendezőnek) a rendezvényt követő 3 napon belül vagy az ARTISJUS-szal kötött megállapodásban meghatározott egyéb határidőre köteles az elszámolás alapjául szolgáló iratokat becsatolni. Abban az esetben, ha a jogdíjfizető a rendezvény megtartását megelőzően az ARTISJUS-szal megállapodást köt, amelyben vállalja, hogy a rendezvény megtartása előtt egy rögzített összegű jogdíjrészletet fizet, 20% kedvezményben részesül. A közleményben nem említik, hogy a folklór kifejeződései jogdíjmentesek.

Az ARTISJUS hivatalos weboldaláról letölthető adatszolgáltatási lapon a táncházakkal kapcsolatban arról is nyilatkozni kell, hogy bevétel nélküli vagy bevételes a rendezvény. A formanyomtatvány felsorolja a bevételes rendezvény formáját (komolyzenei koncert, könnyűzenei koncert, diszkó, táncház stb.), és mindegyikhez egy rovatot rendel, amelyet a jogdíjfizető megjelölhet. Az adatközlési lapon feltüntetik az egyes rendezvények után fizetendő szerzői jogdíj mértékét. A táncház rovat mellett ez látható: 8%, 5 %, 2%. Az adatszolgáltatási lapon sem utalnak azonban arra, hogy kizárólag folklór előadás esetén nincs jogdíjfizetési kötelezettség.

Az ARTISJUS részére benyújtandó nyilatkozat másik része a műsorközlés. A formanyomtatványon felhívják a figyelmet arra, hogy *„a felhasználó a rendezvény bejelentésével egyidejűleg köteles az előadott művek és szerzőik adatait közölni. Az adatlap adatai alapján számolja el az ARTISJUS a zenei és irodalmi kisjogos művek felhasználásáért befizetett szerzői jogdíjat az általa képviselt belföldi és külföldi szerzőknek, ezért annak pontos és teljes kitöltése feltétlenül szükséges”*. A műsorközlési lapon tehát minden elhangozott mű címét és a szerző nevét meg kell adni.

A Szjt. 92. § (3) bekezdése előírja: a közös jogkezelés körében - a mechanikai többszörözés engedélyezése kivételével - az ellenkező bizonyításáig vélelmezni kell, hogy a felhasznált művek, illetve szomszédos jogi teljesítmények védelemben részesülnek. A rendezőnek kell tehát bizonyítania, hogy kizárólag folklórt (népzenét vagy néptáncot) adtak elő, különben köteles jogdíjat fizetni a rendezvény után. Az elmúlt években ez különösen a táncházak

esetében jelentett gyakorlati problémát, hiszen – amint az az ARTISJUS közleményében szereplő definícióból is kitűnik – annak egyik fő sajátossága, hogy autentikus népzene hangzik el.

Annak bizonyítása, hogy a rendezvény nem esik jogdíjfizetési kötelezettség alá, két módon történhet. Egyrészt a rendező a műsorközlési lapon tételesen feltüntetheti az előadott összes mű címét, megjelölve azt, hogy azok mindegyike folklór. Tény, hogy ez jelentős adminisztrációval jár, ám e nyilatkozat precíz, részletes és a valóságnak megfelelő kitöltése esetén az ARTISJUS nem követelhet szerzői jogdíjat.

Az ARTISJUS és a Hagyományok Háza együttműködési megállapodása értelmében 2009 márciusától azok a táncházak, amelyek élőzenés rendezvényen kizárólag folklór műveket használnak fel és regisztráltatják magukat, mentesülnek a jogdíjfizetési kötelezettség alól. Ez azt jelenti, hogy a táncház szervezőinek be kell jelentkezniük a Hagyományok Házánál, ahol a Táncház Egyesület képviselőivel együtt – az érintett zenekar tevékenységének ismeretében – összeállítják a jogdíjmentes táncházak következő negyedévre vonatkozó listáját. Ebben szerepel az is, hogy egy három hónapos időszakban pontosan milyen helyszínen, mikor (a hét vagy hónap mely napján és órájában) kívánnak élőzenés folklór táncházat szervezni.[379] A kizárólag nem védett műveket használó regisztrált táncházakról a Hagyományok Háza minden tárgynegyedévet követő hónap 15. napjáig adatokat szolgáltat az ARTISJUS részére.

A megállapodás értelmében az Artisjus ezt az adatközlést – miután a Hagyományok Háza a népművészet területén sajátos szakértelemmel rendelkezik – elfogadja a jogdíjfizetés alóli mentesüléshez. A gyakorlatban ez azt jelenti, hogy az adott táncháznak nem kell külön bizonyítania, hogy regisztrálás során előre megjelölt élőzenés rendezvényén kizárólag folklórt adtak elő. Ha a táncház időpontja és helye változik, ezt már csak a következő negyedévi regisztrálás adatai alapján tudja az ARTISJUS figyelembe venni. Abban az esetben, ha az ARTISJUS tudomására jut olyan körülmény, amely azt valószínűsíti, hogy a táncház a Hagyományok Háza által szolgáltatott adatoktól eltérően mégis védett műveket használ, a szerzői jogvédő szervezet fellép vele szemben.

Fontos előrelépés az is, hogy az együttműködési megállapodás kitér arra: azokon a vegyes jellegű népművészeti rendezvényeken (például „Táncháztalálkozó”, „Mesterségek Ünnepe”), ahol nagyrészt egyaránt sor kerül védett és nem védett művek felhasználására, a Hagyományok Háza véleményezi az élőzenei felhasználások műsoradatait. A rendezvényt követő 15 napon belül eljuttatja az ARTISJUS-hoz állásfoglalását arról, hogy az elhangzott művek a folklór kifejeződésének körébe tartoznak-e.

Álláspontunk szerint az ARTISJUS jelenlegi adatközlési és műsorközlési gyakorlata összhangban van az Szjt. rendelkezéseivel. A rendezők ugyanakkor nem feltétlenül vannak tisztában a szerzői jogi előírásokkal, ezért javasoljuk, hogy a jövő évi Díjközleményben említsék meg, illetve az alkalmazott adatközlő vagy műsorközlő lapon tüntessék fel a folklór előadásokhoz kapcsolódó szerzői jogi díjfizetés alóli mentességet. Indokolt lenne az is, hogy ezekben a dokumentumokban a táncházregisztráció lehetőségére is felhívják a figyelmet.

[379] A táncházregisztráció érdekében például a Kolo együttesnek előre meg kellett adnia, hogy a következő negyedévben a Tököli Művelődési Központban minden hónap első péntekén 19.30 és 24.00 óra között délszláv táncházat tart.

2.4. A cigányzene továbbörökítésének lehetőségei

A legutóbbi évtizedekig, a roma folklórzenekarok megjelenéséig a hazai cigányság zenéjét általában a szórakoztató jellegű, jellemzően húroshangszer kísérettel előadott magyar nótákkal azonosították. E nézettel szemben Bartók Béla is fellépett, népzenei kutatásainak eredménye alapján az 1930-as években kijelentette: *„amit önök cigány zenének neveznek, az nem cigányzene. Nem cigányzene, hanem magyar zene: újabb magyar népies műzene.”* [380]

2.4.1. A cigányzene története

Máig tartja azonban magát az a mítosz, hogy a cigányok ősidők óta, már a magyarországi megjelenésük előtt is zenélésből éltek. A hazai történeti források ugyanakkor csak a XVI-XVII. századtól kezdődően szólnak cigány származású zenészekről, és ekkor még jellemző foglalkozásként a kovácsmesterséget és az egyéb kézműipari tevékenységet említik.[381] A XVIII. század folyamán jelentek meg azok a cigányokból álló bandák, amelyek hivatásszerűen is a szórakoztató zenélésből próbáltak megélni. Az ebben a korban élt Cinka Panna (1711-1772) nem „főállású” cigányprímás volt, férjével együtt még kovácsműhelyt is működtetett.

A fordulatot, felemelkedési és megélhetési lehetőséget a magyar nemzeti öntudatra ébredéssel együtt megjelenő és hosszú időre uralkodóvá váló zenei műfaj, az eredetileg toborzásokon felcsendülő verbunkos teremtette meg. Bihari János (1769–1828) a reformkor legnagyobb és leghíresebb prímásának művészete döntően hozzájárult ahhoz, hogy a verbunkos a magyar zenetörténet meghatározó részévé és e korszak szimbólumává vált. A cigányzenészek kivívták a társadalom megbecsülését, a nemzeti zene képviselőinek és a polgári átalakulásért küzdő nemzeti mozgalom részesének tekintették őket. A cigányzenekarok ott voltak az 1848–49-es forradalom és szabadságharc katonái között is, majd a bukást követően segítették a nemzeti ellenállás ébren tartását a kiegyezésig.

A cigányzenekarok tömeges elterjedése a XIX. század közepére tehető. Ekkor a cigányok körében már a zenélés vált a legrangosabb, legvonzóbb foglalkozássá. A cigányzenészek száma egy évszázad alatt megtízszereződött, 1600-ról 17 ezerre emelkedett. Zenészdinasztiák alakultak ki, az egymást követő generációk pedig egyre magasabb művészi színvonalat értek el. *„A hivatásos zenészek zöme maga is zenészcsaládból származik. Az első útbaigazítást rendszerint apjától, idősebb testvérétől vagy valamelyik rokonától kapja. Családja vagy önmaga később anyagi áldozatot is vállal azért, hogy megfelelő hangszerrel elismert mestertől tanulhasson. Kezdettől fogva nemcsak repertoárt tanul, hanem a hivatásos zenélés mesterfogásaival ismerkedik. Emellett már gyerekként gyakorolja a közönséggel való bánást, ahhoz alkalmazkodást.”*[382]

A XIX. század közepén megjelenik a verbunkos hagyományaiból is táplálkozó új magyar műfaj, az énekelt dal, a magyar nóta, más nevén a népies műdal. Hasonló társadalmi igény teremtette meg ennek is az alapját, mint annak idején a verbunkosnak. A magát haladó

---

[380] Bartók Béla: Cigányzene? Magyar zene? Ethnographia. 1931. 2. szám

[381] E témáról részletesebb elemzés olvasható Kállai Ernő: A cigányzenészek helye és szerepe a magyar társadalomban és a magyar kultúrában, valamint a Cigányzenészek és külföldi lehetőségeik című tanulmányaiban.

[382] Sárosi Bálint: Hivatásos és nemhivatásos népzenészek. In: Zenetudományi dolgozatok. MTA Zenetudományi Intézete, Bp., 1980. 75.

szellemiségűnek tartó felsőbb, vezető réteg igényelte egy új, sajátosan magyar műfaj létrejöttét. E dalok írói elsősorban vidéki nemesek, hivatalnokok voltak, akik ebben a zeneileg viszonylag egyszerű formában jelentős sikereket tudtak elérni hiányos zenei képzettségük mellett is. Egyes becslések szerint a XX. század közepéig mintegy 30 ezer nóta született. Ezek megismertetésében, elterjesztésében döntő szerepe volt a cigányzenészeknek, hiszen hangszerkíséret nélkül a nóta nem hatott igazán. Az ő szakmai tudásukon, előadásmódjukon keresztül vált a magyar nóta a verbunkos folytatójává. A két világháború közötti időszakban annyira népszerű ez a műfaj, hogy a muzsikusok nélkülözhetetlen részei a mindennapi életnek. Ebben az időszakban nem volt olyan előkelő étterem, szálloda, de akár a színvonalra adó vendéglő, kocsma, ahol ne játszottak volna cigányzenészek. Népszerűségükhöz jelentős mértékben hozzájárult az is, hogy a filmekben is rendre felcsendültek az általuk játszott magyar nóták.

A szocialista fordulatot követően az 1950-es évek elején a cigányzenét a korábbi uralkodó osztályhoz kötődő műfajnak tekintették és megpróbálták adminisztratív eszközökkel visszaszorítani. A cigányzenészek jelentős részének fel kellett hagynia szakmájával és fizikai munkára kényszerült. Az 1960-as évektől enyhülés állt be a kultúrpolitikában, így egyes becslések szerint az 1980-as évek közepéig az ország ezerhétszáz szállodájában és vendéglőjében volt élőzene. E generáció tagjai voltak a cigányzene utolsó virágkorának haszonélvezői. Egyrészt klasszikus cigányzenét játszottak, hagyományos népzenekari felállásban, másrészt tánczenét. Ezek a zenészek gyakran eljutottak külföldre is. Az elhelyezkedéssel nem voltak problémáik, mivel az Országos Szórakoztatózenei Központ kiközvetítette a vendéglátóhelyekre az éppen szerződés nélkül lévőket, és az üzletvezetők nem utasíthatták vissza őket. Ez nem is állt érdekükben, hiszen a zenészek szinte ingyen dolgoztak (a bérezésükbe bekalkulálták a borravalót), a zeneszolgáltatás pedig nemcsak a forgalmat növelte, hanem a vendéglátóhelyek osztályba sorolásánál meghatározták a kötelező zenekar nagyságát, illetve a foglalkoztatható előadóművészek szakképesítését is.

A nyolcvanas évek közepétől azonban a vendégkör zenei ízlése, fogyasztói szokásai kezdtek megváltozni. Elterjedt a gépzene használata, ami aláásta a cigányzenészek munkalehetőségét. A rendszerváltozás után privatizált vendéglátóhelyek egyre kevésbé igényelték az ilyen jellegű élőzenét, így a cigányzenészek egyik pillanatról a másikra munkanélküliek lettek. Többségük a zenélésen kívül máshoz nem értett, ezért nem tudott visszakerülni a munkaerőpiacra és egyre kilátástalanabb helyzetbe került.

2.4.2. A cigányzenészeket érintő kormányzati intézkedések

Már az 1990-es évek közepétől nyilvánvalóvá vált, hogy a cigányzenészek anyagi ellehetetlenülésének folyamata csak akkor állítható meg, ha sikerül érdekeltté tenni a vendéglátóhelyeket a foglalkoztatásban.

A cigányzenészek munkaerőpiaci- és társadalmi integrációját segítő elképzelések megfogalmazása és egyeztetése érdekében az Oktatási és Kulturális Minisztériumban romaügyi stratégiai főtanácsadót neveztek ki, aki 2004. február 1-jétől a tárca szervezeti struktúrájának átalakításáig látta el feladatait A kidolgozott javaslatok közül az Országos Foglalkoztatási Közalapítvány (OFA) „Roma zenészek foglalkoztatása elnevezésű” kísérleti programját érdemes említenünk.

A pályázat céljaira 142 millió 500 ezer forint állt rendelkezésre a Munkaerő-piaci Alapból vissza nem térítendő támogatás formájában. A benyújtott projekt költségének azonban csak egy részét (a támogatás időtartamában átlagosan 50%) biztosította az OFA, a fennmaradó hányadot saját és egyéb forrás igénybevételével a pályázónak kellett átvállalnia. A program megvalósításával összefüggésben felmerülő beruházási, működési és egyéb költségeket az OFA nem támogatta, azt a pályázó szervezeteknek kellett finanszírozniuk.

A kísérleti programot meghívásos pályázat útján bonyolították le. A támogatásban részesített non-profit szervezeteknek vállalniuk kellett, hogy a programba bevont roma zenészeket főállású munkatársként foglalkoztatják legalább 24 hónapig. E pályázat keretében kizárólag a személyi költségek voltak támogathatók csökkenő mértékben: az első évében a foglalkoztatott roma zenészek bér és járulékköltségeinek maximum 70%, a második évben maximum 30%-a. A pályázó szervezet feladata volt, hogy a roma zenészek számára legalább heti 30 órában fellépési lehetőséget kutassanak fel, így biztosítva a szakértelmüknek megfelelő munkavégzést, valamint a program sikeres működtetésének, a nem támogatott költségeknek az anyagi fedezetét. A fellépésért kialkudott díjat a támogatott szervezet köteles volt a programra felhasználni.

A program folytatására 2007-ben 200 millió forint áll rendelkezésre, ám végül 30 millió forintot sem ért el a megítélt támogatás. A 2008-ban még meghirdették a pályázatot, azonban 2009-ben erre már nem került sor.

A részünkre megküldött válaszlevelében az OKM is úgy értékeli, hogy a pályázati feltételek idegenek voltak az e körben szokásos foglalkoztatási sajátosságoktól. A pályázók számára szinte csak kötelezettségeket írtak elő, miközben a szükségszerűen felmerülő költségek érvényesítését is kizárták. A program csak azért tudott elkezdődni, mert a Magyar Zeneművészek és Táncművészek Szakszervezete Szórakoztatózenészek Tagozata vállalta a rá háruló több tízmilliós kiadásokat. Az OFA-val kötött szerződés módosításának eredményeként a program – csökkentett feltételekkel és résztvevőkkel – átlagban 70-80 regisztrált álláskereső roma zenész számára biztosított munkalehetőséget. Az OKM elismerte, hogy a 2007. és 2008. évi pályázatok nem voltak eredményesek a feltételek megfogalmazása miatt.

Az elmúlt években más olyan elképzelések is születtek, amelyek máig nem valósultak meg. A kulturális miniszter 2008 októberében a Zene Világnapja alkalmából rendezett kerekasztal-beszélgetésen kijelentette, hogy a Kormány támogatni kívánja a roma muzsikusok tehetséggondozó alapját. Elhangzott az is, hogy minden forinthoz, amelyet a roma zenészek összegyűjtenek, egy másikat fog tenni az állami költségvetés. Az alap céljaként egy olyan hálózat létrehozását jelölték meg, amely segítené a roma zenészeket, hogy kapcsolatba kerüljenek a vendéglátóhelyek vezetőivel.[383] Nincs tudomásunk arról, hogy ennek a kezdeményezésnek a megvalósítása érdekében kormányzati intézkedés történt volna.

Egy 2006. évi jogszabály-módosítás jelentős vitákat váltott ki a cigányzenészek körében, voltak akik egyenesen „arculcsapásként" élték meg a vendéglátóhelyeken való nyilvános fellépéshez szükséges vizsgakövetelmény eltörlését. Az 1950-es évektől kezdve Magyarországon csak működési engedéllyel rendelkező zenészek játszhattak fellépti díj ellenében. Az engedélyt komolyzenei műfajban az Országos Filharmónia, a könnyűzenei előadók esetében az Országos Rendező Iroda, a táncmulatságokon, vendéglátóhelyeken

[383] Forrás: Kultura.hu 2008. október 6.

fellépők részére pedig az Országos Szórakoztató Zenei Központ adta ki. A rendszerváltáskor számos, a műsoros előadások rendezésével összefüggő jogszabályt hatályon kívül helyeztek. A vendéglátó üzletek kategóriába sorolásáról, valamint ártájékoztatásáról szóló miniszteri rendelet azonban továbbra is előírta, hogy a III. kategóriába sorolt vendéglátó üzletben *„előzene és/vagy műsorszolgáltatás esetén a zenész, az énekes, a revütáncos, illetve a lemezbemutató legalább az Országos Szórakoztató Zenei Központ (OSZK) által szervezett szakvizsgával rendelkezik”*.[384]

Ezt a szabályozást az Alkotmánybíróság előtt is megtámadták arra hivatkozva, hogy sérti az Alkotmány a művészi élet szabadságát és tiszteletben tartását garantáló előírását, mert a művészi tevékenységét folytatását vizsgához köti. Az Alkotmánybíróság az indítványt 2006 júniusában elutasította azzal az indokolással, hogy a támadott jogszabályhely nem áll értékelhető összefüggésben az Alkotmány felhívott rendelkezésével.

Ez a döntés azonban nem zárta le a kibontakozó vitát. Tiltakozó akció indult a vizsgakövetelménnyel szemben.[385] Ezen álláspont képviselői az ötvenes évek szellemiségét látták abban, hogy az állam egyetlen szervezetet jogosít fel annak eldöntésére, ki számít igényes előadónak és kitől kell megóvni a népet. Ehelyett azt javasolták, hogy a piacra kell bízni, van-e igény az adott zenész tevékenységére. Az eredeti petíciót kifejezetten „a popzenei előadó tevékenység” szabad gyakorlása érdekében fogalmazták meg, abban nem esett szó más műfajokról.

Az OSZK vezetője, valamint számos roma zenész és önkormányzati képviselő ugyanakkor a szabályozás hatályban tartása mellett érvelt. Álláspontjuk szerint *„a zenész is egy szakma, és fontos, hogy minőséget biztosítson”*. A vizsga annak garanciája, hogy a vendég magas színvonalú szolgáltatást vehet igénybe.

Az OKM a vizsgálat során arról tájékoztatott, hogy a tárca ellenezte a kötelező zenész vizsga eltörlését. Azok ugyanis, akik szakmailag gyenge vagy értékelhetetlen produkcióikkal – rendszerint a feketefoglalkoztatás körében– munkahelynek jutnak, tovább erősítik azt a tévhitet, hogy se a felkészülésnek, se a tanulásnak nincs értéke.

A jogi szabályozásért felelős tárca elsőként egy kompromisszumos megoldást dolgozott ki, amelynek értelmében a vizsgakötelezettség alól mentesítették volna azokat az előadóművészeket, akit bizonyos százalékban saját szerzeményeket adnak elő. Végül azonban a gazdasági miniszter másként döntött, 2006. november 23-ától hatályon kívül helyezte azokat a rendelkezéseket, amelyek az I. és II. kategóriába sorolt vendéglátó üzletekben zenész végzettséghez, a III. kategória esetén pedig legalább OSZK vizsgához kötötték a zeneszolgáltatást.[386]

Még abban az évben a cigányzenészeket képviselő szervezetek tiltakozó levelet küldtek a miniszterelnöknek, amelyben a vizsga visszaállítását kérték. Javasolták azt is, hogy biztosítani kell a szórakoztatózenészek képzésének lehetőségét egészen a felsőfokú tanulmányokig,

[384] 43/1998. (VI.24.) IKIM rendelet

[385] 2005 decemberében több zenei alapítvány, társadalmi szervezet nyílt levélben kérte a nemzeti kulturális minisztertől a kötelező vizsga eltörlését. Arra hivatkoztak, hogy ez a működési engedély „egy olyan korszak hátborzongató emléke, amikor az állam a popzenészeket veszélyforrásként kezelte, és szigorú ellenőrzés alatt igyekezett tartani a fiatalokra nagy hatással bíró előadókat”. Ehhez a kezdeményezéshez több szervezet is csatlakozott, így a Védegylet is.

[386] A 66/2006. (IX.20.) GKM rendelet kifejezetten a fenti rendelkezések hatályon kívül helyezésére született meg, más kérdéseket nem szabályoz.

valamint ki kell dolgozni a szórakoztatózenészek foglalkoztatását segítő feltételrendszert. Ennek része lehetne, hogy járjon adókedvezmény annak a vendéglátósnak, aki élő zenét szolgáltat.

Továbbra sem sikerült azonban olyan elképzeléseket megfogalmazni, amelyeket egyaránt megvalósíthatónak tartanak a kormányzati szervek és a cigányzenészek szervezetei. Ennek hiányában pedig reális esélye van annak, hogy a magyar kultúra szerves részéhez tartozó cigányzenekarok néhány – jellemzően külföldi vendégkörre épülő – vendéglátóhely kivételével teljesen kiszorulnak a szórakoztatóiparból és ezzel együtt a zenei életből.

2.4.3. A szórakoztató zenész képzés

A vendéglátóhelyeken foglalkoztatott zenészekkel szembeni vizsgakötelezettség eltörlése nem jelenti azt, hogy jelenleg ne volna mód szakmai képesítés megszerzésére.

A Foglalkozások Egységes Osztályozási Rendszeréről szóló 9029/1993. (SK 1994. 1.) KSH közlemény (FEOR) 3724 számon sorolja be a „vendéglátóhelyi zenész" foglalkoztatást.

Az Országos Képzési Jegyzékről szóló 37/2003. (XII. 27.) OM rendelet szakképesítésként ismeri el a szórakoztató zenészt. Egyes jogszabályok pedig meghatározzák a szórakoztató zenész képesítés szakmai és vizsgakövetelményeit.[387] Ez a képesítés több műfajban (tánczene, rockzene, népi-cigányzene és szalonzene) is megszerezhető és feljogosít a vendéglátóhelyi zenész foglalkozás betöltésére is. Az országban több helyen is van szórakoztató zenész OKJ képzés, ám csak egyetlen olyan intézmény van, ahol kifejezetten népi-cigányzene szakon lehet vizsgát tenni. Ez a Talentum Nemzeti Kisebbségi Alapfokú Művészetoktatási Intézmény, Táncművészeti és Zeneművészeti Szakképző Iskola, mely 1991 óta működik, fenntartója a Rajkó Oktatási és Művészeti Alapítvány. Az intézményben két tagozaton – zeneművészeti és táncművészeti tagozat – tanulják a diákok egyrészt a korosztályuknak megfelelő általános ismeretanyagot, másrészt, rendkívül nagy óraszámban, a művészeti szak-, és kiegészítő tárgyakat. Az iskolában fontos szempont, hogy a hivatásos táncos-zenésztudás mellett a művészet iránti fogékonyságot és elkötelezettséget is továbbadják a tanulóknak.

Az intézményben közel hatvan éve folyik a cigány fiatalok cigányzenei és tizenöt éve a klasszikus zenei oktatása. Nagy hangsúlyt fektetnek a diákok hivatásos tánc- és zeneművészeti pályára történő felkészítésére, illetve főiskolai beiskoláztatására. Az iskola több szervezeti egységből áll. Az Alapfokú Művészetoktatási Intézményben a 6 és 18 éves kor közötti fiatalok heti 2 × 2 órában kapnak zenei, illetve táncos képzést, az intézmény feladata a Művészeti Szakképző Iskola előkészítése. A Táncművészeti Szakközépiskolán belül két tagozat működik, a színpadi tánc, illetve a társastánc tagozat. A Zeneművészeti Szakképző- és Szakközépiskola szintén két tagozatból áll, a középfokú klasszikus zene tagozatból, illetve a szórakoztató zene tagozatból. Ez utóbbin belül elkülönül a közép- illetve a felsőfokú népi-cigányzene, szalonzene, tánczene szak. A tanulók számára minden tagozaton kollégiumi elhelyezés és gimnáziumi képzés is biztosított, ez utóbbira az Erzsébetvárosi Reformpedagógiai Gimnázium és Szakközépiskolával folytatott együttműködés ad lehetőséget.

[387] 9/2002. (IV. 5.) NKÖM rendelet, 20/2008. (VII. 29.) OKM rendelet

A cigány zenei oktatást – ahogyan minden más zenei oktatást is – már a lehető legkorábban el kell kezdeni. A népi-cigányzene szakra 7 éves kortól vesznek fel roma származású tanulókat hangszeres előképzettséggel vagy anélkül, pillanatnyi felkészültségi szint felmérése alapján. A tanulók gyakorlati képzését az iskola részben saját keretén belül, nagyobbrészt a Rajkó Zenekar és a Talentum Művészegyüttes feltételrendszerének keretében, annak művészeti tevékenységében valósítja meg. A képzés végeztével az OKJ-ban meghatározott szórakoztató zenész szakképesítést kapnak a növendékek. Legkiválóbb tanítványok a szakvizsga után lehetőséget kapnak a világhírű Rajkó Művészegyüttesben való elhelyezkedésre.

A Rajkó együttes 1952 óta ugyanabban a VII. kerületi épületben működik, ahol annak idején megkezdte működését az akkor még amatőr zenekar azzal a céllal, hogy lehetőséget teremtsen roma fiatalok számára a cigányzene hagyományainak ápolására és továbbfejlesztésére. Az együttes 2009-ben, ötvenhét évvel az indulást követően megkapta a Rottenbiller utcai ingatlan tulajdonjogát az államtól.

2.5. Az előadó-művészeti szervezetek működési körülményei

A felkeresett zenekarok, ének- és táncegyüttesek legnagyobb problémának azt nevezték, hogy hiányoznak a kiszámítható és előre tervezhető működés feltételei.

Az előadó-művészeti tevékenység fontos része a próba. Az ehhez szükséges helyiséget a vizsgálatban közreműködő együttesek, csoportok túlnyomó többsége számára valamely – jellemzően helyi önkormányzati fenntartású – közművelődési intézmény biztosítja térítés díj nélkül. A kisebbségi közösségek kulturális intézményei is fontos szerepet vállalnak a kisebbségi előadó-művészeti csoportok tevékenységének segítésében. Ezek közül csak példaként említjük a Bolgár Művelődési Házat, ahol élénk zenei- és táncélet folyik, rendszeresen tartanak koncerteket, fellépéseket, táncházakat. Az is gyakori azonban, hogy azok a kisebbségi önkormányzatok, amelyek próbahelyiség céljára alkalmas irodával rendelkeznek, lehetővé teszik annak ingyenes használatát a kisebbségi zenekarok, táncegyüttesek számára. Szintén csak példaként hivatkozunk arra, hogy a 100 tagú Cigányzenekar 2005-től az Országos Cigány Önkormányzat székházában tartja a próbáit. Több – elsősorban nem autentikus, hanem feldolgozott népzenét játszó – zenekar azonban arról számolt be, hogy a próbahelyiséget bérlik, és a táncház megtartásához szükséges helyiségért is fizetniük kell.

Az előadó-művészeti szervezetek anyagi viszonyai között óriási eltérések vannak. Ez természetesen elsősorban arra vezethető vissza, hogy mások a bevételi forrásai egy hivatásos együttesnek, mint egy amatőr alkotó csoportnak. Ám a nem professzionális keretek között működő zenei és táncegyüttesek finanszírozásában is jelentős különbségek tapasztalhatók. Ez különösen annak függvénye, hogy a székhely szerinti települési önkormányzat támogatja-e az adott előadó-művészeti tevékenységet, és ha igen, úgy milyen formában. A kisebbségi zenekarok, tánccsoportok többsége arról számolt be, hogy a helyi önkormányzati támogatás mindössze a próbahelyiség biztosítását jelenti, illetve esetenként hozzájárulnak a fesztiválokon való részvételük költségeihez. Másutt az önkormányzat segítségével vásárolták meg a fellépőruhát, illetve a hangszerek pótlásához is hozzájárultak. A rendszeres pénzügyi támogatás csak kivételesen fordul elő, így megemlíthető, hogy Budaörs Város Önkormányzata évek óta meghatároz a költségvetési rendeleteiben egy adott összeget (3 millió forintot) a Lyra Dalkör részére.

A felkeresett kisebbségi zenekarok, tánccsoportok elmondták, hogy semmilyen vagy csak csekély összegű pénzügyi támogatásra számíthatnak a települési kisebbségi önkormányzatoktól. Esetenként van arra példa, hogy hozzájárulnak egy-egy nagyobb helyi vagy országos rendezvényen való megjelenésük költségéhez. Számos kisebbségi önkormányzat ugyanakkor a lehetőségeikhez mérten segíteni próbálja az előadó-művészeti tevékenységet, így például átengedi a rendelkezésére álló infrastruktúra használatát, felhívja a figyelmet a pályázatokra, egyeztet a helyi önkormányzat szerveivel a támogatás érdekében.

Az eddigi gyakorlat szerint az állami költségvetésből több módon is támogatáshoz juthattak az előadó-művészeti szervezetek.

A 2009. évi költségvetési törvény 1 milliárd 660 millió forintos keretet határozott meg, amelyből az OKM pályázatán azok a hely önkormányzatok igényelhettek támogatást, amelyek hivatásos zenekart vagy énekkart tartanak fenn, illetve ilyen szervezetekkel közszolgáltatási szerződést kötöttek. Az OKM 144 millió forint elosztásáról dönthetett a Tengertánc pályázaton.

A NKA Táncművészeti Szakkollégiuma 2008-ban 260 millió 130 ezer, 2009. I. félévében 148 millió 709 ezer forint támogatást ítélt meg. Az NKA Zeneművészeti Szakkollégiuma ugyanebben az időszakban 383 millió 340 ezer, illetve 407 millió 75 ezer forint támogatást osztott el. Az MNEKK pályázati keretösszegeiről összesített adatok állnak rendelkezésünkre a táncművészeti, zenei, népművészeti, közművelődési tevékenység támogatásra vonatkozóan. A MACIKA 2008-ban 2 zenei tevékenységet folytató szervezetet támogatott együttesen 2 millió 400 ezer forinttal. Az Országgyűlés – az Emberi jogi, kisebbségi, civil- és vallásügyi bizottság javaslata alapján – évente 111 millió forint támogatást osztott fel a kisebbségi szervezek között. A nyertesek között kisebbségi zenekarok is megtalálhatóak.

A vizsgálat során nem sikerült egyértelműen megállapítanunk, hogy a zeneművészeti és táncművészeti szervezetek részére juttatott támogatások hány százaléka juthatott el a kisebbségi előadó-művészeti szervezetekhez, együttesekhez. Az sem volt tisztázható, hogy a pénzügyi támogatásban részesülő kisebbségi szervezetek között milyen arányban vannak azok, amelyek előadó-művészeti tevékenységet folytatnak, mert erre vonatkozóan pusztán az elnevezésük alapján – szemben a kisebbségi színházakkal, társulatokkal – nem lehet következtetést levonni.

Az átlátható támogatási rendszer érdekében indokolt lenne, hogy a jövőben a rendelkezésre álló pénzügyi keret elosztása, illetve ezen adatok közzététele során a tevékenységi körre vonatozó adatok is kerüljenek feltüntetésre. Természetesen egy adott egyesület számos különböző kulturális területen is működhet, és emellett akár érdekvédelmi, érdekképviseleti tevékenységet is elláthat.

Az előadó-művészeti törvény hatályba lépése változtathatott volna a kisebbségi együttesek, csoportok állami támogatásának gyakorlatán, ám ebből az elvárásból szinte semmi nem valósult meg.

Az új szabályozás értelmében a zenekarok, tánccsoportok, énekkarok 2009. május 30-ig kérhették a nyilvántartásba vételüket, és ennek alapján besorolták őket különböző kategóriákba. 2010-től ez a besorolás lesz a költségvetési támogatás alapja. A felkeresett zenekarok, tánccsoportok, énekkarok túlnyomó többsége arról tájékoztatott minket, hogy semmilyen információ nem jutott el hozzájuk az előadó-művészeti nyilvántartásba vétellel

kapcsolatosan, arról csak a vizsgálatunkkal összefüggésben értesültek. Így akkor sem tudtak volna regisztrálni, ha egyébként megfelelnek a jogszabályi feltételeknek.

Az előadó-művészeti törvény egyik értelmező rendelkezése szerint a nyilvántartásba vételüket kérhették a *„népi eredetű (cigányzene, népies műdal) műveket vonós és fúvós összeállításban, cimbalommal vagy más népi hangszerrel kiegészítve”* előadó népi koncertzenekarok is. Ez a definíció elviekben lehetővé tette volna, hogy a legkülönbözőbb folkzenei irányzatok képviselői is kérjék a regisztrációt, hiszen a produkciójuk „népi eredetű”. Más jogszabályi rendelkezések ugyanakkor olyan kritériumokat írnak elő, amelyek eleve kizárják, hogy e zenekarok túlnyomó többsége az előadó-művészeti törvény alapján támogatható legyen.

Az általános szabály szerint a nyilvántartásba vételt költségvetési szervként vagy a külön törvény alapján közhasznúvá minősített szervezetként működő előadó-művészeti szervezetek kérhették. A kisebbségi zenekarok, tánccsoportok zöme tehát már ennek a feltételnek sem felel meg.

A nyilvántartásba vétel további kritériuma, hogy egy meghatározott fizető nézőszámot is el kell érni. Ez az I. kategóriába sorolt népi koncertzenekar esetében 20 ezer, a II. kategória esetén 3 ezer 500 fő. Összehasonlításképpen a jazz zenét játszó big band zenekarok esetében ez a nézőszám 10 ezer, illetve 3 ezer fő. A kisebbségi előadó-művészeti formációk fellépései számos nézőt vonzanak, de ezek jellemzően nem fizetős rendezvények. A professzionális együttesek is gyakran adnak a közönség számára ingyenes koncerteket. Ez a feltétel is teljesíthetetlen tehát a kisebbségi zenekarok, táncegyüttesek, énekkarok túlnyomó többsége számára.

Az előadó-művészeti törvény ugyanakkor csak azokat a formációkat tekinti zenekarnak, amelyek létszáma legalább 12 fő. Ez az előírás egyértelműen a más zenei műfajokban működő együttesekre „szabott”, hiszen a hagyományos népzenei együttesek létszáma jellemzően alatta marad ennek a létszámnak.

A jogszabályt előkészítő OKM szakmai indokokkal magyarázta ezt a szabályozást. Arra hivatkozott, hogy a törvény a hivatásos előadó-művészeti szervezetek nyilvántartásba vételéről rendelkezik. Egy formáció azonban csak akkor tud zenekari műveket előadni, ha legalább 12 olyan tagja van, aki a partitúrában meghatározott hangszereken játszik.

Ebben a zenei szakkérdésben nem tisztünk állást foglalni. Az azonban egyértelműen kijelenthető, hogy az általános – laikus – vélekedés a 12 főnél kisebb létszámú zenei együtteseket is zenekarnak tekinti. Ez a törvényi szabályozás azonban kizárja az előadó-művészeti szervezetek köréből ezeket a formációkat.

Összevetve az előadó-művészeti törvény értelmező rendelkezéseit, arra a megállapításra lehet jutni, hogy Magyarországon egy népi eredetű zenét játszó együttes – egyéb feltételek mellett – akkor vehető előadó-művészeti szervezetként nyilvántartásba, ha az előadásonkénti átlagos létszáma legalább 12 fő, de legfeljebb 55 fő.[388] Ez nem jelenti azt, hogy a jogalkotó eredeti

[388] Az előadó-művészeti törvény rendelkezései értelmében a kamarazenekar előadásonkénti átlagos létszáma legalább 12, legfeljebb 23 fő, a kamara-szimfonikus zenekar pedig legalább 24, legfeljebb 55 főből áll. Az értelmező rendelkezések azonban csak e két zenekari csoport esetében említik meg, hogy „ide kell érteni a népi koncertzenekart is.”A szimfonikus zenekarok esetében nincs ilyen utalás, tehát ez a definíció – beleértve azt is, hogy létszámuk legalább 56 fő – nem terjeszthető ki a népi koncertzenekarokra.

szándéka ilyen létszámkeret meghatározása volt, a vizsgálat során azonban a hatályos jogszabályi előírásokból kellett kiindulnunk.

Nem látjuk elfogadható alkotmányos indokát annak, hogy az értékes művészi teljesítményt felmutató együttesek jelentős része – és ezalatt nem kizárólagosan a kisebbségi „zenekarokat" értük – jelenleg pusztán a taglétszáma miatt nem részesülhet az előadó-művészeti törvény alapján támogatásban.

Ez azért is hátrányosan érinti ezeket az együtteseket, zenei csoportokat, mert nem csak a közvetlen állami források jelentős részétől esnek el, hanem az előadó-művészeti szervezetek működését segítő adókedvezmény sem vonatkozik rájuk.[389]

Azt is tapasztaltuk ugyanakkor, hogy a 12 főnél nagyobb zenekarok egy része számára is teljesíthetetlen feltételeket határoz meg az előadó-művészeti törvény, illetve annak végrehajtási rendelete. Említhető például, hogy a 100 tagú Cigányzenekar esetében az alapvető gondot az jelentette, hogy nem közhasznú egyesületként működnek, ám ezt még esetleg orvosolhatták volna egy gyorsított eljárással. Ezt követően szembesültek azzal a ténnyel, hogy 56 főnél nagyobb létszámú zenei formációként eleve csak szimfonikus zenekarként kerülhettek volna besorolásra. Végül nem tudták előadó-művészeti szervezetként regisztráltatni magukat, ismeretink szerint a kérelmet visszavonták.
.Áttekintve az előadó-művészeti nyilvántartás adatait, abban mindössze egyetlen kisebbségi formáció, a Rajkó Művészegyüttes szerepel zenekar II. kategóriában. Megállapítható az is, hogy egyetlen kisebbségi énekkart sem vettek nyilvántartásba.

Mindez azt mutatja, hogy az előadó-művészeti törvény, illetve annak végrehajtási rendeletei nem veszik kellően figyelembe a kisebbségi zenekarok, énekkarok, tánccsoportok sajátos helyzetét, azt a fontos szerepet, amelyet betöltenek a kisebbségi közösségek, sőt a teljes társadalom kulturális életében.

3. Összegzés

A magyar nyelvű és a kisebbségi színjátszás jelentősen hatott egymásra a XIX. század folyamán. Ez a szerves fejlődés az I. világháborút követően, de még inkább a szocializmus évei alatt megszakadt. A kisebbségi közösségeknek az alapokról kellett kezdeniük saját színházi tevékenységük kialakítását. Napjainkban a kisebbségi színjátszás rendkívül tagolttá vált: vannak színész szakon végzett tagokból álló társulattal bíró, saját épülettel rendelkező, több tízmillió forintos költségvetéssel gazdálkodó intézmények, a professzionalitás határán mozgó színházak, illetve az amatőr színjátszás keretén belül működő társulatok is.

A kisebbségi színházi élet sokszínűségéről azonban alig akar tudomást venni a színházi szakma. A színjátszás dokumentálására létrejött intézmény, az Országos Színháztörténeti Múzeum és Intézet csak néhány kisebbségi színházzal és társulattal tart kapcsolatot, a többieket – szakmai teljesítményük átfogó ismerete nélkül – az amatőrök közé sorolja.

A kisebbségi színházak, társulatok mellőzöttségét jól érzékelteti, hogy a magyar színjátszás

[389] Az Európai Bizottság jóváhagyó határozatának meghozatalát követően lépett hatályba az a rendelkezés, amely szerint az adózó a nyilvántartásba vett előadó-művészeti szervezet részére juttatott támogatásának összege erejéig – amennyiben arról igazolást állított ki az arra jogosult szerv – adókedvezményt vehet igénybe.

legrangosabb rendezvénye, a POSZT versenyen kívüli programjaiban való részvételre is csak kivételesen kapnak meghívást.

A kisebbségi színjátszók többsége számára az önálló nemzetiségi színházi fesztivál, az ARCUSFEST teremti meg a közönség szélesebb rétegeivel való találkozás lehetőségét. Elfogadhatatlannak tartjuk ezért, hogy finanszírozási nehézségek miatt veszélybe került a 2010. évi nemzetiségi színházi találkozó megtartása.
A kisebbségi színházak egyértelműen hátrányban vannak a támogatások elosztása során a hasonló színvonalú teljesítményt felmutató nem kisebbségi társulatokhoz képest. Különösen sújthatják ezért őket a színházi élet egészét érintő pénzügyi megszorítások. E kedvezőtlen hatás kiküszöbölését, de legalábbis mérséklését várjuk el a kulturális tevékenység állami támogatásának elosztásában résztvevő szervektől, intézményektől.

A kisebbségi identitás megőrzésében, ápolásában fontos szerepe van a kisebbségi zenekaroknak, táncegyütteseknek, énekkaroknak is. Tevékenységükkel nem csak saját közösségük kulturális életét szolgálják, előadásaik, fellépéseik rendre nagy sikert aratnak a többségi társadalom tagjai által is látogatott rendezvényeken, fesztiválokon.

A kisebbségi és a többségi kultúra sajátos találkozási pontjai a táncházak. Történetük több mint három évtizedre tekint vissza, ennek ellenére a táncházak a mai napig nem kaptak jogi elismerést.

2009-től lehetővé vált, hogy a táncházak könnyebben érvényesíthessék – a Hagyományok Háza által vezetett nyilvántartás révén – a kizárólag népzene előadásához kötődő szerzői jogi díjfizetési mentességet.

A kisebbségi zenei, tánc- és énekhagyományok gyűjtése nem csak a kisebbségi kutatóintézetek feladata, hanem a népi kultúra tudományos igényű feldolgozására és archiválására létrejött állami intézményeké is. Közreműködésükkel a kisebbségi folklór az érdeklődő közönség széles rétegeihez juthat el a jövőben az internet segítségével. Fontosnak tartjuk ezért, hogy az MTA Zenetudományi Intézete tekintse át az interneten eddig publikált hanganyagokat, és törekedjék a kisebbségi közösségek népzenei felvételeinek megjelenítésére, mert ennek hiányában ez az adatbázis nem tudja betölteni szerepét, nem reprezentálja a magyarországi folklórt.

A 2009-ben hatályba lépett előadó-művészeti törvény egy új finanszírozási rendszert vezetett be. 2010-től csak azok a költségvetési szervként vagy a külön törvény szerint közhasznúvá minősített szervezetként működő előadó-művészeti szervezetek részesülhetnek központi költségvetési támogatásban, amelyeket kérelmükre a Kulturális Örökségvédelmi Hivatal keretében működő Előadó-művészeti Iroda nyilvántartásba vett.

Az előadó-művészeti törvény a hatálybalépéstől számított 90 napon belül határozta meg a nyilvántartásba vétel kérelmezésére nyitva álló jogvesztő határidőt. A felkeresett kisebbségi színházak és zenekarok jelentős része arról számolt be, hogy nagyon kevés információ jutott el hozzájuk a törvényi szabályozásról, hiányolták a közérthető nyelven megfogalmazott tájékoztató anyagokat.

Az új támogatási rendszer bevezetése – legalábbis a 2010-es költségvetési évben – várhatóan jelentős forráselvonással fog járni az előadó-művészeti törvény alapján regisztrált nemzetiségi színházak esetében.

Az előadó-művészeti törvény olyan feltételeket határozott meg a zenekarként való nyilvántartásba vételhez, amelynek a kisebbségi együttesek – nagyon kevés kivételtől eltekintve – nem tudnak eleget tenni. Fontosnak tartjuk ezért a jogi szabályozás módosítását annak érdekében, hogy jelentőségének megfelelően támogathatóvá váljon az a tevékenység, amelyet a kisebbségi együttesek, formációk betöltenek a kisebbségi közösségek, sőt a teljes társadalom kulturális életében.

4. Javaslatok

A vizsgálat megállapításaira figyelemmel az alábbi intézkedéseket javasoljuk:

Jogalkotást igénylő javaslatok

- Javasoljuk a 13 kisebbségi közösség közös kulturális intézményének megalapítását, amely egy befogadó színháznak is helyet adhat.

- Javasoljuk az előadó-művészeti törvény koncepcionális átgondolását azzal kapcsolatban, hogy a 12 főnél kisebb létszámú zenei formációk is a törvény hatálya alá tartozhassanak.

- Javasoljuk az előadó-művészeti szervezet, illetve a népi koncertzenekar fogalmának módosítását annak érdekében, hogy az jobban megfeleljen a kisebbségi zenei hagyományokat ápoló formációk, együttesek szervezeti és működési sajátosságainak.

- Javasoljuk a támogatási rendszer olyan átalakítását, amely lehetővé teszi, hogy a kisebbségi önkormányzatok fenntartásában működő színházak részesülhessenek a helyi önkormányzati színházak számára biztosított pályázati forrásokból is.

- Javasoljuk a táncház fogalmának jogszabályi meghatározását.

Általános jellegű intézkedések

- Javasoljuk, hogy az Oktatási és Kulturális Minisztérium – az előadó-művészeti szervezetek szakmai szervezeteivel, a színházakat és zenekarokat fenntartó helyi és kisebbségi önkormányzatokkal, valamint az Országos Kisebbségi Önkormányzatok Szövetségével együttműködve – értékelje az előadó-művészeti törvény jogalkalmazási tapasztalatait. A hatástanulmányban különös figyelmet fordítsanak az előadó-művészeti regisztráció kérdéseire.

- Javasoljuk, hogy az Oktatási és Kulturális Minisztérium kezdjen egyeztetést a 13 kisebbségi közösség társulatainak – igény szerint – fellépési és próba lehetőséget biztosító befogadó színház alapításáról, a kapcsolódó szakmai és finanszírozási kérdésekről az országos kisebbségi önkormányzatokkal, valamint a kisebbségi színházakkal és azok szakmai szövetségével.

- Javasoljuk, hogy az érintett minisztériumok – az Országos Kisebbségi Önkormányzatok Szövetsége bevonásával – tekintsék át, milyen módon lehet megrendezni 2010-ben – és az elkövetkező években is – a nemzetiségi színházak önálló országos fesztiválját.

- Javasoljuk, hogy a Kormány – az Országos Cigány Önkormányzat és a zenészeket képviselő szervezetek bevonásával – dolgozzon ki átfogó programot az egykor a vendéglátóiparban munkát talált, illetve ma is szórakoztató zenészként dolgozó cigányzenészek foglalkoztatási nehézségeinek enyhítésére.

- Javasoljuk, hogy az Előadó-művészeti Iroda fokozott figyelmet fordítson az előadó-művészeti regisztrációval kapcsolatos ismeretek minél szélesebb körben való megismertetésére.

- Javasoljuk, hogy az Országos Színháztörténeti Múzeum és Intézet törekedjék a kisebbségi színházak működésének folyamatos dokumentálására, illetve az adatok minél szélesebb körének interneten való megjelenítésére. A kisebbségi színjátszás kutathatósága érdekében az internetes színházi adattárban tegyék lehetővé az előadás nyelvére történő keresést is.

- Javasoljuk, hogy az ARTISJUS a Díjközleményében említse meg, illetve az alkalmazott adatközlő vagy műsorközlő lapon tüntesse fel a folklór előadásokhoz kapcsolódó szerzői jogi díjfizetés alóli mentességet.

VI. Fejezet
A kisebbségi filmalkotások

A nemzeti és etnikai kisebbségi jogok országgyűlési biztosa 2004-ben már vizsgálta a Magyar Televízió heti, kétheti rendszerességgel sugárzott nemzetiségi adásainak helyzetét. Ezek a műsorok elsődlegesen tájékoztató, ismeretterjesztő, kulturális és nyelvmegőrző funkciót látnak el, de esetenként dokumentarista jellegű rövid filmalkotások is helyet kapnak bennük.

A kulturális vizsgálat során a filmalkotások elkészültének feltételrendszerére, a közönség általi megismerhetőségére, valamint az azok megőrzését szolgáló intézkedésekre fordítottunk figyelmet. E tárgyban ugyan nem érkeztek hozzánk konkrét panaszok, azonban úgy gondoljuk, hogy a kisebbségi közösségek kulturális életének bemutatása nem lenne teljes a filmalkotások helyzetének rövid elemzése nélkül. A film a művészi önkifejezés legsokoldalúbb eszköze, amelynek ugyanakkor közvetlen és erős társadalomszemlélet formáló hatása is lehet. Vitathatatlan, hogy ez az a művészeti ág, amely a médiumokon keresztül a legtöbb emberhez képes egy időpontban eljutni, így jelentős szerepe lehet a többségi és a kisebbségi közösségek közötti kapcsolatrendszer alakításában, a tévhitek és előítéletek lebontásában. Emellett hozzájárulhat a kisebbségi közösségek tagjai identitástudatának erősítéséhez, a csoportkohézió megteremtéséhez. Amint azt a mozgóképről szóló 2004. évi II. törvény (Filmtörvény) indokolásában is olvasható, a film az egyik legalkalmasabb eszköz egy ország számára, hogy formálja a világ előtt róla kialakítandó képet, gazdagítsa az egyes államok közötti kulturális párbeszédet. Ez a kijelentés azonban nem csak az egyes országokra vonatkoztatható, hanem arra is, hogy a filmalkotások segíthetnek közelebb hozni egymáshoz a többségi és kisebbségi társadalom tagjait a kulturális értékek megismertetésével.

Mindazonáltal a filmalkotások elkészítése és megőrzése jelentős költséggel jár, amelynek kizárólag piaci alapon történő finanszírozása Magyarországon még a „populárisabb" jellegű szórakoztató alkotások esetében is nehézségekbe ütközik. Kisebbségi filmalkotások esetében pedig szinte lehetetlen feladat szponzorok útján előteremteni a filmgyártás anyagi hátterét. Emiatt kiemelt szempontként vizsgáltuk az állami mecenatúra rendszerét.

A filmalkotások nem csak készítésük pillanatában, hanem később, a következő generációk számára is maradandó értéket hordozhatnak. Fontosnak tartottuk ezért, hogy tájékozódjunk a filmalkotások megőrzésére vonatkozó állami intézkedésekről.

A filmalkotások csak akkor érhetik el hatásukat, ha ténylegesen eljutnak a közönséghez. Ennek újabb keletű csatornája az internet, ahol mennyiségi korlátok nélkül egyre több film tekinthető meg legális keretek között. Vizsgálatunkat ezért kiterjesztettük arra, hogy a Nemzeti Filmarchívum és a Nemzeti Audiovizuális Archívum milyen körben és feltételekkel biztosítja a gyűjteményéhez való hozzáférést.

1. A kisebbségi filmgyártás

Ahhoz, hogy Magyarországon hosszú távú jövője legyen a kisebbségi filmgyártásnak, több követelmény együttes megvalósítása szükséges. A filmgyártás anyagi fedezetének megteremtése a hazai viszonyok között nehezen képzelhető el aktív állami szerepvállalás nélkül. A pontos támogatási szabályok meghatározása és a kisebbségi filmgyártás

utánkövetése érdekében elengedhetetlen, hogy ismerjük a kisebbségi filmalkotás fogalmát. Emellett kiemelten fontos a kreatív alkotómunkát végző filmműhelyek, szerkesztőségek léte is.

1.1. A kisebbségi filmalkotás fogalma.

Sem a Nektv. sem a Filmtörvény nem definiálja a kisebbségi filmalkotások fogalmát. A Filmtörvény egyéb rendelkezései között sem jelennek meg kifejezetten a kisebbségi filmgyártás és -terjesztés szempontjai. Létezik azonban egy utaló szabály, amely releváns témánk szempontjából.

A Filmtörvény 2.§-a értelmében az *„eredetileg magyarnyelven gyártott filmalkotás: az olyan filmalkotás, amely az alábbi kategóriák valamelyikébe tartozik:*
a) eredeti változata magyar nyelven került bemutatásra,
b) eredetileg két vagy több nyelven került bemutatásra, de időtartamát tekintve eredeti magyar nyelvű része hosszabb, mint bármelyik másik nyelvű része,
c) eredetileg valamely magyarországi kisebbség nyelvén készült, ha tárgya az adott magyarországi kisebbség életével, kultúrájával van összefüggésben.”

Azaz a törvény értemében a kisebbségi nyelven készült, a magyarországi kisebbség életével, kultúrájával összefüggő filmalkotás „eredetileg magyar nyelven gyártott filmalkotásnak minősül, aminek a további besorolás, illetve az ahhoz kapcsolódó támogatás szempontjából van jelentősége.

Az OKM-től tájékoztatást kértünk arról, hogy mi indokolja a fenti jogi megoldást. A kapott válasz szerint a Filmtörvény azért szabályozza ilyen módon ezt a kérdést, mert ennek hiányában a valamely magyarországi kisebbség nyelvén készült és egy adott magyarországi kisebbség életével, kultúrájával összefüggésben lévő filmalkotások a magyar nyelven készült filmalkotásokkal szemben jelentős hátrányban lennének a támogatások szempontjából. A Filmtörvény 3. §-a értelmében ugyanis a támogatás mértéke jelentős mértékben függ a magyar részvételi aránytól, az eredetileg magyar nyelven gyártott filmalkotás a táblázatok alapján történő besorolási eljárásban kiemelt pontot kap.

A Filmtörvény hatályos szabályozása bizonyos feltételek teljesülése esetén – az Európai Unió követelményeivel összhangban – az eredetileg magyar nyelven gyártott filmalkotások számára kedvezőbb támogatási arányt biztosít. Abban az esetben, ha a Filmtörvény eltérően nem rendelkezik, a közvetlen és a közvetett támogatás (azaz az adókedvezmény) mértéke bármely filmalkotás esetén a filmalkotás gyártási költségvetésének, koprodukciós filmalkotás esetén a magyar hozzájárulás arányának 50%-áig terjedhet. Ezen általános támogatási szabály alól – többek között – kivételt jelent, ha a filmalkotást eredetileg magyar nyelven gyártják, továbbá valószínűsíthető, hogy a filmalkotás gyártási költségvetése a terjesztés valamennyi formájából származó összes bevétel révén sem térül meg. Az ilyen, az Európai Bizottság Filmművészeti Közleményének terminológiája szerinti ún. "nehéz" filmek esetén a közvetlen és közvetett támogatás mértéke magyar filmalkotás esetén a filmalkotás gyártási költségvetésének, magyar részvételű koprodukciós filmalkotás esetén a magyar hozzájárulás arányának 90%-áig terjedhet. A jogalkotó az alkalmazott megoldással azt is lehetővé kívánta tenni, hogy az egyes sajátos művészi vagy technikai jellemzőkkel rendelkező, illetve speciális témákkal foglalkozó filmalkotások körében a kisebbségek nyelvén készült és kisebbségi témákat feldolgozó produkciók is magasabb állami támogatással valósulhassanak meg.

A szabályozás mögötti célt tiszteletben tartva, és annak „kisebbségbarát” voltát nem megkérdőjelezve, elvi és gyakorlati szempontból mégis fontosnak tartjuk, hogy a Filmtörvény terminológiája is összhangban legyen a kisebbségi jog elveivel.
Az a tény, hogy támogatási szempontból egy kategóriába szükséges vonni a magyar nyelvű és a kisebbségi filmalkotásokat, nem jelenti azt, hogy ez utóbbiak önálló meghatározására ne lenne jogi lehetőség. Kiemelten fontosnak tartjuk a kisebbségi filmalkotások törvényi szintű definiálását több okból is: egyrészt e fogalom hiánya jelentősen megnehezíti ezen alkotások számának, támogatásának, archiválásának stb. felmérésér, utánkövetését. Ezzel a problémával e vizsgálat során is szembesültünk, mert a megkeresett szervektől több alkalommal is azt a választ kaptunk kérdéseinkre, hogy önálló törvényi kategória nélkül nem rendelkeznek adatokkal a „kisebbségi filmalkotások” jelenlétéről, főbb jellemzőiről. Másrészt szimbolikus jelentősége is lenne annak, ha a Filmtörvény az értelmező rendelkezések körében definiálná a kisebbségi filmalkotás fogalmát is. A jelenlegi kedvezőbb finanszírozás akkor is fenntartható lenne, ha egy utaló szabály beiktatásával rögzítenék: eredetileg magyar nyelven gyártott filmalkotásnak minősül a kisebbségi filmalkotás is.

A kisebbségi filmalkotás fogalmát ugyanakkor a Filmtörvény 2. § 8) pont c) alpontjában meghatározottakhoz képest tágabban indokolt megalkotni. Alapkövetelménynek tekintjük, hogy ebből a körből ne zárják ki eleve azokat a magyar nyelvű alkotásokat, amelyek „kisebbségi nézőpontból” közelítenek az adott témához, azaz bemutatják egy érintett kisebbségi közösség hagyományait, kultúráját, mindennapi életét. Természetesen nem kívánjuk megteremteni a kedvezőbb támogatás reményében való esetleges visszaélések alapját sem. Tény, hogy az elmúlt években olyan filmes produkciók is születtek, amelyek a többségi és kisebbségi társadalom együttélésének kérdéseit érintették, ám nem a problémák objektív elemzését segítették elő, hanem a meglévő előítéletek fokozására voltak alkalmasak. Mindezzel nem azt akarjuk mondani, hogy az alkotók számára előírható lenne: csak „pozitív képet” sugallhatnak bizonyos népcsoportokról. A gyűlölködő, kifejezetten valamely kisebbség ellen irányuló, ellenséges hangulatot szító alkotásokat azonban megítélésünk szerint semmiképpen nem lehet kisebbségi filmalkotásnak minősíteni.

1.2. A kisebbségi filmalkotások támogatása

A filmszakmára vonatkozó támogatások rendszerének számos eleme van, ezek közül kiemelt jelentőségük miatt a Magyar Mozgókép Közalapítvány, a Magyar Történelmi Film Alapítvány, valamint NKA pályázatait tekintettük át.

A kisebbségi filmalkotások állami támogatására fordítható keretösszeget a mindenkori költségvetési törvény rögzíti. Ennek egy része nevesítve jelenik meg, más része pedig a kulturális célú támogatások körében található. A mozgóképszakma közvetlen dotálásának típusai: a szelektív támogatás, a normatív támogatás és a strukturális támogatás. Ezek közül a kisebbségi filmalkotások esetében a pályázati alapon elosztott szelektív támogatásnak van fokozott jelentősége, ezért a vizsgálat során ezzel foglalkoztunk részletesebben is.

Magyar Mozgókép Közalapítvány

2009-ben a Magyar Mozgókép Közalapítvány (MMK) teljes költségvetése 5 milliárd 420 millió forint volt. Ez mintegy 12 %-kal magasabb összeg, mint a 2008. évi költségvetés, és kb. 18 %-os emelkedést jelent a 2007. évhez képest.

Az MMK feladatai közé tartozik az állami költségvetési forrás, valamint ez egyéb forrásokból származó bevételek elosztási rendszerének működtetése, a pályázati elvek kidolgozása, a filmművészet és filmipar folyamatos jelenlétének biztosítása a hazai és a külföldi filmpiacon, valamint a magyar és egyetemes filmkultúra magyarországi terjesztésének elősegítése.
Az elmúlt három évben az MMK támogatási keretének felosztása a következőképpen alakult:

	2007. évi keret /millió Ft/	**2008 évi keret /millió Ft/**	**2009 évi keret /millió Ft/**
Filmszakma egészét érintő támogatás	190	250	250
Fikciós műfaj			
Projektfejlesztés	114	120	120
kísérleti film	85,5	90	90
játékfilm szelektív	760	900	720
játékfilm normatív	380	350	300
televíziós film, magas művészi értékű alkotás	190	350	400
nemzetközi produkciók	380	450	550
Animációs műfaj	161,5	170	170
Nem fikciós műfaj			
Dokumentumfilmek	142,5	180	180
tudományos ismeretterjesztő film	104,5	110	110
Kutatás, képzés	99,75	100	100
Filmterjesztés			
Szelektív	100,7	110	110
Normatív	402,8	405	450
Teljes költségvetés	**4670**	**4810**	**5420**

Az MMK a Fimtörvény 5. §-ában meghatározott alapelv figyelembevételével köteles eljárni, vagyis a támogatások elosztása során köteles elősegíteni a különböző társadalmi kisebbségekhez tartozó, valamint a fogyatékkal élő emberek társadalmon belüli esélyegyenlőségének megteremtését. (Ez a rendelkezés nem említi kifejezetten a nemzeti és etnikai kisebbségeket, ám értelmezésünk szerint a társadalmi kisebbségek körébe tartoznak a nemzeti és etnikai kisebbségek is.)

A Közalapítványnak feladatai ellátása során figyelemmel kell lennie a különböző társadalmi igények kiszolgálására, a magyar filmipar sokszínűségének biztosítására. Így különösen lehetőséget kell adnia a különböző filmalkotói nemzedékek, műhelyek, irányzatok esélyegyenlőségen alapuló, minél teljesebb körű bemutatkozására, alkotói céljaik megvalósítására. Ezért az elosztási rendszer kialakítása során meghatározza az egyes részterületek közötti arányokat, egyensúlyt teremt az alkotói, filmelőállítói, terjesztési és nézői szempontok, valamint a művészeti és gazdasági érdekek között.

A pályázati elvek kidolgozása során a Filmtörvény rendelkezése szerint különös tekintettel kell lennie a pályázók esélyegyenlőségére, a pályázatok egyértelműségére, átláthatóságára és összehasonlíthatóságára, illetve a következőkben felsoroltakra[390]:

- a magyar filmművészet és filmipar folyamatos jelenlétének biztosítása a hazai, az európai, valamint az Európán kívüli filmpiacon,
- a magyar és egyetemes filmkultúra magyarországi terjesztésének elősegítése,

[390] Filmtörvény 8. § (4) bekezdés

- a mozgóképalkotások megőrzésének és védelmének támogatása,
- a mozgóképszakmán belüli képzések és tudományos tevékenységek támogatása.

Láthatóan tehát az érvényesítendő szempontok között nem találunk a nemzeti és etnikai kisebbségek vonatkozó utalást, azonban ez megítélésünk szerint beleértendő lenne a „különböző társadalmi igényekbe" illetve a „magyar filmipar sokszínűségébe".

Az egységes jogalkalmazási gyakorlat kialakítása érdekében fontosnak tartjuk, hogy a pályázati elvek között kapjon kifejezetten helyet a kisebbségi filmkultúra terjesztésének elősegítése.

Ez azért is szükséges, mert az MMK válaszlevelében arról tájékoztatott, hogy – miután a Filmtörvény, illetve az MMK annak alapján elkészített Támogatási Szabályzata nem rendelkezik külön a kisebbségi filmgyártás kérdéseiről – ily módon *„sem a pályázatok kiírásánál, sem a filmtervek elbírálásánál és a támogatások megítélésénél nem jelent külön szempontot, hogy a készülő filmek a magyarországi kisebbségek nyelvén készülnek vagy azok kultúrájával foglalkoznak."* Kivételt jelent, hogy az MMK 2008. évi rendezvény pályázatánál a kiírás szövegében is megjelent: *„előnyt élveznek a nemzeti, nemzetiségi filmhetek".*

Magyar Történelmi Film Alapítvány

A Magyar Történelmi Film Alapítvány (MTFA) múltja 1992-ig nyúlik vissza, ekkor az Országgyűlés 100 millió Ft-ot szavazott meg történelmi témájú dokumentumfilmek készítésére. Az összeg felosztását a művelődési és közoktatási miniszter hatáskörébe utalta. A miniszter 21 tagú szakmai kuratóriumot hívott össze a támogatás pályázati úton való elosztására.

Az MTFA Alapító Okiratában az alábbi célok szerepeltek: a magyar múlt különösen az 1956 utáni magyar, vagy arra jelentős hatást gyakorló más történelmi események, életutak megörökítésének támogatása. Az Alapítvány vagyonát az alapító felajánlotta a Magyar Köztársaság Kormányának, amely azt 2005-ben elfogadta és határozatban döntött a Magyar Történelmi Film Közalapítvány létrehozásáról. Az MTFA induló vagyona mintegy 424 millió forint volt.

Az MTFA rendszeres állami támogatásban részesült, amelyet pályázati formában osztott szét a történelmi filmgyártás elősegítése érdekében. A 2008. évi támogatási listát áttekintve megállapítható, hogy 37 dokumentumfilm, 2 játékfilm és 1 forgatókönyv elkészítéséhez, megvalósításához nyújtottak támogatást összességében 95 millió 335 ezer forintot. Ezek között nem találtunk olyan filmet, amelynek témája közvetlenül a nemzeti és etnikai kisebbségek történelmi múltjához kapcsolódott volna.

Az Országgyűlés 2009-ben ismételten forrásokat rendelt az MTFA-hoz, ám ez a 87 millió forint nem érkezett meg a címzetthez, így pályázat kiírására nem került sor. Képviselői írásbeli kérdésre a kulturális miniszter a következő választ adta: *„Az idei költségvetési támogatás átutalásának feltétele, hogy a Magyar Történelmi Film Közalapítvány az előzőekben kapott támogatások felhasználásáról – a támogatási szerződésben foglaltak szerinti – elszámolást nyújtson be és az elfogadásra kerüljön. A formai és tartalmi követelményeknek megfelelő elszámolás benyújtására, többszöri hiánypótlásra való felszólítást követően került sor, jelenleg az ennek alapján lefolytatott helyszíni ellenőrzés lezárása van folyamatban".*

Az Országos Igazságszolgáltatási Tanács Hivatala által vezetett Társadalmi Szervezetek és Alapítványok Névjegyzékében 2009 novemberében azonban az MTFA már törölt, jogerős határozattal megszüntetett szervezetként szerepel.

Megítélésünk szerint az Országgyűlés által 1992-ben megfogalmazott cél, a XX. század történelmének filmalkotásokon keresztül történő bemutatása ma is aktuális. A kisebbségeket a rendszerváltás előtt olyan történelmi traumák érték, amelyek feldolgozása, bemutatása máig hiányos. A jelentésben is szeretnénk ezért hangsúlyozni, hogy az ilyen jellegű filmalkotások támogatása megítélésünk szerint erkölcsi kötelessége lenne a magyar államnak. Ennek szervezeti, intézményi formájára azonban nem tisztünk javaslatot tenni.

Nemzeti Kulturális Alap

Az NKA külön szakmai kollégiumot működtet a mozgókép pályázatok kezelésére. 2007-ben és 2008-ban 4-4, 2009 I. félévében 3 ilyen mozgóképi pályázatot hirdettek meg. A megítélt támogatási összegek: 2007-ben 232 millió, 2008-ban 505 millió 2009 első felében pedig 165 millió forint. A kollégium 2007-ben forgatókönyvírásra (alkotói támogatás) összesen 31 millió 350 ezer Ft-ot, 2008-ban 44 millió 700 ezer Ft-ot fordított. Filmgyártás- előkészítésére és filmgyártásra kiírt pályázati felhívásra érkezett pályázatokra az NKA Mozgóképi Kollégiuma az elmúlt két évben összesen 156 millió 500 ezer Ft-ot ítélt meg.

Amint arra már a jelentés korábbi fejezeteiben is hivatkoztunk, az NKA igazgatójának tájékoztatása szerint nyilvántartásukban nem jelölik külön a kisebbségi kulturális célra nyújtott támogatásokat, ezért erre vonatkozóan pontos, tételes adatokat nem tudott közölni. Válaszlevelében hangsúlyozta ugyanakkor, hogy az NKA sem a pályázatok kiírásaiban, sem azok elbírálása során nem tesz különbséget a kisebbségi és más pályázók között.

Ezzel szemben az OKM megkeresésünkre megnevezte az általa kisebbségi vonatkozásúnak tekintett NKA támogatásokat. 2007-ben a pályázati felhívásra beérkezett pályázatok közül az NKA Mozgókép Kollégiuma rendezvényekre 70 millió 730 ezer Ft-ot fordított, ebből a kisebbségi programok támogatása 3,9 millió forint volt.[391] Ugyanebben az évben a kisebbségekkel foglalkozó forgatókönyvek támogatására 2,4 millió Ft-ot biztosítottak.[392] 2008-ban NKA Mozgókép Kollégiuma rendezvényekre 65 millió 290 ezer Ft-ot osztott szét, ebből a kisebbségi programok 4 millió 38 ezer Ft támogatásban részesültek.393 2 millió 100 ezer Ft-tal támogatták a kisebbségi témájú forgatókönyveket[394,] és az Aglaja c. film gyártásához 30 millió Ft-tal járultak hozzá. Az NKA Mozgóképi Kollégiuma a 2009. évi forgatókönyvírói pályázaton 500 ezer forinttal támogatta a – tervek szerint – lovari nyelven készülő "Halottlátó" c. film forgatókönyvének megírását.

---

[391]"Ilyenek vagyunk" Roma kisebbségi közösséghez tartozók és mozgássérültek Filmfesztiválja megrendezésére: 500 ezer ft, a Kárpát-medencei Nemzeti és Etnikai Kisebbségek Nemzetközi Dokumentumfilm Fesztiváljára: 1 millió ft, Alternatív Nemzetközi Rövidfilm Fesztiválra: 900 ezer ft, IV. Magyar-Román Dokumentumfilm Fesztivál: 1 millió 500 ezer ft.

[392] Deák Krisztina: Aglaja c. forgatókönyve 1 millió Ft, Elek Judit: Szárnyas lovak c. forgatókönyve l millió Ft, Tóth Barnabás: Március c. forgatókönyve 400 ezer Ft.

[393] Az Európai Uniós Filmhétre: 180 ezer Ft, Magyar Filmnapok a Vajdaságban 500 ezer Ft, VII. FilmtettFeszt megrendezésére Erdélyben 500 ezer Ft, Országos Roma Filmakadémia megrendezésére: l millió Ft, a VII. Filmtett- Dunaműhely alkotótábor megrendezésére: 200. ezer Ft, a Magyarországi Nemzetiségi filmszemle megrendezésére: 500 ezer Ft, az V. Nemzetközi Gyermek és Ifjúsági Filmfesztiválok Találkozójára 500 ezer Ft, az V. Filmdok (Magyar-Román Dokumentumfilm Fesztiválra): 1 millió Ft.

[394] Bogdán Árpád: Lee Annácska c. forgatókönyve 1 millió Ft, Krzsek Cecília: Jancsi bácsi Mátyás királya c. forgatókönyve 600 ezer Ft, Lakatos Róbert: Big székely só c forgatókönyve 500 ezer Ft.

Az OKM által hivatkozott rendezvények, illetve alkotások egy része kapcsán vitathatónak tartjuk, hogy azok valóban relevánsak-e a hazai 13 kisebbségi közösség vonatkozásában. A támogatott alkotások között vannak olyanok is, amelyek sokkal inkább kapcsolhatók a határon túli magyarsághoz, semmint a Magyarországon élő kisebbségekhez. A vizsgálat során rendezésünkre bocsátott adatok alapján tehát nem állapítható meg, hogy az NKA a támogatási keretösszegének milyen hányadát fordította ténylegesen kisebbségi célokra. Ez a bizonytalanság is megerősíti azt a javaslatunkat, hogy a támogatási rendszer kisebbségi szempontú átláthatósága érdekében nélkülözhetetlen a kisebbségi filmalkotások fogalmának definiálása.

Az ismertetett pályázati támogatások elosztása során érvényesítendő közös szabály, hogy a Filmtörvény 12/A. §-a értelmében filmgyártás céljára az e törvény szerinti támogatásban csak olyan filmalkotás részesülhet, amely megfelel bizonyos kulturális követelményeknek. Ugyanezen rendelkezés vonatkozik a filmterjesztés céljára nyújtott közvetlen támogatásokra is. Ezeket a követelményeket egy táblázatba foglalt pontrendszer határozza meg, amelyben rendre a magyar vagy európai kultúráról, szokásokról van szó, egy helyen sem található a nemzeti és etnikai kisebbségek kultúrájára, szokásaira való utalás.

Tény, hogy a kulturális tartalom körében figyelembe veendő szempont, hogy *„a filmalkotás valamely fontos magyar vagy európai értéket – különösen a kulturális sokszínűséget, a kulturális hagyományok vagy a család tiszteletét, a szolidaritást, az egyenjogúságot, a kisebbségvédelmet, az emberi jogokat, a toleranciát, a környezetvédelmet – tükröz vagy jelenít meg.”* A hazai kisebbségek kultúrája elválaszthatatlan része mind a magyarországi, mind az európai kultúrának, ettől függetlenül ezt a szabályozást nem tartjuk kielégítőnek. E törvényszakasz előkészítése során, 2008-ban már jeleztük az OKM felé, hogy szükséges lenne a szempontrendszerben nevesíteni a magyarországi kisebbségek hagyományait, kultúráját, mint támogatandó értéket, ez azonban nem valósult meg, ezért javaslatunkat változatlanul fenntartjuk.

A támogatások elosztásáról döntő szervek gyakorlatát e vizsgálat keretében nem lehetett teljes körűen áttekinteni, hiszen ez többszáz, az elmúlt években elbírált pályázat tanulmányozását tette volna szükségessé. Az azonban a megkeresett intézmények, illetve a kulturális tárca tájékoztatása alapján is egyértelműen kijelenthető, hogy a kisebbségi filmalkotások támogatása a rendelkezésre álló pénzügyi kerethez képest nagyon csekély mértékű.

Tény, hogy a kisebbségi filmalkotások jellemzően nem képesek nagyobb nézőszámot, illetve – forgalmazásuk esetén – számottevő jegybevételt felmutatni.[395] Ez azonban önmagában nem lehet a támogatás megítélésénél döntő szempont. A vizsgálat során megállapítható volt, hogy az elmúlt években számos olyan filmalkotás elkészülését biztosította jelentős állami támogatás, amelyek kizárólag üzletpolitikai, piaci elvek alapján nem tekinthetők „megtérülő” beruházásnak. E filmek speciális, olykor szűk rétegeket megszólító mondanivalójuk miatt nem értek el számottevő közönségsikert, bár a filmszakma elismeréssel fogadta ezeket az alkotásokat. Megítélésünk szerint ezt az elvet a kisebbségi filmalkotások esetében is érvényesíteni szükséges, hiszen azok akár kisebbségi nyelvük, akár speciális témaválasztásuk miatt feltehetőleg kevesebb nézőt képesek vonzani. Nem fogadható el és nem tekinthető arányosnak, hogy emiatt az állami támogatás elosztása során kedvezőtlenebb helyzetben legyenek.

[395] Elképzelhető azonban az is, hogy például a hazai nemzetiségi iskolák tanulói körében sikerre számíthatnának a kifejezetten az ő korosztályuknak szóló filmalkotások. Ellensúlyozhatná ezt a hátrányos helyzetet az is, ha kiépülne a magyarországi kisebbségi nyelvű filmalkotások anyaországi forgalmazásának rendszere.

1.3. A kisebbségi filmműhelyek

Szoros összefüggésben állhat a jelenlegi támogatási rendszer hiányosságaival, és a kisebbségi filmalkotás törvényi meghatározásának hiányával, hogy a kapott tájékoztatások szerint jelenleg egyetlen kisebbségi filmműhely sem működik, legalábbis a tevékenységéről sem a kisebbségi ügyekért felelős szakállamtitkárnak, sem az OKM-nek, sem az MKA-nak nincs tudomása. A magyarországi mozi-üzemeltetőkről, valamint a filmgyártó vállalkozásokról a Nemzeti Filmarchívum által összeállított Filmévkönyvben sem szerepelnek olyan adatok, amelyekből filmgyártó kisebbségi jellege kiderülne.

Ismereteink szerint valódi műhelymunka a Magyar Televízió (MTV) kisebbségi szerkesztőségében folyik, illetve a Duna Televízióban is készülnek kisebbségi alkotások. Vannak ugyanakkor olyan elkötelezett filmkészítők, akik a többségi társadalomhoz szóló alkotásaikban megjelenítik a kisebbségi közösségek életet, történelmét is.[396]

Az MTV Kisebbségi Szerkesztősége készíti a nemzetiségi műsorokban látható rövidfilmek túlnyomó többségét, esetenként anyaországi produkciókat is bemutatnak. A cigány, horvát, német, román, szerb, szlovák és a szlovén műsorokat saját stábok készítik. A bolgár, görög lengyel, örmény ruszin, ukrán műsorok egy közös magazin, a Rondó keretében láthatóak, ezeket is a kisebbségi közösségekhez kötődő munkatársak készítik.

A 2008-ban megrendezett Nemzetiségi Filmszemle versenyfilmjei – egy alkotás kivételével, amely a Duna Televízió és a Romédia Alapítvány közös produkciója – az MTV gyártásában készültek.

Elismerve azt a színvonalas tevékenységet, amelyet a közszolgálati televízió munkatársai végeznek a kisebbségi filmgyártás területén, szükségesnek tartjuk megjegyezni, hogy fontos lenne minél több olyan kisebbségi filmalkotás létrehozására is lehetőséget biztosítani, amelyek nem egy meghatározott, kötött műsoridővel rendelkező, tematikus televízióműsor keretében készülnek. A kisebbségi műhelyek létrejötte természetesen nem „kikényszeríthető”, ez a filmes szakma önszerveződésén alapulhat, ez a folyamat azonban nem függetleníthető a finanszírozási kérdésektől, különös figyelemmel az állami szerepvállalás mértékére. Fontosnak tartjuk tehát, hogy a Kormány vizsgálja meg, a jövőben milyen intézkedésekkel segíthető elő a kisebbségi filmműhelyek támogatása, azok szakmai, alkotói függetlenségének megőrzése mellett.

A kulturális vizsgálat zárása előtti napokban fogadta el az Országgyűlés a 2010. évi költségvetést, amely olyan mértékben csökkenti az MTV pénzügyi forrásait, amely már az ott működő kisebbségi műhelyek működését is veszélyeztetheti. Egyik lehetséges megszorító intézkedésként felmerült, hogy a következő évtől nem készülnek új kisebbségi műsorok, hanem a korábbi magazinok adásait fogják ismételni.

A közszolgálati műsorszolgáltatóknak kötelessége biztosítania a kisebbségi műsorok rendszeres készítését, sugárzását és terjesztését. A kisebbségi jogok sérelmének veszélye miatt ezért hivatalból egy külön vizsgálatot indítottunk, mert úgy véljük, hogy a kisebbségi műsorkészítés korlátozása esetén már puszta illúzióvá válna a közszolgálatiság elve.

[396] Mások mellett példaként említhetjük, hogy Mundruczó Kornél színházi es filmrendező a kisebbségi élet művészi ábrázolásáért, a kulturális sokszínűség társadalmi elfogadtatásáért, a toleráns légkör kialakításáért, a kirekesztés es az előítéletesség elleni alkotói szerepvállalásáért Kisebbségekért Díjban részesült 2008-ban.

Eljárásunk keretében egyeztetésre hívtuk az MTV vezetőjét, az országos kisebbségi önkormányzatokat, valamint az Országgyűlés illetékes bizottságainak (Emberi jogi, kisebbségi, civil-és vallásügyi bizottság, Kulturális és sajtó bizottság) elnökeit. A találkozón a MTV alelnöke ismertette az intézmény nehéz gazdasági helyzetét. A kisebbségi biztos, a jelenlévő országos önkormányzati elnökök valamint az országgyűlési bizottságok képviselői a kisebbségi műsorok készítésére és sugárzására vonatkozó kötelezettség teljesítését kérték. Az MTV alelnöke ígéretet tett arra, hogy nem csökkennek a kisebbségi műsorok eddigi műsorpercei, továbbá 2010-ben is megrendelnek új kisebbségi műsorokat.

2. Kisebbségi filmterjesztés

Az MTV-nek nem csak a kisebbségi műsorok készítésében, hanem azok terjesztésében is kitüntetett szerepe van. Jelenleg napi műsoridejének átlagban 2%-át tartja fenn a kisebbségek számára: 770–810 nemzetiségi programot, 352-379 óra kisebbségi műsort sugároz évente.

Heti rendszerességgel látható a 26 perc időtartamú cigány, horvát, német, román, szerb, szlovák magazin, amelyek adásai jellemzően anyanyelvűek. A szlovén adás kéthetente 30 perc időtartamú. A kéthetente jelentkező Rondó című nemzetiségi magazinban felváltva kapnak műsoridőt a bolgár, görög, lengyel, örmény, ruszin és a ruszin kisebbség. Az MTV 2000-től negyedévente 52 perces adásidővel sugározza a „Cigány fórum” című műsort. A nemzetiségekről magyar nyelven szóló magazinműsor a kéthetente jelentkező „Együtt” című televíziós program.

A vizsgálat során megkíséreltük tisztázni, hogy az MTV az elmúlt években milyen kisebbségi filmalkotásokat mutatott be. Az MTV-től kapott tájékoztatás szerint 2007. január 1. és 2008. december 31. között 29 kisebbségi dokumentum-, televíziós-, és játékfilmet mutattak be, ezek kb. 80%-a kisebbségi nyelven szólalt meg, magyar nyelvű feliratozással. A legtöbb, összesen 7 alkotás a Roma Magazin keretében volt látható. A szlovák Domovina magazinban 5, a szerb Spirski Ecran műsorban 4, a német Unser Bildschirm magazinban 3, a román Ecranul Nostru műsorban 2, a Slovenski Utrinki magazinban 1, az Együtt műsorban 1 filmalkotást neveztek meg. Tematikus műsorral emlékeztek meg a nemzetiségi magyar televíziózás 30 évfordulójáról. A Hrvatska kronika keretében a Fáklya Horvát Művészegyüttes Befejezetlen múlt című táncszínházi előadása volt látható. A Határtalanul című műsor keretében egy kétnyelvű (magyar és szlovén) alkotást vetítettek. A felsorolásban szerepel még egy román és angol nyelvű film az Elrejtett keserűség – Hidden sorrow, amely a II. világháború romániai cigány áldozatainak állít emléket. Az Országút című görög magyar nyelvű film Beloiannisz múltját és jelenét mutatja be. A Levél húgomnak című alkotás angol, magyar, német nyelven régóta nem találkozott családtagok történetét meséli el.

Látható tehát, hogy az MTV törekszik arra, hogy közszolgálati feladatkörén belül a kisebbségi filmalkotásokat is megjelenítse, ám ezek számaránya és időtartama az összműsoraihoz képest csekély. Ez azért is kifogásolható, mert a kisebbségi filmalkotások más csatornákon szinte egyáltalán nem tudnak eljutni a nézőkhöz. A Duna Televízió esetenként műsorra tűz kisebbségi szempontból jelentős adásokat, ám ez a téma jellemzően kívül esik a kereskedelmi műsorszolgáltatók érdeklődési körén.

A kisebbségi filmalkotások közönséghez való eljutását segítik elő a különböző fesztiválok is. Ezek közül legnagyobb hagyománya az évente megrendezett Magyar Filmszemlének van. A 2009. évi versenyfilmek között, dokumentumfilmes kategóriában több olyan filmalkotás is

látható volt, amely különböző megközelítésben a cigány közösség helyzetét, életét mutatta be, illetve szereplői romák voltak.
Ez azonban nem jelenti azt, hogy ezek a filmalkotások egységesen besorolhatók lennének a kisebbségi filmalkotások körébe, esetenként maga a rendező is elhárította ezt a kategorizálást. Az egyik játékfilmes versenyfilm Cinka Panna egyes életrajzi elemeit használja fel fikciós elemekkel ötvözve. Ez alkotás szlovák magyar koprodukcióban készült, rendezője, forgatókönyvírója és főbb szereplői szlovák nemzetiségűek.

A kisebbségi filmalkotások bemutatásának fő színtere a 2008-ban immár 5. alkalommal megrendezett Nemzetiségi Filmszemle. Az itt látható alkotások – amint azt már korábban is említettük – szinte kizárólagosan az MTV gyártásában készültek.[397]

2009 decemberében Budapesten rendezték meg az I. Európai - Magyar Cigány Filmfesztivált. A rendezvény keretében három art moziban 19 alkotás (13 magyar és 6 külföldi) volt látható, amelyek témájukban kötődtek a roma közösségek életéhez, kultúrájához, történelméhez.
A fesztiválon bemutatott játék- és dokumentumfilmek közül mindössze 6 készült 2000 után, és 2 olyan alkotás szerepelt a programban, amelyet az utóbbi három évben forgattak. Mindez megerősíti azt a megállapításunkat, hogy a kisebbségi filmgyártás nehéz helyzetben van Magyarországon.[398]

A kisebbségi filmalkotások terjesztésében szükséges lenne, hogy a mozihálózatok is kiemelt szerepet vállaljanak. Különösen elvárható ez az „art" besorolású moziktól, mert ennek üzemeltetőjét normatív támogatás illeti meg, amennyiben a külön jogszabályban meghatározott feltételek betartását vállalják. Ezek közé tartozik a 46/2007. (XII.29.) OKM rendelet 1. §-a értelmében, hogy *„nyilvánosan meghirdetett játékrendi előadásainak és zártkörű filmklub vetítéseinek - naptári negyedévente és mozitermenként – legalább 60%-ában és legalább 80 napon legalább napi 1 alkalommal 17.00-22.00 óra közötti előadáskezdettel*
ca) „art" besorolású, vagy
cb) a Tv. 12/B. §-ában meghatározott követelményrendszernek megfelelő magyar vagy magyar részvételű koprodukciós filmalkotást, vagy
cc) a nemzeti filmvagyonba tartozó, valamint a Tv. hatálybalépését megelőzően a Magyar Mozgókép Közalapítvány által „támogatott" minősítést kapott filmalkotást, vagy
cd) nemzeti filmhetek vagy nemzetközi fesztiválok programjába tartozó filmalkotást, vagy
ce) a Magyar Nemzeti Filmarchívumtól kölcsönzött filmalkotást vetít".

Az art mozik által vetítendő filmalkotások körében megítélésünk szerint a kisebbségi filmalkotásoknak is helye lehet. Ezzel kapcsolatban felvilágosítást kértünk az OKM-től, amely azonban arról tájékoztatott, hogy *„természetesen ezek között vannak kisebbségi filmalkotások is, de ezekre vonatkozóan adatok nem állnak rendelkezésre"*.

Tapasztalataink szerint azonban nem csak, hogy nincs adat az art mozikban játszott kisebbségi filmalkotások számáról, hanem valójában ezek zöme el sem jut el a filmszínházakba. Ez a megállapítás a Nemzetiségi Filmszemlén szakmai elismerésben részesült alkotásokra is vonatkozik. Ez azonban nem csak kisebbségi jellegű probléma, mert egyes becslések szerint az egy évben Magyarországon elkészült 2-300 dokumentumfilm

[397] A 2008. évi Nemzetiségi Filmszemle I. díját a Számkivetettek című alkotás nyerte el. A kisebbségi ombudsman különdíját a Svédtelenül című alkotás kapta. Mindkét dokumentarista rövidfilm rendezője és operatőre Kovács János, a szerkesztő Joka Daróczi János.
[398] A kisebbségi biztos a megnyitón elmondott beszéde elérhető a www.kisebbsegiombudsman.hu weboldalon.

mintegy 70 %-át egyáltalán nem vetítik a mozik, legfeljebb a Filmszemle során, illetve ahhoz kapcsolódva mutatják be a szélesebb közönségnek.

3. A kisebbségi filmalkotások archiválása és hozzáférhetősége

A kisebbségi kultúra megőrzése, gyarapítása és továbbörökítése szempontjából kiemelt fontosságú, hogy az elkészült kisebbségi filmalkotások a jövő generációk számára is hozzáférhetők legyenek. Kiemelt jelentőségűek tehát a filmalkotások archiválására és digitalizálására vonatkozó szabályok.

3.1. A filmalkotások kötelespéldányai

A filmalkotások megőrzése és archiválása jogszabályi szinten megoldottnak tekinthető, két állami intézmény feladatkörébe is tartozik e tevékenység.

A Magyar Nemzeti Filmarchívum (Filmarchívum) alapfeladata, hogy ellássa a magyar és egyetemes filmkultúra tárgyi, írásos és egyéb dokumentumainak gyűjtésével, feldolgozásával, megőrzésével kapcsolatos feladatokat, szakmai szolgáltatásokkal, kutatási tevékenységgel hozzájáruljon a magyar kultúra fejlődéséhez és segítse a mozgóképkultúrával összefüggő oktatást. A törvényi szabályozás a Filmarchívum részére adta át a nemzeti filmvagyonra vonatkozó vagyonkezelői jogot.

A Filmarchívum kötelespéldány-joggal rendelkezik, ennek értelmében megőrzésre, nyilvántartásra és információ-szolgáltatásra meg kell kapnia a filmes produktumokat. Feladatai közé tartozik, hogy a részére átadott filmalkotásokat és video-dokumentumokat gondozza. Kötelessége ezen kívül a magyar játék-, dokumentum-, híradó-, animációs és népszerű tudományos felújítása, restaurálása is.

A Filmarchívum által adott tájékoztatás szerint jelenleg 1.600 játékfilmet, több mint 10 ezer dokumentumfilmet és 3.600 heti- és tematikus híradófilmet őriznek. A Magyarországon készült és bemutatott filmekről, így a nemzetiségek, kulturális-vallási közösségek életével foglalkozó filmekről is összefoglaló tájékoztatáshoz juthatunk az évente a Filmarchívum gondozásában megjelenő Filmévkönyv kiadványokból. A Filmarchívum különböző gyűjteményi egységei helyben és részben már az interneten is hozzáférhetők. A helyi szakkatalógusban tematikus osztályozásban kereshetők a magyar híradó- és dokumentumfilmek snittjei és hozzáférhető ezen filmanyagok dokumentációja (szövegkönyvek, kommentátorszövegek, okiratok, cikkek) is. A keresést tárgyszó-katalógus segíti. A helyi adatbázisokban szabadszavas kereséssel juthat információhoz a kutató. Az interneten elérhető játék- és híradófilmes adatbázisban lehetőség van többek között a téma szerinti keresésre is.

A Filmarchívum vezetője válaszában kifejtette, hogy a felújítási munkák elsődleges szempontja az adott filmek technikai állapota. Természetesen figyelnek arra, hogy a magyar filmtörténet (játék-, dokumentum- és híradófilmek) kiemelkedő alkotásait is restaurálják, digitalizálják, felújítsák. A kisebbségi tematika a felújítás során abban az esetben válik csak fontossá, amennyiben a fenti két szempontot erősíti, kiemeltté azonban nem válhat. E kérdésben azonos álláspontot képviselt az OKM is.

A magyar nemzeti kultúrkincs audiovizuális részének gyűjtésében és hozzáférhető tételében központi szerepet tölt be a Nemzeti Audiovizuális Archívum (NAVA), amely egyidejűleg a műsorszolgáltatói kötelespéldányok archívuma, valamint a hang és/vagy kép (multimédia) archívumok digitális adatbázis központja.
A Filmarchívum és NAVA közötti lényeges különbség, hogy ez utóbbi intézmény kifejezetten a közszolgálati műsorszolgáltatók, valamint az országos földfelszíni terjesztésű televíziós műsorszolgáltatók kötelespéldányait, így az e körbe tartozó filmalkotásokat gyűjti és archiválja. Ezzel szemben a Filmarchívum gyűjtőkörébe a Magyarországon előállított, vagy külföldön előállított és belföldön kiadott, illetve a külföldön előállított és belföldön forgalomba hozott filmek, video- és elektronikus dokumentumok tartoznak.

A NAVA az audiovizuális kötelespéldányt közvetlenül a műsorszórásból rögzíti. Ha ez technikai akadályok miatt vagy egyéb okból nem lehetséges, a műsorszámot a műsorszolgáltató a NAVA felszólítására legkésőbb 60 napon belül külön hordozón köteles rendelkezésre bocsátani. A NAVA nemcsak gyűjti ezeket a felvételeket, hanem jogszabályi kötelessége rendszeresen és folyamatosan felújítani az általa archivált műsorszámokat.

A NAVA létrehozásának egyik célja az volt, hogy biztosítsák a közönség minél szélesebb rétege számára a hozzáférést a fenti adatbázishoz. A szerepe tehát ahhoz hasonlítható, mint amelyet – a jelentés korábbi fejezetében ismertetett módon – az Országos Széchenyi Könyvtár ellát az írott dokumentumok vonatkozásában.

A NAVA katalógusa az interneten bárki számára szabadon hozzáférhető, azonban az archivált műsorok egy részének megtekintésére csak az úgynevezett NAVA-pontokban van lehetőség. Ezt a szolgáltatást a NAVA hozzáférést biztosító intézmények látogatói ingyenesen használhatják.[399]

A szerzői jogi törvény meghatározza azt az intézmény kört, amely a nyilvánosság egyes tagjai számára szabadon megjelenítheti, közvetítheti, illetve a nyilvánosság számára hozzáférhetővé teheti a NAVA gyűjteményeit.[400]

E körbe tartoznak a következő intézmények: nyilvános szolgáltatásokat nyújtó könyvtár, iskolai oktatás célját szolgáló intézmény, muzeális intézmény, levéltár, valamint a közgyűjteménynek minősülő kép-, illetve hangarchívum. A NAVA-pont kiépítésének feltétele, hogy a fenti intézmények helyiségeiben erre kialakított számítógépes terminálok képernyőjén tudományos kutatás vagy egyéni tanulás céljára a nyilvánosság számára szabadon jelenítsék meg, illetve tegyék hozzáférhetővé a NAVA adatbázisát. Ez a felhasználás jövedelemszerzés vagy jövedelemfokozás célját közvetve sem szolgálhatja. További követelmény, hogy az igénybe vevő intézménynek NAVA összekapcsolási megállapodást kell kötniük. Ennek lebonyolítást a Neumann János Digitális Könyvtár és Multimédia Központ Nonprofit Korlátolt Felelősségű Társaság végzi.

A NAVA-ponttá válás önkéntes módon történik, a csatlakozni kívánó intézmény kezdeményezésére. A szolgáltatást ingyenesen nyújtják az intézmények számára, ezért nem jár többletkiadással a NAVA rendszeréhez való kapcsolódás.

[399] 52/2007. (V. 17.) GKM-OKM együttes rendelet az audiovizuális műsorszámok felújításának, valamint szolgáltatásának műszaki, minőségi és egyéb követelményeiről
[400] A szerzői jogról szóló 1999. évi LXXVI. törvény 38. § (4) bekezdése

Minden jelentkező NAVA-pont működtetését engedélyezik, amennyiben az adott törvények, rendeletek szerint jogosult rá és az összekapcsolási megállapodást aláírva visszajuttatta a Neumann Nonprofit Kft-hez.

A NAVA-pont akkor működtethető optimálisan, ha legalább egy hagyományos PC-s környezet és normál-közepes sebességű internet áll rendelkezésre. Amennyiben egy intézmény nem rendelkezik internet vagy számítógépes háttérrel, magának kell gondoskodnia azok beszerzéséről.

A vizsgálati jelentésben már szóltunk arról, hogy országos szinten elenyésző számú kisebbségi kulturális intézmény működik. Általános az a gyakorlat is, hogy a kisebbségi önkormányzatok aktívan közreműködnek a lakosság kulturális közszolgáltatásokkal való ellátásának biztosításában. A hatályos jogszabályi környezetben azonban nincs arra lehetőség, hogy NAVA-pontokat hozzanak létre a kisebbségi önkormányzatok székházában, illetve más, a kisebbségi közösségi szempontjából jelentős – azonban nem oktatási vagy kulturális feladatot ellátó – közintézményekben.

Szükségesnek tartjuk, hogy a Kormány hatáskörrel rendelkező tagja vizsgálja meg a NAVA pontok létesítésére jogosult intézményi kör kiszélesítésének lehetőségét olyan módon, hogy minél több, a kisebbségi közösségek szempontjából fontos szervezet kapcsolódhasson be ebbe a szolgáltatásba. Megítélésünk szerint elsődlegesen az országos kisebbségi önkormányzatokat indokolt ebbe a körbe bevonni.

3.2. Az MTV archiválási kötelezettsége

A kisebbségi filmalkotások jelentős része az MTV-ben készül, ezért különösen nagy jelentősége van annak, hogy ez az intézmény hogyan gondoskodik azok megőrzéséről. A rádiózásról és a televíziózásról szóló 1996. évi I. törvény (Rttv.) 27.§-a értelmében a közszolgálati műsorszolgáltató a birtokába került kulturális értékek és történelmi jelentőségű dokumentumok tartós megőrzéséről archívumában gondoskodik. Az archiválás szabályait és feltételeit, a hasznosítás módját a kuratórium a Testülettel egyetértésben külön szabályzatban állapítja meg.

Az MTV már a Rttv. hatályba lépését megelőzően is rendelkezett archiválási szabályzattal. A jelenlegi szabályzat szerint az MTV *„gyűjti, nyilvántartja, kezeli, megőrzi, rendelkezésre bocsátja azokat a dokumentumokat, amelyek saját előállítás, megrendelés … folytán az MTV Zrt. tulajdonába, illetve használatába kerültek”*. Az archívum a dokumentumokat *„őrzi, tájékoztatásra és kutatásra alkalmassá teszi”*. Az archiválási kötelezettség a szabályzat értelmében az adásba nem került, de megőrzendőnek ítélt vágatlan felvételekre is vonatkozik.

A 2004. évi kisebbségi biztosi vizsgálat ugyanakkor megállapította, hogy a *„műsorkészítők számára gyakran még a felvételhez szükséges kazetták előteremtése is gondot okoz. A nemzetiségi rovatok a régi – esetenként tízéves – kazettákat kénytelenek újra és újra felhasználni. Ez egyrészt rontja a képminőséget, másrészt értékes és az utókor számára megőrzésre méltó felvételek vesznek el így. Az MTV archiválási gyakorlata szerint az adásba kerülő felvételek nem törölhetőek. Egy 26 perces magazin összeállításához azonban többórányi forgatott anyag szükséges, amelynek archiválásáról senki nem gondoskodik. Ezeknek az anyagoknak egy része vágatlan formában is jelentős kulturális értékkel bír, hiszen pótolhatatlan eseményeket – például egy egyre kevesebbek által beszélt nyelvjárást, egy még*

élő népszokást vagy egy jubileumi koncertet – rögzít. A rovatvezetők ugyan esetenként megpróbálják ezeket a felvételeket megőrizni, ám így is előfordul, hogy a félretett kazettát utóbb – az aktuális adás elkészítése érdekében – le kell törölniük. Ez a sajátos házi archívum tehát semmilyen védelem alatt nem áll, fennmaradása pusztán néhány elkötelezett televíziós munkatársnak köszönhető”.

A jelzett problémát időközben a technika fejlődése részben megoldotta. A jelenleg használatos adatrögzítési eszközök mellett már nem nincs szükség a korábbi felvételek időszakonkénti törlésére, ráadásul a digitalizált felvételek számottevő minőségromlás nélkül tárolhatók. Az MTV-ben folyamatosan zajlik a régi adathordozókon rögzített értékek mentése, digitális formátumba való átírása. Ennek során a régebbi kazettákról digitális formátumba, ún. LTO-hordozóra mentik a felvételeket. Jelenleg egy külön megállapodás értelmében az így digitalizált anyagokat elektronikus formában átadják a NAVA részére is.

A kisebbségi közösségek szempontjából kulturális értékkel bíró anyagok – így az adásba nem került musterek – biztonságos megőrzése érdekében az MTV jelezte, hogy céltámogatást tartana indokoltnak a digitális átíráshoz szükséges eszközök és adathordozók beszerzése érdekében, valamint az átírást végző munkatársak létszámát is növelni kellene. Tervezik egy Értékmentő Bizottság felállítását, amelynek egyebek mellett feladatkörébe tartozhatna a kisebbségi értéket képviselő anyagok kiválasztása, e munkába készek bevonni a kisebbségi közösségek képviselőit is. A felvételek megőrzése mellett fontos azok kutathatósága is. Az MTV-től kapott tájékoztatás szerint előzetes egyeztetés alapján lehetőséget tud biztosítani oktatók, kutatók számára, hogy az archívumban őrzött dokumentumokba betekintsenek, felvételeket megtekintsenek. Az ilyen jellegű kérések teljesítésnek egyetlen korlátja az MTV szerint a munkatársak kapacitása.

Megítélésünk szerint ez ugyan egyik lehetséges módja az MTV adásba nem került felvételeihez kutatási célból történő hozzáférésnek, azonban jobb megoldásnak tartanánk, ha ezek az anyagok a jövőben a tudományos intézetek saját archívumába kerülhetnének. Itt elsősorban arra gondolunk, hogy ha az MTV egy kisebbségi színházi előadáson forgat vagy egy hosszabb kulturális rendezvényen, annak csak egy része kerül adásba. A muster anyag azonban önmagában is olyan kulturális értékkel bírhat, amelynek tudományos vagy szakmai feldolgozása indokolt lehet. A jelentés korábbi fejezeteiben már szóltunk az Országos Színháztörténeti Múzeum és Intézet, valamint a Hagyományok Háza gyűjteményeiről. Ezek azok az archívumok, amelyek a kutatók – és részben az érdeklődők számára is – nyitva állnak.[401]

A vizsgálat során tájékoztatást kértünk az MTV-től arra vonatkozóan, hogy van-e bármilyen kapcsolata azokkal a szervezetekkel, intézményekkel, amelyek jelentős kisebbségi kulturális – jellemzően zenei és színházi –filmgyűjteménnyel rendelkeznek, illetve archiválást is végeznek. Megkérdeztük azt is, hogy jogilag és technikailag megvalósítható lenne-e az a javaslat, hogy az MTV műsorkészítői által forgatott, jelentős kulturális értékkel bíró, de adásba nem került felvételeket – akár muster formájában – átadják e gyűjtemények részére.

[401] A Hagyományok Háza közönségszolgálatot működtet, a Martin Médiatár szolgáltatásait az érdeklődők díjazás ellenében igénybe vehetik. Az Országos Színháztörténeti Múzeum és Intézet Videotára 2003-óta működik, abból a célból, hogy összegyűjtse, gyarapítsa, digitalizálja és archiválja a magyar színházi előadások felvételeit. A felvételek csak kutatói célra használhatóak, nem kölcsönözhetőek, nem másolhatóak. Az előadások megtekintésére két videoszoba áll rendelkezésre, de a tárat (szerzői jogi okokból) csak a színházi szakma használhatja. Az OSZMI feladatának tartja mindazonáltal, hogy a színházzal, színháztörténettel, drámapedagógiával foglalkozó iskolák tanulóinak lehetőséget adjon a máshoz hozzá nem férhető előadások tanulmányozására. Az intézet honlapján online katalógus nyújt segítséget a kereséshez.

Az MTV alelnöke válaszában kifejtette: valamennyi lefogatott felvétel hiánytalan megőrzése –azon túl, hogy arra a szűkös anyagi körülmények miatt nincs sem mód, sem lehetőség –- nem indokolt. Egyetért azonban azzal a felvetésünkkel, hogy egy-egy nagyobb kulturális értékkel bíró eseményről készített anyag teljes megőrzése közös érdek.
Leszögezte azt is: *„az MTV kész együttműködni akár együttműködési megállapodás, akár felhasználási szerződés keretében olyan intézményekkel, amelyek jelentős kisebbségi kulturális filmgyűjteménnyel rendelkeznek, illetve archiválást is végeznek. (…) Az MTV nyitott minden jövőbeni együttműködésre, amely segítséget nyújt a kisebbségi kulturális filmgyűjtemények gyarapításához, megőrzéséhez."*

A részletek áttekintése érdekében munkatársi szintű egyeztetésre került sor az MTV és hivatalunk között. Ekkor elhangzott, hogy az MTV más archívumok számára igény és erre vonatkozó külön megállapodás alapján abban az esetben tud anyagokat átadni, ha ennek szerzői jogi feltételei is tisztázottak, illetve az átírásra munkaerőben és eszközben a jelenleginél több kapacitás áll rendelkezésére. A lehetséges és optimális javaslatok kidolgozása érdekében további egyeztetések szükségesnek az érintett, kulturális archívumot üzemeltető intézmények bevonásával.

4. Összegzés

A vizsgálat azt igazolta, hogy nem problémamentes a kisebbségi filmalkotások helyzete, sem előállításukat, sem forgalmazásukat, sem pedig megőrzésüket tekintve.

Alapvető hiányosságként értékeljük, hogy a hatályos jogi szabályozás nem adja meg a kisebbségi filmalkotás definícióját. Az alkalmazott megoldás a kisebbségi nyelven készült filmalkotásokat finanszírozási szempontból ugyan azonos helyzetbe hozza a magyar nyelvű produkciókkal, azonban számtalan gyakorlati nehézséget okoz. Így egyrészt jelentősen megnehezíti ezen alkotások számának, támogatásának, archiválásának stb. felmérését, utánkövetését, másrészt pedig az önálló fogalom hiányában nem kellően hangsúlyos a kisebbségi filmalkotások léte, azok jelentősége.

A kisebbségi filmalkotás fogalmának hiánya szoros összefüggésben áll azzal a ténnyel, hogy Magyarországon nincsenek, de legalábbis nem ismertek a kisebbségi műhelyek. Ennek ugyanakkor finanszírozási okai is vannak, amit az is alátámaszt, hogy az alkotók jelenleg az MTV kisebbségi szerkesztőségében tudják elkészíteni műveiket, ahol rendelkezésre áll a szükséges infrastruktúra.

Az állami támogatások rendszere kiemelt fontosságú a filmgyártás, különösen a „rétegprodukciók" elkészítése szempontjából. Így kisebbségi filmalkotások esetében nem reális elvárás, hogy a készítők kizárólag szponzorok útján teremtsék meg a filmgyártás anyagi hátterét. Áttekintetve az állami támogatás rendszerét, elsőként arra a megállapításra jutottunk, hogy a kisebbségi filmalkotás fogalmának hiányában nem határozható meg pontosan a kisebbségi filmalkotásokra fordított költségvetési források összege. A megkeresett szervek adatközlése alapján ugyanakkor megállapítható, hogy a támogatásokon nagyon kis hányadát fordítják ilyen jellegű filmalkotásokra. Jól jellemzi ezt a helyzetet, hogy sem a Filmtörvény, sem az MMK annak alapján kiadott Támogatási Szabályzata nem rendelkezik külön a kisebbségi filmgyártás kérdéseiről.

A kisebbségi mozgóképi kultúra a társadalom egésze számára fontos értékeket hordoz. Elvárható ezért, hogy a Filmtörvényben meghatározott „kulturális tartalom” körében alkalmazott szempontrendszer nevesítse a magyarországi kisebbségek hagyományait, kultúráját, mint támogatandó értékeket. Ez a módosítás is elősegítené, hogy az állami támogatásokból ne maradjanak ki a kisebbségi filmalkotások.
Gondot jelent az is, hogy az elkészült kisebbségi filmalkotások csak nagyon kevés csatornán keresztül juthatnak el a nézőkhöz. A mozik és a kereskedelmi televíziók szinte egyáltalán nem vetítenek ilyen produkciókat, az MTV pedig törekszik ugyan arra, hogy közszolgálati feladatkörén belül a kisebbségi filmalkotásokat is megjelenítse, ám ezek számaránya és időtartama az összműsoraihoz képest csekély.

A filmalkotások hosszabb távú, a következő generációk számára való megismerhetőségét szolgálják az állami archívumok. A NAVA a lakosság számára közvetlen internetes hozzáférési lehetőséget biztosít a közszolgálati műsorszolgáltatók, valamint az országos földfelszíni terjesztésű televíziók korábbi adásaihoz. Ez a szolgáltatás a NAVA-pontokon keresztül érhető el a törvényben meghatározott bizonyos kulturális és oktatási intézmények termináljain. Célszerű lenne, ha ebbe az intézményi körbe bekapcsolódhatnának azok a kisebbségi önkormányzatok, egyéb kisebbségi intézmények is, amelyek közreműködnek saját közösségük kulturális közszolgáltatásokkal való ellátásában.

Az elmúlt években napi szinten is problémát jelentett az adásba nem került felvételek megőrzése az MTV-ben, az új gyártási technológia alkalmazása azonban jelentős részben megoldotta az archiválás kérdést. Ettől függetlenül szükséges lenne, hogy a fontos kulturális értéket képviselő, ún. muster felvételek minél szélesebb körben megismerhetők legyenek a kutatók számára.

5. Javaslatok

A vizsgálat megállapításaira figyelemmel az alábbi intézkedéseket javasoljuk:

- A Filmtörvényben meg kell határozni a kisebbségi filmalkotás fogalmát. Az e kategóriába tartozó filmalkotásokra ugyanazoknak a kedvezményeknek kell vonatkoznia, mint az eredetileg magyar nyelven készített filmalkotásokra.

- A Filmtörvényben meghatározott „kulturális tartalom” körében alkalmazott szempontrendszerben nevesíteni szükséges a magyarországi kisebbségek hagyományait, kultúráját, mint támogatandó értékeket.

- A Kormány érintett tagjai vizsgálják meg, hogy a jövőben milyen intézkedésekkel segíthető elő a kisebbségi filmműhelyek támogatása, azok szakmai, alkotói függetlenségének megőrzése mellett.

- A Magyar Televízió a közszolgálatiság elvének fokozottabb érvényesítése érdekében helyezzen az eddigieknél nagyobb hangsúlyt a kisebbségi filmalkotások megjelenítésére. Fontosnak tartjuk, hogy ezek a filmalkotások ne csak a kisebbségi műsorok keretében legyenek láthatók, hanem önálló produkcióként is, és a jelenleginél nagyobb nézettségű műsoridőben sugározzák azokat.

- A kulturális értékkel bíró, de adásba nem került felvételeket – azok megőrzése és kutathatóvá tétele érdekében – a Magyar Televízió a szerzői jogi rendelkezések betartása mellett adja át a saját archívummal rendelkező, az adott témával foglalkozó tudományos intézeteknek, mint például az Országos Színháztörténeti Múzeum és Intézet, valamint a Hagyományok Háza.

- A közszolgálati műsorszolgáltatók és a földi sugárzású csatornák kisebbségi vonatkozású adásaihoz való hozzáférés érdekében a Kormány hatáskörrel rendelkező tagja vizsgálja meg a NAVA pontok létesítésére jogosult intézményi kör kiszélesítésének lehetőségét olyan módon, hogy minél több, a kisebbségi közösségek szempontjából fontos szervezet kapcsolódhasson be ebbe a szolgáltatásba.

VII. Fejezet
A kisebbségek kulturális jogai a nemzetközi vállalások tükrében

1. A vizsgálódás célja és hatóköre.

A kisebbségek kulturális jogaival kapcsolatosan Magyarország által tett nemzetközi vállalások rendszere eltér a hazai jogi szabályozás közigazgatási ágazati beosztásától, intézményi rendszerétől és szóhasználatától. Ezért nem lehet mechanikusan követni a magyarországi kisebbségek jogaira, intézményeire és finanszírozására vonatkozó normákat a nemzetközi együttműködés vagy kötelezettségek érvényesítése terén.

A nemzetközi kitekintés célja ezért, hogy

a) rávilágítson: vajon a hazai szabályozás alanyi- és tartalmi szempontból összhangban van-e a nemzetközi jogi vállalásokkal, és ha a jogalkalmazó nem érzékeli, hogy a nemzetközi két-és többoldalú egyezményekben foglaltak nem a hazai szabályozásra utalnak vissza, hanem autonóm szabályokat, intézményeket tartalmaznak, akkor jogszerű-e a szűkítés;

b) áttekintse, vajon a nemzetközi vállalások magyarországi alkalmazhatóságának a feltételeit a jogalkotó és a kormányzat megteremtette-e.

2. A többoldalú egyezmények

2.1. Az Európa Tanács Regionális vagy Kisebbségi Nyelvek Európai Kartája

Az Európa Tanács Regionális vagy Kisebbségi Nyelvek Európai Kartája[402] – mára a következő nyelvekre vonatkozóan tartalmaz konkrét vállalásokat: horvát, német, román, szerb, szlovák, szlovén, valamint – a cigány nyelvre való 2008. évi kiterjesztést követően[403] – romani és beás. A végrehajtásért felelős kormány értelmezése szerint a nemzetközi vállalások e körben úgy értendők, hogy *„a magyarországi szabályozásban nem a regionális vagy kisebbségi nyelvet beszélő személy definíciója képezi a nyelvi jogok alanya megállapításának alapját, hanem a nemzeti és etnikai kisebbséghez való tartozás. A nemzeti vagy etnikai kisebbség definíciója a következőképpen szerepel a kisebbségi törvényben: „nemzeti és etnikai kisebbség (...) minden olyan, a Magyar Köztársaság területén legalább egy évszázada honos népcsoport, amely az állam lakossága körében számszerű kisebbségben van, tagjai magyar állampolgárok és a lakosság többi részétől saját nyelve és kultúrája, hagyományai különböztetik meg, egyben olyan összetartozás-tudatról tesz bizonyságot, amely mindezek megőrzésére, történelmileg kialakult közösségeik érdekeinek kifejezésére és védelmére*

[402] 1999. évi XL. törvény a Strasbourgban, 1992. november 5-én létrehozott Regionális vagy Kisebbségi Nyelvek Európai Kartájának kihirdetéséről

[403] 2008. évi XLIII. törvény a Magyar Köztársaságnak a Regionális vagy Kisebbségi Nyelvek Európai Kartája 2. Cikk 2. bekezdése szerinti kötelezettségvállalásai cigány (romani és beás) nyelvekre történő kiterjesztéséről. Itt jegyezzük meg, hogy nyelvészeti szempontból nem következetes ez a megnevezés. A cigány (vagy ahogyan beszélői nevezik: romani) nyelv, bár beszélőinek számát a világon öt és tízmillió közöttire becsülik, olyan kisebbségi helyzetű nyelv, amely - a nemzetközi erőfeszítések ellenére - mindeddig elsősorban nem standardizált, és beszélt nyelvként létezik, számos regionális nyelvjárás formájában. A lovári a magyarországi cigányok körében legelterjedtebb cigány (romani) nyelvjárás, mely az oláh cigány nyelvek csoportjába tartozik és becslések szerint a teljes magyarországi cigányság egynegyede ismeri, beszéli. A beás a román nyelv egy archaikus változata, amit leginkább az erdélyi eredetű cigányok beszélnek. Nincs semmiféle köze a lovárihoz, két külön nyelvről van szó, melyek nagyon távoli rokonai egymásnak.

irányul”. [404]*(Nektv.1.§) A törvény által biztosított nyelvi jogok alanyai tehát a fenti definíciónak megfelelően a hazai kisebbségekhez tartozó személyek, közösségek.”*[405]

Felvetődik ugyanakkor a kérdés, hogy ha a jogalanyok körét a Nektv. meghatározása révén bővíteni kívánta a Kormány, vajon miért nem terjesztette ki a vállalásokat a további hat hazai kisebbségi közösség nyelvére is? Ha a Karta és a Nektv. szinte tartalmilag egybemosódik, akkor nincs indok egyes kisebbségek kihagyására. Ez feltételezi annak bizonyítását, hogy a Nektv. tartalmilag nem kevesebb a Kartában foglalt anyagi jogi minimumoknál, ám erre vonatkozó tételes összevetés kormányzati szinten tudomásunk szerint nem készült.

A vállalásokat érintő megkülönböztetés azt a látszatot kelti, mintha a Kartában foglaltak többletet jelentenének a hazai kisebbségek nyelvi és kulturális jogait tartalmazó Nektv-nél. Ebben az esetben viszont felmerülne a kisebbségek közti eltérő bánásmód, amelynek ésszerű, objektív indokát nem ismerjük, és azt az eddigi három ország-jelentés (1999, 2002, 2007) sem tartalmazza. Ismert ugyanakkor olyan álláspont is, mely szerint a nemzetközi vállalásokhoz mérten a hazai kisebbségi törvény nyelvhasználati rendelkezései vagy azokkal egyezőek, vagy azoknál kedvezőbbek.[406] E kérdés megítéléséhez a Karta rendszerének részletesebb elemzése szükséges.

A Karta vonatkozásában „regionális vagy kisebbségi nyelvek” kifejezés alatt azon nyelvek értendők, amelyeket valamely állam adott területén az állam olyan polgárai hagyományosan használnak, akik az állam fennmaradó népességénél számszerűen kisebb csoportot alkotnak, továbbá amelyek különböznek ezen állam hivatalos nyelvétől/nyelveitől. Ez nem foglalja magába sem az állam hivatalos nyelvének/nyelveinek dialektusait, sem a bevándorlók nyelveit.

A Karta ugyanakkor a védelem nem azonos szintjét biztosítja a valamennyi kisebbségi nyelv számára. A „regionális vagy kisebbségi nyelv használatának területén” az a földrajzi körzet értendő, ahol ez a nyelv olyan számú személy kifejezési eszköze, amely indokolja a Karta által előírt különböző védelmi és ösztönző intézkedések meghozatalát. A „területhez nem köthető nyelveken” az állam polgárai által beszélt olyan nyelvek értendők, amelyek különböznek az állam lakosságának többi része által beszélt nyelvtől vagy nyelvektől, de amelyeket, bár az állam területén hagyományosan beszélik, nem lehet egy külön földrajzi körzethez kapcsolni.

A Karta II. részében (7. cikk) meghatározott célok és elvek – általános megfogalmazottságuk ellenére is – kötelezettségeket rónak a részes államra. Így politikájukat, jogalkotásukat és gyakorlatukat az alábbi rendelkezésekre alapítják:

a) a regionális vagy kisebbségi nyelveknek, mint a kulturális gazdagság kifejezésének az elismerése;

b) minden egyes regionális vagy kisebbségi nyelv földrajzi körzetének tiszteletben tartása annak érdekében, hogy a fennálló vagy később létesítendő közigazgatási felosztás ne képezze e regionális vagy kisebbségi nyelv támogatásának akadályát;

---

[404] A Karta 1999.évi, első ország-jelentése http://www.szmm.gov.hu/main.php?folderID=1165

[405] Op.cit.

[406] E véleményt képviseli Kovács Péter alkotmánybíró, nemzetközi jogász, aki a Regionális vagy Kisebbségi Nyelvek Európai Chartájának és a Nemzeti Kisebbségek Védelme Európai Keretegyezményének kidolgozásában szakértőként vett részt. Lásd erre vonatkozóan: Kovács Péter: Nemzetközi jog és kisebbségvédelem. Osiris, Budapest 1996.

c) a regionális vagy kisebbségi nyelvek megóvása érdekében, azok fejlesztését szolgáló, határozott támogató lépések szükségessége;
d) a regionális vagy kisebbségi nyelveknek a magánéletben és közéletben, szóban és írásban való használatának megkönnyítése és/vagy bátorítása;
e) a jelen Karta által szabályozott területeken, valamely regionális vagy kisebbségi nyelvet használó csoportok és ugyanannak az államnak azonos vagy hasonló nyelvet használó egyéb csoportjai közötti kapcsolatok megőrzése és fejlesztése, valamint az államnak eltérő nyelveket használó egyéb csoportjaival kulturális kapcsolatok létesítése;
f) a regionális vagy kisebbségi nyelvek oktatása és tanulása, megfelelő formáinak és eszközeinek biztosítása minden megfelelő szinten;
i) a Karta által szabályozott területeken a nemzetközi cserék megfelelő formáinak támogatása két vagy több államban azonos vagy hasonló formában használt regionális vagy kisebbségi nyelvek vonatkozásában.
Ezeket a célokat és elveket valamennyi, az adott országban használt regionális vagy kisebbségi nyelv vonatkozásában érvényesíteni kell. A Karta részes államainak ugyanakkor vállalniuk kellett azt is, hogy a II. részben foglaltakat – a szükséges változtatások mellett – alkalmazzák a területhez nem köthető nyelvekre is. E nyelvek esetében azonban a Karta lehetőséget ad arra, hogy az alkalmazását szolgáló intézkedések természetét és terjedelmét rugalmasan határozzák meg, figyelembe véve a kérdéses nyelvi csoport szükségleteit és kívánságait.

A Karta a regionális vagy kisebbségi nyelveknek a közéletben való használatát elősegítő intézkedésekről szóló III. része jelentős részben – így az igazságszolgáltatás, valamint a közigazgatási hatóságok és közszolgálati szervek vonatkozásában – azon a földrajzi területen érvényesítendő, ahol: „a nyelv olyan számú személy kifejezési eszköze, amely indokolja a jelen Karta által előírt különböző védelmi és ösztönző intézkedések meghozatalát”.

Ezzel szemben a kulturális tevékenység és kulturális létesítmények – különösen könyvtárak, videotékák, kulturális központok, múzeumok, archívumok, akadémiák, színházak és filmszínházak, valamint irodalmi és filmművészeti alkotások, a kulturális önkifejezés és fesztiválok – körében (12. cikk.) teendő intézkedések kiterjednek mindazon területekre, ahol e nyelveket beszélik. Mégpedig abban a mértékben, ahogy a hatóságoknak ezen a téren hatáskörük, hatósági jogkörük vagy szerepük van. A magyar vállalások e tekintetben a következők:
a) bátorítja a regionális vagy kisebbségi nyelveken történő önkifejezést, valamint az ilyen kezdeményezéseket, és elősegítik az ezeken a nyelveken készült műalkotások megismerésének különböző módjait;
b) támogatja a regionális vagy kisebbségi nyelveken készült műalkotások más nyelveken történő megismerését lehetővé tevő különböző módokat, a fordítások, a szinkronizálás, az utószinkronizálás és a feliratozás segítségével és fejlesztésével;
c) támogatja a más nyelveken készült műalkotások regionális vagy kisebbségi nyelveken történő megismerésének lehetővé tételét, a fordítások, a szinkronizálás, az utószinkronizálás és a feliratozás segítségével és fejlesztésével;
d) gondoskodik arról, hogy a különböző fajtájú kulturális tevékenységek szervezéséért vagy támogatásáért felelős szervezetek az általuk kezdeményezett vagy támogatott tevékenységeikbe megfelelő mértékben beiktassák a regionális vagy kisebbségi nyelvek vagy kultúrák ismeretét és használatát;
f) támogatja a regionális vagy kisebbségi nyelveket használók képviselőinek közvetlen részvételét az eszközök biztosításában és a kulturális programok tervezésében;

g) bátorítja és/vagy megkönnyíti olyan szervezet(ek) létesítését, amely(ek) a regionális vagy kisebbségi nyelveken készült műalkotások gyűjtéséért, rögzítéséért és a közönségnek történő bemutatásáért felelős(ek).

Jól jellemzi ugyanakkor a hazai kisebbségpolitika hiányosságait, hogy mely intézkedések megtételére nem kötelezte el magát a Magyar Köztársaság.

Egyrészt nem vállalata a gondoskodást arról, hogy a kulturális tevékenységek szervezéséért vagy támogatásáért felelős szervezeteknek olyan személyzet álljon rendelkezésére, amely teljes mértékben ismeri az adott regionális vagy kisebbségi nyelvet. Másrészt a kötelezettségvállalások nem terjednek ki arra, hogy ha szükséges, létrehoznak és/vagy támogatnak és finanszíroznak fordítói szolgáltatásokat és kutatásokat a kisebbségi nyelvű közigazgatási, kereskedelmi, gazdasági, társadalmi, technológiai vagy jogi terminológia megőrizése és fejlesztése érdekében.

Az Országgyűlés 1995-ben – tehát már a Nektv. hatályba lépést követően – hozta meg a Karta megerősítéséről, valamint a Magyar Köztársaság konkrét kötelezettségvállalásairól szóló törvényt.

Az akkori álláspont kialakításakor azt tekintették kiindulópontnak, hogy a magyarországi kisebbségek elszórtan élnek az ország területén, regisztráció hiányában nagyon nehéz a településeken belüli megoszlásuk megállapítása. Földrajzi elhelyezkedésükből adódóan egyes nyelvek vonatkozásában nincsenek meg azok a területek, ahol a nyelvet használók száma indokolttá tenné a kötelezettségvállalást. Figyelembe véve azt, hogy minden ratifikáló állam a dokumentum szellemével összhangban szabadon dönt arról, hogy kötelezettségvállalásai mely nyelvekre terjednek ki, Magyarország a horvát, német, román, szerb, szlovák, szlovén nyelv védelmében vállalt konkrét, intézményes jellegű intézkedéseket, majd – a fentiekben már ismertetett törvénnyel – ez kiterjesztette az egyes cigány csoportok által beszélt (romániés beás) nyelvre is.

Megítélésünk szerint a kisebbségek létszáma, szórtsága nem elfogadható magyarázata annak, hogy miért éppen ezek a nyelvek kerültek be a vállalások körébe. Tény, hogy az Európa Tanács Miniszteri Bizottsága ajánlásaiban[407] nem kifogásolta a jogalanyok körében végzett korlátozást, mivel nem a hazai alkotmányos rendre, hanem az egyezményben foglaltak alkalmazására összpontosítanak, figyelemmel a Szakértői Bizottság jelentésére. Ugyanakkor a Kormány által a Karta végrehajtását bemutató jelentés mellékletében[408]két táblázatban is adatokat olvashatunk megyénként 12 nemzeti és 1 etnikai kisebbség nyelvén beszélők számáról. A két időpontból származó adatsor közt annyi az eltérés, hogy egyre növekszik az összes kisebbségi nyelvet beszélők száma megyénként. Forrást nem jelölnek meg, de a népszámlálás adatsorától eltérőek a megadott számok.

A Karta hatályának kiterjesztése valamennyi hazai kisebbségi közösség nyelvére, elsősorban nem a jogok elismerése terén hozhatna előrelépést, hiszen azokat a Nekt. lényegében már most is deklarálja. Azért lenne indokolt, mert így nemzetközi ellenőrzés segítségével rendszeresen értékelnék a nyelv, kultúra védelme terén érzékelhető előrehaladást. A részes államoknak ugyanis rendszeres időszakonként jelentést kell benyújtaniuk az Európa Tanács Főtitkárának a Karta II. Részének megfelelően követett politikájukról, valamint a III. Részt érintő vállalásaik végrehajtására tett intézkedéseikről. A részes felek által ajánlott,

[407] Recommendation RecChL(2007)4, Recommendation RecChL(2004)4, Recommendation RecChL(2001)4
[408] Évszám megjelölése nélkül Annex 1 és Annex 2 http://www.szmm.gov.hu/main.php?folderID=1165

köztiszteletben álló, a Karta által szabályozott kérdésekben elismert szaktekintélyek listájáról a Miniszteri Bizottság országonként egy-egy szakértőt nevez ki. E szakértői bizottság megvizsgálja a benyújtott jelentéseket. Az adott ország jogszerűen létesült testületei vagy egyesületei felhívhatják a szakértői bizottság figyelmét az aláíró félnek a Karta III. Része értelmében vállalt kötelezettségeit illető kérdésekre, valamint beterjeszthetnek a II. Részben foglaltak megvalósítását érintő nyilatkozatokat is. Ezeknek az információknak az alapján a szakértői bizottság készíti el a Miniszteri Bizottság számára az egyes országokra vonatkozó jelentéseket, valamint javaslatokat tesz a részes országokhoz intézendő ajánlásokra is. Az Európa Tanács Főtitkára a Karta végrehajtásáról a Parlamenti Közgyűlésnek részletes, kétévenkénti jelentést készít.

A Miniszteri Bizottság eljárásában is bizonyos zavar tükröződik ugyanakkor, mert mindhárom eddigi Ajánlásban a romani és a beás nyelv használatának biztosítását, annak politikáját, illetve legutóbb már annak hatékony oktatását szorgalmazzák, miközben azokra nem tett vállalást Magyarország 2008-ig.

Nyilvánvalóan a leadott adatokból következtettek arra, hogy ha roma nyelven 99.597 – 111. 303 beszélő van országosan, akkor több figyelmet kellene szentelni nyelvük megőrzésére.

Ugyanakkor téves adatok megadása alkalmas lehet arra, hogy a szélesebb közönség előtt komolytalanná tegye az azokat elemző Európa Tanácsot az eleve kényes kisebbségi jogvédelmi kérdésekben. Másfelől, az ajánlások a kétnyelvű oktatásra, a hatósági nyelvhasználatra, valamint a kisebbségi önkormányzatok nyelvhasználatára, a kisebbségi nyelveknek a (köz)médiában való szélesebb megjelentetésére, a kulturális és oktatási intézményeknek a kisebbségi önkormányzatokra való rábízására ösztönzik a magyar felet. Ezek a rendre visszatérő kérdések pedig azt sugallják, hogy olyan tartósan megoldatlan elemei vannak a kisebbségi nyelvek közszférában való érvényesülésének, amelyeket sem a hazai kisebbségi jogi szabályozás, sem annak a nemzetközi (pl. anyaországok általi) támogatása, monitorozása nem javít érdemben.

Általánosságban is értékelhető, de konkrétan a Kartához adott ország-jelentés mellékletében szerepelnek a kisebbségek oktatására, kultúrájára és közéletére vonatkozó költségvetési támogatási források. Ezek annyiban érdemelnek szót, hogy bár alapjuk a költségvetési törvény, de abból automatikusan nem állapítható meg, hogy az előirányzatot mennyiben és mely célcsoportra használták fel az adott évben. A jelentés más ponton is jelzi, hogy a költségvetési, államháztartási tervezés, elszámolás nem a kisebbségi – többségi mező szerint különül el, így nagy nehézséget okoz a pénzügyi tárcának, hogy utóbb adatokat adjon a kisebbségi nyelv, kultúra, közművelődés támogatásáról. A meglévő adatsorok intézményfinanszírozást, ritkábban egy-egy kormányzati projektet fedeznek, holott a kiadások jelentős részét intézményfenntartás, rekonstrukció, valamint a kulturális, közművelődési céloktól eltérő működési kiadások teszik ki. Így a megjelölt kiadásoknak csak egy része tartozik a szorosan vett kulturális kiadásokhoz, ráadásul elszakítva a tényleges igénybe vevőkre vonatkozó kisebbségi közönség, egyén számától. Ez pedig szinte kizárja a nemzetközi vállalások progresszív teljesítésére, netán visszaesést tükröző érvényesítésére vonatkozó beszámoló elkészítését, mert nominálisan legalább stagnál egy kiadás, bár nem mindegy, mekkora kör, milyen színvonalú szolgáltatásban és mennyiért részesült, az a közösséget fenntartja vagy éppen sorvasztja, bátorítja vagy gyengíti a kisebbség kulturális jogainak alkalmazását.

2.2. A kulturális kifejezések sokszínűségének védelméről és előmozdításáról szóló UNESCO egyezmény

A kulturális sokszínűség kifejeződését védelmező UNESCO egyezménynek[409] Magyarország is részese. Ez a nemzetközi jogi dokumentum célul tűzte ki, hogy elősegítse a kultúrák közti kölcsönös tiszteletet, mert az a demokrácia, a társadalmi igazságosság helyi és nemzetközi szintű biztosításának az egyik előfeltétele. Másfelől arra épít, hogy a kisebbségekhez tartozóknak kiemelten fontos saját kultúrájuk életképességének megőrzése. A 2. cikkben szereplő alapelvek közt első helyen áll az emberi jogok és az alapvető szabadságok tisztelete, ide értve a kulturális sokszínűség, az információs jogok és a vélemény szabadságának érvényesítését. A végrehajtást figyelő Kormányközi Bizottság ajánlásai révén, valamint a célokat anyagilag is támogató Nemzetközi Alap (18. cikk) segítségével a magyar részes félnek is feladata, hogy a vállalásokat jóhiszeműen teljesítse, „bármely más szerződés alá rendelése nélkül" (20. cikk), pl. az államok közti információcserét, csereprogramokat, a kulturális politikára vonatkozó párbeszédet (12. cikk) illetően.

Ez tehát egyben azt is jelenti, hogy minden olyan állammal, amellyel nem kötöttünk kétoldalú egyezményt, de ezen egyezménynek részese, a nemzetközi együttműködés alapja vele kapcsolatosan is adott. A törvény végrehajtásához szükséges intézkedésekről az oktatásért és a kultúráért felelős miniszter köteles gondoskodni (4.§ (4) bek.). Sajnálatos módon a kihirdető törvény nem határozta meg, hogy ez szabályozási, költségvetési, szervezési, igazgatási hatásköri szabálynak tekinthető-e, vagy csupán a részes államok konferenciáján való részvételi felelősséget alapozza meg az OKM részére. A vizsgálat során a miniszter arról tájékoztatott, hogy a tárcánál az érintett főosztályok bevonásával egy munkacsoport jött létre. Ugyanakkor az egyezmény hatályának széles körére tekintettel, több tárca és civil szervezetek bevonásával „intenzív együttműködés kialakítását" tervezik[410], figyelemmel a kisebbségi kulturális jogokra is. Támogatva ezt az erőfeszítést, nem látjuk a megfelelő biztosítékot a rendszeres, intézményes és összehangolt végrehajtásra az egyezményben szereplő vállalások terén, ide értve azok nyomon követését is.

2.3. Az ENSZ Gazdasági, Szociális és Kulturális Jogok Nemzetközi Egyezségokmánya kihirdetéséről

A Kartánál sokkal régebbre nyúlik vissza az ENSZ Gazdasági, Szociális és Kulturális Jogok Nemzetközi Egyezségokmányának hazai alkalmazása,[411] ide értve a kulturális jogok megkülönböztetés nélküli gyakorlására, védelmére vonatkozó követelményeket is (2.cikk). A Külügyminisztérium államtitkára megkeresésünkre adott válaszában elismerte, hogy az Egyezségokmány 16. cikke szerinti jelentéstételi kötelezettség hazai előkészítésére, annak összegzésére, koordinációjára vonatkozó eljárási rend nem szabályozott, noha a tárca legalább annak írásba foglalását már kezdeményezte.[412] Ez annyiban okoz gondot, hogy sem a kisebbségi jogok védelmével foglalkozó szervek, sem a kisebbségi önkormányzatok, civil és szakmai szervezetek nem tudnak intézményesen részt venni a jelentés előkészítésében, annak tartalmi kialakításában, az ENSZ fórumokon kialakított kritikai észrevételek hazai megvalósításának figyelemmel kísérésében. Ennek következtében pedig a kisebbségek kulturális jogainak érvényesítése sérül.

---

[409] A 2008.évi VI. törvény hirdette ki a 2005.október 20-án Párizsban elfogadott UNESCO egyezményt
[410] Hiller István miniszter úr levele, 2009.augusztus 4. OKM
[411] Kihirdette az 1976. évi 9. tvr-rel
[412] Szabó Vilmos államtitkár úr levele, 2009. augusztus 5. KüM

3. A bilaterális egyezmények

A vizsgálat áttekintette a Szerbiával, Horvátországgal, Szlovéniával, Romániával, Szlovákiával és Ukrajnával kötött, a kisebbségi kulturális jogokat kifejezetten vagy közvetetten érintő kétoldalú megállapodásokat. Azok eredményeit, működését a vegyes bizottságok[413] ajánlásai, jegyzőkönyvei alapján ítéltük meg.

A kisebbségek helyzetéről szóló legutóbbi, 2009 októberében előterjesztett kormánybeszámoló (J/10808) a kisebbségi vegyes bizottságok működésével kapcsolatban a következő megállapításokat teszi: *„Az elmúlt években valamennyi működő kétoldalú kisebbségi vegyes bizottság ülésezett. (…) A kisebbségi vegyes bizottságok munkájának eredményeként valósulhattak meg olyan jelentős fejlesztések az elmúlt években, mint például a pécsi Horvát Iskola és a Peresznyén létesült Horvát Keresztény Múzeum beruházásai, a budapesti Sevcsenko-szobor felállítása, a battonyai Román Iskola új épületének átadása, indulhatott el az új Szlovák Ház projektje Pilisszentkereszten”*. 2008-ban a Miniszterelnöki Hivatal megemelt összegű kisebbségi koordinációs és intervenciós keretéből *„95 millió Ft szolgált a kétoldalú kisebbségi vegyes bizottságok ajánlásaiban szereplő egyes feladatok megvalósításának támogatására”*.

Ezen összeg felhasználásáról azonban nem találtunk tételes kimutatást a kormánybeszámolóban, bár a szöveges részben egyértelműen szerepel, hogy *„a kisebbségi koordinációs és intervenciós keretből nyújtott 2007. és 2008 . évi támogatásokról a 13. számú függelék ad tájékoztatást”*. A kormánybeszámoló a vegyes bizottságok működésével kapcsolatban semmilyen problémát nem említ. Arra sem tér ki, hogy a magyar-szerb kisebbségi vegyes bizottság miért csak négy év szünet után ülésezett.

Általános jellegű megállapításunk, hogy nehezen adható válasz arra az egyszerű kérdésre, vajon a hat szomszédos országgal kötött megállapodás szerint működő kisebbségi vegyes bizottságnak ki az elnöke. Ugyanis a 2118/2008. (VIII.27.) Kormányhatározat deregulálta a korábbi kinevezési határozatokat, a még érvényben lévőket pedig visszavonta[414] 2008. augusztus 28-ával. A megváltoztatott kinevezési rend lényege, hogy a miniszterelnök kapott felhatalmazást a kormánytól (delegált jogkör), hogy határozatban kinevezze és felmentse a gazdasági kérdésekkel foglalkozó vegyes bizottságok, valamint a kisebbségi kérdésekkel foglalkozó bizottságok tagjait és tisztségviselőit, az érintett miniszterek előterjesztésére. Ennek eleget tett a miniszterelnök, de csak a kétoldalú gazdasági bizottságok magyar tagozatainak elnökeit illetően,[415]míg egyebekben nem. Így a Kormány fentebb idézett határozata utolsó, 8. pontja alkalmazandó: *„Jelen határozat, beleértve a 7. pontjának rendelkezéseit a korábban kinevezett bizottsági tagok és tisztségviselők megbízatását – az e határozatban meghatározott rend szerinti felmentésükig – nem érintik”*.

Túl azon, hogy ez a szövegezés értelemzavaró, kodifikációs szempontból is aggályos, mert nem veszi figyelembe, hogy a vegyes bizottságok összetételéről maguk a szerződések rendelkeznek, amelyeket a Kormány nem írhat át. Különös körültekintésre van szükség a

---

[413] A vegyes bizottságok a két szerződő állam kormányzati és kisebbségi képviselőit, esetenként további szakértőket tömörítő tanácsadó, konzultatív testületek, amelyek összetételét, ülésezésének rendjét a kétoldalú egyezmények, valamint annak jegyzőkönyvei rögzítik.

[414] 1087/2006. (IX.5.) Kormányhatározat a vegyes bizottságok elnökeinek társelnökeinek kinevezéséről és az előző társelnökök felmentéséről, 2203/2006. (X.5.) Kormányhatározat a Szerbiával és Montenegró Minisztertanácsával között, kormányközi vegyes bizottság magyar társelnökének kinevezéséről

[415] Például 50/2009. (VII.29.) ME határozat, 49/2009. (VII.23.) ME határozat, 46/2008.(X.8.) ME határozat

kisebbségi közösségek delegáltjait illetően. Őket saját közösségük, önkormányzatuk javasolja, és esetükben a kormány általi (vagy delegált hatáskörben való) kinevezés és felmentés nem lehet azonos a közigazgatási szereplők tagként megbízásával. Ugyanakkor szabályozatlan, hogy a kisebbség által delegált személyre miként tesznek javaslatot, miként hívják vissza, azt mennyi idő alatt kell határozatban formálisan előterjeszteni. Különösen zavaró, hogy a már idézett kormányhatározat szerint – szűkítve a kisebbségi önkormányzatok jogkörét – az a látszat keletkezik, hogy a külügyminiszternek és az egyéb érintett miniszereknek a kormányfőhöz benyújtandó kinevezési előterjesztése feltételezné az előterjesztők egyetértését, jóváhagyását a kisebbségi képviselőt illetően. Másfelől, mivel a bizottságok vezetőinek kilétét csak a Magyar Közlöny olvasói ismerhetik meg, egyebekben a bizottság működését figyelni kívánók nem juthatnak hiteles adathoz, hogy adott időpontban ki és milyen döntés alapján társelnöke, titkára (tisztségviselője) egy-egy vegyes bizottságnak. Végül kifogásolható, hogy a kinevezés határozatlan idejű, a helyettesítés szabályozatlan, holott a majdnem két évtizedes gyakorlatból már látható, hogy általában az egy évnél rövidebb működési megbízatás értelmetlen, akadályoztatás esetén pedig egyértelmű megoldásokat kell nyújtani.

Mindez sérti a Nektv-ben biztosított azon jogot, miszerint egyéni jogként és közösségként is zavartalan kapcsolatokat tarthat fenn a kisebbség nyelvnemzetével, anyaországával, annak állami intézményeivel (14.§), sőt a nemzetközi kapcsolatok kiépítése és fenntartása a közösség alapjogai közé tartozik (19.§).

Az átnézett hatvan dokumentum csak részben teszi lehetővé annak meghatározását: mely bizottság, milyen összetételben, mikor ült össze, milyen ajánlásokat fogadott el, és azoknak miként szereztek érvényt vagy netán halasztották el azok végrehajtását. A transzparencia, a nyilvánosság elemi szintű elvárás egy közpénzből működtetett intézményi rendszerrel szemben, ugyanakkor sem az érintett tárcák honlapja, sem a jogszabályok gyűjteménye nem biztosítja, hogy a legfontosabb információk egy-egy kisebbség jogvédelmét, kulturális örökségének megóvását illetően hozzáférhetőek legyenek. A bizottságok létesítése, egyes ajánlásaik és annak a kormányzati felelősök közti végrehajtási célú kiosztása megjelenik a hivatalos lapban, ám erre nem is minden esetben kerül sor. Amennyiben mégis, az rendkívül formális feladat-kiosztást és -követést jelent. További kérdés, vajon miért csak a Határozatok Tárában – azaz csak a kormányzati szint számára elérhető – hivatalos lapban és miért több éves késéssel jelennek meg egyes kisebbségi vegyes bizottsági ajánlások, sőt gyakran összevont formában.[416] Feltűnő, hogy számos esetben az ajánlások tartalma nem, csak annak címszó szerű összefoglalása jelenik meg a hivatalos lapban, az utóbbi években legalább egy éves késéssel teszik közzé az ajánlásokat, ide értve a felelősök megnevezését és a határidők meghatározását. Ez önmagában komolytalanná teszi az ajánlásokat, illetve a megvalósítás szándékát. A kormányzati felelősök és különösen a határidők jelölése azért is formális, mert a határidők zöme „folyamatos", „az illetékes miniszter" számára. Nem látható az adott kormányhatározatokból, hogy valóban számon kérik-e ezeket az ajánlásokat, éppen az említett formalitások miatt. Másfelől az elérhető jegyzőkönyvek és ajánlások visszatérő, ismétlődő elemei alapján egyértelmű, hogy azok nem jelentéktelen hányada nem valósult meg. Az érintett főhatóságok honlapján pedig csak kivételesen lelhetők fel vegyes bizottsági jegyzőkönyvek, amelyekből a folyamat a külső érdeklődő számára is megérthető volna.

További általános gond, hogy nem alakították ki a vegyes bizottságok működtetésére vonatkozó átlátható, szabályozott rendszert az érintett tárcáknál. Elsősorban a technikai

[416] Ld. pl. 2138/2000.(VI.22.) Kormányhatározat, 2049/2008.(IV.24.) Kormányhatározat a Magyar-Szlovén Kisebbségi Vegyesbizottság IX., a Magyar-Szlovák Kisebbségi Vegyesbizottság VII. és a Magyar-Ukrán Kisebbségi Vegyesbizottság XIII. ülésén elfogadott ajánlások Kormány általi jóváhagyásáról

lebonyolításhoz és az igazgatási feladatokhoz szükséges felelősségi rendszer jött létre, míg a koordináció, a költségtervezés, a monitorozás és a rendszerezett adatgyűjtés – nagyrészt a kisebbségi ügyekben történt kormányzati felelősségi rendszer többszörös változtatásával, a megfelelő központi hivatal megszűnésével – nem stabilizálódott.

A Külügyminisztérium végzi az ülések előkészítését a területi főosztályok, külképviseletek adataira is támaszkodva, összegzést készítve a korábbi ülésen rögzített ajánlások megvalósulásáról (külföldön), összegyűjtve az újabb téma- és napirendi javaslatokat. Az üléseken részt vesznek a külügyi tárca képviselői, míg a Magyarországon tartott üléseken a külképviseletek munkatársai. Fontos jelezni, hogy például Romániában kisebbségi ügyekkel megbízott szakdiplomata is tevékenykedik. A Külügyminisztérium nyilvántartást vezet a hat kisebbségi vegyes bizottságról ide értve azok létesítő jogi dokumentumát, a testület magyar tisztségviselőinek, a kinevezésükről szóló döntésnek a nyilvántartását, a felelős magyar szerv kijelölését, a tagokat delegáló magyar szervek nevét, valamint az ülések időpontját. A vegyes bizottság titkárát a KüM vagy a MeH biztosítja. Ugyanakkor maga a tárca is felveti, hogy *„írásos rend nincs a feladatok lebonyolítására, azonban a minisztérium, illetőleg a főosztályok feladat- és hatáskörét szabályozó normák, valamint a tárcák közötti koordináció kapcsán kialakult gyakorlat megfelelő alapot ad a feladatok hatékony elvégzéséhez.”* Nem vitatva a gyakorlat reguláló szerepét, a kormányzati munkamegosztás változásai miatt, a kisebbségi jogok gyakorlásának érvényesítését, védelmét és ellenőrzését nehezíti a szabályozatlanság, valamint a nyilvánosság hiánya.

A kisebbségi vegyes bizottságokat a Miniszterelnöki Hivatal Kisebbség-és Nemzetpolitikáért felelős szakállamtitkársága működteti, a vegyes bizottságok társelnöke a szakállamtitkár. Ez a működtetés azt jelenti, hogy a szakállamtitkárság illetékessége az egyes kisebbségi vegyes bizottságok üléseinek előkészítése, a két ülés között a tárcák jelentéseit összegyűjtik, azok alapján elkészítik a beszámolót. Egyezteti továbbá az ülésen készült jegyzőkönyvekben szereplő ajánlások megvalósítását a tárcák között. A szakállamtitkárság végzi az ajánlások kormányhatározatként való előterjesztésére és megerősítésére vonatkozó intézkedéseket, továbbá a társállamtitkárok a végrehajtást illető késedelem esetén javaslatot tesznek az elfogadott ajánlások teljesítésére. Túl a már említett nyilvánosságra vonatkozó hiányosságokon, nem ismert, hogy az ajánlásokban szereplő jogalkotási, szervezési és költségvetési következmények miként kerülnek be az adott tárca/tárcák döntéshozatalába. A MeH szakállamtitkárának tájékoztatása szerint[417] *„az ajánlások elfogadása esetén a feladatokhoz szükséges forrásokat a tárcáknak a költségvetésükben tervezni kell”*, ám ennek határideje, nagyságrendje, megalapozása nem szabályozott, csupán általánosságban érvényes a kijelentés.

Az oktatást érintő témakörök voltaképpen minden vegyes bizottsági ülés napirendjén szerepelnek, és a megfogalmazott ajánlások jelentős része a kisebbségi oktatás minőségének a javítására, a kétnyelvű és az anyanyelvű oktatás kiterjesztésére, az ehhez szükséges szakmai feltételekre (anyanyelvi pedagógusok, tananyagok, tankönyvek), valamint a kis létszámú nemzetiségi közoktatási intézmények fenntartási támogatására összpontosítanak, különös tekintettel a kétnyelvű és a teljes anyanyelvű iskolák stabil működtetésre. A másik közös tárgyköre a vegyes bizottsági működésnek a nemzetiségi kultúra, különösen az anyanyelvi kultúra. E szempontból a nemzetiségek által lakott településen a művelődési házak megfelelő színvonalú fenntartása, a kulturális és tájékoztató központok működtetése, az egyéb nemzetiségi kulturális objektumok, közgyűjtemények, színházak életben tartása, a kisebbségi

[417] Gémesi Ferenc szakállamtitkár úr levele, 2009. július 11. MeH

kutatóintézetek és műhelyek, az anyanyelvű lapok, internetes portálok és média támogatása áll a középpontban. Az ajánlások zömmel e körben születnek, és a teljesítésről szóló beszámolók is nagyrészt ezekkel foglalkoznak.

Összességében megállapítható, hogy a kisebbségek kulturális jogainak két- és többoldalú nemzetközi egyezmények révén történő érvényesítése szabályozási és intézményi oldalról hiányos, amely jogi visszásságot valósít meg. Az elmúl másfél évtizedben sem teremtődött meg itthon a kisebbségi közösségek delegálására, a vegyes bizottsági összetételre, a szakmai/vegyes bizottsági működésre és a megfogalmazott ajánlások teljesítésére, azok kormányzati koordinálására és értékelésére vonatkozó átlátható rend. Jelentős hiányok vannak a működést érintő társadalmi nyilvánosság területén, ide értve a közpénzből működtetett vegyes bizottsági és együttműködési rendszer hatékonyságát érintő pénzügyi tervezési és beszámolási feltételeket.

Az egyes országokra vonatkozó főbb megállapítások a következők:

a) A Szerbiával és Montenegróval kötött kisebbségvédelmi megállapodás[418]– hasonlóan egyébként az oktatási, tudományos, kulturális, sport-és ifjúsági egyezményben[419] foglaltakkal – a Magyar Köztársaságban élő szerb kisebbség és a Szerbia és Montenegróban élő magyar kisebbség jogainak biztosításáról szól.
Szerbia és Montenegró államszövetsége 2003. február 4-én alakult és 2006. május 21-én bomlott fel. Emiatt is kérdéses, hogy az egyezmény valójában milyen kisebbségi közösségekre, egyénekre alkalmazandó, hiszen Montenegróban aligha élnek magyarok, nincs magyar kisebbség, annak ráadásul szervezetei sem igazán létezhetnek.

Nem vitatva a felek jóhiszeműségét és a megállapodás gesztus értékét, a megállapodás módosítása, vagy nyilvános értelmezése indokolt lenne a személyi (szervezeti) hatály tekintetében.

2009 májusában négy év szünet után újból ülésezett a magyar szerb kisebbségi vegyes bizottság. Az akkori híradás szerint az ülésen ígéret hangzott el arra nézve, hogy *„Budapesten, a Nagymező utcában már ebben az évben létrejön egy szerb kulturális központ, s oda költözik a jelenleg a Ráckeve melletti Lóréven működő szerb színház”*. 2009 októberében valóban átadták a Szerb Információs és Dokumentációs Központot, amelynek egyik terme színielőadások céljára is használható. A színjátszáshoz azonban nem csak színpadra, hanem egyéb kiszolgáló helyiségekre is szükség van (például kelléktár, öltözők) ezek azonban már nem férnek el ebben az épületben. A szerb közösség tehát továbbra is egy saját fővárosi színházépület biztosítását kéri. Ez az igényük azonban a bizottsági ülés jegyzőkönyvéből nem tűnik ki.

b.) A Horvátországgal kötött alapszerződés is kimondja, hogy a sajtótermékek, kiadványok a másik ország nyelvén szabadon átvihetők vámmentesen a határon, szabadon forgalmazhatóak.[420] Ehhez képest 2000-ben azt sérelmezik a kisebbségi vegyes bizottság ülésén, hogy *„a magyar és a horvát iskolák számára szervezetten érkező újság, folyóirat- és könyvszállítmányok, valamint kép-és hanghordozók”* nem élvezik a vámmentességet, ezért

[418] A 2005.évi IV. törvény hirdette ki
[419] A 163/2007.(VI.27.) Kormányrendelet, valamint a 164/2007.(VI.27.) Kormányrendelet hirdette ki e két entitásra vonatkozóan
[420] 1995.évi XLVII. törvény hirdette ki, 19.cikk

kérik azok biztosítását.[421] Aggályos, hogy nem érezhető a szervezett, átlátható végrehajtási rend a vegyes bizottsági ajánlások körében. Például a 2000-ben, majd 2007-ben is ugyanazt kérte a magyarországi horvát közösség: támogassák a pécsi horvát oktatási intézmények egy központi intézménybe való elhelyezését, illetve jelzik, hogy a pécsi Miroslav Krleza óvoda, általános iskola, gimnázium és diákotthon felújítására kapott 60 millió Ft nem elegendő. A 2007-ben benyújtott további pályázati kérelemtől, valamint az egyéb uniós forrásoktól függ a rekonstrukció. *„A két fél vizsgálja meg a lehetőségét uniós pályázati források igénybevételének”*, valamint *„korábbi vállalásai teljesítésével járuljon hozzá a létesítmény mielőbbi befejezéséhez.”*[422] A hercegszántói kétnyelvű horvát iskola és diákotthon zavartalan működését is kérték 2000-ben és 2001-ben is ugyanúgy, miként a forrásokat a pécsi horvát színházhoz.[423]A folyóirat-és könyvkiadás hiányos támogatása szintén rendszeresen előforduló gond 2000-ben, 2001-ben és 2007-ben is. *„A felek támogassák mindkét érintett kisebbség három-három irodalmi vagy tudományos művének kiadását, amire az elmúlt időszakban nem került sor”*.[424] Mivel a Hrvatski Glasnik című lapot évente azonos összegben támogatták, az infláció miatt ez nem elég, így *„a magyar fél biztosítson az igényeknek megfelelő támogatást a magyarországi horvátok hetilapja zavartalan megjelenéséhez.”*[425]

A támogatások tervezése, folyósítása és hatékonysága nem ítélhető meg, mivel egyetlen ajánlásokat megerősítő kormánydöntésnél sem szerepel arra utalás, hogy miként egyeztetnek előtte az igények felmérésében a kisebbségi önkormányzatokkal, költségvetési és szakmai szervezetekkel. Azt pedig nem tekinthetjük rendszerszerű megoldásnak, hogy a Kormány *„felhívja az érintett miniszterek figyelmét az ajánlásokban foglalt intézkedések folyamatos végrehajtására, illetve a továbbra is hatályos feladatok esetén az ezekhez szükséges anyagi eszközök nevesített tervezésére a minisztériumok költségvetésében a 2008. és azt követő években.”*.[426] Hiányos tehát a vegyes bizottsági ajánlásokban érintett kiadások tervezése, átadása és a feladatok számon kérése.

c.) A Szlovákiával 1995-ben kötött alapszerződés hozta létre – többek között – a nemzeti kisebbségek védelme „és a hozzájuk tartozó személyek jogainak védelme területén” az „ajánlási joggal felruházott kormányközi vegyes bizottságot”.[427]Ennek teljesítési rendjét egy külön jegyzőkönyvben rögzítették a felek[428], miszerint rendszeresen értékelni kell a szerződésben vállaltak teljesítését, és ezt a külügyminiszterek koordinálják. E célból legalább évente találkoznak (II.cikk). Ugyanakkor *„a nemzetiségi kisebbségi vegyes bizottság nemzeti tagozataiban helyet kap a Magyar Köztársaságban élő szlovák és a Szlovák Köztársaságban élő magyar kisebbség által delegált képviselő is”* (IV.cikk), ám azt sem itt, sem más hozzáférhető dokumentumban nem szabályozták, hogy ez a jelölés, delegálás, annak visszavonása, arról lemondás miként történik, illetve mi a teendő, ha a kisebbségi tagot

[421] 2065/2000.(III.29.) Kormányhatározat a Magyar- Horvát Kisebbségi Vegyes Bizottság IV. ülésének ajánlásairól

[422] 2065/2000.(III.29.) Kormányhatározat, Jegyzőkönyv a Magyar-Horvát Kisebbségi Vegyes Bizottság IX. ülésről (2007.május 2.)

[423] 2065/2000.(III.29.) Kormányhatározat, 2179/2001.(VII.13.) Kormányhatározat

[424] 2065/2000.(III.29.) Kormányhatározat

[425] Jegyzőkönyv a Magyar-Horvát Kisebbségi Vegyes Bizottság IX. ülésről (2007.május 2.)

[426] Ld. például a 2086/2007.(V.23.) Kormányhatározatot, amely „jóváhagyólag tudomásul veszi” a Magyar-Horvát Kisebbségi Vegyes Bizottság 2007. május 2-án, Zágrábban megtartott IX. ülésén elfogadott ajánlásokat, ám az érintett miniszterekhez intézett felhíváson túlmenően semmit nem szól azok végrehajtásáról.

[427] Kihirdette az 1997.évi XLIII. törvény, 15.cikk

[428] 1999/2 Nemzetközi Szerződés a külügyminisztertől: Jegyzőkönyv a Magyar Köztársaság Külügyminisztériuma és a Szlovák Köztársaság Külügyminisztériuma között a jószomszédi kapcsolatokról és a baráti együttműködésről, 1995.március 19-én, Párizsban aláírt Szerződés teljesítésének elősegítését szolgáló mechanizmus létrehozásáról

mégsem vonják be a vegyes bizottság munkájába. Ez tehát megkérdőjelezi a kisebbségi részvételi jogot. További sajátossága a vegyes bizottságoknak, hogy *„évente két alkalommal, vagy igény szerint találkoznak”* (V.cikk), ide sorolva a kulturális, az oktatási és tudományos valamint a kisebbségi ügyekkel foglalkozó vegyes bizottságokat is. Ebből csak az évi egy találkozás valósul meg évek óta, felmerül tehát a kérdés, hogy valóban csak ilyen rendszerességű találkozókra van igény? Ugyanakkor a kifejezetten kisebbségi kulturális támogatásról szóló megállapodás[429] szintén a Magyar-Szlovák Kisebbségi Vegyes Bizottság feladatává teszi, hogy évente áttekintse e megállapodás végrehajtását. (6.cikk) Ez is azt támasztja alá, hogy a bizottság működtetését hosszabb távon is csak évi egy találkozóra kívánják szorítani.

A kisebbségi jog sérelmét jelenti, ha a kisebbségeket érintő döntések előkészítésébe, monitorozásába – a Nektv. alapján – nem vonják be e közösségeket. Ezt maguk a kisebbségek is sérelmezték, hiszen ajánlásban mondták ki: *„lehetővé kell tenni a magyarországi szlovák nemzeti kisebbség képviselőinek és a szlovákiai magyar kisebbség képviselőinek részvételét az összes magyar-szlovák vegyes bizottságban.”*[430] Ugyanitt kérték, hogy *„minden év június 30-ig kölcsönösen meg kell küldeni az állami költségvetésből a magyarországi szlovák nemzeti kisebbség, illetve a szlovákiai magyar kisebbség támogatására fordított pénzügyi eszközökről szóló tájékoztatót.”*

A vegyes bizottsági ajánlásokban 1999-ben ugyanúgy visszatérő momentum, mint 2005-ben: a szlovák nemzeti kisebbségi regionális kulturális központ létesítése, a Szlovák Kutató Intézet támogatása, a kisebbségi műemlékek megóvása, a kisebbségi könyvtárakban az informatikai fejlesztés.[431]

Jól jellemzi ezt a gyakori „helyben járást” Jan Kollár evangélikus lelkész emléktáblájának ügye.[432] A Kormány 2001-ben határozottal erősítette meg a vegyes bizottság III. ülésén elfogadott azon ajánlást, hogy Budapesten méltó helyen állítsanak emléktáblát Jan Kollárnak. Egy 2006-ban elfogadott újabb kormányhatározat felhívta az érintett miniszterek figyelmét az ajánlásokban foglalt intézkedések folyamatos végrehajtására, és külön nevesítette Jan Kollár emléktáblájának elhelyezését is. Az eredeti elképzelés szerint erre a Deák téri Evangélikus Templomban került volna sor, ám ez az ajánlás a mai napig nem valósult meg. A Magyarországi Evangélikus Egyház törvénye szerint a presbitérium hatáskörébe tartoznak mindazok az ügyek, amelyek nincsenek az egyházközségi közgyűlés hatáskörébe utalva. A presbitérium már évekkel ezelőtt úgy döntött, hogy egykori elöljárói előtt közös emléktábla állításával tiszteleg. A Deák téri Egyházközség igazgató lelkésze arról tájékoztatott, hogy Jan Kollár emléktáblája ügyében a közgyűlés vagy a presbitérium jogosult dönteni, de eddig ismeretei szerint a Magyar Kormánytól „nem érkezett hivatalos megkeresés.”

---

[429] 44/2009.(III.4.) Kormányrendelet a Magyar Köztársaság Kormánya és a Szlovák Köztársaság Kormánya között a nemzeti kisebbségek kölcsönös oktatási és kulturális támogatásáról szóló megállapodás kihirdetéséről

[430] 2122/2000.(V.31.) Kormányhatározat, amelyet nem tudni miért, deregulált az 1067/2004.(VII.8.) Kormányhatározat.

[431] 2163/2006.(IX.20.) Kormányhatározat a Magyar-Szlovák Kisebbségi Vegyes Bizottság V. ülésén született ajánlások megerősítéséről

[432] Jan Kollár (1793-1853) szlovák evangélikus lelkész, költő, esztéta, népdalgyűjtő, a szlovák nemzeti öntudatra ébredés egyik nagy alakja. 1819-től 30 éven át a Deák téri evangélikus egyházközség lelkésze volt. Petőfi Sándort egy éven keresztül tanította, és a konfirmációra is ő készítette fel. Az 1849-es szabadságharc alatt Bécsbe menekült, és nem tért vissza Budapestre.

Ezek a kiragadott példák jól illusztrálják, hogy nem feltétlenül a kiadások nagysága miatt késik vagy marad el a vállalások megvalósítása, hanem a koordináció, a monitorozás, a pénzügyi tervezés gyengeségei okán is.

d.) A Romániával 1996-ban létrehozott alapszerződés kimondja, hogy rendszeresen figyelemmel kell kísérni az átfogó jellegű barátsági és szomszédsági megállapodásban foglaltak megvalósulását. *„E célból a jelen Szerződés 5. cikkében említett rendszeres konzultációk keretében megvizsgálják a nemzeti kisebbségekkel kapcsolatos kétoldalú együttműködés kérdéseit is, amelyek e Szerződés alkalmazásából adódnak, és létrehoznak egy kormányközi szakértői bizottságot.”*[433]

Nem szabályozták ugyanakkor, hogy ebbe a vizsgálódásba be kell vonni a kisebbségi közösségek képviselőit, bár a Nektv. értelmében a participációs jogot biztosítani kell a kisebbséget érintő ügyekben. Ettől független az a kötelezettség, hogy az aktív partnerségi együttműködés keretében létrehozták a kormányközi Vegyes Bizottságot, amely rendszeresen értékeli a két ország közötti megállapodások végrehajtásának módját, javaslatokat és ajánlásokat tesz a két ország együttműködési prioritásainak cselekvési irányaira, az aktív partnerségbe bekapcsolandó területekre.[434] Az érintett minisztériumok keretében működő szakbizottságokat állítottak fel, például a kisebbségi, a kulturális és tudományos ügyekre, de továbbiakat is alakíthatnak ad hoc módon. Ezek azonban „láthatatlanok”, működésük nem nyilvános.

Ugyanakkor a Vegyes Bizottság – a Működési Szabályzat alapján – évente kétszer ülésezik, társelnöke a külügyminiszter, saját titkára van, társelnöki előterjesztéseket vitatnak meg legalább 30 nappal korábban kiküldött javaslatok alapján. A grémium összetételét a két külügyminiszter határozza meg. *„A Vegyes Bizottság társelnökei, szükség szerint, a Vegyes Bizottság ülésszakára meghívhatják a két ország magyar, illetve román nemzeti kisebbsége szervezetének képviselőjét.”* (4.cikk). Szeretnénk ezúton is leszögezni, hogy a Nektv. alapján az előzetes konzultációhoz akkor is joga van a kisebbségi közösségnek, ha az ülésre képviselőjüket nem hívják meg. Nem látható azonban sem ennek, sem a nyilvánosság tájékoztatásra vonatkozó követelményének a teljesülését, habár a *„felek a Vegyes Bizottság és a szakbizottságok működéséről rendszeresen tájékoztatják a közvéleményt.”* (6.cikk) A közvélemény csupán arról értesülhetett, hogy a külügyi vezetők új tartalmat kívánnak adni a magyar-román kisebbségi vegyes bizottság munkájának, áttekintve például a kisebbségi sajtóorgánumok támogatásának az ügyét.[435]

e.) Az Ukrajnával megkötött alapszerződés[436]17. cikke a két országban élő nemzeti kisebbségeket nem határozta meg, így tehát valamennyi kisebbség etnikai, kulturális, nyelvi és vallási identitásának kölcsönös védelmét, erősítését nevezte meg célként.

---

[433] 1997. évi XLIV. törvény a Magyar Köztársaság és Románia között a Temesvárott, 1996.szeptember 16-án aláírt, a megértésről, az együttműködésről és a jószomszédságról szóló Szerződés kihirdetéséről

[434] 1997/10. Nemzetközi Szerződés a külügyminisztertől: a Magyar Köztársaság Kormánya és Románia Kormánya között, a Magyar Köztársaság és Románia közötti együttműködési és aktív partnerségi kormányközi Vegyes Bizottság létrehozásáról szóló, 1997.március 12-én aláírt Jegyzőkönyv

[435] KüM közlemény, 2009.április 29.

[436] 1995.évi XLV. törvény a Magyar Köztársaság és Ukrajna között a jószomszédság és az együttműködés alapjairól Kijevben, az 1991.évi december hó 6.napján aláírt szerződés kihirdetéséről. Ennek melléklete a Nyilatkozat a nemzeti kisebbségek jogainak biztosítása területén, valamint a Jegyzőkönyv a Nyilatkozat alkalmazásáról

A szerződéshez kapcsolódó Jegyzőkönyv értelmében felállított kisebbségi vegyes bizottság évenként kétszer ülésezik (Jegyzőkönyv 2. pontja), noha a hozzáférhető adatok alapján ez nem valósult meg. További ellenmondás, hogy a Jegyzőkönyv olyan felelős szervezeteket nevez meg, amelyek ma már nem léteznek (Nemzeti és Etnikai Kisebbségi Hivatal, külügyminiszter helyettes).

A magyar-ukrán bizottság 1993 és 2003 között rendszeresen ülésezett, majd a Külügyminisztérium tájékoztatása szerint egy hosszabb szünet következett. A legutóbbi ülés 2008 szeptemberében volt Ungváron. A halogatást, a jegyzőkönyveket, a bizottság munkáját élesen bírálta az ungvári egyetem egyik vezetője.[437] A Magyarországi Ukránok Kulturális Egyesülete 2001-ben úgy fogalmazott, hogy *„egyes teljesületlen kérdések egyik jegyzőkönyvből a másikba vándorolnak, mint például az, hogy megfelelő helyiséget utaljanak ki a Magyarországi Országos Ukrán Önkormányzatnak. […] Úgy véljük, ennek a bizottságnak van jövője, mert még nagyon sok a megoldatlan kérdés.”*[438] Az Országos Ukrán Önkormányzat elhelyezése végül csak 2003-ban rendeződött, egy 100 millió forintos költségvetési támogatás révén. A vegyes bizottság ülésein a visszatérő kérdések közt szerepel az országos önkormányzati ingatlanjuttatás, az ukranisztikai tanszék létesítése az ELTE és a DTE keretében, a jelentős személyiségeknek szóló emléktáblák elhelyezése, kikérve egyébként a kulturális jellegű szobor, emléktábla, emlékjel állításánál az országos önkormányzat véleményét.[439]

f.) A Szlovéniával megkötött alapszerződés[440] is intézményesíti a külügyminiszterek éves, értékelő, monitorizáló jellegű találkozóját, bár annak nyilvánosságáról nincs szabály. A kisebbségvédelmi egyezmény,[441] amely létrehozta az évente legalább kétszer ülésező kormányközi vegyes bizottságot, szintén hallgat a nyilvánosság biztosításáról és annak módjáról (15.cikk). A magyar fél számára megfogalmazott ajánlások közt visszatérő elem a felsőszölnöki központi általános iskola kétnyelvűvé alakítására vonatkozó, a szlovén nyelvű rádióadás illetve szentgotthárdi rádió (stúdió) működtetési támogatására, valamint a Rába-vidéki szlovén kisebbség művelődési házainak rekonstrukciójára vonatkozó kérés.[442] Elgondolkodtató, hogy ezekről a zömmel helyi, de legfeljebb regionális léptékű intézményekről kormányszinten tesznek vállalást, ám az eredmény hat-nyolc év alatt vagy még akkor sem garantált. A vegyes bizottság ajánlásai közül a megvalósultak közé tartozik, hogy a felsőszölnöki Kossics József Kétnyelvű Általános Iskolában a 2005/2006-os tanévtől, az első osztálytól kezdődően bevezették a kétnyelvű oktatási rendszert, a tanulók a szlovén nyelv és irodalom tárgyak mellett a környezetismeret, ének-zene, rajz, technika és testnevelés tárgyakat tanulják magyar és szlovén nyelven is.

---

[437] MTI, Pikáns fűszerezéssel indul a Magyar-Ukrán Kisebbségi Vegyes Bizottság ülése, 2008.szeptember 18.

[438] www.ukrajinci.hu/egyesulet/bizodsag.html (beszámoló a 2001. április 3-4-én Ukrajnában tartott ülésről)

[439] 2111/2000.(V.31.) Kormányhatározat a Magyar-Ukrán Kisebbségi Vegyesbizottság IX. ülésén elfogadott ajánlásairól, 2106/2002.(IV.12.) Kormányhatározat a Magyar-Ukrán Kisebbségi Vegyesbizottság XI. ülésén elfogadott ajánlásairól

[440] 1995.évi XLVI. törvény a Magyar Köztársaság és a Szlovén Köztársaság között Budapesten, 1992.december 1-jén aláírt barátsági és együttműködési szerződés kihirdetéséről

[441] 1996.évi VI. törvény a Magyar Köztársaságban élő szlovén nemzeti közösség és a Szlovén Köztársaságban élő magyar nemzeti közösség különjogainak biztosításáról szóló, Ljubljanában, 1992.november 6-án aláírt egyezmény kihirdetéséről

[442] 2138/2000.(VI.22.) Kormányhatározat a Magyar-Szlovén Kisebbségi Vegyes Bizottság V. ülésén elfogadott ajánlásokról, 2270/1999.(X.22.) Magyar-Szlovén Kisebbségi Vegyes Bizottság IV. ülésén elfogadott ajánlásokról, 2175/2005.(VIII.26.) Kormányhatározat a szomszédos országokkal kötött kisebbségvédelmi megállapodások alapján működő kisebbségi vegyes bizottságok tevékenységéről és ajánlásairól

4. Javaslatok

A Kormány számára, az Obtv.20.§-a alapján, a következő ajánlásokat teszem a kisebbségi kulturális jogok terén tapasztalt visszásságok orvoslása és megelőzése érdekében:

1. Az Európai Regionális vagy Kisebbségi Nyelvi Karta – mint a kisebbségek kulturális örökségét hordozó nyelv megőrzésében, használatában kiemelkedő nemzetközi egyezmény terén tett vállalások foglalata - nem ronthatja le a Nektv-ben szereplő rendelkezéseket.
    a. Ezért felül kell vizsgálni, hogy a Kartában szereplő, nyolc nyelvre vonatkozóan tett vállalások miként viszonyulnak egymáshoz, mi a többlet kötelezettség a Nektv-ben és az ágazati szabályokban (pl. Ket., Be., Pp.) található nyelvhasználati követelményekhez képest. Ha nincs ilyen többletkötelezettség, akkor a Karta miként terjeszthető ki az összes kisebbségi nyelvre, különbségtétel nélkül;
    b. Át kell tekinteni, hogy a Karta és a Nektv.személyi hatálya közti eltérés (kisebbségi nyelvet használó személy lényegében állandó lakosként; elismert kisebbséghez tartozó magyar állampolgár) miként kezelhető, a Nektv.hatálya alá nem tartozóknak mely jogokat és miként lehet biztosítani.
2. Az Európai Regionális vagy Kisebbségi Nyelvi Karta időszakos beszámolójának elkészítése és nyilvánossága nem alapszik rögzített szabályokon vagy stabil gyakorlaton. Ennek pótlására
    a. az országjelentés adatai támaszkodjanak a Kormánynak az Országgyűlés részére, a Nektv.alapján kötelező időszakos beszámolója adatira, valamint más nyilvános, megbízható adatokra;
    b. Az országjelentés tervezetére az országos kisebbségi önkormányzatok tehessenek észrevételt, az észrevétel kerüljön bele a jelentésbe (mellékletébe);
    c. Az országjelentés tervezetét jutassa el a Külügyminisztérium a kisebbségi ombudsmannak, akinek – esetleges - véleményét szintén csatolják a jelentéshez (mellékletként);
    d. A Miniszteri Bizottság ajánlásait juttassák el (megfelelő fordításban) az országos kisebbségi önkormányzatokhoz.
3. A költségvetés változatlan (bázisalapú) tervezési és elszámolási strukturája, valamint az etnikai adatkezelés szűkítő értelmezése miatt, a kisebbségekre fordított kiadások összegzése, áttekintése ma nagyban megoldatlan. Ez akadályozza mint a Nektv., mind a nemzetközi vállalások progresszív teljesítésére vonatkozó beszámolást, nem is szólva a kiadások tervezéséről.
    a. Ezért rövid távon szorgalmazni kell, hogy célvizsgálatok (pl. KEHI, ÁSZ) alapján egy-egy kisebbségi intézményi szektort vizsgáljanak meg, és annak adatai alapján lehessen indexálással, szakértői becsléssel a költségvetési kiadási arányokat kormányzati jelentésben szerepeltetni a kisebbségekre fordított kiadásként.
    b. Hosszabb távon pedig mind a kisebbségi intézményi finanszírozás (tervezés, elszámolás) új alapokra helyezése, mind az etnikai egyéni és statisztikai adatkezelés (pl. egyes támogatott szolgáltatást igénybe vevők köre, összetétele) szabályozással tehető átláthatóvá, kiszámíthatóvá.
    c. Szükséges lenne, hogy a pénzügyi tárca és az ellenőrző szervek közösen dolgozzanak ki tervezési és ellenőrzési módszertant a kisebbségekre vonatkozó költségvetési finanszírozás tervezését, számbavételét illetően.

4. Az UNESCO kulturális sokszínűség kifejeződését védelmező egyezményének hazai érvényesítésére az oktatási és kulturális tára vezetője mielőbb hozza létre a megfelelő koordinációs, a végrehajtás nyomon követését és a Nemzetközi Alap esetleges támogatásának elősegítését célzó szervezetet. Ennek érdekében – figyelemmel a 2008.évi VI. törvény 4.§ (4) bekezdésében foglaltakra –
    a. a minisztériumi szervezeti és működési szabályzatban határozza meg e végrehajtást segítő, koordinációs és monitorozó testületnek az összetételét, működésének rendjét és működési feltételeit, valamint a társadalmi tájékoztatás rendjét (honlap, rendszeres tájékoztatók).
    b. Ennek kialakításakor indokolt, hogy a nemzeti és etnikai kulturális civil szervezetek, közalapítványok, országos önkormányzatok képviselőit is felkérjék a testület munkájában való részvételre.
    c. A testület alakítson ki átlátható együttműködést a kisebbségi kultúrával is foglalkozó vegyes bizottságokkal, különösen a monitorozás, az adatcsere, a programok és a költségvetési tervezés összehangolása tekintetében.
5. Az ENSZ Gazdasági, Szociális és Kulturális Jogok Nemzetközi Egyezségokmánya 16. cikkében foglalt, az egyezségokmányban vállalt kötelezettségek terén elért előrehaladásról szóló időszakos jelentés hazai előkészítésébe a nemzeti és etnikai kisebbségeket be kell vonni. Ennek érdekében lehetőséget kell teremteni arra, hogy a kisebbségi közösségek (országos önkormányzatok, közalapítványok, civil kulturális szervezetek, kisebbségi egyetemi tanszékek) adatokat nyújtsanak, valamint észrevételeket tegyenek a kulturális jogok védelme, a jogok gyakorlása és ezek állami programokkal való támogatása tekintetében a beszámolási időszakban. A Kormány feladata, hogy ennek eljárási rendjét normatív módon meghatározza. Az eljárási rend része, hogy figyelembe vegyék a nemzeti és etnikai kisebbségi biztos tárgyidőszakra vonatkozó időszakban a kulturális jogokat érintő ajánlásaiban foglaltakat is.
6. A kétoldalú vegyes bizottsági működés és ajánlásainak, teljesítésének átláthatóságát a kisebbségek kulturális jogainak megóvása részeként is biztosítani kell. Ennek érdekében a Kormány
    a. Módosítsa a kisebbségi vegyes bizottságok társelnökeire és titkárára vonatkozó kinevezési szabályokat a döntés egyértelműsége érdekében, valamint egészítse azt ki a kisebbségi közösségek által delegált tagok bejelentésére és a delegálásról szóló kisebbségi közösségi döntés visszavonására vonatkozó közlési rendjére vonatkozóan;
    b. Szabályozza a vegyes bizottságok működésének és nyilvánosságának közös szabályait;
    c. Ellenőrizze, hogy a vegyes bizottságok működésének nyilvánossága megvalósul-e,
    d. A vegyes bizottság magyar társelnöke legyen felelős azért, hogy kisebbségenként (országonként) csoportosítva napra készen megismerhető legyen a vegyes bizottságok összetétele, tevékenységének jogalapja, működési rendje, üléseinek jegyzőkönyve, ajánlásai és annak érvényesítésével kapcsolatos dokumentumok, például honlapján egy külön dokumentum-tárban, időrendben.
    e. Határozza meg, hogy a vegyes bizottságok működésében résztvevő állami szervek, illetőleg együttműködés alapján a kisebbségek és más jogvédő, szakmai szervezetek miként nyújtsanak ehhez a dokumentum-tárhoz megfelelő adatokat;

f. Rögzítse annak rendjét, milyen biztosítékok alapján lehet költségvetési kötelezettséget vállalni és azt betervezni az egyes kisebbségi vegyes bizottsági ajánlások meghatározásakor, illetve azok megvalósításánál a beszámoláskor;
g. Határozza meg az azonos országot és kisebbségi közösséget érintő, esetenként párhuzamosan működő kisebbségi vegyes (kormányközi) bizottságok együttműködésének rendjét, és a párhuzamosságok kiiktatását elsősorban a feladatok elhatárolásával igyekezzen mielőbb megoldani;
h. Határozza meg, miként történjen a kisebbségek (országos önkormányzat, szakmai és civil szervezetek) bevonása az egyezményben vállalt, illetve a végrehajtást jelentő bizottsági ajánlások monitorozásába. A kisebbségeket érintő kérdések előkészítése, megvitatása és a kisebbségi jogok figyelemmel kísérése a Nektv.által biztosított joga a kisebbségeknek, amelynek akkor is érvényt kell szerezni, ha arról külön kétoldalú megállapodás, jegyzőkönyv vagy végrehajtási mechanizmus nem rendelkezik.